อนุสรณ์

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม (เป็นมงคล)

วัดสิริสาลวัน

บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู

จังหวัดอุดรธานี

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

พระอาจารย์ บุญมา ฐิตเปโม (เปี่ยนมงคล)

วัดสิริสาลวัน

บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู

จังหวัดอุดรธานี

วันพุธที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๔

(แบบ ข.)

หมายรับสั่งที่ ๓๙๖๖

สำนักพระราชวัง

๑ เมษายน ๒๕๒๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระราชทานเพลิงศพ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ณ เมรุวัดสิริสาลวัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

วันอังคาร ที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๑๖.๓๐ น. บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานในการออกเมรุ พระสงฆ์ ๑๐ รูปสวดพระพุทธมนต์ จบ มีพระธรรมเทศนากัณฑ์ ๑ พระ ๔ รูปสวดธรรมคาถา พระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม

วันพุธ ที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระสงฆ์ ๑๐ รูปที่สวดพระพุทธมนต์ แต่วันก่อนถวายพรพระ แล้วรับพระราชทานฉัน พระสงฆ์อีก ๑๐ รูปบังสุกุล แล้วเชิญหีบศพขึ้นตั้งบนจิตกาธาน

เวลา ๑๕.๐๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพ

วันพฤหัสบดี ที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๒๔ เวลา ๗.๐๐ น. พระราชทานผ้าไตรและภัตตาหารสามหาบ ในการเก็บอัฐิ

แต่งกายเครื่องแบบปรกติขาว ไว้ทุกข์

บุญสม/พิมพ์/เชื้อวี/ทาน.

วัน	หน้าที่ พนักงานพระราชพิธี
	นำหมายนมัสการ ผู้รักษาการเจ้าอาวาสวัดสิริสาลวันเพื่อทราบ

ทั้งนี้ให้จัดการตามหน้าที่และกำหนดวันตามรับสั่งอย่าให้ขาดเหลือ ถ้าสงสัยก็ให้ถามผู้รับรับสั่งโดยหน้าที่ราชการ

ผู้รับรับสั่ง

กำหนดการ

เสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานเพลิงศพพระอาจารย์บุญมา (ฐิตเปโม)
ณ เมรุวัดสิริสาลวัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี
วันพุธ ที่ ๒๒ เมษายน ๒๕๒๔

เวลา ๑๔.๐๐ น. – พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษ์ โดยเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่ง จากพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ ไปยังสนามโรงเรียนบ้านโนนทัน ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

เวลา ๑๕.๐๐ น. – เฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งถึงสนามโรงเรียนบ้านโนนทัน ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

– ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี เฝ้า ฯ รับเสด็จ ฯ และกราบบังคมทูลเบิกข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของจังหวัดเฝ้า ฯ

– เสด็จพระราชดำเนินไปยังวัดสิริสาลวัน (ระยะทางประมาณ ๓๐๐ เมตร)

– เสด็จเข้าอุโบสถ

– ทรงจุดธูปเทียนเครื่องนมัสการบูชาพระพุทธปฏิมาประธาน

– เสด็จออกจากอุโบสถขึ้นพลับพลา ประทับ ณ มุขพลับพลา

(สมควรแก่เวลา)

– เสด็จขึ้นเมรุ

– พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าฯพระบรมราชินีนาถ ทรงทอดผ้าไตร

(พระสงฆ์ ๑๐ รูปบังสุกุล)

- ทรงหยิบกระทงข้าวตอกดอกไม้จากเจ้าพนักงานพระราชพิธี ทรงวางที่จิตกาธานข้างหีบศพ แล้วทรงหยิบธูปเทียน ดอกไม้จันทน์ ทรงจุดไฟชนวนพระราชทานเพลิง
- เสด็จลงจากเมรุไปประทับ ณ มุขพลับพลา

(ข้าราชการ พระภิกษุ ศิษยานุศิษย์ ขึ้นเมรุเผาศพ)

เวลา ๑๖.๓๐ น. - เสด็จพระราชดำเนินไปประทับเฮลิคอปเตอร์พระที่นั่งกลับพระตำหนักภูพานราชนิเวศน์ เสด็จฯ ถึงเวลา ๑๗.๓๐ น.

การแต่งกาย แต่งเครื่องแบบปรกติขาว หรือ ปรกติกากีคอตั้ง ไว้ทุกข์

พระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม

คำนำ

เนื่องด้วย พระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม อดีตเจ้าอาวาสวัดสิริสาลวัน บ้านโนน-ทัน ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี ได้ถึงแก่มรณภาพ เมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๗ เมษายน ๒๕๒๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เดือน ๖ ด้วยอุบัติเหตุเครื่องบินตก คณะศิษยานุศิษย์ได้พร้อมใจกันตั้งศพ บำเพ็ญกุศลอุทิศถวายติดต่อกันมาโดยลำดับเป็นเวลา ๑๐ เดือนเศษ

บัดนี้ คณะศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฆราวาส ตลอดถึงผู้ที่เคารพนับถือในพระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม มีความเห็นร่วมกันจัดงานพระราชทานเพลิงศพขึ้น ในงานนี้ได้กราบบังคมทูลอัญเชิญ สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมาทรงพระราชทานเพลิงศพในครั้งนี้ด้วย ณ เมรุสำรองวัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

ในงานบำเพ็ญกุศลพระราชทานเพลิงศพครั้งนี้ คณะศิษยานุศิษย์เห็นสมควรให้มีหนังสืออนุสรณ์ ไว้เป็นที่ระลึกเกี่ยวกับชีวประวัติความเป็นมา ปฏิปทาข้อปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐาน ธรรมเทศนาของท่านและเรื่องข้อธรรมอื่น ๆ ตามที่เห็นสมควรที่จะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ศิษยานุศิษย์ และอนุชนรุ่นหลังสืบไป เพื่อแจกเป็นธรรมบรรณาการที่ระลึกแก่สาธุชนทั่วไปทุกท่านที่ได้มาพร้อมกันในงานพระราชทานเพลิงศพ เท่าที่สามารถจะกระทำได้ เนื่องจากเห็นว่า พระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม เป็นพระเถระผู้ใหญ่ ได้ใช้ชีวิตประพฤติพรหมจรรย์ทางพระพุทธศาสนา ในการบรรพชาอุปสมบทปฏิบัติธรรมสายพระกัมมัฏฐานตลอดมาจนถึงอายุกาล ๗๙ ปี ๕๗ พรรษา ทั้งเป็นผู้ประกอบด้วยคุณธรรม คุณงามความดีอันเป็นหิตานุหิตประโยชน์เกื้อกูลแก่สาธุชนพุทธบริษัททั่วไปทั้งที่อยู่ใกล้และไกล มีจิตเต็มเปี่ยมด้วยเมตตาธรรม

อันหาประมาณมิได้ ในประชาชนทุกชั้นเปรียบเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรที่ให้ความร่มเย็นเป็นสุข แก่ผู้ที่เข้าไปพักพิงอาศัย และเป็นที่เคารพสักการะนับถือของศิษยานุศิษย์ตลอดพุทธบริษัททั่วไป

ขออานุภาพแห่งความดี ที่ศิษยานุศิษย์ ลูกหลาน ตลอดผู้ที่เคารพนับถือ ได้ร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายตลอดมา และความดีอันจะพึงเกิดมีขึ้นในการทำหนังสืออนุสรณ์ครั้งนี้ จงสัมฤทธิ์ผลสมเจตนาบำเพ็ญกุศลอุทิศถวายทุกประการ ขอดวงวิญญาณอันบริสุทธิ์ของหลวงปู่จงเป็นไปในภูมิอันปราศจากกิเลสทั้งหลาย เป็นปัจจัยให้ถึงอมตมหานิพพานในอนาคตกาลนี้ด้วยเทอญ ฯ

คณะกรรมการจัดงานพระราชทานเพลิงศพ
ณ พระเมรุชั่วคราว วัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน
อ. หนองบัวลำภู จ. อุดรธานี

ประวัติสังเขป

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

อดีตเจ้าอาวาส วัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

ชาติภูมิ

พระอาจารย์บุญมา ฉายา ฐิตเปโม นามสกุล เป็นมงคล เกิดที่บ้านก่อ หมู่ที่ ๓ ตำบลหนองไข่นก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี บิดาชื่อ นายจันดา เป็นมงคล มารดาชื่อ นางเข็มมา เป็นมงคล เกิดเมื่อ วันพุธที่ ๒๓ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๔๕ ปีขาล แรม ๑ ค่ำ เดือน ๕ มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๘ คน ยังมีชีวิตอยู่ ๔ คน ตาย ๔ คน ดังนี้

๑. นายจำปา เป็นมงคล
๒. พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม
๓. นายคำภา เป็นมงคล
๔. เด็กชายจันทา เป็นมงคล (ถึงแก่กรรมแต่เยาว์วัย)
๕. นางชาดา บุญสร้าง (ถึงแก่กรรม)
๖. นางพิมพา สีดา
๗. พระธรรมมา (มรณภาพ)
๘. นายโอภาส เป็นมงคล

ชีวิตปฐมวัย

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ก่อนบรรพชา อุปสมบท เกิดในตระกูลเป็นลูกชาวนา ชาวไร่ ในสมัยยังเป็นเด็กมีสุขภาพร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์มาแต่กำเนิดมาโดยลำดับ รูปร่างสัณฐานพอปานกลาง ผิวเนื้อขาวแดงนิสัยชอบความเป็นระเบียบ รักความสะอาด พูดจามีสัจจะนิ่มนวลไพเราะอ่อนหวาน สุภาพเรียบร้อย การทำกิจการงานทุกอย่างว่องไวรวดเร็วทันใจตัวเอง ตลอดถึงการเดินก็รวดเร็วด้วย มีจิตใจเข้มแข็งทรหดอดทนต่อกิจการงานมา

ตั้งแต่เยาว์วัย มีนิสสัยขยันหมั่นเพียร ไม่ชอบเอารัดเอาเปรียบคนอื่น และไม่ชอบให้คนอื่นเอารัดเอาเปรียบตนเอง สติปัญญามีความทรงจำได้ดีมาก เฉลียวฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบทันคน เชื่อด้วยเหตุผล ไม่ยอมทำพูดคิดในทางที่ผิดแต่เป็นคนว่านอนสอนง่าย มีพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ต่อมนุษย์และสัตว์ เป็นเครื่องอยู่ติดเป็นนิสัยสันดานมาแต่เด็ก เป็นหนุ่ม ชีวิตฆราวาสของท่านคราวเป็นเด็กเป็นหนุ่ม ก็ช่วยบิดามารดาทำไร่ทำนาด้วยความขยันหมั่นเพียร เลี้ยงดูบิดามารดาและน้อง ๆ ทุกคน เป็นที่รักใคร่ชอบใจนับถือ ไว้เนื้อเชื่อใจของบิดามารดาและน้อง ๆ ทุกคน ตลอดถึงญาติพี่น้องเพื่อนสนิทมิตรสหาย ก็ยอมรับว่าเป็นคนดีมาโดยลำดับ

การศึกษา

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ได้ศึกษาเล่าเรียนหนังสือ อักษรไทย อักษรขอม อักษรธรรม อ่านออกเขียนได้ จากสำนักพระอาจารย์บุญ ซึ่งเป็นเชื้อสายญาติโดยลำดับ เป็นหลวงลุงของท่าน

การบรรพชาอุปสมบท

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม หลังจากใช้ชีวิตเป็นฆราวาสจนเจริญวัยใหญ่โตเป็นหนุ่ม พ่อแม่พี่น้องมีความประสงค์อยากจะให้แต่งงานมีครอบครัว เป็นหลักฐานตามฆราวาสวิสัยแต่ท่านไม่ยอมแต่งงาน ไม่ประสงค์จะมีครอบครัว ได้ใช้ชีวิตเป็นฆราวาสมาจนมีอายุ ๒๒ ปี ตามคำบอกเล่าว่า ท่านมีความเบื่อหน่ายต่อชีวิตของฆราวาส และเบื่อหน่ายต่อกิจการงานต่าง ๆ ของฆราวาส จิตใจน้อมไปในทางออกบวช จึงเข้าไปลาบิดามารดาพี่น้องเมื่อได้รับการอนุญาตแล้ว จึงได้เข้าไปมอบตัวเป็นลูกศิษย์ของพระอาจารย์บุญ โดยฐานเป็นหลวงลุงของท่าน พระหลวงลุงก็จัดการบรรพชาให้เป็นสามเณร เมื่ออายุ ๒๒ ปี ในวันพุธที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๖๔ แรม ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ที่วัดหนองอีมาตร บ้านก่อ ตำบลหนองไข่นก อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

อุปสมบท เมื่ออายุ ๒๒ ปี ในวันศุกร์ที่ ๑๒ มกราคม ๒๔๖๕ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๒ ที่พัทธสีมาวัดศรีธรรมาราม (วัดสร่างโศก) อำเภอยโสธร จังหวัดอุบลราชธานี พระครูวิจิตรยโสธราจารย์ เป็นพระอุปัชฌาย์ พระอาจารย์บุญ ปญฺญาวุโธ เป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระใบฎีกาทองพูล เป็นพระอนุสาวนาจารย์ ญัตติจตุตถกรรมเสร็จ เมื่อเวลา ๑๒.๐๒ น. พระสงฆ์นั่งอันดับ ๒๐ รูป

เมื่ออุปสมบทแล้ว ได้ติดตามปฏิบัติพระอาจารย์บุญ ไปในที่ต่าง ๆ ทั้งได้ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม อักษรไทย อักษรธรรม อักษรขอม อ่านออกเขียนได้ และฝึกอบรมวิปั่สสนาธุระกัมมัฏฐานจากพระอาจารย์บุญ เป็นเวลาหลายพรรษา อยู่ปฏิบัติติดตามพระอาจารย์บุญจนกระทั่งพระอาจารย์บุญ ได้มรณภาพ ส่วนพระอาจารย์บุญนั้นเป็นลูกศิษย์ของท่านเจ้าคุณพระอุบาลี สิริจันโท (จันทร์) ได้ศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรมอยู่กับท่านเจ้าคุณอุบาลี เป็นเวลา ๕ พรรษา จึงได้ออกปฏิบัติธรรมตามอัธยาศัย พระอาจารย์บุญชอบศึกษาเล่าเรียน และชอบปฏิบัติแต่ไม่ชอบสอน ในสมัยท่านได้ออกปฏิบัติธรรมร่วมกันก็มี พระ-อาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่น พระอาจารย์สิงห์ ส่วนท่านเจ้าคุณพระอุบาลีสิริจนฺโท (จันทร์) เป็นประธานฝ่ายคันถธุระและวิปั่สสนาธุระ โดยตรงในระหว่างสมัยนั้น

สำนักที่อยู่

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม นับตั้งแต่ได้อุปสมบทแล้วได้อยู่จำพรรษาในสำนักต่าง ๆ ดังนี้

พ.ศ. ๒๔๖๕–๒๔๖๖ จำพรรษาที่ วัดหนองขาม บ้านพานหลวง ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๖๗ จำพรรษาที่ วัดโพธิ์สมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๖๘ จำพรรษาที่ วัดป่าช้าบ้านก่อ ตำบลหนองไข่นก อำเภอม่วง-สามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๔๗๐–๒๔๗๕ จำพรรษาที่ วัดป่าอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัด-หนองคาย

พ.ศ. ๒๔๗๖–๒๔๗๗ จำพรรษาที่ วัดบ้านอีลัย นครเวียงจันทร์ ประเทศลาว

พ.ศ. ๒๔๗๘–๒๔๘๐ จำพรรษาที่ วัดสระดงคาร อำเภอหล่มสัก จังหวัด-เพชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๘๑ จำพรรษาที่ วัดป่าอรุณรังษี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พ.ศ. ๒๔๘๒ จำพรรษาที่ วัดป่าแสนสำราญ อำเภอวารินชำราบ จังหวัด-อุบลราชธานี

พ.ศ. ๒๔๘๓ จำพรรษาที่ วัดป่าอรุณรังษี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พ.ศ. ๒๔๘๔–๒๔๘๕ จำพรรษาที่ วัดบ้านค้อ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๘๖–๒๔๘๗ จำพรรษาที่ วัดป่าบ้านหนองหว้าใหญ่ อำเภอหนองบัว-ลำภู จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๘๘–๒๔๘๙ จำพรรษาที่ วัดบ้านค้อ อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๙๐–๒๔๙๓ จำพรรษาที่ วัดบ้านคลองสีพื้น อำเภอหล่มสัก จังหวัด-เพชรบูรณ์

พ.ศ. ๒๔๙๔ จำพรรษาที่ วัดป่าอรุณรังษี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย

พ.ศ. ๒๔๙๕ จำพรรษาที่ วัดพระพุทธบาทบัวบก อำเภอบ้านผือ จังหวัดอุดรธานี

พ.ศ. ๒๔๙๖–๒๕๒๓ จำพรรษาที่ วัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน อำเภอหนอง-บัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

หน้าที่การงานและการศึกษาอบรม

๑. การปกครอง

งานด้านการปกครองของ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม นอกจากท่านได้ปกครองตัวเอง ด้วยการฝึกฝนอบรมข่มกิเลสด้วยความหมั่นขยัน ไม่อ่อนแอท้อแท้ต่ออุปสรรคต่าง ๆ มีความซื่อสัตย์ต่อตนเอง มีความเที่ยงตรงต่อเวลา เที่ยงตรงต่อหน้าที่การงาน เที่ยงตรงซื่อสัตย์ต่อบุคคลอื่น ฝึกหัดดัดกาย วาจา และใจของตนเองให้ดีมีระเบียบตามทำนองคลอง-ธรรมเสียก่อน จึงยอมรับผู้อื่นมาอยู่ในปกครองทั้งเอาใจใส่ ดูแลความประพฤติไม่ทอดธุระ โดยใช้แบบนิคคัยหะวิธีและปั๋คคัยหะวิธีอาศัยธรรมวินัยเป็นหลัก ในการปกครองพระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด คนอาศัยวัดผู้อยู่ในปกครองให้ได้รับความร่มเย็นเป็นสุขตามสมควรแก่ภาวะของตน ทั้งได้ฝึกฝนอบรมแนะนำสั่งสอนสาธุชนพุทธบริษัท ให้เกิดศรัทธา ปสาทะ ความเชื่อความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ด้วยการศึกษาธรรมและปฏิบัติธรรม แนะนำทำเป็นตัวอย่างและท่านเป็นนักปฏิบัติทางสมถะวิปัสสนากัมมัฏฐาน ฝึกหัดตัวเองอย่างใดก็ฝึกหัดอบรมคนอื่นอย่างนั้น จึงเป็นสังฆเถระของหมู่เป็นที่พึ่งของปวงศิษย์เป็นเสมือนร่มโพธิ์ร่มไทรของมวลพุทธบริษัท ตลอดถึงบรรดาคณาญาติ

๒. การศึกษา

งานด้านการศึกษา ได้เรียนหนังสือไทย หนังสือขอม พออ่านออกเขียนได้นอกนั้นได้เรียนภาษาบาลี รู้จักสระพยัญชนะพร้อมด้วยฐานกรณ์ ท่องจำสวดมนต์ตามหลักสูตร

และท่องจำปาฏิโมกข์ได้ ทั้งได้สนใจศึกษาพระธรรมวินัยหลักวิสุทธิมรรค บุพพสิกขาวรรณา มหาขันธกวรรณา วินัยมุขเล่ม ๑, ๒, ๓, เข้าใจในสังฆกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีและเข้าใจระเบียบจารีตประเพณีวัฒนธรรมของไทย ส่งเสริมอนุเคราะห์ศิษย์ให้ได้รับการศึกษาธรรมวินัยจนสามารถสอบได้นักธรรม ตรี, โท, เอก, เป็นพระมหาเปรียญก็มีจำนวนมาก

๓. การเผยแผ่

งานด้านการเผยแผ่ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม เป็นนักพัฒนาบุคคล พัฒนาด้านจิตใจ ด้วยการบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นด้วยการอบรมสั่งสอนผู้อื่นในข้อวัตรปฏิบัติ ธุดงควัตรตามแบบวิปัสสนากัมมัฏฐานตลอดมา เป็นที่นิยมนับถือศรัทธาปสาทะของสาธุชนพุทธบริษัท ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์นับว่าเป็นปูชนียบุคคล ที่มีคุณธรรมแผ่ขยายไปในที่ทั่วไป โดยเฉพาะในถิ่นที่ท่านเคยไปพักและในถิ่นที่เคยอยู่จำพรรษา

๔. การสาธารณูปการ

งานด้านสาธารณูปการ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม เป็นนักพัฒนาศาสนวัตถุและศาสนบุคคล นำความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ ในด้านการก่อสร้างศาสนวัตถุต่าง ๆ ทั้งตัวเองก็มีความรู้ความชำนาญการด้านงานสาธารณูปการ การก่อสร้างเป็นอย่างดี และสาธุชนทั่วไปก็มีความศรัทธาเคารพนับถือ เลื่อมใสในปฏิปทาศีลาจาราวัตรคุณธรรมความดี ตลอดถึงความเสียสละ เกื้อกูลอุดหนุนส่งเสริมสิ่งที่เป็นหิตานุหิตประโยชน์ แห่งบุญญาธิการของท่านการพัฒนาศาสนวัตถุ จึงเป็นผลดีมีประโยชน์แก่พระพุทธศาสนามากมายหลายอย่าง เช่น พระ-อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ ขุดบ่อก่อถังน้ำเป็นต้น

ลำดับสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ดังนี้

๑. พระอุโบสถ วัดอรุณรังษี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย กว้าง ๖.๕๐ เมตร ยาว ๑๗.๕๐ เมตร สิ้นค่าก่อสร้าง ๙๙,๙๐๐ บาท (เก้าหมื่นเก้าพันเก้าร้อยบาทถ้วน)

๒. ศาลาการเปรียญวัดอรุณรังษี อำเภอเมือง จังหวัดหนองคาย กว้าง ๑๒ เมตร ยาว ๑๗ เมตร สิ้นค่าก่อสร้าง ๗๐,๐๐๐ (เจ็ดหมื่นบาทถ้วน)

๓. เป็นผู้ริเริ่มปั้นอิฐ วางศิลาฤกษ์อุโบสถ วัดสามัคคีวัฒนา อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

๔. ศาลาการเปรียญ วัดคลองสีพื้น อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ กว้าง ๑๑.๕๐ เมตร ยาว ๑๖.๕๐ เมตร สิ้นค่าก่อสร้าง ๑,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาทถ้วน) และบ่อน้ำ กว้าง ๒ เมตร สิ้นเงิน ๔,๐๐๐ บาท (สี่พันบาทถ้วน)

๕. ถังน้ำคอนกรีต วัดอรัญญวาสี อำเภอท่าบ่อ จังหวัดหนองคาย กว้าง ๑.๕ เมตร สิ้นเงิน ๑,๐๐๐ บาท (หนึ่งพันบาทถ้วน)

๖. พระอุโบสถ วัดบุญญานุสรณ์ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี อุโบสถหลังนี้ เดิมพระอาจารย์เพ็ชร กิตฺติวณฺโณ ได้ริเริ่มบั้นอิฐวางรากฐานไว้ก่อน แล้วได้ถึงแก่มรณภาพไป พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ได้ดำเนินการก่อสร้างจนสำเร็จ กว้าง ๖.๖๐ เมตร ยาว ๑๘.๘๐ เมตร สิ้นค่าก่อสร้าง ๒๒,๐๐๐ บาท (สองหมื่นสองพันบาทถ้วน) และศาลาการเปรียญวัดบุญญานุสรณ์ กว้าง ๑๕ เมตร ยาว ๓๐ เมตร สิ้นค่าก่อสร้าง ๑๐๐,๐๐๐ บาท หนึ่งแสนบาทถ้วน)

๗. ทำการก่อสร้างศาสนวัตถุที่มีค่าและหลักฐาน วัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี มีดังนี้:-

๗.๑ ศาลาการเปรียญ กว้าง ๑๔ เมตร ยาว ๑๙ เมตร ค่าก่อสร้าง ๗๐,๐๐๐ บาท (เจ็ดหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒ ถังน้ำคอนกรีต กว้าง ๓.๕๐ เมตร ยาว ๕.๔๐ เมตร ค่าก่อสร้าง ๑๔,๐๕๙ บาท (หนึ่งหมื่นสี่พันห้าสิบเก้าบาทถ้วน)

๗.๓ หอระฆังพร้อมด้วยระฆัง สิ้นค่าก่อสร้าง ๑๑,๒๐๐ (หนึ่งหมื่นหนึ่งพันสองร้อยบาทถ้วน)

๗.๔ ห้องน้ำ สิ้นค่าก่อสร้าง ๑,๓๕๑ บาท (หนึ่งพันสามร้อยห้าสิบเอ็ดบาทถ้วน)

๗.๕ เชิงเทียนรูปหงษ์ทองเหลือง ๑ คู่ ราคา ๗๕๐ บาท (เจ็ดร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

๗.๖ ราวเทียนทองเหลืองรูปหงษ์ ๑ คู่ ราคา ๖๐๐ บาท (หกร้อยบาทถ้วน)

๗๗. แท่นพระ ราคา ๑๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาทถ้วน)

๗.๘ โต๊ะหมู่บูชาหมู่ ๙ จำนวน ๑ ชุด ราคา ๒,๐๐๐ บาท (สองพันบาทถ้วน)

๘.๙ แจกันทองเหลือง ๔ คู่, เชิงเทียนทองเหลือง ๕ คู่, กระถางธูปทองเหลือง ๑ ใบ ราคา ๑,๕๐๐ บาท (หนึ่งพันห้าร้อยบาทถ้วน)

ศาลาการเปรียญหลังเก่า สร้าง พ.ศ. 2502

กุฏิรับรองสมเด็จสร้าง พ.ศ. 2516 สิ้นค่าก่อ
สร้าง 350,000 บาท (สามแสนห้าหมื่นบาท)

๗.๑๐ พระพุทธรูปปรางค์ห้ามสมุทร ๒ องค์ ราคา ๑,๒๐๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยบาทถ้วน)

๗.๑๑ พระพุทธรูปประธานทองเหลืองขัด หน้าตัก ๘๐ ซม. ราคา ๕,๒๐๐ บาท (ห้าพันสองร้อยบาทถ้วน)

๗.๑๒ พระพุทธรูปพระบาง ๒ องค์ ทองเหลืองขัด สูง ๖๐ ซ.ม. ราคา ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาทถ้วน)

๗.๑๓ ประตูเหล็ก ๑ คู่ และลูกกรงเหล็ก ๑ คู่ ราคา ๑,๒๕๐ บาท (หนึ่งพันสองร้อยห้าสิบบาทถ้วน)

๗.๑๔ พ.ศ. ๒๕๐๐ สร้างซุ้มประตู สิ้นค่าก่อสร้าง ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

๗.๑๕ พ.ศ. ๒๕๑๑ หอระฆังพร้อมด้วยระฆัง ค่าก่อสร้าง ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

๗.๑๖ พ.ศ. ๒๕๑๑ กุฎิ ๑ หลัง ร้านขอนแก่นพานิชย์ สร้างถวายเป็นเงิน ๔๐,๐๐๐ บาท (สี่หมื่นบาทถ้วน)

๗.๑๗ พ.ศ. ๒๕๑๓ กุฎิ ๑ หลัง คุณแม่บุญเปลี่ยน มนุญวงศ์ สร้างถวายเป็นเงิน ๘๐,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นบาทถ้วน)

๗.๑๘ พ.ศ. ๒๕๑๔ สร้างพระอุโบสถ กว้าง ๙ เมตร ยาว ๑๖ เมตร สูง ๓๐ เมตร กำแพงแก้วรอบอุโบสถ พระพุทธรูปประธาน และพระพุทธรูปต่าง ๆ ภายในภายนอกอุโบสถ หอระฆัง, ปูกระเบื้องทั้งภายนอกและภายในกำแพง, และสิ่งอื่น ๆ พร้อมด้วยค่าแรงงาน รวมเป็นเงิน ๓,๗๐๐,๐๐๐ บาท (สามล้านเจ็ดแสนบาทถ้วน)

๗.๑๙ พ.ศ. ๒๕๑๑ กุฎิ ๑ หลัง คุณแม่ตุณี วงศ์ที พร้อมด้วยลูกหลาน สร้างถวายเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ บาท (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒๐ พ.ศ. ๒๕๑๔ กุฎิ ๓ หลัง เป็นเงิน ๖๐,๐๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒๑ พ.ศ. ๒๕๑๖ ทำถนนลาดยางเข้าวัด นายอุดม ลีบำรุง อดีตนายกเทศมนตรีทำถวาย เป็นเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน)

๗.๒๒ พ.ศ. ๒๕๑๖ กุฎิ ๒ หลัง คุณแม่วงศ์รัตน์ ร้านเลี้ยงเชียงเฮง และคุณพ่อสหัส สร้างถวาย เป็นเงิน ๖๐,๐๐๐ บาท (หกหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒๓ พ.ศ. ๒๕๑๖ สร้างกุฏิตำหนักเป็นที่พักสมเด็จ ๑ หลัง เป็นเงิน ๓๐๐,๐๐๐ (สามแสนบาทถ้วน)

๗.๒๔ พ.ศ. ๒๕๑๘ ปรับปรุงถนนลาดยาง นายช่างวิชัย ทำถวาย เป็นเงิน ๒๐๐,๐๐๐ บาท (สองแสนบาทถ้วน)

๗.๒๕ พ.ศ. ๒๕๑๙ กุฏิ ๑ หลัง พระหลวงพ่อแอ ฐานวโร พร้อมด้วยลูกหลาน สร้างถวายเป็นเงิน ๕๐,๐๐๐ (ห้าหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒๖ ๒๕๒๐ ปรับปรุงถนนลาดยาง นายอ๊อด สกุลคู ทำถวาย เป็นเงิน ๓๐๐,๐๐๐ บาท (สามแสนบาทถ้วน)

๗.๒๗ พ.ศ. ๒๕๒๐ สร้างศาลาการเปรียญหลังใหม่ กว้าง ๑๙ เมตร ยาว ๓๐ เมตร ๒ ชั้น พร้อมด้วยโรงครัว ถังเก็บน้ำฝน และห้องน้ำห้องส้วม รวมค่าก่อสร้าง เป็นเงิน ๔,๑๘๐,๐๐๐ บาท (สี่ล้านหนึ่งแสนแปดหมื่นบาทถ้วน)

๗.๒๘ พ.ศ. ๒๕๒๐ กุฏิ ๑ หลัง นายมณี เป็นมงคล สร้างถวาย เป็นเงิน ๖๖,๕๒๙ บาท (หกหมื่นหกพันห้าร้อยยี่สิบเก้าบาทถ้วน)

๗.๒๙ ทำรั้วรอบวัด เป็นเงิน ๘๕,๐๐๐ บาท (แปดหมื่นห้าพันบาทถ้วน)

๗.๓๐ บ้านพักแม่ชี ๓ หลัง สิ้นเงินประมาณ ๙๐,๐๐๐ บาท (เก้าหมื่นบาทถ้วน)

๗.๓๑ ปลูกไม้ดอกและต้นไม้ผลภายในวัดและจัดหาสิ่งของอื่น ๆ อีกเป็นจำนวนมาก ฯลฯ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระบรมราชินีนาถ เสด็จ[illegible]
พระคณาจารย์ วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร วันที่ [illegible] พ.ศ. [illegible]

ความเห็น

เรื่อง การเดินธุดงค์ กัมมัฏฐานบางตอน ของพระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ข้าพเจ้าได้พบกับพระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ที่วัดบ้านก่อ ต. หนองไข่นก อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยได้ติดตามท่านหลวงปู่จากวัดบัวระพา อ. เมือง จ. อุบลราชธานี ในระหว่างเดือน ๑๒ ข้างแรม มาพักอยู่ที่วัดอรุณรังษี อ. เมือง จ. หนองคาย ได้อยู่ฝึกวิธีกัมมัฏฐาน เดินจงกรมภาวนา นั่งสมาธิภาวนา และขอนิสัย ยอมมอบกายถวายตัวเป็นลูกศิษย์ของท่านอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม เมื่อได้อยู่ปฏิบัติธรรมกัมมัฏฐานกับท่านแล้ว เวล่าล่วงไปประมาณ ๖ เดือนเศษ ข้าพเจ้า ก็ได้กำลังใจขึ้น พร้อมทั้งเร่งความเพียรโดยไม่ลดละ ในเบื้องต้นคงจะเป็นกรรมของข้าพเจ้า ทำให้ข้าพเจ้าเกิดสัญญาวิปลาสขึ้น เป็นอยู่ประมาณเดือนครึ่งจึงสงบลง ครั้นหายาจากสัญญาวิปลาสแล้ว ก็เกิดเป็นโรคเหน็บชา ที่เคยเป็นมาแล้ว สมัยเป็นสามเณร อยู่วัดสุปัฏนาราม จ. อุบลราชธานี มันกำเริบขึ้นอีกจนตลอดพรรษาออกบิณฑบาตรไม่ได้ แต่เราก็เร่งความเพียร เดินจงกรม นั่งสมาธิ อย่างเข้มแข็งโดยไม่ลดละ ก็ประมาณ ๓ เดือน จึงได้กำลังใจขึ้นอีก จิตของข้าพเจ้ารวมใหญ่เกิดเป็นแสงสว่างโล่อยู่ตลอดคืนจนเกิดเป็นสัญญาวิปลาส โดยสำคัญผิด คิดว่าตนได้สำเร็จเป็นพระ-อรหันต์ไปเสียอีก อาศัยมีท่านหลวงปู่บุญมา เป็นผู้คอยให้อุบายแก้ไขว่า ไม่จริง ไม่ใช่ทางจิตเดินทางผิดแล้ว และ ก็มีท่านพระครูวิจิตรธรรมภาณี (สิงห์ สุขกาโม) เป็นพระพี่เลี้ยงคอยให้ความอุปการะอยู่อย่างใกล้ชิด เป็นอยู่อย่างนี้ประมาณ ๗–๑๕ วัน จึงค่อยสงบลงอีก และก็มีพระอาจารย์เพ็ชร กิตติวัณโณ เจ้าอาวาส วัดบุญญานุสรณ์ บ้านหนองวัวซอ จ. อุดรธานี ซึ่งท่านเคยเป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า สมัยเป็นสามเณร ก็ได้ไปรับเอาไปรักษาทั้งโรคประสาท และ โรคเหน็บชา ที่วัดบุญญานุสรณ์ โรคก็หายเป็นปกติ ครั้นถึงเวลาใกล้จะสอบนักธรรม ประจำปี ก็ได้กลับไปสอบนักธรรมที่ จ. หนองคาย อีกในปีนี้ เป็น พ.ศ. ๒๔๘๓ เป็นปีเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง มีการหลบภัย หลบลูกระเบิดกันมากมาย เมื่อ

สอบธรรมสนามหลวงเสร็จทั้งพระ – เณร ก็พากันหลบหนีจากวัดกันหมด และ ท่านหลวงปู่ก็ได้ไปธุระ กิจนิมนต์ของญาติโยม คงเหลืออยู่แต่ข้าพเจ้า กับ สามเณร เฝ้ารักษาวัดอยู่จนกว่าภัยสงครามสงบลง จนถึงเดือน ๔–๕ หลวงปู่ จึงกลับมารับเอาไปจำพรรษาที่บ้านค้อ อ. บ้านผือ จ. อุดรธานี ปี พ.ศ. ๒๔๘๔–๒๔๘๕ รวม ๒ พรรษา ครั้นออกพรรษาแล้ว ปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านพาเที่ยวธุงดงค์กัมมัฏฐานขึ้นไปทางภูพาน แล พระพุทธบาทบัวบก เขต อ. หนองบัวลำภู และ เขต อ. บ้านผือ มีวันหนึ่ง พากันขึ้นภูเขาจนค่ำมืดกลางภูเขา ลงจากภูเขาจนไม่ถูกช่องทาง ก็เลยไปพักแรมจำวัตรอยู่ที่บ้านพักคนเลี้ยงควาย แต่ผ่านฤดูฝนมาแล้ว เป็นเดือนอ้ายเดือนยี่ต้นปีใหม่ พอรุ่งเช้าขึ้นมา ก็เตรียมเดินทางต่อไปอีก จนถึงเวลา ๙.๐๐ น. ในตอนนี้ท่านหลวงปู่เกิดเป็นลม ได้พักนอนอยู่ใต้ต้นมะขามป้อม ท่านอยากฉันมะขามป้อมก็ไม่มีใครจะประเคนให้ เพราะมีแต่พระไปด้วยกัน ๔ รูป คือ ท่านหลวงปู่ พระครูวิจิตรธรรมภาณี พระอาจารย์อ่อน ญาโณทโย พระครูศรีภูมานุรักษ์ (คำมี) ผู้บันทึกนี้ ในขณะที่หลวงปู่นอนใต้ต้นมะขามป้อมนั้นได้บอกว่า ใครจะเดินทางล่วงหน้าไปก่อนก็ขอนิมนต์ไปได้เลย ข้าพเจ้าเป็นพระผู้น้อยกว่าเพื่อน ก็เลยก่อไฟต้มน้ำถวายท่านแล้วตัวเองก็เดินทางต่อไปกับท่านอาจารย์อ่อนจนถึงเวลา ๑๑.๐๐ น. ไปถึงทางสองแพ่ง จึงแวะไปทางสายหนึ่ง ไปถูกไร่ฝ้ายของเขา ซึ่งมีคนเฝ้าอยู่ ๓–๔ คน เล่าเรื่องการหลงทางให้เขาฟัง ทั้งยังไม่ได้ฉันจังหันเช้า พวกเขาก็เลยจัดการให้ฉัน เผือกมัน ที่เหลือจากกินไม่หมดถวาย เมื่อฉันเสร็จแล้ว ก็เดินทางกลับไปอีก เพื่อจะไปรับเอาท่านหลวงปู่ พอไปถึงที่ท่านพัก ก็ผิดหวังเพราะท่านได้เดินทางต่อไปแล้วกับ พระครูวิจิตรธรรมภาณี (อาจารย์สิงห์) ข้าพเจ้าก็เดินทางไปถึงบ้านนาสี เขต อ. หนองบัวลำภู สมัยนั้น กว่าจะถึงก็กินเวลา ๓–๔ วัน ส่วนหลวงปู่ก็เดินทางต่อไปจนถึงบ้านหยวกดงมะไฟ อ่อนเพลียมากก็เลยพักที่นั้น ในวันนั้นไม่ได้ฉันจังหันเช้าเลย รุ่งเช้าข้าพเจ้าก็เดินทางต่อไปจนถึงบ้านหยวกดงมะไฟ เดี๋ยวนี้ คงอยู่ในเขต อ. สุวรรณคูหา จ. อุดรธานี จนถึง ๓–๔ วัน ได้เดินทางไปพบหลวงปู่ที่ถ้ำนาสี ระหว่างเดินทางคราวนั้น ลำบากแสนธุระกันดาร แต่ก็ปลอดภัยไม่มีใครได้รับอันตราย คงจะเป็นเพราะการปฏิบัติธรรม สมกับพุทธภาษิตตรัสว่า "พระธรรมย่อมตามรักษาผู้ปฏิบัติธรรม" ดังนี้

อีกคราวหนึ่ง ท่านหลวงปู่ได้เดินทางไปธุดงค์ทางเมืองหลวงพระบาง ทางภูเขาควาย ผ่านเมืองแมต เมืองกาสี ท่านเล่าสู่ฟังว่า ประเพณีของคนถิ่นนั้น ยังไม่รู้จักพระ ยังไม่เข้าถึงศาสนา ส่วนมากพากันนับถือผีสางเทวดาพอเห็นพวกเราไป เขาเรียกว่า "สาธุ" พวกเขาก็พาลูกสาวออกไปหาเรา เพื่อจะมอบให้ปฏิบัติ เราก็ถามว่า "พวกสูเจ้าพากันมาทำไม" พวกเขาก็บอกว่า "จะมอบลูกสาวให้ไว้ปฏิบัติสาธุ" นั่นเอง เราก็ถามเขาว่าปฏิบัติทำอะไร เขาก็บอกว่า ให้ลูกสาวต้มน้ำร้อนให้กิน ต้มน้ำอาบ นวดแข้ง นวดขา หรือแล้วแต่จะใช้ให้พวกเขาทำเราก็ตอบปฏิเสธเขาว่า ไม่ต้องดอก ถ้าจะมาก็ตอนเช้า มาถวายจังหัน จะปฏิบัติตักน้ำ ต้มน้ำ ตอนเช้าก็ได้ไม่ห้าม ทำเสร็จแล้วจะต้องพากันกลับบ้าน ไม่ต้องอยู่ปฏิบัติดอก เนื่องจากประเพณีของพวกเขาเป็นอย่างนั้น ท่านเล่าให้ฟังว่าการเดินทางสมัยนั้นลำบากผ่านถิ่นทุรกันดาร ผ่านป่าเขาลำเนาไพร กว่าจะเดินไปถึงหมู่บ้านคนก็แสนยากลำบาก ต้องอาศัยความอดทน ความหิวกระหาย ทนต่ออำนาจกิเลสตัณหา ทนต่อการว่ากล่าวของผู้อื่น ทนต่อความหวาดกลัวต่อภัยอันตรายต่าง ๆ ที่มารบกวน ท่านว่าคนเรานี้มันมีภัยรอบตัว ภัยในตัวเราก็คือ ความเจ็บ ความแก่ ความตาย ภัยนอกตัวเราไปก็มีมากมายหลายอย่าง ถ้ากลัวภัยแล้วจะไปไหนมาไหนไม่ได้ และจะทำอะไรก็ไม่ได้ จะออกธุดงค์กัมมัฏฐานก็ไม่ได้ จะทำความเพียรภาวนาก็ไม่ได้ เพราะกลัวตัวเองจะเป็นทุกข์ กลัวจะลำบากยากจน กลัวจะเจ็บไข้ได้ป่วย กลัวจะตาย ผลสุดท้ายก็ทำไปไม่ตลอด เลยไม่พบของจริงอันมีอยู่ เป็นอยู่ในพระพุทธศาสนา นักปฏิบัติเดินธุดงค์กัมมัฏฐานจะต้องประสบการณ์อย่างนี้แหละ อีกครั้งหนึ่งข้าพเจ้ายังไม่เคยออกปฏิบัติด้วย ท่านหลวงปู่ลงไปเยี่ยมบ้านเก่าที่บ้านก่อ ต. หนองไข่นก อ. ม่วงสามสิบ จ. อุบลราชธานี เป็นครั้งที่สอง คงเป็นปี พ.ศ. ๒๔๘๑ หรือ พ.ศ. ๒๔๘๒ ท่านไปพักอยู่ป่าช้าเป็นป่าไม้บาก ชาวบ้านเรียกว่า "ดอนปู่ตา" พวกญาติพี่น้องตลอดคนอื่น ก็เข้าไปหาท่าน หลวงปู่ก็แนะนำสั่งสอนอบรมศีลธรรม แต่ธรรมะไปขัดขวางกับพวกทิดพวกจารย์ ขัดกับประเพณีผีเจ้าเข้าทรง เลี้ยงผีสางเทวดาที่เขาเคยทำกันมา และขัดกับพวกนักเล่นการพนันมั่วสุมไปทางอบายมุขเป็นต้น เป็นเหตุให้พวกเขาไม่พอใจอย่างรุนแรง แสดงความโกรธเกลียด ตำหนิติเตียน ท่านหลวงปู่ไปในทางไม่เป็นมงคล เพราะเขาถือว่าขัดกับความเจริญก้าวหน้าของพวกเขา ต่อมาหลังจากนั้นก็พากันเกิดเหตุวิบัติกันต่าง ๆ นานา

มีการเจ็บไข้ได้ป่วยกันขึ้นอย่างกระทันหันวุ่นวายเดือดร้อนล้มหายตายไปก็มีมาก ผู้กำลังจะตายก็มีมาก ผู้ยังไม่ตายก็พากันหลบหนีออกจากบ้านจากเรือนไปอาศัยอยู่ตามทุ่งตามนาตามไร่สวน โดยกล่าวกันว่า ผีวังโสก วังแคน จะมาเอาคนนั้นคนนี้ ก็พากันหวาดกลัวตัวสั่นไปตาม ๆ กัน ผลสุดท้ายก็พากันถือขันดอกไม้ธูปเทียนไปขอขมาหลวงปู่ ท่านก็ไม่ว่าอะไร มีแต่ให้ศีลให้พร รดน้ำพุทธมนต์ ให้น้ำมนต์ไปอาบไปกิน แล้วก็ให้พวกเขารับเอาไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งที่ระลึก ก็ปรากฏว่า ชาวบ้านมีความเป็นอยู่โดยปกติสุขตลอดมา ในขณะนั้น ข้าพเจ้ายังเป็นสามเณรอยู่ ยังไม่ได้ออกปฏิบัติธรรมกับท่านหลวงปู่

อีกครั้งหนึ่ง ท่านหลวงปู่ได้อยู่จำพรรษา บ้านมะขามเฒ่า จังหวัดนครพนม มีตระกูลมั่งมีตระกูลหนึ่ง ได้นำลูกสาวสวยมามอบให้ทั้งสองคน ให้ท่านเลือกเอาไปเป็นครอบ-ครัว ท่านก็ไม่ยอมรับ โดยบอกว่า เราตั้งใจแล้วแต่เบื้องต้น จะอยู่ประพฤติพรตพรหมจรรย์ไม่ประสงค์จะมีครอบครัว จะนับถือกันโดยฐานะเป็นญาติพี่น้องกันในทางธรรมโดยเป็นเพื่อน แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน อย่างนี้ เราไม่ขัดข้องยินดีอนุโมทนาด้วย ตระกูลนั้น ก็พยายามอยู่แต่ไม่สำเร็จ สุดท้ายก็นับถือกันโดยทางธรรม ท่านหลวงปู่บอกว่า อย่างนี้แหละ นักปฏิบัติธรรมจะประสบการณ์ไม่มากก็น้อย มันมักจะเป็นภัยอุปสรรคไม่ให้บรรลุความดีได้ อุปสรรคนั้นแหละมันเป็นมารรังควาญนักปฏิบัติธรรมคือกิเลสมาร เทวปุตตมารสังขารมารมัจจุมาร ล้วนแต่เป็นมาร จะต้องระวัง

อีกครั้งหนึ่ง สมัยครั้งหลวงปู่จำพรรษาอยู่ที่สระคงคาร อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ มีผู้ปองร้ายจะทำลายแผนการปฏิบัติธรรมของหลวงปู่ ในวันหนึ่ง ท่านเดินจงกรมกลับไปกลับมาอยู่ พอถึงต้นทางแล้ว หลวงปู่ก็ยืนกำหนดจิตพิงต้นไม้อยู่ มือถือไฟฉาย ได้ยินเสียงสับไกรปืนขึ้นสองครั้งแต่ยิงไม่ออก พอสับครั้งที่สามลูกปืนก็ออกไปถูกต้นไม้บนศีรษะของท่านขึ้นไปแต่ไม่ถูก ท่านก็ฉายไฟไปตามเสียงปืนนั้น ก็เห็นคนใช้ปืนพาดซองไม้ยืนอยู่ พอเขาเห็นแสงไฟก็ดึงปืนออกจากซองไม้ แต่เขาก็ไม่สามารถจะดึงปืนออกจากซองไม้ได้ เขาก็วิ่งหนีไป หลวงปู่ก็ฉายไฟเดินตามเขาไป พอเขาวิ่งไปก็ไปตกหลุมส้วมขึ้นก็ไม่ได้ ต่อมามีคนไปแจ้งให้เจ้าหน้าที่จับไปโรงพักเขาก็รับสารภาพโดยดี แต่ท่านหลวงปู่ก็ขอบิณฑบาตกับเจ้าหน้าที่เอาไว้ ไม่ให้ดำเนินคดีลงโทษแก่ผู้นั้น อย่างนี้ก็เป็นประสบการณ์ตอนหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้ติดตามเป็นลูกศิษย์หลวงปู่ไปธุดงค์กัมมัฏฐานเพียงสามปีเท่านั้น จึงได้รู้เห็นปฏิปทาของท่านเพียงเท่านี้ ความจริงแล้วหลวงปู่ได้ออกเดินธุดงค์ไปในสถานที่ต่าง ๆ มากมาย ตามความเห็นของข้าพเจ้า หลวงปู่มีปฏิปทาน่าเคารพนับถือมาก เป็นผู้มีความอดทนขยันหมั่นเพียรในการประพฤติปฏิบัติเคร่งครัดในพระธรรมวินัย มีพรหมวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ มีความซื่อสัตย์ต่อตัวเองในการทำ การพูด การคิด ในการประกอบกิจการงานทุกอย่าง เป็นผู้ไม่มีทิฏฐิมานะ สงเคราะห์อนุเคราะห์ศิษยานุศิษย์โดยธรรมและอามิส จึงเป็นที่เคารพนับถือของสาธุชนทั่วไป

ในที่สุดนี้ ด้วยอำนาจคุณธรรมความดีของหลวงปู่ได้บำเพ็ญประพฤติปฏิบัติมาโดยตลอด จงเป็นพลวปัจจัยนำเสนอสนองครองดวงวิญญาณของหลวงปู่ไปสู่สุคติภพ สมดังปณิธานของท่าน เทอญ

พระครูศรีภูมานุรักษ์
เจ้าคณะอำเภอวาริชภูมิ – พังโคน (ธ)
วัดสามัคคีธรรม

ทัศนะของข้าพเจ้า

ที่มีต่อพระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม

ข้าพเจ้า ขอแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับปฏิปทา ของท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ในฐานะที่ข้าพเจ้า มีความเกี่ยวกับท่านมาโดยตลอด โดยความเป็นญาติหนึ่ง เป็นลูกศิษย์หนึ่ง เป็นผู้มีภูมิลำเนาเดียวกันหนึ่ง นับแต่ข้าพเจ้าได้เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เริ่มแรกก็ได้อยู่กับหลวงปู่ เป็นลูกศิษย์ติดตามท่านอยู่เป็นเวลา ๓ ปีกว่า ๆ เท่านั้น หลังจากนั้นข้าพเจ้าก็เข้าไปศึกษาเล่าเรียนที่กรุงเทพ ฯ เป็นเวลา ๑๔ ปี เหตุที่จะได้ไปอยู่กรุงเทพ ฯ ก็เพราะหลวงปู่นั้นเอง เนื่องจากว่ามีพรรษา ๓ นั้น ข้าพเจ้ามีความกระสันอยากจะสึกออกไป เป็นฆราวาสอย่างรุนแรง ถึงกับกินไม่ได้นอนไม่หลับ ก็เลยตัดสินใจไปลาหลวงปู่ ท่านก็เทศน์อบรมเรื่องสมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนาให้ฟัง จนถึงประมาณตีหนึ่ง สุดท้ายท่านก็ถามว่า เธอเป็นญาติลูกหลานเราอยู่กับเรามาร่วมเข้า ๓ ปีแล้ว เธอจะอยู่ปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ต่อไปอีก หรือจะลาสิกขา หรือจะไปศึกษาเล่าเรียน เราก็นั่งคิดอยู่ครู่หนึ่ง ด้วยความกลัวและเคารพในท่าน ก็ตัดสินใจกราบเรียนท่านว่า ถ้าไม่ให้กระผมสึก กระผมจะขอลาไปเรียนหนังสือต่อที่กรุงเทพ ฯ ท่านก็พูดกับเราว่า อย่างนั้นซิ ลูกผู้ชายจะไปสึกมันทำไม เราเป็นฆราวาสมาตั้งแต่เธอยังไม่เกิด เห็นทุกข์เห็นภัยเบื่อหน่ายมันมาแล้ว เราจึงหนีมาบวช แล้วหลวงปู่ก็ถามว่า จะออกเดินทางเมื่อไร ก็ได้กราบเรียนท่านว่า อีก ๔–๕ วันของเดือน ๕ นี้จะออกเดินทาง ท่านก็แนะนำสั่งสอนว่า บวชมาแล้วต้องศึกษาเล่าเรียนประพฤติปฏิบัติ จึงจะเป็นศาสนทายาทที่ดี บวชทั้งทีเอาดีไม่ได้หนีไปตายดีกว่า เมื่อถึงวันจะไป หลวงปู่ก็ถวายค่ารถและจีวร เราก็ออกเดินทางไปอยู่วัดบุรณศิริมาตยาราม กรุงเทพ ฯ เมื่อจากท่านไปแล้วความสัมพันธ์กันก็ยังมีอยู่เช่นเดิม โดยปู่สงเคราะห์หลาน อาจารย์สงเคราะห์ศิษย์ จำเป็นเดือดร้อนขึ้นมาเมื่อไร ก็คิดถึงท่านเมื่อนั้น ถ้าไม่จำเป็นก็ต่างคนต่างอยู่ ท่านรู้นิสัยเราดีเราก็รู้นิสัยท่านดี เมื่อเข้าไปอยู่กรุงเทพ ฯ แล้วเราก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน พอเรียน ๆ ไป ก็เกิดท้อแท้เบื่อหน่ายในการเรียน เกือบจะไปไม่รอดหลายครั้ง เมื่อทราบว่าท่านอยู่ที่ไหนก็ไปหา

ที่ตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศล ณ ศาลาการเปรียญ พ.ศ. 2523

ท่าน หลวงปู่ก็เทศน์ให้ฟัง เมื่อได้กำลังใจกล้าแข็งก็กลับไปเรียนอีก เหมือนกับชุบเหล็กให้กล้า สามารถไปทำประโยชน์ได้ ครั้นได้ตั้งใจเรียนต่อไปอีก ก็ได้เป็นพระมหาเปรียญ จนได้เข้าศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยสงฆ์ จนได้สำเร็จขั้นปริญญาตรีศาสนศาสตร์บัณฑิต เมื่อเรียนสำเร็จออกมาแล้ว ก็มีความมักใหญ่ใฝ่สูงในตำแหน่งหน้าที่การงาน ต้องการ ลาภยศสรรเสริญ ก็มีความกระสันอยากสึก เบื่อหน่ายในการประพฤติพรหมจรรย์ แล้วก็ได้ตระเตรียมหาวิชาความรู้ทางโลกเพิ่มเติม และเตรียมเสื้อผ้าเครื่องสึกไว้พร้อมเสร็จ หวังจะลาสิกขาหาเงินเดือน มีครอบครัวอย่างแน่นอนก็กลับไปเยี่ยมบ้าน แล้วไปกราบเรียนให้หลวงปู่ทราบตามอุดมการณ์ของเราที่ตั้งเอาไว้แล้ว ในคืนวันนั้น ท่านอบรมสั่งสอนเราในเรื่อง กายานุปัสสนา เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนา ธัมมานุปัสสนา และเรื่องชีวิตการอยู่ครองเรือนให้เราฟังอย่างละเอียดและเล่าเรื่องการออกปฏิบัติเป็นธุดงค์กัมมัฏฐานไปในที่ต่าง ๆ ให้ฟัง เริ่มตั้งแต่หกโมงเย็นไปถึงหกทุ่มเศษ เมื่อฟังเทศน์ของท่านแล้ว จิตใจของเราอ่อนวูบลงทันทีเกิดลังเลสงสัยตลอดเวลา คืนนั้นนอนไม่หลับทั้งคืน ไม่กล้าตัดสินใจตัวเอง พอถึงตอนเช้าฉันภัตตาหารเช้าเสร็จก็ลาท่านกลับกรุงเทพ ฯ ท่านก็อนุเคราะห์ค่ารถกลับเช่นเคย พอเรากลับถึงกรุงเทพ ฯ แล้ว อุดมการณ์ที่ตั้งไว้ ก็รู้สึกว่ามีอันเปลี่ยนแปลงอยู่มีลักษณะเฉย ๆ ไม่เดือดร้อนวุ่นวายเท่าไรนัก บังเอิญในปีนั้น ก็ถูกส่งไปปฏิบัติศาสนกิจที่จังหวัดเพชรบุรณ์เป็นเวลา ๑ ปีเศษถูกสั่งให้กลับกรุงเทพ ฯ ครั้นมาอยู่กรุงเทพ ฯ แล้ว ในปีนั้นเอง ก็ถูกส่งไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เป็นเวลา ๔ ปีเศษ ต่อมาก็ถูกสั่งให้ไปอยู่วัดพิศาลรัญญาวาส อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี จนถึงทุกวันนี้ เมื่อได้มาอยู่ใกล้หลวงปู่แล้ว ก็ได้ไปมาหาสู่เป็นประจำ ทั้งได้มีโอกาสปฏิบัติอุปฐากท่านเป็นครั้งคราว และได้ช่วยกิจการตามที่ภารกิจของท่านเป็นครั้งคราวตลอดมา เพราะเหตุดังกล่าวมานี้เอง ความสัมพันธ์จึงเกี่ยวเนื่องสืบสายกันมาตามลำดับ

สำหรับความเห็นของข้าพเจ้า เกี่ยวกับปฏิปทาของพระอาจารย์หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม นั้น ตามที่เคยอยู่ร่วม เคยติดตามเป็นครั้งคราว และรู้จักคุ้นเคยไปมาหาสู่ท่าน นับตั้งแต่ได้เข้ามาบวชเป็นต้นมา ก็พอจะประมวลปฏิปทาของท่านได้บ้างตามความรู้สึก ความสังเกตและประสบการณ์ ข้าพเจ้ามีความเห็นส่วนตัวและความเคารพนับถือในตัวท่าน เห็นว่าหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม มีปฏิปทาจารวัตรเสมอต้นเสมอปลาย ถือการปฏิบัติเคร่งครัดในธรรมวินัย มีกิริยามารยาทเรียบร้อยในอิริยาบถทั้ง ๔ ยืน เดิน นั่ง นอน พักผ่อน ต้อน

รับแขกที่ไปมาไม่เลือกชั้นวรรณะ ไม่ว่าคนมีคนจนยากไร้อนาถา ไม่ถือตัว ไม่ยอมเข้าข้างคนผิด รู้จักกาลเทศะ ยึดมั่นในระเบียบประเพณีวัฒนธรรม มีอุดมการณ์ทันสมัยอยู่เสมอ คุณธรรมของท่านที่เคยเห็นเด่นชัดก็คือ มีสัจจะ ทมะ ขันติ และมีพรหมวิหารธรรมเป็นเครื่องอยู่ ความมีสัจจะของท่านหลวงปู่ ท่านมีความจริงใจในการทำ การพูด การคิด มีความสัตย์จริงต่อตัวเอง เช่นว่าจะไปในกิจนิมนต์ หรือไปธุรกิจของท่าน จะไปเวลาเท่าใด ท่านจะต้องไปตามเวลา เรื่องเวลาของท่านไม่เคยพลาด วันนี้จะทำงานก็ต้องทำ ฝนจะตกแดดจะออกไม่คำนึง บางทีกลางคืนก็ต้องจุดไฟทำก็มี งานนิมนต์ของผู้อื่น ถ้ารับปากเขาแล้ว ก็ไม่เคยขัดข้อง หน้าที่โดยตรงของท่านนั้น ที่นั่งภาวนากับที่นอนอยู่ด้วยกัน ไม่รู้ว่าท่านหลับนอนเวลาไหน เห็นแต่ทำสมณกิจอยู่อย่างนั้นเป็นประจำ ไม่ว่าจะอยู่วัด อยู่ป่า อยู่ถ้ำ ภูเขา เห็นท่านไม่ค่อยหลับนอน คงจะนั่งมากกว่านอน หลวงปู่เป็นผู้มีความจริงใจต่อตนเอง ต่อผู้อื่นและต่อการงาน คุณธรรมข้อ ทมะ ความข่มใจตัวเอง ข้อนี้ ท่านเป็นผู้ข่ม ฝึกฝนอบรมตนเอง สอบตนเอง เตือนตนเอง ให้เป็นไปตามหน้าที่การงาน บังคับตนเองได้ เช่นเวลาเดินทางเข้าป่า ขึ้นเขาธุระกันดาร ไม่หวั่นต่ออุปสรรค ภัยอันตราย อดข้าวอดน้ำไม่เคยบ่นว่าเหนื่อย หิว ถ้าลูกศิษย์บ่นว่าเหนื่อย หิว ท่านจะบอกว่า ถ้ากลัวเหนื่อย หิว หวาดกลัวจะมาทำไม จะทำอะไรได้ ท่านฝึกฝนตนเองจนติดเป็นนิสัย อย่างจะเดินจงกรม นั่งสมาธิภาวนาจะต้อง จุดธูปเทียนไว้ ถ้าธูปเทียนจุดไว้ไม่หมด ก็ไม่หยุดทำความเพียร หรือตั้งนาฬิกาเอาไว้เท่านั้น เท่านี้ชั่วโมง แล้วท่านก็ทำได้ตามที่กำหนดเอาไว้ เป็นการฝึกฝนข่มใจให้ละ มานะทิฏฐิ ตัณหา ข่มกายให้ทำ ข่มวาจา ให้บริกรรมภาวนา ข่มใจให้ละกิเลสตัณหา คุณธรรมข้อ ขันติ ความอดทน หลวงปู่มีความทรหดอดทนมาก ทนพยายามทำคุณงามความดี โดยไม่ลดละความเพียร ทนต่อสู้ภัยอันตราย ทนต่ออุปสรรคต่าง ๆ ในคราวท่านออกธุดงค์กัมมัฏฐาน ท่านเคยเล่าให้ฟังว่า ต้องผ่านป่าเขาลำเนาไพร หลงทางห่างไกลจากหมู่บ้าน พบเสือ ช้าง ภูตผีปีศาจ มารบกวน อดอาหาร ๓ วัน ๗ วัน กินแต่น้ำกับใบไม้เป็นอาหารก็มี ทนต่อภูตผีปีศาจมารบกวน บางทีก็ทนต่อความเจ็บไข้ได้ป่วย ทนต่อการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อเอาชนะกิเลสของตัวเอง เอาชนะภัยอันตรายต่าง ๆ ที่มันมารบกวน ท่านเคยบอกว่า การอดข้าวอดน้ำทรมานกายของตนนับเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ เป็นการกำจัด ราคะ ความกำหนัดยินดี ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ กิเลสตัวราคะ มันเบาบาง ทำจิตให้เป็นสมาธิได้ง่ายขึ้น พิจารณาวิปัสสนากัมมัฏฐาน รู้แจ้งเห็นจริง ตามความ

เป็นจริงของสังขารได้เร็ว แต่ต้องรู้จักประมาณการปฏิบัติ พอเหมาะแก่สังขารของตน ถ้าบำรุงร่างกาย ด้วยอาหารดี อยู่ดี ๆ มีกำลังวังชาสมบูรณ์ มันก็พอกพูนตัว ราคะ กำหนัดยินดี รักใคร่พอใจในกิเลสกาม และวัตถุกาม กำจัดเอาชนะมันได้ยาก ท่านหลวงปู่มีความอดทนต่อความลำบาก ทนต่อความตรากตรำ ทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่น ทนต่ออำนาจกิเลสที่เกิดขึ้น เคยเห็นมีคนดุด่า ว่ากล่าว ครหานินทา อิจฉาริษยาท่าน แต่ท่านก็เฉย ๆ ไม่เคยเห็นท่านโต้ตอบ ไม่แสดงความโกรธเกลียด ท่านเอาความดีชนะความชั่วได้เป็นอย่างดี ท่านเคยพูดว่า เขาจะว่าอะไรก็ช่างเขา เขามีสิทธิ์จะว่าได้ ตัวเราไม่ได้เป็นอย่างเขา เขาว่าเราเป็นหมู หมา วัว ควาย เราก็ไม่เป็นอย่างเขาว่า ก็อย่าไปโกรธเกลียดเขา ให้ตรวจดูตัวเราเสียก่อน เราเองเคยประสพมาแล้ว รู้เห็นภัยอุปสรรคมามากมาย ความอดทนของหลวงปู่อีกอย่างที่เคยสังเกตมา คือเวลาที่ท่านนั่งสมาธิภาวนา นั่งท่าเดียวเป็นเวลา ๗ ชั่วโมง เป็นวันเป็นคืนก็เคยมี และเวลานั่งรับแขก ก็นั่งท่าพับขาท่าเดียวได้นาน ๆ เป็นหลาย ๆ ชั่วโมง บางครั้งรับแขกทั้งวันก็นั่งอยู่ในท่าเดียวตลอด จนกว่าแขกจะกลับแขกผู้นั่งอยู่ด้วย ก็ผลัดเปลี่ยนอริยาบถไปมาอยู่บ่อย ๆ แต่ตัวท่านนั่งอยู่ในท่าเดียว จนศิษยานุศิษย์ทุกคนชมเชยว่า หลวงปู่นั่งทนทานมาก คุณธรรมอีกข้อ ก็คือ มีพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขาต่อมนุษย์ชายหญิงทุกคน แม้แต่สัตว์ท่านก็มีเมตตา เลี้ยงดูมัน เมื่อมันมาอยู่ด้วย จะเป็นสัตว์น้อยสัตว์ใหญ่ ดุร้าย ท่านก็ไม่เคยเบียดเบียน ท่านเคยพูดว่า ไม่ว่ามนุษย์และสัตว์ ถ้าเราเคยเบียดเบียนประหัตประหารมัน จะในชาติใดก็ตาม มันก็ต้องมาเบียนเบียนเรา ถ้าเราไม่เคยทำมันมันก็ไม่มาทำเท่านั้นเอง จะไปกลัวมันทำไม กลัวตัวเองจะไม่ได้คุณธรรมความดีนั้นจะดีกว่าไปกลัวอย่างอื่น ท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม มีปฏิปทาข้อวัตรปฏิบัติเคร่งครัดในระเบียบวินัย มีกิริยามารยาทน่าเลื่อมใส ศรัทธา มากมายหลายอย่าง ข้าพเจ้าเคยถามเรื่องของผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐาน นั่งสมาธิภาวนา ทุกวันทุกคืนเป็นประจำอย่างหลวงปู่ทำมานั้นได้เกิดความรู้ความเห็นเป็นอย่างไร ได้อะไรจากการนั่งภาวนา เดินจงกรมภาวนา ถ้านั่งภาวนาเอาโชคลาภบัตรเบอร์ จะรู้เห็นไหม หลวงปู่เพียงแต่บอกเราว่า ถ้าไม่รู้ไม่เห็นไม่ได้ประโยชน์อานิสงส์ ของการปฏิบัติธรรม สงฆ์สาวกของพระพุทธเจ้าก็คงไม่ปฏิบัติกันให้ลำบาก พระ-ศาสนาที่เรานับถือ ก็เสื่อมสูญไปนานแล้ว คงไม่ยั่งยืนมาถึงพวกเรา นักปฏิบัติธรรมต้องรู้ธรรมเห็นธรรมแน่นอน แต่จะรู้เห็นขั้นต่ำหรือขั้นสูง ขั้นต่ำก็เพียงเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรมไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ขั้นสูงก็รู้เห็นสูงขึ้นไป ตั้งแต่ ฌานสมาบัติ

มรรค ผล ขึ้นไป ผู้ปฏิบัติสมาธิภาวนา ก็เพื่อรู้กายเห็นกาย รู้จิตเห็นจิตของตัวเอง ผู้ปฏิบัติเท่านั้นจะรู้เองเห็นเอง และจะรู้เห็นสิ่งอื่น ๆ ได้ ก็ตัวผู้ปฏิบัตินั่นแหละ จะรู้แจ้งเห็นจริงเอง ถ้าเธออยากรู้อยากเห็น จะต้องประพฤติปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ ปัญญา ให้เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ก้าวขึ้นไปตามลำดับ ก็จะได้รู้เห็นตามสมควรแก่การปฏิบัติ ไม่ใช่เพียงอ่านรู้ดูเห็นตามตำราเท่านั้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า "จิตที่ปกครองไว้อยู่ นำสุขมาให้" จิตที่ฝึกฝนอบรมดีแล้ว ย่อมนำสุขมาให้ ฝึกฝนจิตเป็นความดีดังนี้ หากเราตามรักษาจิต ฝึกฝนอบรมจิต ให้ดีมีกำลังเข้มแข็งแล้วจะต้องรู้เห็นสภาวธรรมตามเป็นจริงได้แน่นอน คนปฏิบัติธรรมเพื่อหาโชคลาภ ย่อมได้ลาภ แต่ไม่ใช่ทางพ้นทุกข์

พระหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม มีปฏิปทาดังกล่าวมา โดยสังเขป ท่านจึงมีศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายบรรพชิต และฆราวาสเคารพนับถือมาก ทั้งที่อยู่ใกล้และอยู่ไกล สำหรับลูกศิษย์ที่ใกล้ชิดโดยฐานะเป็นศิษย์ และลูกหลานของหลวงปู่ที่ยังมีชีวิต ดำรงเพศเป็นบรรพชิตอยู่ ก็คือ:–

๑. พระครูวิจิตธรรมภาณี เจ้าคณะอำเภออำนาจเจริญ (ธ) วัดสำราญนิเวศ จังหวัดอุบลราชธานี

๒. พระอาจารย์มหาโส กสฺสโป เจ้าอาวาสวัดป่าคีรีวัน อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

๓. พระครูศรีภูมานุรักษ์ เจ้าคณะอำเภอวาริชภูมิ – พังโคน (ธ) วัดสามัคคีธรรม บ้านนาเหมือง จังหวัดสกลนคร

๔. พระครูประสิทธิ์คณานุการ เจ้าคณะอำเภอหนองวัวซอ (ธ) วัดบุญญานุสิทธิ์ จังหวัดอุดรธานี

๕. พระครูโอภาสธรรมภาณ วัดนาควัชรโสภณ อำเภอเมือง จังหวัดกำแพงเพชร

๖. พระครูศรีธรรมคุณาธาร เจ้าคณะอำเภอหนองบัวลำภู – นากลาง (ธ) วัดพิศาลรัญญาวาส จังหวัดอุดรธานี

๗. พระครูพิทักษ์คณานุกิจ เจ้าคณะตำบลหมากหญ้า (ธ) วัดศรีหมากหญ้า จังหวัดอุดรธานี

๘. พระครูจันทปัญญาคุณ เจ้าอาวาสวัดขันธเสมาราม อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

๙. พระอาจารย์พระครูสุนีย์ เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองแวงยาว อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานี

๑๐. พระมหาประศาสน์ ปญฺญาธโร วัดบรมนิวาสฯ กรุงเทพมหานคร

๑๑. พระอาจารย์ไสว สุวโจ รักษาการตำแหน่งเจ้าอาวาส วัดสิริสาลวัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

๑๒. พระอาจารย์ชาญชัย โอภาโส วัดสระแก้ว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

นอกจากนี้ก็มีอยู่อีกหลายท่าน จำไม่ได้ จึงไม่ได้กล่าวไว้ในที่นี้ การที่ท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ได้มรณภาพไปตามคติธรรมดาของสังขารธรรมแล้วก็จริง แต่ถึงอย่างนั้น ก็ทำให้ข้าพเจ้ารู้สึกเสียดายเป็นอย่างมาก เนื่องจากได้สูญเสียผู้ที่เคยเคารพนับถือสักการะตลอดมา เพราะหลวงปู่เป็นประหนึ่งว่า ร่มโพธิ์ ร่มไทร ที่เคยให้ความร่มเย็นเป็นสุข

ดังนั้น ในที่สุดแห่งความเห็นของข้าพเจ้า ที่ได้บรรยายมานี้ หากผิดพลาดประการใด หวังได้รับการอภัยจากท่านผู้อ่านเป็นอย่างดี ข้าพเจ้าเขียนขึ้นด้วยความเคารพนับถือในท่านหลวงปู่ ที่เคยอยู่ร่วมได้รู้เห็นปฏิปทาของท่าน ตามความเป็นมา และขอให้คุณธรรมความดีของหลวงปู่ ที่เคยได้บำเพ็ญเพียรประพฤติปฏิบัติมา ตั้งแต่ต้นจนอวสาน จงเป็นบารมีธรรมนำสนองดวงวิญญาณของท่านหลวงปู่ ไปสู่แดนบรมสุขตามปรารถนาเทอญ

พระครูศรีธรรมคุณาธาร

เจ้าคณะอำเภอหนองบัวลำภู–นากลาง (ธรรมยุต)

วัดพิศาลรัญญาวาส อำเภอหนองบัวลำภู

ไว้อาลัยหลวงปู่

ข้าพเจ้าไม่ได้เป็นลูกศิษย์หลวงปู่บุญมาโดยตรง แต่เป็นโดยทางสายพระอาจารย์เสาร์ พระอาจารย์มั่น และพระอาจารย์บุญ เมื่อหลวงปู่มรณะภาพด้วยอุบัติเหตุ คณะกรรมการได้ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคติธรรมไว้อาลัยหลวงปู่ ข้าพเจ้าดีใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งที่ตนเองมีความรู้เพียงเล็กน้อยอ่านออกเขียนได้ ไม่ได้เป็นนักพูดนักเขียนนักประพันธ์อะไร จึงเขียนเท่าที่รู้เห็นและอาศัยคำบอกเล่าของหลวงปู่ขาวประกอบกัน จึงมีสำนวนและรสชาติออกมาอย่างนี้ ผิดถูกประการใด ขออภัยแก่ท่านนักปราชญ์ทั้งหลายด้วย

หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม เป็นพระเถระผู้ใหญ่ฝ่ายกรรมฐาน ซึ่งมีศิษยานุศิษย์ทั้งฝ่ายสงฆ์ และฝ่ายฆราวาสเป็นจำนวนมากทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากปฏิปทาของหลวงปู่เอง ที่ได้ถือปฏิบัติมาโดยสม่ำเสมอ และบริสุทธิ์สมควรแก่ธรรมมาโดยตลอด จึงเป็นผู้ที่มีคนทั่วไปทุกชั้น วรรณะ เกิดศรัทธาปะสาธะในองค์หลวงปู่ท่านอย่างกว้างขวาง พึงพอจะเดาหรือคาดได้ว่า การก่อสร้างถาวรวัตถุซึ่งเป็นโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญไม่เคยค้างคาศรัทธา หลั่งไหลมาโดยไม่ขาดสาย ทั้งที่ใกล้และไกลต่างมีศรัทธาโดยความสามัคคีซึ่งกันและกัน ปฏิปทาของหลวงปู่ที่หน้าเลื่อมใส ครั้งสมัยยังเป็นหนุ่มทรวัยมุ่งสู่แดนวิมุตติความหลุดพ้นได้ธุดงค์มาจากอุบลราชธานี โดยลำดับตามป่าเขาลำเนาไพร ที่ทุระกันดาร แถวภาคอิสานเกือบทุกจังหวัด ครั้งหนึ่งท่านเคยเล่าให้ข้าพเจ้าฟังว่า เดินธุดงค์ไปภูเขาควายเขตนครเวียงจันทร์ ได้ต่อสู้กับอุปสรรคนานาชนิดทั้งอุปสรรคภายนอก และอุปสรรคภายใน เกือบชีวิตจะหาไม่ อุปสรรคภายนอกต้องสู้กับเจ้าลัทธิของเขาในถิ่นนั้น เช่นเจ้าลัทธิถือผี จนได้รับชัยชนะเจ้าลัทธิเหล่านั้นยอมจำนนมาขอยอมรับนับถือ พระไตรสรณคมเป็นลูกศิษย์พระตถาคตก็มีมาก บางครั้งต่อสู้กับอุปสรรคและผูกไมตรีกับเจ้าของถิ่น เช่นอ้ายตีนใหญ่ (ช้าง) อ้ายตีนจุ้ม (เสือ) อ้ายตีนยาว (งู) จนเขาเหล่านั้นยอมผูกไมตรีกับเรายอมให้เราเข้าเป็นสมาชิกอยู่ด้วยกันกินด้วยกัน ไปด้วยกัน นับว่าท่านหลวงปู่มีปัญญาได้คาถาดีจึงพอเอาตัวรอดได้ ถ้าไม่อย่างนั้นก็คงจะเป็นเขียงรับรองอ้ายตีนใหญ่ ถูกตระปบด้วยเท้าอ้ายตีนจุ้ม ถูกรัดด้วยอ้ายตีนยาว อย่างแน่นอน ชีวิตของพระธุดงค์กรรมฐาน เป็นชีวิตที่แสนทรหดอดทนต่อสู้กับศรัตรูคู่อริอย่างมากมายหลายอย่าง

หอระฆัง สร้าง พ.ศ. 2[illegible]09 สิ้นเงิน 80,000 บาท (แปดหมื่นบาท)

ช่างสลดสังเวชจริง ๆ เป็นชีวิตที่มุ่งสู่แดนวิมุติอย่างเดียวเท่านั้น ถ้าไม่ตัดสินใจในชีวิตจริง ๆ ยังห่วงหน้าห่วงหลังห่วงรักห่วงชังละก้อ จะไปไหนไม่ได้ หลวงปู่ท่านว่า บางคนทำขี้ขลาดขยาดจริง แม้จะเข้าห้องส้วมกลางค่ำกลางคืนยังเทียวควงคนโน้นคนนี้ เสียงเอตโรไม่เป็นท่า ชีวิตของหลวงปู่บางครั้งยังผ่าผื่นอุปสรรคกับพวกพยามามารขันธ์มาร กิเลสมารเป็นต้น เกือบจะเอาตัวไม่รอด เพราะมารเหล่านั้นห่ำหั่นบั่นมือจะรบจริง ๆ มารภายนอกเรารบด้วยอาวุธปืนก็ชัยชนะแต่มารภายในจะไปเอาปืนหมื่นกระบอกก็ไม่มีทางจะสู้มันได้ ต้องใช้อาวุธภายในที่ทันสมัย อันพระจอมไตรบรมครูได้ประทานให้ คือ สีลาวุธ สมาธิวุธ ปัญญาวุธ บรรดาอาวุธเหล่านี้สามารถกรำกราบปราบปราม ข้าศึกภายในไม่ไร้ผล มีประสิทธิภาพแน่นอน

การต่อยุทธวิธีกับเจ้ามารยาสาไถย์เหล่านั้น มีทั้ง ๓ กองทัพ กองทัพหน้าคือนายพลปัญญา เป็นผู้มีหน้าที่วางแผนในการรบ และรู้จักเลือกสรรหาอาวุธที่ทันสมัยมาใช้ให้เหมาะสมตามกาละเวลา ทัพกลาง คือนายพลสมาธิ มีหน้าที่เสาะแสวงหายุทธศาสตร์ที่กำบังทั้งสร้างหลุมเพาะให้แน่นหนาและมั่นคงถาวร สำหรับกำบังทัพหลัง คือ นายพลศีล มีหน้าที่จัดระเบียบแนวการรบอย่างคบคัน เลือกคัดจัดสรรหาทหารที่เก่งกล้าสามารถมาเป็นหัวหน้าวางแผนทั้งสามเหล่าทัพ ขยับเข้าไปโดยไม่รีรอ พอต่อยก็ต่อย พอตีก็ตี ทหารทุกคนมีหน้าที่รบอย่างเดียว ในไม่ช้ากองทัพพยามารก็แตกไม่เป็นท่า เพราะทหารของเราตามล่าไม่หยุดยั้ง พังจุดยุทธศาสตร์ให้ย่อยยับ การสู้รบกับกองทัพพยามารก็มี ๓ กองพลเหมือนกัน กองพลที่ ๑ นายพลโมหะ มีหน้าที่ปิดบังความจริงให้ลี้ลับ นับว่าแกวางแผนได้ดีมากยากนักจะมีใครเหมือนสามารถบิดเบือนความจริงให้เป็นปลอม พลโลกทั้งโลกยอมรับนับถือตั้งแต่คนทุกข์จนไปถึงมหาเศรษฐีย่อมตกอยู่เงื้อมของนายพลโมหะ กองพลที่ ๒ คือ นายพลโทสะ มีหน้าที่บังคับข่มเหงไม่เมตตาปรานีใคร ผู้ใดจะเก่งกล้าใหญ่โตขนาดไหน ย่อมสู้ไม่ได้ กองทัพสุดท้าย คือนายพลโลภะ แกนี่นะทำหน้าที่อย่างพิเรนท์ ขู่เข็นฆ่าเอาทรัพย์ของใคร ไม่มีหรอเมืองพอไม่มี "นัตถิ โลภะ สมานาที" แม่น้ำเสมอด้วยความโลภไม่มีดังนี้

วันคืนล่วงไป ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็หมดไปทุกปีเดือน นาที ชั่วโมง ที่สูงก็เป็นต่ำ ที่ดำก็เป็นขาว ที่ยาวก็เป็นสั้น ที่มั่นก็เป็นคลอน ที่หย่อนก็เป็นตึง ที่ตึงก็เป็นตั้ง ผลที่สุดทุกคน จะยอมลงนอนพักผ่อน คือ นอนในหีบศพ ก็หมดเกมของชีวิต หลวงปู่บุญมาได้เดินธุดงค์มาโดยลำดับจากอุบลราชธานี ธาตุพนม นครพนม สกลนคร อุดรธานีได้มาเจอกับหลวงปู่ขาว อนาลโยที่วัดป่าหนองวัวซอ อำเภอหนองวัวซอ จังหวัดอุดรธานีในปีประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๘ ได้พักจำพรรษาร่วมกันโดยมีพระอาจารย์บุญ ปญฺญาวุฑฺโฒ

เป็นพระธรรมมาจารย์ผู้สอนธรรม และเป็นเจ้าอาวาสด้วยตามหลวงปู่ขาวบอกเล่า พระอาจารย์บุญมาเป็นช่างฝีมือดี ขยันหมั่นเพียรในพรรษานั้น ท่านพระอาจารย์บุญ ท่านฉลาด กลางวันให้พระเณร ทำงานบริหารร่างกาย เพื่อถ่ายถอนพิษไข้ป่า ถ้าหากว่าฉันแล้วจำวัตร ไม่เกิน ๓ วัน จับไข้ทันที ปีนั้นทำงานบริหารเลื่อยไม้ไสกบสร้างเสนาสนะตลอดพรรษา กลางคืนทำความเพียร เอาตามหลวงปู่ขาวว่า คืนนั้นหลังจากไปนวดเส้นฟังธรรมะจากพระอาจารย์บุญแล้วกลับมากุฏิเดินจงกรมจนถึง ๒ ยาม การบริกรรมอัฐิเป็นอารมณ์ ขณะนั้นจิตเลยสงบทั้งที่เดิน ทิพย์จักขุญาณเกิดขึ้น สามารถมองเห็นกระดูกตนเองอย่างถนัดเจน กระดูกใหญ่อยู่ที่ไหนมีเท่าไรเห็นหมด กระดูกน้อยอยู่ที่ไหนมีกี่ทอนก็เห็นหมด ทั้งที่เดินจงกลมอยู่ ขนหัวถกหัวพอง เพราะมองเห็นตัวเอง เกิดมาทั้งชาติไม่เคยเห็นอย่างนี้ เห็นแจ่มชัดเหมือนเขาฉายหนังไม่มีอะไรปิดบังเลย ทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นเป็นเวลากลางคืน โดยไฟก็ไม่ได้จุด ผ้าสบงจีวรคลุมตัวอยู่ก็ไม่เห็น ทำไมจึงไปเห็นกระดูก เป็นของอัศจรรย์ใจจริง ๆ ถูกต้องตามที่พระพุทธ-องค์ตรัสไว้ว่า ร่างกายนี้เป็นเหมือนกายนครมีกระดูกซี่โครง เป็นชื่อแป และกลอนมีหนังหุ้มอยู่ กว้างศอกยาววาหนาคืบ

ผู้ที่ได้จักขุญาณย่อมมองทะลุปรุโปร่งทั้งข้างนอกและข้างใน จึงไม่สงสัยในรูปร่างกายนี้ ว่ามันจะสวยจะงามดีเด่นเป็นสุข แม้จะประดับประดาตกแต่ง แสงสี ให้ดีเด่น และสวยงาม ท่านก็รู้ตามความเป็นจริง คือ ก้อนอสุภะ มีเกิดเบื้องต้น แปรสภาพในท่ามกลางและสลายในที่สุด เน่าเหม็นส่งกลิ่นฟุ้งทั้งวันและกลางคืน

ท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ในสมัยออกเดินธุดงค์ตามป่าเขาลำเนาไพร แสวงหาวิเวก หลีกเล้นด้วยความเพียร ๔ ประการ คือ สังวรประทาน เพียรระมัดระวังสังวรไม่ให้กุศลบาปกรรมเกิดที่ กาย วาจา ใจ คือ ท่านฝึกสติของท่านให้แน่นหนา และมั่นคงดำรงด้วยโพชฌงค์ธรรมเป็นเครื่องตื่น และรู้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า "สติเตสํ นิวารณํ" สติเป็นธรรมเครื่องกลั่นกรองที่ดีที่สุด คือ กลั่นกรองความชั่วออกจากกาย ใจ ให้หมดจด

ปหานปธาน บังคับข่มขู่รู้เท่าละถอนกิเลส และบาปธรรมที่เกิดขึ้นในสันดาน ให้หมดไปสิ้นไปไม่ให้เหลือ พร้อมทั้งเชื้อชาติ วรรณะของกิเลสให้พังพินาศ

ภาวนาปธาน การก่อสร้างพระบารมีให้เกิด เป็นด้วยวิริยะความเพียรไม่ท้อถอย ไม่ปล่อยกาลเวลาฆ่าชีวิตให้เป็นหมั่น ขยันต่อสู้อดทนจนความดีตกมาอยู่ในเงื้อมมือของตน

ซึ่งเป็นผลเกิดจากการภาวนา การศึกษา การปฏิบัติ จนเห็นแจ่มชัด ในเหตุผล บาปบุญคุณโทษดีชั่วซึ่งมีอยู่ในตัวเรา เห็นเข้าไปข้างใน คือ แก่นของธรรมะ ซึ่งมีอยู่ประจำในสัตว์และสังขารทุกกาลทุกเวลา จนเห็นว่าไตรลักษณะนี้ เป็นหลักสำหรับจิต จงหมั่นคิด หมั่นนึกหมั่นศึกษา เราจะต้องตายแน่ละว่าจะมัวมานอกครูอยู่ทำไม ? ให้หมั่นตั้งใจภาวนามิได้ขาด ถ้าประมาทพลาดท่าไม่ดีหนา หลุมนรก เปรต อบาย ใช่ของเรานา จงเอาใจพ้นทุกข์สุขนิรันดร์

อนุรักขนาปธาน ดูผลงานของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติมา ได้กำไรขาดทุนบุญกุศลติดตามผลบุญที่ได้กระทำบำเพ็ญมา อย่าให้เสื่อมอันตรธานไป กว่าจะได้บุญกุศลมาเป็นของยาก ได้มาแล้วมันก็ไม่อยากจะอยู่กับเรา จงรักษาบุญไว้เหมือนเกลือรักความเค็มของมันฉะนั้น

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นของดี และของชอบ ควรประกอบให้เกิดขึ้นให้มีในตนเองเป็นนิจสินอย่าได้ให้หวินให้ด่างพร่อยปล่อยละเอย

ชีวิตของหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม เมื่อยังวัยหนุ่มแน่นท่านประกอบความเพียรมาเสมอต้นเสมอปลายมาโดยลำดับ ตามความบอกเล่าของท่านหลวงปู่บุญมา กับหลวงปู่ขาวว่า สมัยหนึ่ง ได้เดินทางธุดงค์ไปแถบภูลังกา สมัยโน้นกับสามเณรน้อยองค์หนึ่ง ซึ่งนามไม่ปรากฏ ในวันนั้นปรากฏว่าได้เดินทางผ่านเขาลำเนาไพร อย่างน่าใจหาย เพราะเดินไป ๆ มีแต่เข้าสู่ป่าใหญ่เรื่อย ๆ ไม่มีบ้านผู้บ้านคนเลย เหนื่อยก็เหนื่อยหิวก็หิว หาน้ำจะกรอกเข้าไปในลำคอให้ชุ่มชื่นหน่อยก็ไม่มี พอเดินไปได้หน่อยหนึ่ง ก็มองเห็นบ้านคนอยู่ข้างหนึ่ง จึงตกลงปลงใจ ปักกลดที่นั้น เพราะคิดว่าจะได้บิณฑบาตรฉันในเวลาเช้า และขอน้ำเขามาฉันบ้างพอให้หายเหนื่อย จึงให้สามเณรน้อยไปขอน้ำกับโยมที่บ้านมองเห็น เมื่อสามเณรเดินไปใกล้เข้าไม่มีบ้านแม้แต่หลังเดียวสามเณรจึงกลับมาบอกหลวงปู่ว่าไม่มีบ้านและน้ำเลย หลวงปู่บุญมาจึงเดินไปดู เป็นความจริงตามที่สามเณรพูด ไม่มีบ้านเลย สันนิษฐานว่า คงจะเป็นบ้านของพวกบังบดก็ได้ เพราะเรา ๒ คน มี ตา ๒ ตา รวมแล้วเป็น ๔ ตา พอดี ตกลงรื้อกลด รื้อมุ้ง เดินทางต่อไป

ในขณะนั้น ดวงพระอาทิตย์กำลังจับขอบฟ้าป่าใส ทำให้มืดสลัว ๆ พอย่ำเท้าไปได้ ในขณะที่อยู่ในป่าเอง อ้ายตีนจุ้ม เขารีบเดินตามหลังมาถามข่าว เพราะเขาคิดว่าแขกแปลกหน้า เดินผ่านเขตเข้ามา เขาจึงร้องเสียงคำรามอย่างน่าใจหาย ทำให้เจ้าสามเณรน้อยรีบเดินแซงหน้าหลวงปู่ไปทันที พออ้ายตีนจุ้ม (เสือ) มาถามข่าวเท่านั้น ฤทธิ์ของมันเก่งจริง ๆ ความเมื่อยหิว กระหาย อิดโรย หายเหมือนปลิดทิ้ง เหมือนกับได้ดื่มยามโหสด เจ้า-

พระคุณเอ๋ย เดินตัวปลิวเหมือนจะติดปีกบินเชียวละ ครั้นเดินไปชั่วประมาณ ๓๐ นาที เห็นจะได เห็นแสงไฟตามมาข้างหลังเลยพัก ดีใจคงมีชาวบ้านเขาตามมา หลวงปู่บุญมา และสามเณรน้อยเดินทางรอช้า ๆ เพื่อคิดว่าจะได้ไปกับเขาบ้าง เมื่อใกล้เข้ามา มองเห็นเป็นโยมผู้หญิงคนเดียว หลวงปู่จึงออกเอ่ยเผยวาจาว่า "แม่ออกจะไปไหน" ไปข้างหน้าโน้นเขาตอบอาตมาขอไปด้วยคน เพราะเดินทางไปมาไกลไม่รู้จักทางหลวงปู่ว่า แม่ออกคนนั้นก็ถือโคมไฟคือ กะได้ จุดไปเขาเดินเร็วมาก หลวงปู่จึงออกปากว่า แม่ออกอย่าเดินเร็วเร็วหลาย เขาไม่พึ่งเสียง เรากับสามเณรน้อยก็พยายามย่ำต๊อกจนหมดคันเร่ง เร่งเท่าไรมันก็ไม่ไป เพราะเติมน้ำมันแต่เช้า รถเรามันวิ่งหมดทั้งวัน เลยปล่อยให้เข้าไป เรากับสามเณรน้อย ก็ค่อย ๆ ไป ตามประสารถหมดน้ำมันทันใดนั้น ก็ปรากฏเห็นแม่ออกผู้นั้นนั่งขวางทางอยู่ที่นี้ไม่ใช่คนไม่ใช่แม่ออก ไม่ใช่แม่ออก ไม่ใช่ผู้หญิงเสียแล้ว นั้นคือ อีตีนจุ้มลายพาดกลอนนอนขวางทาง ร้องถามข่าวเป็นคำรบสองว่า อ่าวอื้อ ๆ ๆ พระคุณแจ้งจงไปโดยตลอดปลอดภัยเถิด จงไปให้พ้นวัฏฏะสงสารเถิด หลวงปู่กับสามเณรน้อย ก็ไปล้ำลาแม่ออกเสือ (อีตีนจุ้ม) เป็นครั้งสุดท้าย บ่ายหน้าเข้าเขต วัดป่าแห่งหนึ่งเห็นพระอาจารย์เทศ กำลังเดินจงกรมอยู่ จึงหยุดพักการเดินทางธุดงค์ในครั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้

เขมาภิรโต ภิกฺขุ

คำไว้อาลัย

เมื่อพูดถึงความตาย มนุษย์ทุกคนหรือเกือบทุกคนก็เข้าใจและรู้ว่า ความตายจะต้องมีแก่ตนอย่างแน่นอนไม่เร็วก็ช้า เพราะทุกสิ่งทุกอย่างในโลกล้วนแต่มุ่งไปสู่จุดสลายแตกดับทั้งสิ้น แต่มีสิ่งอีกสิ่งหนึ่งที่ทุกคนปฏิเสธว่าไม่รู้ก็คือ ความตายที่จะมีนั้นไม่รู้ว่าจะเป็นเวลาไหน เมื่อไร และในสถานที่ใด ซึ่งตรงกับพระพุทธภาษิต "โก ชญฺญา มรณํ สุเว" "ใครจะรู้ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้" พุทธภาษิตบทนี้เป็นเครื่องชี้บอกและเตือนให้ทุกคนได้ใช้สติปัญญาพิจารณาชีวิตของตนในแง่ของความจริงเกี่ยวกับเรื่องของความตาย โดยมุ่งหวังที่จะไม่ให้ชีวิตตกอยู่ภายใต้ของความไม่ประมาทมัวเมา และเมื่อทุกคนได้ตระหนักถึงปัญหาชีวิตที่เกี่ยวกับความตายโดยที่ไม่ทราบว่าจะมีมาเมื่อไรเวลาไหน และสถานที่ใดเช่นนี้แล้ว ทุกคนควรเตรียมตัวก่อนตายโดยตั้งใจพยายามเสียสละความชั่ว มุ่งหน้ากระทำแต่กรรมดี

ที่ว่ากันทุกคนไม่รู้ว่าความตายจะมีมาในเวลาไหน ถ้าจะได้พิจารณากันในแง่ของความจริงของชีวิตที่เราพบเห็นเป็นที่ประจักษ์อยู่เนืองนิตย์ก็คือ บางคนเกิดมาชั่วระยะหนึ่ง คืออายุน้อยนิดก็ต้องตาย บางคนเกิดมาอยู่ได้จนหนุ่มจนสาว กำลังเพลิดเพลินกับความสนุกสนานอย่างเต็มที่ก็มาด่วนตายไปเสียก็มี บางคนเกิดมาย่างเข้าสู่วัยกลางคนวางโครงการใหญ่โตที่จะสร้างหลักฐานหรือจะบำเพ็ญความดีก็ต้องตายไป บางคนอยู่ได้วัยกลางคนแต่พอย่างเข้าสู่วัยชราก็ตายเหมือนกัน การตายนั้นทุกคนก็ไม่ทราบว่าจะมีแก่ตัวเองในเวลาเช้า สาย บ่าย เย็น วันนี้ พรุ่งนี้ หรือวัน เดือน ปี พ.ศ. ใด ความตายนั้นจึงไม่อยู่ในวิสัยที่ตนจะเลือกเอาตามชอบใจได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าบางคนก็ไปตายเสียในอากาศ บนเครื่องบิน ใต้สะพาน ในคลอง ในป่า ในทะเล ฯลฯ ซึ่งบางครั้งแม้แต่ชิ้นส่วนของสรีระก็ค้นหาไม่พบ อันที่จริงสถานที่ที่กล่าวมานี้ทุกคนก็กลัวและไม่อยากตาย เพราะทุกคนไม่รู้ว่าจะตายในสถานที่ใด จึงเลือกตายตามใจชอบไม่ได้ แล้วแต่บุญกรรม แต่ชาติก่อนจะกำหนดและชี้สถานที่ให้ คนเราจะหนีบุญกรรมของตนไม่ได้เป็นอันขาด

ปกติหลวงปู่เป็นผู้มีสุขภาพแข็งแรง ไม่เคยล้มป่วยหนักหรือเข้ารักษาในโรงพยาบาลที่ไหนนาน ๆ มาก่อนเลย ถึงแม้ว่าจะมีอยู่บ้างก็แต่เพียงโรคไข้หวัด ปวดหัวตัวร้อน

เล็ก ๆ น้อย ๆ เป็นแล้วก็หายไป เมื่อความไม่สบายเกิดขึ้นแก่ร่างกายของท่านหลวงปู่ท่านจะใช้สมาธิเข้ารักษาโรคนั้นทันที หลวงปู่เคยบอกว่าสมาธินั้นเป็นยารักษาโรคได้สารพัดอย่าง จงใช้สมาธิบังคับจิตใจให้เข้มแข็งเข้าไว้อย่าอ่อนแอ เดี๋ยวโรคที่เกิดขึ้นในร่างกายต่าง ๆ ก็จะหายไปเอง หลวงปู่เคยป่วยเป็นฝีที่หลังของท่านและเคยไปให้หมอผ่าที่โรงพยาบาลศิริราช หมอได้นำหัวฝีที่หลังออกมาหลายหัวด้วยกันพอหมอรักษาให้แล้วท่านก็กลับไปจำวัดที่วัดบรม-นิวาสโดยมีข้าพเจ้าเฝ้ารักษาปรนนิบัติอย่างใกล้ชิด ในระยะที่ผ่าใหม่ทำให้ท่านปวดที่แผลและนอนหงายไม่ได้ประมาณร่วมอาทิตย์หมอได้แนะนำให้ท่านนอนตะแคงไปก่อนสักระยะ ๗ วัน ที่ท่านพักรักษาตัวอยู่กรุงเทพ ฯ ในสายตาของคนที่พบเห็นและผู้ที่อยู่ใกล้ชิด จะสงสารและเป็นห่วงหลวงปู่มาก เพราะนอนหงายไม่ได้ ญาติโยมไปเยี่ยมท่านที่วัด และเรียนถามท่านด้วยความห่วงใยว่า "แผลที่หลังหลวงปู่ปวดมากไหม" หลวงปู่จะตอบโยมว่า สังขารร่างกายมันปวดมาก แต่เราไม่ส่งใจไปยึดไปถือมัน ประเดี๋ยวมันก็หายปวดไปเอง กลางคืนดึกประมาณสองยาม ตีหนึ่ง ด้วยความเป็นห่วงหลวงปู่ ข้าพเจ้า จะปฏิบัติอย่างใกล้ชิดได้เวลาพอสมควร ท่านจะบอกให้เราไปพักผ่อนตามสบายเถอะไม่ต้องห่วงพออยู่ในห้องคนเดียวท่านจะจุดเทียนขึ้น ๑ เล่ม แล้วท่านจะนั่งสมาธิ พอออกจากสมาธิแล้วท่านก็ลุกขึ้นเดินกลับไปกลับมา (จงกรม) ภายในห้องนอนของท่าน ท่านจะทำอยู่อย่างนี้ประมาณ ๖ วัน ท่านจะไม่เอนกายลงนอน, จะเป็นเพราะแผลของท่านปวดมากหรืออย่างไรไม่อาจทราบได้, ถึงท่านจะเอนกายนอนตะแคงลงไปบ้างก็ได้, แต่ท่านก็ไม่ยอม ข้าพเจ้า เลยมาคิดว่า หลวงปู่คงอธิฐานใจอย่างใดอย่างหนึ่งอย่างแน่นอน แต่ท่านก็ไม่ได้พูดให้ใครฟังว่าไม่ได้หลับได้นอนทั้งคืน, แต่ประการใดเลย, ถึงจะเจ็บปวดสักปานใดท่านก็ยิ้มและใบหน้าเอิบอิ่มอยู่เสมอ หลวงปู่เป็นผู้มีจิตใจเข้มแข็งและเด็ดเดี่ยวมากจนท่านได้พูดว่าใช้สมาธิรักษาโรคได้สารพัดอย่าง

ข่าวมรณกรรมของหลวงปู่ วินาทีแรกที่ทราบข่าวทำให้ข้าพเจ้างงงันไปหมดเพราะข้าพเจ้าได้ขาดที่พึ่งคนสำคัญรองจากพ่อ–แม่ ลงมา เพราะก่อนหน้าที่หลวงปู่จะประสบอุบัติเหตุเครื่องบินตก จนถึงแก่มรณภาพเพียงไม่กี่วัน ข้าพเจ้าได้ขึ้นไปกราบท่านที่ วัดสิริสาลวัน ก่อนลาท่านกลับกรุงเทพ ฯ ท่านได้สั่งข้าพเจ้าว่า วันที่ ๘ พฤษภาคม เราจะลงไปกรุงเทพ แต่ถ้าสังขารร่างกายไม่อำนวย ไปไม่ได้หรือประการใด จะบอกข่าวล่วงหน้าให้ทราบ พอกลับถึงกรุงเทพ ข้าพเจ้าก็ได้แต่รอ วันที่ ๘ ซึ่งเป็นวันที่ท่านจะลงไปกรุงเทพ แต่พอวันที่ ๒๗ เมษายน เวลาประมาณ ๕ โมงเย็น สมหมาย ซึ่งเป็นหลานของท่าน เป็นลูกศิษย์เฝ้าปฏิบัติ

และติดตามหลวงปู่อย่างใกล้ชิด ได้นำบาตรและบริขารของหลวงปู่โดยทางรถไฟ ล่วงหน้าไปก่อน ส่วนหลวงปู่เองจะขึ้นเครื่องบินตามไปทีหลัง (ในวันเดียวกัน) ทุกเที่ยวบินที่ท่านเดินทางไปธุระกรุงเทพ ฯ ลูกศิษย์จะขึ้นเครื่องบินติดตามท่านทุกครั้งที่ไป แต่คราวนี้คงจะมีอะไรในใจของท่านสักอย่าง จึงไม่ยอมให้ลูกศิษย์ขึ้นเครื่องไปด้วยกับท่าน และหลวงปู่ได้พูดกับลูกศิษย์ผู้ที่จะติดตามท่านไปว่า เธอจงไปทางบก ส่วนฉันจะไปทางอากาศ เธอไม่ต้องขึ้นเครื่องบินกับฉัน ฉันจะไปคนเดียว พูดจบแล้ว สมหมายก็ได้แยกทางโดยสารรถไฟไปก่อน ปกติแล้ว เครื่องบินจะถึงกรุงเทพก่อนรถไฟเล็กน้อย แต่ครั้งนี้ ทำไมเครื่องบินถึงได้ถึงกรุงเทพ ฯ ล่าช้าผิดปกติ รอหลวงปู่ ตั้งแต่ ๕ โมงเย็น จนถึง ๑๙ นาฬิกา ก็ไม่เห็นหลวงปู่จะไปถึงสักที พอเบิ่ดวิทยุฟั่งข่าวก็ได้ทราบว่าเครื่องบิน บ.ด.ท. ได้ตกที่คลองสี่ ปทุมธานี และมีพระภิกษุถึงแก่มรณะภาพหลายรูป แต่ไม่ทราบรายชื่อเป็นที่แน่นอน แต่ให้รอติดตามข่าวอีกครั้ง จากสถานีโทรทัศน์ช่อง ๗ เวลาประมาณ ๒๑.๓๐ น. ในขณะเดียวกันข้าพเจ้าได้โทรศัพท์ติดต่อสอบถามสถานที่ราชการที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้หลายแห่ง แต่ปรากฏว่า สถานที่เหล่านั้นก็ไม่ทราบรายละเอียดเช่นเดียวกัน ด้วยความกระวนกระวายใจจึงได้ติดตามไปดูด้วยตัวเองที่โรงพยาบาลภูมิพล พอไปถึงก็ได้พบว่าหลวงปู่ได้จากพวกเราไปโดยไม่มีโอกาสที่จะกลับมาหาพวกเราอีก เหลือแต่คุณงามความดีที่ท่านสร้างไว้ให้พวกเราเห็น และให้พวกเราที่เป็นลูกเป็นหลานตลอดศิษยานุศิษย์ทุกคนดำเนินตามปฏิบัติตามท่านเท่านั้น หลวงปู่ได้สูญเสียไปก็แต่เพียงร่างกาย ส่วนคุณงามความดีที่หลวงปู่ได้บำเพ็ญไว้อย่างเต็มเปี่ยมก็ยังปรากฏแก่ชาวโลกอยู่ตลอดไป

ในกรณีที่หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ได้จากพวกเราศิษยานุศิษย์ไปครั้งนี้ ก็ได้มีคนวิพากย์วิจารณ์ไปต่าง ๆ นา นา ทั้งดีและไม่ดี แล้วแต่ความคิดเห็นของแต่ละบุคคล บางคนก็พูดว่า "พระคณาจารย์เหล่านี้ไม่เก่งจริง ถ้าเก่งจริงจะไม่ตายในลักษณะเช่นนี้" (คือจะไม่มรณะภาพด้วยอุบัติเหตุเครื่องบินตก) ถึงเครื่องบินจะตกก็ต้องรอดชีวิตดังนี้เป็นต้น อันความคิดหรือความเห็นของแต่ละบุคคลย่อมไม่เหมือนกัน ทุกคนมีสิทธิ์ที่จะคิดและแสดงความเห็นได้ พวกศิษยานุศิษย์และประชาชนผู้มีความเคารพนับถือในตัวท่าน ก็ได้แต่พากันคิดพิจารณาไตร่ตรองด้วยเหตุผลว่า ท่านคณาจารย์เหล่านี้ ได้อวดดีอวดเก่งแสดงตัวท่านเองว่าเป็นคนเก่งสามารถที่จะบันดาลทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไปตามชอบใจตัวเองหรือไม่ประการใด, ก็หามิได้ แต่เราทุกคนต่างก็ยอมรับความที่ท่านเหล่านี้เป็นผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ควรแก่การเคารพ

กราบไหว้บูชา เป็นเนื้อนาบุญที่ทุกคนควรหว่านพืช เพื่อหวังผลคือบุญจากท่าน, หลวงปู่บุญมาท่านเป็นผู้ที่เกิดมาในโลกนี้มุ่งหน้ากระทำแต่กรรมดี เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและพระ-ศาสนา อบรมสั่งสอนให้ลูกหลานและประชาชนทุกคนให้ประกอบแต่กรรมดีมาโดยตลอด คุณงามความดีทุกอย่างทุกประการหลวงปู่ได้สร้างและกระทำไว้เป็นตัวอย่างแก่พวกเราศิษยา-นุศิษย์ตลอดถึงลูกหลานของท่านทุกคนดำเนินตามท่านไว้หมดแล้วเป็นอย่างดี เราทุกคนจะจดจำคำสอนของหลวงปู่ที่ท่านเคยให้, เคยบอก, และเคยเตือน, และพร้อมที่จะน้อมรับเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติตาม อันเป็นการตอบสนองเจตนารมณ์ของท่าน และจะเป็นการกตัญญูกตเวทีแก่พวกเราอีกโสดหนึ่งด้วย

ขออานุภาพคุณพระศรีรัตนตรัย พุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ และสังฆานุภาพ จงดลบันดาลให้วิญญาณท่านหลวงปู่ไปสู่สุคติสัมปรายภพด้วย เทอญ. ฯ

พระมหาประศาสน์ ปญฺญาธโร
วัดบรมนิวาส กรุงเทพมหานคร

ธรรมเทศนา
ในวันทำบุญสตมวารครบ ๑๐๐ วัน
ของพระธรรมไตรโลกาจารย์
วัดศรีเมือง จังหวัดหนองคาย

การที่บำเพ็ญกุศลมันต้องเป็นวันเดียวกัน แต่ว่าเพื่อไม่ให้ขัดต่อความประสงค์ของผู้ที่จะไปร่วมทำบุญก็เลยเปลี่ยนทางจราจรกันนิดหนึ่ง คือวันนี้วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๒๓ คือเป็นวันบำเพ็ญบุญอุทิศถวาย หลวงปู่พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม วันพรุ่งนี้ก็ไปถวายแด่ท่านเจ้าคุณวัน แล้วก็วันมะรืนด้วยสองวัน ส่วนท่านอาจารย์จวนนั้นว่าจะทำเป็นการภายในเพราะทางเข้าไม่สะดวก มีแต่โคลนตมว่าอย่างนั้น ตามที่ได้ถามจากพระที่ท่านมาคารวะในวันก่อน แต่จะอย่างไรก็ตามถ้าเราไปไม่ได้ไปไม่ถึง ก็มีอย่างเดียวเราจะส่งมโนภาพไป คือส่งใจไปเป็นใช้ได้ เหมือนอย่างญาติโยมที่อยู่อุดรไม่อาจที่จะไปได้ คือไม่อาจที่จะไปวัดพระอาจารย์วันไม่อาจที่จะไปวัดพระอาจารย์จวนได้ ก็ขอให้เราส่งมโนภาพหรือส่งใจไป ไปถึงไปกราบไปไหว้ไปแสดงคารวะก็ใช้ได้เหมือนกัน ไม่ใช่ไม่ได้ เพราะสิ่งทั้งหลายนั้นสำเร็จมาแต่ใจ ก็เพราะเหตุฉะนี้แล เราท่านทั้งหลาย เราอย่าไปนึกน้อยใจว่า เราไม่ได้ไปกราบถึงวัดของท่านไม่เห็นศพไม่เห็นหีบ เราอย่าไปน้อยใจ เราอยู่ที่นี้เรานึกไปถึงที่โน้น เหตุนี้ถ้าหากจะไปได้นั้นเป็นการดี ดีเพราะเหตุใด ดีเพราะเราจะได้ไปพบปะกับบรรดาพระเถระครูบาอาจารย์ต่าง ๆ ได้พบกับญาติโยมที่รู้จักมักคุ้นกันก็ดี หรือไม่รู้จักมักคุ้นกันก็ตาม เราได้ไปพบปะสังสรรค์กันและก็มีการเชื่อมสัมพันธ์กันระหว่างผู้ร่วมทำบุญ เพราะฉะนั้น ในฐานะของอาตมานี้ ได้มาร่วมในงานหลายงาน ไม่ใช่เฉพาะแต่งานนี้ ตั้งแต่ที่มาอยู่หนองคายเกือบ ๕๐ ปี งานต่าง ๆ ที่อยู่ในจังหวัดอุดร จังหวัดสกลนคร สองแห่งนี้ไปมากกว่าทุกแห่ง ส่วนจังหวัดเลย จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอื่น ๆ นั้นมีไปน้อย เพราะอยู่ห่างไกลกัน เพราะเหตุฉะนั้นก็เป็นอันว่าบรรดาญาติโยมทั้งหลาย เช่นในจังหวัดอุดร จังหวัดสกลนคร จังหวัดหนองคาย จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดอื่น ๆ ก็ได้ร่วมทำงานกันมาโดยตลอด ให้รู้จักมักคุ้นกัน ถือกันเหมือน

พี่เหมือนน้อง นับกันเป็นญาติเป็นมิตรเป็นสหาย แปลว่ารู้สึกรักใคร่นับถือกัน เหมือนกับคนที่อยู่ร่วมกันมานาน อันนี้เพราะอะไร โดยถือหลักหนึ่งว่า วิสฺสาสา ปรมาญาติ แปลว่าความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างดียิ่ง ให้ท่านทั้งหลายเอาหลักอย่างที่ว่านี้ ความคุ้นเคยกันเป็นญาติอย่างยิ่ง เพราะอยากมาจึงมีญาติอยู่ทั่ว ๆ ไป แต่ต้องแปลเป็นสองอย่าง หนึ่งญาติตามสาย-โลหิต คือผู้เกิดมาตามสายโลหิตอันเดียวกันประเภทหนึ่ง สองโดยคุณธรรมและความสมัคร-สมานคุ้นเคยกัน ความคุ้นเคยกันอันเป็นญาติประเภทหนึ่ง ญาติประเภทตามสืบสายเลือดนั้นอันนั้นมีจำนวนจำกัด อันญาติที่มีคุณธรรมและมีคุณงามความดีต่อกันนี้ เป็นญาติที่ไม่จำกัดมีอยู่ทั่วประเทศ เมื่อเร็วนี้วันที่ ๑๙–๒๐–๒๑ อาตมาได้ไปร่วมทำบุญอุทิศถวายแด่ท่านอาจารย์หลวงปู่บุญทัน ที่วัดป่าประดู่ศรี อ. กบินบุรี จ. ปราจีนบุรี เนื่องจากพระอาจารย์บุญทันบ้านของท่านอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานนี้ ท่านได้ไปทำได้ไปอยู่ร่วมกันกับพระอาจารย์สิงห์ อยู่ทางแถบปราจีน นครนายก หรือสระบุรีแถบนั้น จนท่านถึงแก่มรณภาพเมื่อปีกลายนี้ คือรถคว่ำ แต่ว่าท่านไปถึงแก่มรณภาพที่โรงพยาบาล ตามประวัติท่าน ท่านเป็นผู้อดทนมีความแข็งแกร่ง และเป็นคนไม่ยอมแพ้คน เพราะว่าถิ่นนั้นเป็นถิ่นผู้ร้าย โจร เรียกว่า เขาใหญ่ผู้ร้ายก็เก่ง โจรก็เก่ง ซ้ำมิหนำก็มียาสั่งประเภทต่าง ๆ เป็นชนิดยาพิษ ใครที่มีอำนาจไปกำแหงขึ้นไม่ได้จะต้องถูกสั่งยา จะต้องถูกยาพิษใส่อาหารให้กิน จนมีชื่อในแถบนครนายก ปราจีนบุรี แถวนั้นมีชื่อว่าใครจะไปเป็นนักเลงโตแถวนั้นไม่ได้ แต่ท่านพระอาจารย์บุญทัน ท่านทนอยู่ได้เพราะก็มีของดีของท่านเหมือนกัน ท่านก็ถูกยาสั่งเหมือนกัน ถูกเขาลอง ถูกเขาทำแต่ท่านก็มีของดี เพราะเหตุฉะนั้นเมื่อได้บำเพ็ญประโยชน์อย่างนี้ จึงเป็นที่นับถือของชาวกบินบุรี ส่วนใหญ่ชาวกบินบุรีนับถือท่าน แต่ที่แท้จริงนั้นเป็นพวกทหารเรือก็มา คือท่านมีของประเภทดี ๆ เพราะเหตุฉะนั้นท่านจึงเป็นที่เกรงขามของบรรดาประชาชนอยู่อย่างนั้น พูดง่าย ๆ ว่า บรรดานักเลงอยู่ทางนั้นไม่กล้าแหยมเข้ามาหาท่านนี้เพราะท่านเป็นผู้มีคุณธรรมดี ไม่ใช่ดีชนิดเก็กมะเหลก หรือดีชนิดว่าไปทำการเบียดเบียนหรือข่มเหงเขาเปล่า แต่ดีเพราะท่านมีคุณธรรมและทรงคุณธรรมอันสูง จนเขาเกิดศรัทธาท่านได้ไปสร้างวัดอยู่บ้านเขา เรียกว่าบ้านโคกบึก อยู่แถวอำเภอศรีมหาโพธิ์หรืออำเภออะไรก็ไม่รู้ อาตมาก็จำไม่ได้ แล้วตอนหลังมานี้เลยไปสร้างอยู่ที่กบินบุรี วัดนี้เรียกว่า วัดป่า-ประดู่ศรี แต่ว่าท่านยังสร้างไม่เสร็จ ท่านก็มาถึงแก่มรณภาพเสียก่อน ในที่นั้นท่านไปสร้างโรงเรียนให้ทางอำเภอกบินบุรีหลังหนึ่ง เป็นโรงเรียนวัด เรียกว่าสร้างให้โรงเรียนของทาง

อำเภอ ส่วนวัดท่านก็พึ่งกำลังจะเริ่ม และก็ยังไม่ได้ทำศาลาการเปรียญ ก็พึ่งจะตั้งตัวแต่ก็ยังไม่ได้ตั้ง ไม่ได้อะไรเป็นกิจลักษณะ ท่านก็มาด่วนถึงแก่มรณภาพเสียก่อนอาตมาได้ไปพบปะสังสรรค์กับท่าน ถือว่าท่านเป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อย ท่านเป็นคนมีศีล ไปพบกับท่านสองหรือสามครั้งก็จำไม่ได้ พอท่านถึงแก่มรณกรรมแล้ว ก็ได้ทำบุญ ๕๐ วัน ครั้งหนึ่ง ไปทำบุญร้อยวันครั้งหนึ่ง และครั้งที่สามนี้ได้ไปทำบุญเกี่ยวกับวันมรณของท่าน คือเรียกว่า ท่านตายเป็นวันเกี่ยวกับมรณของท่าน แล้วในการนี้ได้มี คณะศิษยานุศิษย์ ญาติโยมพร้อมใจกันจัดตั้งเป็นกองผ้าป่า เพื่อรวมจตุปัจจัย เอามาสร้างศาลาการเปรียญถวายท่าน เพราะระหว่างที่ท่านพระอาจารย์ยังมีชีวิตอยู่ ท่านปรากฏว่าอยากจะได้โรงเรียน หรือศาลาการเปรียญสักหลังหนึ่ง คณะศิษยานุศิษย์เลยจำคำนั้นไว้ ก็เลยมาจัดตั้งกองผ้าป่านี้ขึ้น เวลานี้ได้รับปัจจัยไว้ประมาณแสนห้าหมื่นบาทเศษ ๆ และจะมีมาเรื่อย ๆ อันนี้เป็นสิ่งหนึ่งที่ดึงดูดให้ผู้ที่ปรารถนาต่อกันได้บำเพ็ญคุณงามความดีร่วมกัน อาตมานั้นอยู่ที่จังหวัดหนองคาย แต่ทำไมจึงต้องดั้นด้นไปถึงอำเภอกบินบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ระยะทางก็ประมาณสี่ห้าร้อยกิโลเมตร หรืออาจมากกว่านั้นแต่อาตมาต้องไป เพราะเหตุใด อาตมาแปลว่าเป็นชาติเดียวกันเสียหน่อยก็ได้ ก็มานึกว่าท่านอาจารย์บุญทันนี้ ท่านเป็นคนทางภาคอีสาน ไปใหญ่ไปโตอยู่ทางโน้น เมื่อท่านถึงแก่มรณภาพมาแล้ว เราก็ควรจะไปสนับสนุน ในสิ่งที่ท่านได้กระทำไว้แล้ว ให้ปรากฏขึ้นเป็นชิ้นเป็นอัน อาตมามานึกอย่างนั้น ก็เลยไปสนับสนุนร่วมกันกับพวกศิษยานุศิษย์ที่อยู่ที่นั้นเขาเหล่านั้นก็ดีอกดีใจว่า ยังมีผู้ปรารถนาร่วมกับเขาอยู่ เพราะเหตุฉะนั้นอาตมาก็จึงได้ไปร่วมงาน ไปพักอยู่ ๒–๓ วัน ก็เดินทางกลับมา และก็จะไปอีกในโอกาสข้างหน้า เพราะตั้งใจไว้ว่า อยากไปช่วยงานนี้ ให้เป็นที่สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ก็ตั้งเจตนาอย่างนั้น ทีนี้กลับมาทางนี้อีก คือว่าที่วัดสิริสาลวัน บ้านโนนทันอันนี้ อาตมาก็ได้มาร่วมงาน ตั้งแต่งานสร้างที่สำคัญกุฏิบ้าง สร้างหอระฆังบ้าง สร้างโบสถ์ก็เสร็จลงไปแล้ว สุดท้ายก็มาสร้างศาลาการเปรียญหลังนี้ ก็ได้มาร่วมกับท่านสร้างเป็นบางส่วน ไม่ได้ว่ามาร่วมสร้างกันทั้งหมดหรอก ด้วยความตั้งเจตนาอยากจะทำบุญ ทำกุศล เมื่อถึงคราวถึงโอกาส ก็เลยได้ร่วมตามกำลังศรัทธาที่มีอยู่ทำอุทิศให้แด่ท่านพระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม หรือหลวงปู่บุญมานี้ ท่านไม่อาจจะทนต่อความเปลี่ยนแปลงของสังขารอยู่ต่อไปได้ เพราะมันมาเร่งรัดมาเรียกร้องให้ท่านต้องไป ท่านก็ต้องไปตามบัญชาของสังขาร คือว่าสังขารมันบอกแล้วก็ต้องไป ท่านก็ต้องไปตามสังขารมันบัญชาเพราะเหตุฉะนี้ กิจบางอย่างที่ท่านกระทำไว้ เช่นศาลาการเปรียญหลังนี้ที่ยังไม่เสร็จท่านก็มา

ปล่อยวางไว้ เมื่อท่านปล่อยวางไว้แล้ว ก็ต้องตกเป็นภาระของพวกเรา ศิษยานุศิษย์ซึ่งอยู่ข้างหลัง จะต้องร่วมมือร่วมใจกันจัดสร้างให้สำเร็จลุล่วงไป ให้ทันกำหนดวันพระราชทานเพลิงศพ คือว่าต้องเร่งรัดเข้าให้ได้ทันกำหนดพระราชทานเพลิงศพ อันนี้เป็นเรื่องที่จะให้พวกท่านทั้งหลาย ไปประกอบความขยันหมั่นเพียร ให้เกิดผลที่จะนำมาซึ่งสิ่งอันจะเป็นปัจจัยให้สำเร็จ ในการสร้างศาลาหลังนี้ ว่าอะไรที่มันยังเหลืออยู่ เราก็พยายามไปกระทำให้มันเกิดผลขึ้น คือว่าให้ได้มาซึ่งปัจจัยเงินทอง ให้ได้มาซึ่งความต้องการที่เรามีอยู่แล้วให้ปรากฏขึ้นเท่าที่อาตมามานี้ก็ได้ปรากฏหลายอย่าง เช่นตัวอย่าง บัวหัวเสา อันนี้ก็ได้สำเร็จไปแล้ว มาคราวก่อนยังไม่เสร็จ แล้วก็ไฟสำเร็จไปแล้วยังมีพัดลมเห็นจะมีอีกสอง อยู่ข้างหน้ารูปทรงก็เห็นจะยังอยู่บ้าง แต่ว่างอย่างไรก็ตามก็จะอยู่ในเกณฑ์สำเร็จ เหตุทั้งหลายเหล่านี้ ก็ไม่ไกลไปจากความปรารถนาดีของพวกเรา ที่เป็นคณะศิษยานุศิษย์ เหตุฉะนั้นพวกเราเป็นคณะศิษยานุ-ศิษย์ จะเป็นพระจะเป็นสามเณร จะเป็นคฤหัสถ์ชายหญิงหรือจะเป็นพ่อค้า ข้าราชการ หรือจะเป็นผู้ใดก็ตาม ที่มีความปรารถนาต่อกันกิจกรรมอันนั้นจะต้องสำเร็จ เพราะเหตุฉะนั้นซึ่งเป็นกำหนดครบ ๑๐๐ วัน นับแต่วาระที่ท่านถึงแก่มรณภาพมาแล้ว เราท่านทั้งหลายจะทำอะไรเป็นอนุสรณ์สำหรับวันนี้ อันนี้ควรพิจารณาขอมอบขอฝากไว้กับท่านทั้งหลาย เราทุกคนนี้ก็ย่อมเป็นผู้มีมันสมอง เป็นผู้มีความสามารถในอันจะพิจารณานึกคิดแก้ไขเหตุการณ์ต่าง ๆ เป็นไปเป็นที่เรียบร้อย ไม่ใช่ว่าไม่มีมันสมอง ต้องมีมันสมอง แต่ว่าเราจะทำหรือไม่ทำเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าเราทำก็สำเร็จ ถ้าเราไม่ทำก็ไม่สำเร็จ ทำไมพูดว่าที่ไม่ทำเป็นเพราะอะไร ก็ตอบได้อย่างเดียวว่า ยังไม่ศรัทธา จะถามให้ลึกซึ้งเข้าไปอีกหน่อยว่า ทำไมไม่ศรัทธา เพราะยังมีมัจฉริยะ ความตระหนี่นั้นเป็นตัวกิเลสที่สำคัญ มัจเฉยยะหรือมัจฉริยะ นั้นตัวเดียวกันแปลว่า ความตระหนี่ ถ้าแปลเป็นภาษาบ้านเราว่า เป็นคนขี้เหนียว ความตระหนี่ยังอยู่ในใจของเราตราบใด ตราบนั้นทำบุญไม่ได้ ท่านจึงยกเอาเรื่องของมัจฉริยะเศรษฐี มาเป็นตัวอย่างคือว่าเศรษฐีคนนี้เป็นคนตระหนี่ ขี้เหนียว ไม่ว่าแต่ในการทำบุญ แม้แต่ตนเองที่จะใช้ในการบริโภคหรือการใช้สอยต่าง ๆ ก็มีความตระหนี่ เหนียวแน่น คือวันหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระเจ้า-แผ่นดิน ไปเห็นเขาทอดขนมปิ้งก็เลยอยากกิน ทีนี้ถ้าหากจะไปซื้อเขาก็เกิดเสียดายสตางค์ ทีนี้อยากจะไปทำกินเอง ก็เลยไปถามเขาว่าเอาอะไรทำ เขาก็เลยตอบว่าเอาแป้งทำ ทีนี้กลับมาถึงบ้านก็บอกภรรยาว่าไปหาเครื่องมา ภรรยาบอกว่าจะทำให้ ท่านเศรษฐีก็เลยตอบว่า เดี๋ยวจะทำเอง แล้วก็นำไปทำบนปราสาทชั้นที่ ๑๐ เพราะเกรงว่าคนอื่นจะไปเห็น แล้วเขาจะไปขอกิน

ไปทำบนปราสาทชั้นที่สิบโน้น ที่นี้พระพุทธเจ้านั้นทรงเล็งพระญาณเห็นเบิ่ดเรด้าร์ ทวนกระแสตรวจดูว่า ที่ไหนมีอะไรอันนี้พระพุทธเจ้าทรงเรด้าร์มาแล้ว เพราะฉะนั้นเรด้าร์เกิดที่ไหน อันนี้ไม่ใช่เป็นของเรด้าร์ อันนี้เป็นญาณเรด้าร์ของพระพุทธเจ้าพอเบิ่ดก็รู้ว่าเศรษฐีนี้อยู่ในข่าย คืออยู่ในรัศมีของพระองค์ เพราะฉะนั้นพระองค์ก็เลยทราบว่า เศรษฐีนี้ขี้เหนียวจริง ๆ จะทำอย่างไรจึงจะเอาชนะได้ พระองค์ก็เลยรับสั่งให้พระโมคคัลลานะไปทรมานคนนี้หนาแน่น ให้เศรษฐีทำบุญเอาขนมเบื้องมากิน พระโมคคัลลาก็ทูลตอบว่า พระพุทธเจ้าข้าพระพุทธเจ้าจะจัดการเอง เศรษฐีกำลังทอดขนมอยู่ที่ริมหน้าต่าง พระโมคคัลลาก็เลยยืนอยู่ริมหน้าต่าง เศรษฐีก็เลยพูดขึ้นว่ามาอะไรคน ๆ นี้ ท่านก็เลยตอบว่า อาตมาจะมาขอบิณฑบาต เขาบอกว่าไม่ได้ขนมเบื้องนี้ทำกินคนเดียว กินคนเดียวไม่ให้คนอื่นกินด้วย เอาหน่าแบ่งให้สักหน่อยหน่า พอได้ยินเสียงก็ทนความที่ขอไม่ได้ ก็เลยตัดสินใจให้ ก็เลยเอามีดมาปาด ปาดก็ไม่ออกทีนี้เศรษฐีก็เลยอ่อนใจ พูดไปพูดมาก็เลยยกถวายทั้งก้อน พระโมคคัลลาก็เลยเอาไปท่านเศรษฐีไปกับอาตมา เศรษฐีก็เลยบอกว่าไปไม่ได้มันไกล ได้แต่ต้องใช้คาถาเนรมิตรถ่ายทอดให้เป็นสะพานให้พอดีไม่นานก็เลยถึง เศรษฐีกับพระโมคคัลลาก็ไปหาพระพุทธเจ้าเศรษฐีก็นำขนมเบื้องไปถวาย พระองค์ก็เลยรับสั่งให้เอาไปแจกคน แจกเท่าไรก็ไม่หมด ผลที่สุดมันเหลือก็เลยนำมาเทข้างหน้าประตูวัด จนมีชื่อว่า ที่นั้นเป็นที่เทขนมเบื้องหรือหลุมขนม-เบื้อง อันนี้ว่าตามวัตถุนิทาน เศรษฐีนั้นเป็นคนตระหนี่ขี้เหนียว เป็นคนเห็นแก่ตัว เพราะฉะนั้นความเห็นแก่ตัว คือความมัจฉริยะความตระหนี่เหนียวแน่น เป็นภัยเป็นอันตรายท่านจึงจัดว่า เป็นอกุศลมูลข้อหนึ่ง ความโลภเป็นอกุศลมูลข้อหนึ่ง เราท่านสาธุชนทั้งหลาย เราเป็นลูกศิษย์พระพุทธเจ้า เป็นลูกศิษย์ครูบาอาจารย์ พระพุทธเจ้าก็ดี ครูบาอาจารย์ก็ดีสอนลูกศิษย์ว่า ให้ทำบุญทำทาน ให้สละให้บริจาคให้สงเคราะห์อนุเคราะห์ แก่คนยากไร้อนาถาสงเคราะห์อนุเคราะห์บูชาคุณแก่ผู้มีศีลธรรม พระพุทธเจ้าทรงแสดงอย่างนี้ ทรงสอนอย่างนี้ครูบาอาจารย์ก็ทรงสอนอย่างนี้ เพราะเหตุฉะนั้นพวกสาธุชนทั้งหลายเหล่านั้น เป็นผู้ได้เรียนธรรมคุณสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว เราก็ต้องเอาไปคิดดูว่า ทำไมพระองค์จึงสอนให้เสียสละให้บริจาคของของตนไปให้แก่คนอื่น อันนี้เพราะเรานั้น ถ้าเรามีจิตใจเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันความเป็นญาติพี่น้อง เป็นมิตรเป็นสหายมันก็มีกันตลอดโดยทั่วไป ความเป็นศัตรูกันก็หมดไปความเป็นผู้จองเวรจองล้างจองผลาญกันก็จะหมดไป แปลว่าไม่มีอะไรจะเป็นเหตุให้ก่อความเดือดร้อน แต่เพราะว่าโลกนั้นยังยินดี ยังปรารถนาที่อยากจะสร้างบาปกรรมอยู่ เพราะฉะนั้น

โลกนี้จึงได้มีการรบราฆ่าฟันกัน มีการทำไม่ดีไม่งามต่อกัน ดังที่ปรากฏอยู่ทุกวันนี้ ซึ่งสาธุชนทั้งหลาย ท่านคงจะได้อ่านข่าวในหนังสือพิมพ์ ได้ฟังข่าวทางวิทยุกระจายเสียง ได้ดูข่าวฟังข่าวทางวิทยุโทรทัศน์ นั้นแหละคือโลกมันเป็นอย่างนั้น เหตุฉะนั้นโลกนี้จึงวุ่นวาย พวกเราที่อยู่ในโลกก็ต้องเดือดร้อนไปตามโลก เวลานี้ทางการในประเทศไทยเรา กำลังระมัดระวังภัยรอบด้าน และข้าศึกศัตรูทั้งหลายนั้นจะล่วงล้ำเข้ามา หรือว่าจะมาเบียดเบียน หรือว่าจะมาอะไรในทำนองนี้ไม่ดีไม่งาม เพราะฉะนั้นเราท่านทั้งหลายอย่าได้พากันประมาท ปมาโท มจฺจุโนปทํ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย ท่านทั้งหลายอย่าได้ประมาท เราทุกท่านทุกคนจงระวังศัตรู ศัตรูของเรานี้ก็คือคนที่คิดไม่ดีไม่งามต่อเรา หน้างาม ๆ ก็มี หน้าสวย ๆ ก็มี มีทรัพย์สินเงินทองก็มี มียศศักดิ์ก็มี นี้มีหลายประเภทที่เป็นศัตรูของเรา ไม่ใช่เฉพาะคนที่หน้าดำ ๆ หรือไม่ใช่คนที่จะขี้ริ้วขี้เหร่ หน้างาม ๆ นั้นแหละสำคัญที่เราไม่ได้สงสัยนั้นคือศัตรูของเรา ให้ท่านทั้งหลายพิจารณาดูเอาก็แล้วกัน การเมืองทุกวันนี้เขาใส่เล่ห์ใส่เหลี่ยมถ้าหน้าไม่ดีเขาใส่แบบพลาสติก แล้วมาเสริมใหม่ทำอะไรใหม่ อย่างนี้เป็นต้น เปลี่ยนสภาพการไปต่าง ๆ ให้เปลี่ยนรูปเปลี่ยนร่างไป นี้เพราะเหตุนี้จึงว่า คนเป็นศัตรูกันนั้นไม่จำเป็นจำแต่คนหน้ายักษ์หน้ามาร ก็คนดี ๆ เรานี้แหละให้ระวังมาก ๆ ศัตรูที่หน้าสวย ๆ งาม ๆ ให้ระวังให้มาก อันนี้กินลึกนัก ผู้ใดได้สังเกตตามเหตุการณ์ ผู้นั้นคงจะได้เห็นว่า ผู้สอดแนมผู้เป็นสปายต่าง ๆ นั้น ได้แก่คนดี ๆ ทั้งนั้น ถ้าเป็นข้าราชการก็เป็นข้าราชการชั้นสูง ไม่ใช่เป็นแบบชนิดกระจอก ถ้าเป็นคนมีเงินก็ไม่ใช่คนสามัญธรรมดาต้องเป็นขั้นเศรษฐี เพราะฉะนั้นจึงว่า เราท่านทั้งหลายนี้อย่าประมาท เวลานี้บ้านเมืองของเรากำลังอยู่ในภาวะที่จะต้องระมัดระวัง สังวรไว้เป็นอย่างดี หากเราท่านทั้งหลายไม่ระมัดระวัง ไม่สังวรไม่สังเกต พวกเราท่านทั้งหลายจะได้รับความเดือดร้อน อาตมาซึ่งอยู่วัดไม่ค่อยได้รู้เรื่อง ของทางบ้านทางเมือง ถึงจะรู้ก็นิด ๆ หน่อย ๆ เพราะฉะนั้นจึงขอเตือนพวกเราท่านทั้งหลาย อย่าได้ประมาท ที่นี้มาพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับทางวัด อย่างวัดสิริสาลวัน บ้านโนนทันนี้ ท่านพระอาจารย์ใหญ่ท่านได้มาก่อร่างสร้างตัวเอาไว้ ไม่ใช่เงินจำนวนแสนแต่เป็นเงินล้าน เมื่อก่อนท่านได้สร้างอยู่ที่วัดบุญญานุสรณ์ อยู่ที่บ้านหนองวัวซอ ท่านได้สร้างไว้แล้ว ท่านก็มอบไว้ให้ลูกศิษย์ของท่าน ท่านก็มาสร้างใหม่อยู่ที่นี้ ลองคิดดูก็แล้วกันว่าท่านมีอะไร ท่านไปขายอะไร ท่านไม่ได้ไปขายอะไรเลย ทำไมท่านมีเงิน อันนี้ควรมาคิดว่า เออ บุญนี้สำคัญนะบุญ พูดออกมาคำเดียวเลย อาตมาไม่มีเงินก็มีผู้ที่ปวารณาให้ท่าน ต้องการเท่าไรครับ สมมติว่าท่านต้องการ

หนึ่งหมื่นบาท เขาก็บอกว่าผมขอถวาย แล้วทำไมจึงได้ อย่างเราไปว่าอาเสี่ยหรือเฒ่าแก่ขอเงิน เขาก็บอกว่าไม่ได้ คือจะได้ต้องมีการันตี ต้องมีของประกันของจำนอง แต่อย่างท่านยกหมื่นหนึ่ง แสนหนึ่งหรือหนึ่งล้านท่านก็ได้ นี้มันต่างกัน คิดไปแล้วมันก็เป็นเพราะกรรมไม่ใช่เพราะบุญของท่านหรือ ท่านทั้งหลายอาตมาอยากให้พวกท่าน สร้างบุญสร้างกุศลอย่างนี้แหละ สร้างบุญอย่างนี้เราได้อนิสงส์ ได้ความสุขสบาย ท่านสร้างวัดสร้างวาหมดเงินเป็นหมื่น ๆ เป็นแสน ๆ เป็นล้าน ๆ โดยที่ท่านไม่ได้ไปค้าไปขายและเบียดเบียนใคร และไม่ได้ค้าขายของเถื่อนแต่ประการใด แต่ท่านก็มีเงินเป็นหมื่น เป็นแสน เป็นล้านมาสร้างมาทำ เมื่อทำไปแล้วไปให้ใคร ก็ให้พวกเราเหมือนเดิม วัดนี้ของใครของอาจารย์ใช่ไหม ท่านก็ตอบว่าไม่ใช่ ก็เพียงแต่รักษาไว้เฉย ๆ มันก็เป็นญาติโยมที่มานั่งอยู่นี้แหละ อาจารย์หรือพวกเราไม่มานั่งแน่น อันนี้เป็นกฎแห่งกรรม มันเป็นวัฏฏ มันวน กิเลสวัฏฏ รวมวิปากวัฏฏ อันนั้นมันเป็นผลชั่ว ถ้าเป็นผลดีเสียตรงกันข้าม มันวนมาอย่างนี้ มันเวียนมาอย่างนี้ เพราะฉะนั้นท่านทั้งหลายอย่าได้ไปเสียใจว่าทานไปแล้ว ทำอย่างไรถึงจะได้คืนมา สมมติว่าญาติโยมให้มาหนึ่งร้อยบาท ท่านมาทำบุญสร้างศาลานี้ เดี๋ยวนี้ได้คืนมาแล้วหรือยัง หนึ่งร้อยบาทได้คืนมาแล้วนะโยม พวกญาติโยมได้มานั่งสบายอยู่นี้ นั่งพื้นสบาย นั่งเสื่อสบาย มีพัดลมพัดให้เย็น ๆ นี้แหละคือ กฎแห่งกรรม ท่านสาธุชนทั้งหลายให้ท่านคิดอย่างนี้ อย่าไปคิดว่าครูบาอาจารย์เดี๋ยวก็แผ่นั้นแผ่นี้ ให้คิดว่ามันยังอยู่ที่นี้ คืออยู่ที่ใจของเราแต่ละบุคคล แต่ถ้าเป็นบางองค์ก็อาจจะเป็นอย่างนั้น เช่นแผ่ไปซื้อรถยนต์ บางทีก็ไปซื้อเครื่องฉายหนังใหญ่ ๆ แล้วจากนั้นก็ไปหาประกอบซื้อเป็นของเถื่อนมาขาย ซื้ออาวุธปืนมาขาย ซื้อฝิ่นกัญชามาขาย นี้มีพระบางรูปมีท่านทั้งหลายอย่างนั้นไม่ใช่พระหรอก มันเป็นแพะ ถ้าเป็นพระแล้วไม่มี ถ้าเป็นพระแล้วขอถือเอาหลัก ๔ อย่าง คือสุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติดี อุชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง ญายปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อรู้ เพื่อออกจากทุกข์ สามีจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติชอบยิ่ง นี้คือพระแท้ไม่ใช่แพะ ถ้าพระที่ไปประกอบอาชีพ พระเหล่านี้จึงจะได้รับนาม อาหุเนยโย ปาหุเนยโย ทุกขิเณยโย อัญชลีกรณีโย อนุตตรังปุญญักเขตตัง โลกัสสะ ตอนสุดท้าย อนุตรังปุญญักเขตตัง โลกัสสะ พระสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ดังกล่าวแล้ว เป็นเนื้อนาบุญของชาวโลก เพราะเหตุฉะนั้นท่านพระอาจารย์บุญมา นี้แหละ ท่านไม่ได้ไปประเภทดังกล่าวแล้ว ท่านเป็นผู้ปฏิบัติตรง ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบยิ่ง เมื่ออยากจะได้เงินมาสร้างโบสถ์ ก็ไหลมาเทมาอย่างนี้แหละ จะมีการก่อสร้างศาลาก็ไหลมาเทมาทั้ง ๆ ที่ท่านไม่ได้ไปประกอบอาชีพทำการค้าขาย

อะไร ก็เพราะบุญกุศลบารมีของท่านที่เคยได้ทำไว้ แต่ถ้าจะพูดไปอาตมาสู้ท่านไม่ได้หรอก อาตมายังจนอยู่หลาย คือพูดก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ ก็มาอาศัยกินกับท่านนั้นแหละ มาอย่างนี้ก็มาอาศัยกินกับศพของท่าน ถ้าไม่ใช่ศพของท่านก็ไม่ได้กินไม่ได้ฉัน นี้พูดกันง่าย ๆ เพราะบารมีของท่าน และพวกเราก็ต้องพยายามสร้างบารมีให้สูง ๆ ขึ้น เมื่อบารมีสูงขึ้นแล้วจะเป็นไปได้เหมือนกัน ท่านสาธุชนทั้งหลาย พวกเราอย่าได้บำเพ็ญให้มันผิดทาง ขอให้บำเพ็ญในทางที่ถูกที่ดี เราจะได้รับผลานิสงส์ เพราะเหตุฉะนั้น ในวันนี้ ท่านสาธุชนทั้งหลายได้ตั้งอกตั้งใจมาทำบุญอุทิศถวาย แด่ ท่านครูบาอาจารย์ โดยเฉพาะท่านพระอาจารย์บุญมานี้ นับว่าท่านได้กระทำถูกต้องแล้ว เพราะเหตุใด เพราะเราได้กระทำในสิ่งที่เป็นมงคลสมกับนิพจนาภาษิตที่ยกไว้ในเบื้องต้นว่า ปูชา จปูชนีนัง เอตัมมังคลมุตตมัง ซึ่งแปลความว่าพวกเรามากระทำการบูชาท่านผู้ควรบูชาทั้งหลาย เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่งดังนี้ ท่านพระอาจารย์บุญมาเป็นพระสงฆ์ ท่านพระอาจารย์บุญมาเป็นพระกัมมัฏฐาน ท่านพระอาจารย์บุญมาเป็นผู้ทรงคุณธรรมอันสูง สมกับหน้าที่ของพระจริง ๆ เรามาทำบุญกับทานจึงได้ผลานิสงส์มาก เพราะเหตุฉะนั้นพวกเราจะทำบุญชนิดใด ให้ใครก็ตาม ย่อมจะได้รับอานิสงส์ สำหรับบุคคลผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลนี้ ท่านกำหนดไว้เป็น ๔ ประเภท คือ ผู้เป็นบิดามารดา ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลของบุตรธิดา ครูบาอาจารย์ได้ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลของผู้ได้เป็นศิษย์ องค์พระราชาพระมหากษัตริย์ได้ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลของพสกนิกรทั้งหลาย สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ชื่อว่าเป็นปูชนียบุคคลของพุทธบริษัทได้ครบหรือยัง ถ้าหากเราได้ครบแล้วนั่นแหละ คือการบำเพ็ญคุณงามความดีที่เป็นมงคลทั้งสิ้น แต่ถ้ายังไม่ครบ เราก็ควรจะพยายามทำให้เกิดให้มีขึ้นในตนเราอย่าท้ออย่าถอย ชีวิตของเรานี้เป็นของหาได้ยาก เพราะเหตุฉะนั้นวันนี้ เราไม่ได้ประสงค์อย่างอื่น นอกจากอย่างเดียว คือบุญ พระท่านอาจารย์บุญมานั้น ท่านเป็นพระเถระ เป็นครูบาอาจารย์ที่สำคัญองค์หนึ่ง เมื่อเราได้มาทำบุญ แม้ท่านจะล่วงลับไปแล้วเหลือแต่ศพก็ตามเราก็ได้ชื่อว่า ได้กระทำในสิ่งที่อันควรกระทำนั่นแล ย่อมเป็นศิริมงคล พร้อมเหตุฉะนี้ท่านสาธุชนทั้งหลาย ทั้งท่านที่เป็นเบรรพชิต ทั้งที่ท่านเป็นคฤหัสถ์ ขอให้มีความรู้สึกนึกคิดในทางที่เป็นมงคล และให้ถือว่าเปรียบเสมือนเป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน ที่อยู่ห่างไกลกัน หรือจะอยู่กันคนละที่คนละทาง แต่โดยธรรมแล้ว พวกเราย่อมมีความปรารถนาเป็นอย่างเดียวกัน คือต้องการละชั่ว ประพฤติดี เมื่อเป็นเช่นนี้ขอให้พวกเราท่านทั้งหลาย จงมีความรักใคร่สมัครสมานซึ่งกันและกัน และพร้อมกันนั้นขอให้ช่วยกันรักษา สิ่งที่เป็นสถาบันอันสำคัญไว้

ให้เป็นคู่ชีวิตจิตใจของเรา คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ทั้งสามสถาบันนี้ให้มีอยู่ในจิตใจของเรา เราจึงจะได้ชื่อว่า มีสิ่งเป็นที่พึ่งที่อาศัย ยังประโยชน์สุขให้สำเร็จแก่พวกเรา เพราะฉะนั้นในที่สุดแห่งพระสัทธรรมเทศนานี้ ด้วยอานิสงส์กุศลผลบุญอันนี้ ที่ท่านสาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ที่ได้มาบำเพ็ญกุศลตั้งแต่เบื้องต้น และน้อมนำมาซึ่งเครื่องไทยธรรมต่างมาถวายเป็นเครื่องอุทิศแผ่บุญกุศลถวาย ท่านพระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม และโอกาสต่อมาก็ได้ถวายภัตตาหารเพล แด่พระภิกษุสามเณร จากนั้นก็ได้สมาทานศีล และสดับรับฟังพระสัทธรรมเทศนา อันนี้จึงได้ชื่อว่า พวกเราท่านทั้งหลาย ได้กระทำในสิ่งที่เป็นมงคล พวกเราได้มาทำการบูชาต่อผู้ควรบูชาแก่ทั้งหลาย สมกับนัยที่กล่าวไว้ในเบื้องต้นว่า ปูชา จะ ปูชนียนัง เอตัมมัง คลุมุตตมัง การกระทำการบูชาต่อท่านผู้ควรแก่การบูชาทั้งหลาย เป็นมงคลอันสูงสุดประการหนึ่งนี้ เพราะเหตุฉะนั้นในท้ายที่สุดนี้ ขอให้สาธุชนพุทธบริษัททั้งหลาย ที่ได้มาบำเพ็ญกุศลในวันนี้ จงเจริญด้วย ลาภ ยศ สรรเสริญ มีอายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกทิภาราตรีกาลนานเทอญ

พระธรรมเทศนา

ของ

พระอาจารย์อ่อน ญาณสิริ วัดป่านิโครธาราม จ. อุดรธานี

ในการบำเพ็ญกุศลสตมวาร (ครบ ๑๐๐ วัน) อุทิศถวาย แด่

(พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน)

เราจะชอบคนเอาธรรมในตาในหูมันไม่มีดอก เช่นว่าอะไรละ ใจของเราลืมแล้ว จะไปถามเอาความเห็นกับตา เอาความได้ยินในหู เอาความได้กลิ่นในจมูก เอารสด้วยลิ้น ความถูกสัมผัสรู้ด้วยกาย ให้มันบอกเรา มันไม่มีอะไรบอกสักอย่างเดียว จะว่ามันไม่ใช่จะมีธรรมอยู่กับจำพวกนี้ จึงว่าให้ตั้งใจ เอาใจรองรับมันจึงจะได้ธรรมขึ้นมา ฉะนั้นจึงให้พากันตั้งใจฟัง แต่ว่าเทศนานี้ ก็อย่าให้เทศน์ไปมากหลายเถอะ เทศน์พอสมควรส่วนที่ว่าความมาก เราฟังเทศน์ตามอย่างของหลวงพ่ออาจารย์ใหญ่มั่นท่านว่าบุคคลทุกวันนี้ มันเกิดมาพลายสร้อยพระศาสนา จะให้ได้มรรคได้ผลในการฟังไม่ได้เลย มีอยู่แต่ว่าจำได้ในใจ จะเอาไปปฏิบัติแต่ปานนั้นมันก็ยังจะไม่ได้ เพราะคนทุกวันนี้มันมืดหนามาก ไม่เหมือนอย่างครั้งพุทธกาล ฉะนั้นท่านฟัง อย่างพวกภัททวัคคีย์ไปหาหญิงที่เป็นหญิงแพศยาหที่มาจากไร่ฝ้าย ไปฟังครั้งเดียวก็ได้สำเร็จอรหันต์ อันนั้นได้ชื่อว่า ปฐมศาสนา คนมีวาสนามากจึงฟังทีเดียวได้สำเร็จอย่างนั้น ครั้นมาบัดนี้ มันกึ่งหรือมันค่อนศาสนาไปแล้ว ตั้งแต่เพียงว่าจำได้ จะทำให้ใจของเราให้มันเป็นไปตามเรา เราจำไม้นกึ่งหรือมั่นค่อนศาสนาไปแล้ว ตั้งแต่เพียงว่าจำได้ จะทำให้ใจของเราให้มันเป็นไปตามเรา เราจำได้มันก็ไม่ไป มันอยากแวะ อยากเวียนอยากส่ายอยากแซไป ผลที่สุดมันก็เลยไม่ได้ ต้องไว้ศาสนาภายหน้า ท่านพูดอย่างนี้นี่แหละ เหตุนั้นจึงว่า การงานของพวกเราให้ทำมาก เพื่อว่าเราจะได้บังคับใจของเราให้เป็นไปตามความเห็นให้ได้ มันจะแวะเวียนไปทางใด เราก็พักไว้ก่อน ถ้ามันแวะหรือส่ายแส่ไปในทางที่ชั่ว เราต้องเอามาพิจารณานั้น ๆ นี้ ๆ มันก็เลยหลายเรื่อง มันก็เลยไม่ได้ความ อันนี้ก็ไม่ได้ความ อันนั้นก็ไม่ได้ความ มันก็พอปานกันกับเรานับอาหารอยู่ในชามข้าว ไม่ได้กินมัน อันนี้ก็อาหาร ข้าว แกง ลาบ แต่ไม่ได้กิน มันก็ไม่หายหิวสักที อันนี้ก็อย่างนั้น ถ้าเราปล่อยให้ใจของเรา

ส่ายแส่ไปตามมันอยากคิดอยากไป อันนี้ก็ไม่รู้อันนั้นก็ไม่รู้ มันก็เลยไม่รู้ทั้งหมด เท่ากันกับว่านับอาหารอยู่ในพาข้าว เหมือนกันอย่างนั้นมันก็เลยไม่เห็นอิ่มท้องสักที เหตุนี้จึงว่าเทศน์น้อย ๆ เมื่อพากันจำได้ตล้ว ให้พากันทำความเพียรของเรา ให้หมดคืนย่ำรุ่งก็ได้ ให้มันเบิ่นไปตามธรรม เมื่อมันรู้อันหนึ่งแล้ว อันสองอันสามมันก็จะรู้ไป เพราะธรรมมันมีหัวข้ออันเดียว เหมือนกับว่ามันแกว เราไปปลูกลงหลุมหนึ่ง เมื่อมันเบิ่นขึ้นมาเครือมันก็เลื้อยไป หัวมันก็อยู่ไปตามเครือ เราจะเข้าใจว่าเครือมันนี้แหละมีหัว เราก็ได้หาเอาแต่ตามเครือมันหมดแล้วก็ว่าหมด แต่รากกิ่งนั้นอยู่หัวมันจึงเบิ่นหัวใหญ่ แต่เราไม่ค้นขึ้นมาหาหัวมันสักที เราก็เลยไม่ได้มันแกวที่หัวใหญ่ ข้ามหัวครัวตามเครือมันไปเสีย มันก็เลยเบิ่นไปอย่างนั้น อันนี้มันมีเง่าโคนของมันแกวแล้วฉัน เราก็มาค้นหาเง่าหัวเง่ามัน มันจึงจะได้หัวใหญ่ขึ้นมา นี้เราต้องตั้งใจให้รู้อันเดียวนี้เสียก่อน มันก็คือมาหาเง่า เง่ามันอยู่ที่ใจ เหตุนั้นอย่างหลวงพ่ออาจารย์ใหญ่มั่น ท่านเทศน์แต่ก่อน เทศน์เรื่องขันธ์ห้า ท่านยกวิญญาณขึ้นก่อน ตามเหตุของบุคคลเกิด ท่านจึงว่ามาหารูป รูปนี้ปลายมันหรอกไม่ใช่เบิ่นต้น ต้นมันได้แก่วิญญาณ ท่านเลยว่าแต่วิญญาณมาหาสังขาร เพราะวิญญาณมันมาปรุงมันก็เลยเบิ่นตัวสังขาร นั่นแหละตัวปรุงนี้จึงมาหาสัญญาจึงมาหาเวทนา มาหารูป ท่านพูดมาอย่างนั้นท่านพูดตามบุคคลที่เกิดมามันเบิ่นอย่างนั้นแน่ อันนี้ที่ท่านบัญญัติขันธ์ห้าขึ้นมาก่อนนี้ เนื่องจากว่ามันเห็นง่าย เพราะความเกิดความตายมาเห็นอยู่ในรูปนี้ก็เลยเอารูปนี้ขึ้นก่อน เมื่อหากเห็นแจ้งในรูปของละเอียดจิตนั้นมันเบิ่นของเกิดเร็ว ตายเร็ว แล้วรูปขันธ์นั้น ถ้าหากรู้ไม่ทันความเกิดความตายของกายนี้แล้ว หากความเกิดความตายของจิตไม่ได้เข้าถึงมันเลย เพราะมันตายเร็ว เกิดเร็ว ความที่ว่าเกิดเร็วตายเร็วก็ได้แก่ว่าสังขารดังพระองค์จะเข้าสู่นิพพาน ก็ไม่ให้ประมาทแก่สังขาร ที่ท่านยังพระชนม์อยู่ ท่านก็สอนให้รู้เท่าสังขาร เหตุนี้ สังขารนั้นแหละมันเกิดเร็วดับเร็ว ท่านจึงสอนไม่ให้ประมาท หากเรายังไม่รู้ว่ากายเกิดกายตายอันหยาบ ๆ นี้ เรายังไม่รู้เท่าความเกิดความตายของสังขารนี้เลย มันก็เลยเบิ่นอันไม่พ้นทุกข์ เพราะมันไม่รู้จักความเกิดความตายของสังขาร ถ้าเรารู้แล้วเข้าตัดมัน แล้วมันก็เบิ่นของสูญ มันก็จะได้พ้นทุกข์ คือพระนิพพานนี่แหละจึงว่ามาพากันตั้งใจ วางมันจึงจะได้รู้เท่าสังขาร ต่อไปนี้ก็จะได้เทศนา นโม... ฯลฯ

โจทิตา เทวทูเตหิ เย ปมชฺชนฺติ มาณวา
เต ทีฆรตฺตํ โสจนฺติ หีนกายูปคา นรา
คนเหล่าใด อันเทวทูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู่

คนเหล่านั้น ต้องเข้าถึงกายอันเลว เศร้าโศกอยู่สิ้นกาลนาน ฯ

สิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล จนบัดนี้เกิดขึ้นในจิตสันดานของท่าน พุทธบริษัททั้งหลายนี้ ได้พากันมีความเชื่อความเลื่อมใส ได้พากันมาทำบุญทักษิณาอุทิศให้แก่ท่านอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม ผู้ได้ถึงอนิจกรรม จึงได้มาประชุมกันในธรรมสภา ณ ศาลานี้ ได้พากันตั้งใจกระทำการบูชาคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่พึ่งของตนด้วยอามิสบูชา มีบูชาดอกไม้ ธูปเทียน ชวาลา เป็นต้น จากนั้นก็ได้พากันตั้งใจปฏิบัติบูชา มีการไหว้พระระลึกถึกคุณพระรัตนตรัยอันเป็นที่พึ่งของตน ได้สมาทานศีล ๕ และศีล ๘ ประการ ได้เกิดขึ้นมีขึ้นเป็นของตนเช่นนี้ ก็นับว่าเป็นบุญเป็นกุศลเป็นมหากุศลอันยิ่งใหญ่ เต็มเปี่ยมอยู่ในจิตสันดานของพวกท่านทั้งหลายบริบูรณ์อยู่แล้ว ต่อไปนี้เป็นโอกาสที่จะฟังพระสัทธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ที่จริงตามพระธรรมเทศนาของพระผู้ที่ท่านปฏิบัติ ที่ท่านรู้ท่านเห็นว่า พุทโธก็ดี ธัมโมก็ดี สังโฆก็ดี ท่านว่าอยู่ที่ใจอันเดียว สมกับที่ท่านวางโอวาทไว้ว่า พุทโธ ธัมโม จะ สังโฆ จะ ธีโร สัทธัง นิเวสเย อย่างนี้ว่าพุทโธ ๆ ดังนี้นั้น มันได้แก่ใจของเราอันมาแต่ชาติหลังของเราจนถึงปัจจุบันชาตินี้ เราก็มีใจนั้นแหละรู้ ไม่ใช่อย่างที่ว่าไปแล้ว ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเป็นแต่รับรู้ มันไม่ใช่เป็นตัว ไม่เหมือนใจ เหตุนั้นจึงว่าพุทโธ คำนี้ได้แก่ใจ เหมือนอย่างพระพุทธเจ้า ท่านได้เป็นพระพุทธเจ้าท่านก็ฟอกใจ ท่านก็เอาสติความรู้นั้นแหละฟอก ท่านตั้งสติไว้ที่ ชานจมูกที่ลมหายใจกระทบ ให้ตัวของท่านมีความรู้สึกตัวอยู่ แต่ว่าลมหายใจกระทบจมูก ร่างกายอื่นมันไม่รู้ มันนิ่งอยู่ ท่านจึงเอาสติไปตั้งอยู่กับลมหายใจเข้าออกได้แล้ว ท่านจึงน้อมสตินั้นไปตามช่องลม ไปตามรูหลอดลม เข้าไปหาหน้าอก พอจิตของท่านเข้าไปถึงหน้าอกแล้ว ท่านก็เลยถูกฐานที่รู้คือ ดวงใจท่านก็เลยอยากรู้ชาติหลัง อตีตังสญาณ เรียกว่าชาติหลัง ท่านกำหนดรู้ ตั้งแต่สี่ทุ่มไปจนถึงตีสอง เรียกว่าแปดทุ่ม ท่านอยากรู้จุติปฏิสนธิของสัตว์และของบุคคลไม่เสมอกัน เป็นเพราะเหตุใดท่านก็รู้อีก จากนั้นเมื่อท่านรู้จนว่าท่านสิ้นความอยากรู้ อยากเห็นปฏิสนธิของสัตว์ไม่เสมอกันแล้ว ท่านจึงได้ถามท่านว่าได้เป็นพุทธะแล้วหรือยัง ใจของท่านก็เลยบอกขึ้นเอง ว่ายังไม่เป็นพุทธะ เพราะติดอะไร ติดอาสวะ จากนั้นท่านก็เลยเอาปฏิสาสมุปบัตติธรรม มีองค์อันหนึ่งมีอาการสิบสองท่านว่าอย่างนี้มาพิจารณาว่า เมื่อท่านพิจารณา ท่านก็ยังไม่มีความตรัสรู้ ท่านก็เลยพิจารณาเอาปลายมาหาต้น อย่างที่เอาปลายมาหาต้น ความตายความเกิดอะไรแต่งมันขึ้น ใครก็ไม่อยากตาย เหตุใดจึงว่ามีอะไรมาแต่งให้มันตาย ท่านก็เลยมารู้ได้ว่า ความตายนี่มาจากซึ่ง ชรา มรณะ มาจากพยาธิโรคา

โลกโรคาแต่งมัน พยาธิโรคามาจากไหน ใครแต่งมัน ชรามรณแต่งมัน ก็คือชรา คือความแก่ มรณก็คือความตายนี้แหละเป็นผู้แต่งให้มันมีเจ็บมีไข้ ท่านก็เลยว่าใครแต่งอีกละ ชรามรณะนั้นมันรู้ นามก็คือชื่อของพวกเรา รูปก็คือตัวของพวกเรา นามและรูปอะไรแต่ง ท่านบอกว่า ภพแต่ง ภพใครแต่ง อุปาทานแต่ง ท่านค่อย ๆ พิจารณาขึ้นมาจนถึงอวิชชาอู่วิชชาใครแต่งเล่า ท่านถามอีก ไม่มีใครแต่ง อวิชชาเป็นต้นของความตาย เพราะคนยังมีอวิชชาอยู่ตราบใดก็ต้องมีแก่ตายอยู่ตราบนั้น ถ้าหากว่ารู้แจ้ง วิชชาก็ไม่มี "คำว่า" แก่เรียกว่าไปนิพพาน เป็นอย่างนี้ เหตุนี้ความที่กล่าวมานี้เรียกว่า อาการสิบสองของอวิชชา มีองค์อันหนึ่งนั้นมันคว้าเอาไปทั้งหมดแล้วละ ชรามรณะแหละอะไร มันอยู่ในนี้มันจึงเป็นอาการสิบสองอย่างนั้น เหตุนี้ลงท้ายก็เลยว่าอย่าให้พากันประมาท ซึ่งสังขารนี้ เรายังมีชีวิตอยู่ ท่านจะเข้าสู่พระนิพพาน ท่านก็เลยสั่งอีกว่า "หนฺททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ สงฺขารา" ว่าสังขารมันไม่เที่ยงมันสิ้นไปหมดไป อปฺปมาเทน สงฺขารา ท่านว่าอย่าประมาทสังขาร ท่านว่าไว้อย่างนี้ นี่แหละท่านว่าสังขาร มันก็ได้แก่ใจของเรา มันเกิดและดับอยู่อย่างนี้ มันเลยเกิดเร็วดับเร็ว อย่างพวกเรามันก็รู้ไม่ทัน ครั้นไม่รู้ทำหยาบ ๆ ไปก่อน คือว่าทำทางให้เข้าไปรู้ความเกิดความดับ อวิชชาว่าตั้งแต่รู้ร่างกายไปก่อน เหตุนั้นท่านจึงว่า ทางนี้ทุกข์ไว้ให้พวกเราอยู่สองทาง คือสมถกัมมัฏฐาน สี่สิบอุบายนี้ทางหนึ่ง วิปัสสนากัมมัฏฐานสมาคม หรือไตรลักษณะทั้งสามนี้เองอีกทางหนึ่ง มีเท่านี้ทางหนีทุกข์ ธรรมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ท่านพูดเป็นอย่างทางมี สองอย่างคือ เหตุที่พูดสองทางนั้น หมายความว่าท่านพูดรวม หยุดไว้ไม่ใช่ท่านแจก ที่นี้หากท่านพูดเรื่องแจกสมถกัมมัฏฐานสี่สิบนี้ มันมีแต่กายกับใจเท่านั้น เมื่อมันไม่เที่ยง อย่างที่อนุสสติ สิบ เช่นพุทธานุสสติ ธัมมานุสสติ สังฆานุสสติ เรามีใจแต่เราไม่มีสามประการ เราจึงมาเอาของพระองค์ระลึกไว้ เป็นคำภาวนาว่า พุทโธ ๆ ให้ใจ ให้ใจดูใจ คือดูคำว่ามันนั่นแหละ ท่านเรียกว่าดูใจ ครั้นเห็นคำหมั่นว่า พุทโธ ๆ ทุกลมหายใจเข้าออกแล้วเสียงมันออกมาจากใจ เราก็เห็นใจเรา เราจะได้ว่า พุทโธของเราเหตุนี้ท่านจึงให้ว่า อันนี้เป็นเครื่องจับ คือว่า พุทโธๆ เป็นเครื่องจับ เหมือนกับว่าเด็กเขาจะหัดเดิน เขาต้องหัดยืนเสียก่อน ถ้ามันยืนได้ มันจึงจะก้าวขาไปได้ อันนี้ก็อย่างนั้นท่านให้ว่า พุทโธ ยืนอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ให้เรายืนคือว่าให้รวมไว้ก่อน เรียกว่าจิต อย่างเด็กถึงจะเดิน เมื่อมันยืนแล้วเราจึงจะเดิน เมื่อมันยืนได้มันก็จะเดินได้ละ เมื่อมันยืนยังไม่ได้ คือยืนล้ม ๆ มันก็เดินไปไม่ได้ เมื่อเราภาวนาจิตเรา ไม่

รวมหรือปนกันอย่างหนึ่ง ก็รวมได้น้อย ไม่รวมได้มาก ก็เรียกว่าเรายังไม่แข็งการที่จะตั้งหลักสำหรับให้จิตเราจับมันยังไม่แข็ง มันจึงค่อยล้มค่อยลุกได้อยู่อย่างนั้น จึงว่าให้เราตั้งให้ได้จนว่ามันตั้งอยู่ได้ เมื่อใจเราตั้งอยู่แล้วอย่างนั้นพระองค์จึงได้ชื่อว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆ รัตนเหล่านี้ได้ชื่อว่าพุทโธชื่อหนึ่ง ธัมโมชื่อหนึ่ง สังโฆชื่อหนึ่ง นานาโหนตัมปิ วัตถุโต ถ้าว่าโดยวัตถุมีใจอันเดียว พุทโธก็คือใจเรารู้มาแต่กำเนิดเราเกิดมาชาติหลังเราก็รู้ เราเกิดมาชาตินี้เราก็รู้ความรู้เดิมนั่นแหละมันยังน้อยเหมือนกับเด็กน้อยกำลังจะฝึกหัดเดินแต่ให้มันตั้งไว้ก่อน จึงจะเดินได้เหมือนดังที่ได้อธิบายมาแล้วนั้น จึงว่าเอาความรู้เดิมมาฝึกหัดครูบาอาจารย์จึงได้สอนบอกพวกเราว่าให้ว่า พุทโธ และให้น้อมความรู้ของเราทั้งหมดเช่น ตารู้ หูรู้ จมูกรู้ ลิ้นรู้ เข้าไปจ้องมองดูคำว่า พุทโธ อย่าให้มันส่งส่ายไปในที่อื่น ให้มันมารวมอยู่กับพุทโธอยู่ทุกเวลาหายใจเข้าและหายใจออก ให้รู้อยู่อย่างนี้พอได้ยินใจว่า พุทโธ ก็รู้เสียงมันอยู่นั้น เมื่อหากว่ามันตั้งอยู่ได้ก็เรียกว่ามันถูกจุดรวมแล้วที่นี้ ๒ ธัมโม ก็เรียกว่าเสียงของเราเป็นผู้ใหญ่แล้วเราก็รู้จักการงาน การงานนั้นก็ให้เกิดทรัพย์เพราะเราทำการงานที่เรารู้ เราก็ได้ทรัพย์มา ถ้าได้ทรัพย์มาแล้วเราก็ต้องหาคบเพื่อนอันดีงาม นอกนั้นก็ให้เราหาเลี้ยงตัวด้วยสัมมาอาชีวะจึงไม่มาเบียดเบียนทรัพย์ ที่เรามิให้สูญเสียไปกับมือเรา ก็เพราะว่าเราได้กระทำความดีเป็นหลักเป็นฐานให้มีทรัพย์เจริญยิ่งขึ้นไป เราเป็นผู้หากัลยามิตรอันดี ไม่คบปาปมิตรเช่น ไปชอบกับคนลักคนขโมยเข้าหมู่กัน เมื่อไปลักขโมยเขาเขาก็มาลักขโมยเราต่อ เหตุนี้จึงว่าเราต้องหากัลยานมิตร อันเป็นเพื่อนไม่ลักไม่ขโมย หาเงินทองหรือทรัพย์สินได้ร่ำรวยเหมือนกัน เราก็เอาคนนั้นมาเป็นเพื่อน ปาปมิตรเราไม่ต้องเอาเขาเข้ามาเบียดเบียนเราเพราะเขาจะมาเบียดเบียนทรัพย์สินของเรา เราก็จะเป็นทุกข์ เมื่อเรามีทรัพย์สองประการ เราก็จะเจริญตัวอย่างว่า เรามีควายมันหลุดจากเราเพื่อนเราเขาก็จับไว้ให้เขาว่าควายคนนั้น คนมีศีลมีธรรมเขาไม่เอาไปซ่อนเขายังจับไว้ให้เรา ถ้าเขามีสิ่งของอย่างอื่นเขารู้จักว่าเป็นของเราเราพูดขึ้นมีเพื่อนอันดีงาม ของนั้นเป็นของที่เราหามาได้ด้วยความเป็นสัมมาอาชีวะเขาเห็นเขาก็ยังเอามาคืนให้ เพราะเขารู้ว่าเป็นของคนนั้นด้วยบุญของผู้นั้นได้ทำไว้ อันว่าเพื่อนงามด้วยสัมมาอาชีวะมีอย่างนั้นแหละให้เป็นบุญให้ของนั้นไม่หายให้ได้ทรัพย์คืนมานี่แหละก็เป็นธัมโม ที่ใจมันรู้การงานนั้นแล้วเรียกว่าธัมมะ เหตุนั้นในธรรม พระองค์ท่านจึงได้สอนไว้ว่า "กุสลา ธัมมา อกุสลาธัมมา อัพยกตาธัมมา" ไม่มีว่าธรรมไป มีแต่ว่า ธัมมา อย่างนี้ อกุสลาธรรมาอีก อัพยกตาธัมมาอีก ไม่มีว่าธัมไปเลย ก็เพราะมันทำใครทำก็คนนั้นได้ มันไม่ใช่ว่า มันจะไป

หาบุคคลผู้ไม่ทำ ใครทำก็คนนั้นได้ เช่นว่า ทำบุญ กุสลา คนนั้นก็ได้บุญ อย่างที่ว่าได้กล่าวเรื่อง สัมมาอาชีวะ และกัสยาณมิตตา สวยงามมันก็เป็นอย่างนั้น บุคคลผู้ที่รักษาตนดีไม่เบียดเบียนของบุคคลอื่น เป็นผู้มีเพื่อนอันดีงามช่วยกันรักษา เพราะการรักษาทรัพย์สินรักษาแต่ตัวคนเดียวมันไม่ไหว เหตุนั้นจึงได้ตั้งผู้ใหญ่บ้านให้รักษาช่วย ตั้งกำนันตำบลให้รักษาช่วย ตั้งนายอำเภอหนึ่งให้รักษาช่วย มันจึงจะไหว เหตุนั้นจึงว่ามันเกือบจะไม่ไหวมันต้องมีหลายชั้นหลายเชิงการรักษาทรัพย์ จึงต้องเป็นผู้หาเลี้ยงชีพด้วยความชอบธรรมอยู่ด้วยทั้งจะต้องหาเพื่อนดีงามมาช่วยกัน เมื่อมีต้นมีลำอย่างใด ก็ช่วยกันปรับกันปรุง ถ้าตัวผู้เดียวรักษาไม่ไหวมันเป็นอย่างนั้นแหละ เมื่อเรามีอย่างนี้ อันที่พวกเรามาเป็นผู้หากินมันก็ต้องอาศัยคุณธรรมสองอย่างนี้ ถ้าของเราเจริญอยู่ก็เรียกว่า เป็นธรรมโม ก็ได้ นี้แหละ เพราะเราทำแต่สิ่งที่เป็นสัมมาอาชีวะ ไม่เป็นมิจฉาอาชีวะ คือเลี้ยงชีพด้วยความผิด หาเบียดเบียนคนมาเลี้ยงชีพ หาฆ่าสัตว์ตัดชีวิตไปเลี้ยงชีพ เมื่อเราไม่มีแล้วก็ได้ชื่อว่า เราเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะก็เรียกว่าสัมมาอาชีวะ ก็เลยเป็นที่เย็นใจของบุคคลผู้ได้ทัศนาของบุคคลคนนั้นไปในที่ใดก็มีแต่บุคคลที่จะสงเคราะห์ มีผู้อยากจะพูดด้วย อยากเข้านั่งใกล้ ได้ยินคำพูดคำจาของคนนั้นก็เรียกว่าเป็นผู้มี ธัมโม ก็เรียกว่าใจนั้นแหละให้รู้ การงานนั้นแหละเป็นธรรม ที่ว่ากุสลาธัมมา ทีนี้จึงได้รับผลอย่างนี้ไม่มีใครได้รับดอก ใครทำก็คนนั้นแหละได้ ที่เรียกว่า อกุสลาธัมมา ก็ทำมาใส่ตัวเอง ให้ตัวได้รับบาปปรับทุกข์ ในผลที่กระทำนั้นแหละ ให้มันเกิดขึ้นมันก็จะได้รับทุกข์เท่านั้น ก็เลยว่าทำมาใส่ตัวอีก จึงเรียกว่าทำเอาเปรียบผู้เดียวว่าจะให้ใครเขารับเขาก็ไม่รับ ถึงรับมันก็ไม่ดีเพราะมีแต่บาป ไม่เหมือนบุญ บุญถึงก้อนน้อยก็ได้น้อย และเป็นของพอแจกและอุทิศให้กันได้ บาปครั้นจะว่าใหญ่เท่าใหญ่เขาก็ว่า พระเทวทัตต์ พระเทวทัตต์ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห้อ พระนางสิริมหามายานี้เป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้าและเป็นศากยวงศ์กับพระเทวทัตต์นี้แหละ แต่ว่าพระเทวทัตต์เป็นชุดหลานของพระนางสิริมหามายา แล้วจะอุทิศให้พระนางสิริมหามายาเป็นผู้รับแทนก็ไม่ได้ เพราะไม่ได้เป็นผู้กระทำมีแต่พระเทวทัตต์เป็นผู้กระทำบาปกรรมหนัก จนเป็นอนันตริยกรรม ทุกวันนี้ก็เป็นอย่างนั้นอุทิศให้แก่ใครไปไม่ได้ ถึงมันจะมากจะน้อย ก็แบ่งให้ใครไปไม่ได้ ถึงแม้มันน้อย มันก็ไม่พอที่จะแบ่งให้ใครได้ ถึงจะมากก็ได้แต่ผู้กระทำเท่านั้น เหตุนี้จึงว่าอย่าได้กระทำมันเลยเพราะฉะนั้นควรทำแต่สิ่งที่มันเป็นกุศล เพราะส่วนกุศลอุทิศให้ใครก็ได้ ถ้าทำมาก มีมากจะอุทิศให้ใครมาก ๆ ก็ได้ ส่วนอัพยากตาธัมมา นั้นก็คือ ธรรมที่เป็นกลาง ๆ เหมือนอย่าง

ที่เราว่า พุทโธ ก็ได้แก่ใจ ธัมโม ก็ได้แก่ใจ สังโฆ ก็ได้แก่ใจ แต่ว่าการที่เราปฏิบัตินั้น เราต้องพยายามทำด้วยความเพียรที่แรงกล้า ผู้ปฏิบัติไม่เด่นมันก็เป็นเลื่อนลอย เราจะบังคับจิตของตัวเองไม่อยู่ เหตุนั้นจึงว่าให้เราทำจริง ๆ จัง ๆ จึงจะบังคับจิตใจของตนได้

เทศนาไว้ว่า ใจ มันมักชอบลักขะโมยเอาของเขา แทงเจ้าของทรัพย์ด้วยตนเอง จะไปกลัวอันใดเล่าใครเขาก็รักษาอยู่ แต่เราไม่ได้รักษา เรารักษาของโลก จะลัก ขะโมยของที่มีอยู่ในบ้านในเรือน เช่น ข้าวก็ของโลก ไม่ใช่ของเรา เงินทองก็ของโลก ใครได้แล้วก็หนีจากโลกไม่ได้ ต้องเป็นอยู่ในโลกอยู่อย่างนี้ อย่างผู้มั่งมีดังที่ได้ยินว่า อาเสี่ยผู้ทำน้ำแป๊ปซี่ ปีหนึ่ง ๆ กำไรปีละ ๑๒๐ กว่าล้านบาท เขาว่าเขาเป็นผู้ได้ และร่ำรวย แต่ที่จริงเมื่อเขาตายแล้ว เขาเอาไปไม่ได้สักอย่างหนึ่งเลย เพราะมันเป็นของโลก ได้เท่าไหร่มันก็อยู่ในโลกนี้แหละ ไปแต่ร่างกาย สมบัติต่าง ๆ ก็เอาไปไม่ได้ มันเป็นของโลก ถ้ามันจะได้ก็ได้แต่กุศลหรืออกุศลที่เราได้กล่าวมาแล้ว เราได้กล่าวว่า ธัมมา ธัมมา อยู่นี้แหละ เราได้ธรรมอันใด เราก็ชื่อว่าได้ธรรมอันนั้นแหละ เหตุนั้นจึงได้ชื่อว่า เราเกิดมาเราจึงให้รู้จักที่เลือกเอา คือเอาส่วนที่ทำดีไป ของไม่ดีเราก็อย่าเอามันไป เพราะมันเป็นของโลก มันเอาไปไว้ช่วยตัวเราไม่ได้หรอก สิ่งใดมันดีเราก็รีบกระทำเอาเสียตั้งแต่วันนี้ เดี๋ยวนี้ อย่างที่เราพากันมาทำบุญในวันนี้ ก็เป็นอันชื่อว่า ได้กระทำในวันนี้ และจะติดตามตัวเราไป เรามีทุกข์อยู่ในที่ใด กุศลที่เราทำนี้ ก็จะอุดหนุนค้ำจุนให้เราไม่ทุกข์ยากลำบากในสัมปรายิภพเบื้องหน้าเราก็จะได้อย่างนี้แหละ จึงได้ชื่อว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆจาติ ได้แก่ ใจอันเดียวนี้แหละ เหมือนกับที่บุคคลวิดน้ำ เขามัดสามขาติดกัน เครื่องมัดมันขาดมันพังลงไปทั้งสามขา วิดน้ำไม่ได้แล้วต้องมัดใหม่ หากขามันหักมันพังก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เราก็ต้องหามาเปลี่ยนใหม่ เราจึงจะวิดน้ำได้,ธาตุทั้งสี่ ท่านบอกว่ามันทรงกันไว้ ถ้าขาทั้งสี่มันหักขาใดขาหนึ่งมันก็อยู่ไม่ได้ ก็ได้ชื่อว่า จุติ หรือตายไป เหตุนั้นจึงว่า ตายแล้วเราก็ไม่ได้เอาอันใดไป หากเราไม่ได้ทำความดีให้เกิดขึ้นมาในตัวของเรา ท่านจึงเรียกว่า มนุษย์สูญเปล่า เราไม่ได้ดีอะไรติดตัวไปเลย ถึงได้ก็ได้อยู่แต่สิ่งที่ชั่ว พาไปหาแต่ทุคติ ไม่พาไปหาสุคติ มันเป็นอย่างนี้ เหตุนี้จึงว่าเรามาทำดี มาทำบุญอย่างวันนี้ หรือเรามาเห็นเสียว่า เราเกิดมาเราไม่ได้หยุดในการบริโภคอาหาร เราเกิดมาเราไม่ได้หยุดอย่างนั้น หากเราตายไป เราไม่ได้ทำทานอันใดไว้ เราจะไม่ได้บริโภค เราก็ให้ทานกันไปทุกวัน ๆ คือเราให้กันทุกวันนี้แหละ น้อยก็ทานมากก็ทาน มีแต่เราเอาใส่เข้าไป ทานข้าวน้อยก็ได้ข้าวน้อย ทานข้าวมากก็ได้ข้าวมาก เราไม่ได้เอากุศล

ส่วนนี้ไปซื้อไปขายทางไหน มีแต่ทำใส่ตัวเราอยู่อย่างนั้น น้อยก็เพิ่มให้มันมาก ๆ มันก็พ้นทุกข์ มันก็ไปสู่สุคติละ พอเราทำเราไม่ได้เอาออกไปไหน ไม่เหมือนอย่างเงินทอง เรายังซื้ออย่างอื่น แต่บุญเราไม่เห็นใครไปซื้อไปขายที่ไหน มีแต่ทำใส่ตัวเรา ให้เรามีอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ได้ชื่อว่า เรารักษาสามอย่าง คือสรณะของเรา เช่น พุทโธ ธัมโม สังโฆ สามอย่างรวมกันเข้า ได้แก่ ใจ ท่านจึงเรียกว่า พุทโธ ธัมโม สังโฆจาติ นานา โหนตัมปิ วัตถุโต มันอาศัยซึ่งกัน และกัน สิ่งสามอย่างนี้แยกออกจากกันไม่ได้ แยกออกเป็น ๒ อย่างจะอยู่ไม่ได้เลย มันไม่มี เครื่องยัน เครื่องค้ำเอาไว้ มันต้องสูญไป ฉะนั้น จึงได้ชื่อว่า อาศัยซึ่งกันและกัน เอกี ภูตัมปนัตถโต เอกีก็คือจิตนั่นแหละ มันมีอันเดียว เอกี แปลว่า หนึ่ง คือมันมีแต่จิต มันอยู่ ที่นั่น ภูตัม มันตั้งอยู่ ปนัตถโต มันอยู่นี้เท่านั้น เหตุนี้จึงว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันเป็นทวารบานประตูหน้าต่าง คือเรือนของเรา เสียงมันก็มาตามทวารนี้แหละ แต่เราจะไป ถามเอาเสียงที่มันมาตามหน้าต่าง ให้มันบอกว่า หน้าต่างมันก็บอกไม่ได้ เพราะมันไม่ใช่ตัว รับรู้ ตัวรับรู้นั้นมันอยู่กลางเรือน คือใจของเรา ใจของเรามันอยู่กลางอก หูมันก็เป็นทวาร จมูก ลิ้น กาย มันก็เป็นแต่ทวาร มันเป็นแต่ให้เสียงเข้ามาเท่านั้น แต่ว่าที่จุดมันรวมอยู่ จุดใหญ่ ฉะนั้น พระองค์ท่านจึงตรัสว่า ภารา หเว ปัญจักขันธา, ว่าเบญจขันธ์มันเป็นของ หนัก เบญจขันธ์มันเป็นตัวหนักทั้งหมด ถ้าพูดถึงรูป มันก็ไม่มีความรู้ว่า โลกนี้เป็นอย่างนี้ แต่ว่า พยาธิมันเกิดในรูป และความสกปรกก็ได้แก่รูป ฟัน, หนัง เอามาทำอะไรไม่ได้ สักอย่างเดียวเลย นอกจากมันเกิดในความสกปรกอยู่ในตัวของมันแล้ว มันก็เกิด เจ็บไข้ ได้ป่วย เมื่อหากว่าเราเป็นผู้ตั้งใจอยากพบมัน สัมมาสัมพุทโธ เราตั้งเอาไว้ พุทโธ แปลว่า ชอบ ให้เห็นตามความเป็นจริง อย่าไปว่าตัวสวย ตัวงาม ต้องเอาความ ไม่ดีใส่ให้มันไป สัมมา แปลว่า ชอบพุทโธ ก็แปลว่า รู้แจ้ง เพราะเราเอาความชอบความถูกมาพิจารณา ตามความเป็นจริง สัญญากับวิญญาณ เป็นตัวกระซิบ คือกระซิบใจนั่นแหละ ให้ใจมันรู้ สัญญากับวิญญาณสองอย่าง มันกระซิบเราอยู่เสมอ เช่นว่า มันคันที่ใดในตัวของเรา มันก็ว่า คันขา มันก็ว่าคันขา เห็นมันคันแขนก็ว่าคันแขน ครั้นว่ามันเจ็บขา ก็ว่ามันเจ็บขาเจ็บแขน ไปหละ มันกระซิบอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา เราก็เลยถือว่าเราตายแล้ว เราเจ็บแล้ว แต่ที่จริงไม่ใช่ สัญญา เราก็เคยว่า สัญญา อนิจจา เราก็เคยท่องเคยสวดมันอยู่ มันเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เราจะเอาของไม่เที่ยงมาเป็นตัวของเราได้อย่างไร สัญญา อนัตตา มันไม่มีตัวมีตน เราจะ เอามาเป็นตัวตนได้อย่างไร สัญญา ทุกขา สัญญาเป็นทุกข์ มันก็ไม่รู้ที่มันเป็นอยู่ มันกระซิบ

อยู่อย่างนี้แหละ เมื่อเราถือแล้ว ก็เลยเป็นภารา หเว ปัญจักขันธา เราไปถือมันว่า มันเที่ยง เป็นตัวของเรา มันกระซิบให้ถือเอาอย่างนี้ ขอให้เรารู้จักว่า ตัวหนัก ภาระมันมา ได้แก่ ขันธ์ ๕ อย่าถือว่าเป็นเรา เป็นตัวของเรา ความสกปรกเอามาเป็นตัวเป็นตนทำไม เราไม่อยาก ได้ของสกปรก หากมีของสกปรกเป็นธรรมชาติอยู่ในตัวของเราแล้ว เราก็วางไว้เสีย ให้มัน สกปรกอยู่อย่างนั้นแหละ เราคงจะได้หนีจากมันไปสักวันหนึ่ง ขอให้เราพิจารณาอยู่อย่างนี้ ที่มันเป็นเชื้อโรคก็ให้มันเป็นเชื้อโรคไป ประเดี๋ยวโรคก็เบียดเบียนมันเอง เราเป็นใจไม่มีโรค ปราศจากโรคในเรานี้ เราจะเพ่งไปไว้ในถ่านไฟ เอาไปไว้ในนั้น ก็ไม่เห็นรู้สึกว่ามันร้อน มันก็สบายอยู่ มันเป็นของที่อยู่เหนือโลก ให้แต่ว่า เราเอาของชั่วของไม่จริงเข้าไปให้มันทับ กันอยู่อย่างนั้นแหละ สมกับพระองค์ท่านเทศนาไว้ว่า กามสุขัลลิกานุโยค คือความรัก อัตตกิลมถานุโยค คือความชัง สองอย่างนี้วางทิ้งมันไป ให้เราปฏิบัติอยู่ในความไม่รัก ไม่ชัง ให้อยู่ในระหว่างกลางของมันนั่นแหละ จึงเรียกว่า มัชฌิมาปฏิบัติให้เราเดินตามทางสายกลาง จึงจะหลุด จึงจะพ้น อภิสัมพุทธา แปลว่า รู้ อภิแปลว่ายิ่ง จึงว่า พระองค์ท่านได้ความรู้ยิ่ง เป็นพระพุทธเจ้า ท่านอยู่ในธรรมสายกลาง ไม่ได้เอาใจเอียงไปทางรักหรือไปทางชัง ท่าน ก็เลยได้ตรัสรู้ยิ่งอย่างนั้น ถ้าเราทำเหมือนกับพระองค์อย่างนี้ เราก็จะได้ตรัสรู้เหมือนกับพระ-องค์นั่นเอง ไม่ใช่มีแต่พระองค์เท่านั้นจะรู้แจ้งเห็นจริง เรามีอย่างไร ก็ไม่ใช่ว่าความรู้ของเรา จะสิ้นอาจจะเป็นพุทธะก็ได้ นี้แหละ จึงได้ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น ภาระอันหนัก เอาไว้กับกายเสีย ไม่ต้องเอามาไว้ที่ใจ ใจเราไม่มีโรค ไม่มีเจ็บ ไม่มีร้อน ไม่มีเย็น เราก็ต้อง เอาของสกปรกมาทับมัน เข้ามาห่อหุ้มมันให้มันมืดมนต์ ให้มันทุกข์มันร้อน เมื่อเราเป็นผู้ ปฏิบัติได้ดีอย่างนี้แล้ว เราไม่เอาความชั่วและความทุกข์มาใส่มัน เราก็จะได้ตรัสรู้ยิ่งเหมือนกัน กับพระองค์ จึงได้ชื่อว่า อภิสัมพุทธา พระองค์นั้นเป็นผู้ได้พิจารณาทุกลมหายใจเข้าออก ให้สติมาตั้งอยู่ที่ใจ จึงได้ตรัสรู้ยิ่งเห็นจริง ท่านจึงสอนให้เราภาวนา พุทโธ ให้รู้แจ้งเห็นจริง ให้มันเหมือนกับเอาความรู้ยิ่งมาใส่ไว้ในใจเหมือนอย่างพระองค์นี่แหละ เมื่อเราเป็นผู้ทำได้ จิตของเราอยู่ได้ มันก็จะรู้ยิ่งเห็นจริงอย่างพระองค์ จึงว่าให้เอาของไม่ดีมาใส่ใจเราไว้ก่อน ให้ระลึกถึงสิ่งที่เราอยากได้อยากดี ให้มีความอยากความต้องการอย่างนี้ จิตของเราจึงจะอยู่ ถ้าจิตไม่มีความยินดีแล้วมันไม่อยู่ อย่างเราว่า พุทโธ ก็ตาม ธัมโม ก็ตาม สังโฆ ก็ตาม จิตเราอยากได้ เราจึงว่ามันขึ้นมา เมื่อเราอยากได้จิตมันก็เลยอยู่ เหมือนกับเราเกิดขึ้นมา เบื้องต้นพ่อแม่เราเลี้ยงเรามาด้วยของหวานเสียก่อน อย่าง โบราณว่า หย่ำข้าวป้อนแล้วก็ให้

กินข้าวกับกล้วย ผสมกันมาป้อน ตอนเราโตพอเดินได้แล้ว ท่านก็ฝึกให้กินเผ็ดกินเค็ม เผื่อต้องการให้มีกำลังวังชา ให้เดินได้แข็งแรง ท่านก็เลยฝึกหัดให้กินเผ็ดกินเค็ม เมื่อหัดแรก ๆ ก็ร้องไห้ เพราะมันเผ็ด แล้วก็แก้ไขด้วยวิธีเอาน้ำบ้วนปาก เมื่อฝึกหัดบ่อย ๆ ก็เลยกินเผ็ดกินเค็มได้อย่างสบาย ถ้าเราว่า พุทโธก็ดี ธัมโมก็ดี สังโฆก็ดี เมื่อเราไม่มีแล้วก็พยายามเอามาบ่นมาว่าเสีย หรือว่าสีลานุสสติอย่างนี้ก็ดี เราก็มีอยู่ในเรา เรารักษาอยู่ เราก็เว้นจากโทษหากว่าเราเอาของที่รู้ขึ้นใหม่ เราโตเราจึงมารู้ จึงค่อยมาระลึก จึงค่อยมีอยู่ จาคานุสสติเราก็เป็นได้บริจาคทาน บริจาคสละอยู่ก็มีอยู่ในเรานี้แหละ มรณานุสสติ ได้มีในเราแล้วจึงว่ากายกับใจเป็นอนุสสติ เอาใจถึงระลึกเสียก่อน เราก็ดูตัวของเราไป เราก็ดูกายของเราอย่างผม ขน เล็บ พั่นมันก็เป็นกายของเรา ก็ดูไปให้มันรู้แจ้ง ว่ามันเป็นของสกปรก ดูแล้วท่านว่าเป็นผู้รู้ เพราะมันสกปรกก็รู้ว่ามันสกปรก ถ้าสกปรกแล้ว แต่พิจารณาว่ามันสวยก็แสดงว่า ไม่รู้เลย จึงได้ชื่อว่า เรารู้ ถ้าไม่รู้ก็เรียกว่าผู้หลับ ไม่ได้ลืมตาดู ก็เหมือนกับว่าตัวเราหลับอยู่ไม่มี ตาดู ก็เลยหลงว่ามันสวย แท้จริงมันไม่สวย แต่ให้ตัวเรารู้เองเห็นเองเราจะได้เบื่อหน่ายเอง นี้แหละจึงชื่อว่า กายคตาสติ ก็เลยเป็น ๑๐ อย่างพอดี ก็เลยเหลืออยู่แต่กายกับใจเท่านั้น ไม่อยู่ที่อื่น อยู่กับเราเอง จึงให้เราพิจารณากลับไปกลับมาอย่างนี้ สีลานุสสติ เราพิจารณาว่า เราเว้นอย่างว่าได้หรือไม่ ฆ่าสัตว์ พระองค์ท่านไม่ให้ฆ่าว่ามันเป็นทางผิด เราเว้นได้หรือไม่ ลักขะโมยสิ่งของ เราเว้นได้หรือไม่ ถามตัวเองจะรู้ขึ้นได้ว่าตัวเองจะเว้นได้หรือไม่ ประพฤติผิดในกามเราเว้นได้หรือไม่ ผิดลูกเมียเขา ลูกผัวเขา เราเว้นได้หรือไม่ เราก็ถามเราเอง เราก็รู้ขึ้นในตัวของเรา ถ้าเราเว้นไม่ได้ เราก็ต้องเป็นผู้ทำให้มันเว้นได้ เราก็จะได้อันหนึ่งแล้ว ถ้าแม้เราทำจริงเราก็ได้บุญ ทำกรรมชั่วแล้วกลับมาทำกรรมดีมันก็ได้ดีขึ้นมา ไม่มีศีลก็ทำให้มันมีขึ้นมา ก็เลยว่าเราได้ขึ้นมาอีกอันหนึ่ง ข้อไหนมันไม่มีก็พยายามทำให้มันมีขึ้นมา ตัวที่ ๓ ที่ ๔ ไม่มีก็พยายามทำให้มีขึ้นมา ไม่ต้องทำให้มันขาด มันด่างพล้อย อย่าให้มันมัวหมอง ตายแล้วเราก็ได้ไปสู่สุคติ เพราะตายด้วยความเป็นผู้มีศีล ตายความเป็นผู้มีธรรม อันเรื่องตายนี้อย่าให้เราตายโดยไม่มีศีลมีธรรม และพยายามทำใจให้ผ่องใสขึ้นมา ความผ่องใสเรียกว่า สีลปริภาวิโต ศีลเราผ่องใสแล้ว ภาวิโต แปลว่ายิ่ง สมาธิมหัปผโล ผลของศีลได้แก่สมาธิ ถ้าไม่มีสมาธิ รักษาศีลไม่ได้ ก็เหมือนกันกับว่านายโคบาลเลี้ยงวัว-ฝูง รักษาวัวโดยไม่ฝึกหัดวัวตัวผู้ให้ลากเกวียน ไม่รีดเอานมจากวัวตัวเมียมาดื่มรส เลี้ยงอยู่เฉย ๆ ไม่ได้อะไรเลย ฉันใด เราเป็นผู้รักษาศีล พยายามจะให้ศีลดี แต่

เราไม่ได้ทำสมาธิให้เกิด เหมือนกันกับผู้เลี้ยงวัวฝูง ก็เลยไม่ได้ดื่มรสของศีล เหตุนี้เราจึงต้องพิจารณาให้รู้ว่า เรามีวัวฝูงตัวผู้ให้ฝึกหัดใส่ล้อใส่เกวียน ให้มันช่วยแรงของเรา ตัวเมียก็ต้องรีดเอานมมันมาดื่มรส จึงว่าเราได้ศีลได้สมาธิเกิดขึ้นในตัวเรา มีศีลดีแล้ว สมาธิก็ดีขึ้นได้ อันนี้จึงได้ชื่อว่า สมาธิมหัปผโล ผโล แผลว่าผล ผลเราได้ขึ้นมา เมื่อเราได้สมาธิแล้ว จิตรวมได้แล้วก็เป็นผลของมัน สมาธิปริภาวิตา สมาธิที่ได้อบรมแล้วมีผลคือปัญญาเกิดขึ้น ถ้าจิตตั้งจิตรวมได้แล้วก็เกิดปัญญาขึ้น เหตุนั้น ปัญญาต้องเกิด เหมือนกับว่า เราปลูกต้นไม้ใส่ปุ๋ยแล้วรดน้ำ เมื่อผลไม้มันได้ปุ๋ยและน้ำแล้ว มันต้องงาม มันต้องเป็นดอกเป็นผล ถ้าเราเป็นผู้มีศีล ศีลก็เหมือนน้ำ เป็นเครื่องรดสมาธิ เกิดปัญญาขึ้น ไม่มีหรอกคนทำแล้วไม่เกิดปัญญา เพราะถ้าไม่มีปัญญามันจะไม่มีเครื่องแก้ความผิดตกบกพร่องของสมาธิได้ ปัญญาปริภาวิตัง จิตตัง ปัญญาอบรมดีแล้ว จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะที่มันดองอยู่ในใจของตนเองนั่นแหละ ปัญญามันเห็นแจ้ง มันชำระล้างออกจนหมด จิตเลยเป็นวิมุติ พ้นจากวิมุติไปเป็นนิพพาน วิมุตินั้นแน่ ๆ มันเป็นอย่างนี้แหละ เหตุนั้นมันก็เป็นของง่าย ๆ หรอก เรื่องทำให้จิตพ้นทุกข์ไม่ใช่ว่ามันทำให้มารักษาแต่มันเป็นเครื่องละ

อย่างศีลก็ละ สมาธิก็มีแต่รู้แจ้ง ตัดอาสวะออก ละออกไม่ให้ยึดให้ถือว่า ร่างกายเป็นของเรา ตัดออกให้จิตมันเข้าไปถึงจิตโดยแท้ จึงมีแต่ตัดออกละออกง่าย ๆ ไม่ใช่ของยาก อย่าไปว่ามันยาก เป็นแต่เรายึดโลกอยู่เฉย ๆ ถ้าเราไปถือตามสัญญาและวิญญาณเหล่านี้ เราว่าอายุเราจะยืนยาว เราไม่ตาย เราจะสุข เราจะไม่ตาย เราจะทำให้ได้ ไปได้ดี ไปได้ชั่วก็มีพูดถึงความอยากมันก็อยากได้ อยากอันหนึ่ง แล้วก็อยากอันหนึ่งอีก อันเก่าก็อยากได้ อันใหม่ก็อยากได้ สมกับที่ท่านว่า นัตถิ ตัณหา สมานที แม่น้ำใหญ่เท่าใหญ่ มหาสมุทรและทะเลก็ไม่ใหญ่เท่าตัณหา ตัณหามันใหญ่กว่า ไม่มีใครไปเห็นฝั่งของตัณหาสักคนเลย เว้นแต่ผู้ได้อรหันต์เท่านั้นจะเห็นได้ ท่านวางทิ้งโดยไม่ให้มีฝั่ง มันเป็นอย่างนี้ จึงได้ชื่อว่าถึงฝั่ง อันนี้ก็เป็นผลของศีลสมาธิปัญญานี้แหละ ดังที่กล่าวมาแล้ว ความหลุดพ้นจากสมมติเลยสิ้นไปหลุดไป จึงได้พระนิพพานเข้ามาแทน นี้แหละจึงว่าให้พวกเราตั้งใจพิจารณาว่า ร่างกายของเราที่มันรวมอยู่แล้ว ใช่แต่ร่างกายเท่านั้น ท่านยังว่าซากผี แต่ที่จริงเราก็เป็นซากผีอยู่ทุกคน เพราะมันพองขึ้นเป็นสีเขียวและสีเหลืองเป็นต้น ปุพโพ มันขึ้นเป็นน้ำหนองแล้วก็แตกขาดออกจากกันไป ท่านจึงว่าซากผี หมายความว่าให้เราพิจารณาเรื่องอสุภะที่คนตาย ให้น้อมมาใส่ตัวเราเอง มองตัวเราเองให้เหมือนอย่างคนที่ตายนั้น ให้เราพิจารณาตัวเราเองให้เป็นอย่างนั้น แต่ส่วนมาก คนเราไม่ได้นึกว่าจะเป็นอย่างนั้น มีแต่ว่า กลัวคนตายไม่อยากเข้าใกล้

ผลที่สุดก็เลยร้องให้อาลัยอาวรณ์ เราจะร้องไห้ไปเอาอันใด มันเป็นแต่ของที่มันไม่เที่ยง มันตาย เราก็ห้ามมันไม่ได้ ใครไม่อยากจะรักษาให้มันหาย แต่มันก็ไม่หาย หมอก็ช่วยกันรักษาให้ แต่มันก็ไม่หาย เราก็น่าจะสละมันเสียสละให้แก่ความตายมันไป นี้มันเป็นอย่างนี้ แต่ว่ามัน ก็เป็นไปตามเรื่องของมัน เหตุนี้ท่านจึงว่าให้เรามาพิจารณาอสุภกัมมัฏฐาน เช่นว่า เรากิน อาหารเข้าไป อาหารมันก็อาศัยเราทำเอง เช่นว่า อาหารเป็นปูเป็นปลา เราก็ต้องกินมันเข้าไป แล้วมันจะย่อย ย่อยยับเพราะไฟ ธาตุเผาผลาญ อาหารส่วนนี้มันไม่ใช่ว่าเมื่อเรากินเข้าไป มันจะอยู่อย่างนั้น มันต้องย่อยไปด้วยไฟ ธาตุของเรา เผาให้มันร้อนด้วยธาตุไฟ ธาตุลมพัด ให้ไฟธาตุมันแล่นไป ให้มันผุให้มันเปื่อย เมื่อมันเปื่อยแล้วมันจึงจะซึมซาบไปเลี้ยงเราได้ ที่นี้อย่างมันขึ้นสีเขียวหรือว่าสีเหลือง ก็คืออย่างที่ว่าน้ำดีว่ามีสีเขียว แท้ที่จริงมันเป็นสีเหลือง ตามแบบท่านว่ามันเป็นสีเหลือง มันก็เป็นสีเหลืองอยู่ในเรานั่นเอง อาหารที่เราทานเข้าไป ใหม่ ๆ มันก็เป็นอาหารทั้งดิบและสุก มันก็เป็นทั้งสีเขียวและสีสุกของมันนั่นแหละ มันจึง ต้องมีธาตุไฟคอยเผาให้มันย่อย มันก็เลยว่ามันมีอยู่ทุกอย่าง ถ้ามันเป็นอสุภะ ก็พวกอสุภะ นี้แหละมันซึมซาบเข้ามาในตัวของเรา ในตัวของเราก็เลยเป็นอสุภะไปหมด เลือดก็เป็นอสุภะ น้ำเหลืองก็เป็นอสุภะ ตับไตไส้ปอดเป็นอสุภะ ปะปนกันไป เหตุนี้เราจึงพิจารณาดูว่า ผายลม มันก็มีกลิ่นเหม็น ลมมันก็เหม็นเพราะมันเป็นอสุภะ แล้วตัวเราทั้งหมดจะไม่ให้มันเป็นอสุภะ ได้อย่างไร ตกลงว่า อสุภะทั้ง ๑๐ มารวมอยู่ที่กายของเรา มันไม่ใช่ไปอยู่ที่อื่น อสุภะ ๑๐ นั้น มันก็เห็นอสุภะในเรา เห็นว่าเป็นกระดูกเสียเลย ไม่เห็นว่ามีตัวมีตน เพราะมันตายไปนาน เนื้อและหนังมันก็หลุดออกหมด เอ็นนั้นมันห่อหุ้มกระดูกมันก็หลุดออกหมด ก็เหลือแต่กระดูก ที่เราเห็นอยู่ตามป่าช้า เราก็มาพิจารณาว่า ตัวเราเองก็จะเป็นอย่างนี้เราก็จะคลายความรักความ ยินดีที่ท่านเรียกว่า อัตตานุทิฏฐิ ตัดคำว่า ตัวตนออกไปว่าไม่ใช่ตัวเรา จึงจะชื่อว่าได้ผล ที่สุด มันก็จะรวมได้ ต่อไปเราก็จะน้อมเอากสิณ ๑๐ ปฐวีกสิณ เพ่งกสิณอยู่แล้ว อาโปกสิณ เพ่งธาตุน้ำ มันก็คืนมาหาของเก่านี้เอง คำว่า "เพ่ง" หมายความว่า "แจ่มแจ้ง" ให้หมั่น พิจารณาโดยอนุโลมและปฏิโลม กลับไปกลับมามันก็แจ้งออก ๆ เราเป็นผู้อยากจะรู้กันเอง ผลที่สุดมันก็เลยว่าเป็นของสกปรก เมื่อรวมอนุสสติ ๑๐ เข้าแล้ว อสุภะก็สิบแล้ว มันก็เป็น สามสิบ อีก ๔๐ ก็เป็นอย่างนี้ เอาปฏิกูลนั้นมาเข้าอีก จตุตธาตุวัฏฐานะเข้าอีก แล้วพรหม วิหาร ๔ เข้ามาอีก อรูปฌาน ๔ เข้ามาอีก เป็น ๔๐ มันก็อยู่ในเราทั้งหมด เหตุนี้เราต้อง มาหาให้มันรู้ให้มันเป็นขึ้น ที่เรารู้เราเห็นมันเห็นแจ้งเราก็คลาย เราก็จะเป็นผู้คลายว่า ตัว-ของเรา อัตตานุทิฏฐิ ก็จะสิ้นไปจากเราได้ เราก็จะเป็นพุทธ ขึ้นมา สมกับที่ท่านเทศนา

ต่อไปว่า พลังซึ่งที่เราถือขันธ์ ๕ มันเป็นเครื่องพลุงพลัง ทั้งเจ็บทั้งปวด ทั้งดีทั้งชั่ว สาระพัดสาระเพ มันไม่มีความสะดวกในการไปการนั่งเสียแล้ว ให้เรารู้จักว่ามันเป็นของยุ่ง ของทุกข์อยู่อย่างนี้ล่ำไป พยายามตัดสิ่งเหล่านี้ออกตัดของพลุงพลังออกไปหมดก็เลยเป็นพระนิพพานขึ้นมา

นี้แหละจึงได้ชื่อว่าเป็นศาสนธรรมคำสอน ขององค์สมเด็จพระสัมสัมพุทธเจ้า รวบรวมมาไว้ให้ผู้พึ่งเอาไปพินิจพิจารณา ให้รู้แจ้งเห็นจริงและจึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาทในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ

พุทธานุภาเวน ธัมมานุภาเวน สังฆานุภาเวน ที่สุดแห่งพระธรรมเทศนานี้ อาตมาภาพได้ขออัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในสากลโลกนี้จงมาอำนวยอวยพร คุ้มครองป้องกันพวกท่านทั้งหลายให้มีแต่ความสุขความเจริญ ด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ สถาพรธนสาสมบัติใกล้ไกลจงไหลมาเทมาสู่ตัวของท่านทั้งหลาย มีความสุขทุกทิวาราตรีกาล บุญกุศลที่พวกท่านทั้งหลายได้กระทำนี้ เมื่อมีเจตนาอุทิศไปถึงญาติของพวกท่านทั้งหลาย มีท่านหลวงพ่อบุญมา ฐิตเปโม เป็นต้น แม้ดวงวิญญาณของท่านจะไปสิงสถิตย์อยู่ ณ สถานที่ใด ๆ นั้นก็ตาม ก็ขอให้บุญกุศลของท่านทั้งหลายที่ได้กระทำในวันนี้ ให้ท่านหลวงพ่อบุญมา ได้มีส่วนอนุโมทนาบุญกุศลส่วนนี้ เมื่อหากจิตของท่านยังอยู่ในทุกข์ ก็ขอให้ท่านพ้นจากทุกข์ ถ้าท่านมีความสุขอยู่แล้ว ก็ขอให้มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป ตลอดถึงพวกญาติ ๆ ของท่านทั้งหลาย ก็ขอให้เป็นอย่างนี้เช่นเดียวกัน ดังที่ได้อธิบายมา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

เทศนาของหลวงปู่ บุญมา ฐิตเปโม

เนื่องในงานฌาปนกิจศพพ่อจารย์ขัน อ. หนองวัวซอ จ. อุดรฯ

วันนี้เป็นวันประชุมเพลิงของพ่ออาจารย์ขัน ที่ท่านออกจารย์ขัน ท่านเป็นผู้นำ และท่านเป็นผู้ที่มีอุปการะคุณมาแต่เบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย และบั่จจุบันถึงอวสานนี้ นับว่าท่านได้บำเพ็ญคุณงามความดีมาตลอด แต่เมื่อท่านยังเป็นสมณะอยู่หรือเป็นสังฆ์นั้น ท่านเป็นกำลังการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ช่วยท่านพระอาจารย์บุญ ในสมัยที่ท่านพระอาจารย์บุญนำญาติโยม ขึ้นมาจากอุบล ถึงจังหวัดอุดร ในครั้งนั้น ท่านพระอาจารย์บุญ ได้นำญาติโยมโยกย้ายครอบครัว ๑๒ ครอบครัว เดินทางมาทั้งล้อทั้งเกวียน นอนดงนอนป่ามาอย่างนั้นและระยะเดินทางจากอุบลถึงอุดรครั้งนั้น กินเวลา ๓ เดือนจึงถึงอุดร จึงได้มาตั้งบ้านที่หนองขาม แล้วก็โยกย้ายมาตั้งบ้านหนองวัวซอ นับว่าท่านพระอาจารย์บุญ เป็นผู้ที่ให้กำเนิด อำเภอหนองวัวซอ เพราะเหตุนั้นเราท่านทั้งหลายที่ได้มาประชุมเพลิงศพออกจารย์ขัน ที่ท่านมรณภาพไปตามคติภาวะของท่าน อันนี้ก็นับว่าเป็นคตินิมิต เครื่องหมายของเราเป็นอันดียิ่ง ที่นี้เราจะทำอย่างไร การทำบุญสุญทานเราควรนึกควรคิดถึงคุณงามความดีเป็นมาตรฐาน ให้พวกเราท่านทั้งหลายคิดว่า ความเกิดแก่เจ็บตายนี้มันเป็นธรรมดา ไม่เป็นอย่างอื่นเลยทีเดียว ให้ท่านคิดว่าเราจะทำอย่างไรจึงจะดี เราจะทำอย่างไรจึงจะถูก เราควรคิดควรนึกถึงคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ท่านวางไว้แล้ว ทำไมเรามาหลง มาหลงอะไร หลงเกิดหลงแก่หลงเจ็บตายของพวกเรา และนาย ก. นาย ข. ท้าวนั้นนางนี้ เรามิใช่เราเกิดมาแล้วหรือเขาจึงตั้งให้ หรือเราตั้งมาแต่ก่อนเกิด เราจึงมาหลงมีบัญชีติดตัวมาทุกคนบ้างไหม ไม่มีมาเลยทีเดียว เมื่อใหญ่ขึ้นมาแล้วจึงมาตั้งมาทำบัญชีขึ้น ทำไมเรามาหลงเล่านี้และ เพราะฉะนั้นท่านจึงให้คิดดูคำสอนนักปราชญ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ที่ท่านวางไว้ว่าเป็นพวกกิเลสยังเป็นเหตุที่จะให้ผิดเถียงกัน เมื่อมันเป็นกิเลสเช่นนี้ มันก็มัดคอเราในเรือนจำไปไหนไม่ได้ ท่านจึงเรียกว่ากิเลสวัฏร์ เมื่อกิเลสเกิดขึ้นแล้ว ก็อยากสร้างกรรมต่าง ๆ ขึ้นต่อไปโดยไม่มีที่สิ้นสุด ท่านจึงว่ากรรมวัฏร์ มันก็มัดคอเราไว้ในเรือนจำอีกเป็นเส้นที่ ๒ ไปที่ไหนไม่ได้ เมื่อเราทำกรรมลงไปแล้ว เช่นทำรั้วทำสวน ทำไร่ทำนา ทำการค้า ทำการขาย และมีภรรยาสามี เรา

ก็มีจิตใจเบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสสดชื่ดเกิดขึ้น เพราะผลในรั้วในสวน ในไร่ในนา ค้าขายกำไรงาม มีลูกมีหลานเกิดขึ้น อันนี้และเมื่อเกิดขึ้นมาแล้ว ท่านจึงว่า วิปากวัฏร์ มันก็เป็นเชือกผูกคอเราไว้อีก เป็นเส้นที่ ๓ ท่านจึงได้สอนว่า รักลูกเหมือนกับสายโซ่พันคอ รักผัวรักเมียเหมือนกับปอผูกศอกขัดหลัง รักวัตถุข้าวของเงินทอง เหมือนกับปอกใส่ตีน จะบิ่นหนีไปที่ไหนไม่ได้ ออกก็ไม่พ้น ม่นก็ไม่หวิด จำเป็นก็ตกอยู่ในเรือนจำนี้และ มันคาอะไรเล่า ก็ลาโภโทโส โมโห นินทา ปสงฺสารุะทิ นี้เอง เราก็วุ่นวายอยู่อย่างนี้ ไปไหนไม่ได้ พระพุทธองค์ท่านจึงสอนแล้วสอนเล่า ให้ท่านอบรมกรรมฐาน กรรมคือการกระทำ ฐานะคือที่ตั้ง ตั้งอะไรตั้งดวงใจของเราไว้ ตั้งไว้ที่ใดเล่า ตั้งไว้กับท่านผู้รู้ ผู้รู้อยู่ที่ไหน เราตั้งไว้ที่นั้นและ เราไม่ต้องไปพวักพวงตรงโน้นตรงนี้เลย เมื่อเราจะทำอะไรลงไปดีหรือไม่ดี เราต้องยับยั้งชั่งจิตของเราสัก ๕ นาที แล้วก็ศึกษากับท่านผู้รู้เสียก่อน เมื่อท่านผู้รู้บอกว่า ไม่สมควร ควรระงับไว้เสีย เราก็ต้องพึ่งท่านผู้รู้ เราต้องทำแบบแปลนแผนผังใหม่อีก คิดให้มันรอบคอบเสียก่อนหน้าหลังสูงต่ำ เมื่อคิดดีแล้วแน่นอน ก็ศึกษาท่านผู้รู้อีก เมื่อท่านผู้รู้บอกว่า เออแล้วบอกว่าให้ระมัดระวังนะ ผิดเป็นครู รู้เป็นอาจารย์นะอย่าประมาทท่านว่าอย่างนี้ นี้และเราให้พินิจพิจารณา ท่านจึงให้ พุทโธ ธมฺโม สงฺโฆ พุทโธอยู่ที่ไหน อยู่ที่ดวงใจของเรา ธมฺโมอยู่ที่ไหนอยู่ที่ดวงใจของเรา สงฺโฆอยู่ที่ไหนอยู่ที่ดวงใจของเรา ดวงใจมีพุธโธ ธมฺโม สงฺโฆเป็นอย่างไร ดวงที่มีพุทโธ คือดวงใจที่เบิกบานยิ้มแย้มแจ่มใสสดชื่น และนิ่มนวลอ่อนหวานประสานมิต จะคิดจะทำจะพูดก็ไปเพื่อประโยชน์ ในโลกนี้และโลกหน้าทุกประการเสมอ ไม่ได้คิดเอาเปรียบเสียเปรียบแก่ใครผู้ที่ไปคบหาสมาคม ท่านดวงใจที่ไม่มีพุทโธ ธมฺโม สงฺโฆ นั้น เป็นดวงใจที่วุ่นวายเดือดร้อนปราศจากเหตุผล แม้จะทำจะพูดจะคิดก็ไม่เป็นไปเพื่อประโยชน์ ในโลกนี้และโลกหน้า แม้นั่งอยู่เฉย ๆ มันก็หงุดหงิด พวักพวง ไปที่โน้นมาที่นี้ เห็นหมาเห็นแมวในครอบในครัว ก็คิดอยากโกรธมัน คิดอยากตีมันอยากฆ่ามัน เห็นลูกเห็นเมียก็คิดอยากด่าอยากว่า แต่ไม่ออกปากคิดอยู่อย่างนั้นและ ดวงใจไม่มีพุทโธ ท่านจึงให้ชื่อว่านั้นและบาปต้นบาปมันเกิดขึ้นที่นั้นและ ที่ดวงใจนี้และ เราควรระงับมันเสีย ชำระมันให้มันสะอาดทีเดียว ให้มันสงบไป เพราะบาปมันไม่เกิดที่อื่นมันเกิดขึ้นที่ดวงใจนี้เอง เมื่อมันเกิดขึ้นมามันแก่ขึ้นมา มันก็ผลิตดอกออกผล ก็ได้ชื่อว่า กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ มโนกรรม ๓ นี้เองเป็นอกุศลกรรมนำตัวของเราไปทำผิดทำเสีย เห็นผิดเป็นถูกเห็นลูกเป็นมารไปเลย ถกเถียงฆ่าฟั่นรันแทงกัน ในปัจจุบันกาลนี้ ครึ่งพระพุทธกาล ชีวิตสัตว์ก็เป็น หินชาติหิรันยชาติ เขาไม่ให้ตายก็ยินยาตาย มิฉะนั้นก็ฆ่าตัวตาย หรือเขามาฆ่าตายนี้และ เพราะอะไร

เล่า เพราะดวงใจมันเป็นบาป ร่างกายมันเป็นมนุษย์ ใจมันเป็นเปรตเป็นผีเป็นมาร มันจึงไม่รู้จักเคารพครูบาอาจารย์ ไม่เคารพต่อผู้เฒ่าผู้แก่พ่อแม่ของตน พ่อแม่บอกว่า อย่าทำมันไม่ดี มันผิดมันเสียก็มีอาการถกเถียงโต้ตอบ หรือเหลียวหลังดูเหมือนกับโคและควาย ในสมัยนี้พ่อแม่ก็อยากสวยอยากงาม ผู้ที่ให้กำเนิดก็อยากสบาย คืออยากเป็นหนุ่มอยู่เสมอ ๆ ผู้เป็นพ่อ เป็นแม่ก็หานมโคนมสัตว์มาเลี้ยงลูก ประสาทของมันก็เป็นสัตว์ เลือดเนื้อของมันจิตใจของมันก็เป็นสัตว์ดิรัจฉานอีกส่วนหนึ่ง เพราะอาหารทางใจก็ไม่ดี เมื่อเวลาตื่นขึ้นไม่ว่าคนหนุ่มคนแก่ ไปหาสุรานารีมากินมาดื่มกัน ประสาทเลือดเนื้อจิตใจที่เป็นสัตว์ดิรัจฉานอยู่แล้ว เพิ่มอาหารเข้าไปอีก คือสุรา ก็เลยพูดกันไม่รู้เรื่อง ทั้งขวิดทั้งชนโดยไม่ได้คำนึงถึงเหตุถึงผลถึงต้นถึงปลาย เพราะนิสัยใจคอของสัตว์ดิรัจฉาน จำเป็นก็ต้องเป็นเช่นนั้น เราให้คิดดูว่าตัวของเรานี้จะทำอย่างไรดีเล่า เพราะเราจะเป็นผู้นำลูกนำหลาน ไปสู่ที่มีความสุขความเจริญให้สมกับปฏิรูปเทศ ปฏิรูปนั้นก็หมายเอา ดวงใจของเรานี้เอง เป็นสถานที่อันสมควร เราให้นึกเมื่อเรานึกขึ้นมาได้เช่นนี้ แล้วนึกถึงคุณงามความดีเมื่อถึงคราวดับจิตไปแล้วเช่นนี้ ท่านจึงให้พินิจพิจารณา ท่านแสดงไว้ว่า อนิจฺจา วตสงฺขารา ยทา ปญฺญาย ปสฺสติ อถนิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา มีเนื้อความแปลว่า อนิจฺจา เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คืออะไรเล่าเป็นของไม่เที่ยง คือดวงใจเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์อย่างนั้นแหละ มีมันก็เป็นทุกข์ได้มันก็เป็นทุกข์ เสียมันก็เป็นทุกข์ มันทุกข์เพราะอะไร มันทุกข์เพราะมันไม่พอ ไม่ใช่อื่นไม่รู้จักพอนี้แหละ เมื่อเป็นเช่นนั้นนอนมันก็พวักพวง มันก็นอนหลับแต่ตา มันก็หลับแต่หูแต่ดวงใจมันไม่หลับ นี้แหละ เหมือนกับลูกตุ้มนาฬิกา มันก็เดินอยู่หมดวันยังค่ำ หมดคืนย่ำรุ่งมันเดินหาอะไรก็เพราะตั้งให้มันเดิน มันก็เดิน อันนี้ จิตใจตั้งให้มันคิดมันก็ต้องคิด นี้ท่านจึงให้บำรุงปรับปรุงขึ้นใหม่ ในคุณงามความดีให้เจริญพุทธานุสสติกัมมัฏฐาน ให้รำลึกน้อมเข้ามาในกายของเรา สติ ปัฏฐานธรรมทั้ง ๔ กาย เวทนา จิต ธรรม เมื่อมาคิดว่าจิตใจของเรานี้มันไม่เที่ยงไม่แน่นอน จะคุมมันให้เที่ยงไม่ได้ ยทา ปญฺญายปสฺสติ อถนิพฺพินฺทติ ทุกฺเข เอสมคฺโค วิสุทฺธิยา ผู้มีปัญญา พินิจพิจารณา แล้วก็วางมันเสียอย่าไปยึดมัน อย่าไปถือมัน เมื่อเราเป็นผู้รู้เท่าเอาทันมีสติพิจารณาความทุกข์นั้นก็หายหน้าไป มีแต่ความสุขความเจริญงอกงาม ที่นี้เมื่อมันเกิดขึ้นมากับเราจริง ๆ ก็ไม่เผาผลาญถึงจิตใจของเราได้ มันเป็นแต่ร่างกายแตกดับไปเท่านั้น เขาอยากแก่เขาก็ต้องแก่ เขาอยากเจ็บเขาก็ต้องเจ็บ เขาอยากตายเขาก็ต้องตาย ไม่มีอะไรไปห้ามปรามเขาได้ เพราะเขาเป็นไปตามสภาพของเขา เมื่อเรารู้เท่าเอาทันเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่าดวงใจของเราอยู่กับพุทโธ คืออยู่กับท่านผู้รู้ พุทธะคือรู้แจ้งอยู่

ภายใน ลมหายใจเข้าออกเรารู้ ความทุกข์เกิดขึ้นมาที่ใดเรารู้ ความสุขเกิดขึ้นมาที่ใดเรารู้ ความเกิดแก่เจ็บตายเกิดขึ้นที่ใดเราก็รู้ ผู้รู้นั้นก็รู้อยู่แล้ว ไม่ได้หลีกหนี ไปที่โน้นที่นี้ ท่านไม่ได้ถือเอาเกิดแก่เจ็บตายมาเป็นตัวเป็นตน ท่านไม่ได้ถือเอาสุขเอาทุกข์ มาเป็นมืดเป็นแจ้งกับใคร อานาปานภาวนา ลมหายใจของเราเข้าออกอยู่เพียงใด เราจะภาวนาอยู่เพียงนั้น เราไม่ท้อไม่ถอยย่อหย่อนเลยทีเดียว เราต้องคิดดูอยู่เสมอว่าเราทำงานนั้น เราทำเพื่อไปหาไว้เพื่อผู้อยู่ทำเพื่อไปหาไว้เพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ได้ทำเพื่อเอา การทำการงานของเราต้องทำให้ถูกต้องเพื่อธรรมะจริง ๆ เราอย่าไปกลัวคนที่ทำชั่วที่มีอำนาจ หรือไม่มีอำนาจ ถ้ากลัวท่านให้กลัวคนทำดีที่ไม่มีอำนาจหรือมีอำนาจ เพื่อความดีของคนทั้งโลก จะได้นำโลกให้ดีขึ้นต่อ ๆ ไป เราหวังผลหวังประโยชน์เช่นนี้ จึงได้ชื่อว่าดวงจิตของเราอยู่กับพุทโธ เมื่อเขามาด่าว่าเรา อ้ายเฒ่านางแก่นาย ก. นาง ข. ถ้าเขาด่าเราเช่นนี้ เราจะมายึดมาถือมาเกลียดเขาอย่างไร เขาว่านั้นถูกทีเดียวไม่ใช่เขาว่าผิดเลย เราก็แก่ให้เขาจริง ๆ เฒ่าให้เขาจริง ๆ เราจะมาหลงผิดยึดมาเป็นตนเป็นตัว เป็นเขาเป็นเรา เมื่อเรามายึดตัวตนเราเขาเช่นนี้ ได้ชื่อว่าเราคิดเพื่อเอา เมื่อมีตัวก็ต้องเจ็บตัว มีหัวมันก็ต้องเจ็บหัว มีแขนก็ต้องเจ็บแขน มีท้องมันก็ต้องเจ็บท้อง มีขามันก็ต้องเจ็บขา มีเกิดขึ้นมาแล้วมันก็ต้องตาย เมื่อเรามาพิจารณาเห็นในกองทุกข์ ที่กาย ทุกข์ที่ดวงใจของเรา เห็นมันเป็นทุกข์แล้วเราจะยึดเอามันมาทำไม เพราะมันเป็นของไม่เที่ยง เราจะมาจับให้มันเที่ยงได้อย่างไร ตัวเราจึงเป็นทุกข์ ความเกิดแก่เจ็บตายนี้มันไม่ได้อยู่ในอำนาจของเรา มันเป็นอนัตตาบอกไม่ได้ใช้ไม่ฟัง ท่านจึงสอนให้เอาดวงจิตดวงใจไว้กับพุทโธ ให้ฝึกหัดอบรมบ่มจิตใจไว้ เดินจงกรมภาวนา นั่งภาวนา ยืนภาวนา ภาวนาเพื่ออะไรเล่า ภาวนาเพื่อละ เพื่อวาง เมื่อปัจจามิตรเขามาทาบทามเรา หรือเขาเข้ามาฆ่าฟันรันแทงบุกรุกบ้านเรือนของเรา เมื่อเราไม่เจริญภาวนารักษาศีลแล้ว เราจะเอาอะไรเป็นอาวุธเพื่อต้านฆ่าศึกเล่า ฉะนั้นท่านจึงให้เจริญภาวนาไหว้พระสวดมนต์ทำวัตรทุกวัน ๆ และนึกถึงพุทโธ ธมฺโม สงฺโฆ พุทโธนึกถึงพระพุทธเจ้า เพราะพระพุทธเจ้าท่านสร้างบารมีของพระพุทธองค์มา ท่านสร้างทานบารมี ศีลบารมี ภาวนาบารมีมา ๕๐๐ ชาติ ๕๐ ชาติ จนถึง ๑๐ ชาติ มาเป็นสุเมธดาบส เมื่อได้รับพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าปฏิมากรแล้ว พระองค์ก็สร้างบารมีมาไม่ละเว้นเลยทีเดียว เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือเป็นมนุษย์พระองค์ไม่ท้อไม่ถอย ไม่ย่อไม่หย่อนจนมาเกิดเป็นพระสัมมาสัมพระพุทธเจ้าของเรานี้ ท่านมากำหนดอะไรเล่า ก็ท่านมานึกถึงพระบารมีของท่าน ที่ท่านสร้างสมมาแล้ว เมื่อมารวบรวมเข้าไปในดวงใจ แล้วก็คือ เจตสิกเอกคฺคตาจิต เอกํ จิตฺตํ จิตดวงเดียวเท่านั้นเป็นธาตุรู้

ธาตุรู้นั้นรู้ทั้งหมด เบื้องสูงรู้ไปถึงอกนิฏฐพรหม เบื้องต่ำก็ไปถึงอเวจีมหานรกรู้ทั้งหมด ท่านจึงยึดเอาเอาความรู้นั้นเข้ามารวบรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนประสานกันขึ้น เป็นองค์พระพุทโธ องค์พระธรรมโมองค์พระสังโฆ จึงได้ชื่อว่าเป็นสยัมภู พุทธ เป็นสมณะโคดมบรมครูไว้พระ-ศาสนา ๕๐๐๐ พระวัสสาแก่พวกเราทุกวันนี้ เมื่อท่านอยากจะพ้นทุกข์ ก็ต้องภาวนาระลึกถึงพระตถาคต พุทโธ ๆ นึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์เจริญให้มาก ๆ เมื่อความตายมาถึงเช่นนี้ เราอย่าไปร้องไห้ ให้เสียน้ำตาเลยเอาไว้เลี้ยงดวงตาดีกว่า เมื่อเรานึกได้เช่นนี้ เราก็พ้นทุกข์ไปได้เหตุนั้นพวกท่านทั้งหลายให้พากันปองดองสามัคคีจงรักภักดีซึ่งกันและกัน มีตาก็เอาตาไปช่วยกันดู มีหูก็เอาหูไปช่วยกันฟัง มีจิตก็เอาจิตไปช่วยกันคิด ให้มีเมตตาปรานีกันอย่าไปถกเถียงโต้ตอบกันในทางที่ไม่ดี อย่าเอา เครื่องมือไปทำร้ายเครื่องมือกัน เช่นเอาตาไปทำร้ายตา เอาหูไปทำหู เอาจิตไปทำร้ายจิต เอาปัญญาไปทำร้ายปัญญากัน ให้คิดเสียว่าเราทำอย่างไร จึงจะดีเราทำอย่างไรจึงจะเจริญก้าวหน้าให้พากันตั้งอกตั้งใจ ประพฤติปฏิบัติ ดัดกายวาจาใจของตน ไปในทางที่ถูกที่ดี ทางที่ถูกที่ดี นี้และเรียกว่าธรรมะ ทางที่ผิดที่เสียท่านเรียกว่า อธรรม ท่านแสดงไว้ในอัคคสุภาษิตว่า เราอยากได้ดีมีความสุข ความเจริญก้าวหน้า แต่เราทำดีเป็นแล้วหรือยัง ถ้ายังท่านให้เตรียมตัวไว้ ท่านว่าอย่างนี้ ท่านว่ากลองมันดังเอง ต้องเสียเคราะห์ แต่คนอื่นดีให้มันดังนั้นดีแล จะถามคนให้มองดูหน้า มีดด้ามใดลับคมดี ๆ แล้วอย่าฟันแรง สิ่งของอันใดมันแพงมีราคาให้ช่วยกันอุปฐากของเขาฝากอย่าลักมากินมันเป็นพิษเป็นภัย จอบขุดดินอย่าเอาไปฟันไม้ เห็นเขาร้องไห้อย่าไปหัวเราะเยาะ ผู้หญิงผู้ชาย มีผัวมีเมีย อย่าไปว่าตนมีโชค โบราณท่านว่ามีเคราะห์เสดาะห์ไม่ว่าตก ฉะนั้นเราให้พินิจพิจารณาความทุกข์ มันอยู่ที่ใดเล่า มันก็อยู่ที่ดวงใจของเรานี้และ เหตุนี้ท่านจึงสอนให้ทำความสงบความสะอาดที่ใจเรา เพราะใจเป็นใหญ่ใจเป็นประธาน ใจเป็นรากฐานของศีลของทานและภาวนาเป็นทั้งบาปเป็นทั้งบุญด้วย จึงสมกับภาษิตท่านกล่าวไว้ว่า มโนปุพพงฺคมา ธมฺมา ใจเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย ท่านจึงให้อบรมที่จิตใจนี้ให้ฝึกหัดดัดจิตเข้าหาธรรมะ ธมฺมะ หมายเอาอะไรเล่า ก็หมายเอาความถูกความดีนี้เอง ไม่ได้หมายที่อื่น ความผิดความเสียท่านว่าเป็นอะธรรมนำตนไปอบายภูมิ สถานที่ไม่มีความสุขที่สุดนี้ให้ท่านทั้งหลายพากันตั้งอกตั้งใจทำความสงบทำความสะอาดให้เป็นมีขึ้นที่ตัวเรา จึงขออำนาจคุณพระศรีรัตนไตรช่วยอภิบาลคุ้มครองป้องปก บรรดาท่านอุบาสก อุบาสิกาทั้งหลายให้ได้มีตั้งแต่ความสุข ความเจริญ อายุ วรรณ สุข พละวัฒนาสถาพรทั่วหน้ากัน เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

คณะกรรมการดำเนินการ

งานพระราชทานเพลิงศพ ท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม

อดีตเจ้าอาวาสวัดสิริสารวัน บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี

ณ เมรุวัดสิริสารวัน

เนื่องด้วยคณะสงฆ์และฝ่ายฆราวาส จังหวัดอุดรธานี ได้ดำเนินการจัดงาน "พระราชทานเพลิงศพท่านหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม" อดีตเจ้าอาวาสวัดสิริสารวัน บ้านโนนทัน ตำบลหนองบัว อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี งานนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะเสด็จพระราชดำเนิน พระราชทานเพลิงศพด้วย จึงนับว่าเป็นงานใหญ่และเป็นงานที่มีเกียรติสูง เพื่อให้งานนี้ดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย จึงแต่งตั้งคณะกรรมการปฏิบัติงานเฉพาะฝ่ายพระสงฆ์รับผิดชอบในการปฏิบัติงานในหน้าที่เป็นแผนกต่าง ๆ ไว้ดังนี้.–

คณะกรรมการกองอำนวยการ

๑.	พระธรรมไตรโลกาจารย์	วัดศรีเมือง	หนองคาย	ประธานกรรมการ
๒.	พระเทพเมธาจารย์	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	รองประธาน
๓.	พระจันโทปมาจารย์	,,	,,	กรรมการ
๔.	พระครูบริหารคณานุกิจ	วัดทุ่งสว่าง	หนองคาย	,,
๕.	พระครูวิจิตรธรรมภาณี	วัดสำราญนิเวศ	อุบลราชธานี	,,
๖.	พระครูสุวัณโณปมคุณ	วัดป่าพัฒนาธรรม	อุดรธานี	,,
๗.	พระอาจารย์มหาโส กสฺสโป	วัดป่าศิริวัน	ขอนแก่น	,,
๘.	พระครูอุดรคณานุศาสน์	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๙.	พระครูโอภาสธรรมภาณ	วัดนาควัชระโสภณ	กำแพงเพ็ชร	,,
๑๐.	พระครูปัญญาวุฑฒาจารย์	วัดศรีโนนสัง	อุดรธานี	,,
๑๑.	พระครูประภัสสรศีลคุณ	วัดอัมพวัน	,,	,,
๑๒.	พระครูอินทรโศภน	วัดจอมศรี	,,	,,

๑๓.	พระครูชิโนวาทธำรง	วัดจอมศรี	อุดรธานี	,,
๑๔.	พระอาจารย์บุญเพ็ง คมฺภีรปญฺโญ	วัดถ้ำกลองเพล	,,	,,
๑๕.	พระอาจารย์น้อย	,,	,,	,,
๑๖.	พระครูญาณวีราภรณ์	วัดป่าบุญญาภิสมภรณ์	,,	,,
๑๗.	พระครูพิมลปรีชาญาณ	วัดไชยาราม	,,	,,
๑๘.	พระศรีธรรมวงศาจารย์	วัดโพธิสมภรณ์	,,	กรรมการและเลขานุการ
๑๙.	พระมหาประศาสน์ ปญฺญาธโร	วัดบรมนิวาส	กรุงเทพฯ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการแผนกเลขานุการ

๑.	พระศรีธรรมวงศาจารย์	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	หัวหน้า
๒.	พระครูถาวรธรรมโกศล	วัดโยธานิมิตร	อุดรธานี	รองหัวหน้า
๓.	พระครูพิทักษ์คณานุการ	วัดโยธานิมิตร	อุดรธานี	กรรมการ
๔.	พระครูสิริปัญญาภิวัฒน์	วัดศิริมงคล	อุดรธานี	,,
๕.	พระมหาสงัด สนฺตงฺกโร	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๖.	พระมหาประศาสน์ ปญฺญาธโร	วัดบรมนิวาส	กรุงเทพมหานคร	,,
๗.	พระมหาสุพจน์ อตฺถกาโม	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๘.	พระไชยยงค์ รตนปญฺโญ	วัดโยธานิมิตร	อุดรธานี	,,
๙.	สามเณรวงศ์ไทย ศรีลารักษ์	วัดโยธานิมิตร	อุดรธานี	,,
๑๐.	สามเณรอนันต์ สุริเยศ	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๑.	สามเณรบุญส่ง พรหมจอม	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๒.	สามเณรชาย แข็งแรงดี	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,

หน้าที่แผนกเลขานุการ

๑. บันทึกเรื่องต่าง ๆ รวบรวมจัดทำเอกสาร

๒. ประสานงานกับหน่วยงานอื่น ๆ ทั้งฝ่ายพระสงฆ์และฆราวาส

กรรมการแผนกประชาสัมพันธ์

๑.	พระครูโสภณคณานุรักษ์	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	หัวหน้า
๒.	พระครูสิริสารสุธี	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	รองหัวหน้า
๓.	พระมหาวิเชียร วชิรญาโณ	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	กรรมการ

๔. พระทองพูน ภทฺทธมฺโม	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๕. พระสมัย อตฺตสนฺโต	วัดสิริสารวัน	อุดรธานี	,,
๖. พระปราโมทย์ อุตฺตโร	วัดบรมนิวาส	กรุงเทพมหานคร	,,

หน้าที่แผนกประชาสัมพันธ์

๑. จัดหาเครื่องขยายเสียงใช้ในงานให้เพียงพอ (จำนวน ๕ เครื่อง)

๒. ประชาสัมพันธ์ความมุ่งหมายของงานให้มวลชนทราบทุกขณะขั้นตอน ตลอดถึงบริการประชาชน

๓. ควบคุมการใช้เสียงให้มาตรฐาน

๔. เก็บรักษารับผิดชอบเกี่ยวกับหน้าที่ และซ่อมแซมอุปกรณ์ให้ใช้ได้อยู่เสมอ

๕. ทำหน้าที่โฆษกประจำงานในพิธี และพระราชพิธี ทุกประเภท

คณะกรรมการแผนกจัดสถานที่และปฏิคม

๑. พระครูประสิทธิ์คณานุการ	วัดบุญญานุสิทธิ์	อุดรธานี	หัวหน้า
๒. พระครูวิศิษฏ์ธรรมคุณ	วัดบูรพาวัน	อุดรธานี	รองหัวหน้า
๓. พระครูพิทักษ์คณานุกิจ	วัดศรีหมากหญ้า	อุดรธานี	,,
๔. พระครูรัตนมงคลนิวิฐ	วัดรัตนมงคล	อุดรธานี	,,
๕. พระครูสิริจันทนวิวัฒน์	วัดหนองแวงยาว	อุดรธานี	,,
๖. พระครูวิสุทธิธรรมสุนทร	วัดศรีคุณาราม	อุดรธานี	,,
๗. พระครูสุนทรนวกิจ	วัดอรุญรังษี	หนองคาย	,,
๘. พระครูอุดมชัยคณารักษ์	วัดอุดมชัยศรีมาราม	อุดรธานี	,,
๙. พระครูเขมบุญญาภรณ์	วัดบุญธรรมิการาม	อุดรธานี	,,
๑๐. พระครูสารคุณาภรณ์	วัดเชตวนาราม	อุดรธานี	,,
๑๑. พระครูญาณกิจพิศาล	วัดขันธปราณี	อุดรธานี	,,
๑๒. พระครูโสภณสมณกิจ	วัดมณีศรีโคตมวงศ์	อุดรธานี	,,
๑๓. พระอธิการปรีชา ธนปญฺโญ	วัดอาจสุรวิหาร	อุดรธานี	,,
๑๔. พระครูปัญญากิจโกศล	วัดมหาธาตุเจดีย์	อุดรธานี	,,
๑๕. พระบุญเลิศ สิริธมฺโม	วัดบุญญานุสิทธิ์	อุดรธานี	,,
๑๖. พระอาจารย์บุญสม	วัดบ้านดอนเงิน	อุดรธานี	,,

หน้าที่แผนกจัดสถานที่-ปฏิคม

๑. ทำหน้าที่ต้อนรับแขก ทั้งพระภิกษุสามเณร และฆราวาสทั้งหมดที่มาร่วมในงาน

๒. จัดสถานที่ต้อนรับ-ที่รับรองให้สมฐานะของแขก

๓. สำรวจพระภิกษุสามเณร (สำรวจอายุพรรษา) ที่มาร่วมในงานทั้งหมด

๔. จัดหาน้ำร้อน-น้ำเย็น-น้ำดื่ม เพื่อต้อนรับแขกทั่วไป และตามที่พักของแขก

คณะกรรมการแผนกแสงสว่าง

๑.	พระครูปลัดสุตวัฒน์ ภูริปญฺโญ	วัดจันทร์สามัคคี	หนองคาย	หัวหน้า
๒.	พระมหาประกอบ ธมฺมชีโว	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	รองหัวหน้า
๓.	พระบุญชู อตฺตธมฺโม	วัดพิศาลารัญญาวาส	อุดรธานี	,,
๔.	พระชาญชัย โอภาโส	วัดธรรมาวาส	อุดรธานี	,,
๕.	พระทวีศักดิ์ ธีรธมฺโม	วัดพิศาลรัญญาวาส	อุดรธานี	,,
๖.	พระแหวน อิทฺธิมโย	วัดพิศาลรัญญาวาส	อุดรธานี	,,
๗.	พระสุรชัย เขมธมฺโม	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๘.	พระธงชัย ทีปโก	วัดสิริสารวัน	อุดรธานี	,,
๙.	สามเณรอนันต์ สุริเยศ	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๐.	สามเณรประพันธ์ เจกอาด	วัดสิริสารวัน	อุดรธานี	,,

หน้าที่แผนกแสงสว่าง

๑. จัดเตรียมอุปกรณ์แสงสว่างไว้ใช้ในงานให้เพียงพอ และมีไว้สำหรับใช้ในกรณีฉุกเฉินด้วย

๒. เดินสายไฟและติดหลอดไฟในบริเวณงาน **ทั้งหมด** ให้แสงสว่างมีเพียงพอ

๓. เตรียมและป้องกันเพื่อแก้ไขในกรณีรีบด่วนให้ทันการ

๔. เก็บรักษาอุปกรณ์ทั้งหมดไม่ให้ศูนย์หาย

คณะกรรมการแผนกศาสนพิธี

๑.	พระครูศรีธรรมคุณาธาร	วัดพิศาลรัญญาวาส	อุดรธานี	หัวหน้า
๒.	พระครูสังฆวิทิต สำเภา ธมฺมโชโต	วัดทุ่งสร้าง	หนองคาย	รองหัวหน้า
๓.	พระมหาประศาสน์ ปญฺญาธโร	วัดบรมนิวาส	กรุงเทพมหานคร	กรรมการ
๔.	พระมหาคล้าย มเหสิโก	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๕.	พระมหามี สุทฺสฺสี	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,

๖. พระมหากรณ์ สนฺติกโร	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๗. พระสมภรณ์ ธรจิตฺโต	วัดพิศาลรัญญาวาส	อุดรธานี	,,
๘. พระอุทิศ กตปุญฺโญ	วัดพิศาลรัญญาวาส	อุดรธานี	,,
๙. พระบุญผัน จิตฺตปญฺโญ	วัดสิริสารวัน	อุดรธานี	,,

หน้าที่แผนกศาสนพิธี

๑. ทำหน้าที่พิธีและราชพิธีต่าง ๆ ทั้งหมด นิมนต์พระจัดเครื่องไทยทาน ปวารณาบัตร ฯลฯ

๒. เก็บรักษาอิฐรับผิดชอบ และทำตามคำสั่งของประธานกรรมการจัดงาน

คณะกรรมการแผนกโรงครัว

๑. พระอาจารย์ไสว สุวโจ	วัดสิริสารวัน	อุดรธานี	หัวหน้า
๒. พระอาจารย์ทรัพย์สินธ์ โกสโล	วัดมหาชัย	อุดรธานี	รองหัวหน้า
๓. พระครูจันทปัญญาคุณ	วัดขันธเสมาราม	อุดรธานี	,,
๔. พระมหามี สุทสฺสี	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๕. พระครูอุดมปัญญากร	วัดศรีสว่างรัตนาราม	อุดรธานี	,,
๖. เจ้าอธิการบุญมี มงฺคโล	วัดป่าธรรมไตรโลการาม	อุดรธานี	,,
๗. พระอ่อนตา	วัดบุญญานุสิทธิ์	อุดรธานี	,,
๘. พระหลวงพ่อคำผา คุณธมฺโม	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๙. สามเณรสุพรรณ สารพันธ์	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๑๐. สามเณรคล้าย บี่นะสา	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๑๑. สามเณรสมคิด คาดบัว	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๑๒. สามเณรเจริญ สารักษ์	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๑๓. สามเณรสำรอง มูลลี	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,
๑๔. สามเณรประยูร สายแวว	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๕. สามเณรนิเวท สิมมะลี	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๖. สามเณรสมัย คุณทัศน์	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๗. สามเณรประเสริฐ หงษ์ทอง	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๘. สามเณรเพ็ชร จันทร์นาง	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๑๙. สามเณดนิพนธ์ อิ้งเริญ	วัดโพธิสมภรณ์	อุดรธานี	,,
๒๐. สามเณรประพันธ์ เจตอาด	วัดบุญญานุสรณ์	อุดรธานี	,,

หน้าที่แผนกครัว

๑. รับผิดชอบในการจัดภัตตาหารเช้าเพลให้เพียงพอ ตลอดจนบริการประชาชนทั่วไป

๒. จัดที่ฉันแบ่งเป็นหลายแห่งเพื่อระบายการแออัดของพระภิกษุสามเณรที่มาร่วมในงาน

๓. ประสานงานกับแผนก จัดสถานที่-ปฏิคม เพื่อทราบจำนวนพระภิกษุสามเณรแต่ละวัน

๔. จัดเตรียมและจัดหา อุปกรณ์เพื่อใช้ในแผนกให้เพียงพอ

๕. เก็บทำความสะอาดทุกครั้งหลักจากนำออกมาใช้งาน

พระธรรมไตรโลกาจารย์
(พระธรรมไตรโลกาจารย์)
เจ้าคณะภาค ๘ ธรรมยุต
ประธานกรรมการ

คำสั่งจังหวัดอุดรธานี

ที่ 218/2524

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม

เนื่องด้วยหลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม เจ้าอาวาสวัดสิริสาลวัน บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี ได้ถึงแก่มรณภาพ เนื่องจากเครื่องบินตก ทางราชการจังหวัดอุดรธานีร่วมกับคณะสงฆ์และคณะศิษยานุศิษย์ ได้ตั้งศพหลวงปู่บำเพ็ญกุศลที่วัดสิริสาลวันตั้งแต่วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๒๓ เป็นต้นมา

บัดนี้ ได้ทราบหมายกำหนดการล่วงหน้าว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จพระราชดำเนินมาทรงประกอบพิธีพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม ประมาณเดือนเมษายน ๒๕๒๔

เพื่อให้การดำเนินงานพระราชทานเพลิงศพของหลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม ซึ่งเป็นปูชนียบุคคลได้เป็นไปอย่างสมเกียรติ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายฆราวาสขึ้นดำเนินงานดังต่อไปนี้ คือ

คณะกรรมการอำนวยการ

มีหน้าที่อำนวยการจัดงานพระราชทานเพลิงศพฝ่ายฆราวาส และประสานงานกับฝ่ายคณะสงฆ์ประกอบด้วย

๑.	ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี	ประธานกรรมการ
๒.	รองผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี	รองประธานกรรมการ
๓.	ปลัดจังหวัดอุดรธานี	รองประธานกรรมการ
๔.	นายกคณะกรรมการเหล่ากาชาดจังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
๕.	นายอำเภอหนองบัวลำภู	กรรมการ
๖.	นาวาอากาศเอกสมนึก ประพฤติธรรม ผบ. กองบินที่ ๒๓	กรรมการ

(สี่ล้านห้าแสน

๗. พ.อ. วีรวิทย์ ปั่ณติภานุวัฒน์

รอง ผอ. ปค. จว. อด. (ฝ.ท.) กรรมการ

๘. พ.อ. เสรี ศิลปกุล รองเสนาธิการจังหวัดทหารบก อ.ด. กรรมการ

๙. พ.ต.อ. ประชา พรหมนอก ผกก. ภ. จว. อด. กรรมการ

๑๐. นายธเนตร เอียสกุล กรรมการ

๑๑. นายอุดม มณีสถิตย์ ผู้จัดการเขตธนาคารกสิกรไทย กรรมการ

๑๒. นาวาอากาศโทเอนก กันตะบี่ติ

หัวหน้ากองบริการ กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๓. นาวาอากาศโท สมชัย บุญปั๊กษ์

ผบ. พัน อย. กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๔. นาวาอากาศโท ประพิณ ทองพูลศักดิ์

รองผู้บังคับกองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๕. พ.ท. คง สมบัติมี หน. ยก. กอ. รมน. จว. อด. กรรมการ

๑๖. พ.ต.ต เชื้อ เหล่าประเสริฐ สวญ.สภอ. เมืองอุดรธานี กรรมการ

๑๗. พ.ต.ต. ประชุม แสงประพาฬ สวญ. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๑๘. พ.ต.ต. พูลสวัสดิ์ ขำอิ่ม สวป. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๑๙. พ.ต.ต. สินทก บรรณดี สวส. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๒๐. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน, บ้านห้วยเดื่อ,

และบ้านโนนทอง กรรมการ

๒๑. ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี กรรมการและเลขานุการ

๒๒. ศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการการเงินและอุปถัมภ์

มีหน้าที่รับจ่าย และเก็บรักษาเงินบริจาค ในการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้รวมทั้งพิจารณา การให้อุปถัมภ์จัดงานบำเพ็ญกุศล ได้ดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย ประกอบด้วย

๑. นายธเนตร เอียสกุล ประธานกรรมการ

๒. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน, บ้านโนนทอง

และบ้านห้วยเดื่อ กรรมการ

๓. นายอุดม มณีสถิตย์ ผู้จัดการเขต, ธนาคารกสิกรไทย
สาขาอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ

๔. เสมียนตราอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการรักษาความปลอดภัย

มีหน้าที่รักษาความสงบทั่วไป รวมทั้งการประสานงาน ถวายอารักขา กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วางแผนถวายอารักขารวมทั้งการจัดระเบียบจราจร ประกอบด้วย

๑. พอ. วีรวิทย์ บัณฑิตภานุวัฒน์ รอง ผอ. ปค. จว. อด. (ฝท.) ประธานกรรมการ

๒. พ.ต.อ. ประชา พรหมนอก ผ.ก.ก.ภ.จว.อด. รองประธานกรรมการ

๓. นาวาอากาศโท สมชัย บุญบั่กษ์ ผบ, พัน อย.
กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๔. พ.ต.ต. เชื้อ เหล่าประเสริฐ กรรมการ

๕. พ.ต.ท. ประชุม แสงประพาฬ กรรมการและเลขานุการ

๖. พ.ต.ท. พูนสวัสดิ์ ขำอิ่ม กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๗. ปลัดอำเภอ (ฝ่ายป้องกัน) อำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

๑. นาวาอากาศตรีประกอบ อารีรบ
หัวหน้าฝ่ายส่งกำลังบำรุงกองบินที่ ๒๓ ประธานกรรมการ

๒. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ว.ป.ถ. ๗ อุดรธานี กรรมการ

๓. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ๐๙ อุดรธานี กรรมการ

๔. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงยานเกราะ อุดรธานี กรรมการ

๕. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง เสียงสามยอด อุดรธานี กรรมการ

๖. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงสยาม อุดรธานี กรรมการ

๗. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงสยาม อุดรธานี กรรมการ

๘. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ส่วนกลางที่ประจำอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี กรรมการ

๙. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ๑ ป.ณ. เอฟเอ็ม และเอเอ็ม กรรมการ
และเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกปฏิคม

๑. นายกคณะกรรมการเหล่ากาชาดจังหวัดอุดรธานี ประธานกรรมการ

๒. นายอำเภอหนองบัวลำภู รองประธานกรรมการ

๓. ผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาอุดรธานี กรรมการ
๔. ผู้จัดการธนาคารไทยพานิช จำกัด สาขาอุดรธานี กรรมการ
๕. ผู้จัดการธนาคารออมสิน สาขาอุดรธานี กรรมการ
๖. ผู้จัดการธนาคารออมสิน สาขาหนองบัวลำภู กรรมการ
๗. ผู้จัดการธนาคารกรุงไทย สาขาอุดรธานี กรรมการ
๘. ผู้จัดการธนาคารกสิกรไทย สาขาอุดรธานี กรรมการ
๙. หัวหน้าสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกจัดสถานที่

มีหน้าที่จัดสถานที่ทุกอย่าง เตรียมที่จอดรถยนต์ จัดห้องน้ำห้องส้วม ปรำพิธี ปรับปรุงบริเวณ ประกอบด้วย

๑. ปลัดจังหวัดอุดรธานี ประธานกรรมการ
๒. นายอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ
๓. นายเธนตร เอียสกุล กรรมการ
๔. แขวงการทางอุดรธานี กรรมการ
๕. ร.พ.ช. จังหวัดอุดรธานี กรรมการ
๖. โยธาธิการจังหวัด กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกอาหารและเครื่องดื่ม

ให้มีเจ้าหน้าที่จัดอาหารและเครื่องดื่มมาบริการสำหรับญาติโยม พุทธศาสนิกชน พระภิกษุ สามเณร ที่ไปบำเพ็ญกุศล โดยให้จัดตั้งโรงทาน มีพ่อครัว แม่ครัว ประกอบอาหาร ให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ อย่างน้อยให้มีโรงทานสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ๑ แห่ง สำหรับประชาชนมาบำเพ็ญกุศล ๑ แห่ง ตลอดไปทุกวันจนกว่าจะแล้วเสร็จ

๑. นายอำเภอหนองบัวลำภู ประธานกรรมการ
๒. ปลัดอำเภอ (ฝ่ายปกครอง) อำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ
๓. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน บ้านโนนทอง และบ้านห้วยเดื่อ กรรมการ
๔. ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร กรรมการ
๕. เสมียนตราอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกพิธีการ

มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดพิธีสวดอภิธรรม เทศน์ การบำเพ็ญกุศล อุทิศส่วนกุศลให้แก่หลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม และให้ประสานงานเป็นไปอย่างสมเกียรติ เรียบร้อยเหมาะสมตามศรัทธาของประชาชน

๑.	ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี	ประธานกรรมการ
๒.	ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
๓.	ศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู	กรรมการ
๔.	เจ้าหน้าที่สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู	กรรมการ
๕.	ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู	กรรมการและเลขานุการ

กรรมการฝ่ายแสงเสียง

มีหน้าที่จัดหาและควบคุมดูแล ให้แสงเสียงให้คงอยู่ และใช้ได้ดี ตลอดงานเป็นหน้าที่ของ

๑.	ผู้อำนวยการไฟฟ้าเขต ๑	ประธานกรรมการ
๒.	ผู้จัดการไฟฟ้าจังหวัดอุดรธานี	กรรมการ
๓.	นายณรงค์ ปทุมเขต การไฟฟ้าอำเภอหนองบัวลำภู	กรรมการและเลขานุการ

ให้คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งทุกท่านได้ปฏิบัติงาน ตามที่ได้รับมอบหมาย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยอย่าให้เกิดข้อบกพร่องเสียหายได้ เพื่อจะได้เกิดกุศลตามวัตถุประสงค์ร่วมกันต่อไป

อนึ่ง กรรมการที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นนี้อาจจะไม่ทั่วถึงและครบถ้วนให้ประธานอนุกรรมการพิจารณาแต่งตั้งเพิ่มขึ้นอีกได้ตามความเหมาะสม

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

(นายสมภาพ ศรีวรขาน)
ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี

๗. พ.อ. วีรวิทย์ บั่ณติภานุวัฒน์

รอง ผอ. ปค. จว. อด. (ฝ.ท.) กรรมการ

๘. พ.อ. เสรี ศิลปกุล รองเสนาธิการจังหวัดทหารบก อ.ด. กรรมการ

๙. พ.ต.อ. ประชา พรหมนอก ผกก. ภ. จว. อด. กรรมการ

๑๐. นายธเนตร เอียสกุล กรรมการ

๑๑. นายอุดม มณีสถิตย์ ผู้จัดการเขตธนาคารกสิกรไทย กรรมการ

๑๒. นาวาอากาศโทเอนก กันตะบีติ

หัวหน้ากองบริการ กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๓. นาวาอากาศโท สมชัย บุญปั่กษ์

ผบ. พัน อย. กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๔. นาวาอากาศโท ประพิณ ทองพูลศักดิ์

รองผู้บังคับกองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๑๕. พ.ท. คง สมบัติมี หน. ยก. กอ. รมน. จว. อด. กรรมการ

๑๖. พ.ต.ต เชื้อ เหล่าประเสริฐ สวญ.สภอ. เมืองอุดรธานี กรรมการ

๑๗. พ.ต.ต. ประชุม แสงประพาฬ สวญ. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๑๘. พ.ต.ต. พูลสวัสดิ์ ขำอิ่ม สวป. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๑๙. พ.ต.ต. สินทก บรรณดี สวส. สภอ. หนองบัวลำภู กรรมการ

๒๐. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน, บ้านห้วยเดื่อ,

และบ้านโนนทอง กรรมการ

๒๑. ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี กรรมการและเลขานุการ

๒๒. ศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะกรรมการการเงินและอุปถัมภ์

มีหน้าที่รับจ่าย และเก็บรักษาเงินบริจาค ในการบำเพ็ญกุศลในครั้งนี้รวมทั้งพิจารณา การให้อุปถัมภ์จัดงานบำเพ็ญกุศล ได้ดำเนินการไปด้วยความเรียบร้อย ประกอบด้วย

๑. นายธเนตร เอียสกุล ประธานกรรมการ

๒. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน, บ้านโนนทอง

และบ้านห้วยเดื่อ กรรมการ

๓. นายอุดม มณีสถิตย์ ผู้จัดการเขต, ธนาคารกสิกรไทย
สาขาอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ

๔. เสมียนตราอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการรักษาความปลอดภัย

มีหน้าที่รักษาความสงบทั่วไป รวมทั้งการประสานงาน ถวายอารักขา กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง วางแผนถวายอารักขารวมทั้งการจัดระเบียบจราจร ประกอบด้วย

๑. พอ. วีรวิทย์ บัณฑิตภานุวัฒน์ รอง ผอ. ปค. จว. อด. (ฝท.) ประธานกรรมการ

๒. พ.ต.อ. ประชา พรหมนอก ผ.ก.ก.ภ.จว.อด. รองประธานกรรมการ

๓. นาวาอากาศโท สมชัย บุญบั๋กษ์ ผบ, พัน อย.
กองบินที่ ๒๓ กรรมการ

๔. พ.ต.ต. เชื้อ เหล่าประเสริฐ กรรมการ

๕. พ.ต.ท. ประชุม แสงประพาฬ กรรมการและเลขานุการ

๖. พ.ต.ท. พูนสวัสดิ์ ขำอิ่ม กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

๗. ปลัดอำเภอ (ฝ่ายป้องกัน) อำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

กรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

๑. นาวาอากาศตรีประกอบ อารีรบ
หัวหน้าฝ่ายส่งกำลังบำรุงกองบินที่ ๒๓ ประธานกรรมการ

๒. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ว.ป.ถ. ๗ อุดรธานี กรรมการ

๓. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ๐๙ อุดรธานี กรรมการ

๔. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียงยานเกราะ อุดรธานี กรรมการ

๕. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง เสียงสามยอด อุดรธานี กรรมการ

๖. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงสยาม อุดรธานี กรรมการ

๗. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์เสียงสยาม อุดรธานี กรรมการ

๘. บรรณาธิการหนังสือพิมพ์ส่วนกลางที่ประจำอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี กรรมการ

๙. หัวหน้าสถานีวิทยุกระจายเสียง ๑ ป.ณ. เอฟเอ็ม และเอเอ็ม กรรมการ
และเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกปฏิคม

๑. นายกคณะกรรมการเหล่ากาชาดจังหวัดอุดรธานี ประธานกรรมการ

๒. นายอำเภอหนองบัวลำภู รองประธานกรรมการ

๓. ผู้จัดการธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาอุดรธานี กรรมการ
๔. ผู้จัดการธนาคารไทยพานิช จำกัด สาขาอุดรธานี กรรมการ
๕. ผู้จัดการธนาคารออมสิน สาขาอุดรธานี กรรมการ
๖. ผู้จัดการธนาคารออมสิน สาขาหนองบัวลำภู กรรมการ
๗. ผู้จัดการธนาคารกรุงไทย สาขาอุดรธานี กรรมการ
๘. ผู้จัดการธนาคารกสิกรไทย สาขาอุดรธานี กรรมการ
๙. หัวหน้าสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกจัดสถานที่

มีหน้าที่จัดสถานที่ทุกอย่าง เตรียมที่จอดรถยนต์ จัดห้องน้ำห้องส้วม ปรำพิธี ปรับปรุงบริเวณ ประกอบด้วย

๑. ปลัดจังหวัดอุดรธานี ประธานกรรมการ
๒. นายอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ
๓. นายเธนตร เอียสกุล กรรมการ
๔. แขวงการทางอุดรธานี กรรมการ
๕. ร.พ.ช. จังหวัดอุดรธานี กรรมการ
๖. โยธาธิการจังหวัด กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกอาหารและเครื่องดื่ม

ให้มีเจ้าหน้าที่จัดอาหารและเครื่องดื่มมาบริการสำหรับญาติโยม พุทธศาสนิกชน พระภิกษุ สามเณร ที่ไปบำเพ็ญกุศล โดยให้จัดตั้งโรงทาน มีพ่อครัว แม่ครัว ประกอบอาหาร ให้มีคุณภาพและปริมาณเพียงพอ อย่างน้อยให้มีโรงทานสำหรับพระภิกษุสงฆ์ ๑ แห่ง สำหรับประชาชนมาบำเพ็ญกุศล ๑ แห่ง ตลอดไปทุกวันจนกว่าจะแล้วเสร็จ

๑. นายอำเภอหนองบัวลำภู ประธานกรรมการ
๒. ปลัดอำเภอ (ฝ่ายปกครอง) อำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ
๓. คณะกรรมการหมู่บ้านโนนทัน บ้านโนนทอง และบ้านห้วยเดื่อ กรรมการ
๔. ผู้อำนวยการโรงเรียนหนองบัวพิทยาคาร กรรมการ
๕. เสมียนตราอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

คณะกรรมการแผนกพิธีการ

มีหน้าที่เกี่ยวกับการจัดพิธีสวดอภิธรรม เทศน์ การบำเพ็ญกุศล อุทิศส่วนกุศลให้แก่หลวงปู่บุญมา ฐิตะเปโม และให้ประสานงานเป็นไปอย่างสมเกียรติ เรียบร้อยเหมาะสมตามศรัทธาของประชาชน

๑. ศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี ประธานกรรมการ

๒. ผู้ช่วยศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี กรรมการ

๓. ศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ

๔. เจ้าหน้าที่สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดอุดรธานี และสำนักงานศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการ

๕. ผู้ช่วยศึกษาธิการอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

กรรมการฝ่ายแสงเสียง

มีหน้าที่จัดหาและควบคุมดูแล ให้แสงเสียงให้คงอยู่ และใช้ได้ดี ตลอดงานเป็นหน้าที่ของ

๑. ผู้อำนวยการไฟฟ้าเขต ๑ ประธานกรรมการ

๒. ผู้จัดการไฟฟ้าจังหวัดอุดรธานี กรรมการ

๓. นายณรงค์ ปทุมเขต การไฟฟ้าอำเภอหนองบัวลำภู กรรมการและเลขานุการ

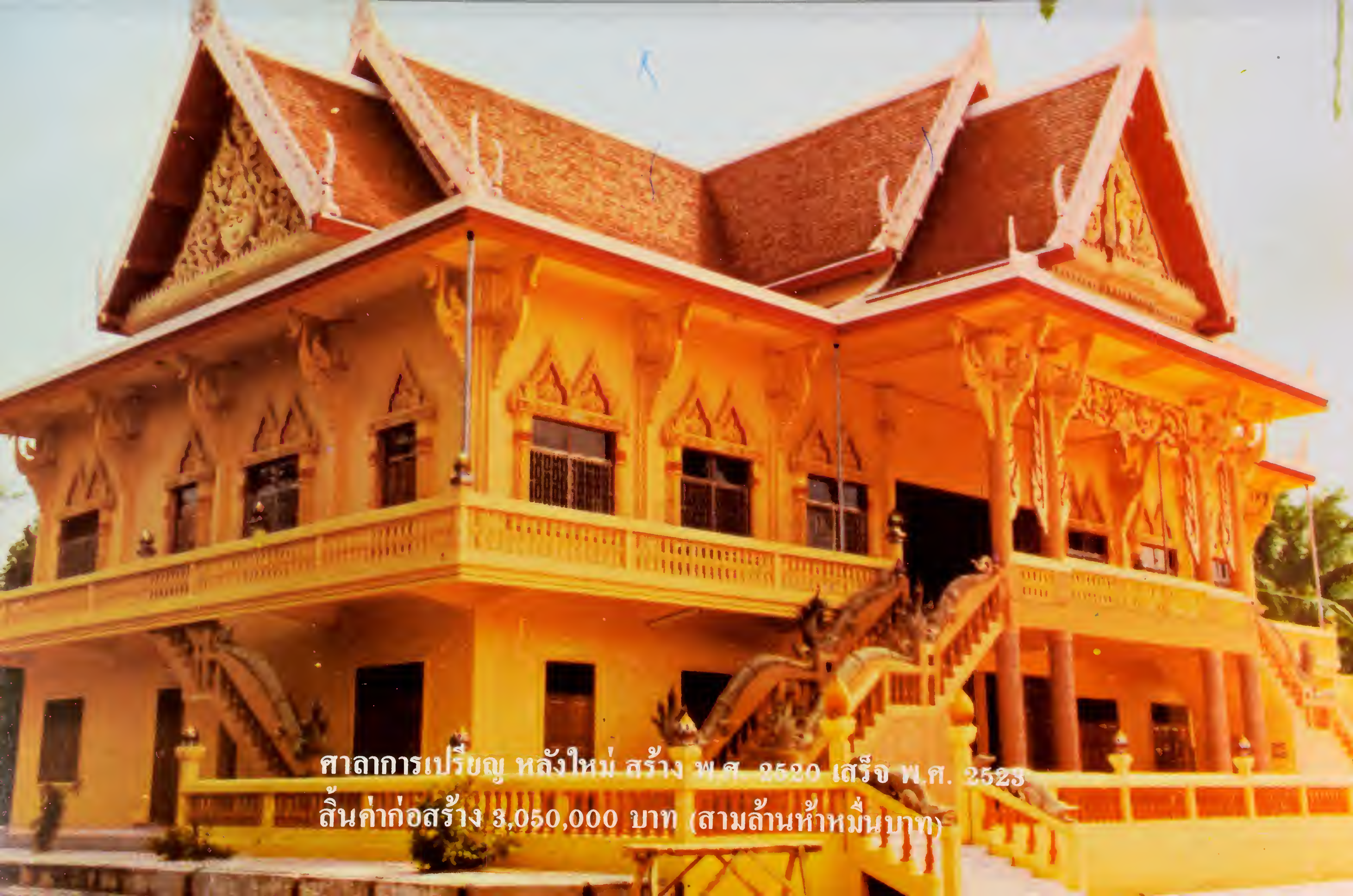
ให้คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ที่ได้รับแต่งตั้งทุกท่านได้ปฏิบัติงาน ตามที่ได้รับมอบหมาย ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยอย่าให้เกิดข้อบกพร่องเสียหายได้ เพื่อจะได้เกิดกุศลตามวัตถุประสงค์ร่วมกันต่อไป

อนึ่ง กรรมการที่ได้รับแต่งตั้งขึ้นนี้อาจจะไม่ทั่วถึงและครบถ้วนให้ประธานอนุกรรมการพิจารณาแต่งตั้งเพิ่มขึ้นอีกได้ตามความเหมาะสม

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๔

(นายสมภาพ ศรีวรขาน)
ผู้ว่าราชการจังหวัดอุดรธานี

ศาลาการเปรียญ หลังใหม่ สร้าง พ.ศ. 2520 เสร็จ พ.ศ. 2523
สิ้นค่าก่อสร้าง 3,050,000 บาท (สามล้านห้าหมื่นบาท)

คำบรรยายธรรม

ของ

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

นับตั้งแต่ อาตมาภาพได้บรรพชา อุปสมบทมา ด้วยศรัทธา ปสาทะ ความเชื่อ ความเลื่อมใส ในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันเป็นองค์รัตนะอันประเสริฐของปวงชนชาวพุทธ อาตมาภาพได้ตั้งปณิธานอธิษฐานใจไว้ว่าจะอุทิศกายถวายชีวิตต่อพระพุทธศาสนา แม้จะมีอุปสรรคเกิดขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะไม่คำนึงถึงอุปสรรคนั้น จะพยายามเสาะแสวงหาคุณงามความดี อันมีอยู่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นมหาสมบัติกลาง อันล้ำค่า พระพุทธเจ้าทรงมอบหมายไว้ให้เราทุกคนคุณธรรมความดี ที่งามในเบื้องต้นท่ามกลาง ที่สุด อันได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มรรคผล นิพพาน ฌานวิโมกข์ ก็ยังมีอยู่ปรากฏอยู่ เป็นคู่กันกับผู้ปฏิบัติ ผู้ใดทำ ผู้นั้นได้ ผู้ใดเรียน ผู้นั้นรู้ ผู้ใดดู ผู้นั้นเห็น เรียนมาก รู้มาก เรียนน้อย รู้น้อย ปฏิบัติมาก ได้มาก ปฏิบัติน้อย ได้น้อย ไม่ปฏิบัติก็ไม่ได้อะไรเลย เป็นไปตามธัมมานุธัมมะปฏิบัติของแต่ละบุคคล เป็นธรรมดาอยู่เอง คนผู้มุ่งจะทำความดีนั้น ย่อมรู้เห็น ย่อมประสบการณ์ด้วยตนเอง รู้เห็นอุปสรรคภายในและภายนอกเอง คนอื่นผู้ไม่ลงมือทำหารู้ไม่ ตัวอาตมาภาพเคยประสพมาแล้ว จะขอเล่าเรื่องราว คราวที่ได้ประสบมาเท่าที่จำได้ อันเป็นเรื่องส่วนตัว พอเป็นทัศนะคติ ดังต่อไปนี้ เมื่อปี จำพรรษาอยู่ที่วัดโพธิสมภรณ์ จังหวัดอุดรธานี เมื่อออกพรรษาแล้ว ก็ออกจากวัดโพธิสมภรณ์ เดินทางไปช่วยพระอาจารย์บุญ ปญฺญาวุโธ ซึ่งเป็นหลวงลุงของอาตมา ตัดผ้าสะบง จีวร พอตัดผ้าเสร็จแล้ว ก็กราบลาท่าน แล้วก็ออกเดินทางไปกับสามเณรองค์หนึ่ง ในระยะนั้นอาตมาบวชได้ ๓ พรรษาพอดี เที่ยวไปทางแม่น้ำก่ำสงคราม กลับขึ้นมาทางบ้านนาดอกไม้มันเป็นเดือน ๗ ไปพักอยู่บ้านตองโชบ จังหวัดสกลนคร ติดต่อกับอำเภอนาแก กำลังเดินไป มีคนเขามาบอกว่าอัญญาธรรม อย่าไปทางนั้นนะ ไปทางทุ่งทางท่า เขาว่ามันมีควายแม่หมันอยู่ตัวหนึ่ง มันเคยขวิดชนพระตายมาแล้วหลายองค์เขาบอกเช่นนั้น อาตมาเลยถามเขาว่า ถ้าอย่างนั้น จะมีทางหลีกเว้นไปทางไหนอีกโยม เขาบอกว่า มีทางหลีกไปทางป่าโคก

เออ ถ้าอย่างนั้น อาตมาก็จะไปทางเก่า เอาแต่บุญแต่กรรมของอาตมาเถอะ อาตมาก็เลยเดินไป หยุดฉันน้ำแล้วก็เดินต่อไป พอเดินไป ๆ เท้าเกิดบวมขึ้น จะเดินไปเดินมาก็ลำบาก พอมาถึงบ้านนาดอกไม้ ถึงท่าวังควาย พอดีในหมู่บ้านนั้น เขาทำบุญประจำหมู่บ้าน เขาพากันจัดแห่กระบวน เขาแห่กระบวนอะไรเราก็ไม่รู้ คงเป็นเรื่องสนุกสนานของเขา เขาก็พากันแห่ข้ามทุ่งนา ตามทุ่งนามีดอกจานบานเต็มต้น อีกสักครู่ก็มีฝูงควายมันวิ่งมา มันวิ่งตรงมายังอาตมา มุ่งเข้ามาจะประหัดประหาร อาตมาจะหาที่หลบหลีกก็ไม่มี มีแต่ห้วยหนองเล็กๆ และคลองนาของเขา ในที่นั้นมีกอเตยอยู่กอหนึ่ง อาตมาก็เลยเข้าไปแอบอาศัยอยู่ที่นั้น อีกไม่นานพวกแห่กระบวนก็มุ่งมาโดยลำดับ ระยะ ๒–๓ เส้น ก็จะถึงท่าวังควาย ฝูงควายมันก็วิ่งขึ้นมาจากท่าวังควาย พอมันวิ่งเข้ามาใกล้กระบวนแห่ ตัวที่มันจะขวิดประหารฆ่าคน มันก็ยืนจ้องอยู่ พวกของมัน ก็วิ่งอ้อมโค้งอยู่อย่างนั้น ตัวที่มันจะขวิดคนก็ทำท่าขึงขัง ถอยหน้าถอยหลัง โยกหน้าโยกหลังอยู่อย่างนั้น อาตมานั่งยึดคอดูอยู่ที่กอเตยนั้น พวกชาวบ้านก็พากันกลัวควายจะขวิดชนเอา ก็พากันวิ่งหนีผ่านมาทางอาตมานั่งอยู่ ควายมันก็วิ่งไล่ตามผู้หญิงสาวอายุประมาณ ๑๘–๑๙ ปี ผู้หญิงสาวคนนั้น ก็วิ่งขึ้นต้นจาน ห่างทางประมาณ ๒ เมตร ควายมันก็วิ่งชนต้นจาน ทำให้หญิงสาวนั้นตกหล่นลงมาจากต้นจาน พอดีก็ตกลงมาถูกกับเขาควาย ควายมันก็ขวิดกลับไปกลับมา ๓–๔ ครั้ง จึงตกลงดิน ขาของหญิงสาวขาดออกจากตัว ควายก็เลยถอยออกไป อาตมาก็ยังหลบอยู่ที่กอเตย เมื่อควายมันหนีไปแล้ว อาตมาก็ออกไปดูเขา โอน่าสงสาร น่าสังเวช สลดใจ พอดีชาวบ้านกับเจ้าของควายก็ออกมา แบกปืนผาหน้าไม้มาคนละกระบอก มาไล่ยิงควายแม่หมันตัวนั้น ยิงทีไรก็ถูกทุกที แต่มันไม่เป็นไร มีแต่ควันเขม่าปืนอยู่ตามตัวมันเท่านั้น อาตมาก็พิจารณาดูคนตาย ที่น่าสงสาร นอนตายกองเลือดอยู่ที่นั้น ก็เลยแนะนำเขาให้ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ทั้งได้ไปร่วมกับเขาด้วย ช่วยทำพิธีให้เขา และได้ร่วมทำบุญกับเขาเอาผ้าที่เขาถวาย ๔ วา บังสุกุลให้แก่ผู้ตาย เสร็จจากนั้นแล้วอาตมาก็เดินไปยังหมู่บ้าน พอไปถึงก็เลยมานั่งขอน้ำฉัน เขาก็ไม่ยอมให้น้ำฉัน ก็ใช้เณรให้ไปตักน้ำกับเขา เขาก็พูดอย่างนั้น พูดอย่างนี้ ตามภาษาของเขา ๆ เป็นภูไทย อาตมาก็เดินเข้าไปหาเขา แล้วพูดว่า โอ หนูนางขอน้ำฉันสักกาหน่อยเถอะ เพราะหิวน้ำมาก ขอแผ่น้ำสักกาเถอะคงไม่เป็นไรนะ เขาก็พูดท่านั้นท่านี้ อาตมาก็นิ่งเฉยเสีย แล้วให้เณรเอาบาตรมาผูกมัดให้ดี แล้วไปตักน้ำเอาเอง โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับเขา คนแก่ ๆ ที่อยู่บ้านใกล้ทุ่งนา พอเห็นอาตมาเอาบาตรตักน้ำ ก็ถือถังน้ำมาให้ ก็เลยบอกเขาว่า ไม่เป็นไรดอกโยม อาตมามี

บาตรแล้ว จะใช้ให้เณรตักขึ้นมาฉันก็ได้ เมื่อฉันน้ำเสร็จแล้ว ก็ถามเขาว่า บ้านนี้มีวัดมีพระอยู่ไหม เขาบอกว่า มีแต่วัดร้าง ๆ ไม่มีพระเณรอยู่ นอกจากวัดแล้ว มีที่ไหนเป็นที่ว่าง ๆ อยากจะขออาศัยพักผ่อนอยู่สักคืน จะได้ไหม เพราะเหน็ดเหนื่อยมาก เท้ามันก็บวมเจ็บ พ่อออกคนนั้น เป็นชาวจังหวัดอุบล ฯ มาทำสวนอ้อยอยู่ในหมู่บ้านนั้น บอกว่า สวนผมก็มีครับเป็นสวนอ้อยว่าง ๆ บ่อน้ำก็มี แต่อยู่ห่างไกลบ้านหน่อย แต่ในสวนและบริเวณนั้นมีสัตว์ร้ายมาก จำพวกหมี เสือ มันมีมากครับ อาตมาก็บอกเขาว่า อะไรก็ช่างมันเถอะ ถ้าเคยฆ่าเคยตบตีมัน มันก็คงมาทำร้ายเราเท่านั้นเอง ก็ขอแต่เจ้าของถิ่นอนุญาต ก็จะไปพักลองดู พอดีผู้ใหญ่บ้านก็ออกมา ก็บอกว่า ไปไม่ได้หรอก ขอให้ อัญญาธรรม ไปพักในหมู่บ้านก่อนเถอะ ถ้าจะไปพรุ่งนี้เช้า ฉันจังหันเช้าเสร็จจึงค่อยไปพิจารณาเอาเอง จะไปพักอยู่ที่ไร่ที่สวนนั้นมันลำบาก เพราะชาวบ้านแถว ๆ นี้ ก็ไปตักน้ำ ที่บ่อน้ำในสวนนั้น เขาชอบทำตลบตะแลง แสดงท่าทางอย่างนั้นอย่างนี้ กับพระเจ้าพระสงฆ์ วัดไม่มีพระเณร ก็เพราะเหตุนี้แหละ อาตมาก็บอกว่า ถ้าอย่างนั้น ก็แล้วแต่ผู้ใหญ่บ้าน ก็เลยพักอยู่ที่นั้น วันต่อมา ก็เลยถามเขาว่า ที่ไหนมีน้ำ เขาบอกว่ามีอยู่ทางป่าช้า จึงขอร้องให้เขาพาไปดู อาตมาก็สักไม้เท้าไปตามเขา ไปดูที่ไหน ๆ หลายแห่ง ก็หาที่มีน้ำไม่มี ไปดูที่ป่าช้า ก็มีแต่ผีตายโหง ตายกลม มันร่มรื่นดี แต่ไม่มีน้ำ ป่านั้นมีเสือดุร้าย เพราะมันใกล้กันกับสะโนด เราก็พิจารณาดูอยู่ โยมที่พาไปนั้น ก็เอาแขนศอกชี้ให้อาตมาดู อาตมาก็ไม่เข้าใจ ก็เลยถามอีกว่า มันอยู่ทางไหนแน่ คนที่บอกนั้น เขาไม่กล้าบอกตรง ๆ เพราะเขากลัวผี เพียงแต่พูดเบา ๆ ว่า อยู่ทางนั้นแหละ เราก็พิจารณาเอาเอง ว่ามันคงจะอยู่ทางข้อศอกนั้นแหละ ก็เดินไปดู ได้เห็นต้นบกใหญ่ต้นหนึ่ง มันใหญ่จริง ๆ และมีต้นยางโดนอีก ๒ ต้น อีกต้นหนึ่งขึ้นเทียมกับต้นบกนั้น ต้นบกนั้น ได้แผ่กิ่งก้านสาขาออกไปได้ ๑๖ เมตร มองดูที่ลำต้นก็มีตัวอักษรขอมตัวยันต์ ที่เขาทำไว้ เพื่อขับไล่ผีออกจากต้นบกนั้น นอกจากนั้น ก็มีเสี้ยนไม้ฟ้าผ่า ตะปู ตีรอบต้นบกทั้งหมด เมื่อหมอมาทำก็มีความสงบไปชั่วระยะหนึ่ง ประมาณ ๒ เดือน ก็เข้าไปทำร้าย เข้าทรงเข้าสิงเด็กผู้ใหญ่ภายในบ้าน ต่อมา หมอผีก็ตาย ผลที่สุดก็ทำอะไรไม่ได้ ต้นบกอยู่ใกล้นาของเขาประมาณ ๔ เส้น ในบริเวณใกล้เคียงนั้น ใครจะไปทำอะไรไม่ได้เลย ผลของต้นบกหล่นลงมา คนก็กินไม่ได้ กินได้แต่วัว ควาย เมื่อวัวควายมันถ่ายออกมา คนจึงจะผ่ากินได้ บริเวณห่างจากต้นบก ประมาณ ๑๐ เมตร มีน้ำใสสะอาดดีพื้นที่ราบเรียบสม่ำเสมอดี ต่อจากบริเวณน้ำอยู่ เป็นคล้ายหนองสุด แต่ไม่ใช่หนอง มันเหมือน

กับบ่อ มันมีน้ำไหลออกมาจากพื้นดิน เป็นน้ำซับ ไหลออกมาก็ไม่ไปไกล เราพิจารณาเห็นว่า เป็นสถานที่ ที่ควรบำเพ็ญสมณธรรม จึงบอกโยมผู้เป็นเจ้าของที่นั้นว่า จะเอาสถานที่นี่แหละโยม เขาก็ไม่พอใจจะให้ เราก็เอาไม้เท้าขีดวงกลมเป็นที่พัก ขีดที่เดินจงกรมตามที่ต้องการ เพื่อให้เขาทำความสะอาดให้ เขาก็ไม่กล้าทำ เพราะเขากลัวผี โยมคนนี้ได้นำลูกชายฝาแฝดมาด้วย มีอายุประมาณ ๕ ปี น่ารักทั้งสองคน เด็กน้อยมันเห็นผลหมากบกมีจำนวนมาก ก็พากันเก็บมากองไว้ แล้วก็พากันผ่าหมากบกกินส่วนเรากับพ่อเด็กก็ทำความสะอาด ปัดกวาดที่สำหรับเดินจงกรม เสร็จแล้ว ก็มาทำที่พักด้วยไม้ไผ่สูงประมาณ ๕๐ เซนต์ เสร็จแล้ว เขาก็เดินมาดูลูกทั้งสอง เราก็เดินตามมาด้วยกัน ก็มาเห็นเด็กน้อยทั้งสองนอนคาบหมากบกอยู่ยังไม่กินหรือจะกินแล้วก็ไม่รู้ ถามก็ไม่พูด เราก็เอามือจับดู รู้ว่าเด็กอ่อนไปทั้งตัว ตาไม่ลืม หยิกไม่เจ็บ เอามือบีดจมูกก็ไม่รู้สึก พ่อของเด็กไม่รู้จะทำอย่างไร จับดูตัวของเด็กก็เย็นไปหมด พ่อของเด็กกระวนกระวาย ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร อาตมาก็เลยอุ้มเด็กมาวางไว้ที่ตักหันหัวเด็กเข้าหากัน แล้วสั่งพ่อเด็กให้ไปทำความสะอาดต่อไปอีก อาตมาก็ตั้งสัจจะอธิษฐาน กำหนดจิตของเรา ยึดเอา พุทโธ ๆ เป็นอารมณ์ของจิต ๆ ก็แน่เข้าสู่สมาธิภาวนาประมาณ ๑ ชั่วโมงเศษ รู้สึกว่า ตัวเด็กค่อย ๆ อุ่นขึ้น ๆ และค่อย ๆ กระดิกนิดหน่อย ไม่นานเท่าไรนัก ก็กระดุกกระดิก พลิกตัวไปมา ลืมตาได้ เป็นปกติ มันไม่เห็นพ่อของมันเห็นเป็นพระ เราก็ถามว่าเป็นอะไรไป อ้ายหนูน้อย เด็กทั้งสองก็ไม่พูด เพราะยังกลัวตัวสั่นอยู่ เราก็บอกว่า ไม่ต้องกลัวดอก พ่อของหนูก็ยังอยู่ พอเด็กหายจากความกลัวแล้ว เด็กก็บอกว่า ไม่รู้เป็นใครมาบีบคอ หลังจากนั้นก็ไม่รู้สึกอะไรเลย เราถามอีกว่า เดี๋ยวนี้มันยังบีบอยู่หรือ ก็ได้รับคำตอบว่า มันหยุดบีบแล้ว เราถามต่อไปอีกว่า ไปทำอะไรให้เขา ๆ จึงมาบีบคอเล่า เด็กบอกว่าไม่ได้ทำอะไร อยากกินหมากบก ก็เอามันมาผ่า ผ่าแล้วก็หยิบเข้าปากยังไม่ทันกลืน มันก็มาบีบคอก่อน เราก็ถามอีกว่า อยากกินอีกไหม ถ้าเจ้าอยากก็ผ่ากินเลย ไม่ต้องกลัว หลวงพ่อขอเขาให้แล้ว อาตมาได้บอกเจ้าที่เจ้าภูมิเป็นภาษาของตนว่า เจ้าที่เจ้าภูมิที่อาศัยอยู่ที่นี้ อย่ามาทำลูกหลานเลย จะเป็นเจ้าปู่ เจ้าตาหรือเจ้าภูมิก็ดี อย่ามารบกวนลูกหลานเถอะ ลูกหลานเขามาทำงานจัดสถานที่ให้อาตมาต่างหาก ตัวอาตมาก็มาทำข้อวัตรปฏิบัติ ไม่ได้มาแย่งที่แย่งทางผู้ใดเลย ไม่ได้มาไล่เจ้าที่เจ้าภูมิ ไม่ได้ไล่ผีสางเทวดาเหมือนหมอผีเขาดอก มาพำเพ็ญสมณกิจต่างหาก ถ้าเคยอยู่ต้นไม้หรืออยู่สถานที่ใด ก็ขอให้ไปอยู่ตามอัธยาศัยเถิด ขออย่างเดียว อย่ามาเหยียบจมูกกัน ก็แล้วกัน มันจะหายใจไม่ได้ จะ

เหยียบตน เหยียบตัว เหยียบแข้งเหยียบขา เหยียบหัว เหยียบหู เหยียบตา ก็เหยียบได้ เชิญตามสบาย หลังจากนั้น เด็กทั้งสองก็เอาหมากบกมาทุบมาผ่ากินได้ตามสบาย และพากันเก็บเอาหมากบกไปกินที่บ้านด้วย พอถึงเวลาเช้า เราก็เข้าไปบิณฑบาตร ชาวบ้านก็ถามว่ามีเสียงอะไรอยู่ที่ต้นบกเราก็บอกเขาว่า ไม่ได้ยินเสียงอะไรเลย ชาวบ้านก็บอกว่า มี ได้ยินเสียงพูดกัน เถียงกันอยู่ตลอดคืน เขาบอกว่าผีมันเถียงกัน แต่เราไม่ได้ยินเสียงนั้น วันต่อมาชาวบ้านก็มาถามอีก เราก็บอกว่าไม่ได้ยินเสียงอะไรจริง ๆ อยู่มาแล้ว ๔ คืน พอมาถึงคืนที่ ๕ ก็ปรากฏว่า มีเจ้าถิ่น เจ้าภูมิ เดินมาทางบ่อน้ำ ได้ยินเสียงรองเท้าส้นเหล็กดังกุ๊บ ๆ ได้ยินแต่เสียง ไม่เห็นตัว เราพิจารณาดูอยู่ เราได้จุดเทียนไว้ที่พัก และที่เดินจงกรม สว่างจ้าอยู่ ระหว่างทางเดินจงกรม ก็จุดเทียนไว้สว่างอยู่ มองดูก็ไม่เห็นมีอะไร ต่อมาสักครู่หนึ่งก็ได้เห็นเสือใหญ่ เดินเข้ามาหา ตามันมองดูข้างโน้น ข้างนี้ มันก็หนีไป ส่วนเสียงดังกุ๊บๆ มันก็เดินเข้ามาตามทางเดินจงกรมของเรา เสียงเดินกลับไปกลับมาเหมือนเราเดินจงกรม แต่ไม่เห็นตัว ขณะที่เราเดินจงกรมอยู่ กลับไปกลับมา เสียงมันก็ดังกลับไปกลับมา เราก็เลยเดินไปที่พัก นั่งอยู่ ได้บอกให้สามเณรน้อย ซึ่งกำลังเดินจงกรมอยู่ห่างกัน ประมาณ ๓๐ เมตร ว่าเณรอย่าไปหวาดกลัวต่อเสียงอุปสรรค ที่เกิดขึ้น จงตั้งใจระลึกถึง พุทโธ ธัมโม สังโฆ เป็นอารมณ์ ทุกลมหายใจเข้าออก พอสั่งบอกเณรอย่างนั้น เณรก็บอกว่า ได้ยินเสียงมันอยู่ แต่ไม่เห็นตัว แล้วเณรก็ไปสู่ที่พักของเณร ในขณะที่เรานั่งพิจารณาอยู่ที่กระท่อมที่พักของเรา ก็ปรากฏว่า ที่พักของเรา มันสั่นเสทือน เอนไปเอนมาอยู่อย่างนั้นต่อมาคล้าย ๆ กับมันเอาเท้าเหยียบยันที่พักให้เอนไปข้างโน้น เอนไปข้างนี้ ทำอยู่อย่างนี้ ครั้งที่ ๑ เราก็ไม่พูด ครั้งที่ ๒ เราก็ไม่พูด มันยิ่งเหยียบให้ตะแคงลง เราก็เลยพูดว่า ทำไม มาทำรุนแรงนักเล่า อย่ามาทำกันเลย ถ้ามันตกลงไป เอวเราก็จะหัก ขาเราก็จะหัก ถ้าเราเคยเป็นคู่อริศัตรูกันในชาติไหนก็ตาม ก็จงทำเราไปเถอะ เราไม่ว่าอะไรดอก เราขอบอกว่าอย่าไปทำให้สามเณรน้อย หวาดกลัว ตัวสั่น ครั้นจะทำจริง ๆ ก็ให้ทำกับเราเอง จะทำให้ตายเราก็ถวายชีวิตให้ เรามาอยู่ที่นี้ เราไม่ได้มารบกวน เรามาทำความเพียรของเราต่างหากไม่ได้มาเบียดเบียน ข่มเหงใคร ไม่ได้มายื้อแย่งเอาภูมิสถานบ้านเรือนของผู้ใด เรามาบำเพ็ญสมณธรรม ชำระกิเลสตัณหาของเราต่างหาก แม้เราจะทนทุกข์ทรมานสักปานใดก็ตาม เราก็จะไม่ลดละความเพียรของเราเป็นอันขาด เราได้มอบกายถวายชีวิต อุทิศต่อพระศาสนาแล้วต่อจากนั้น ก็ได้แผ่เมตตา พออาตมากล่าวจบลง ก็ปรากฏว่า กระท่อมที่เราพัก ก็ตั้งอยู่

เป็นปกติเดิม เป็นระยะต่อมาอีก ก็ปรากฏมีคนแก่ ๆ รูปร่างใหญ่โต เดินเสียงดัง ๆ เข้ามา เมื่อมาถึงมันก็เอาเท้าถีบที่พักของเราอย่างรุนแรง ที่พักก็หักพังลงมา เราก็ตกลงมานั่งอยู่พื้นดิน บาตร หมอน ผ้าปูนอน มุ้งกลด ก็กระจัดกระจาย อาตมาก็พูดว่า ทำไมหนอถึงมาทำรุนแรงถึงปานนี้ ถ้าทำถึงปานนี้ เราก็จะเอวหัก ก้นแตกเท่านั้นเอง จะไปขอทานเขากินได้อย่างไร เณรเห็นเราตกอยู่พื้นดิน ก็ไม่กล้าเดินมาหาด้วยความกลัว ตัวสั่นอยู่ แสงไฟที่เราจุดไว้มันก็สว่างอยู่ เราก็พิจารณาดูใจของเรา มันก็สบายอยู่ พอเราพูดไปพูดมา กระแสร์จิตมันคงจะมีช่องโหว่ ให้มันเข้ามารบกวน รู้สึกใจมันเป็นสั่น ๆ ขึ้นมา ทำไมหนอจิตของเราหัวใจของเรา ทำไมมันเป็นสั่น ๆ อย่างนี้ ทำไมใจมันกระวนกระวายหนอ ใจมันกลัวเขาหรือนี่ ก็เลยคิดอยู่แต่ในใจตนเอง แต่ปากของเราก็ว่าไม่กลัว แต่ใจของเรามันก็ว่ากลัว ๆ นี้เราว่าอยู่คนเดียว เราเลยระลึกถึงแต่ พุทโธ ๆ ก็เลยมอบกายถวายตัว มันจะสิ้นลมหายใจเข้าออกก็แล้วไป เราจะไม่เยื่อใยในชีวิต ขออุทิศตนต่อ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และต่อบิดา มารดา ครูอาจารย์ ใจของเราก็รู้สึกว่า ได้รับความอบอุ่น มีกำลังกล้าหาญขึ้นมา พอใจกล้าหาญแล้ว เราก็ลุกขึ้นจัดทำที่พัก แล้วเราก็นั่งพิจารณาอยู่อีก นั่งอยู่นานพอสมควร มันก็เข้ามาอีก เข้ามาหมุนกลด ที่ห้อยอยู่ ให้หมุนวนไปวนมา เราก็บอกมันว่า อย่าเถอะ อย่าทำอย่างนี้ กลดมันจะหลุดขาดลงมา มันจะพังหมด มันก็ยิ่งหมุนกวัดแกว่งไปมา จนกระทั่งมุ้งกลด ได้เลิกขึ้นไปพันอยู่หลังกลด โอหนอ พวกเจ้านี้ มันทำอย่างนี้ได้หนอ เออ ทำไปเถอะ พอว่าแล้ว เราก็ลุกออกไปเดินจงกรม พอเราออกไป กลดมันก็หยุดหมุน มันก็ออกไปเล่นงานป่าไม้ เสียงป่าไม้ ดังสนั่น หวั่นไหว ดังอยู่ทางโน้น ดังอยู่ทางนี้ เสียงป่าประสานกันหวั่นไหว ไม่ขาดระยะ เสียงดังเหมือนกับต้นไม้จะถอนราก ถอนโคน เหมือนกับต้นไม้จะขาดสะบั้นลงทั้งต้นลำ และกิ่งก้านสาขา แต่ก็ไม่มีอะไรจะหักลง แม้แต่อย่างเดียว เราก็เดินจงกรมไปมา จนกระทั่งเวลาถึง ตี ๑ นาฬิกาในคืนนั้น ต่อแต่นั้นไป ก็ไม่มีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นอีก ก็มีเพียงเท่านั้นเอง คืนที่สอง มันก็มาแต่หัวค่ำ พอมืดลงเราก็จุดไฟโคม แขวนไว้ที่พักของเรา มันแสดงตัวเป็นพายุใหญ่ โหมเข้าใส่ที่พักทันที เสียงสนั่นหวั่นไหว คล้าย ๆ กับ เสียงฟ้าแลบ ดังก้องคำรามอยู่ทีเดียว ในขณะนั้นเรากำลังเดินจงกรมอยู่ เป็นอยู่ชั่วครู่ใหญ่ ๆ มองดูต้นไม้ก็สงบปกติอยู่ เป็นอยู่เฉพาะที่พักเท่านั้น ครั้นไปดู ที่นอน หมอน มุ้ง ก็กระจัดกระจายไปหมด เราก็คิดพิจารณาว่า มันจะเป็นอะไร ก็ช่างมัน แล้วแต่มันจะเป็นจะไป บอกมันไม่ฟัง มันจะเอาเราไปทิ้งเป็น ก็แล้ว

แต่มัน มันทำได้ เราก็เก็บสิ่งของ ๆ เราได้ คืนที่ ๒ คืนที่ ๓ มันก็พากันหลั่งไหลมาจำนวนมากมาย มืดตื้อไปหมดในเขตป่าบริเวณนั้น เราก็จุดเทียนไว้ ตามที่พัก ที่เดินจงกรม ตามตอไม้ จุดจนหมดเทียน เวลามันมาถึงปิดบังแสงไฟหมด มองไม่เห็นแสงสว่างเลย มืดมัวไปหมด แต่มองไป ไม่เห็นปรากฏตัวตนเลย เป็นอยู่อย่างนี้ ประมาณ ๑ ชั่วโมง ต่อจากนั้นมันสำแดงตัว เป็นผีหัวขาดบ้าง แขนขาดบ้าง ขาขาดบ้าง มีแต่หัว ตัวไม่มีบ้าง มีแต่ตัวหัวไม่มีบ้าง แสดงรูปร่างวิกลวิการต่าง ๆ นา นา เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่ากลัวมาก เต็มทั่วไปหมด ไม่นานก็หายไป อีกไม่นานก็ปรากฏเกิดขึ้นอีก เกิดหายเกิดหาย อยู่อย่างนี้ เหมือนกับรูปภาพในหนังภาพยนตร์ เราพิจารณาดูว่า มันเป็นผีปีศาจ เจ้าของถิ่นเจ้าของภูมิ เราก็ไม่เกรงกลัวอะไร พวกมันอยู่ทางนั้น เราก็มาอยู่ทางนี้ มันอยู่ทางนี้ เราก็มาอยู่ทางนั้น เป็นอยู่อย่างนี้แหละ เปลี่ยนกันอยู่ซ้าย ขวา ต่างก็ไม่กลัวซึ่งกันและกัน ต่อมาถึงคืนที่ ๔ ปรากฏรูปร่างของมันมีหัว มีตัวมีตน ครบถ้วนบริบูรณ์ ไม่ผิดคนเราธรรมดา มายืนเต็มทั่วบริเวณนั้นทั้งหมด เรานั่งอยู่ที่พักพิจารณาดู พวกเขาไม่ได้เข้ามา มีแต่ยืนอยู่อย่างนั้น ในคืนวันนั้น เขาไม่ได้ทำอะไรแก่เรา จากนั้นพวกเขาก็ได้หายไป พอตกมาถึงคืนที่ ๕ เราได้ทำกิจวัตรตามที่เคยทำมา คือ ไหว้พระ ทำวัตร สวดมนต์เสร็จแล้ว เราก็เข้าที่ นั่งสมาธิภาวนา ทำใจให้สงบอยู่ พอสักครู่ปรากฏได้ยินเสียงเครื่องบิน พร้อมด้วยเสียงรถ ดังสนั่นหวั่นไหวขึ้นในสถานที่นั้น เหมือนกับแผ่นดินจะถล่ม ไม่นานก็ปรากฏเห็นรถ ส่วนรถเหมือนกับรถ จีเอ็มซี ของเรานั้นแหละ วิ่งเต็มไปหมดในสถานที่นั้น แต่รู้สึกว่าป่าเหมือนกับทุ่งว่าง ไม่มีต้นไม้ เพราะสถานที่นั้นเต็มไปด้วยรถ ที่จอดแน่นไปหมด สักครู่ เครื่องบินก็ได้บินลงมาตรงบริเวณนั้น ลมของเครื่องบินแรงมาก ได้พัดเอาฝุ่นตลบไปทั่วบริเวณนั้น มองดูไม่เห็นอะไรเลย พอเครื่องบินลงแล้ว ฝุ่นก็ได้สงบหายไป เราก็นั่งอยู่ในที่พักของเรา สังเกตดูอยู่ ปรากฏเห็นคนเดินออกจากเครื่องบิน ได้ตรงเข้ามายังที่พักของเรา แต่เขาเข้ามาด้วยความเคารพ สงบเสงี่ยม ส่วนหัวหน้า ก็นั่งอยู่ที่หนึ่ง ลูกน้องก็นั่งถัดกันออกไป เราก็ถามว่า พวกโยมมีธุระอะไรจึงเข้ามาหาอาตมา เขาบอกว่า มานมัสการ กราบลา อัญญาธรรม จะย้ายบ้านไปอยู่ฝั่งซ้ายคือที่ น้ำหงึ่ม อยู่ที่นี้ไม่ได้ มีแต่คนมารบกวน ถ้าอัญญาธรรมไปทางนั้น ขอนิมนต์ไปแวะ

พวกผมด้วย สำหรับวันพรุ่งนี้ ขอนิมนต์ท่านอัญญาธรรม ไปพรมน้ำพระพุทธมนต์สวดชะยันโต ให้พวกผมด้วย เวลา ๓ โมงเช้า จะมารับ เราก็รับนิมนต์พวกเขา และให้โอวาทแก่พวกเขา สมควรแก่เวลาแล้ว เขาก็ลากลับ เมื่อถึงเวลาเช้า พวกเขาก็มารับ เราก็ไปตามเขา พอไปถึงริมแม่น้ำโขง เราได้สังเกตดู เรือจอดเป็นแถวเต็มไปหมด ในเรือเราสังเกตดูมีไหกระเทียม เข้าใจว่า คงจะเป็นไหเหล้า มองดูเรือลำต่อไป ก็มี ฆ้อง กลอง และพลทหาร อยู่ในชุดผ้าแดงมัดหัว ถือไม้พายเรือ เป็นการเตรียมพร้อมที่จะ เคลื่อนย้าย เราก็ลงไปในเรือ ที่จอดอยู่ย่างเท้าลงไปเหยียบเรือ เรือก็โยกเยก ไหวไปมา เขาก็บอกว่า ท่านอัญญาธรรมลงไปเลย ไม่เป็นไรดอก เราก็ได้เดินลงไปในเรือ ประพรมน้ำมนต์ไปเรื่อย ๆ พอเสร็จแล้ว เราก็ขึ้นจากเรือ ไปยืนสังเกตอยู่บนฝั่งน้ำโขง พวกเขาก็สั่งอำลาเราเสร็จแล้ว ตีกลองขึ้น ๓ ครั้ง หัวหน้าก็สั่งลูกน้อง ให้เคลื่อนเรือออกไป เป็นแถว ๆ ตามลำดับ เป็นแถวยาวเหยียดเต็มน้ำ พอออกไปได้สักครู่ ก็หายไปหมดทุกลำ ไม่นานเท่าไรนัก ก็เห็นไปโผล่ขึ้นที่ฝั่ง มองเห็นเขากำลังขึ้นฝั่งขนวัตถุสิ่งของขึ้นฝั่งไป พอพวกเขาขึ้นฝั่งไปหมดแล้ว เราก็เดินทางกลับที่พักตามเดิม นับตั้งแต่ เจ้าถิ่นเจ้าภูมิเขา ได้โยกย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้ว ปรากฏว่า ชาวบ้านแถวนั้นก็มีความสงบสุข ไม่เดือดร้อน จะทำไร่ ทำสวน ทำนา ตัดไม้ ก็ทำได้โดยอิสสระ ไม่เกรงกลัว ผีสาง ภูตผี เทวดา เจ้าถิ่นเจ้าภูมิ ทำได้อย่างสบาย ไม่เหมือนแต่ก่อน ไม่ได้เซ่น บวงสรวง ภูตผีปีศาจ เจ้าปู่ เจ้าตา ด้วยข้าวดำ ข้าวแดง เหล้าไห ไก่ ตัวหัวหมูเหมือนแต่ก่อน ผีก็ไม่ได้ ไปเข้าเจ้า เข้าทรง เข้าสิงใคร ชาวบ้านแถวนั้น ก็ยอมรับนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ ที่พึ่งที่เคารพ นับถือของตน ตลอดชีวิต พากันประกอบศาสนกิจทางพระพุทธศาสนา มีการไหว้พระ รับศีล ฟังเทศน์ เจริญภาวนาตามกำลังของตน ๆ ตัวอาตมาภาพเอง ก็พลอยสบายใจ ไม่มีอะไรมารบกวน ก็เร่งพยายามทำความเพียรสมณกิจของตน เพื่อระวังไม่ให้บาปอกุศลเกิดขึ้นในสันดาน เพียรละอกุศล กิเลสตัณหาทิฏฐิ มานะ โลภ โกรธ หลง อันมีอยู่ในจิตสันดาน เพียรให้คุณธรรมความดี ที่มีอยู่ในพระศาสนา ให้เกิดมีขึ้นในจิตสันดานและเพียร รักษาคุณธรรมความดี ที่มีอยู่ในสันดานไม่ให้เสื่อมหายไป ตั้งใจบำเพ็ญเพียรสมณกิจ โดยยึดเอาอารมณ์ของสมถะภาวนา และอารมณ์

ของวิปั่สสนาภาวนา อย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นอารมณ์ของจิต ทั้งกลางวันและกลางคืน ตามกำลังความสามารถของเราต่อไป ท่านผู้ฟังญาติโยมทั้งหลาย ได้ฟังคำบรรยาย เรื่องราวประสบการณ์ของอาตมา มาแล้วเป็นบางตอน บางเรื่อง สำหรับเรื่องราวตอนอื่น ๆ ที่ได้ประสบพบเห็นมา ก็มีหลายเรื่องหลายตอน ที่ได้ออกเดินธุดงควัตร ไปตามภูเขาลำเนาป่าไปในที่ต่าง ๆ มาแล้ว เรื่องที่กล่าวบรรยายมาแล้วนั้น อาตมาก็เล่าไป ตามที่มันรู้มันเห็นตามมันประสบการณ์ จะเชื่อหรือไม่เชื่อ ก็แล้วแต่ผู้ฟัง จะใคร่ครวญพิจารณาเอาเอง เพราะนักปฏิบัติธรรม อาจจะประสบการณ์รู้เห็นไม่เหมือนก็ได้ ดังนั้น การบรรยายมา ก็สมควรแก่เวลา จึงขอยุติลงไว้เพียงเท่านี้ ขอความสุขสวัสดี จงเกิดมีแก่ท่านทั้งหลาย ทุกเมื่อ ฯ

ธรรมสวนีย

หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม

ศึกษา กาย วาจา จิตของเรานี้เป็นยังไง องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้บัญญัติตักเตือน ให้พวกเราทั้งหลายประพฤติรู้สึกระลึกตัวเองว่าทำอย่างไร เราจะได้คุณงามความดีเข้ามาประสานจิตใจของเรา ให้กระตุ้นอยู่จะได้รู้สึกสำนึกในที่แห่งทางธรรม อันที่ชื่อว่าธรรมะก็ไม่ได้หมายว่าอื่นไกล ก็หมายเอาตัวของแต่ละบุคคลนี่เอง ไม่ว่าหญิง ว่าชาย ต้องหมายเอาตัวของเรา เราต้องค้นคว้าที่ตัวเรา ให้เห็นว่า สุข ทุกข์ อยู่ที่เรา ธรรมก็อยู่ที่นั่น เมื่อเห็นว่าความเดือดร้อน และความเย็นอยู่ที่ใด ความเป็นธรรมก็อยู่ที่นั่น เมื่อเราเห็นว่าความสงบเรียบร้อยอยู่ที่ใด ก็ได้ชื่อว่าสันติธรรมก็อยู่ที่นั่น เพราะฉะนั้นเราต้องทำจิตและกายของเราให้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม เราไปไหนมาไหน เราต้องนึกถึงพุทโธ พุทโธนั้นก็หมายถึงความรู้ รู้กิจการของตัวเรา แต่ตัวคนอื่นยกไว้ก่อน รู้อะไรที่เรียกว่ารู้ คือ รู้รัก รู้ชัง รู้ได้ รู้เสีย รู้นิวรณ์ รู้ก้าวหน้า ถอยหลัง รู้ซ้าย รู้ขวา รู้ดี รู้ชอบ ตลอดใครนินทาว่ากล่าวต่าง ๆ ก็คือตัวของเรานี้มีอยู่แล้ว ทีนี้เมื่อเรารู้แล้ว ของหล่านี้ ที่พูดไปนี้เราชอบนัก มีความหึงความหวง ความรัก ความชัง ความชอบ ความไม่ชอบ ถ้าเราไม่ชอบแล้วก็ทำยังไง เราเราจะแก้ไขยังไงให้มันหมดไป คำครหานินทา เราไม่ควรคุ้ยเขี่ยเหยียดหยามซึ่งกันและกัน เราจะทำอย่างไร องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านว่า ก็ไม่ยากอะไร เราก็หยุดมันเสีย อย่าไปคิดมัน อย่าไปทำมัน อย่าไปพูด อย่าไปทะเลาะ ความเกลียด ความชัง ความรวย ความจนเราหยุดเสียแล้ว มันก็หายหน้าไปเท่านั้น ถ้าเราเปิดประตูเวลาใดพวกหนึ่งไม่มาก็ต้องพวกหนึ่งมา พวกตาไม่เข้า ก็พวกหูมันเข้า พวกหูไม่เข้า จมูกมันก็ต้องเข้าไป ปากลิ้นมันก็ต้องเข้าไป รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มันก็ย่อมรั่วไหลเข้าไป เพราะมันมีช่อง ถ้าไม่มีช่องเสียแล้ว เราปิดอยู่ ทำไมมันจะเข้าไปได้ล่ะ มันก็เข้าไปไม่ได้ คือเรามีสติสัมปชัญญะอยู่ รู้ตัวเรา คือเขาด่อน เขาด่าเรา เหมือนเราเคยค่อน เคยด่าเขา เคยเกลียดเขา เรานี้แหละ เรา

ชอบไหม พระพุทธองค์ท่านว่าเป็นของที่สกปรก เป็นของที่ไม่สะอาด เป็นของที่ไม่งดงาม นักปราชญ์หรือปุถุชน คนอันธพาลก็ไม่ชอบ แต่ทำไมเขาเล่นล่ะ เพราะเขาไม่ได้นึกว่า อันนั้นเป็นเรื่องสนุกของอันธพาล เพราะอันธพาลเขาจึงได้ตั้งใจขึ้นมา นี้เราต้องช่วยบรรเทาปั๋ดเป่าร่างกายของเราเอง รู้สึกว่าเราโกรธ ทีนี้เขาโกรธเรา เราต้องถามตัวเราว่า เราชอบหรือไม่ชอบ และผู้ที่ว่าเราเขาชอบไหม เขาก็ไม่ชอบ คนอื่นนอกจากนั้น เขาชอบไหม เขาก็ไม่ชอบ ทีนี้ถ้าในบ้านเรือนของเรา สุนัข สุกร แมว เป็นต้น มันชอบไหม มันก็ไม่ชอบ เอ๊ะ ถ้าไม่ชอบ ทำไมเราจะไปร่ำรี้ร่ำไรกับมันทำไม เรื่องสกปรกเราก็งดเสีย เราหยุดไปแล้วเขาด่าเรา เราก็ยิ้มเหมือนพระพุทธรูป นึกถึงพระพุทธเจ้าเหมือนกับแผ่นดิน เพราะว่าอย่างไรก็ตาม เราสมควร เขาจะติ สมควรเขาจะชมเต็ม ๑๐๐ % เขาชมก็ ๑๐๐ % เขารักก็ ๑๐๐ % เขาชังก็ ๑๐๐ % เท่ากันทั้งหมด ดีกับชั่ว สมควรได้แล้วจะไปว่าเขาทำไม เขากับเราเสมอภาคกันแล้ว ร่างกายสังขาร มีบุคคลผู้ใดจะข้ามโลกสองไปได้ ข้ามหนึ่งไปหาสองข้ามไม่ได้ เกิดที่ใดก็ต้องอยู่ที่นั้น อยู่ที่ใดก็ต้องอยู่ที่นั้น พระองค์ท่านจึงได้แสดงว่า นี่แหละเรื่องของโลกมันหมุนอยู่อย่างนี้ ถ้าจะให้รู้สึกตัวของเรา ความหิวกระหายเป็นโรคอย่างยิ่ง ก็เพราะไม่รู้จักพอนั่นเอง ได้หนึ่งแล้วเราก็อยากได้สอง สมควรหรือว่าสมกับความหมายของเราแล้ว เราจึงพยายามไปข้างหน้าอีก เราจะขึ้นไปให้สูงส่ง เราสมควรไหม เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ได้ชื่อว่าความหิวกระหายไม่เพียงพอจนเกิดรบราฆ่าฟันกัน ก็เพราะไม่รู้จักพอ ความไม่รู้จักพอเช่นนี้จะหาความสุขที่ไหนล่ะ มันก็ไม่มี พระพุทธองค์ท่านจึงสอนแล้วสอนเล่า ให้รู้ว่าการที่เราพอดี ทำให้พอดี ถ้าไม่พอแล้วมันก็เป็นทุกข์ สังขารนำมา ก็สังขารนำไป สิ่งใดที่ยั่งยืนถาวรในสังขารไม่มี แต่ความเป็นจริง รูปสังขาร จิตสังขาร สังขารทั้ง ๒ นี้ แต่เราเห็นว่ามันเป็นของไม่ยืนยงคงอยู่ก็จริง เราเพียรพยายาม เราควรกระทำอันเป็นสาระประโยชน์แก่ลูกแก่หลานของเรา เราจะได้ฝากไว้เป็นเนติแบบแผนอันงาม เหมือนกับที่บรรดาที่ทายก อุบาสก อุบาสิกา ได้อุตส่าห์สัญจรมาจากจังหวัดพระนคร ก็เพื่อมาอบรมจิตใจของแต่ละคน มาถ่ายทอดความคิดความเห็นแต่ละคน มาแลกเปลี่ยนความคิด ความเห็น แต่ละสิ่งแต่ละประการ เพื่อว่าไปประสานในจิตใจของเราที่มีอยู่ เราจะวัดดูว่าอะไร มีคุณค่าราคาสูง อันใดมีเสมอภาค และต่ำลงไป เรามาคิดมาอ่านให้เห็นว่า ตัวของเรา เราทำงานเพื่อไป หาไว้เพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เราทำงานเพื่อให้ หาไว้เพื่อประโยชน์เท่านั้น ถ้าหากทำเอาเป็นส่วนตัวเป็นทุกข์ ไม่ว่าจะของใหญ่โตเต็มบ่าเหลือกำลังหาไม่ แต่เพียงเข็มเล่มเดียวเท่านี้ล่ะ เราใน

คณะที่นั่งอยู่นี้ เราจะถือเข็มเล่มเดียวก็หาได้ยาก เท่านี้ก็แสนยากแสนลำบากแล้ว กลัวจะหลุดมือ กลัวมันจะแทงตัวแล้วมันจะไปติดคนอื่น จะไว้ที่ใด จะหลุดลงดิน ก็กลัวมันจะบั่กคนอื่น นี่แหละคอยระมัดระวัง ผลสุดท้ายก็เลยถือจนแทงเอาจนได้ นี่เพราะว่าทำเอา พระพุทธองค์ทำเพื่อให้ รักษาศีลก็รักษาเพื่อละ เข้าวัดพึ่งธรรม ก็เข้าเพื่อจะปลดจะปล่อย เพื่อจะหานโยบายปลดเปลื้องตนของเราออกจาก ราคะ โทสะ โมหะ จากอคติธรรมทั้ง ๔ คือ ศรัทธาคติ ความลำเอียง ความรักคนนี้ ชังคนโน้น โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธคนนั้น โกรธคนนี้ เราไม่อยากโกรธก็มีผู้ชวนให้โกรธ โมหะคติ ความมืดมนอนธกาลกับบุคคลแต่ละบุคคลกับรูปแต่ละรูป ไม่อยากมืด ไม่อยากมน จำเป็นแล้วก็ต้องดับตะเกียงเรา หรือได้ชื่อว่ามีจิตที่บังคับ จึงได้ชื่อว่า อคติ ภยาคติ ถ้าแต่ละคนก็ต่างกัน กลัวได้กลัวเสียอย่างหนึ่ง กลัวไม่มีกลัวไม่เป็นอย่างหนึ่ง กลัวเขาตำหนิติเตียน ว่าเรา พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ทวด พาเข้าวัดพึ่งธรรม เราไม่ไป เขาก็ว่าเรา เออ! ไป เพราะแก้บั่ญหาเฉพาะหน้ากัน นี่ไปเพราะกลัว นี่เพราะญาติ แต่ก็มีคุณค่าเหมือนกัน แต่ต่ำต้อยไม่สมบูรณ์เทียบกับอาหาร ก็ได้ชื่อว่าทำงานไม่ดี รู้สึกเหมือนกับกินอาหารเท่ากัน แต่จะไปให้กำลังแก่ร่างกายและจิตใจไม่ได้ อันนี้ฉันท์ใด ธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ท่านจึงให้สร้างตนเอง ให้รักษาตนเอง ให้นึกถึง พุทโธ ธัมโม สังโฆ นึกถึงข้อวัตรปฏิบัติของเรา กาย จิต ของเรานี้แหละ ทำให้สะอาด กายสะอาด วาจาสะอาด จิตใจสะอาด เงินทองของใช้ไม่ให้เราทุกข์ ยศถาบรรดาศักดิ์หลุดไปไม่ให้เราทุกข์ หรือไม่ทำให้เราตกต่ำ อะไรเป็นทุกข์ ก็จิตใจของเราต่างหากเป็นทุกข์ท่านให้เห็นอันนี้ ร่างกายนี้ ความเกิด แก่ เจ็บ ตายนี้ เราจะไปเมามัวประมาทอะไร เพราะโลกทุกวันนี้ กำลังบ่วนปั่น กำลังวุ่นวาย กำลังยุแหย่ การยุแหย่นี้มี ๒ ประเด็น

๑. ยุแหย่หาของกิน

๒. ยุแหย่เพื่อให้มันเละเหลวไหลไป

คือหาเหตุและผลเอง เมื่อเห็นเหตุที่ดี ก็จะได้หลบหลีกปลีกตัวของเรา หรือจากความชั่วไปสู่ที่ดี เมื่อเห็นสิ่งที่ไม่ดี เราจะได้เพียรพยายามหาสิ่งบ้องกัน ภัยอันตรายที่จะเข้ามาในวงชีวิตของเรา ครอบครัว เหย้าเรือน และประเทศ ผืนแผ่นดินไทย เราต้องช่วยกันรักษา ช่วยกันสามัคคีพร้อมเพรียง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ถ้ามีความทุกข์ร้อนเกิดขึ้น

แก่พรรคพวกเราก็อยากให้มีความสงบสุข หากมีจะทำยังไง มันก็ไม่ยาก คือเราเห็นเขาเป็นทุกข์แล้ว เรามีสุขพอสมควร เราก็แบ่งสุขเหล่านี้ให้คนจำพวกนั้น เมื่อเขาได้รับแล้ว เขาก็ได้ความเย็นใจ เราก็สบาย ไปที่โน้น มาที่นี้ เราก็ได้ชื่อว่าไม่มีภัย เพราะเขามีความสุข แต่ก่อนนั้นเขามีความทุกข์ร้อน ไม่มีอยู่ ไม่มีกิน เรามีแล้วเอาไปเฉลี่ย รู้จักชดเชยซึ่งกันและกัน ชีวิตจิตใจเรากว้างไว้ ดีกว่าแคบ ยาวดีกว่าสั้น จิตใจของเราก็เช่นเดียวกัน

เราต้องนึกถึงพุทโธ น้อมเข้ามาในตัวของเรา เราทำบุญได้ชื่อว่าเราได้สร้างความเจริญก้าวหน้าของเรา เราบำเพ็ญกุศลได้ชื่อว่า เราได้เตรียมเครื่องมือที่จะขัดเกลา หรือสีขัดร่างกายของเราให้สะอาด เราบำเพ็ญภาวนา ก็ได้ชื่อว่า เราได้สร้างถนนหนทาง คือสร้างความสบายกายและจิตของเราในโลกนี้ โลกหน้า เราทำใจของเราให้ดี พระพุทธองค์ท่านจึงสอนให้ดูที่จิตเรา ดูที่ใจเรา ๆ อย่าประมาท จิตของเรา ใจของเรา มันเป็นทุกข์ก็เพราะจิต ไม่ใช่เงินทองของใช้ให้เป็นทุกข์ ไม่ใช่ลูกไปเสีย เมียไปจาก มันเป็นทุกข์ ตัวของจิตนี่เองมันเป็นทุกข์ มันคิดไม่รู้แล้วรู้รอด รู้สึกว่าเขาค่อนเรา ด่าเรา เราก็ต้องหาคาถาจากครูบาอาจารย์นั้น อาจารย์นี้ไปช่วยระงับ โอ๊ย! ผมนี่ดวงตก ดวงมันไม่ตกที่คนหรอก ถ้าดวงมันตกก็เข้าโลงไปแล้ว ตาย เข้าสุสาน ป่าช้า ไม่เรียกว่าดวงตก มันยังอยู่ทุกคนเอง ฉะนั้นเราอย่าไปค้นบนพื้นบันได ว่ามันสูง ความทุกข์เราอย่าไปเรียกหา เราต้องบ่นว่าเวลานี้ ข้าพเจ้าก็มี เห็นหน้ากัน มีพออยู่ พอกิน มีอะไร มีเสื่อผืน มีหมอนลูกหนึ่ง ได้หนุนหมอนนอนสบาย ๆ นี้ เท่านี้ก็พอ พอเห็นหน้ากัน โอ๊ย! จนจัง เจ้าหนี้เขามาทวง ทวงแล้ว เป็นหนี้เขาอย่างโน้น อย่างนี้ ทุกข์มาก เงินเดือนก็ได้น้อย ผู้ทำเงินเดือน พวกค้าขายก็ว่าไม่มีกำไร นั่งทุกข์โศรกเศร้าเหงาอยู่ นี่แหละอย่าไปบ่นมัน อย่าไปเรียกหามัน เรื่องทุกข์ เรื่องหาเรื่องมีแน่ ไม่ต้องเรียกมันก็เข้ามาแล้ว เรื่องทุกข์ เราต้องช่วยกันป้องกันอย่าให้ทุกข์มันเข้ามา ทุกข์มันเป็นแม่ทัพข้าศึกอันสำคัญ ทำให้ประสาทของเราไม่ทำงาน พระอพุทธงค์ท่านจึงสอนให้นึกถึง พุทโธ ดูที่ศูนย์กลางของเรา คือสะดือทวนขึ้นมา จนประสานขึ้นไปถึงประสาท เราต้องคิดไปตามกระแสแนวทางของงาน อย่าไปนึกถึงอย่างอื่น นึกถึง พุทโธ พุทโธ จะไปที่ไหนก็ดี พุทธะ คือความรู้แจ้ง เห็นจริง เห็นอะไร เห็นสุข เห็นทุกข์ ท่านจึงได้แสดงว่า สันทิฏฐิโก ผู้ปฏิบัติเห็นด้วยตนเอง อะกาลิโก ไม่อ้างกาล อ้างเวลา พระธรรมมีอยู่ทุกเมื่อ เอหิปัสสิโก ควรร้องเรียกคนอื่นมาดู มาชมได้ แต่ก่อนดูตามตำรา เมื่อเรามาคิดดูรู้สึกว่า โอปะนะยิโก น้อมมาตั้งแต่เริ่มแล้ว ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิติ วิญญูชน

จะบริสุทธิ์หรือไม่บริสุทธิ์ ฉลาดหรือไม่ฉลาด ก็อยู่ที่จิตของเรา สุทธิ อสุทธิ ปัจจัตตัง บริสุทธิ์ หรือไม่บริสุทธิ์ก็เพราะจิต ไม่ใช่อย่างอื่นเลยทีเดียว เราต้องตั้งใจของเราเช่นนี้ สันทิฏฐิโก ผู้ปฏิบัติให้เห็นว่า ตนเองเห็นอะไร เห็นสุข เห็นทุกข์ ยืน เดิน นั่ง นอน เราต้องตัดสินด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติเหมือนเราเคยทานอาหารได้วันละเท่านี้ ๆ ทีนี้คนอื่นบอกว่า เท่านี้ก็ทานจุแล้วพอสมควรนี้บอกไม่ถูก ชั่วโมงและนาทีไม่เหมือนกัน สังขารแตกต่างกัน วันนี้รับมาก วันโน้นรับน้อย เราบอกไม่ได้ต้องอาศัยตนเอง ตัดสินตนเอง นั่นชื่อว่า สันทิฏฐิโก ผู้เห็นด้วยตนเอง ผู้ปฏิบัติเห็นอะไร เห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรค อริยสัจจธรรมทั้ง ๔ เกิดขึ้นที่นี้ ก็ตรวจที่กายของเรา ไปตรวจในแผนในตำราไม่พบ ต้องตรวจดูที่กายกับจิต ทุกข์กับสมุทัยเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ ไม่ใช่เรื่องอะไร เพราะกายกับจิตนี้เอง มันทำให้เกิดทุกข์ ทุกวันนี้ก็ดี ฆ่ากันฟันแทงกันทุกวันนี้ ก็เพราะมันไม่พอ กายกับจิตมันไม่พอ นี่แหละเมื่อเป็นเช่นนี้มันก็เกิดความยุ่งเหยิง ความวุ่นวายประเทศต่อประเทศ ครอบครัวต่อครอบครัว ผัวเมียต่อผัวเมีย เราจะไปพูดอะไรให้คนอื่นทั้งประเทศ หรือผู้คุมครองประเทศให้สงบ ให้ลงรอยอันเดียวกันไม่ได้ ฝืนธรรมดาเราต้องคิดเฉพาะครอบครัวของเรา ลูกก็กลุ่มหนึ่ง แม่ก็กลุ่มหนึ่ง พ่อก็กลุ่มหนึ่ง เป็น ๓ กลุ่ม หากมีคนใช้ คนงาน คนใช้หรือคนงานเป็นกลุ่มหนึ่ง เป็น ๔ กลุ่มแล้ว คน ๔ กลุ่มนี้ยังบอกประสานงานยังไม่ได้ จะไปพูดอะไรคนทั้งประเทศ นี่แหละพระองค์ท่านจึงให้ดูที่ผลงาน เมื่อผลงานนั้นเป็นไปได้ไม่ผิดกฎหมายแก่ประเทศชาติ แผ่นดิน ไม่ล่มจมเสียหายแล้วมันก็ต้องไกล่เกลี่ยเฉลี่ยซึ่งกันและกันเสีย อย่าไปดูหมิ่นดูแคลนซึ่งกันและกัน เราดูภูมิประเทศ เมื่อไปทัศนาจร ไปทัศนศึกษา คือเราศึกษาทัศนศึกษาตัวของตัวเองนี้เอง เมื่อเราไปวัด นักปราชญ์ ท่านมีความหมายให้ดูว่า วัด คืออะไร คำว่า "วัฏ" ความเวียนหมุน กรรมวัฏ วิปากวัฏ กิเลสวัฏ มันหมุนอยู่ในวัฏทั้ง ๓ นี้เอง โลภ โกรธ หลง หมุนอยู่นี้เอง เมื่อกรรมวัฏ กระทำลงไปให้เกิดผลดีผลชั่วขึ้น ก็เลยมาชมดี ชมชั่ว เป็นวิปากวัฏ วัฏยิ่งผูกมัดรัดรึงตรึงตาที่นัตฺติ ตณฺหา สมานที ความล้นไหลท่วมเข้ามา โอฆะมันก็ท่วมเข้ามา โยคะก็เรียกว่าเป็นองค์แอ่งแก่นกันดาร ชาติกันดาร ชรากันดาร พยาธิกันดาร ก็เกิดมาทับถมวุ่นวายขึ้น ก็เพราะเกิดขึ้นมาที่ใดล่ะ ก็เกิดขึ้นมาในวัฏฏนี้เอง กรรมวัฏ ก็หมายถึง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม วิปากวัฏ ก็หมายถึง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เห็นว่ามันสวย เห็นว่ามันงาม เห็นว่ามันชำรุดทรุดโทรม น่าเกลียด น่าชัง อันนี้ก็เป็นวิบากของกรรมที่ทำขึ้นแล้ว สกปรก โรคร้าย และ

สะอาด เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อมีกรรมวัฏ วิปากวัฏมันเกิดขึ้นมา วัฏฏ์ความเวียนหมุน อันนี้หมุนไปหมุนมา เหมือนกับมดแดงมันไต่ขอบกระด้ง ไต่ไม่มีที่สิ้นสุด ถึงจุดหมายแล้วก็ลงแล้วก็ขึ้นไปต่อ ไปก็ตกเข้าตรงนี้ ตรงนั้นก็ขึ้นขอบ นี่แหละพระพุทธองค์ท่านจึงสอนแล้วสอนเล่าให้เอาจิตของเรา ให้ตั้งต่อศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ตั้งอกตั้งใจ

เราลืมอะไรก็ลืมได้ เราอย่าไปลืมชาติ ว่าเราเกิดมาจากอะไร เราเกิดมาจากพ่อจากแม่เรา เราควรนึกถึงพ่อแม่ ควรนึกถึงผู้ก่อกำเนิดเกิดเรา เราได้ต้นสมบัติมา ไม่ใช่ต้นทรัพย์ ต้นสมบัติต้นนี้ ตาก็ดี หูก็ดี จมูกก็ดี อวัยวะสมบูรณ์ทั้งนั้น ทั้งราก โคน นี้ได้ชื่อว่า เราไปต่อเอาทรัพย์ ไปต่อเอาศิลปะ วิชา เพราะตาดี มือดี เราก็ไปต่อศิลป วิชาวาดเขียน การทำกสิกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม ให้สำเร็จตามจุดประสงค์ของเราก็เพราะเราได้ต้นสมบัติมาจากพ่อแม่ หากเราลืมชาติแล้ว เราก็ไปไม่รอดเลยทีเดียว ชาติอะไรชาติมนุษย์ มนุษย์เกิดมาเขาเรียกว่า คน โบราณเรียกคนเปรียบเหมือนกับควาย โค หรือกระบือ เปรียบเหมือนคนเรา ทำไม ตื่นเช้าออกมาจากคอก จากแหล่งแล้วก็ไปหากิน ผู้หญิงก็ไปหากินตามหน้าที่ของผู้หญิง ผู้ชายก็ไปหากินตามหน้าที่ของผู้ชาย แล้วแต่บุคคลผู้ใด ถ้าถูกแหล่งที่ดี ก็สมบูรณ์ ถ้าถูกแหล่งตกอับแล้ว กลับบ้านก็หน้าไม่เบิกบาน ยุ่งเหยิงเหมือนกับควายเข้าคอกแล้วก็ขาดกัน ชนกัน จนแตกกัน แตกแล้วก็เข้าไปอยู่ด้วยกัน หนีจากกันไม่ได้ หนีไปก็เรียกหา ไม่มาก็นำไป ดึงมาเหมือนกับควาย

เข้าหาคุณความดี ก็คุณความดีอันนี้ ไม่ได้อยู่ที่อื่น อยู่ที่จิตใจของแต่ละคน ความชั่ว เสียหายก็ไม่ใช่อยู่ที่อื่น ไม่ได้อยู่ในวัตถุ หรือในตัวคนนั้นคนนี้ แต่อยู่ในตัวของเราเองความชั่วความเสียหายก็ดี เพราะฉะนั้นขอให้นึกว่า ทุกคนเราต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เป็นผู้ตั้ง รักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของตนเอง ต้องช่วยตัวเอง ขอบรรดาประเทศชาติของเราทุกคน ในผืนแผ่นดินไทยกำลังวุ่นวาย สำหรับผู้ปกครองแต่ละประเทศชาติก็ยุ่ง ทางศาสนาก็ยุ่งไปตามกัน เพราะฉะนั้น ถึงอย่างไรธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าท่านวางไว้แล้ว ให้รักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของเรา ให้นึกถึงชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ ตัวของเราเกิดมาอย่างไร ถ้านึกว่าเราเกิดมาเป็นชาติมนุษย์แล้วก็ต้องรักษามนุษยธรรม อย่างไรตัวของเราจะไปรอด อย่างไรสถานที่ที่เราอยู่จะราบรื่น เพราะประเทศทั้งสิ้นผืนแผ่นดินไทยเป็นของเรา ให้นึกว่าตัวของเราแต่ละคนเหมือนกับครอบครัวใหญ่ ครัว

หนึ่ง สมาชิกทั่วประเทศไทย คือต่างคนก็ต่างหันหน้าเข้าหาคุณความดี รักษาศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เราอย่าไปนึกว่าจะไปบำเพ็ญเพียรในภูเขาเลากา อยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ ส่วนนั้นยกไว้ก่อน เราต้องปรับตัวของเราให้มี ศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ให้ได้ทุนของเราเบื้องต้น เพราะเราไม่มีอะไรเกิดขึ้นมา โบราณว่าเกิดมาค้ำกำบั้น คำว่าค้ำกำบั้น ก็คือไม่มีอะไรนั่นเอง เกิดมามีแต่เสียงร้องนั่นเอง ร้องรายงานมารดา บิดา ไม่มีอย่างอื่น ไม่มีเงิน ไม่มีสตางค์ติดกระเป๋ามา มีแต่รกพันตัวมาเท่านั้นเอง ยามมารดาได้ยินเสียงร้อง หญิงหรือชาย ถ้าหญิงก็ดี ชายก็ดี ก็ดีอกดีใจ เราต้องให้รู้สึก ระลึกถึงคุณงามความดี เรารักษาชาติ การรักษาชาติคือรักษาอย่างไร เรารักษาศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ถ้าเรามีศีล ๕ ทุกคนแล้ว ประเทศชาติของเราก็ไปรอด ถ้าว่าคนไม่มีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ แล้ว ถึงศิลปะวิชาจะสูงเด่น ก็ไปไม่รอด คือขาดอริยธรรมแล้ว มนุษยธรรมไม่มี เพราะไม่มี ศีล ๕ เข้าวัดวาอาวาสเราก็จะไปบำเพ็ญ หามรรคหาผลหาไม่ได้ เพราะพื้นฐานไม่ดี เราต้องเพียรพยายามให้ตัวของเรามีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ความสนุกหรือความรื่นเริง ทุกคนก็ต้องชอบ เพราะฉะนั้นให้เรามาระลึกว่า เครือญาติของเราก็นับแต่สายโลหิต เลือดเนื้ออันเดียวกัน เบื้องสูงขึ้นไปก็นับไปหาปู่หาทวด ย่า ยายของเรา อย่างต่ำก็นับแต่พ่อ แม่ ของเราลงไป ก็นับลงมาเป็นเครือญาติ ก็อาศัยซึ่งกันและกัน และอีกประการหนึ่ง ลูกหลาน เหลน ของเราก็เป็นญาติไปตลอด แต่ข้อสำคัญว่าญาติสายโลหิตนั้น โดยมากก็เพราะขาดคุณงามความดี คือศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อพ่อแม่ดับสูญไป ก็มายุ่งเหยิงกันด้วยโภคทรัพย์สมบัติ แย่งชิงกันทุ่มเถียงกัน คนโน้นจะเอานี่ คนนี้จะเอาโน้น วุ่นวายขึ้นศาลตุลาการ อันนี้เพราะเหตุใด เพราะไม่มีศีล ๕ ออกจากอุทรท้องเดียวกัน ก็ไม่มีเมตตาเฉลี่ยเผื่อแผ่ มานึกว่าพี่ของเรามีหนอ เราก็มีเหมือนกัน ถ้าน้องของเรามี เราเป็นพี่ก็มีเหมือนกัน เมื่อขาดตกบกพร่องก็จะได้ช่วยชดเชยกัน สิ่งใดที่ว่าผู้นั้นเป็นผู้มีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ รู้จักการชดเชยซึ่งกันและกัน ชื่อว่าญาติ ญาติมี ๒ ประเด็น คือญาติทางพระพุทธศาสนา ในทางพระบาลีท่านก็แสดงไว้ว่า วิสาสา ปรมาญาติ ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ญาติทางศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากว้างขวาง ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจจะหยิบยกมาพรรณนาให้สิ้นสุดลงได้ เพราะเล็ดรอดปลอดภัย คือหมายเอาเป็นผู้ตั้งอยู่ใน ศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ จนบำเพ็ญเพียรเป็น อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จนเกิดอุฏฐานะทานในวิปัสสนาญาณ คือ จิตใจตั้งอยู่ไม่ได้เกียจคร้านไปไหน พระองค์จึงให้ดูเข้าไปในจิตใจของเรา ซึ่งเรียกว่า "พุทโธ" ให้เห็นอยู่ที่ใจของเรา เราเพียรพยายามไปไม่ท้อถอย คือทำงานเพื่อให้

หาไว้เพื่อชาติ ศาสนาพระมหากษัตริย์ ทำงานเพื่อไป หาไว้เพื่อประโยชน์ เราตั้งใจของเราเช่นนั้น จึงได้ชื่อว่าเป็นทายาททางศาสนา ถึงอยู่ไกลแสนไกลในทวีป ก็เท่ากับนั่งอยู่ชิดกันเลย อยู่ที่ไหนก็ถึงกันที่นั้นไม่ได้ห่างไกลกัน ห่างแต่ร่างกายสังขารเท่านั้น แต่คุณงามความดีก็ประสานกันอยู่ที่เดียว นี่พวกเราให้ตั้งอกตั้งใจ ของเราท่านทุกคน อย่าพากันประมาท เพราะท่านพยายามมาจากจังหวัดพระนคร เรามาทัศนาจร เป็นทัศนศึกษา มาสำเนียกศึกษาตัวของเราเอง เพื่อจะตกทอดเข้าหา พุทโธ ธัมโม สังโฆ หรือบรรดาคนเราสมาชิกพวกหนึ่ง ๆ หมู่พวกของเราก็เทียบเท่ากันกับเป็นครัวหนึ่ง ครัวใหญ่ ๆ อย่างใดครอบครัวของเราจะเจริญอยู่เย็นเป็นสุขจะไปรอด เห็นว่า เป็นบ้านของเรา ครัวของเรา เราก็ต้องช่วยกันปรับปรุงรักษา ช่วยกันบริหารการงานตามหน้าที่ ชำระสะสางทิ้งที่สกปรกและสิ่งที่น่าเกลียดออก ทำสถานที่ของเราให้เป็นที่สะอาด บ้านของเราก็เจริญยืนยงคงอยู่มีบุคคลไปเห็นแล้วก็เย็นตา เมื่อเย็นตาก็สบายใจ เมื่อสบายใจจะไปจะมา หรือจะนั่งจะนอนในวงขอบเขตนั้นสบาย ไม่มีอะไรถึงจะมีมดมีปลวกมากัดก็เท่ากันกับไม่มีอะไรมารบกวน เพราะมันสบายตา สบายใจใจก็เย็นเพราะครอบครัวนั้นเขาพร้อมเพรียงกัน สามัคคีกัน รู้จักผ่อนสั้น ผ่อนยาวกัน ไม่ได้ทะเลาะเบาะแว้ง ไม่ได้เกลียดกัน ไม่ได้อริติเตียนกัน ทำสิ่งใดหันหน้าเข้าหากัน ปรึกษาหารืออย่างใดจะเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา อย่างใดจะเป็นประโยชน์แก่ ลูก หลานเหลน ของเราผู้เดินตามหลัง เราตั้งใจสร้างมรดกไว้ จึงได้ชื่อว่าตัวของเรา ก็ได้ชื่อว่าตัวเราตั้งอยู่แล้ว ต่างคนต่างอยู่ จะเป็นจีนเป็นไทยเป็นชาติไหน ๆ ก็ตาม เอามารวมอยู่ในผืนแผ่นดินอันเดียวกัน เป็นสัญชาติอันเดียวกัน ให้นึกเท่านั้น รักกัน เมื่อรักกันเช่นนี้ ครอบครัวเราก็ได้ชื่อว่า ราบรื่น ไปรอด ประเทศของเราก็ไปรอด ใครจะวุ่นวาย ก็เรื่องของโลกต่างหาก เมื่อถึงขั้นที่สุดนั้น ร้อนไปถึงท้าวพระอินทราธิราช ท้าวสักกเทวราช ท่านก็บอกกล่าวว่า อย่าเลยเทพทั้งปวงต้องไปช่วยเขานะ เวลานี้ร้อนแล้ว นี่เพราะเหตุใด พวกเราสามัคคีกลมเกลียวกัน ไม่ได้แตกแยกกัน จึงได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในคุณงามความดี พุทโธ ๆ คือหมายถึงรู้รู้อะไร รู้สังขารโลก นี่แหละสังขารโลกมันเป็นอย่างนี้ ความอยากก็ได้ชื่อว่า มันก็เป็นเพียงอย่างหนึ่ง ไม่มีจุดหมายจนถึงแก่ความตาย ภาษิตท่านจึงได้ยกไว้ว่า "ความหิวนั้นแหละ มันเป็นโรคอันสำคัญ" อันนี้เมื่อมันหิวกระหายขึ้นมาแล้ว จำเป็นต้องวุ่นวาย ไม่รู้จักพอดี พระพุทธองค์ท่านจึงสอนแล้วสอนเล่า อย่านะ ให้พากันพิจารณาเอาจิตใจของเรา ใครจะเกลียดจะชมก็เรื่องของโลก อย่าไปเกลียดไปชมตามเขา ถ้าจะเกลียดจะชมก็ต้องให้คิดหาเหตุผล

ท่านให้คติพจน์ย่อ ๆ ว่า มีตาให้ดู มีหูให้ฟัง มีจิตให้คิด ดูถึงต้นถึงตอ ต้นสายปลายเหตุเป็นมาอย่างไร ฟังก็ให้ฟังถึงต้นตอ เรามาจากอะไร ความทุกข์อยู่ที่ไหน เหมือนการกระทำของเรา เราก็ทำให้ดี พูดให้ดี คิดให้ดี ก่อนจะคิด จะทำหรือก่อนจะพูด เราต้องดูให้มันรอบคอบก่อน ตั้งใจของเราไว้ จึงจะได้ชื่อว่า อัปมาทธรรม เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีสติ สัมปชัญญะระลึกถึงตัวของตัว เป็นผู้ประกอบดีด้วยอิทธิบาทภาวนา ข้อที่ ๔ ทำสิ่งใดเป็นผู้ที่รู้จักการชดเชย พูดจาปราศัยใช้สติปัญญา รู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ผ่อนสั้นผ่อนยาว ใช้สติปัญญาของตนไม่ให้เดือดร้อนอนาทรใจของบุคคลใด จะทำสิ่งใดอย่าไปเดือดร้อนแก่คนอื่น ลองคิดดูว่าเขาชอบไหม ความร้อนเขาไม่ชอบ เราชอบไหม เราก็ไม่ชอบ ถ้าไม่ชอบ อย่าเลย อย่าไปคิดขึ้นมา ถึงมันมีอยู่ก็เพียรระงับเสีย อย่าไปใช้ อย่าไปเก็บ ใช้แต่ของมันเย็น ๆ ถ้าเย็น สิ่งใดนั้นเย็นถึงบูดไหม ถึงเสียหายไหม ถ้าเย็นสิ่งใด ถ้าเย็นถึงบูดถึงเสียหายแล้วก็อย่าเลย อย่าเอาเข้ามาก็ใช้เสียหมดไม่ได้ ให้พอเหมาะพอดี พอสมพอควร จึงได้ชื่อว่า "พุทโธ" เป็นผู้ตั้งอกตั้งใจของพวกเราทุกคน

เพราะฉะนั้น ในที่สุดนี้ขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัยช่วยอภิบาลคุ้มครองป้องปกบรรดาท่านทายก ทายิกา อุบาสก อุบาสิกา ที่อุตส่าห์พยายามทัศนาจรจากจังหวัดพระนครมาถึงสถานที่นี้ หากนึกสิ่งใด ปรารถนาสิ่งใด ๆ สิ่งที่ชอบใจในทางสุจริตแล้ว ขอสิ่งนั้นจงประสพให้สัมฤทธิ์ตามมโนรส อันของตนให้นึกคาดหมายไว้ อายุ วรรณะ สุขะ พละวัฒนาถาวรทั่วหน้ากัน

กรรมบถ ๑๐ คือ
๑. ไม่ฆ่าสัตว์ ๒. ไม่ลักทรัพย์ ๓. ไม่ประพฤติผิดในกาม
๔. ไม่พูดปด ๕. ไม่พูดส่อเสียด ๖. ไม่พูดคำหยาบ
๗. ไม่พูดเพ้อเจ้อ ๘. ไม่โลภอยากได้ของของเขา
๙. ไม่พยาบาทปองร้าย ๑๐. เห็นชอบตามทำนองคลองธรรม

ธรรมเทศนา

ของ

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิทานิ อัฏฐมึ ทิวเส สนฺนิปติตาย พุทฺธปริสาย กาจิ ธมฺมิกถา กถิยเต อิโต ปรํ พุทฺธคุณกถํ อิมสฺส ธมฺมปริยายสฺส อตฺโถ สาธายสฺมนฺเตหิ สกฺกจฺจํ ธมฺโม โสตพฺโพติ.

วาระนี้ อาตมาภาพ จักได้พรรณนาคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พอเป็นเครื่องประดับสติปัญญาของพวกท่าน ทายก ทายิกาทั้งหลาย เป็นเครื่องประดับจิตของแต่ละบุคคล เพราะฉะนั้น จงตั้งโสตประสาททั้งสอง ดุจประหนึ่งภาชนะทองรองรับพระสัทธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า น้อมเอาธรรมะเข้ามาภายในจิตใจของเรา บรรดาที่เราเกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ให้เราคิดว่าการเกิดก็ดี การตายก็ดี เราต้องคิดน้อมเข้ามาหาตัวเรา เราทุกคนจะต้องแก่ เจ็บ ตาย ใครจะหนีจากภัยธรรมชาติอันนี้ไปได้ ต้องพิจารณาว่า เกิด แก่ เจ็บ ตาย ที่เป็นมหาภัยของเรานั้น มันมาจากไหน มันก็มาจากเหตุปัจจัย เหตุปัจจัยอันปรุงแต่งคนให้เป็นคน ให้เป็นสมบัติวัตถุต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ เป็นเหตุบุคคลแต่ละบุคคลเกิดความอยากได้ อยากมี อยากเป็น สารพัดแต่ความอยาก ประสงค์สิ่งใดก็อยากในสิ่งนั้น ความอยากไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อิ่มไม่เบื่อ ไม่เพียงพอ พร่องอยู่เป็นนิจ ตกเป็นทาสของความอยาก อยากได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข อยากได้ตำแหน่งหน้าที่ อยากมั่งมีศรีสุข อยากเป็นเศรษฐี กุฎุมพี มีทรัพย์มาก ๆ อยากเป็นเจ้าใหญ่นายโต ผู้ทำงานเงินเดือน ก็อยากได้ตำแหน่งสูง ๆ เงินเดือนมาก ๆ ผู้ค้าขายก็อยากร่ำรวยเงินมาก ๆ ผู้ทำงานกสิกรรม ทำสวนทำไร่ ก็อยากได้ผลิตผลมาก ๆ ไม่อดไม่อยากจะได้นำวัตถุทรัพย์มานี้แหละความอยากของคนจึงหาทางยุติลงได้ยาก จึงจัดว่าเป็นตัณหา ๆ พาให้อยาก พาให้เป็นทุกข์ พาให้เกิด ให้ตาย ให้ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏะสงสาร มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ภพน้อยภพใหญ่อยู่อย่างนี้ ก็เพราะตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา พาให้อยาก ๆ แล้วทำให้เป็นทุกข์ เป็นทุกข์แล้ว ก็หาทางหลีกออกจากทุกข์ เมื่อหลีกออกจากทุกข์ไม่ได้ มันก็เป็น

ทุกข์ไปจนตลอดตาย ก็เป็นเหตุให้หมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอทุกภพทุกชาติ เกิดบ่อย ๆ ก็เป็นทุกข์บ่อย ๆ พลอยให้เป็นทุกข์เพราะความเกิด จะเกิดเป็นสัตว์ประเภทไหน มนุษย์ หรือสัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องรับทุกข์เพราะความอยากอยู่ร่ำไป มันหมุนวนเวียนมนุษย์สัตว์อยู่อย่างนี้แหละ ด้วยอำนาจ วัฏฏะวน คือ กิเลส กรรม วิบาก เป็นเหตุให้ท่องเที่ยว วนเวียนอยู่ในวัฏฏะสงสาร เมื่อคนเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในมนุษย์โลกนี้ ได้เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ก็นับว่าเป็น ลาภอันประเสริฐ เป็นกุศลผลบุญอย่างหนึ่ง จะได้รับความสุขบรรเทาทุกข์ด้วยการประสบ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน ความไม่มีโรค เกิดในตระกูลสูง มียศถาบรรดาศักดิ์ มีสมบัติ แก้ว แหวน เงินทอง วัตถุข้าวของ มั่งมีศรีสุข เพรียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมความดี มีรูปสวย รวยทรัพย์ นับวิชา มารยาท เกิดในชาติผู้ดี มีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีคุณธรรมชั้นสูงจูงใจให้บรรลุ อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ก้าวสูงขึ้นไปให้ได้รูปฌาณ ๔ อรูปฌาน ๔ มีสมาบัติเป็นเครื่องอยู่ บรรลุมรรค ๔ ผล ๔ จนถึงขั้นพระนิพพาน ทั้งนี้ก็เพราะวาสนาบารมี อุปนิสัยปรุงแต่งมาแต่หนหลัง ชาติปางก่อน เป็น ปุพเพ กตปุญญตา บุญที่เคยสร้างสมอบรมมาโดยลำดับนั้นแหละ เป็นเครื่องเสนอสนองครองชีวิตของคนเราให้ได้รับสุข ทุกข์ แตกต่างกัน ด้วยอำนาจอุปนิสัย วาสนาบารมีของแต่ละบุคคล และเป็นปัจจัยให้เราเกิดเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา ดังนั้น เราจะต้องพิจารณาถึงต้นกำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ ตั้งต้นแต่ ต้นสายปลายเหตุแห่งความเป็นมาของชีวิตเราให้ดีในสายการเกิด นับตั้งแต่เราได้อัตตภาพมาเป็นมนุษย์แล้ว จะต้องพิจารณาให้ดีถึงสายธารแห่งกุศลธรรม และอกุศลธรรม มันจะติดตามเราเป็นพลวปัจจัย เหมือนเงาติดตามตัวเราไปทุกภพทุกชาติ จะเห็นได้ว่า ถ้าตัวเรามีกุศลธรรม พื้นเพดีมาแต่กำเนิด เกิดมามีอุปนิสัย จิตใจน้อมนำไปในการกระทำแต่ความดีด้วย กาย วาจา และใจ ยินดีในการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ยินดีในการสดับรับฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีพรหมวิหารธรรม คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นเครื่องอยู่ มีศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ ใจโอบอ้อมอารีย์เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ มีเมตตาจิต มุทิตาจิต อุเบกขาจิต ไม่โหดร้ายทารุณ มีความเห็นเป็นสัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ สัมมาวายามะ เพียรพยายามชอบ สัมมาสติ ระลึกชอบ สัมมาสมาธิ ตั้งใจไว้ชอบ ประกอบแต่สิ่งที่ดี ๆ ชอบ ๆ ตามระบอบแห่งธรรม ก็จะนำเหตุปัจจัยอันนี้ ไปเกิดในสุคติภพมีสวรรค์เป็นที่อยู่ ครั้นเมื่อกลับมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จะไปถือปฏิสนธิในหมู่มนุษย์ ที่ดี มีศรัทธา มีศีล มีกัลยาณธรรม

มีพรหมวิหารธรรม มีปัญญาสัมมาทิฏฐิ ร่างกายและจิตใจก็สมส่วนล้วนแต่ดี มีลูกที่ถ่ายทอดออกมา ก็ได้แต่ลูกที่ดี ๆ เป็นอภิชาตบุตร บุตรดีกว่าพ่อแม่ ในด้านความเจริญทั้งด้านวัตถุทรัพย์ และด้านคุณธรรม เป็นอนุชาตบุตร บุตรดีเสมอพ่อแม่ ด้านวัตถุทรัพย์ และคุณธรรม พ่อแม่เคยประพฤติดีมาอย่างไร ก็ประพฤติตามอย่างนั้น ตรงกันข้าม ถ้าหากว่า พ่อแม่เคยสั่งสมอบรมมาในทางที่ชั่ว ไม่มีศรัทธา ไม่มีศีล ไม่มีทานการกุศล ภาวนา จิตใจโหดร้ายทารุณ เต็มไปด้วยความโลภ โกรธ หลง ความเห็นเป็นมิจฉาทิฏฐิ เมื่อกายแตกทำลายขันธ์ ก็จะไปถือกำเนิดเกิดในทุคติคือภพที่ต่ำ หาความสุขความเจริญไม่ได้ ครั้นพ้นจากอบายภูมิหากมาถือกำเนิดเกิดเป็นมนุษย์ ก็ไม่เป็นมนุษย์ด้วยดี ครั้นมีลูกเกิดขึ้นมา ก็เป็นลูกอวชาตบุตร เป็นบุตรอันธพาลสันดานหยาบ โหดร้ายทารุณ ว่ายากสอนยาก ไม่มีความยินดีในทานการกุศล จิตใจก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม เหตุที่ลูกมันไม่ดีอย่างนี้ ก็เพราะต้นสายกำเนิดมันไม่ดี สิ่งแวดล้อมคือ พ่อแม่ไม่ดี มันเลยเกี่ยวโยงไปถึงลูกถึงหลาน มันเกี่ยวพันกันเหมือนกับลูกโซ่ เป็นอย่างนี้แหละ ถ้าต้นสายปลายเหตุมันดี มันก็พลอยได้รับผลดี สืบทอดกันไป หากต้นสายปลายเหตุไม่ดี ผลก็สืบทอดมาในทางไม่ดี ด้วยเหตุนี้ สายการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของคนเรา ตลอดการเป็นอยู่สุข ทุกข์ร่ำรวย ยากจน ความเสื่อม ความเจริญ จึงแตกต่างกันด้วยอำนาจของกรรม กรรมเป็นเครื่องจำแนกแบ่งสัตว์ บุคคลให้แตกต่างกัน ให้ดี เลวทราม ประณีต ต่างกัน สัตว์โลก ย่อมเป็นไปตามกรรม กรรมดีย่อมได้รับผลดี มีความสุข ความเจริญก้าวหน้ามาตามลำดับเหตุดี กรรมชั่ว ก็ได้รับผลชั่วติดตัวมาตามลำดับเหตุ ดังนั้น จึงให้พิจารณาถึงต้นเหตุ โคนเง่า รากเง่าของสายเหตุ เมื่อพิจารณาเห็นแล้วรู้แล้ว จะต้องบำรุงรักษา แก้ไขปรับปรุงให้ดี เมื่อต้นมันดี ผลมันก็ดีไปตาม ต้นเหตุก็คือพ่อแม่ของลูกนั่นเอง พ่อแม่เป็นแบบอย่างแม่พิมพ์ของลูก ๆ ทุกคน ถ้าแท่นพิมพ์ดี อักษรดี ตัวหนังสือก็สวยงดงาม ไม่สกปรกโสมม ฉันใดก็ดี หากพ่อแม่ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ประกอบไปด้วยคุณความดีเป็นต้นเหตุแล้ว ลูกที่เกิดมาจากต้นเหตุนั้นก็พลอยได้รับผลดีติดมาด้วย ถ้าพ่อแม่ประพฤติตัวไม่ดี ผลก็พลอยติดตามมาถึงลูก ผู้เกิดมาสุดท้ายภายหลัง เหมือนกับต้นไม้ ถ้ารากแก้ว รากฝอย โคนต้นดี ลำต้นดี แก่นมันดี แก่นมันดี กิ่งก้าน สาขาดี ใบดี ผลมันก็ดี มีประโยชน์เนื่องถึงกัน ถ่ายทอดกันไป เป็นสายเหตุสายผล พระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาถึงตัวเรา หล่อเลี้ยงบำรุงรักษากาย วาจาใจของเรา เพียรพยายามละชั่วประพฤติดี ความชั่วเราก็ไม่ชอบ คนอื่นก็ไม่ชอบ เพราะมัน

เป็นสิ่งเศร้าหมอง สกปรก ด่างดำ เมื่อไปติดอยู่ที่กายก็เป็นกายสกปรก น่าเกลียด น่าชัง ไปติดอยู่ที่วาจา ก็วาจาพูดออกมา ก็หยาบคาย น่าเกลียด ไปติดอยู่ที่ใจ ก็ทำให้ใจ หยาบช้าทารุณ ใจโลภ ใจโกรธ ใจหลง ใจพยาบาทอาฆาต เมื่อมันติดอยู่กับเรา ๆ ก็เดือดร้อน ไปติดคนอื่น เขาก็เดือดร้อน จึงเพียรละมันเสีย เพียรระวังรักษาแต่ความดี โดยให้สำรวมระวัง จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์ อันเป็นอินทรีย์ มีอยู่ในตัวเรา มันเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ของมัน เราจะต้องระวังไม่ให้มันชั่ว ให้มันทำแต่สิ่งที่ดี

จักขุนทรีย์ อินทรีย์คือ ตา เป็นอายตนะภายใน มันเป็นใหญ่ในหน้าที่ คือดูรูป อันเป็นอายตนะภายนอก รูปที่ตาเห็นนั้น จะเป็นรูป คน รูปสัตว์ วัตถุสิ่งของต่าง ๆ มีทั้งสวยสดงดงาม น่ารักใคร่พอใจ และไม่สวยไม่งาม น่าเกลียด น่าชัง มันเป็นบ่อเกิดกิเลส ตัณหาพาให้สนุก เพลิดเพลิน มัวเมาหลงไหล หมกมุ่น ครุ่นคิด ติดอยู่กับรูป ที่ชอบใจและไม่ชอบใจ เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เดือดร้อน เพราะการดูการเห็นนั้นเอง จึงต้องสำรวม ระวัง อย่าไปยินดี ยินร้าย เห็นก็สักแต่เห็น ถ้าดูเป็น จะเห็นเป็นกัมมัฏฐาน ที่สำคัญ เป็นของปฏิกูล น่าเกลียด โสโครก เน่าเหม็น เห็นเป็นของ ผุพัง แปรปรวนในเบื้องต้นแตกสลายไปในที่สุด ตกเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ภาวนาเห็นอย่างนี้ เป็นกัมมัฏฐาน การงานของใจ ใจก็จะละความยึดมั่น ถือมั่นในรูป ไม่เกิดความรัก ความชังเพราะพิจารณาเห็นสภาพของรูปตามความเป็นจริง ทั้งเกิด ตั้งอยู่ และดับไป

โสตินทรีย์ อินทรีย์ คือ หู เป็นอายตนะภายใน เป็นใหญ่ในหน้าที่ ฟังเสียงๆ ที่เกิดขึ้นจากภายนอก มีมากมายหลายชนิด เสียงบางอย่างฟังแล้ว ไพเราะ เสนาะหู รักใคร่พอใจในเสียง เสียงบางอย่างหยาบ ไม่สบายหู ฟังแล้ว เป็นเหตุให้โกรธ เกลียดในเสียงที่ไม่ชอบใจ ให้สำรวมระวัง อย่ายินดี ยินร้าย เพราะหูได้ฟังเสียง หูของเราถ้าฟังไม่ดี มันจะเกิดทุกข์ มันจะชวนทะเลาะ แบะแว้ง กับคนอื่น เพราะฟังเรื่องไม่ดีมาพูดให้ผู้อื่นฟัง เมื่อเขาฟังคำดุด่าว่ากล่าว ก็ทะเลาะกันแตกร้าวสามัคคีกัน ฟังไม่เป็นคือฟังไม่ใช้ปัญญาหาเหตุผล ฟังแต่สิ่งที่ไม่มีประโยชน์ เป็นให้ทำผิด พูดผิด คิดผิด อย่างนี้แหละมันเป็นทุกข์ จึงต้องสำรวมในการฟัง ส่วนการฟังดี มันเกิดสติปัญญา คือฟังมีเหตุมีผล ฟังแล้วพิจารณาหาวิชาความรู้ ฟังแล้วนำมาประพฤติปฏิบัติตามให้เกิดประโยชน์ตนและผู้อื่น การฟังเป็นเหตุบรรเทาความสงสัยข้องใจ เป็นเหตุให้ทำความเห็นให้ถูกต้อง การฟังดี มีเหตุผล ทำให้คน

ทำถูก พูดถูก คิดถูก การฟังธรรมะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ดังที่พวกเราฟังอยู่ในขณะนี้ ถ้าฟังดี มันก็เกิดปัญญา สามารถยังใจให้ปล่อยวาง ในรูป เวทนา สังขาร วิญญาณ หยั่งลงสู่ไตรลักษณะ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ได้ นี้ชื่อว่าฟังเป็น

ฆานินทรีย์ อินทรีย์คือจมูก เป็นใหญ่ในหน้าที่ ดมกลิ่น ๆ หอม กลิ่นเหม็น กลิ่นบูด กลิ่นดีชวนให้อยากดม ๆ แล้วทำให้รักใคร่พอใจ เพลิดเพลิน มัวเมา เป็นเหตุให้ติดอยู่ในสิ่งที่หอมหวลชวนให้ดม ถ้ามันเป็นกลิ่นเหม็น มากระทบเข้าจมูก ก็พลอยให้เกิดความโกรธ เกลียดชัง ด้วยเหตุนี้เอง จึงต้องสำรวมระวัง ไม่ให้ยินดี ยินร้ายกับกลิ่นเหม็นกลิ่นหอม มันเกิดขึ้นมันก็ดับไปตามวิสัยของกลิ่น กลิ่นมันมีอยู่ทั่วไป ในตัวของเราก็มีด้วยกันทุกคน เราเรียกมันว่า กลิ่นตัว ตัวคนเรามันมีกลิ่นเหม็น กลิ่นบูด เน่าออกมา ท่านจึงให้พิจารณาร่างกายให้เป็นกัมมัฏฐาน เป็นอสุภะ เป็นของไม่สวยไม่งาม เป็นปฏิกูล น่าเกลียด โสโครก เต็มไปด้วยกลิ่นไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ มีกลิ่นขี้ปาก ขี้ฟัน ขี้หู ขี้รักแร้ กลิ่นตัว เป็นต้น ซึ่งมันออกมาจากที่ต่าง ๆ ของร่างกาย แม้ยังไม่ตายมันก็เหม็นอยู่แล้ว ถ้ามันตายมันจะเหม็นแค่ไหน ท่านจึงให้พิจารณากลิ่นหอม กลิ่มเหม็นเป็นกัมมัฏฐานเป็นงานของใจ

ชิวหินทรีย์ อินทรีย์คือลิ้น เป็นใหญ่ในหน้าที่ ลิ้มรส รสของอาหาร ก็มีหลายอย่าง รสหวาน รสเค็ม รสมัน รสเผ็ด รสคาว เน่าเหม็น บูดเน่า เมื่อลิ้นไปสัมผัสเข้ากับรสดี อะเร็ด อร่อย ก็เกิดความรัก ความชอบ ถ้าลิ้นไปกระทบกับรสอาหาร ที่ไม่ดีไม่ชอบใจ ก็เกิดความโกรธ เกลียดชัง รับประทานอาหารไม่ได้ หรือรับได้แต่ไม่ชอบใจ รสของอาหารนั้น มันขึ้นอยู่กับรสนิยมของคน อันนี้มันก็ขึ้นอยู่กับคนจะชอบหรือไม่ รสอาหารเป็นเหตุให้คนติดคนชอบ คนโกรธคนเกลียดในรสของมัน ท่านจึงให้พิจารณาอาหาร ก่อนบริโภค กำลังบริโภค บริโภคลงไปแล้ว ให้เห็นเป็นของปฏิกูล ไม่บริโภคด้วยกิเลสตัณหามันจะพาให้เดือดร้อน บริโภคพอประมาณไม่มากไม่น้อย พอรู้สึกอิ่ม พอยังอัตตภาพให้ทรงอยู่ เป็นไปตามอัตตภาพของใครแต่ละคน แล้วมันก็จะเป็นที่ตั้งของการงานทางกายและทางใจ

กายินทรีย์ อินทรีย์คือกาย เป็นใหญ่ในหน้าที่ ถูกต้อง สัมผัสกับกาย ทำให้รู้สึก เย็น ร้อน อ่อน แข็ง นิ่มนวล มันชวนให้ รักใคร่พอใจในการสัมผัสถูกต้องกับสิ่งที่ถูกสัมผัส อันร้อน เย็นจนเกินพอดี กับถูกต้องของแข็ง มีถูกปืน หอก ดาบ ไม้ เหล็ก

เป็นต้น ทำให้เจ็บปวดกาย ใคร ๆ ก็ไม่ชอบ ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงให้สำรวมระวัง อย่าไปหลงไปติด อย่าไปยินดี ยินร้าย ความยินดี ยินร้าย เป็นเหตุให้เกิดตัณหา ๆ พาให้เกิดทุกข์เดือดร้อนทางกายและใจ จะต้องรู้เท่าเอาทันมันจึงจะสบาย เมื่อกาย ใจสบาย ก็เป็นที่ตั้งของการงาน

มนินทรีย์ อินทรีย์คือใจ เป็นใหญ่ในหน้าที่ รับอารมณ์ อารมณ์ที่จะมารับรู้สัมผัสกับใจนั้น มี ๒ อย่าง คือ อิฏฐารมณ์ อารมณ์เป็นที่ชอบใจ และอนิฏฐารมณ์ อารมณ์ที่ไม่ชอบใจ ในเมื่อใจประสบกับอารมณ์ รัก อารมณ์ใคร่ พอใจ ชอบใจ อันเนื่องมาจากประสบ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ใจเมื่อมันได้รับกับสิ่งที่ชอบ ใจก็เพลิดเพลิน ยินดี มัวเมา หมกมุ่น ครุ่นคิดอยู่กับสิ่งที่รักใคร่พอใจ หากใจไปรับรู้กับอารมณ์ อันไม่พึงปรารถนา ไม่พอใจ อันเนื่องมาจาก ความเสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์ หรือเนื่องมาจากอารมณ์ โลภ โกรธ หลง อารมณ์ของจิตใจ จิตเป็นสภาพนึก คิด ไปตามอารมณ์ต่าง ๆ อันน่าใคร่ น่ารัก น่าปรารถนา มันแล่นไปตามอารมณ์ของมัน ใจมันชอบในวัตถุกาม มี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส มันก็ไปจดจ่อกับวัตถุกาม ที่มันรัก มันชอบ มันชอบใน กิเลสกาม มันก็แล่นไปติดอยู่กับ ราคะ ความกำหนัดยินดี หมกมุ่น ครุ่นคิดติดอยู่กับความรัก ความใคร่ ถ้ามันอยากได้ ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข มันก็วิ่งไปจดจ่ออยู่กับสิ่งเหล่านั้น จะสมหวังหรือไม่สมหวัง มันก็ต้องไปตามอารมณ์ ที่มันอยาก มันปรารถนา ใจเป็นสภาพที่ปรุงแต่งจิตให้นึกคิดเสมอ บางครั้งจิตเป็นกุศลบางครั้งจิตเป็นอกุศล ถ้ามันเป็นกุศลจิต มันก็คิดไป กรุณา มุทิตา อุเบกขา คิดอยากจะทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล ฟังเทศน์ เจริญภาวนา ในทาง เมตตาคิดถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คิดถึง บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ เป็นสรณะ ที่พึ่งที่เคารพนับถือของตน คิดอยากจะเข้าวัด จำศีล อยากจะบวชเรียน เขียน อ่าน ประพฤติปฏิบัติธรรม อยากจะอนุเคราะห์ สงเคราะห์ สร้างโบสถ์ ศาลา กุฏิ วิหาร เหล่านี้เป็นต้น จะทำได้หรือทำไม่ได้ จะสมหวังหรือไม่สมหวัง มันก็ปรุงแต่งขึ้นมาเอง จิตมันเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไป เกิดดับ ดับเกิดอยู่อย่างนี้ ถ้าจิตเป็นอกุศล ก็คิดไปในทาง โลภะ โทสะ โมหะคิดอาฆาต พยาบาท จองล้าง จองผลาญ คนอื่น สัตว์อื่น คิดเกลียดคนนั้น ชังคนนี้คิดอยากจะประหาร ฆ่าฟันรันแทงเขา คิด อิจฉา ริษยาเขา คิดลักขโมย ปล้นสดมเขาคิดโกหกหลอกลวงข่มขืนชำเรา คิดลักคนไปเสียค่าถ่าย บางอย่างความคิดไม่สมปรารถนาหรือได้ประสบภัยใหญ่หลวงเกิดขึ้นในชีวิต มีการถอดยศลดตำแหน่ง เสื่อมลาภ

ถูกนินทาได้รับทุกข์ ๆ เพราะลูกตายเสีย เมียตายจาก พลัดพรากจากของรักของชอบใจ หรืออกหักพลาดรักอย่างเขาว่า หรือโรคภัยไข้เจ็บ เบียดเบียน ไม่สามารถจะเยียวยารักษาให้หายได้ เกิดความทุกข์ยากลำบาก โศกเศร้าเสียใจ พิไรรำพัน ก็คิดอยากฆ่าตัวตาย สิ่งเหล่านี้ เป็นอารมณ์ของจิต จะทำได้หรือไม่นั้น มันก็คิดไปตามหน้าที่ของมัน ความคิดของคน มันดิ้นรน กวัดแกว่ง เหมือนกับลูกตุ้มนาฬิกา จิตมันมีอำนาจเป็นใหญ่ เป็นประธาน เป็นผู้บงการ เป็นประมุขประธานของกาย วาจา การกระทำทางกายจะดีจะชั่ว การพูดทางวาจาจะดีจะชั่ว ตลอดการนึกคิดจะดีชั่ว เลวทราม ก็สำเร็จมาจากใจทั้งนั้น จึงต้องสำรวมระวังใจอย่าไปยินดี ยินร้าย ในเมื่อประสบกับอารมณ์ดี อารมณ์ชั่ว

เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงสั่งสอนให้ อบรม ฝึกหัดจิตใจให้ภาวนา ยึดเอาอารมณ์ของสมถะภาวนา มาเป็นอารมณ์กัมมัฏฐาน ตั้งใจบริกรรมว่า พุทโธ ๆๆ ให้จิตเป็นสมาธิ เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว มันก็จะเกิดปัญญา ทำให้รู้แจ้งเห็นจริง หรือเราจะกำหนดอาปานัสสติ กัมมัฏฐาน ยึดเอาลมหายใจเข้าออกมาเป็นอารมณ์ กำหนดเอาลมหายใจเข้า หายใจออก หายใจสั้นหรือยาว ก็ให้กำหนดรู้อยู่กับใจ ช่วยประคับประคอง ข่ม บังคับบัญชา ผูกมัดมันได้ด้วย สติสัมปชัญญะ คือระลึกอยู่กับอารมณ์ รู้สึกตัวอยู่กับอารมณ์ ข่มบังคับมันอยู่อย่างนี้ บริกรรมภาวนาอย่าให้ขาด ฝึกหัดมันอย่าให้ขาด ทุก ๆ วัน ทุกเดือนทุกปี โดยกระทำติดต่อกัน มันก็จะเกิดรู้เห็นเป็นสมาธิภาวนาด้วยตนเอง หรือว่าเราจะเลือกเอาอารมณ์ของ วิปัสสนาภาวนามาเป็นอารมณ์ ก็ต้องยึดเอา ธาตุ ๔ ขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างใดอย่างหนึ่งมาเป็นอารมณ์ พิจารณาด้วยปัญญา ถึงการเกิด การดับของสังขารธรรม ด้วยเหตุผลต้นตอว่า การเกิด อะไรมันเกิด อะไรมันดับ แก่ชรา อะไรมันแก่ อะไรมันดับ จนทั้งว่า เจ็บ ตาย ตามสายเกิด ดับของมัน ตลอดถึงพิจารณาความเป็นอยู่ สุข ทุกข์ ของเรา เป็นด้วยมูลเหตุอะไร จึงได้รับผลอย่างนั้น พิจารณาจนให้รู้เห็นเด่นชัดว่า มันเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา การรู้เห็นเป็นอย่างนี้ จึงเรียกว่าวิปัสสนากัมมัฏฐาน เมื่อเรามีกัมมัฏฐานอยู่ในตัวเราพร้อมมูลบริบูรณ์ทุกอย่าง เราก็อย่าไปหาที่อื่น ต้องหาที่ตัวเราเอง เพราะของดีก็มีอยู่ที่ตัวเรา ของชั่วมันก็อยู่ที่ตัวเรา ดีชั่ว เป็นของคู่กัน เมื่อเป็นเช่นนี้ จงเป็นผู้ละชั่ว ประพฤติดี ทำจิตใจให้สะอาด ผ่องใส ก็จะมีความสุขสวัสดิ พิพัฒนมงคล ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า ดังได้รับประทานวิสัชชนามา ก็พอสมควรแก่เวลาเอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

การแสดงธรรม อบรมประชาชน

ในพระอุโบสถ วัดโพธิสมภรณ์ อุดรธานี

ของ พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

วันนี้ได้มีโอกาส ได้มาแนะนำ อบรม สั่งสอนสาธุชนพุทธบริษัท ญาติโยมที่มีกุศลจิต ศรัทธา ปสาทะในพระพุทธศาสนาจึงได้พากันมา เข้าวัดฟังธรรมจำศีล และการให้ทาน ภาวนา ตามสมควรแก่ภาวะ การประพฤติปฏิบัติธรรมทางพระศาสนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงประทานโอวาทานุศาสนีแก่เวไนยสัตว์ ให้ปฏิบัติธรรมและวินัย ธรรมะเป็นสภาพที่ทรงบุคคลมิให้ตกไปในทางที่ชั่ว ทรงบุคคลให้เป็นคนดี ให้มีจริต นิสัย ละเอียด ปราณีตขึ้นไปโดยลำดับ จนถึง ศีล สมาธิ ปัญญา บรรลุฌานสมาบัติ มรรค ผล นิพพานเป็นที่สิ้นสุด ส่วนพระวินัยเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ทางกาย วาจา ให้เรียบร้อยดีงาม เป็นรากแก้วของพระศาสนา เราปฏิบัติศีล ก็คือการสำรวม ระวังกาย วาจา ของเรา เมื่อกาย วาจาสงบเรียบร้อย เป็นปกติกาย เป็นปกติวาจา ก็ชื่อว่า เรามีศีลจารวัตร เป็นข้อปฏิบัติ มีวิรัติ งดเว้นเป็นตัวศีล ผู้มีคุณธรรมตั้งอยู่ในศีล ย่อมมีความสงบระงับ ดับความกระวนกระวาย จิตใจเยือกเย็น เป็นสุขกายสบายจิต เพราะไม่มีความกระวนกระวาย อะไรเป็นความกระวนกระวาย ความอยากไม่เพียงพอของคนเรานั้นของคนเรานั้นเองเป็นเหตุ คือตัวกิเลสตัณหา ราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา มานะ ทิฏฐิ โลภ โกรธ หลง มันเป็นเครื่องดองในขันธสันดานของคนเรา นอกจากนี้ ก็มีเงินทอง วัตถุสิ่งของอย่างอื่น เป็นให้วุ่นวาย เดือดร้อน เราก็ระงับไม่ได้ การที่เราระงับดับความกระวนกระวายไม่ได้ก็เพราะความอยาก มักมากของเรา อย่างเรานั่งอยู่ที่นี้ ก็อาจจะมีความรู้สึกว่าสบายแล้ว ความคิดมันก็เกิดขึ้นว่า ควรเอาบัญชีมาคิดดู ผู้ที่คิดติดอยู่กับบัญชี ก็คิดจะเอาลูกคิดมาตีตรวจดูว่า มันขาดตกบกพร่องที่ใด ผู้ที่ขายก็มาตรวจมาคำนึงถึงรายรับรายจ่าย อย่างนี้แหละ มันก็เป็นสิ่งที่ก่อความกระวนกระวายได้ประการหนึ่ง การที่

จะรักษาศีลให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ได้นั้น จะต้องสำรวมระวัง รักษากาย วาจา ใจของเรานี้เอง ให้มีเจตนาวิรัติ งดเว้นข้อที่ทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ปฏิบัติในศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ สำรวจตรวจสอบตัวของเราอยู่เสมอ อย่าเลินเล่อเผลอสติสัมปชัญญะ มักจะทำให้ศีลวิบัติ ด่างพร้อย เศร้าหมอง ไม่ใช่ว่าไปรักษาศีลเพียงเอาบุญ ได้คุณเป็นมนุษย์ ได้สวรรค์ ได้ไปเกิดในพรหมโลก รักษาศีลหวังร่ำหวังรวย ถูกหวยรวยเงินรวยทอง วัตถุสิ่งของ ถ้ารักษาศีลมุ่งผลอย่างนี้ มันก็เปล่าประโยชน์ เรารักษาศีลก็เพื่อหาความสงบปกติ กาย วาจา เพื่อบำรุงจิตใจของเราให้สะอาดผ่องใส กายมองเห็นได้ง่าย เพราะการกระทำทางกายก็ต้องอาศัยกายเป็นเครื่องรับสัมผัสทางกาย มีการยืน เดิน นั่ง นอนเหล่านี้ วาจาก็แสดงออกในทางคำพูด ทั้ง ๒ อย่างเป็นภายนอก ส่วนใจเป็นภายในและสำคัญใจเป็นใหญ่เป็นประธานในการทำ ในการพูด จะทำสิ่งใดก็สำเร็จได้ด้วยใจ ใจเป็นนาย กายเป็นบ่าว การงานทุกอย่างมันสำเร็จออกมาจากจิตใจ ถ้าจิตใจไม่มีคำสั่งแล้วก็ออกมาทางกาย วาจา ไม่ได้ถ้าจิตใจมันสั่งอย่างใด ก็ต้องทำไปอย่างนั้น ถ้าจิตสั่งให้ไปลักขโมยให้เป็นโจร มันก็ต้องไป จิตสั่งให้กายไปฆ่าฟันรันแทง ชกต่อยตีเขากายก็ต้องไปปฏิบัติตามทันที เพราะจิตเป็นผู้สั่งกายเป็นผู้ทำกิจการงานทุกอย่าง ไม่ใช่กายเขาทำเอง จิตสั่งให้วาจาพูดออกมาเป็นวาจาสุภาพเรียบร้อย ไพเราะอ่อนหวานหรือจิตสั่งบงการให้พูดชั่วหยาบคายไม่ไพเราะหูของผู้ฟัง ก็ล้วนเป็นคำสั่งของจิตทั้งนั้น ไม่ใช่ตา หู จมูก เขาดูฟัง และสูดกลิ่นเองก็หาไม่ เพราะจิตนี้เองเป็นผู้สั่งการ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าให้เรานึกถึงพุทโธ ให้รู้เท่าเอาทันศีลของเรา จิตใจของเราสะอาดเมื่อไรหากจิตใจของเราสะอาดผ่องใสแล้ว เราจะไปบำเพ็ญสมถกัมมัฏฐาน วิปัสสนากัมมัฏฐาน จะนั่งอยู่ครู่หนึ่งขณะเดียว ก็ได้ชื่อว่า ผู้นั้นได้บำเพ็ญเพียรทางจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ ไปได้ตลอดชีวิต ทำไมเล่าเพราะจิตใจของผู้นั้นสงบ ตาก็สงบ หูก็สงบ จมูกก็สงบ กายก็สงบใจก็สงบ พร้อมกันทั้ง ๖ เหตุที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจสงบ ก็ต้องมีความสำรวมระวังไม่ให้ยินดียินร้ายเพราะ ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรสเป็นต้น ยืน เดิน นั่งนอน ก็พร้อมกันสงบ เมื่อสงบระงับลงไปเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่าสมบูรณ์ เพราะมีจิตตั้งมั่นอยู่แล้วได้ชำระจิตให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ให้แน่วแน่ไม่วอกแวกหวั่นไหว ตั้งใจอยู่อย่างนั้นดูที่กายไม่ได้ดูที่อื่น ให้ดูที่กายของเราทุกลมหายใจเข้าออก ให้เห็นว่ากายนี้มันเกิดขึ้นมาจากอะไร เรามาพิจารณาทบทวนคืนหลังก็จะเห็นว่า เกิดมาจากชาติ ชาติอะไรเกิดมา ชาติมนุษย์เป็นมนุษย์

หรือเราจะทำอย่างไร เราจะมานอน สบายสบาย หาความสุขคนเดียวอย่างนี้หรือ แม้แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงอุตสาหะพยายามเดินจงกรมภาวนา นั่งภาวนา ยืนภาวนา แม้เป็นสัตว์ดิรัจฉานพระองค์ก็ทรงทำ เป็นมนุษย์พระองค์ก็ทรงทำ พระองค์ไม่ได้ท้อถอยย่อหย่อนในการทำความเพียร อย่างนั้นอย่างนี้ไม่หยุดหย่อนเลยทีเดียว เห็นว่าเราเป็นคนจน จนอะไร จนคุณสมบัติ คือศีลคุณ สมาธิคุณ ปัญญาคุณ คุณสมบัติทั้ง ๓ นี้ เรายังไม่สมบูรณ์ เพราะเกิดมาในชาติใดภพใดไม่มีอะไรมาฝากพ่อฝากแม่ ก็มีแต่เสียงร้องไห้ออกมาเท่านั้น ผู้ได้ยินเสียงเช่นนั้นก็ถามว่า เป็นลูกหญิงหรือลูกชาย มีอวัยวะสมบูรณ์อยู่ดอกหรือ แล้วก็ดีอกดีใจเพราะได้ลูกได้หลานเกิดขึ้นมาแล้ว เมื่อเขาเกิดขึ้นมาแล้ว ก็ไม่มีผ้านุ่งผ้าห่มไม่มีสมบัติอะไรติดตัวมาแม้แต่น้อย นี้แหละเราเป็นคนจนเมื่อเห็นตัวเราจนก็ให้ตั้งอกตั้งใจ จะว่าเรามีบ้านมีเรือนมีครอบครัว มีลูกมีหลานอย่างไร ขโมยเขามาเกิดทั้งนั้นเมื่อตายก็ขโมยเขาไปตาย ขโมยเขาไปตายไปเกิด เมื่อจะตายก็ไม่มีใครมีรายงานให้รู้ล่วงหน้า มีแต่ร้อง โอย โอย อยู่อย่างนั้นแหละ เมื่อหมดลมหายใจก็เงียบไปเลย ไม่เคยมีใครมารายงานว่าจะตายในวันนั้นวันนี้ญาติโยมเคยเห็นผู้มารายงานบ้างไหม ก็มีแต่ลักขโมยเขามาเกิดไปตายเท่านั้นแหละ เมื่อตกมาถึงสมัยกึ่งพุทธกาล พ.ศ. ๒๕๒๐ ปัจจุบันนี้ ก็ตกอยู่ในมรสุมของขันธมาร กิเลสมาร มัจจุมารเทวปุตมาร อภิสังขารมาร เข้ามารัดรุมคุมตัวของพวกเรา ขันธมารอยู่ที่ใดก็อยู่ที่กายอยู่ที่ใจขันธมารนั้นก็คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ ขันธ์ทั้ง ๕ นี้เอง มันรัดรึงตรึงตัวของเรา เมื่อเกิดขึ้นมาแล้วสมัยนี้พ่อแม่ก็อยากสวยอยากงาม ใครก็อยากสวยอยากงามกันทั้งหมด คนที่ไม่อยากสวยอยากงามนั้นไม่มี ข้อสำคัญกรรมเป็นเครื่องปรุงแต่งสังขาร ทำไมคนเกิดมาแล้วจึงอยากสวยอยากงาม บางคนก็ต้องหานมโค นมสัตว์มาเลี้ยงลูก คนโบราณพ่อแม่ของเราถ้าเป็นเลือดก็เป็นเลือดจริง ๆ ถ้าเป็นน้ำนมก็เป็นน้ำนมจริงๆ ไม่ได้เอาของอย่างอื่นมาเจือปนแทรกแซง เพราะฉะนั้น คนที่เกิดมาถ้าดื้อก็ดื้อจริง ๆ ถ้าดีก็ดีจริง ๆ ไม่ดีแบบหลอกหลอน ไม่ดีแบบโกหก ไม่ดีแบบเอารัดเอาเปรียบคนอื่น ดีมีเหตุมีผล ถ้าชั่วก็ชั่วมีเหตุมีผล เพราะว่าเป็นธรรมชาติของจริงก็เป็นของจริงแท้ แต่สมัยทุกวันนี้มันเป็นของปลอมไปหมด เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอนเวไนยสัตว์ เมื่อถึงกึ่งห้าพันพวัสสาของเราตถาคต ในพุทธบริษัทภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา สนใจเคารพพระสูตรพระวินัย พระอภิธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ธรรม ๘๔๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็รวมลงใน ศีล สมาธิ ปัญญา ให้พวกเราภาวนาถึง พุทโธ ธัมโม สังโฆ ให้เอาใจไว้กับ

เปโตก็มี เป็นมนุสสย์สะติรัจฉาโน เป็นมนุสเทโวก็มี เป็นมนุสนิริโยก็มี เป็นมนุสภูโตก็มี ล้วนแต่เป็นสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏฏสงสาร เราต้องน้อมเข้ามาในตัวของเรา เราเกิดมาเราเอาอะไรติดตัวมา เรามีเครื่องหมายมาแจ้งรายงานให้มารดาบิดา ปู่ย่าตาทวดและเครือญาติของเรา หรือไปถวายรายงานท่านผู้มีพระคุณอันสูงส่ง เช่น ในหลวง หรือผู้ปกครองประเทศชาติมีไหม ไม่มีรายงานบอกให้เขาทราบว่า เราเอาอะไรมา ตำแหน่งยศฐาบรรดาศักดิ์ทรัพย์สินเงินทอง วัตถุสมบัติต่าง ๆ เราได้มาก่อนหรือ เราจึงไปเสียดายหวงแหน ร่างกายสังขารของเรานี้ เมื่อตรวจสำรวจคืนหลังว่า เรานี้เป็นคนยากจนเกิดมาไม่มีอะไร เป็นคนทุกข์ ทุกข์แต่อยู่ในครรภ์ของมารดา เบื้องต่ำก็นั่งกระเพาะอาหารเก่าเป็นแท่นบัลลังก์ เบื้องบนก็ทูลอย่ด้วยกระเพาะอาหารใหม่ เมื่อมารดารับประทานอาหารลงไปมาก ๆ หนักลงไปจนหลังเกาะหลังก่อม นี้แหละมันเป็นทุกข์มาอย่างนี้ เมื่อเห็นทุกข์แล้ว ทำไมเล่า เราจะอวดว่าเราเป็นคนมั่งมีได้อย่างไร เมื่อเห็นว่าเราเป็นคนจน ก็ต้องรีบแร่งขวนขวาย ทำความเพียรเดินจงกรมภาวนานั่งภาวนา ยืนภาวนา เพื่อให้กายวิเวก จิตวิเวก อุปธิวิเวก ให้เกิดขึ้นในตัวของเรา เพราะบรรดาคันถธุระและวิปั๋สสนาธุระก็มีทั้งสอง ธุระทั้งสองอย่างนี้ต้องปฏิบัติเป็นคู่กันไป เมื่อการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมเป็นคันถธุระ จะต้องมีวิปั๋สสนาธุระตามกันไปอีก ส่วนปริยัติ-ธรรม ศึกษาอะไร ศึกษาอยู่ในสกลกายของเรา คือชาติธรรม ชราธรรม พยาธิธรรม มรณะธรรม ชาติธรรม เราเกิดขึ้นมาจากบิดามารดาเป็นผู้ก่อกำเนิดเกิดเกล้าของเรา เราจะเป็นคนเร่ร่อนอยู่อย่างนี้ทำไม เมื่อเราเข้าไปบวชเรียนในพระพุทธศาสนา เป็นพระภิกษุเป็นผู้เห็นภัยนำออกจากวัฏฏสงสาร เมื่อเห็นแล้วเราจะทำอย่างไร เราจะนอนหายใจเล่นอยู่อย่างนี้หรือ การศึกษาเล่าเรียนเราจะทำอย่างไร เราเรียนได้แล้วเขาก็ให้ คือให้ยศฐาบรรดาศักดิ์เราจะหลงไหมละ นี้หรือเป็นยศเป็นเกียรติของเรา เราจะได้อะไร เราจะมาหวงแหนอะไรพระพุทธองค์ท่านสอนอย่างนี้ เมื่อเห็นแล้วอย่างนี้ รู้ว่าเราเป็นคนทุกคนจน จงตั้งอกตั้งใจบำเพ็ญเพียรสร้างบารมีธรรมของตนเองด้วยการให้ทานรักษาศีล เจริญภาวนา ให้แก่กล้าขึ้นไปโดยลำดับ โดยยึดถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งที่เคารพนับถือของตนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ยังทรงท่องเที่ยวอยู่ ห้าร้อยชาติ ทรงบำเพ็ญเพียรภาวนาเพื่อบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อพระองค์เกิดขึ้นมาในชาติใด ก็มานึกถึงพ่อถึงแม่ว่าท่านเป็นผู้ให้กำเนิด ท่านก็เป็นทุกข์หนอ เราก็เป็นทุกข์ในท้องของท่าน ท่านก็อุ้มท้องอุ้มไส้ล้มลุกคลุกคลานเกิดขึ้นมาแล้ว เราทำมาหากินได้แล้ว ทำไมไม่หันหน้าเข้ามาหาพ่อแม่ของ

เราบ้างหรือ ไม่หันหน้าเข้ามาหาพี่เลี้ยงนางนมของเราบ้างหรือ พุทโธ ธัมโม สังโฆทำไม เราจึงเอาใจไว้กับพระรัตนตรัย ก็เพราะตกมาสมัยกึ่งพุทธกาลก็มีแต่มรสุมอันสำคัญที่เดียวเข้ามายั้วยวนกวนใจของพุทธบริษัท แม้ใจของเราเองก็รบกวนตัวเราเอง ตาของเราก็รบกวนตาเราเอง หูของเราเองก็รบกวนเราเอง ไม่ใช่คนอื่นมารบกวนเมื่อเราเห็นเป็นเช่นนี้แล้วจึงให้พิจารณาดูว่า รูปกายนี้เราดูตั้งแต่เกษาลงมาเบื้องต่ำตั้งตีนผมลงไป เบื้องสูงตั้งแต่ปลายเท้าขึ้นมา เราพิจารณาดูทวนกระแสกลับไปกลับมาในส่วนรูปกายทั้งหมด รูปกายของเราก็ ถูกปรุงแต่งขึ้นมาด้วยธาตุ ๔ ขันธ์ ๕ ประชุมกัน กรรมคือการกระทำ มันปรุงแต่งขึ้นเป็นรูป รูปแบ่งเป็นกายกับใจ ให้ดูที่รูปของเรานี้พิจารณาร่างกายสังขารให้เห็นเด่นชัดว่า มันไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา เป็นแต่สภาวธรรมเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยเท่านั้น จะว่า ผม ขน เล็บ ฟัน หนังในร่างกายหรือเป็นตัวตนเปล่ามันไม่ใช่เป็นตัวตน ส่วนร่างกายจะ ดำ จะขาว ผมจะหงอกจะขาว ล่วงหล่นชราคร่ำคร่า หน้าตาเหี่ยวย่น ตนตัวตกกระสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็นเราก็เห็นอยู่ประจักษ์ตาทั้งกลางวันกลางคืน เห็นอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก มันเป็นแต่ธาตุอันหนึ่ง ๆ มาประชุมพร้อมกันเท่านั้น ตกเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่เราเห็นเป็นตัวตนนั้น เป็นแต่ของสมมติกันขึ้นเท่านั้น ร่างกายของเรานอกจากจะเป็น อนิจจัง ทุกขังแล้ว จะต้องเป็นอนัตตาตามสภาวธรรมอย่างแน่นอน การที่ว่าเป็น อนัตตา ไม่ใช่ตัวตนนั้น ก็เพราะมันไม่ได้อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาของผู้ใด เป็นของบอกไม่อย่าว่าไม่ฟัง บอกไม่ให้มัน แก่ เจ็บ ตาย บอกว่าสังขารร่างกายเอ๋ย มึงอย่าเป็นอย่างนั้น มึงอย่าเป็นอย่างนี้ มึงจะต้องเป็นไปตามปรารถนาที่ต้องการ มันก็ไม่ยอมฟังตาม มันปรุงแต่งขึ้นมาให้มีรูปร่างหน้าตา สูง ต่ำ ดำ ขาว สวยงาม น่ารักใคร่พอใจ รูปร่างไม่สวย ขี้เหร่ น่าเกลียด น่าชัง น่ากลัว รูปร่างวิกลวิการอย่างไร มันก็เป็นอย่างนั้น จะไปบอกแก้ไขเปลี่ยนแปลงให้เป็นอย่างนั้นให้เป็นอย่างนี้ มันก็หาได้ฟังตามเราไม่ ทั้งมันเป็นสภาพหาเจ้าของมิได้ ไม่มีใครเป็นเจ้าของ มันไม่เป็นของ ๆ ใครทั้งหมด จะว่าตัวกู หู ตา จมูกของกูหรือ มันก็ไม่ใช่ เพราะมันบอกไม่ได้ และมันเป็นสภาพฝืนอำนาจ คือว่า มันไม่อยู่ในอำนาจ บังคับบัญชามันก็ไม่ได้ แล้วแต่มันจะเป็นจะไป จะเกิดจะแก่จะเจ็บจะตาย มันก็ไปตามทางของมันเอง เมื่อมันเป็นอย่างนี้แหละ จึงเรียกว่าเป็น อนัตตา เมื่อเรารู้เห็นเป็นจริงอย่างนี้แล้ว ควรหรือที่เราจะพากันมัวเมา หวงแหนร่างกายของเรา เป็นห่วงหวงแหนยศถาบรรดาศักดิ์ ลาภ ยศ สรรเสริญ ว่าเป็นของเรา มันเป็นแต่เพียงของยืมมาใช้ ชั่วครู่ ชั่วยาม ชั่วชีวิตหนึ่ง ๆ ของเราเท่านั้น เดี๋ยวมัน

ก็แปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป กลายเป็นของคนอื่นหรือเป็นอย่างอื่น ๆ ไป เมื่อเราจะตาย จะเอาเงินแสนเงินล้านไปซื้อไถ่ถอนกลับคืนมาอีกก็ไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทรงสอนให้รู้เท่าเอาทันด้วยเหตุด้วยผล มิฉะนั้นแล้วจะพลาดท่าเสียที พระองค์จึงทรงวางร่างกายสังขารไว้ในกัมมัฏฐาน เพื่อเป็นเครื่องเล่นเครื่องอยู่ของบุคคลทั่วไป จะได้รู้เท่าเอาทัน แม้แต่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ก็เล่นอยู่ใน กสิณ ๑๐ อสุภะ ๑๐ พุทธานุสสติ ๑๐ พรหมวิหาร ๔ อรูปฌาน ๔ อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีธาตุ ๔ ขันธ์ ๕ อายตนะภายในภายนอกเหล่านี้ เป็นเครื่องเล่นเครื่องอยู่ของพระอริยเจ้าทั้งหลาย เมื่อท่านเล่นไปถือไป จะไปนั่งในชุมนุมพุ่มไม้ โคนไม้ ถ้ำเหว ภูเขาลำเนาป่า ก็นั่งภาวนาดูรูปกายให้เห็นเป็นของไม่สวยไม่งาม ปฏิกูลน่าเกลียด แม้ว่ามันจะเจ็บปวดหลัง เอว แข้งขา ก็ให้มันเจ็บปวดไป ไม่มีคนเกิดไม่มีคนตาย ไม่มีคนแก่ไม่มีคนเจ็บ ธาตุแตกนามดับต่างหาก เพราะชื่อเสียงนั้น บิดามารดาก็ยังอยู่ พระพุทธเจ้าก็ยังอยู่ พระอริยสาวกของท่านก็ยังอยู่ ไม่ได้สูญเสีย มรรคผลธรรมวิเศษก็ยังอยู่ ไม่สูญเสีย สูญเสียแต่จิตของคนไม่สะอาดเท่านั้น ถ้าเราค้นหาธรรมวิเศษ ก็มีอยู่ในใจของเราทุกคน เหมือนกับดอกบัวที่เกิดอยู่ในน้ำในโคลนตม เมื่อดอกเกิดขึ้นมานั้น เขาก็ต้องการที่ดอก โคลนตมกับน้ำมันก็อยู่ด้วยกัน พระพุทธองค์ให้เห็นอย่างนี้ คือให้เห็นรูปกายของตนเอง มันเกิดมันดับ เช่น หนังเก่าหลุดไป หนังใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ ขนใหม่เกิดขึ้น ขนเก่าล่วงไปเป็นสันตติ สืบต่อกันเสมอ หายใจเข้า หายใจออก เกิดดับอยู่อย่างนี้ ถ้าหายใจเข้าอย่างเดียว หายใจออกอย่างเดียว มันก็ดับอย่างเดียว ให้พิจารณาเห็นเป็น อนิจจลักษณะ ลักษณะที่ร่างกายสังขารไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน มั่นคงถาวร มีเกิดขึ้นในเบื้องต้น ก็แปรไปเป็นเด็กเป็นหนุ่มเป็นสาว สาว เฒ่าแก่ ชราภาพ จนถึงตายในที่สุด พิจารณาให้เห็นเป็น ทุกขลักษณะ คือลักษณะเป็นทุกข์ ลำบาก ทนได้ยาก ทุกข์ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ คลอดออกมาแล้วก็เริ่มทุกข์มาโดยลำดับ ทุกข์เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ประจำตัวของเรา นอกจากนี้ ก็ทุกข์เพราะลูกตายเสีย เมียตายจาก พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจ ทุกข์เพราะไม่สมหวัง สิ่งที่ต้องการ รวมแล้วทุกข์เพราะตกเป็นทาสของตัณหาพาให้อยาก ไม่รู้จักอิ่ม ไม่รู้จักเบื่อ ไม่รู้จักพอ ตัณหามันพาให้เป็นทุกข์ ทุกข์จะเกิดก็เพราะตัณหาความอยาก ทุกข์จะดับก็เพราะตัณหามันดับ พิจารณาอย่างนี้ จึงจะเห็นทุกข์ เมื่อเห็นทุกข์แล้วความสุขมันก็เกิดขึ้นเท่านั้นเอง

พิจารณาให้เห็นเป็น อนัตตลักษณะ คือให้เห็นเป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขาเป็นแต่สภาวธรรมปรุงแต่งขึ้นเท่านั้น เมื่อแยกธาตุ ๔ ดิน น้ำ ลม ไฟ แยกขันธ์ ๕ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ออกไป แยกอายตนะ ภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจออก จะเห็นตัวเห็นตนของมัน ที่ไหนอาศัยปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มันจึงเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ทั้งมันไม่อยู่ในอำนาจ บังคับ บัญชาของผู้ใด มันมีอำนาจสูงเหนือคน คนตกอยู่ใต้อำนาจของมันเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นวิสัยของอนัตตาบอกไม่ได้ อย่าแก่ เจ็บ ตาย อย่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ มันก็ไม่ฟังตาม ที่เรามองเห็นเป็นตัวตน ก็เพราะไปติดในฆนสัญญา หมายรู้ว่าเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นเขาเป็นเราต่างหาก เมื่อเราพิจารณาเห็นลักษณะไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ภาวนาเห็นสังขารธรรมในส่วนรูป กาย ใจมันก็จะเกิดความเบื่อหน่ายคลายความกำหนัด ยินดีในสังขาร ไม่รัก ไม่ชัง ในความสวยงาม ไม่สวยไม่งาม ได้ชื่อว่า เห็นวัฏฏสงสาร อันเป็นมหาภัย ได้ชื่อว่าได้ความร่ำรวยมหาสมบัติ อริยทรัพย์ของพระอริยเจ้าอันประเสริฐ เลิศกว่าความร่ำรวยสมบัติภายนอกอย่างอื่น เมื่อเรารู้แจ้งเห็นจริงตามความเป็นจริง อย่างต่ำก็ได้โลกิยทรัพย์ อย่างสูงก็จะได้โลกุตตรทรัพย์ ได้ชื่อว่าเห็นในวิปัสสนาภาวนากัมมัฏฐาน ก็จะบันดาลให้มีความสุขทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพภายภาคหน้า ดังได้แสดงมา ก็พอสมควรแก่เวลา เอวังก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

ธรรมเทศนา อบรม ประชาชน

ของ

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

การศึกษา กาย วาจา จิตของเรานี้ เป็นอย่างไร องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้า จึงได้บัญญัติตักเตือนให้พวกเราประพฤติปฏิบัติให้รู้สึกสำนึกตัวว่า ทำอย่างไร เราจะได้คุณงามความดีเข้ามาประสานจิตของเรา ให้กระตุ้นอยู่ จะได้รู้สึกสำนึกในทางธรรม อันชื่อว่า ธรรมะ ก็ไม่ได้หมายเอาอื่นไกล ก็หมายเอาตัวของเราแต่ละคนนี้เอง ไม่ว่าหญิง ไม่ว่าชาย ต้องหมายเอาตัวของเรา เราจะต้องค้นคว้าที่ตัวของเรา ให้เห็นว่า สุข ทุกข์ อยู่ที่ตัวเรา ธรรมะก็อยู่ที่ตัวเรานั่นแหละ เมื่อเห็นว่า ความเดือดร้อน และความเป็นอยู่ของคนอยู่ที่ใด ความเป็นธรรมะก็อยู่ที่นั้น เมื่อเราเห็นว่า ความสงบเรียบร้อยอยู่ที่ใด ก็ได้ชื่อว่า สันติ-ธรรมอยู่ที่นั้น เพราะฉะนั้น เราจะต้องทำจิตของเราและกายของเราให้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม เราจะไปไหนมาไหน เราต้องนึกถึง พุทโธ พุทโธนั้น ก็หมายถึงความรู้ ก็คือรู้กิจการของตัวเอง แต่ตัวคนอื่นยกไว้ก่อน รู้อะไรที่เรียกว่ารู้ ก็คือ รู้รัก รู้ชัง รู้ได้ รู้เสีย รู้นิวรณ์ รู้ก้าวหน้า รู้ถอยหลัง รู้ซ้าย รู้ขวา รู้ดี รู้ชอบ ตลอดใครนินทาว่ากล่าวต่าง ๆ ก็ตัวของเรามีอยู่แล้ว ทีนี้เมื่อเรารู้แล้ว ของเหล่านี้ที่พูดไปนี้ เราชอบนัก มีความหึง ความหวง ความรัก ความชัง ความชอบ ความไม่ชอบ ถ้าเราไม่ชอบแล้ว ก็ทำอย่างไร เราจะต้องแก้ไขอย่างไรให้มันหมดไป คำครหานินทา เราไม่ควรคุ้ยเขี่ย เหยียบหยามซึ่งกันและกัน เราจะทำอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ไม่ยากอะไร เราก็หยุดมันเสีย อย่าไปคิดมัน อย่าไปทำมัน อย่าไปพูด อย่าไปทะเลาะ ความเกลียด ความชัง ความรวย ความจน เราหยุดเสียแล้ว มันก็หายหน้าไปเท่านั้น ถ้าเราเปิดประตูเวลาใด พวกหนึ่งไม่มา ก็พวกหนึ่งมา พวกตาไม่เข้า พวกหูไม่เข้า จมูกมันก็จะต้องเข้ามา ปาก ลิ้น มันก็ต้องเข้าไป รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ มันก็ต้องรั่วไหลเข้าไป เพราะมันมีช่อง ถ้าไม่มีช่องเสียแล้ว เราปิดช่องไว้อยู่ทำไมมันจะเข้าไปได้เล่า มันก็เข้าไปไม่ได้ คือเรามี สติ สัมปชัญญะระลึกได้อยู่ รู้ตัวอยู่ คือเขาว่าก่อน เขาด่าเราก่อน เหมือนเราเคยว่าก่อน ด่าเขาก่อน เคยเกลียดเขา เหล่านี้แหละ

เราชอบไหม พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นของที่สกปรก เป็นของที่ไม่สะอาดเป็นของที่ไม่งาม นักปราชญ์หรือปุถุชนคนอันธพาลก็ไม่ชอบ แต่ทำไมเขาเล่น เพราะเขาไม่ได้นึกว่า อันนั้นเป็นเรื่องสนุกของคนอันธพาล เขาจึงได้ตั้งใจขึ้นมา เราต้องช่วยบรรเทาบั่นเบ่าร่างกายของเราเอง และผู้ที่ว่าเรา เขาชอบไหม เขาก็ไม่ชอบ คนอื่นนอกจากนั้น เขาชอบไหม เขาก็ไม่ชอบ ทีนี้ถ้าในบ้านเรือนของเรา สุนัข สุกร แมว เป็นต้น มันชอบไหม เอ๊ะ ถ้าไม่ชอบ ทำไมเราจะไปร่ำไรกับมันทำไม เห็นว่าเป็นอย่างนั้นเราก็งดเสีย เราหยุดไปแล้ว เมื่อเขาด่าเรา เราก็ยิ้มเหมือนพระพุทธรูป นึกถึงพระพุทธเจ้าเหมือนกับแผ่นดิน ถึงอย่างไรก็ตาม เราเป็นผู้สมควรเขาจะติ สมควรเขาจะชมเต็ม ๑๐๐% เขาก็ติ ๑๐๐% เขาก็ชม ๑๐๐% เขาก็รัก ๑๐๐% ก็ชัง ๑๐๐% เท่ากันทั้งหมด ทั้งดีและชั่ว สมควรจะว่าเขาทำไม เขากับเราเสมอภาคกันแล้ว ร่างกายสังขาร มีบุคคลผู้ใดจะข้ามโลกสองไปได้ ข้ามหนึ่งไปหาสองข้ามไม่ได้ เกิดที่ใดก็ต้องอยู่ที่นั้น อยู่ที่ใดก็จะต้องอยู่ที่นั้น พระองค์จึงได้แสดงว่า นี่แหละ เรื่องของโลกมันหมุนอยู่อย่างนี้ ถ้าจะให้รู้สึกตัวของเรา ความหิวกระหายเป็นโรคอย่างยิ่ง ก็เพราะไม่รู้จักพอนั้นเองได้หนึ่งแล้วก็ยากได้สอง สมควรหรือ ๆ สมกับความหมายของเราแล้ว เราจึงต้องพยายามไปข้างหน้าอีก เราจะขึ้นไปให้สูงส่ง เราจะสมควรไหม เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า ความหิวกระหายไม่เพียงพอ จนเกิดรบราฆ่าฟันกัน ก็เพราะไม่รู้จักพอเช่นนี้ จะไปหาความสุขที่ไหนได้ หาได้มันก็ไม่มีความสุข พระพุทธเจ้าของเรา ทรงสั่งสอนให้รู้จักพอดี ทำให้พอดี ถ้าไม่พอดีแล้ว มันก็เกิดทุกข์ สังขารนำมา ก็สังขารนำไป สิ่งใดที่ยั้งยืนถาวรในสังขารไม่มี แต่ความเป็นจริงรูปสังขาร จิตสังขาร นี้ แต่เราก็เห็นว่า มันเป็นของไม่ยืนยงคงอยู่ก็จริง ถึงอย่างนั้น เราต้องพากเพียรพยายาม เพื่อกระทำสิ่งที่เป็นสารประโยชน์แก่ลูกหลานของเรา เราจะฝากไว้เป็นแบบแผนเนติอันดีงามเหมือนกับท่านทั้งหลายได้สัญจรมาที่นี้ก็มาเพื่ออบรมจิตใจของแต่ละคน มาถ่ายทอดความคิดความเห็นของแต่ละบุคคลมาแลกเปลี่ยนความคิด ความเห็นแต่ละสิ่ง แต่ละประการ เพื่อไปประสานในจิตใจของเราที่มีอยู่ เราจะวัดดูว่า อะไรจะมีคุณค่าราคาสูง อันใดมีเสมอภาค และต่ำลงไป เรามาคิดมาอ่านให้เห็นว่าตัวของเรา เราทำงานก็เพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เราทำงานเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่นเท่านั้น ถ้าทำเห็นแก่ตัวมากก็เป็นทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นของใหญ่โตเต็มบ่าเหลือกำลังก็หาไม่ แม้แต่เข็มเล่มเดียวเท่านี้แหละ เราในคณะที่นั่งอยู่นี้ เราจะแบกหรือถือเข็มเล่มเดียวก็แสนยากลำบากแล้ว กลัวมันจะหลุดมือ กลัวมันจะถูกแทงตัวเอง กลัวจะตกลงดินไป

ถูกแทงคนอื่น จำต้องคอยระมัดระวัง ถ้าไม่อย่างนั้น ก็อาจจะแทงตัวเองก็อาจเป็นได้ พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนให้รักษาศีล ก็เพื่อรักษาให้ละ เข้าวัดพึ่งธรรมก็เพื่อจะปลดจะปล่อย เพื่อจะหาอุบายปลดเปลื้องคนเราออกจาก ราคะ โทสะ โมหะ ออกจาก อคติธรรม ๔ ประการ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรัก โทสาคติ ลำเอียงเพราะเกลียดชัง โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงงมงาย ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว เพราะถ้าปราศจาก อคติธรรมทั้ง ๔ แล้ว การทำ การพูด การคิด ก็เป็นความยุติธรรมแก่คนทุกคน ที่อยู่ร่วมโลกเดียวกัน พระคถา-คตเจ้า จึงทรงสั่งสอนให้สร้างตนเอง ให้รักษาตนเอง ให้ระลึกถึงแต่ พุทโธ ธัมโม สังโฆ นึกถึงข้อวัตรปฏิบัติของเรา กาย จิต ของเราก็จะสะอาด เมื่อกายสะอาด วาจาสะอาด ใจสะอาด เงินทองของใช้ก็ไม่ทำให้เราเป็นทุกข์ เราอย่าไปมัวเมาในร่างกาย อย่าไปมัวเมาในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เราจะไปมัวเมาประมาททำไม เพราะโลกทุกวันนี้กำลังปั่นป่วน วุ่นวาย กำลังยุแหย่ การยุแหย่ มี ๒ ประเด็น คือ ๑ ยุแหย่หาของกิน ๒ ยุแหย่ทำให้แตกสามัคคีเหลวไหลไป จะต้องศึกษาหาเหตุและหาผลเอง เมื่อเห็นเหตุชั่ว ก็จะได้หลบหลีกปลีกตัวจากความชั่ว มุ่งไปสู่เหตุดี เมื่อเห็นสิ่งที่ไม่ดี เราจะได้เพียรพยายามหาสิ่งป้องกันภัยอันตราย ที่จะเข้ามาในชีวิตของเรา ครอบครัวของเราและประเทศ ผืนแผ่นดินไทยของเรา เราต้องช่วยกันรักษาป้องกันช่วยกันสามัคคีพร้อมเพรียง ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัว ถ้ามีความทุกข์ร้อนเกิดขึ้นแก่พักพวกเรา เราก็อยากให้มีความสงบสุข หากเกิดมีขึ้นจะทำอย่างไร มันก็ไม่ยาก คือเราเห็นเขาเป็นทุกข์แล้ว เราได้รับสุขพอสมควร เราก็แบ่งสุขให้แก่คนจำพวกนั้น เมื่อเขาได้รับแล้วเขาก็ได้รับความสุขกายสบายใจ เราก็ได้ความเย็นใจ จะไปที่โน้น มาที่นี้ เราก็ชื่อว่าไม่มีเวรภัย เพราะเขามีความสุข แต่ก่อนนั้นเขามีความทุกข์ร้อนไม่มีที่อยู่ ไม่มีที่กิน เรามีแล้ว เอาไปเฉลี่ยช่วยเหลือ ชดเชยซึ่งกันและกัน จิตใจของเราก็ กว้างแผ่ออกไปดีกว่าแคบ ยาวดีกว่าสั้น จิตใจของเราก็เช่นเดียวกัน

เราต้องนึกถึง พุทโธ น้อมเข้ามาในตัวของเรา เราทำบุญกุศลก็ชื่อว่า เราได้สร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตัวเรา ได้เตรียมเครื่องมือที่จะขัดเกลาหรือขัดสีร่างกายให้สะอาด เราบำเพ็ญภาวนา ก็ได้ชื่อว่า เราได้สร้างถนนหนทาง คือสร้างความสบายกายและจิตของเราในโลกนี้ และโลกหน้า เราทำใจของเราให้ดี พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ดูที่จิตเราใจเรา อย่าเป็นผู้ประมาท เราเป็นทุกข์เดือดร้อน ก็เพราะจิต ไม่ใช่เพราะเงินทองของใช้ทำให้เป็นทุกข์ ไม่ใช่ลูกตายเสีย เมียตายจาก พลัดพรากจากสิ่งที่รักที่ชอบใจไป เป็นทุกข์ ตัวของจิตของ

เรานี้เองเป็นทุกข์ ตัวจิตมันนึกมันคิดไปตามอารมณ์รัก อารมณ์ใคร่ อารมณ์โกรธ อารมณ์หลง ทั้งส่วนดีและส่วนไม่ดี เมื่อตกเป็นทาสแห่งความคิด ความทุกข์มันก็เกิดขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็กระเสือกกระสนดิ้นรนไปหาคนนั้น คนนี้ อาจารย์รูปนั้น รูปนี้ บอกว่า ผมทุกข์ใจ มันดวงตก ดวงมันไม่ตกที่คนหรอก ถ้ามันตกก็เข้าโลงไปแล้ว ตายเข้าสุสานป่าช้า มันไม่ใช่ดวงตก ดวงก็ยังมีอยู่กับทุก ๆ คน ฉะนั้น เราอย่าไปค้นหาความทุกข์อันเป็นอยู่มีอยู่ในโลกนี้ ยิ่งค้นหามันเท่าไร มันก็จะเห็นมากขึ้นเท่านั้น ความทุกข์เราอย่าไปเรียกหา เราต้องนึกภาวนาว่า เวลานี้ ข้าพเจ้าก็มี เห็นหน้ากันก็ว่ามี มีพออยู่พอกิน มีอะไร มีบ้าน มีเรือน มีเสื่อ มีหมอน มีสมบัติตามเกิดตามมี เราสบาย ๆ ตามมีตามได้ เท่านี้มันก็ทำให้สบายขึ้น การหาทางออกบอกว่า พอเห็นหน้ากัน โอ๊ย ทุกข์จนจะตายอยู่แล้ว ทุกข์ เขามาทวงหนี้ เป็นหนี้เขาอย่างโน้น อย่างนี้ ทำงานเงินเดือนก็น้อย พวกค้าขายก็ว่าไม่มีกำไรนั่งโศรกเศร้าเหงาอยู่ ยิ่งบ่นยิ่งคิด ก็ยิ่งทุกข์ นี่แหละ อย่าไปบ่นหามัน อย่าไปเรียกหามัน เรื่องของทุกข์ไม่ต้องเรียกหามัน ๆ ก็มีอยู่แล้ว ไม่ต้องบ่นหา มันก็เข้ามาหาอยู่แล้ว เราจะต้องช่วยกันอย่าให้ทุกข์เข้ามา ทุกข์นั้น มันเป็นแม่ทัพข้าศึกตัวสำคัญ ทำให้ระบบประสาทของคนไม่ทำงาน เป็นเหตุเกิดแห่งทุกข์ พระพุทธองค์ทรงสอนให้ระลึกถึง พุทโธ ตั้งกำหนดลมหายใจเข้าออก หายใจช้าหรือหายใจเร็ว ยาวหรือสั้น กำหนดที่ศูนย์กลางคือสะดือของเรา เราต้องนึกไปตามกระแสร์ทางแห่งงานของมัน ดูแลควบคุมระบบการทำงานของจิต อย่านึกคิดไปทางอื่น นึกถึงแต่ พุทโธ–พุทโธ ๆ จะอยู่ในอิริยาบถไหน ก็ให้ระลึกบริกรรมภาวนาอยู่เสมอ ทำไมจึงต้องนึกถึงแต่ พุทโธ เพราะคำว่า พุทธะ คือความรู้แจ้ง เห็นจริง ตามความเป็นจริง เห็นสุข เห็นทุกข์ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า สันทิฏฐิโก ผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นเอง อกาลิโก ไม่อ้างกาลอ้างเวลา ปฏิบัติเมื่อใดได้เมื่อนั้น พระธรรมมีอยู่ทุกเมื่อ เอหิปัสสิโก ควรเรียกให้มาดูมาชมได้ โอปนยิโก น้อมเข้ามา คือน้อมธรรมเข้ามาหาตัว น้อมตนเองเข้าไปหาธรรม ปัตจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันผู้รู้จะรู้ด้วยตนเอง จะฉลาดไม่ฉลาด จะบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ รู้มรรค รู้ผล รู้นิพพาน ฌานวิโมกข์ ก็อยู่ที่จิตของเรา ผู้ปฏิบัติเห็นอะไร เห็นทุกข์ เห็นสมุทัย เห็นนิโรธ เห็นมรรคอริยสัจจ์ธรรมทั้ง ๔ เกิดขึ้นที่กายกับจิตของเรา กายกับจิตนี้แหละทำให้เกิดทุกข์ ทุกวันนี้ มันเป็นทุกข์ ด้วยการรบราฆ่าฟันกัน เบียดเบียน ข่มเหงกันก็เพราะกายกับจิตนี้เองมันไม่พอ จึงเป็นเหตุให้เกิดความยุ่งเหยิง ความวุ่นวาย ประเทศต่อประเทศ ครอบครัวต่อครอบครัว ตลอดถึงคนในครอบครัว ยังสมัครสมานประสานสามัคคี

กันยังไม่ได้ ความทุกข์ความวุ่นวายก็เกิดขึ้น พระพุทธองค์ตรัสว่า ให้ดูที่ผลงาน ถ้าผลงานดี คนในชาติ ในศาสนา ก็พลอยดีไปด้วยกัน ให้เราศึกษาตัวของเรานี้เองเป็นทัศนศึกษา เมื่อเราไปวัด ท่านผู้รู้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า วัด คือให้วัดดูความดี ความชั่ว วัดดูคุณธรรม วัดดูผลงานที่เราปฏิบัติว่าได้ผลมากน้อยเพียงไร วัดดู ศีล สมาธิ ปัญญา ผลงานของตนเอง อีกอย่างหนึ่ง คำว่าวัฏฏ ความหมุนเวียน กัมมวัฏฏ วิปากวัฏฏ กิเลสวัฏฏ มันหมุนอยู่ในวัฏฏทั้ง ๓ นี้เอง โลภ โกรธ หลง หมุนอยู่นี้เอง เมื่อกัมมวัฏฏกระทำลงไปให้เกิดผลดีและผลชั่วขึ้น ก็เลยมานิยมชมชอบผลดี และผลชั่วเป็นวิปากวัฏฏ วัฏฏยิ่งผูกมัดรัดตรึงตรา นัตถิตัณหาสมานที แม่น้ำเสมอด้วยตัณหาไม่มีก็ล้นไหลท่วมเข้ามา โอฆะมันก็ท่วมเข้ามา โอฆะก็เรียกว่า เป็นองค์แอ่งแก่นกันดาน คือ ชาติกันดาร ชรากันดาร พยาธิกันดาร ก็เกิดมาทับถมวุ่นวายกันขึ้น ก็เพราะเกิดขึ้นมาที่ใดเล่า มันก็เกิดขึ้นมาในวัฏฏนั้นเอง กัมมวัฏฏ ก็หมายถึง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม วิปากวัฏฏ ก็หมายถึงผลของกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เห็นว่ามันสวย เห็นว่ามันงาม เห็นว่ามันชำรุดทรุดโทรม น่าเกลียด น่าชัง อันนี้ก็เป็นวิบากของกรรมที่กระทำขึ้นแล้ว สกปรก โรคร้าย และสะอาด เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อมีกรรมวัฏฏ วิปากวัฏฏมันเกิดขึ้นมา วัฏฏความหมุนเวียนอันนี้ หมุนไปหมุนมา เหมือนกับมดแดงมันไต่ขอบกระด้ง ไต่ไม่มีที่สิ้นสุด ถึงจุดหมายแล้วก็ลง แล้วก็ขึ้นไปต่อ ไต่ไปก็ตกเข้าตรงนี้ ตรงนั้นก็ขึ้นขอบ นี้แหละพระพุทธองค์ จึงทรงสอนให้เอาจิตของเรา ให้ตั้งต่อศีล ๕ กรรมบถ ๑๐

เราลืมอะไรก็ลืมได้ แต่อย่าไปลืมชาติ เราเกิดมาจากอะไร เราเกิดมาจากพ่อจากแม่เรา เราควรนึกถึงพ่อแม่ ควรนึกถึงผู้ก่อกำเนิด เราได้ต้นสมบัติมา ไม่ใช่ต้นทรัพย์ ต้นสมบัติอันนี้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อวัยวะสมบูรณ์ทั้งนั้น ทั้งรากและโคน นี้ได้ชื่อว่า เราไปต่อเอาทรัพย์ ไปต่อเอาศิลปวิชา เพราะตาดี มือดี เราก็ไปต่อเอาศิลป วิชาวาดเขียน การทำกสิกรรม พาณิชยกรรม อุตสาหกรรม ให้สำเร็จตามจุดประสงค์ของเราก็เพราะเราได้ต้นสมบัติมาจากพ่อแม่ หากเราลืมชาติแล้ว เราก็ไปไม่รอดเลยทีเดียว ชาติอะไร ชาติมนุษย์ มนุษย์เกิดมาเขาเรียกว่าคน โบราณเรียกคนเปรียบเสมือนกับควาย โค หรือกระบือ เปรียบเหมือนคนเราทำไม อื่นเขาออกมาจากคอกจากแล่งแล้วก็ไปหากิน ผู้หญิงก็ไปหากินตามหน้าที่ของผู้หญิง ผู้ชายก็ไปหากินตามหน้าที่ของผู้ชาย แล้วแต่บุคคลใด จะถูกแหล่งที่ดี ที่สมบูรณ์ ถ้าถูกแหล่งตกอับที่ไม่ดีแล้ว กลับบ้านก็หน้าตาไม่เบิกบาน ยุ่งเหยิงเหมือนกับควาย

เข้าคอกแล้วก็ขวิดกันชนกัน จนแตกกัน แตกกันแล้วก็เข้าไปอยู่ด้วยกัน หนีจากกันไม่ได้ หนีไปก็เรียกหา ไม่มาก็นำไป ดึงมาเหมือนกับควาย

เข้าหาคุณงามความดี ก็คุณงามความดีอันนี้ ไม่ได้อยู่ที่อื่น อยู่ที่จิตใจของแต่ละคน ความชั่วเสียก็ไม่ได้อยู่ที่อื่น ไม่ได้อยู่ในวัตถุ หรือในตัวคนนั้นคนนี้ แต่อยู่ในตัวของเราเอง ความชั่วความเสียหาย มันเป็นผลร้ายแก่ผู้กระทำนั้นเอง เพราะฉะนั้น ขอให้นึกว่าทุกคนต้องเป็นผู้ตั้งอยู่ในศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เป็นผู้รักษา กายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของเรา ให้นึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตัวของเราเกิดมาอย่างไร ถ้านึกว่าเราเกิดมาเป็นชาติมนุษย์แล้ว ก็ต้องรักษามนุษยธรรม ทำอย่างไรตัวของเราจึงจะไปรอด ทำอย่างไรสถานที่เราอาศัยจะอยู่ราบรื่น เพราะประเทศทั้งสิ้นเป็นผืนแผ่นดินไทยของเรา ให้นึกว่าตัวของเราแต่ละคนเหมือนกับครอบครัวใหญ่ ๆ ครอบครัวหนึ่ง สมาชิกทั่วประเทศไทย คือต่างคนก็หันหน้าเข้าหาคุณงามความดี รักษาศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เราอย่าไปนึกว่าจะไปบำเพ็ญเพียรในภูเขาเลากา อยู่ในมรรค ๔ ผล ๔ ส่วนนั้นยกไว้ก่อน เราต้องปรับตัวของเราให้มีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ให้ได้เป็นต้นทุนของเราในเบื้องต้น เพราะเราเกิดขึ้นมาไม่มีอะไรติดตัวมาโบราณว่า เกิดมาค้ากำบั้น คำว่าค้ากำบั้นนั้น ก็คือไม่มีอะไรนั้นเอง เกิดมามีแต่เสียงร้องนั้นเอง ร้องรายงานมารดาบิดาไม่มีอย่างอื่น ไม่มีเงินติดกระเป๋ามามีแต่รกพันตัวมาเท่านั้นเอง เมื่อมารดาได้ยินเสียงร้อง จะเป็นหญิงหรือชาย ถ้าเป็นหญิงก็ดีชายก็ดีมารดาก็ดีอกดีใจ เราต้องรู้สึกระลึกถึงคุณงามความดี เราจะต้องรักษาชาติ การรักษาชาติ คือรักษาอย่างไรคือเรารักษาศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ถ้าเรามีศีล ๕ ทุกคนแล้ว ประเทศชาติบ้านเมืองของเราก็ไปรอด ถ้าคนไม่มีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ แล้ว ถึงจะมีศิลปวิชาสูงเด่นก็ไปไม่รอด คือไม่มีมนุษยธรรม เพราะไม่มีศีล ๕ เข้าวัดวาอาวาส เราก็จะไปบำเพ็ญหามรรคผลก็หาไม่ได้ เพราะพื้นฐานไม่ดี เราต้องเพียรพยายามให้ตัวของเรามีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ ความสนุกรื่นเริงทุกคนก็ต้องชอบ เพราะฉะนั้นให้เรามาระลึกว่า เครือญาติของเราก็นับแต่สายโลหิตเลือดเนื้ออันเดียวกัน เบื้องสูงขึ้นไปก็นับไปหาปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา อย่างต่ำก็นับแต่พ่อแม่ของเราลงไป ก็นับลงมาเป็นเครือญาติก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน และอีกประการหนึ่ง ลูกหลานเหลนของเราก็เป็นญาติไปตลอด แต่ข้อสำคัญว่า ญาติสายโลหิตนั้น โดยมากก็เพราะขาดคุณงามความดี คือศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อพ่อแม่ดับสูญไป ก็มายุ่งเหยิงกันด้วยโภคทรัพย์สมบัติ แย่งชิงกันทะเลาะวิวาทเถียงกัน คนโน้นจะเอาสิ่งนี้ คนนี้จะเอาสิ่งโน้น วุ่นวายขึ้นโรงขึ้นศาล

ตุลาการ อันนี้เพราะเหตุใด เพราะไม่มีศีล ๕ ออกจากอุทรท้องเดียวกัน ก็ไม่มีเมตตาเฉลี่ยเผื่อแผ่ มานึกว่า พี่ของเรามั่งมีหนอ เราก็มีเหมือนกัน ถ้าน้องของเรามั่งมี เราเป็นพี่ก็มีเหมือนกัน เมื่อขาดตกบกพร่องก็จะได้ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สิ่งใดที่ว่าผู้นั้นเป็นผู้มีศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ รู้จักการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชื่อว่าสายญาติ สายญาติมีสองสายคือ ญาติทางพระพุทธศาสนา ตามบาลีแสดงไว้ว่า วิสาสา ปรมาญาติ ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง ญาติทางศาสนาของพระพุทธเจ้ากว้างขวางไม่มีที่สิ้นสุด ไม่อาจจะหยิบยกมาพรรณาให้สิ้นสุดลงได้ เพราะเป็นญาติสายความแก่ความเจ็บความตายด้วยกัน และหมายเอาผู้ตั้งอยู่ในศีล ๕ กรรมบถ ๑๐ จนบำเพ็ญเพียรเป็น อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา จนเกิดอุฏฐานะทานในวิปัสสนาญาณ คือจิตใจตั้งอยู่ ไม่เกียจคร้านไปไหน พระพุทธองค์จึงให้ดูเข้าไปในจิตของเรา เราเพียรพยายามไปไม่ท้อถอย คือทำงานเพื่อให้ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดำรงคงอยู่ ทำงานเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่น เราตั้งใจของเราเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า เป็นญาติทางศาสนา ถึงแม้จะอยู่ไกลแสนไกลในทวีปก็เท่ากับนั่งอยู่ชิดกัน อยู่ที่ไหนก็ถึงกันที่นั่น ไม่ได้ห่างไกลกัน ห่างแต่ร่างกายสังขารเท่านั้น แต่คุณงามความดีก็ประสานกันอยู่ที่เดียว พวกเราทุกคนจงตั้งอกตั้งใจ อย่าพากันประมาท เพราะพวกท่านพยายามมาจากเมืองหลวงพระนคร เรามาทัศนาจรเป็นทัศนศึกษา มาสำเนียกศึกษาตัวของเราเอง เพื่อจะตกทอดเข้าหา พุทโธ ธัมโม สังโฆ หรือบรรดาคนเราสมาชิกพวกหนึ่ง ๆ หมู่พวกของเราก็เทียบเท่ากันกับเป็นครอบครัวใหญ่ ๆ ทำอย่างใดครอบครัวของเราจะเจริญอยู่เย็นเป็นสุขจะไปรอด เห็นว่าเป็นบ้านของเรา ครอบครัวของเรา เราก็ต้องช่วยกันปรับปรุงส่งเสริมบำรุงรักษา ช่วยกันบริหารการงานตามหน้าที่ ชำระสะสางสิ่งที่สกปรกสิ่งที่น่าเกลียดออกเสีย ทำสถานที่ของเราให้เป็นที่สะอาด บ้านของเราก็เจริญยืนยงคงอยู่ เมื่อบุคคลไปเห็นแล้วก็เย็นตา เมื่อเย็นตาก็สบายใจ เมื่อสบายใจจะไปจะมาหรือจะนั่งจะนอนในวงขอบเขตนั้นสบาย ไม่มีอะไร ถึงจะมีมดมีปลวกมากัดก็เท่ากันกับไม่มีอะไรมารบกวน เพราะมันสบายตาสบายใจ ใจก็เยือกเย็น เพราะครอบครัวนั้นเขาพร้อมเพรียงกัน สามัคคีกัน รู้จักผ่อนสั้นผ่อนยาวกัน ไม่ได้ทะเลาะเบาะแว้งกัน ไม่ได้เกลียดชังกันไม่ได้เป็นอริศัตรูกัน ทำสิ่งใดหันหน้าเข้าหากัน ปรึกษาหารือกันอย่างใดจะเป็นประโยชน์ แก่ประเทศชาติ ศาสนา อย่างใดจะเป็นประโยชน์แก่ลูกหลานเหลน ของเราผู้เดินตามหลัง เราตั้งใจสร้างมรดกไว้ จึงได้ชื่อว่า สร้างตัวของเรา ก็ได้ชื่อว่าตัวของเราตั้งอยู่แล้ว ต่างคนต่างอยู่ จะเป็นเจ๊กเป็นไทยเป็นชาติไหน ๆ ก็ตาม เอามา

รวมกันอยู่ในผืนแผ่นเดียวกัน เป็นสัญชาติอันเดียวกัน ให้นึกถึงหลักเช่นนั้น เมื่อมีความรักสามัคคีกันเช่นนี้ ครอบครัวเราก็ได้ชื่อว่ามีความสุขราบรื่น ไปตลอดรอดฝั่ง ประเทศของเราก็อยู่รอด ใครจะวุ่นวาย ก็เป็นเรื่องของโลกต่างหาก เมื่อถึงขั้นที่สุดนั้น ก็ร้อนไปถึงท้าวพระอินทร์ทาธิราช ท้าวสักกะเทวราช ท่านก็บอกกล่าวว่า ขอเทพทั้งปวงจงไปช่วยเขานะ เวลานี้เกิดเดือดร้อนแล้ว นี้เพราะเหตุใด พวกเราสามัคคีกลมเกลียวกัน ไม่ได้แตกแยกกัน จึงได้ชื่อว่าตั้งอยู่ในคุณงามความดี พุทโธ พุทโธ หมายถึงรู้ รู้อะไร รู้สังขารโลก นี่แหละสังขารโลกมันเป็นอย่างนี้ ความยากก็ได้ชื่อว่า มันก็เป็นเพียงอย่างหนึ่ง ไม่มีจุดหมายจนถึงแก่ความตาย พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า ความหิวนั้นแหละมันเป็นโรคอันสำคัญ อันนี้เมื่อมันหิวกระหายขึ้นมาแล้ว จำเป็นต้องวุ่นวาย ไม่รู้จักพอดีพระองค์จึงทรงสอนให้พากันพิจารณาถึงกฎแห่งความจริง ใครจะเกลียดจะชมก็เป็นเรื่องของโลก อย่าไปเกลียดไปชมตามเขา ถ้าจะเกลียดจะชมก็ต้องให้คิดหาเหตุผล ท่านให้คติพจน์ย่อ ๆ ว่า มีตาให้ดู มีหูให้ฟัง มีจิตให้คิด ดูถึงต้นถึงตอ ต้นสายปลายเหตุเป็นมาอย่างไร ฟังก็ให้ถึงต้นตอ เรามาจากอะไร ความทุกข์อยู่ที่ไหน การกระทำของเรา เราก็ทำให้ดี พูดให้ดี คิดให้ดี ก่อนจะคิดจะทำ จะพูด เราต้องพิจารณาให้มันรอบคอบเสียก่อน ตั้งใจของเราไว้ จึงจะได้ชื่อว่า เป็นอัปปมาทธรรม เป็นผู้ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท มีสติ สัมปชัญญะ มีความระลึกรู้ตัวอยู่เสมอ เป็นผู้ประกอบด้วยอิทธิบาทภาวนา ทำสิ่งใดเป็นผู้รู้จักการชดเชย พูดจาปราศัยใช้สติปัญญารู้จักผ่อนหนักผ่อนเบา ผ่อนสั้นผ่อนยาว ใช้สติปัญญาของตนไม่ให้เดือดร้อนแก่บุคคลใด จะทำสิ่งใดอย่าไปเดือดร้อนแก่คนอื่น ลองคิดดูว่าเขาชอบไหม ความเดือดร้อนเขาไม่ชอบ เราชอบไหมถ้าเราไม่ชอบอย่าไปทำเสียเลย อย่าไปคิดขึ้นมา ถึงมันมีอยู่ก็เพียรระงับเสีย อย่าไปใช้ อย่าไปเก็บเอามา ใช้แต่ของมันเย็น ๆ ถ้าเป็นของเย็น สิ่งนั้นเย็นถึงบูดไหมเสียหายไหม ถ้าเย็นถึงบูด เย็นถึงเสียหายแล้ว ก็อย่าเลยก็อย่าเอาเข้ามาใช้ มันจะเสียหายใช้ไม่ได้ ให้ใช้แต่สิ่งที่พอเหมาะพอดี พอสมพอควร จึงได้ชื่อว่า พุทโธ เป็นหลักใจของพวกเราทุกคน

เพราะฉะนั้น ในที่สุดนี้ขออัญเชิญคุณพระรัตนตรัย ช่วยอภิบาลคุ้มครองป้องปกบรรดาท่านทายก ทายิกา อุบาสก อุบาสิกา ที่อุตส่าห์พยายามทัศนาจรจากจังหวัดพระนครมาถึงสถานที่นี้ หากนึกสิ่งใด ปรารถนาสิ่งใด ๆ สิ่งที่ชอบใจในทางสุจริตแล้ว ขอสิ่งนั้นจงสัมฤทธิ์ผลตามมโนรส สมประสงค์จำนงหมาย จงเจริญด้วยจตุรพิธพรชัย คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ วัฒนาถาวรทั่วหน้ากัน เทอญ.

ซุ้มประตูโขงหน้าวัด สร้าง พ.ศ. 2508 สิ้นเงิน 80,000 บาท (แปดหมื่นบาท)

โอวาท

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

อบรม สั่งสอน พระภิกษุสามเณร ในวัดสิริสาลวัน

ขอถือโอกาส ให้โอวาทอันเป็นธรรมะ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พอเป็นแนวทางแห่งการประพฤติปฏิบัติทางพระศาสนาเพื่อเป็นการอบรม บ่มนิสัยของพวกเรา เหล่าพระภิกษุสามเณร ผู้เสียสละภารกิจของฆราวาส มาบำเพ็ญพรตประพฤติพรหมจรรย์ทางพระศาสนา ตามศรัทธา ความเชื่อ ปสาทะ ความเลื่อมใส ในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยกันทุกรูป การที่พวกเราเสียสละหันเพศของฆราวาส มาถืออุดมเพศของบรรพชิต ต่างก็มุ่งมาทำกิจของนักบวช เพื่อบำเพ็ญบารมีธรรมของตนให้เป็นนิสัย ปัจจัย ไปสู่คุณงามความดี เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนเองและผู้อื่น และแก่พระศาสนาที่เรานับถือด้วยสืบไป

คำว่า พุทธศาสนา หมายเอาคำสั่ง คำสอน ของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นเจ้าของแห่งศาสนา พระองค์ได้ทรงดับขันธ์ปรินิพพานไปนานแล้ว นับโดยปีได้ ๒๕๒๒ ปี ผ่านมาแล้ว เหลือแต่ ธรรมกับวินัย อันเป็นคำสั่ง คำสอนของพระพุทธองค์ ที่ได้ทรงสั่งให้พุทธสาวก ให้ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัย อันเป็นคำสอนของพระองค์ เป็นตัวแทนของพระองค์ไว้ให้แก่พวกเรา ตามบาลี ซึ่งแปลไว้ว่า "ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้น ชื่อว่า เห็นเราตถาคต" และพระองค์ทรงประทานโอวาทไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลายธรรมวินัย เรากล่าวไว้ดีแล้ว ธรรมวินัย นั้นแหละจะเป็นศาสดา จะเป็นศาสนาของพวกท่านทั้งหลาย เมื่อเราปรินิพพานแล้วจงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทเถิด" ดังนี้ เป็นอันว่า ศาสนาก็ยังอยู่ ธรรมวินัย ก็ยังอยู่ มรรคผล นิพพาน ฌานวิโมกข์ ก็ยังอยู่ ในโลกนี้ การที่พวกเราเข้ามาสู่ ธรรมวินัย อยู่ภายใต้ร่มผ้ากาสาวพัตร ได้สมณสัญญาว่า เป็นพระเป็นเณร ผู้ทรงไว้ซึ่งอุดมเพศ คือเพศอันสูงสุดกว่าเพศของฆราวาสญาติโยม เมื่อเราเข้ามาดำรงอยู่ในเพศอันสูงแล้ว เราจะต้องประพฤติปฏิบัติตัวให้สูงขึ้นไปกว่าฆราวาส จึงจะเหมาะสมกับภาวะเพศของ

พวกเรา ภาวะที่เราเป็นเราได้รับอยู่ในขณะนี้ เป็นภาวะที่มีเกียรติ มีศักดิ์ศรีดีกว่าชาวบ้าน ชาวบ้านจึงยอมกราบไหว้ เคารพ บูชา นำมาซึ่งภัตตาหาร หวาน คาว มาถวายแก่พวกเรา พวกเราได้ชื่อว่า เป็นเนื้อนาบุญของเขา ทำอย่างไรเล่า จึงจะเป็นเนื้อนาบุญของเขาได้การที่จะเป็นเนื้อนาบุญของชาวโลกได้นั้น จะต้องศึกษา เล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติไปตามธุระหน้าที่ของนักบวชในศาสนานี้ ตนเองไม่มีศรัทธา ไม่มีข้อวัตรปฏิบัติ ไม่มีศีลาจารวัตร ไม่มีสมาธิปัญญาประพฤติปฏิบัติให้เกิดให้มีขึ้น ตามธุรกิจในพระศาสนาของพวกเรา ธุรกิจในศาสนา ที่เราจะต้องศึกษาเล่าเรียนปฏิบัติตามพระธรรมวินัยนั้นมีอยู่ ๒ อย่าง คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ คันถธุระนั้นได้แก่การศึกษาเล่าเรียน พระธรรมวินัยที่มีอยู่ในพระสูตร พระวินัย พระอภิธรรมที่เรียกว่าพระไตรปิฎก ที่พระพุทธองค์แสดงไว้เป็นทั้ง ปุคคลาธิษฐาน ยกบุคคลขึ้นมาเปรียบเทียบ เป็นอุปมาอุปมัย ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และทรงแสดงเป็นธัมมาธิษฐานยกข้อธรรมขึ้นแสดงล้วน ๆ อย่างนี้เป็นคันถะธุระ

ส่วนวิปัสสนาธุระ ได้แก่การปฏิบัติธรรม เพื่อให้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรม ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมาแล้ว เกี่ยวแก่การทำความเพียรทางใจ อันได้แก่ สมถกัมมัฏฐาน และวิปัสสนากัมมัฏฐานธุระ ๒ ประการ ที่กล่าวมาแล้วเป็นธุรกิจในศาสนาที่สำคัญที่สุดโดยตรงทีเดียว พวกเราผู้บวชเข้ามา ก็มาทำธุระหน้าที่ ๒ อย่างนี้แหละ จึงจะไม่เสียที ที่ได้อุทิศตนเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา การบวชนั้น จะดำรงเพศอยู่มากพรรษา น้อยพรรษา ก็ตาม ข้อนั้น ไม่สำคัญ สำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อบวชมาแล้วจะต้องศึกษา เล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยเท่านั้น เราอย่าไปนึกคิดว่า บวชเข้ามาแล้ว จะได้บุญกุศล คุณงามความดีจะได้บรรลุคุณธรรม คือศีล สมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน ฌานวิโมกข์ เลยทีเดียว โดยไม่ได้ทำอะไร ถ้าอย่างนั้นก็คงได้บรรลุคุณธรรม เป็นพระอรหันต์ บรรลุนิพพานกันหมด การที่จะบวชเป็นพระเป็นเณรนั้นเป็นได้อย่างง่าย ๆ เพียงแต่มีอัฏฐบริขาร เครื่องบวชครบบริบูรณ์ มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ เป็นผู้บวชให้เท่านั้นก็สำเร็จเป็นพระเป็นเณรได้อย่างง่าย ๆ แต่จะเป็นพระเป็นเณรที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมมีศีลาจารวัตร เคร่งครัดในธรรมวินัยเป็นผู้ที่หาเป็นได้ยาก เพราะฉะนั้น คนเราจะเป็นอะไรก็พอเป็นได้ แต่เมื่อเป็นแล้วจะเป็นดีหรือเป็นชั่ว เท่านั้น ฉะนั้น เราควรสำนึกถึงภาวะความเป็นพระ เป็นเณรของเราให้ดีอย่าเป็นแต่เพียงสุก ๆ ดิบ ๆ หรือเป็นนิด ๆ หน่อย ๆ ครึ่ง ๆ กลาง เป็นอะไร ไม่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรม นำไปใช้มันก็ไม่เกิดผลประโยชน์ที่สมบูรณ์ ดังนั้น เราจะเป็นพ่อเป็นแม่ เป็นครู

เป็นอาจารย์ เป็นนักบวช เป็นพระ เป็นเณร เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ เป็นนักปฏิบัติธุดงค์กัมมัฏฐาน เป็นนักวิชาการ เป็นนักธุรกิจ เป็นนักเรียน เป็นนักธรรม เป็นช่าง เป็นนักก่อสร้าง เป็นผู้รับเหมา เป็นหญิง เป็นชาย เป็นอะไร ๆ ก็ตาม จะต้องปฏิบัติ ฝึกหัด ตนให้เป็นด้วย คุณธรรม เป็นด้วยคุณภาพ อย่าเป็นแต่เพียงโวหารสมมุติว่าเป็น อย่าเป็นแต่สักว่าเป็น เช่นเป็นนักเล่นนักการพนัน เป็นนักเล่นโบก เล่นไพ่ เป็นนักเลงผู้หญิง เป็นนักเลงสุรา นารี เป็นโจรเป็นขโมย เป็นอันธพาลสันดานหยาบ อย่างนี้เป็นต้น การเป็นอย่างนี้เป็นความหายนะฉิบหาย ไร้คุณธรรมความดี ทำให้ตนเดือดร้อน ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ทำให้โลกเดือดร้อน วุ่นวาย เรียกว่าการเป็นไม่ดี สำหรับพวกเรา โลกสมมุติว่า เป็นสมณะ เป็นนักบวช เป็นพระ เป็นเณร ก็ขอให้เราทุกรูป จงเป็นสมณะที่ดี เป็นนักบวชที่ดี เป็นพระเป็นเณรที่ดี เป็นนักปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ตามธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า ให้เป็นโดยคุณธรรม ความดี อันเกิดจากการประพฤติ ปฏิบัติธรรม ก็จะนำให้เกิดเป็นประโยชน์และผู้อื่น ตลอดประเทศชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ของเรา บวชมาแล้วสำเร็จภาวะ เป็นพระเป็นเณร ถูกต้องตามธรรมวินัย จงตั้งใจ ให้เป็นผู้มีคุณธรรม คุณงามความดี ติดเนื้อติดตัวไปเป็นประโยชน์ต่อไป อย่าเป็นนักปฏิบัติที่เหลวไหล ไร้คุณธรรม อย่าเป็นนักธุดงค์กัมมัฏฐาน แบกกลด สะพายบาตรถือกาน้ำ นุ่งห่มผ้าสีกลัก สีดำ ๆ ทำท่าไปเป็นพระกัม-มัฏฐานไปนั่งปักกลดอยู่ตามริมถนนสนามหญ้า ตามบริเวณชุมนุมชน ทำน้ำมนต์ ขายตระ-กรุดคาถา หลอกตาชาวบ้าน เพื่อลาภ สักการะ เป็นมิจฉาชีพ เป็นนักลวงโลกเลี้ยงชีพผิดธรรมผิดวินัยไม่ได้ประโยชน์จากความเป็นนักบวช ไม่เป็นบุญเขตของชาวบ้าน นักบวชอย่างนี้ ใช้ไม่ได้ จะบวชจนแก่จนตาย ก็ไม่ได้อะไรเป็นโมฆบุรุษ คือบุรุษเปล่า ๆ จากประโยชน์อันจะพึงได้ พึงถึงเปล่าจากกคุณงามความดี เปล่าจากศีล สมาธิ ปัญญา เปล่าจากมรรค ผล นิพพาน บวชในศาสนาก็ไม่ได้ความดีจากศาสนา อย่างนี้แหละ เป็นนักบวช ที่ไม่ดีเป็นพาลสันดานชั่วเป็นโจรปล้นพระศาสนา

การที่จะเป็นพระเป็นเณร ที่ดีมีคุณธรรมนั้น ไม่ใช่จะเป็นของง่ายนักจะต้องเป็นนักเสียสละ นักบำเพ็ญเพียร ประพฤติปฏิบัติ ดัดกาย วาจาใจของตนด้วยความอดทนขยันหมั่นเพียรจริง ๆ จะต้องอดทนต่อความลำบาก ตรากตรำ อดทนต่อความหิวกระหายอดทนต่อคำล่วงเกินของผู้อื่น อดทนต่ออำนาจกิเลสตัณหาสาระพัดอย่าง ทั้งเป็นนักเสียสละทั้งภายในและภายนอก เสียสละภายใน ก็ได้แก่เสียสละกิเลส ตัณหา มานะ ทิฏฐิ มัจฉริยะ

ราคะ โทสะ โมหะ อวิชชา เป็นต้น ออกจากจิตสันดานให้เบาบางไปโดยลำดับ ส่วนการเสียสละภายนอกนั้น ได้แก่เสียสละวัตถุ สิ่งของ เงิน ทอง ของใช้ ผ้านุ่ง ผ้าห่ม ข้าวน้ำ โภชนาหาร อย่าเป็นนักสะสม เก็บเล็กผสมน้อย มันจะเป็นปริโพธ กังวน เกิดกิเลสตัณหา พาให้เราติดอยู่กับวัตถุภายนอก ผูกมัดเราให้ลุ่มหลง มัวเมา หมกมุ่นอยู่กับพ่อแม่ ลูก หลาน เมีย มัวเมาอยู่กับทรัพย์สมบัติ เงินทองข้าวของ ไร่ นา หมู หมา เป็ดไก่ วัวควาย เหล่านี้ มันล้วนแต่เป็นเครื่องผูก เครื่องติด เป็นเครื่องขวางกั้น ไม่ให้เราบรรลุความดี นักบวชที่ดีจะต้องเป็นนักเสียสละทั้งวัตถุภายในและวัตถุภายนอก ดังกล่าวมา ก็ได้ชื่อว่า เราได้คุณธรรมตามสมควรแก่การปฏิบัติ

ดังนั้น แม้ผู้บำเพ็ญเพียรทางใจ ก็ต้องเสียสละลงทุนทางกาย อันเป็นวัตถุภายนอก เราจะทำสมาธิภาวนา ก็จะต้องใช้กายของเรายืนภาวนา เดินจงกรมภาวนา นั่งภาวนา นอนภาวนา ในอิริยาบถใด อิริยาบถหนึ่ง ต่อจากนี้ไป จะสอนวิธีปฏิบัติสมาธิภาวนา ทั้งฝ่ายสมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ตามที่เคยปฏิบัติมา พอเป็นแนวทางปฏิบัติสืบไป จะว่าถึงวิธีเจริญวิปัสสนาภาวนาก่อน ส่วนวิธีสมถภาวนานั้นยกไว้ก่อน วิปัสสนานั้น เบื้องต้นเราจะอยู่อิริยาบถใดก็ได้ การทำวิปัสสนาภาวนา เป็นอุบายเนื่องด้วยปัญญา ใช้ปัญญาเป็นเครื่องกำหนดรู้ ถ้าเราจะอยู่ในอิริยาบถนั่ง เมื่อนั่งแล้วเราจะเอาอะไรมาเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ถ้าเราจะเอากายเป็นอารมณ์ ก็ตั้งสติกำหนดอยู่ที่กาย อย่าเอาเรื่องอื่นมาเป็นอารมณ์ พิจารณาเฉพาะอยู่ที่กาย กายเรานี้ มีหนังเป็นที่หุ้มห่ออยู่โดยรอบ ต่อเข้าไปมันก็มี เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ไส้น้อย ไส้ใหญ่ อาหารใหม่ อาหารเก่า เสลด หนอง เลือด มันสมอง ไขมัน ดี ตับ ปอด เป็นต้นเหล่านี้ แยกออกมาดู เป็นส่วน ๆ ส่วนไหนมันเป็นอย่างไร หรือแยกตา หู จมูก ลิ้น แขน ขา เล็บ ฟัน ออกเป็นส่วน ๆ แล้วก็ให้ดูแต่ละชิ้นละอัน ดูให้หมดทุกอย่างที่มีอยู่ในกาย ดูความสกปรก โสมม น่าเกลียด โสโครกของมัน ดูความเคลื่อนไหวของกาย เมื่อแยกดูแล้ว ก็ดูส่วนรวมของกาย ซึ่งมันเคลื่อนไหวไปมา ยืนได้ นั่งได้ นอนได้ คืบคลานได้ ก้มลง เอนหน้า เอนหลังได้ มีตาดูหูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นชิมรส กายสัมผัส ใจนึกคิด มีพร้อมในกาย แก่ เจ็บ ตาย ก็มีอยู่ในกาย ให้ดูตั้งแต่กายมันเกิดขึ้นมาเป็นเด็กทารกมีลักษณะอย่างไร เป็นหนุ่ม เป็นสาว มีลักษณะอย่างใด เป็นเฒ่าคนแก่ มีลักษณะอย่างไร ตั้งสติกำหนดพิจารณาดูทบทวนไปมาอย่าให้ขาด ดูจนกระทั่งความสามารถ แข็งแรง อ่อนแอ ทรุดโทรม อ่อนเพลีย ดูผิวพรรณ วรรณะ ผุดผ่อง

เศร้าหมอง ฅนตัวตกกระ ด่าง ดำ เหี่ยวย่น ค้นคว้าดูหมดในในรูปกาย เมื่อดูที่เป็นรูปเห็นเด่นชัดแล้ว ก็ให้ตั้งสติกำหนดดูนามกายอันมีอยู่ในกาย ได้แก่เวทนาที่มันเสวยสุข อันเกิดจากความไม่มี โรคภัย ไข้เจ็บ เบียดเบียน ได้รับการเสวยทุกข์เพราะความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นโรค ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ ตามอวัยวะต่าง ๆ แล้วแต่โรคมันจะเข้าไปอยู่อาศัย ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย เป็นเหตุให้เสวยทุกขเวทนาหรือเสวยความไม่สุขไม่ทุกข์ ต่อไปก็ดูสัญญา ความจำได้หมายรู้ ความจดจำสิ่งต่าง ๆ ที่มาผ่าน ๆ มาตั้งแต่เกิดมารู้เดียงสา จนถึงปัจจุบันนี้ ได้อ่าน เขียน เรียนรู้ อะไรมาบ้าง ได้ทำดีทำชั่วมาอย่างไร จำได้ไหมหรือจำไม่ได้มันยังคงอยู่หรือเสื่อมไป ดูต่อไปอีก คือสังขารสังขารในที่นี้ หมายเอาสภาพปรุงแต่งจิต ๆ เป็นกุศล ก็ให้ดูว่าเป็นกุศล จิตเป็น อกุศล ก็ให้รู้ว่า เป็นอกุศล พิจารณาดู ทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่ว ที่มันปรุงแต่งขึ้นและดับไป ข้อสุดท้ายก็ดู วิญญาณขั้นวิญญาณ ก็หมายความว่ารู้แจ้ง รู้แจ้งรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธัมมารมณ์อันสืบเนื่องมาจากตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่างตาไปกระทบรูป ก็เกิดความรู้ขึ้นว่า มันเป็นรูป อย่างนี้เป็นต้น เมื่อเราค้นดู ค้นหา ทบทวนไปมา จะเกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในกายทั้งที่เป็นส่วนรูปกายและนามกาย ก็จะรู้ว่า กายนี้ก็สักว่ากาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเรา เขา เป็นแต่สภาวธรรม ปรุงแต่งขึ้นเท่านั้น ล้วนแต่เป็น อนิจจัง ไม่เที่ยงทุกขัง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน พิจารณาดู รู้เห็นกายเป็นอย่างนี้ ก็จะคลายความกำหนัดยินดี ไม่รัก ไม่ชัง ไม่โกรธ ไม่เกลียด ไม่ยึดมั่น ถือมั่น เมื่อกายเปลี่ยนแปลงไป ด้วยลักษณะใด ๆ ก็ตาม ก็จะไม่ดีใจเสียใจ ด้วยการรู้เท่าเอาทัน การพิจารณาอย่างนี้ เรียกว่าวิปัสสนา ภาวนากัมมัฏฐาน ยกเอารูปกายขึ้นมาเป็นอารมณ์ ดังนั้น ขอให้พวกเราลองนำไปประพฤติปฏิบัติดัดกาย วาจา ใจ ลองดู จะรู้ผลแห่งการปฏิบัติด้วยตนเอง ได้แสดงชี้แจงมากพอสมควรแก่เวลาจึงขอยุติลงเพียงเท่านี้ ฯ

ธรรมเทศนา งานมงคลสมรส

ของ

พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตาติ.

วาระนี้ อาตมาภาพ จักได้พรรณนาธรรม คำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พอเป็นเครื่องนำมา ซึ่งสติปัญญาของพวกท่านเจ้าภาพทายก อุบาสก อุบาสิกา ที่ได้อุตสาหะพยายามมาส่งเสริมเพิ่มเติม เพื่อบำรุงบารมีให้มีคุณงามความดี อันมั่นคงถาวรต่อไป บรรดาที่เราท่านทั้งหลาย ได้อุตสาหะพยายามมา การฟังพระสัทธรรมเทศนา ก็หมายเอากายที่ตัวของเรานี้เอง ไม่เหมือนอื่น ๆ ธรรมก็มีมากมายหลายประการ แต่ข้อสำคัญนั้นก็หมายเอาความถูกความดีนั้นเองเป็นธรรมะ ถ้าผู้ใดเป็นผู้ทำถูกทำดีแล้ว ก็ชื่อว่าผู้นั้นเป็นผู้ไปดี เมื่อไปดี ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ดี ไปถึงสถานที่ใดก็ย่อมราบรื่น มีความสุขความเจริญก็เพราะอาศัยความดี จึงให้พากันมาคำนึงเสียว่า ตัวของแต่ละบุคคลจะต้องปรับปรุงตัวของเราเสียก่อน เรามานึกถึงทางพระพุทธศาสนา เราทุกคนก็ได้ชื่อว่า เป็นชาวพุทธทั้งนั้น การที่จะให้คุณงามความดีเกิดมีขึ้นหรือให้ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาในตัวของเราและตั้งอยู่ในสันดานของเราให้ยืนยงคงอยู่มีความเจริญงอกงามและราบรื่น ก็ต้องอาศัยเป็นผู้ปรับปรุง กาย วาจา จิตของเรา ให้เข้าถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เมื่อเราปรับกายของเราเป็นพระพุทธ ปรับกายของเราเป็นพระธรรม ปรับกายของเราเป็นพระสงฆ์ เมื่อตัวของเราเข้าใกล้พระพุทธ เข้าใกล้พระธรรม เข้าใกล้พระสงฆ์ เมื่อใด ตัวของเราก็ย่อมเยือกเย็น จิตใจก็รู้สึกว่า เย็นสบาย ถ้าเรารู้สึกว่าไม่สบาย ก็เพราะเหตุไฉน ก็เพราะเราขาดที่พึ่งที่อาศัยของเรา ความเป็นอยู่ เราไม่ได้มาคำนึงถึงศิลปะวิชาของเราอย่างเดียว แต่บรรดาคุณสมบัติ คือมารดาคุณบิดาคุณนั้น ท่านเป็นผู้อุปถัมภ์บำรุงท่านเป็นผู้ก่อกำเนิดเกิดเกล้าของเรา เราจะไปอยู่แห่งหนตำบลใดก็ตาม เรามาคำนึงดูว่ารูปกายของเราทุกส่วนนี้ เราได้มาจากบุคคลผู้ใด หรือผู้ใด

เป็นผู้แบ่งสันปันส่วนให้ ก็นอกจากมารดาคุณ บิดาคุณแล้ว จะมีบุคคลผู้ใดมาแบ่งสันปันส่วนให้เราเล่าต่างแต่ว่า สูงต่ำ ดำขาวเท่านั้น แต่ที่สำคัญ สภาพของสังขารก็เหมือนกันทั้งสิ้น ธาตุ ๔ ขันธ์ ๕ เหมือนกันทั้งสิ้น เมื่อเรามาระลึกถึงว่า คุณงามความดี จะมีมาประดิษฐ์สถานอยู่ในตัว จะต้องเป็นผู้ทำกายของเราให้สะอาด วาจาของเราก็ต้องทำให้สะอาด เมื่อกายวาจาสะอาดแล้ว จิตของเราก็ต้องสะอาดแล้วบรรดาคุณงามความดี ก็เกิดขึ้นมาให้แก่ตัวของเรา ให้ปรากฏว่า สิ่งที่ดีงามนั้นมีสิ่งใด เมื่อสิ่งที่ดีเกิดขึ้นแล้ว กายก็เย็น วาจาก็เย็น จิตใจก็เย็น เมื่อพูดจาปราศัยก็มีเหตุผล น่าเชื่อฟังและนับถือ เป็นที่เคารพนบน้อม ถ้าหากว่าจิตใจไม่ดี การที่จิตใจของเราไม่ดี เพราะขาดอะไร เพราะขาดเครื่องอุปถัมภ์บำรุง สิ่งแวดล้อมของเราก็ไม่สมบูรณ์ เพราะขาดสิ่งอุปถัมภ์ บรรดาจิตของแต่ละบุคคล ก็ต้องอาศัยอาหารเป็นเครื่องบำรุงถ้ามีอาหารดี ๆ เมื่อได้รับเข้าไปแล้ว จิตใจก็เบิกบาน ถ้ารับอาหารที่ไม่ดี ใจของเราก็ไม่ดี ใจก็วุ่นวาย เพราะฉะนั้น เราควรพินิจพิจารณาส่วนอาหารของร่างกายนั้น อาหารนั้น เราก็ผ่อนผันตามกาลตามเวลา สิ่งที่สมควรแก่ธาตุนั้น ก็ให้พิจารณาดูความสะอาดของเราให้ปลอดภัย ส่วนอาหารภายในของจิตนั้น ก็มีอีกแผนกหนึ่ง จะต้องมีสิ่งที่บำรุงอยู่เสมอ ถ้าอาหารดีแล้ว จิตใจก็เบิกบาน ถ้าอาหารไม่ดี ดื่มเข้าไปแล้ว ย่อมวุ่นวาย ยุ่งเหยิงตลอดทั้งครอบครัว บ้านเรือน กระทั่งตนเองก็ไม่เป็นสุข อาหารของจิตใจนั้นคืออะไร เมื่ออาหารไม่ดี เมื่อเราดื่มเข้าไปแล้ว หรือเมื่อเราไปทำกรณียกิจต่าง ๆ เมื่อเกิดขึ้นมาในธุรกิจนั้น เมื่อไปพบปะเข้า เป็นคนมักดื่ม เช่น สุราเมรัย เข้าไปมากแล้ว อันนี้เป็นอาหารของจิตไม่ดี เมื่อดื่มเข้าไปแล้ว จิตใจก็วุ่นวาย เมื่อไปประสบกับอนิฏฐารมณ์ ถูกอารมณ์ไม่ดีแล้ว บรรดาในสิ่งนั้น ๆ ก็เกิดวุ่นวายขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ฉุนเฉียวดูใบหน้าไม่ผึ่งผาย ดูอาการในอากัปปะกิริยาทั้งสิ้น ดูไป ๆ แล้ว ก็ไม่มีความเคารพ นับถือ มีความแตกแยกแตกสามัคคี เพราะอาหารไม่ดี ตัวของเราเองจะยืน เดิน นั่ง นอนอยู่ก็ไม่สบาย จะเข้าหาหมู่พวกก็ไม่สบาย ก็เลยอายตัวเอง แต่บรรดาหมู่พวกนั้น เราไม่มีความรังเกียจอะไร แต่เราได้รับอาหารไม่ดีแล้ว จำเป็นก็อยู่ไม่เป็นสุข เพราะฉะนั้น ใจก็ต้องการอาหารที่ดี พระพุทธเจ้าของเรา จึงทรงตักเตือนให้พวกเรา นึกถึงคุณงามความดี คือ ทาน ศีล ภาวนาของเรา เมื่อเรามานึกถึงผู้ให้กำเนิดเกิดเกล้าของเราแล้ว คือ มารดาคุณ บิดาคุณของเรา บิดามารดาเป็นบุรพาจารย์ของกุลบุตรธิดาเมื่อเราจะพรรณนาคุณของมารดาบิดา ก็ไม่มีสิ่งใดที่จะเอามาเปรียบเทียบได้ เด็กหญิงเด็กชายในโลกชมภูทวีปนี้ จะมาสู้คุณงามความดีของมารดาคุณบิดา

ไม่ได้เลย เพราะฉะนั้น เราต้องมาคิดคำนึงถึงว่า เรามีอะไรติดตามตัวมาเกิดเป็นมนุษยชาติ แล้วเราจะได้ไปเรียนศิลปะวิชา จะไปเรียนอยู่ในประเทศหรือต่างประเทศก็ตาม เราได้ต้นทุนมาจากที่ไหน เราก็ต้องได้มาจากบิดามารดาของเรา ตัวของเราเองก็ได้ชื่อว่า เป็นต้นสมบัติทั้งนั้น ถ้าต้นสมบัติดี ไม่วิปริตผิดมนุษย์ทั้งปวง ตาก็ดี หูก็ดีอวัยวะทุกส่วนดี บุคคลนั้นชื่อว่าเป็นผู้สมบูรณ์พูนผลไปด้วยอวัยวะดี จะไปทำมาหาอาชีพก็สบาย การทำมาหาสมบัติเพื่อตนเอง และเพื่อ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ตลอดหาไว้ให้แก่ผู้อยู่ บรรดาลูกหลาน เหลน ผู้อยู่บ้านใกล้เรือนเคียงของเรา ผู้นั้นเองจะเป็นผู้สืบมรดกตกทอด เราควรรักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรมของเราให้ดี และควรให้ระลึกถึง พุทโธ เมื่อพุทโธมีความยิ้มแย้มแจ่มใส พุทโธก็คือผู้รู้ รู้อะไร รู้สภาวะจิตใจของเรานี้เอง พุทธะเป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง คือเห็นความทุกข์ ความเดือดร้อนของตนเอง พระพุทธองค์ จึงทรงแสดงไว้ในบทธรรมคุณ ๖ ประการ สันทิฏฐิโก ผู้ปฏิบัติเห็นด้วยตนเอง อกาลิโก พระธรรมไม่อ้างกาลเวลา ปฏิบัติเมื่อใด ก็ได้ผลเมื่อนั้น เอหิปัสสิโกเรียกบุคคลมาดู มาชม มาพิจสูน์ทดลองได้ ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิ อันผู้รู้ทั้งหลายเมื่อปฏิบัติแล้ว จะรู้ด้วยตนเอง เราควรนึกถึง ธรรมวินัย ตั้งอยู่ในระเบียบอันดี เมื่อเราเกิดมาแล้ว จะเป็นหญิงก็ดี เป็นชายก็ดีก็ควรปรับตัวของเราให้เป็นดี ก็จะได้เป็นผู้กู้ชาติตระกูลของเราให้ยืนยงสมบูรณ์ต่อไป เราทำงานก็ทำเพื่อให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและประเทศชาติ จะไปทำอยู่ในที่ไหน ๆ ก็ตามเราก็ต้องทำให้เป็นประโยชน์ทั้งนั้น อย่าทำงานเห็นแก่ตัว ถ้าทำงานให้เป็นประโยชน์ทั้งปวงก็ได้ชื่อว่า เป็นผู้ทำกรณียกิจ อันสมบูรณ์พูนผล นับว่าทำงานได้ผลถูกต้อง เพราะเหตุใดเพราะเราทำงานเพื่อให้ ไม่ทำงานเพื่อเอาอย่างเดียว การทำงานก็ทำเพื่อหาสมบตไว้เพื่อตนและเพื่อผู้อยู่เท่านั้น ถ้างานเราดี เราไป ก็ไปดี เราอยู่ก็อยู่ดี ถึงก็ถึงดี เมื่อถึงดี อยู่ดีกินดี ก็ได้ชื่อว่า เรามีความคิด มีปัญญา เราจะอบรมจิตใจของเราให้สมกับเหตุการณ์ว่า เราเกิดขึ้นมา เราจะตั้งตัวของเราได้อย่างไร ให้เป็นเกาะเป็นฝั่ง ต้องอาศัยคุณงามความดี เราก็ไปสร้างสรรตนเอง ปรับปรุงตนเอง ให้เป็นผู้มีศีล ๕ กรรมบท ๑๐ อันสมบูรณ์ รักษากายกรรม วจีกรรม มโนกรรม เป็นผู้คิดดี ทำดี พูดดี ทั้ง ๓ ประการนี้ การคิดดีนั้นเราต้องคิดถึงเหตุผลต้นตอ เราเกิดขึ้นมาเป็นเพศหญิงก็ดี เพศชายก็ดี เมื่อไปเรียนวิทยาคุณรอบรู้เหตุการณ์บ้านเมือง เราต้องคำนึงว่า การไปศึกษาเล่าเรียนนี้ เราก็ดีแล้วแต่ข้อสำคัญตัวของเราจะเหมาะสมกับวิชา ที่เราเรียนรู้มาหรือเปล่า เราต้องปรับตัวของเราให้เป็นคนซื่อ-

สัตย์สุจริต ขยัน หมั่นทน ไม่ท้อแท้อ่อนแอ ทำสิ่งใดก็ให้นึกว่าเป็นการงานของตนเอง เมื่อเราทำเป็นกิจของตัวเองสิ่งที่เป็นเครื่องบำรุง สิ่งที่เราชอบ ถ้าตัวเราไม่ดี สิ่งที่แวดล้อมก็กลายเป็นเสี้ยนเป็นหนามแก่ตัวเรา เช่น ยวดยานพาหนะไปมา เหล่านี้ เมื่อตัวทำไม่ดี สิ่งแวดล้อมก็กลายเป็นภัยแก่ตัวเอง เพราะฉะนั้น เราต้องเป็นคน ทำดี พูดดี คิดดี ด้วย กาย วาจา ใจ อย่าไปคิดอิจฉา ริษยา พยาบาทอาฆาตจองเวรแก่ใคร เราคิดเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ตน แก่ประเทศบ้านเมือง เพื่อให้มีความราบรื่น เพื่อให้ความสุขแก่ผู้อยู่ในขอบเขตของเรา เหล่านี้ชื่อว่า เป็นผู้คิดดี คิดในทางสุจริต ไม่คิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่น เมื่อได้เผชิญหน้าเข้าไปแล้ว ก็ขอให้เป็นผู้ราบรื่น เยือกเย็นยิ้มแย้มแจ่มใส เบิกบาน เมื่อเป็นผู้สดชื่นเบิกบานเช่นนี้ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีธรรม จะอยู่ก็อยู่เป็นธรรม จะไปก็ไปเป็นธรรม พระพุทธองค์ทรงไว้ว่า นัตถิ สันติ ปะรัง สุขัง สุขอื่นจากความสงบไม่มี แต่บางคนก็แย้งขึ้นมาว่าสุขอื่น ความสงบอื่น ก็มี เช่น ไปดูลิเก ละคร ดูหนัง โขน การขับร้องดนตรี เหล่านี้ก็ย่อมมีความสุข ความเจริญ รื่นเริง ได้ผัว ได้เมีย ได้ยศฐาบรรดาศักดิ์ ได้ลาภ ยศ สรรเสริญ ก็ว่ามีความสงบสุข แต่หานึกได้ไม่ว่า ความทุกข์มันปะปนสับสนซ่อนเร้นอยู่เป็นเปราะ ๆ เพราะคนทำดีก็มี ทำชั่วก็มีมาก ถึงกับมีกฎหมาย ปราบปรามอยู่เสมอ ถึงอย่างนั้นผลสุดท้ายมันก็ล้มละลายตายไปด้วยกัน เพราะทุกข์มันซ่อนอยู่นั้นเองทุกเปราะ ๆ เพียงแต่มันเป็นเปราะน้อย เปราะใหญ่เท่านั้น แต่ความสุขทางพระพุทธศาสนานั้น ถ้าปฏิบัติดัดกายวาจาและใจของเราให้ดี จะหาความสุขจากความสงบนั้นไม่มี คือจะต้องปฏิบัติให้เป็นไปทางกายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ให้ดี แล้วก็ตั้งใจแยก กายและจิตให้เห็นว่า กายนี้ก็สักแต่ว่ากาย ไม่ใช่สัตว์บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เราพิจารณาเห็นกายของเรา อันนี้เป็นรูปภาพส่วนกลาง ทำการงานขึ้นก็เป็นเหตุส่วนกลาง รายรับรายได้ก็เป็นผลส่วนกลาง แต่บรรดาพวกเรามา หึงหวงรักชอบว่า เป็นของเราเอง ก็ได้ชื่อว่าเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งเหล่านี้ มันเป็นส่วนกลางทั้งนั้น เมื่อเราสิ้นลมหายใจไปแล้ว มันก็ตกไปสู่ป่าช้าด้วยกัน ต่างแต่จะช้าจะเร็วกว่ากัน จะทิ้งมันไว้เฉย ๆ ก็ไม่ได้เพราะมันเป็นสภาพพัง เน่าเหม็น จะเป็นผู้ยากไร้ อนาถาเข็ญใจไม่มีญาติก็จริงอยู่ คำว่าไม่มีญาติ ก็คือขาดคุณงามความดี เมื่อเราคิดดีแล้วเช่นนี้ เมื่อเรามานึกถึงตัวของเราว่า กายนี้ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่สัตว์ บุคคลตัวตนเราเขา เรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน มีสติรู้เท่าเอาทันอยู่เสมอ อย่างนี้ จึงได้ชื่อว่า พุทโธ เป็นผู้เบิกบาน ยิ้มแย้มแจ่มใส อยู่ก็เป็นสุข นอนก็เป็นสุข พุทธะ

รู้แจ้งเห็นจริง ก็เห็นตัวเรานี้เอง ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นด้วยตนเอง การปฏิบัติไม่อ้างกาลอ้างเวลา พระธรรมมีอยู่ทุกเมื่อ คือ กายกรรม เวทนากรรม สัญญากรรม สังขารกรรม วิญญาณกรรม มีอยู่ทุกเมื่อทุกยาม เราจะทำบุญก็ได้ ทำบาปก็ได้ ไม่ทำบุญทำบาปก็ได้ เพราะพระธรรมมีอยู่แล้ว ทั้งส่วนที่เป็นบุญและเป็นบาป นี้แหละเรามาพิจารณาละเว้นส่วนที่เป็นบาปความชั่ว ทำแต่ความดี เมื่อเราทำได้ทำจริงแล้ว เมื่อเรารู้สึกระลึกว่า ทำความดีมีแต่จะให้ความสุข เราก็เพียรพยายามปรับตัวเอง ให้มองดูธรรมในตัว แต่ก่อนเคยโกรธ ดุด่าสาระพัด พยาบาท อาฆาต จิปาถะ ตัดพ่อตัดแม่ไปต่าง ๆ นานา ข้อสำคัญมาคำนึงถึงตัวแล้วว่าเป็นอย่างไร แล้วก็ให้ปฏิบัติดัดกายวาจาจิตจนมารู้สึกความกริ้วโกรธ โหดร้ายทารุณ มันหายไปไหนก็ไม่รู้ ไม่มีอะไรมากระทบกระเทือน ให้มีความโลภ ความโกรธ ความหลงขึ้น ก็ไม่มี นี้แหละท่านจึงให้มาดู เมื่อมาดูถึงตัวแล้ว หน้าตาก็ยิ้มแย้มแจ่มใสเบิกบานพูดจาท่าทางก็นิ่มนวลดี นี้แหละ จึงได้ชื่อว่า ทำดี พูดดี คิดดี เป็นประโยชน์เป็นบุญ เป็นกุศลเป็นคุณงามความดีต่อตัวเรา และชาติ ศาสนา .พระมหากษัตริย์ ให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนาถาวร ทำสิ่งใด ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวจนเกินไป ให้เห็นส่วนที่เป็นสมบัติกลางอยู่เสมอ ๆ ตัวของเราก็สบาย จะทำเวลาใดก็ได้ ไม่อ้างกาลเวลา ทำเวลาใด ความสุขความเย็นใจก็ขึ้นเมื่อนั้น จะเรียกคนอื่นให้มาดูพิสูจน์ปฏิบัติดูก็ได้ หากน้อมธรรมเข้ามาหาตน น้อมตนเข้ามาหาธรรม การปฏิบัติก็จะรู้ผลแห่งความสงบสุขด้วยตนเอง หากจำทำสิ่งใด จะต้องมีธรรมประจำกายและจิต มีหิริธรรม ความละอายแก่ใจในการกระทำความชั่ว มีโอตตัปปะธรรม ความเกรงกลัวต่อบาปความชั่วไม่กล้าทำ ประจำตัวอยู่เสมอ จะทำจะคิด ก็ทำคิดแต่สิ่งที่ดี ๆ จะพูดออกไป ก็มีความอ่อนหวานสมานมิตร ใกล้ชิดต่อคุณพระศรีรัตนตรัย คิดสิ่งใดก็มีเหตุผลยกตนขึ้นมาตั้งอยู่ในท่ามกลาง เป็นคนกลาง ไม่เอารัดเอาเปรียบคนอื่น ผู้นั้นชื่อว่า เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติจริง เป็นผู้ทำจริง ทำสิ่งใดก็เป็นงานของตนเอง ไม่ใช่งานของคนอื่น แม้ว่าเราทำงานช่วยประเทศชาติ ก็ชาติของเราเอง เราเกิดขึ้นมาแล้วเราตั้งอกตั้งใจ เมื่อทำสิ่งใดก็จะเป็นล่ำเป็นสัน เป็นชิ้น เป็นอัน ขอแต่ให้ราบรื่นปลอดภัยก็แล้วกัน ถึงแม้ชีวิตเลือดเนื้อของเรา มันจะเหือดแห้งแตกดับไปก็ตามที เราก็อย่าละความดี ฝากฝั่งความดีเอาไว้เป็นอนุสรณ์แก่มนุษย์ โลกเพื่อนบ้าน ประเทศชาติของเราให้เจริญ จึงได้ชื่อว่าเป็นผู้คิดดี ทำดีพูดดี มีกาย วาจา ใจสะอาด อย่าทำสกปรกจะรกโลกเขา คำว่า คนรกโลกนั้น หมายเอาคนทำความชั่ว อันธพาลสันดานหยาบ ไม่ได้สร้างคุณงามความดีให้แก่ตนเองและชาวโลก

จะอยู่ก็รกโลก จะไปก็รกโลก อยู่ที่ไหนรกที่นั้น ขีดขวางถ่วงความเจริญของโลก รวมเรียกว่า คนไม่ดีนั้นเอง คนรกโลกจะอยู่ที่ไหน ก็อยู่ไม่ได้ เพราะเป็นคนสกปรกไม่สะอาด จะนั่ง ยืน นอน ก็อายเขา จะเข้าสมาคมเพื่อนฝูง ก็อายเขาไม่มีความองอาจกล้าหาญ เพราะเป็นคนสกปรกรกโลก สกปรก ก็มิได้หมายความว่า ไปบุกตมบุกโคลน เปื้อนเปรอะ คลุกฝุ่น ก็หาไม่ แต่หมายถึงคน สกปรกด้วยกาย วาจา ใจ ไม่สะอาด จะอยู่ที่ไหนก็ไม่เป็นสุข ไปเห็นอะไร ไม่ถูกใจ ก็ดุด่า ทำลายประหัดประหาร ให้ฉิบหายย่อยยับไปหมด ทรยศ คดโกงต่อพ่อแม่ พี่ ป้า น้าสาว ญาติพี่น้อง พวกพ้องบริวาร ทรยศต่อประเทศชาติบ้านเกิดเมืองนอนของตนเอง จนกระทั่งดุด่าสาปแช่งดินฟ้าอากาศ ด่าผีด่าเทวดากันหมดทีเดียว นี้แหละเรียกว่าคนสกปรกรกโลก แต่ถ้าหากว่า ตัวของเราได้ฝึกฝนอบรมดี มีกายวาจา จิต คิดดีแล้ว เขาจะดุด่าว่ากล่าว สาปแช่ง แสดงความเกลียดชัง ก็ตามเถอะ เราก็อย่าไปหวั่นไหว ทำใจให้เหมือนแผ่นดิน ใครจะทำอย่างไร แผ่นดินมันก็ไม่เดือดร้อนกับใคร ให้คิดเสียว่าเขาแบ่งคุณธรรมยอดธรรมให้แก่เรา พระธรรมวินัยแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ พระพุทธองค์ได้วางเอาไว้ เป็นศาสนา เขาก็ได้แบ่งให้เรา เราควรอนุโมทนาสาธุการเอา มันก็เป็นส่วนแห่งความดี สำหรับผู้มีธรรมะ เราอย่าไปโต้ตอบเขา ตัวเราที่ถูกดุด่า เราก็สะอาดอยู่ เราต้องอวดตัวเราเอง ทำสิ่งใด ต้องทำจิตใจให้สบาย เราอย่าทำใจของเราให้วุ่นวายเดือดร้อน จะทำกิจการงานใด ๆ ก็ตาม จะได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศเสื่อมยศ ได้สรรเสริญ ได้นินทา ได้สุข ได้ทุกข์ ก็ตาม เราวางใจเป็นกลาง ในเมื่อมันแปรปรวนเป็นอื่น อย่าตื่นเต้นเพลิดเพลิน โศรกเศร้าเสียใจ พิไร รำพัน ต้องทำใจให้เย็น ๆ เหมือนกับเราอยู่กับผู้ปกครอง คือมารดาคุณ บิดาคุณ ของเรา เรามองไปทางโน้นก็เห็นบิดา มารดา มองซ้ายมองขวาก็เห็นพี่ ๆ น้อง ๆ ก็มีความอิ่มอกอิ่มใจ ได้ความปีติชื่นบาน สำราญใจ เมื่อเราได้รักษาใจได้เช่นนี้ ก็ได้ชื่อว่า สุขโต อยู่ก็มีความสุข ไปก็มีความสุขได้ชื่อว่า มีนิมิตเครื่องหมายดี สมด้วยพุทธพจน์ภาษิตว่า นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทีเป็นเครื่องของคนดี คนดีนั้น ต้องมีกาย วาจา จิต สะอาด ไม่สกปรก รู้จักบุญรู้จักคุณของผู้มีคุณ แล้วแสดงออกซึ่งการตอบแทนด้วยความดี ก็ชื่อว่า ผู้นั้น เป็นผู้ใกล้พุทโธ เป็นผู้เบิกบาน เป็นผู้เห็นความสุขและทุกข์แล้ว เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริง จำเพาะตัวของเรา จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เป็นผู้พินิจพิจารณา ได้ชื่อว่า ได้ตั้งสติกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต ธรรม ทั้ง ๔ อย่างนี้ มีอยู่ในตัวของเรา เราเป็นผู้รู้ เราเป็นผู้กำหนด เราเป็นผู้เห็น

แจ้ง ตามความเป็นจริงของสภาวะธรรม อันหนึ่ง ๆ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตนเราเขา เป็นสภาวะธรรม เมื่อเรารู้ความเป็นจริงของโลกธรรมแล้ว เราก็สบาย อยู่ก็สบาย ตายก็สบาย เพราะฉะนั้น ใครจะว่าอย่างไรก็ตาม ให้เราตรวจตราดูตัวของเรา ถ้าตัวเราเป็นคนสะอาด กาย วาจา จิต สะอาดแล้ว เราอย่าไป เสวนา สมาคมกับคนสกปรก รกรุงรัง เมื่อเราไปเสวนากับคนเช่นนั้น เหมือนกับไปเอาโคลนตมมาแปดเปื้อนตัวเราทั้งหมด จะยืน เดิน นั่งนอน พักผ่อน ก็ไม่สบาย มีแต่ความเร่าร้อนเป็นทุกข์ทั้งนั้นแหละ ถ้าคนเขาสะอาดแล้ว เราไปคบค้าสมาคม ก็สบาย ไม่มีเวรภัย กิน อยู่ หลับ นอน ก็สบาย นี้แหละพระ-พุทธองค์ ทรงสอนให้เรารู้สึกสำนึกว่า เราเป็นผู้มีนิมิตดี กาย วาจา จิต ดี เป็นมนุษย์สมบัติ สมบูรณ์พูลผล เมื่อเราตั้งอยู่ในมนุสธรรม บำเพ็ญคุณงามความดีให้เกิดขึ้นได้ เราควรอุตสาหะพยายาม อย่าท้อถอยย่อหย่อนต่อตัวเอง เมื่อตั้งใจได้เช่นนี้ พร้อมกับเราเป็นผู้เข้าใกล้ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก่อนจะนอน หรือตื่นนอนแล้ว หรือจะไปทำกิจการงาน หรืออยู่ในอิริยาบถ ยืน เดิน นั่ง นอน พักผ่อน ก็ต้องระลึกนึกถึง พระ-รัตนตรัย เป็นที่พึ่ง ที่ระลึก อันประเสริฐ เลิศกว่าวัตถุรัตน์อื่น ๆ ทั้งหมด นอกจากนี้แล้ว เราก็มานึกถึงพระคุณทั้ง ๒ คือ มารดาคุณ บิดาคุณ ของเรา ที่ได้เคยเลี้ยงดู ปกปักรักษาเรามาตั้งแต่เล็กจนโต มารดาบิดา ถึงแม้ว่าท่านจะยากจนค่นแค้น อนาถาอย่างไร ก็เท่ากันกับมีเงินร้อย เงินพัน เงินหมื่น เงินแสน เงินล้าน เพราะเป็นกำเนิดเกิดเกล้าของเรา เราจะเป็นคนก็เพราะท่าน จะได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ก็เพราะท่าน จึงนับว่า ท่านเป็นเจ้าบุญ นายคุณของเรา จึงสมควรที่พวกเราจะต้องรู้บุญสนองคุณ โดยสมควรแก่ภาวะของตน และจงทำตัวของเราให้มีทานการกุศล ปฏิบัติตนให้เป็นไปตามทำนองคลองธรรม ก็จะนำความสุข ความเจริญก้าวหน้า พัฒนาถาวรทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพสืบไป

ในที่สุดนี้ ขออัญเชิญคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลประทานพรให้ท่านทั้งหลาย จงประสบแต่จตุรพิธพร คืออายุ วรรณะ สุขะ พละ ทุกทิวาราตรีกาล แสดงธรรมเทศนามาก็พอสมควรแก่กาลเวลา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ฯ

ฏีหลังแรกที่หลวงปู่จำพรรษา

ฏีที่หลวงปู่จำพรรษาปัจจุบัน [illegible]

วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษ

ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักอนุสนธิเรื่อง วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษ พอให้เป็นแนวทางของผู้ปฏิบัติอีกต่อไป.–

๑. สติ โลกสฺมึ ชาคโร.

๒. จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ.

๓. ทุกฺขํ นตฺถิ อชาตสฺส.

บัดนี้ จะได้อธิบายเรื่องเจริญสติปัฏฐานและความเพียรสืบไป กิจที่ควรทำด้วยกาย คำที่ควรพูดด้วยวาจา อารมณ์ที่ควรรู้ด้วยจิต ๓ อย่างนี้ ชื่อว่า การงานของคนทั้งหลายในโลก ก็พวกเราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พร้อมด้วยความบริสุทธิ์และความบริบูรณ์ทุกประการ คือกายสมบัติ วจีสมบัติ และมโนสมบัติ ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็ได้ครบถ้วนล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือให้ทำการงานตามปรารถนาทีเดียว, แต่กิจที่ควรทำคำที่ควรพูดและอารมณ์ที่ควรรู้นั้น เป็นเรื่องสำคัญอยู่มาก

ก่อนแต่เราจะทำ, จะพูด, และจะรู้อารมณ์นั้น ๆ ต้องให้รู้รูปสำเร็จอันงดงามของกิจที่ควรทำ, คำที่ควรพูด, และอารมณ์ที่ควรรู้ เหล่านั้นไว้ที่ตน (จิต) นี่เสียก่อน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือทำ เหมือนอย่างนายช่างผู้ฉลาด ก่อนจะทำเรือนหรืออาคารต่าง ๆ เขาต้องมีแปลนคือรูปสำเร็จอันงามแห่งเรือนและอาคารนั้น ๆ ไว้เสียก่อน แต่ยังไม่ได้ลงมือทำฉันใด, การปฏิบัติธรรมก็ฉันนั้น คือก่อนแต่จะปฏิบัติธรรมทั้งสิ้นนั้น เราต้องมีโยนิโสมนสิการในสภาพธรรมทั้งหลายนั้น ๆ เสียก่อน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือปฏิบัติ เราจึงจะรู้รูปสำเร็จอันงดงามของสภาวธรรมทั้งหลายเหล่านั้นได้จริง เมื่อได้รูปสำเร็จอันงามแห่งสภาวธรรมทั้งหลายแล้ว จึงจักลงมือปฏิบัติต่อไป

เมื่อมี "โยนิโสมนสิการ" ได้เช่นนี้แล้ว ชื่อว่า "ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ" คือปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ได้ตรองเห็นแล้ว ได้แก่ตรองเห็นรูปสำเร็จที่งามของสภาวธรรมทั้งหลายนั้นเอง ก็รูปสำเร็จที่งามของสภาวธรรมทั้งหลายนั้น ๆ โดยย่อมี ๒ คือรูปธรรม ๑ นามธรรม ๑ ถ้ากล่าวโดยพิสดารมี ๔ คือ กาย ๑ เวทนา ๑ จิต ๑ ธรรม ๑

อธิบาย กาย ได้แก่รูปที่เป็นเปลือกอันท่านผู้อื่นก็แลเห็นได้ด้วย ชื่อว่า กาย

เวทนา มีอาการ ๓ อย่าง คือ ความเจ็บหัว ปวดท้อง หรือหิวกระหาย เหน็ดเหนื่อย เป็นต้น ชื่อว่า "ทุกฺขเวทนา" ความรับประทานได้ นอนหลับสนิทดีหรือหายจากความเจ็บปวดเป็นต้น ชื่อว่า "สุขเวทนา" ความทอดธุระได้ คือความอิ่มความพอใจในทุกขเวทนาและสุขเวทนานั้น ๆ เป็นต้น ชื่อว่า "อุเปกฺขาเวทนา"

จิต ได้แก่ความรู้คิด รู้นึก ในกายและเวทนานั้น ๆ (แต่มิได้หมายเอาปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณเหล่านั้นเลย) เป็นจิตธรรมต่างหาก ชื่อว่า "จิต" ในที่นี้

ธรรม ได้แก่ สัญญาปัจจุบัน คือความเข้าใจ ในกาย เวทนา และจิตนั้น ๆ เอง ชื่อว่า ธรรม ในที่นี้ เรื่องกาย เวทนา จิต ธรรม มีอาการต่างกันดังที่กล่าวมานี้

รูปสำเร็จที่งามแห่งสภาวธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้แหละท่านจัดให้เป็นอารามณธรรม คือให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่ง จิต สติ และความเพียรต่อไป

การที่พระโยคาวจรเจ้า ผู้จะประกอบสติและความเพียรแล้ว ควรยกอารัมณธรรม ๔ อย่างนี้ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ขึ้นเป็นอารมณ์ คือให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่งจิตและสติต่อไป แต่ว่าท่านแบ่งบุคคล ผู้ที่จักเจริญในอารัมณธรรม ๔ อย่างคือ ออกเป็น ๒ จำพวก คือ-.

จำพวกที่ ๑ ได้แก่ตัณหาจิต หมายเอาปฏิสนธิจิตต์นั้นเอง ชื่อว่า ตัณหาจิต

จำพวกที่ ๒ ได้แก่ทิฏฐิจิต หมายเอาปฏิสนธิวิญญาณนั้นเอง ชื่อว่า ทิฏฐิจิต บุคคล ๒ จำพวกนี้ ถ้ารวมกันเข้าก็เป็นคน ๆ เดียว คือเรียกว่า จิต คำเดียวเท่านั้น

เมื่อจิตหากสัมปยุตด้วย ตัณหา มากกว่า ทิฏฐิ และมานะแล้ว ก็เรียกว่า ตัณหาจิต เท่านั้น ถ้าจิตสัมปยุตด้วยทิฏฐิและมานะมากกว่าตัณหาแล้ว ก็เรียกว่า ทิฏฐิจิต ไปเท่านั้นเอง นิสัยของจิต ท่านแบ่งเป็นตัณหาและทิฏฐิ ๒ อย่างนี้แหละชื่อว่ามากกว่ากิเลสอย่างอื่นทีเดียว

การที่จิตละตัณหามานะและและทิฏฐิ ซึ่งเป็นนิสัยของตนนั้น เป็นกิเลสชาตที่ละได้ยากยิ่ง ถึงอย่างนั้นท่านที่เคยประพฤติมาแล้วแต่เก่าก่อนก็ดี หรือท่านที่กำลังประพฤติอยู่เดี๋ยวนี้ก็ดี ท่านย่อมกล่าวสอนไว้ว่า ให้มีจิตและสตินั้นแหละตั้งไว้ใน "อารัมมณธรรม" ๔ อย่างนั้นในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง เมื่อตั้งจิตและสติไว้ในอารัมณธรรมนั้นได้แล้ว จิตก็จักละ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ซึ่งเป็นนิสัยของตนนั้นได้โดยแท้ ท่านย่อมกล่าวสอนไว้อย่างนี้

ข้าพเจ้าจักได้อธิบายในเรื่อง จิตและสติ อันตั้งอยู่ในอารมณ์ที่เป็น หลักธรรม ๔ อย่างนั้น จนจิตแนบสนิทติดกับอารมณ์ซึ่งเรียกว่า เอกัคคตา สืบต่อไป ก็เรื่อง เอกัคคตารมณ์ นั้น ท่านแบ่งออกเป็น ๒ เงื่อน คือ มีอารมณ์เป็นอันเดียว เป็นเงื่อนที่ ๑ มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียว เป็นเงื่อนที่ ๒ อธิบายในเงื่อนที่ ๑ คำว่ามีอารมณ์เป็นอันเดียว นั้นก็หมายเอาสติและจิตนั้นแหละตั้งอยู่ที่ กาย คือรู้จักอยู่ที่กายนั้นอย่างเดียว

เมื่อเห็นรูปภายนอกได้ด้วยตาก็ดี ได้ยินเสียงภายนอกได้ด้วยหูก็ดี หรือรู้ธรรมารมณ์ภายนอกได้ด้วยจิตก็ดี (อารมณ์ที่เป็นอดีตและอนาคตนั้น ๆ ชื่อว่าธรรมารมณ์ภายนอก) จิตและสติก็ไม่ถอนไม่คลายจากอารมณ์ คือยังดื่มอารมณ์ คือ กาย นั้นตามเดิม ชื่อว่า อัปปนาจิต (อัปปนาสมาธิ) คือจิตได้แนบสนิทอยู่กับอารมณ์ได้แก่ กาย นั้นได้เป็นนิตย์รวมความว่า จิตเป็นผู้ไม่ตื่นอารมณ์ภายนอก แล้วหลงวางอารมณ์ภายใน คือ กาย นั้น ชื่อว่า อัปปนาจิต หรืออัปปนาสมาธิ

เมื่อจิตเป็นอัปนาจิตได้แล้ว ก็ให้อัปปนาจิตนั้นแหละเพ่งพินิจอยู่ที่ กาย นั้นอย่างเดียว จนให้เป็นวสี คือให้ชำนิชำนาญในกายนั้นอยู่เสมอ และยังให้ชำนาญในการเข้าสู่กาย (เข้าสมาธิ) และชำนาญในการออกจาก กาย (ออกจากสมาธิ) ได้อีก ชื่อว่า วสี

ถ้าอัปปนาจิตหากมีวสี และความเพ่งพินิจอยู่ที่กายได้เช่นนี้อยู่เสมอ ๆ แล้ว บรรดาเวทนาก็ดี จิตก็ดี ธรรมก็ดี ก็ต้องมารวมที่กายนี้ และกลับเป็นกายหมดด้วยกันทีเดียว ชื่อว่ามีอารมณ์เป็นเดียวกัน คือกายเป็นอันเดียวกันนั่นเอง ดังได้อธิบายมาแล้วนี้ได้ในเอกัคคตารมณ์เงื่อนที่ ๑ ชื่อว่าเป็นวิธีรวมจิตหรือเรียกว่าเป็นที่รวมอารมณ์ก็ได้ แต่เป็นวิธีรวมได้อย่างน้อย

ถ้าจิตได้ตั้งอยู่ในอารมณ์ คือกายอย่างเดียวแล้วชื่อว่าจิตรวม เมื่อจิตรวมที่กายได้แล้ว บรรดาอาการของกาย คือเวทนา จิต และธรรม นั้น ๆ ก็ต้องมารวมที่กายและจิตนี้อีก

เมื่อสติและจิตรวมที่กายได้แล้ว ส่วนอาการของกายคือ เวทนา ๑, จิต ๑ ธรรม ๑, ก็ต้องมารวมที่กายเหมือนกัน เมื่อสติ จิต และอาการของกายมารวมที่กายได้แล้ว เรียกสติ ที่รวมกายได้แล้วนั่นแหละชื่อว่า "สติสัมโพชฌงค์" เรียกจิต ที่รวมกายได้แล้วนั้น ชื่อว่า "สมาธิสัมโพชฌงค์"

ส่วน กาย เป็นอารมณ์แห่งองค์ที่จะตรัสรู้ของจริงได้ เพราะอารมณ์รวม และสติจิตรวมที่กายได้แล้วนั่นเอง ส่วนจิตจะเกิดปัญญา คือวิปัสสนาและฌาน ๔ ส่วนอารมณ์ของจิตมีกายเป็นต้น ก็บังเกิดเป็นตัวอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ หรือเป็นตัวฌาน ๔ เท่านั้น (ปัญญาของ

จิตคือวิปัสสนาส่วนนี้เพียงแต่รู้กาย และอาการของกายเป็นเหตุแห่งทุกข์และโทษต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังไม่รู้ถึงจิตว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์และโทษต่าง ๆ อีกด้วย)

อธิบาย ฌาน ๔ พอให้ได้ใจความ คำว่า วิตก ได้แก่สติและความเพียรนั่นแหละ ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์คือกาย แล้วให้จิตอยู่ที่กายนั้นชื่อว่าวิตก คือจิตเกิดวิตกในกายนี้ขึ้น

วิจาร ได้แก่จิตนั้นแหละ เกิดเป็นปัญญาได้ วิจาร ในอารมณ์คือกายและอาการของกายนั้น ชื่อว่า วิจาร เมื่อจิตเกิดเป็นวิตกและวิจารในกาย และอาการของกายได้เช่นนี้ จึงบังเกิดผล เป็น ปีติ สุข เอกัคคตา และอุเบกขาไปอีกเท่านั้น ส่วน เอกัคคตา ในที่นี้เป็นผลของจิตก็ได้ เป็นผลของอารมณ์ คือกายนั้นก็ได้

ถ้าผลของจิต เอกัคคตาศัพท์นี้ ต้องแปลว่า ถึงแล้วซึ่งความเป็นจิตเลิศดวงเดียว

ถ้าเป็นผลของอารมณ์ มีกายเป็นต้น เอกัคคตาศัพท์นี้ต้องแปลว่า ถึงแล้วซึ่งความเป็นอารมณ์เลิศอันเดียว ส่วนอุเบกขา ในที่นี้มีนัยเหมือนกันกับ เอกัคคตา นั่นเอง

ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น หมายเอา กาย เป็นอารมณ์ของจิตอย่างเดียว ถ้าปรารถนาจะเอา เวทนา ให้เป็นอารมณ์ของจิตนั้นก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ใน เวทนา นั้นแล้ว ให้รู้จักอยู่ในเวทนานั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของเวทนา คือ กาย จิต และธรรม ก็ต้องมารวมที่เวทนานั้นทีเดียว กลับเป็นเวทนาหมดด้วยกันทั้งนั้น หรือจะเอาจิตให้เป็นอารมณ์ของจิตและสติก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ใน จิต คือ ให้จิต รู้จัก อยู่ในจิตนั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของจิต คือ กาย เวทนา และธรรม ก็ต้องมารวมที่จิตนี้ กลับเป็นจิตไปหมดด้วยกันที่เดียว

หรือว่าจะเอา ธรรม ให้เป็นอารมณ์ของจิตและสตินี้ก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ในธรรมนั้นแล้ว ให้จิตรู้จักอยู่ในธรรมนั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของธรรม คือ กาย เวทนาและจิตก็ต้องมารวมกันที่ธรรมกลับเป็นธรรมไปหมดด้วยกันทีเดียว รวมความว่า สภาพธรรมทั้ง ๔ คือ กาย ๑, เวทนา ๑, จิต ๑, ธรรม ๑, เหล่านี้ ท่านจัดไว้ให้เป็นอารมณ์คือธรรมที่เป็นหลัก เพื่อให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่งจิต สติ และความเพียรเท่านั้น

ส่วนสติและจิต ให้เลือกเอาอารัมมณธรรม ๔ อย่างนั้นได้ตามปรารถนา แล้วจึงตั้งตนไว้เป็น ๑ ในอารมณ์เหล่านั้น อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งให้ได้

อนึ่ง อารัมมณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นสังขารหรือเป็นธรรมดาด้วยกันหมด ไม่มีต้นไม่มีปลาย จะเอาอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ให้เป็นต้นหรือให้เป็นปลายของกันและกันได้ทั้งนั้น เพราะอารัมมณธรรมทั้ง ๔ นั้นเป็นธรรมดานั้นเอง จึงมีอาการเกิดขึ้นและดับไปอยู่เสมอ ๆ มิได้ขาดเหมือนอย่างกายดับเป็นเวทนา เวทนาดับเป็นจิต จิตดับเป็นธรรม ธรรมดับเป็น วิสังขารธรรม (ตัวกรรมพันธุ์ ดังหมายเลข ๓ ไว้แล้วในรูปภาพตอนต้น) เมื่อเป็นวิสังขารธรรมแล้วไม่มีความเกิดและดับตั้งเป็นสภาพธรรม คอยรับเกิดรับดับอยู่อย่างนั้นแหละไม่เสื่อมสูญไปไหนอีก ส่วนที่เกิดได้และตายได้ มีแต่ สังขารธรรม คือเปลือกธรรม ดังที่ได้หมายเลข ๔ ไว้ แล้วในรูปภาพนั้น (คำว่า ดับ ในที่นี้มิได้หมายเอาคนที่ตายแล้วเลย คำว่าดับหมายเอาความกลับกลายหรือแปรไปเป็นอย่างอื่น มีอาทิเช่น กายดับ กลับกลายหรือแปรไปเป็นเวทนาเป็นตัวอย่าง)

ดังในที่มาแห่งคาถาบังสุกุลว่า "อนิจฺจา วต สังขารา" ดังนี้เป็นต้น มีเนื้อความว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ" เช่นนี้เป็นอาทิ คำว่าสังขารทั้งหลายในคาถาบังสุกุลนี้ต้องหมายเอาสังขารธรรม คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ได้แก่ เปลือกธรรม นั้นเองเป็นสังขารทั้งหลาย เพราะเกิดขึ้นแล้วดับไป ดับไปแล้วเกิดขึ้นอีกเป็นอยู่อย่างนี้ร่ำไป ในตอนท้ายจึงแสดงต้นที่เกิดขึ้นแกสังขารธรรมทั้งหลายว่า "เตสํ วูปสโม สุโข" มีเนื้อความว่า" ความที่เข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น เป็นความสุข" ดังนี้ หมายเอาวิสังขารธรรมนั้นเอง เป็นความสุข แห่งสังขารธรรมเหล่านั้น เพราะวิสังขารธรรมเป็นคุณชาตไม่เกิดไม่ตายนั้นเอง จึงชื่อว่า ความสุขแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ถ้าสังขารธรรมทั้งหลายเข้าไปสงบ คือรวมที่วิสังขารธรรมนั้นได้แล้ว ชื่อว่าเป็นความสุขที่เดียว ความจริง วิสังขารธรรมเป็นมูลที่เกิดขึ้นแห่งความเกิดและความตาย แต่จะได้เกิดและได้ตายเหมือนกับสังขารเหล่านั้นหามิได้ เพราะเหตุนี้ จึงมีความสุข

อีกอย่างหนึ่งสังขารทั้งหลายจะหมายเอาสังขารโลก ดังที่พวกเราเข้าใจกันว่าคนที่ตายแล้วนั้นแหละเป็นสังขารทั้งหลาย เพราะไม่เที่ยงคือความตายไป ถ้าหมายเอาคนที่ตายแล้วเป็นสังขารทั้งหลายเช่นนี้ ส่วนความสุขนั้นจะหมายเอาที่ไหนอีกเล่า ? หรือจะหมายเอาผู้ที่ตายไปแล้วนั้นเป็นความสุข ?

สังขารโลกเหล่านี้ เราจะหาเงื่อนแห่งความเกิดและความตายไม่ได้เสียเลย เมื่อไม่ได้เงื่อนแห่งความเกิดและความตายแล้ว จะหาเงื่อนแห่งความไม่เกิดและความไม่ตายคือความ

สุขนั้นแต่ที่ไหนอีก ? อีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงเรื่องสังขารดับไปในปฏิจจสมุปบาท นั้นท่านคงไม่หมายเอาคนที่ตายแล้วเป็นสังขาร คงหมายเอาคนที่ยังเป็น ๆ อยู่นี่แหละเป็นสังขารคือเป็นสังขารจิต ได้แก่ ความโลภ โกรธ หลง และอุปาทานูปธิเป็นต้น และสังขารธรรม ได้แก่ กาย เวทนา จิต ธรรม ๔ อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า ปัจจุบันสังขาร คือ เป็นสังขารในปฏิจจสมุปบาท เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปแห่ง สังขารจิต และ สังขารธรรมเหล่านั้นได้แล้ว ก็จะเห็นความไม่เกิดและความไม่ดับ ได้แก่ วิสังขารธรรม ซึ่งมีความสุขนั้นอีกด้วยได้ในคาถาบังสุกุลว่า "อนิจฺจา วต สงฺขารา ฯลฯ เตสํ วูปสโม สุโข" ฉะนี้

วิธีปฏิบัติ จิตที่รวมได้แล้วและอารมณ์ที่รวมได้แล้วนั้น ท่านให้ใช้วิธีอนุโลมและปฏิโลม คือให้นับอารมณ์ที่จิตตั้งอยู่นั้นและเป็นส่วนหนึ่งชื่อว่า ต้น นับอารมณ์ที่มารวมต้นนั้นเป็นสองชื่อว่า ปลาย ตัวอย่าง เช่นตั้งกายให้เป็นต้น คือให้เป็นอารมณ์แห่งจิตเรียกกายนั่นแหละ เป็น ๑, คือเป็นต้น ส่วนเวทนา จิต และธรรม ๓ อย่างนั้นต้องนับว่า ๒ คือเป็นปลาย

ให้สติสัมปชัญญะนั้นแหละ สาว แต่ต้นอารมณ์คือ ๑ ก่อนแล้ว ออกไปหาปลายอารมณ์คือ ๒ เรียกว่า อนุโลม แล้ว สาว แต่ปลายอารมณ์ก่อนแล้ว กลับเข้าหาต้นอารมณ์เรียกว่า ปฏิโลม สาวตั้งแต่ต้นออกไปหาปลาย แล้วสาวแต่ปลายกลับมาหาต้น เช่นนี้ชื่อว่าอนุโลมและปฏิโลม ในอารมณ์ของตนแล การที่ท่านสอนให้มีอนุโลมและปฏิโลมในอารมณ์ของตนนั้น เพื่อประสงค์ให้จิตเกิดมีปัญญาซึ่งจะรู้เท่าเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอารมณ์เหล่า-นั้นตามความเป็นจริงอย่างไร ? จิตก็จะหายจากความรู้อย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ โดยแท้ทีเดียว

เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนให้มี อนุโลม ปฏิโลม ในอารมณ์ของตนอยู่เสมอมิให้ขาด ห้ามไม่ให้จิตหยุดอยู่ในอารมณ์อย่างเดียว ต้องให้จิตมีสติสัมปชัญญะ และให้มีอนุโลมปฏิโลมในอารมณ์และในจิตนี้อยู่เสมอ ๆ จิตจึงจะมีปัญญาในภายหลัง ถ้าไม่มีการอนุโลมปฏิโลมแล้ว จิตก็หาปัญญามิได้ ดังในที่มาว่า "นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน" ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่งพินิจ ดังนี้

เรื่องจิตรวมและอารมณ์รวม ในเอกคตาเงื่อนที่ ๑ นั้น ได้บังเกิดเป็นผลคือ สมถะวิปัสสนาและฌานขึ้นเท่านั้น ได้รับอานิสงส์คือ ตทังคปหาน วิขัมภนปหาน เพียงข่มกิเลสอย่างหยาบอย่างกลางได้เท่านั้น แต่กิเลสเหล่านี้ จะขาดเป็นสมุจเฉทปหานหามิได้ ส่วนอุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นกิเลสส่วนละเอียดนั้น ยังหนาแน่นอยู่ตามเดิม

การปฏิบัติได้เพียงชั้นนี้ ชื่อว่าเจริญสมถะและวิปัสสนาหรือฌาน ๔ เท่านั้น เพราะวิปัสสนาปัญญาส่วนนี้ เพียงแต่เห็นอารมณ์คือกายเป็นต้น ว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์และโทษต่าง ๆ การเห็นได้เพียงเท่านี้ยังตื้นอยู่มาก เพราะเห็นได้เพียงซีกเดียวเท่านั้น ส่วนซีกที่สองคือ จิตนั้นแหละ จะเห็นว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์โทษต่าง ๆ ดุจจิตเห็นกายนั้นยังเห็นไม่ได้เลย

ส่วนปัญญานี้ ถึงจะเจริญให้แก่กล้าขึ้นไปก็เป็นเพียงวิปัสสนาญาน ๙ เท่านั้น ถึงอย่างนั้นก็ยังเป็นโลกิยปัญญาอยู่นั้นเอง เพราะยังเห็นโลกของสังขาร คืออารมณ์ของตนนั้นอย่างเดียว จะไม่มีหนทางที่จะออกจากสังขารนั้น ๆ ได้จึงเรียกว่า "สังขารุเปกขาญาณ" คือวิปัสสนาญาณส่วนนี้ ยังไม่รู้เท่าจิตของตนนี่ ว่าเป็น สังขาร ไปรู้เสียแต่อารมณ์ของจิต มีกายเป็นต้นว่าเป็น สังขาร ความจริง อุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตดวงนี้แหละเป็นสังขารอย่างใหญ่โตทีเดียว เมื่อตนหากเป็นสังขารแล้ว จึงไปสมมติเขาให้เป็นสังขารไปเสียหมดส่วนตนเองถือว่าเป็นผู้วิเสโสกว่าสังขารเหล่านั้นเสียอีก เพราะฉะนั้นวิปัสสนาส่วนนี้ ชื่อว่ายังไม่รู้เท่าจิตของตนนี่เองว่าเป็นสังขารเสียเลย จึงชื่อว่า โลกิยปัญญาอยู่ ด้วยประการดังนี้สรุปความในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๑ มีอารมณ์เป็นอันเดียว มีนัยดังได้กล่าวมานี้แล

ต่อไปนี้จักได้อธิบายในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๒ มีความว่า มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียวมีนับกว้างขวางมาก ข้าพเจ้าจักได้อธิบายพอให้ได้ใจความต่อไป

เมื่อพระโยคาวจรเจ้า ได้เจริญในสมถะ วิปัสสนาและฌานในชั้นเบื้องต้นได้ชำนาญดีแล้ว จะหยุดยินดีอยู่เพียงเท่านี้เท่านั้นหาสมควรไม่ เพราะยังเป็นผู้ไม่ถึงที่สุดแห่งอารมณ์นั้น ๆ ได้เลย การที่จะปฏิบัติจิตให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ธรรมนั้นได้ ก็ต้องอาศัยความวิจารในจิตดวงนี้ให้มาก ๆ จนเห็นแจ้งชัดว่า อ้อ จิตดวงนี้ เธอเกิดมาจากไหน ? อะไรเป็นตัวเดิมของเธอ ทำไมเธอจึงมาหลงโลก (อดีตธรรมและอนาคตธรรมชื่อว่า โลก) และหลงธรรม (เปลือกธรรมและนามธรรมชื่อว่า ธรรม) ทั้งหลงตัวเองและตัวเดิมของตัวเองอีกด้วย มีอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้จิตดวงนี้หลงอยู่อย่างนี้ เมื่อใช้ความวิจารในจิตนี้ได้แล้ว ก็ให้ใช้ความวิจารในอารมณ์ธรรมของจิตนี้ว่า อารมณ์ธรรมเหล่านี้ อตีตาธรรม อนาคตาธรรมและปัจจุบันธรรมชื่อว่า อารัมมณธรรม) เกิดมาจากไหน ใครเป็นตัวเดิมของอารมณ์ธรรมเหล่านี้ทำไมอารมณ์เหล่านี้จึงเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งจิตดวงนี้ มีอะไรเป็นเหตุหนุนให้อารมณ์ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุอีกเล่า ?

แก้คำถาม

ตัวเดิม ของจิตดวงนี้ได้แก่ ต้นธรรม ดังได้หมายเลข ๑ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น จิตดวงนี้มาจากตัวเดิมนั่นเอง เหตุและปัจจัย ที่จะให้จิตดวงนี้ หลงโลก หลงธรรมและหลงตัวเดิมพร้อมทั้งหลงตนอีกด้วยนั้น ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อุปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตดวงนี้เอง มิใช่เป็นของคนอื่น เมื่อจิตดวงนี้สัมปยุตด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อุปธิแล้ว ก็เป็นเหตุ ต่ออารมณ์ธรรมเหล่านั้นด้วย และเป็นเหตุต่อตัวเดิมและตนเองนี้อีกด้วย

ส่วน ตัวเดิมของอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ได้แก่ ธรรม ดังได้หมายเลข ๒ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น เหตุและปัจจัย แห่งอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ก็ได้แก่ จิตดวงนี้ อีก หนุนให้อารมณ์ธรรมเหล่านั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อไป ถ้าจิตดวงนี้ สิ้นจากเหตุปัจจัยคือ อวิชชา ตัณหา อุปทานูปธิแล้ว อารมณ์ธรรมเหล่านั้นก็ชื่อว่า สิ้นจากเหตุเหมือนกัน เพราะหมดเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นอาการของจิต ที่เข้าไปยึดถือและเข้าไปหอบอุ้มไว้แล้ว

อารมณ์ธรรมเหล่านั้น ก็กลับตัวขึ้นเป็นอริยมรรคและอริยผล จนเป็นอริยธรรมทีเดียว (ลำธรรมชื่อว่าอริยธรรม) เมื่อเป็นเช่นนี้จิตก็ดี อารมณ์ธรรมก็ดี หาได้เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่ใคร ๆ ไม่ เป็นสภาวโลกและสภาวธรรม ตั้งเป็นกลาง ๆ อยู่อย่างนั้นต่างหาก

แท้จริงความผิดอยู่ที่จิตนี้อย่างเดียว เช่นจิตที่สัมปยุตด้วยความหลงแล้ว ก็ไปหลงโลกหลงธรรมและติดโลกติดธรรม ส่วนโลกและธรรมหาได้ติดจิตไม่ ใครจะอยู่เขาก็ไม่ว่าใครจะหนีเขาก็ไม่ว่าอะไร เพราะสภาพของเขาตั้งเป็นกลางอย่างนั้นต่างหาก หามีอาการขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนจิตนี้ไม่ เพราะฉะนั้นท่านจึงปฏิเสธในอุปทาน อุปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตนั้นไว้ว่า "สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังนี้

ก็อุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตนั้นแหละ เป็นสังขารทั้งหลาย และเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เป็นอนัตตา อีกด้วย ส่วนโลกและธรรมหาเป็นสังขารไม่ เมื่อโลกและธรรมไม่เป็นสังขารแล้ว เขาจะมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตามาจากไหนเล่า เขาก็ต้องเที่ยงเป็นสุข และเป็นตัวตน อยู่อย่างนั้นเอง และหาเสื่อมสูญไปไหนอีกไม่ เพราะโลกและและธรรมไม่เสื่อมสูญนั่นเอง พวกเราที่เกิดมาในกาลสุดท้ายภายหลัง จึงคงได้พบเห็นโลกและธรรมด้วยกันทุกคน ๆ ทีเดียว ได้กล่าวแก้คำถามมาแล้วมีใจความด้วยประการดังนี้แล

เมื่อพระโยคาวจรเจ้า ได้มีวิจารณญาณได้แล้วเช่นนี้ (วิจารณญาณเป็นผลของสติสัมปชัญญะ) ควรตั้ง ลำธรรม ให้เป็น ตัวอารมณ์ธรรม เหล่านั้น คือเป็นอารมณ์ที่ตั้งอยู่แห่งจิตอีกต่อหนึ่งเสียก่อน อารมณ์ธรรมเหล่านั้นจึงจัดรวมให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ทั้งหลายได้ ณ ภายหลัง

แล้วให้น้อมจิตเข้าไปตั้งไว้ที่ตัวแห่งอารมณ์ธรรมเหล่านั้น จนเป็นอัปปนาจิต ชื่อว่าจิตเข้าภวังค์ (ลำธรรมชื่อว่าภวังค์) จิตรวมในตอนนี้ ชื่อว่าจิตรวมได้อย่างใหญ่ทีเดียว เมื่อจิตรวมใหญ่ได้แล้ว บรรดาอารมณ์ธรรมทั้งหลายนั้น ๆ ก็มารวมใหญ่ในที่แห่งเดียวกันกับจิต อารมณ์ธรรมทั้งหลายที่มารวมอย่างใหญ่ในตอนนี้ ชื่อว่ารวมให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ เพราะรวมถึงต้น รวมถึงตัวแห่งอารมณ์ธรรมทั้งหลายนั้นเอง ชื่อว่า อารมณ์ธรรมรวมถึงที่สุด เมื่อจิตและอารมณ์ทั้งหลายรวมใหญ่ได้เช่นนี้แล้ว ส่วน ยถาภูตาญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นโลกกุตตรปัญญา ก็บังเกิดขึ้นพร้อมกันนี้นั่นเทียว กับการรวมใหญ่

จิตรวมและอารมณ์รวมในตอนนี้ชื่อว่า มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียวกัน คือนับภวังค์เป็นต้นหรือเป็น ๑ ในจำพวกอารมณ์ ได้ในเอกัคคตาเงื่อนที่ ๒ นี้เอง เพราะอารมณ์ธรรมทั้งหลายเป็นอาการของภวังค์ทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้น จึงมารวมที่ภวังค์แห่งเดียว ได้อธิบายมาในเอกัคคตารมณ์ เงื่อนที่ ๑ มีอารมณ์เป็นอันเดียว เงื่อนที่ ๒ มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียว มีนัยและอาการต่างกันดังนี้แล

เมื่ออารมณ์มาก ๆ รวมลงในที่แห่งเดียวได้เช่นนี้ ยถาภูตญาณทีสสนะ จึงจักได้ตรัสรู้ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นั้นได้ เมื่อจิตประกอบพร้อมด้วยยถาภูตญาณทัสสนะได้แล้ว ส่วนกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด จึงจักขาดเป็นสมุจเฉทปหานได้แท้ทีเดียว เมื่อจิตประหารกิเลสเหล่านั้นขาดเป็นอกุปปธรรมแล้ว จิตจึงจักรวมให้ถึงที่สุดแห่งจิต คือต้นธรรมนั้น ได้ ณ กาลภายหลังแท้ทีเดียว

อธิบายในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ต่อไป

ในอริยสัจจธรรม ๔ ท่านแสดงออกเป็น ๒ เงื่อน คือ เงื่อนที่ ๑ ที่มีมาในปฏิจจสมุปบาท ท่านแสดงให้เป็นปุคคลาธิษฐาน ได้แก่มีบุคคลเป็นที่ตั้ง คือจิต นั้นแหละเป็นที่ตั้งแห่งอริยสัจจ์ ๔ นั้น (จิต ชื่อว่า บุคคล) อริยสัจจ์ ๔ ในเงื่อนที่ ๑ นี้ ตามมติของข้าพเจ้าเองเข้าใจว่า ทุกขสัจจ์ หมายเอา โสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาส นั้นเอง ชื่อว่าทุกขสัจจ์

สมุทัยสัจจ์ คือ อวิชชา ได้แก่ ความไม่รู้จักในอารมณ์เหล่านั้น ว่าเป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เองชื่อว่า สมุทัยสัจจ์

นิโรธสัจจ์ คือ วิชชา ได้แก่ความรู้จัก ในอารมณ์เหล่านั้น ว่าเป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า นิโรธสัจจ์

มรรคสัจจ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นแหละ ชื่อว่า มรรคสัจจ์

อริยสัจจ์ทั้ง ๔ อาการนี้ เป็นส่วนของจิต มีจิตนั้นแหละเป็นที่ตั้ง หรือเป็นที่รวมแห่งอริยสัจจ์ ๔ นี้ ชื่อว่า อริยสัจจะเหตุ เพราะจิตยังมีเหตุส่วนละเอียด คือ อวิชชา คือความไม่รู้เท่าจิต ว่าเป็นอวิชชา ยังเหลืออยู่นั่นเอง เหตุละเอียดส่วนนี้ จึงทำจิตให้เห็นในอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์และโทษต่าง ๆ ไปได้ เพราะจิตยังไม่เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญานั่นเอง จึงชื่อว่าจิตยังเป็นเหตุอยู่ทีเดียว

ส่วนอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้ มีที่มาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านแสดงเป็นธัมมาธิษฐาน คือมี ตัวธรรม ได้แก่ ลำธรรม นั่นเอง เป็นที่ตั้งแห่งอริยสัจจ์ ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้

อริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้ ตามมติของข้าพเจ้าเองเข้าใจว่า ทุกขสัจจ์หมายเอาชาติ คืออารมณ์ที่เป็นอดีตธรรมและอนาคตธรรม ได้แก่โลก ๓ นั่นเอง ชื่อว่าทุกขสัจจ์

สมุทัยสัจจ์ หมายเอา ชาติ คืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบันธรรม ได้แก่ เปลือกธรรมนั่นเอง ชื่อว่า สมุทัยสัจจ์ เพราะเป็นเหตุให้อดีตธรรมและอนาคตธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น

นิโรธสัจจ์ หมายเอาตัวชาติ คือนามธรรม นี้เองชื่อว่า นิโรธสัจจ์ เพราะเป็นสภาวธรรมที่ไม่เกิดและไม่ตาย แต่เป็นตัวตั้งคอยรับเกิดรับตายอยู่อย่างนั้นทีเดียว

มรรคสัจจ์ หมายเอา จิต ที่เป็น อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา นี้เอง ชื่อว่ามรรคสัจจ์ ๔ สัจจ์ นี้เป็นอาการแห่ง ตัวธรรม คือมีตัวธรรมเป็นที่ตั้ง

เมื่อจิต เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ได้แล้ว อวิชชา ซึ่งเป็นกิเลสส่วนละเอียดของจิตนั้น จึงจักขาดเป็นสมุจเฉทปหานได้ เมื่ออวิชชาส่วนนี้ขาดไปได้แล้ว อาการที่เป็นอริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้จึงกลับเป็นผลหมดด้วยกันทั้ง ๔ สัจจ์ทีเดียว ซึ่งมีตัวธรรมเป็นที่ตั้ง หรือเป็นที่รวมแห่งผลเหล่านี้ อริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ ชื่อว่าเป็น

เป็นอริยสัจจะผล เพราะดับเหตุ คือ อวิชชา ซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิตนั้นได้แล้ว ด้วยประการดังนี้

ถ้าเรา คือจิตนี้แหละ ยังเห็นว่าชาตินี้เองเป็นเหตุ ให้เกิดอวิชชาและตัณหา ถ้าไม่มีชาติแล้ว อวิชชาและตัณหา จะเกิดมาจากไหนได้ ? ความเห็นอย่างนี้ชื่อว่า อวิชชา ซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิต ยังฝังอยู่ที่จิต จิตจึงเห็นชาติ ว่าเป็นเหตุอยู่อย่างนี้ร่ำไป

เมื่ออวิชชาซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิตนั้นดับไปแล้ว จิตจึงจักเห็นว่า ชาติกลับเป็นผลได้ภายหลัง ถึงท่านจึงแสดงว่า ชาติ เป็นทุกข์ดังนี้นั้น ก็ไม่เห็นอะไรเป็นทุกข์ในชาตินั้น ๆ เลย เพราะชาติเป็นผลไปเสียหมดแล้ว แต่ท่านหากแสดงไปตามโลก เพราะท่านไม่ขัดโลกนั่นเอง ความเป็นจริง จิต นี้แหละ เป็นทุกข์ด้วย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ด้วย เป็นความดับทุกข์ด้วย เป็นทาง (มรรค) ให้ถึงความดับทุกข์นั้นด้วย ก็ต้องหมายเอาจิตนี้ทั้งนั้น ส่วนชาติจะได้เป็นทุกข์และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์หามิได้ เป็นมรรคเป็นผลของจิตต่างหาก เราจะมามัวดับภพดับชาติทำไม ? เพราะภพชาติดับไม่ได้เป็นธรรมดาเสียแล้ว ดับได้แต่ทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ คือ อวิชชา ซึ่งเป็นอาการหรือกิเลสละเอียดของจิตเท่านั้น ดังได้อธิบายมาในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ เงื่อนที่ ๒ มีเนื้อความโดยประการดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล

สรุปความ เรื่องวิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษนั้น คือให้สติและจิตนั้นแหละตั้งอยู่ในเอกคตารมณ์ เงื่อนที่ ๑ นั้น เมื่อชำนาญดีแล้วไม่ควรหยุดอยู่เพียงนั้น ควรให้สติและจิตตั้งอยู่ในเอกคตารมณ์ เงื่อนที่ ๒ นี้อีก

เอกัคคตารมณ์ในเงื่อนที่ ๒ นี้ เป็นอารมณ์ธรรม ที่สุดสิ้นแห่งการเจริญสติทีเดียว ต่อนี้ไปเป็นหน้าที่ของ "ยถาภูตญาณทัสสนะ" เท่านั้น

ได้อธิบาย วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษเป็นลำดับมา ตามความสามารถและความเข้าใจของข้าพเจ้า มีนัยโดยสังเขปตามที่ได้กล่าวมาแล้วนี้แล

วิธีเจริญสมถะ

เรื่อง อุดมคติทางจิตญาณ และอานาปานญาณ

ของ

พระอาจารย์มุญมา ฐิตเปโม

วัดสิริสาลวัน จังหวัดอุดรธานี

อุดมคติทางจิต

ก่อนที่จะลงมือปฏิบัติในทางสมถกรรมฐาน จะถึงธรรมอันเป็นทางแห่งการปฏิบัติที่ได้อบรมมาในนิโรธสัจจ์เมื่อผู้ปฏิบัติทำความดับให้แจ้ง เมื่อความดับแจ่มแจ้งขึ้นนั้นคือผลของผู้ปฏิบัติ เมื่อปฏิบัติถูกทางแล้ว น้อมเข้ามาให้เห็นอยู่ภายในความรู้ความเห็นเช่นนั้น จักอบรมในทางมรรคสัจจ์ ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันเป็นเหตุให้ถึงนิโรธเป็นลำดับไปมรรคสัจจ์เป็นสังขตธรรมอันเป็นยอดแห่งสังขตมรรคนั้น ได้แก่ข้อปฏิบัติ คือดำเนินการตามอรยมรรค ๘ ประการ

ซึ่งเป็นทางจะนำผู้ปฏิบัติให้บรรลุอริยมรรคอริยผล เมื่อกล่าวถึงมรรคผู้ปฏิบัติก็ควรพิจารณาในสกลกายของเรานี้ จึงจะเห็นความจำเป็นของมรรค เพราะเราทุกคนต่างก็มีผู้เป็นใหญ่ในร่างกาย เรียกว่าจิต ถ้าปราศจากจิต ร่างนั้นก็หมดความหมาย หรือร่างปราศจากเจ้าของคือจิต เราก็เรียกร่างอันนั้นว่าศพ และร่างนั้นท่านเปรียบเหมือนกับท่อนไม้อันหาสาระไม่ได้ ศีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ และวิมุตติญาณทัสสนสาระ ซึ่งเป็นแก่นสารทั้ง ๕ ประการนี้ไม่ได้อยู่ในร่างกาย อันที่จริงธรรมที่เป็นแก่นสารทั้ง ๕ ประการนั้นจะเกิดมีขึ้นได้ที่จิตจะปรากฏและตั้งอยู่ เป็นอยู่เฉพาะร่างที่มีจิตยังเป็นเจ้าของเท่านั้น เมื่อมีจิตจิตก็จะบังคับร่างกายอันนั้นทำให้เกิดมีศีลสาระ สมาธิสาระ ปัญญาสาระ วิมุตติสาระ วิมุตติญาณทัสสนสาระ เมื่อบุคคลหรือผู้ปฏิบัติจะพิสูจน์ทดลอง ค้นหาสาระ หรือธรรมที่มีแก่นสารจะหาได้ที่จิตมิใช่ที่ร่างกาย แต่บางอย่างต้องอาศัยจิตบังคับกายเช่นศีลอันเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นคือไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดปด และดื่มน้ำเมา นี้เป็นศีลที่เกิดขึ้นจากจิตที่บังคับร่างกาย หรือศีลในพระอริยมรรค ก็เกิดแก่จิต ที่บังคับกายให้เป็นอริยศีล วาจา

หอพระแก้ว ตึ[illegible]รเปรียญ

เจรจา อันเป็นไปในทางที่ชอบ เว้นจากโทษนั้น ๆ เสียงที่เป็นมงคลเสียงที่อ่อนหวานเต็มไปด้วยสาระประโยชน์ ผู้อื่นฟังแล้วมีแต่ให้คุณหาโทษมิได้ก็ดี เสียงอันนั้นก็เกิดจากจิตนั่นเอง แม้ผู้ปฏิบัติจะงดเว้นจากโทษนั้น ๆ ให้มีศีลก็ต้องอาศัยจิต มีเจตนางดเว้นมาก่อน ถ้าไม่เช่นนั้นก็ไม่มีศีลไม่เป็นศีล เช่น คนนอนหลับ ถึงจะไม่ทำบาป ถึงอย่างนั้นก็ยังชื่อว่า ไม่มีศีล เพราะขาดวิรัติเจตนาต่อมาเมื่อจิตมีวิรัติเจตนาเว้นจากโทษนั้น ๆ ได้ ศีลจึงจะปรากฏเกิดมีขึ้นในจิตเป็นศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ และศีล ๒๒๗ ตามชั้นฐานะของผู้รักษาและปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ศีลสาระมีที่จิต สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะก็เช่นเดียวกัน คือจิตเท่านั้นทำให้เกิดให้มีขึ้น จะเห็นได้ว่าพระอริยมรรค ทุกข้อเกิดขึ้นเพราะจิต ถ้าผู้ปฏิบัติสำรวมระวังสังวรจิตอยู่ หรือบุคคลปฏิบัติเข้ามาหาจิต อริยมรรคก็เกิดขึ้น ถ้าปฏิบัติออกไปหาโลกก็ไม่ใช่ทางพระอริยมรรค มรรค คือทางที่จะดำเนินไปให้บรรลุถึงอริยมรรค เบื้องต้น ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ จิตคือ ปัญญา เป็นผู้เห็นไม่ใช่ตาเนื้อเห็น ที่เห็นด้วยตาเนื้อเป็นเรื่องของโลกส่วนทิฏฐิ ที่เห็นเป็นธรรมจักษุ หรือญาณทัสสนะ การรู้และท่านแสดงไว้ในที่อันเดียวกัน เช่น สัมมาทิฏฐิเห็นอริยสัจจ์ ๔ ท่านแสดงว่าญาณไปเป็นทุกข์ ญาณเห็นโลกนี้ไว้ใจได้ยาก หาความสุขในโลกได้น้อย ที่ว่าเป็นสุขหรือเจือปนสุขเพียงนิดหน่อยเท่านั้น แท้จริงโลกนี้จะเต็มไปด้วยทุกข์ทั้งนั้น ที่เห็นเป็นทุกข์อย่างนี้ เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ เห็นว่าโลกเป็นทุกข์เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจจ์ ต่อไปได้แก่ญาณ เป็นไปในทุกขสมุทัย คือ ญาณที่เห็นเหตุให้เกิดทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ภายนอก เช่นคนโน้นด่าเราหมิ่นประมาทนินทาเรา แล้วทำให้เราเป็นทุกข์ คนโน้นเป็นสมุทัย เป็นญาณ สาวถึงเหตุแห่งทุกข์เหมือนกัน ต่อเมื่อมีญาณรู้ว่าเรื่องของคนโน้นก็อยู่ที่คนโน้นเรื่องของเราก็อยู่ที่เรา เรื่องของคนอื่นและสิ่งอื่น เป็นเพียงเหตุภายนอก เราเองเป็นต้นเหตุภายใน ถ้าไม่เช่นนั้นคนหนึ่งกินอาหาร ถึงเราไม่ได้กินกับคนนั้น จะพลอยอิ่มกับเขาอย่างนั้นหรือ ความไม่ชอบในเรื่องนินทานั้นเองเป็นต้นเหตุความไม่ชอบนั้นไม่ได้อยู่ในภายนอก แต่มันอยู่ภายใน คือ ภายในจิตของเรา เมื่อความไม่ชอบมีขึ้นเราก็เป็นทุกข์ ถ้าความไม่ชอบนั้นหายไปจากจิตใจของเรา หรือเราไม่ยึดในเรื่องนั้น เราจะสบายใจ ได้ยินเสียงนินทาว่าร้ายต่าง ๆ เป็นเพลงไพเพราะเราขจัดเหตุภายในได้ เมื่อเราจับความไม่ชอบความชอบเรียกว่าความยินดียินร้าย ซึ่งมีภายในจิตใจของเรา จัดเป็นตัวสมุทัยหรือตัณหา ถ้ามีจิตทุกข์ก็มีที่เราถ้าเราขจัดสมุทัยและตัณหาได้แล้ว เหตุให้เกิดทุกข์ทั้งทุกข์เพราะเหตุ ๒ อย่างนั้นก็ไม่มี ดังนั้น ญาณเห็นทุกข์ จึงเป็นสัจจะอย่างประเสริฐ

เมื่อเราค้นเข้ามาเห็นแจ้งชัดดังนั้น เรียกว่า ญาณัง เมื่อนิพพิทาญาณได้เห็นในทุกขสมุทัยได้แจ้งชัดแล้ว ก็จะจัดได้ว่าขจัดสมุทัยให้หมดไป นิโรธก็แจ้งเป็นญาณอันหนึ่งที่ประสพเรียกว่า ทุกขนิโรธ เป็นญาณหยั่งรู้คือรู้ว่าสมุทัยเป็นเหตุแห่งทุกข์ เพราะทุกข์มาตกที่จิต เมื่อทุกข์ตกไปจากจิต นิโรธก็แจ้งขึ้นมา ญาณเป็นเช่นนี้เป็นสัมมาทิฏฐิ อีกประการหนึ่งพิจารณานิโรธต่อไป นิโรธนั้นเกิดจากสมุทัยดับ สมุทัยจะดับไปได้ต้องเจริญมรรคได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา นี่เป็นส่วนหยาบ ๆ แล้วพิจารณาในสกลกาย คือจิตแล้วให้ตัดสำรอกดับสละส่งคืนปล่อยวาง ตัดอาลัย พยายามหัดดังนี้ เรียกว่าเจริญมรรคเป็นการปฏิบัติอย่างกลาง ส่วนอย่างละเอียดเมื่อผู้ปฏิบัติรู้แล้วก็จับได้ ว่าเจริญมรรค ต้องทำสมาบัติให้เกิดขึ้น ทำให้จิตมีสติสัมปชัญญะจิต เป็นเอกีภาพ คือทำสติไม่ให้เผลอตัวอยู่กับรู้ แล้ววิชาก็เกิดขึ้น ความไม่รู้ตกไปเป็นนิโรธ นิโรธเกิดเพราะสัมมาสติเป็นเหตุพยายามทำสติให้มีอยู่ หัดทำสติอยู่กับรู้ เมื่อสัมมาสติเกิดเป็นมหาสติ ไพบูลย์ เต็มเปี่ยมไม่บกพร่อง คือมีสติติดต่อกันไม่เว้นระยะ เป็นสติตื่นจากหลับคือกิเลส เป็น พุทโธ ผู้ตื่นมุนี ผู้รู้ ภควโต ผู้บรรลุสัจจะธรรม วิมุตโต ผู้พ้น นี้ก็เกิดจากอริยมรรคเป็นเหตุ เป็นนิโรธแจ้งแก่ผู้นั้นแล้ว สัมมาทิฏฐิอย่างนี้จัดเป็นญาณเพราะรู้แจ้งอริยสัจจ์ แต่ยังเป็นอย่าง ๆ ชื่อว่ารู้สู่ทางแล้ว เป็นองค์อริยมรรคเบื้องหน้าแต่นั้น ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเริ่มดำริออกจากกาม พยาบาท ความเบียดเบียน เพราะรู้ชัดว่าจิตของเราว่าเป็นธรรม ว่าเป็นวิมุตติ แต่ที่ยังไม่หลุดพ้นไปได้ เพราะยังมีกิเลส การที่จะหลุดพ้นจากกิเลสไปได้ ต้องอาศัยการปฏิบัติ และการปฏิบัตินั้นต้องอาศัยสังขาร คือความนึกคิด ผู้มีความคิดที่ดีเป็นสัมมาทิฏฐิผู้มีความคิดดีมีความเห็นถูกต้องย่อมไปสู่สุคติ ผู้ที่มีความคิดผิดเห็นผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิย่อมสู่ทุคติมีความทุกข์ในภายใน เมื่อเป็นดังนี้ก็เลิกคิดชั่วคิดแต่เรื่องที่คิดดี เป็นการปรุงอริยมรรค เลิกทำชั่วต่าง ๆ ไม่ประพฤติผิดศีล พยายามมิให้บาปเกิดขึ้นที่ กาย วาจา และที่ใจ ทำมรรคที่ยังไม่เกิดไม่มี ให้เกิดให้มีขึ้น ทำจิตให้ตั้งมั่น จะทำได้เช่นนั้น ต้องอาศัยมีสติสัมปชัญญะ คือหมั่นพิจารณาสกลกาย เวทนา จิต ธรรม ให้มากคือให้รู้ตามความจริงใช้สติเป็นตัวการจนจิตตั้งมั่นเป็นสมาธิ เมื่อสัมมาสมาธิเกิดขึ้นที่จิต ญาณเป็นเครื่องรู้ย่อมเกิดขึ้น ฐีติภูตัง ญาณก็ตั้งอยู่สมดังพระบาลีว่า สมาหิโต ภิกฺขเว ยถาภูตังปชานาติ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้มีจิตตั้งมั่น คือมีจิต เป็นสมาธิย่อมรู้เห็นสภาวธรรมตามเป็นจริง เมื่อรู้เช่นนี้ก็เป็นมรรคสามัคคี ศีล สมาธิ ปัญญา เกิดในจิตแม้ขณะใด ขณะนั้นโคตรภูญาณก็เกิดข้ามโคตรไปได้ อย่างน้อยก็เป็นอริยบุคคลชั้นต่ำ เมื่อผู้ปฏิบัติรู้ ผู้ปฏิบัติ

รู้จักทางดำเนินไปเช่นนี้ เมื่อจิตเว้นจากโทษเครื่องทุศีล จิตสงบจากนิวรณ์สมาธิก็มี จิตอยู่ด้วยรู้ ญาณก็มี ปัญญาก็มี เมื่อญาณมีปัญญามีแล้ว วิมุตติญาณทัสสนะย่อมเกิดขึ้นจิตย่อมหลุดพ้นออกไปจาก อวิมุตติ อญาณ คือ ความมืด ความข้อง เป็นจิตโปร่ง ว่าง เบา สงบ พ้นจากโลก อริยมรรค เกิดปัญญา ธรรมอันสูงสุดย่อมมีปรากฏ และเป็นธรรมที่มีอยู่ภายใน คือมีอยู่ที่จิตนี้เอง บุคคลที่มีจิตมั่นจึงชื่อว่ามีปัญญาอยู่ภายในแล้ว ที่ไม่ปรากฏเพราะอปัญญา ซึ่งเป็นฝ่ายกิเลสบังคับอยู่ เมื่ออริยมรรคเกิด ทำจิตให้เป็นสัมมาสติไม่เผลอตัว เมื่อความรู้เกิดขึ้น ความไม่รู้ก็หมดไป คือพ้นจากความไม่รู้ เป็นผู้รู้อยู่ เห็นอยู่ อันนี้เป็นผลเราจะหาได้ภายใน ผู้เจริญอริยมรรค ถึงจะสาธยายชื่อของอริมรรค ตั้งแต่สัมมาทิฏฐิ จนถึงสัมมาสมาธิ ถึงจะจำได้แม่นยำอย่างไรก็ตาม ก็ชื่อว่ายังไม่ได้ ไม่มีอริยมรรคอยู่นั่นเอง เพราะอริยมรรคไม่ดำเนินอยู่ที่จิต อยู่ที่วาจา แต่เมื่อผู้บำเพ็ญทำอริยมรรคให้อยู่ที่จิตได้แล้ว คืออริยมรรคเกิดมีที่จิตแล้ว อริยผลก็เกิดขึ้น เมื่ออริยผลเกิดขึ้น จิตย่อมหลุดพ้น เรียกว่านิพพานเรียกว่าจิตพระนิพพาน มิได้อยู่ภายนอก แต่ต้องปฏิบัติที่จิต อาศัยอริยมรรคกำจัด ทำสติให้ไพบูลย์ก็อยู่ใกล้อริยผล จิตก็จักพ้นจากโลกจากกิเลส เข้าสู่ธรรมอย่างแท้จริง ที่ได้อธิบายมานี้ก็เพียงเป็นมติย่อ ๆ หรือความเห็นของผู้แสดงเรียกว่า "อัตตโนคติ" จึงขอฝากไว้ให้ปราชญ์ คือ เมธาผู้รู้ทั้งหลายจงวิจารณ์ด้วยตนเถิด ดังคำว่า "อัตตา ว อัตตโน คติ" ตนนั้นแลเป็นคติของตน จิตหลุดพ้นเรียกว่า จิตนิพพาน

"ญาณคติ" (ญาณคติ)

การปฏิบัติในกรรมฐานที่อบรมอยู่นี้ ต่อเนื่องในมรรคสัจจ์ให้ผู้ปฏิบัติรู้ทางดำเนินเข้าสู่อริยผล ได้แก่มรรค ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ได้อธิบายสัมมาสติไปก่อนจนถึงสัมมาสมาธิ ขอให้ผู้ปฏิบัติตรวจดูว่า มรรค ๘ นี้ ได้เกิดมีขึ้นในจิตของเรา และเราได้ดำเนินอยู่ในมรรคที่มีองค์ ๘ ประการนี้หรือไม่ ถ้าจิตดำเนินไปในมรรค ๘ นี้เสมอแล้ว อริยผลก็ปรากฏตามมรรคนั้นแก่ผู้ปฏิบัติบำเพ็ญ ผู้มุ่งทำจิตให้เป็นเอกัคคตารมณ์ ควรศึกษาวิธีสมถะและวิปัสสนา ยึดถือสติปัฏฐานปาฐะ ชี้ความอยู่ว่า "เอกายโน ภิกขเว อยัง มัคโค" เป็นต้น และเรื่องให้พุทธปริวิตก ซึ่งโบราณาจารย์ยกพระมหากรุณาธิคุณขึ้นสู่บุคคลาธิฏฐาน เปรียบดังพรหมมารับสมอ้าง ข้อทรงพระพุทธปริวิตก ท่านผูกเป็นคำฉันท์ไว้ เพื่อให้ทรงจำง่ายว่า "เอกายนัง ชาติ ขยันตทัสสีมัคคัง ปชานาติ หิตานุกัมปี เอเตน มัคเคน ตริงสุ ปุพเพ ตริสสเร เจว ตรันติโจฆัง" ดังนี้ ใจความว่า ทรงความบริสุทธิ์สิ้นภพ สิ้นชาติ ข้ามโอฆะ ของสัตว์

ทั้งหลาย สติปัฏฐานทางเดียวเท่านี้ ท่านผู้ข้ามแล้วในอดีต หรือท่านผู้จักข้ามในอนาคต หรือท่านผู้ข้ามอยู่ในปัจจุบันนี้ ท่านก็ข้ามโอฆะ ด้วยสติปัฏฐานทางเดียวนี้เอง ดังนี้

ถึงในที่อื่น ๆ ก็พรรณาคุณสติปัฏฐานนี้ไว้เป็นอันมาก ที่ชี้อานิสงส์ในท้ายมหาสติปัฏฐานอย่างช้า ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปี คงสำเร็จในพระพุทธคุณก็พรรณนาว่าพระองค์ดำริจิตในสติปัฏฐาน ๔ ยังโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดให้มีขึ้นตามอุเทศ พรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มีมากมายนัก ควรเชื่อฟังเอาเป็นจริงได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นดังแพทย์ชำแหละลูกศร คือความสงสัยของโลกออกได้ จะตั้งอุปมาเป็นปัญหาให้ เช่นสมมติว่า เรามีโรคที่ร้ายแรงเกิดในตัว ได้รับความทุกข์เวทนาเดือดร้อนมาเป็นเวลานานแล้วรับประทานยามาก็มากแล้วอาการของโรคมีแต่ทรงกับทวีขึ้นภายหลังก็ได้พบกับหมอวิเศษควรนับถือ หมอนั้นได้บอกกับท่านว่าโรคอย่างนี้เราเคยเป็นมาก่อนแล้ว เราได้ยาขนานนี้มารับประทานโรคของเราก็หายขาดเราได้ให้ทานยาแก่คนอื่น ๆ ซึ่งเป็นอย่างเดียวกันเขาเหล่านั้นรับประทานยานี้แล้ว โรคนี้ก็หายขาดทั้งนั้น เชิญท่านจงเอายาขนานนี้ไปรับประทานเถิด สัก ๗ วัน ก็คงหาย ถ้าโรคมันกินลึกถึงสมอง ถึงกระดูก ท่านรับประทานยานี้ไปเรื่อย ๆ ถึง ๗ เดือน หรือ ๗ ปีคงหายขาดทีเดียวแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้เราควรปฏิบัติตามคำแนะนำของหมอหรือไม่

สติปัฏฐานนั้น แปลว่าที่ตั้งแห่งสติ สติคือความระลึก ระลึกที่กายชื่อว่ากายานุปัสสนา ระลึกที่เวทนาชื่อว่าเวทนานุปัสสนา ระลึกที่จิต ชื่อว่า จิตตานุปัสสนา ระลึกที่ธรรม ชื่อว่าธรรมานุปัสสนา ระลึกที่สิ่งอื่นไปนอกจากนี้ไม่ว่าเป็นสติปัฏฐาน แสดงสติปัฏฐานมาในที่ต่าง ๆ โดยมากมักว่า "กาเย กายานุปัสสี เวทนาสุ เวทนานุปัสสี จิตเต จิตตานุปัสสี ธัมเมสุ ธัมมานุปัสสี" ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย เห็นซึ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลายเห็นซึ่งจิตในจิตเห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลายดังนี้ เมื่อตั้งใจปฏิบัติให้จิตอยู่กับจิตกำหนดอยู่ในกาย เวทนา จิต ธรรม ไม่ฟุ้งซ่านไปในที่อื่น อารมณ์ย่อมละเอียดเข้า ในที่สุดอัญญาก็ปรากฏ ผู้นั้นก็เป็นอริยชนพ้นจากความเป็นปุถุชน พุทธวจนะนี้ย่อมบ่งชัดว่า การปฏิบัติธรรมไม่กำหนดกาลเวลา ปฏิบัติเมื่อไรได้ผลเมื่อนั้น ธรรมเป็น "อกาลิโก" ผู้ปฏิบัติมุ่งอริยมรรค คือบำเพ็ญทำให้เกิดให้มีภายในแล้ว อริยผลก็เกิดขึ้น ผู้นั้นเป็นอริยบุคคลได้ จงปฏิบัติไปเถิดย่อมได้ผลเพราะว่ามรรคมีองค์ ๘ มีอยู่ในโลกเพียงใด โลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์เมื่อบุคคลทำเหตุให้บริบูรณ์แล้ว ผลย่อมตามติดมา เหมือนเงาย่อมเกิดขึ้นตามตัว เมื่อมีเหตุ

จะไม่มีผลย่อมเป็นไปไม่ได้ พระพุทธองค์เป็นธรรมวาที ย่อมแสดงเหตุผลสมตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น ผู้ปฏิบัติอย่ามัวสงสัยจงมุ่งรับพุทธโอวาทเข้ามาปฏิบัติในภายใน เมื่อปฏิบัติคือทำเหตุให้เต็มที่ผลย่อมปรากฏ การปฏิบัติในกรรมฐาน คือการฟอกจิตให้หลุดพ้นจากเครื่องเศร้าหมอง กิเลสที่เป็นข้าศึกผจญจิตนั้นมีทุกข์ทั้งชนิดอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด ทุกข์ อย่างหยาบได้แก่ทุกข์ในเบญจขันธ์ คือความเกิด ความแก่ ความตายกองทุกข์เหล่านี้เป็นภัยใหญ่ในโลก เหตุของทุกข์แต่ละอย่างเกิดมีได้เพราะมีสังขาร คือมีสังขารเป็นต้นเหตุ ทุกข์จึงปรากฏ เช่นความเกิดก็ปรากฏที่กาย ความตายก็ปรากฏให้เห็นที่กาย เมื่อกายเกิด กายตายก็มี เมื่อไม่มีกายเกิดความตายก็ไม่ปรากฏให้เห็น เพราะฉะนั้นเมื่อกายดับแล้ว ทุกข์กองนี้ก็หายหน้าไป เพราะไม่มีกายเป็นที่ตั้ง เมื่อเราไม่ติดในกาย คือปล่อยวางเสียได้ ทุกข์กองนี้ก็ไม่มีที่เรา แต่ถ้าเราอยู่กับกาย กายเกิดเราก็เกิดด้วย กายตายเราก็ตายด้วย ที่จะเห็นได้อย่างนี้พึงกำหนดให้รู้เองเห็นเองนำความสำคัญเห็นเองเป็นเช่นนั้น เช่นบางคนเหยียบวัตถุบางอย่าง มีกะลามะพร้าวเป็นต้น สำคัญว่าตนถูกอสรพิษร้ายกัดต่อย เราเหยียบกะลามะพร้าวแท้ ๆ สำคัญว่าตนถูกงูกัดก็เกิดความเจ็บปวดของแผลนั้น แต่เมื่อพิสูจน์รู้แน่ว่าบาดแผลที่ปรากฏมิใช่งูกัด ดุจประหนึ่งว่าการเจ็บปวดของแผลนั้นจะหายทันที แม้ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ของเรานี้ก็มีนัยดุจเดียวกัน เพราะเราเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ว่าเราเกิด เราแก่ เราเจ็บ เราตาย เมื่อเราสำคัญอย่างนั้นก็เป็นเช่นนั้น เมื่อเราไม่อยู่กับกาย ถึงกายจะเป็นอย่างไรเราก็ไม่เป็นอย่างนั้น คือแยกออกได้เป็นคนละส่วน ทุกข์ที่เกิด เพราะสังขารอาศัยเบญจขันธ์เป็นทุกข์ภายนอกและเป็นทุกข์อย่างหยาบ

ทุกข์อย่างกลางได้แก่ โสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาส ทุกข์แต่ละอย่างนี้ท่านว่าเป็นภัยร้ายเพราะคอยเผาผลาญประทุษร้ายจิต ให้ได้รับทุกข์โทษอยู่เสมอ ถ้าจะเปรียบทุกข์ ๔ อย่างนี้ ก็เหมือนกับเสือที่จะคอยประทุษร้ายคนอยู่ จะแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ เสือประทุษร้ายกายคนอยู่ แต่ทุกข์ ๔ อย่างนั้น คอยประทุษร้ายจิต คือคอยสกัดกั้น ห้อมล้อม คอยจังหวะจะประทุษร้ายจิต เมื่อจิตถูกทุกข์ ๔ อย่างนั้นประทุษร้ายจึงมี โสกะ ปริเทวะ และอุปายาส จิตที่ถูกทุกข์ทั้ง ๔ อย่างนี้ครอบงำอยู่ก็จะดิ้นรนกวัดแกว่ง แสดงอาการออกมาถึงภายนอกคือกาย ซึ่งกายเป็นของรับรองจิตเพราะได้รับทุกข์โทษเหล่านั้น

อีกอย่างหนึ่งจิตที่มีโสกะ จะทำให้ร่างกายโทรม เพราะโสกะเป็นเครื่องเผากายอีกอย่างหนึ่ง ท่านเปรียบเหมือนภาชนะ ที่รองของร้อนก็จะทำให้ภาชนะพลอยร้อนไปด้วย

กายที่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายประทุษร้ายโดยตรงแล้ว ยังได้รับทุกข์ทางจิตอีก เพราะจิตตกอยู่ในอำนาจของอารมณ์ร้าย จิตที่ตกอยู่ในสภาพนั้น จึงมีแต่ความทุกข์ ไม่มีความสุขเลย คนที่มีโสกะเป็นเจ้าเรือน หน้านิ่วคิ้วขมวด ผิวพรรณซูบผอม ไม่เปล่งปลั่ง อวัยวะประสาทต่าง ๆ ก็เสื่อม เป็นเหตุทำให้กายโทรม เมื่อจิตยังตกอยู่อำนาจของภัยร้ายเช่นนี้ จะหาความสุขได้ยาก เมื่อภัยชั้นกลางทั้ง ๔ คือโสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปยาส ตามเผาผลาญอยู่ก็ย่อมจะประทุษร้ายจิต และทำลายประสาททำให้เกิดโรคประสาทกำเริบ นอนไม่หลับ คนที่ถูกภัยเหล่านี้ทำร้าย ถึงกับเป็นคนเสียสติไปก็มาก ฉะนั้นจึงควรพยายามขจัดทุกข์ภัยเหล่านั้น อย่าให้เกิดขึ้นได้ ทุกข์ภัยเหล่านี้จะเกิดได้ด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือเกิดความยินดี และเกิดจากความยินร้าย เมื่อความยินดี และความยินร้าย ๒ อย่างนี้ ยังครอบงำจิตได้ โสกะ ปริเทวะ โทมนัส อุปายาส จึงมีขึ้น ถ้าความยินดี ความยินร้ายตกไปจากจิต โสกะ คือความเศร้าโศกพิไรรำพัน ก็จะหายไปเอง เป็นเครื่องสังเกตได้ว่า ถ้าความยินดี ความยินร้ายมีมาก ภัยก็มีมากจึงเห็นได้ว่า ความยินดี ความยินร้าย เป็นตัวสำคัญในภายใน เพราะก่อภัย ทุกข์โทษให้เกิดขึ้นทำให้จิตถูกทุกข์ครอบงำ การปฏิบัติก็คือขจัดความยินดี ความยินร้ายไม่ให้เข้ามา พึงตรวจดูว่า เราติดอยู่ในอะไร ท่านแสดงว่า เราติดอยู่กับรูป เวทนา จิต ธรรม เช่นผู้ติดในรูป ถ้ารูปนั้นเป็นที่ติดเนื้อต้องใจ เราก็ยินดี ถ้ารูปนั้นวิบัติเปลี่ยนไป เราก็เสียใจเป็นทุกข์ ฉะนั้นผู้ปฏิบัติจึงควรพยายามขจัดความยินดี ยินร้าย รู้เท่าทันไม่มัวเมาประมาท ไม่หลงในสิ่งภายนอกจนเกินไป ต้องปฏิบัติในภายใน คือทำสติให้ไพบูลย์ เป็นสัมมาสติ คือมีสติสัมปชัญญะ อาตัปปะ ไม่บกพร่องจนธรรม ๓ ประการเป็น เอกีภาพ สติเป็น ชาคระ ตื่นตัวอยู่กับรู้ ความไม่รู้หายไป ความยินดี ยินร้ายก็ตกไปจากจิต เมื่อความยินดียินร้ายตกไปแล้วจากจิต โสกะ ก็หายไป จึงเป็นจิตบริสุทธิ์ได้รับความเบา โปร่ง สงบ เป็นจิตที่แช่มชื่น เยือกเย็นไม่มีทุกข์และไม่มีภัยต่าง ๆ เพราะจิตไม่มีความยินดียินร้าย

ความสุขที่เกิดจากผลการปฏิบัติธรรม ของผู้มุ่งผลในทางสันติสุข ดังแสดงมาผู้ปฏิบัติย่อมรู้เองเห็นเอง เป็นปัจจัตตัง เฉพาะผู้ปฏิบัติเท่านั้น และเป็นสันทิฏฐิโก คือ ผู้ปฏิบัติย่อมเห็นอานิสงส์ด้วยตนเอง ทั้งเป็นธรรมที่ผู้ปฏิบัติจะพิสูจน์ได้จริง ความสุขอันเกิดแก่จิตสงบ บางท่านก็สงบได้นาน บางท่านก็ได้ชั่วขณะหนึ่ง จะได้มากหรือน้อยอยู่ที่ผู้ปฏิบัติ ผู้จะเข้าถึงธรรมอันสงบ ก็ด้วยการทำจิตให้พ้นจากความยินดี ยินร้าย คือทำสติให้อยู่กับรู้สังขารเครื่องปรุงทั้งหลายไม่มี ไม่เกาะเกี่ยวอะไร จิตพ้นจากโลก พ้นจากสังขารดังพระบาลีว่า "วิสังขาระคตัง

จิตตัง'' จิต ถึงซึ่งความเป็นธรรม คือจิตมีสังขารไปปราศแล้ว ''ตัณหานังขยมัชฌคา'' เพราะถึงธรรมเป็นเหตุสิ้นไปแห่งตัณหา ตัณหาก็ตกไปจากจิต ความยินดียินร้ายซึ่งคอยปรุงแต่งจิตก็ตกไป เป็นจิตบริสุทธิ์ผุดผ่อง วิตก วิจาร ที่ชอบปรุงจิตก็ตกหายไปตามลำดับทุกข์ทั้งหลายก็ไม่มี ผู้นั้นก็เบากาย ประสาทก็โปร่ง จิตใจก็ว่างจากอารมณ์อื่น เมื่อผู้ปฏิบัติมาใช้สติสัมปชัญญะ อาตัปปะ อบรมซึ่งกาย เวทนา จิต ธรรม ให้ธรรม ๓ ประการรวมอันเดียวกัน พิจารณาอันหนึ่งก็ถึงกันหมด เพราะเกี่ยวเนื่องถึงกัน เมื่อผู้ปฏิบัติยกเอาธรรมอันใดมาเจริญ เช่นเจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน พิจารณาตลอดไปทีเดียว สุขทุกข์เกิด เห็นจิตปรุงสุขทุกข์ เห็นธรรม ถ้าสติกำหนดดี ก็ปราศจากกาม อกุศล สุข เอกัคคตา ก็เป็นปฐมฌาน วิตก วิจารดับ เป็นทุติยฌาน ปีติดับเป็นตติฌาน สุขทุกข์ดับเป็นจตุตถฌาน จิตมีสติกำหนดถึง อุเบกขา สติปาริสุทธิ มีสติบริสุทธิ์ เพราะวางเฉย เหลือแต่ตัวสติ เป็นชาคระ ไม่มีอาการของสติเลิกระลึกตัวรู้ เกาะอารมณ์ไม่ปล่อยจึงเป็นฌาน ปล่อยอารมณ์เสียได้ เหลือแต่รู้ เป็นรู้ว่าง รู้โปร่ง รู้ปล่อย รู้วาง รู้นิ่ง ก็เป็นปัญญา คือความรู้ ไม่มีเพศไม่มีวัย จะเกิดปัญญาได้ก็ด้วยการอาศัยการเจริญสัมมาสติ

วิธีเจริญสมถะ

เมื่อพุทธบริษัท ได้ศึกษาตรวจตรองเข้าใจในไตรสรณคมน์โดยนัยดังบรรยายมานี้แล้ว ปรารถนาเพื่ออจลศรัทธา ควรศึกษาในวิธีสมถะและวิปัสสนาต่อไป ประเภทแห่งสมถะท่านแสดงไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคถึง ๔๐ ประการ มีกสิณบริกรรมเป็นต้น พุทธบริษัทก็เคยได้ยินได้ฟังได้เข้าใจกันอยู่โดยมากแล้ว จะแสดงแต่ย่อพอแก่ความชอบใจของตน เห็นว่ามากนักมักให้ฟั่นเฝือ ทำสิ่งเดียวแต่ให้จริงคงเกิดผล เพราะสมถะก็มีประสงค์เอกัคคตารมณ์เป็นข้อสำคัญ แต่เอกัคคตารมณ์ก็มีเป็นสองเงื่อน เอาความว่า มีอารมณ์อันเดียวเงื่อน ๑ มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียวเงื่อน ๑ การทำสมถะชอบใจ อยากให้ทำสติปัฏฐานเท่านั้น ด้วยในสติปัฏฐานปาฐะชี้ความอยู่ว่า เอกายโน ภิกฺขเว อยํมคฺโค เป็นต้น และในพุทธปริวิตก ซึ่งโบราณาจารย์ยกพระมหากรุณาธิคุณขึ้นสู่บุคคลาธิฏฐาน เปรียบดังพรหมมารับอ้างข้อทรงพระพุทธปริวิตกท่านผูกเป็นคำฉันท์ไว้เพื่อให้จำทรงง่ายว่า "เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี เอเตน มคฺเคน ตรึสุ ปุพฺเพ ตริสฺสเร เจว ตรนฺติโจฆํ" ดังนี้ใจความว่า ทางความบริสุทธิ์ สิ้นภพ สิ้นชาติ ข้ามโอฆะ ของสัตว์ทั้งหลายสติปัฏฐานทางเดียวเท่านี้ ท่านผู้ข้ามแล้วในอดีต หรือท่านผู้จักข้ามในอนาคต หรือท่านผู้ข้ามอยู่ในปัจจุบัน บัดนี้ท่านก็ข้ามโอฆะด้วยสติปัฏฐานทางเดียวนี้เอง ดังนี้

ถึงในที่อื่น ๆ ซึ่งพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ที่ชี้อานิสงส์ในท้ายมหาสติปัฏฐานว่าผู้เจริญสติปัฏฐานอย่างช้า ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปี คงสำเร็จในพุทธคุณก็พรรณนาว่าพระองค์ดำริจิตในสติปัฏฐาน ๔ ยังโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดให้มีขึ้น ดูอุปเทศพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ควรเชื่อฟังเอาเป็นจริงได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นดังแพทย์ชำแหละลูกศร คือความสงสัยของโลกออกได้

จะตั้งอุปมาปัญหาไว้ ต่างว่าเรามีโรคสำคัญเกิดในตัว ได้รับทุกขเวทนาเดือดร้อนมาหลายปีแล้ว รับประทานยามาก็มากแล้ว อาการของโรคก็มีแต่ทรงกับทวีขึ้นเท่านั้น ภายหลังได้พบหมอวิเศษควรนับถือ หมอนั้นได้บอกว่าโรคนี้เราได้เป็นมาก่อนแล้ว เราได้ยาขนานนี้มารับประทานโรคของเราก็หาย เราได้ให้ทานแก่ผู้อื่นซึ่งเป็นโรคอย่างเดียวกันเช่นนี้รับประทาน

พระพุทธรูปปางนาคปรกประดิษฐาน ณ ศาลาการเปรียญ

ก็หายนับด้วยร้อยด้วยพันเป็นอันมาก ท่านอุตส่าห์รับประทานยาขนานนี้ไปเถิด สัก ๗ วัน ก็จะหาย ถ้าโรคมันกินลึกถึงสมองกระดูกแล้ว ท่านรับประทานยานี้ไป ๗ เดือน หรือ ๗ ปี คงหายขาดทีเดียว เมื่อเป็นอย่างนี้เราจะควรทำตามคำสั่งของหมอหรือไม่

สติปัฏฐานนั้น แปลว่า ที่ตั้งแห่งชาติ สติคือความระลึก ระลึกที่กายชื่อว่า กายานุปัสสนา ระลึกที่เวทนา ชื่อว่าเวทนานุปัสสนา ระลึกที่จิต ชื่อว่าจิตตานุปัสสนา ระลึกที่ธรรมชื่อว่า ธัมมานุปัสสนา ระลึกที่สิ่งอื่นไปจากนี้ ไม่นับว่าเป็นสติปัฏฐาน แสดงสติปัฏฐานในที่มาต่าง ๆ มักมีโดยมากว่า "กาเย กายานุปสฺสี เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี จิตฺเต จิตฺตานุปัสสี ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี" ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย เห็นซึ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลาย เห็นซึ่งจิตในจิต เห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลายดังนี้

ถ้าจะแบ่งกายนอกกายใน เวทนานอกเวทนาใน จิตนอกจิตใน ธรรมนอกธรรมในเป็นการลำบากกลัวจะยุ่งแก่ผู้ปฏิบัติ จะชี้พอให้เห็นว่าเป็นการยาก คำว่ากายนั้นหมายเอาสกลทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้นจะชี้เอากายคนอื่นเป็นกายนอก กายของเราเป็นกายในก็ถูก จะชี้ว่าสกลกายทั้งก้อนนี้เป็นกายนอก เอกเทศของกายคือ ลมหายใจ หรือส่วนของกายมีผมขนเป็นต้นเป็นกายในก็ถูก รูปนอกคือมหาภูตรูป เอาเป็นกายนอก รูปอาศัย คืออุปาทายรูปเอาเป็นกายในก็ถูก หรือบรรดากองรูป คือสกลกายทั้งสิ้นของตน หรือของผู้อื่นก็ตามเป็นกายนอกกายที่อยู่กับใจจะเป็นกายของตนหรือกายของผู้อื่นก็ตาม ซึ่งหลับตาเสียแล้วก็ยังเห็นได้นั้นเป็นกายในก็ถูก ส่วนเวทนาและจิตและธรรมก็มีประเภทต่าง ๆ อย่างเดียวกัน จึงเห็นว่าเป็นการยากจะพาให้ฟั่นเฝือ วิจิกิจฉาจะข่มเหงมากไปให้ถือเอาในที่ว่าสกลกาย หรือรูปกายทั้งสิ้นเบื้องต่ำแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องบนแต่ศีรษะลงไป ชื่อว่ากายนอก กายนอกทั้งปวงนั้น เมื่อกุลบุตรตรวจดูให้เข้าใจลักษณะประเภทอาการสัณฐานชัดใจแล้ว รูปเหล่านั้นก็เข้าไปตั้งอยู่ที่ใจเมื่อเราจะเพ่งดูรูปกายเหล่านั้น ก็ไม่ต้องไปเพ่งดูในที่อื่นดูอยู่ที่ใจเท่านั้นก็อาจจะเห็นรูปกายทั้งปวงได้ ถึงหลับตาเสียเพ่งดูก็อาจจะเห็นรูปกายทั้งปวงได้ เพราะเป็นรูปกายในแล้ว การที่พิจารณาเห็นรูปกายซึ่งมีอยู่ที่ใจอย่างนี้ ชื่อว่า เห็นกายในได้ในบทว่า กาเย กายานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย

ส่วนเวทนานอกนั้น หมายเอาเวทนาเกิดแต่เหตุคือสัมผัส เพราะสุขทุกข์อุเบกขาจะมีขึ้นต้องอาศัยเหตุ ๓ คือใจ ๑. ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ๑. รูป, เสียง, กลิ่น, รส เย็นร้อนอ่อนแข็ง ๑. ประชุมกันเข้าชื่อว่าสัมผัส สุขทุกข์อุเบกขาซึ่งเกิดแต่สัมผัสทั้งสิ้น ชื่อว่า

เวทนานอก เวทนานอกทั้งปวงนั้นย่อมเข้าตั้งอยู่ที่ใจไม่ต้องอาศัยสัมผัสภายนอก เมื่อเพ่งที่ใจก็อาจจะเห็นเวทนาทั้งปวงซึ่งมีอยู่ที่ใจ อย่างนี้ชื่อว่าเวทนาใน ได้ในบทว่า "เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี" ผู้มักตามเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย

ส่วนจิตนอกนั้น หมายเอาจิตที่รู้ไปในอารมณ์ต่าง ๆ คือ รู้สกลกาย มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น หรือรู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือรู้ทั่วไป ณ ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสธัมมารมณ์เป็นต้น หรือรู้เวทนาทั้งปวงเหล่านี้เป็นต้นชื่อว่าจิตนอก ความรู้สึงทั้งปวงเหล่านั้นย่อมเข้าไปตั้งอยู่ที่จิต คือความคิดความนึก เมื่อเพ่งอยู่ที่จิตอย่างเดียว ก็จะเห็นจิตทั้งปวงมารวมอยู่ที่จิตคือรู้คิดรู้นึกนั่นเอง อย่างนี้ชื่อว่าจิตในได้ในบทว่า "จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี" ผู้มักตามเห็นซึ่งจิตในจิต

ส่วนธรรมนอกนั้น ได้แก่อนุปัสสนาทั้ง ๓ คือรูปธรรม ได้แก่กายานุปัสสนา นามธรรมได้แก่เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนานั้นเอง ชื่อว่านามธรรมนอก เพราะกายและเวทนาและจิตเหล่านี้ ยังเป็นรูปส่วนหยาบอยู่จึงชื่อว่า ธรรมนอก ธรรมนอกทั้งปวงย่อมรวมเข้าประชุมที่ใจ ส่วนหยาบดับหมดไปคงเหลืออยู่แต่ส่วนละเอียด คือตัวธรรมเท่านั้น อย่างนี้ชื่อว่า ธรรมใน ได้ในบทว่า ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลาย

การแสดงสติปัฏฐาน ๔ ให้เป็น ๔ ส่วนอย่างนี้ ยังเป็นทางอ้อมห่างเหินจากความเป็นจริง เพราะสติมีอย่างเดียว มีธรรมเป็นประธาน ส่วนจิตเป็นจิต ส่วนเวทนาเป็นเจตสิก ส่วนกายเป็นรูป จิต เจตสิก รูป ฉายมาแต่ธรรมซึ่งเป็นประธาน เพราะเหตุนั้น เมื่อสติตั้งอยู่ที่กาย เวทนาและจิตก็ตั้งอยู่ที่กายด้วย เมื่อกายนอกซึ่งเป็นส่วนหยาบดับไป คงเหลืออยู่แต่กายในซึ่งเป็นส่วนละเอียด คือแสดงอาการเย็นร้อนอ่อนแข็งได้ จึงนับว่าเป็นเวทนาเมื่อสติตั้งอยู่ที่เวทนา จิตและเวทนาและกายส่วนละเอียด ก็ตั้งอยู่ที่เวทนาด้วย เพราะเหตุนั้น เวทนานุปัสสนา จะนับว่าอรูปกรรมฐานทีเดียวยังไม่ได้ จะว่ารูปกรรมฐานทีเดียวก็ไม่ควร ด้วยอัชฌัตติกสุขุมรูปยังปรากฏอยู่ แต่ละเอียดเหลือเกินควรจะเรียกว่าโคตรภูจิตของอรูปกรรมฐานได้อยู่ เมื่ออัชฌัตติกสุขุมรูปดับไป คงเหลืออยู่แต่จิต คือความรู้คิดรู้นึก เมื่อสติตั้งอยู่ที่จิต ส่วนรูปดับหมดไปไม่ปรากฏควรนับว่า อรูปกรรมฐานแท้ แต่ถึงอย่างนั้นส่วนรูปที่ละเอียดเนื่องมาแต่กายและเวทนาก็คงยังมีอยู่ แต่ไม่ปรากฏท่านจึงไม่นับว่าเป็นรูปกรรมฐาน เมื่อจิตนอกที่เนื่องมาแต่เวทนาดับหมดไป คงเหลืออยู่แต่ธรรม เมื่อสติตั้งอยู่ที่ธรรม คือตั้งอยู่ที่ตัวประธานเดิม ชื่อว่าธัมมานุปัสสนา ก็ยังนับว่าเป็นอรูปกรรมฐานอยู่ เพราะนามธรรมส่วน

ละเอียดยังปรากฏอยู่ แต่ถึงอย่างนั้น ธัมมานุปั๋สสนาอย่างที่แสดงมานี้ จะนับว่าเป็นอุฏฐาน คามินีวิปั๋สสนา หรือโคตรภูจิต ก็ควรเพราะเป็นองค์สัมมาสติแล้ว

ส่วนที่ควรนับว่าสติปั๋ฏฐานแท้ ได้ในอนุปั๋สสนาทั้ง ๒ เบื้องต้น คือกายานุปั๋สสนา เวทนานุปั๋สสนา อาการแห่งสติขับให้เป็นกายนอกกายใน เวทนานอกเวทนาใน เพียงเท่านี้ ควรนับว่าสติปั๋ฏฐาน เพราะเห็นสภาพเห็นปรกติควรนับว่าตัวอธิศีลแท้ เมื่อถึงจิตตานุปั๋สสนาแล้ว อารมณ์มากมารวมในที่แห่งเดียวจึงควรนับว่าสติสัมโพชฌงค์ เพราะอารมณ์จึงเป็นเหตุให้ตรัสรู้ ควรนับได้ว่าเป็นตัวอธิจิตแท้ ครั้นถึงธัมมานุปั๋สสนา จึงนับว่าเป็นองค์แห่งสัมมาสติมัคคสมาธิ ตัวอธิปั๋ญญาตรงที่เดียว แสดงสติปั๋ฏฐานนัยนี้ ผู้ฟังงงไม่เข้าใจ การไม่เข้าใจนั้นก็เพราะความเห็นเดิมว่าสติปั๋ฏฐานมี ๔ อย่าง ๔ หมวด ๔ ก้อน การแสดงมานี้ไม่ได้หมายความอย่างนั้น หมายความว่าธรรม จิต เวทนา กาย เป็นอันเดียวกัน ก้อนเดียวกัน ธรรมนั้นเป็นประธานฉายออกมาเป็นจิต เป็นเวทนา เป็นกาย เป็นตัวสังขาร เพราะเป็นสังขารนั้นเองจึงดับได้ ใช่จะดับไปที่ไหน กายดับก็เป็นเวทนา เวทนาดับก็เป็นจิต จิตดับก็เป็นธรรม เมื่อเป็นธรรมแล้วไม่มีอาการดับเพราะเป็นตัววิสังขาร ดับได้แต่สังขารธรรมส่วนเดียว สมกับด้วยพุทธภาษิตว่า สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา, สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ตัวสังขารธรรมนั้นเอง เป็นตัวอนัตตา สมกับที่มาว่า ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา วิสังขารในที่อื่นจะเห็นว่าเป็นอนัตตาด้วยก็ควร แต่ในธัมมานุปั๋สสนานี้ ไตร-ลักษณ์เดินถึงโคตรภูจิตเท่านั้น เพราะยังเป็นสังขาร เมื่อโครตภูจิตแสดงตัวเป็นอนัตตาแล้วก็สิ้นเรื่องไตรลักษณ์ ต่อนั้นไปเป็น

	อัตตทีปา	
วิสังขารธรรมแท้ เป็น	อัตตสรณา	เป็น ธรรมฐิติ
	ธัมมทีปา	
	ธัมมสรณา	

ธรรมนิยาม เป็นอชาตึ อชราพฺยาธึ อมตํ นิพฺภยํ คตา สมกับคำว่า เตสํ วูปสโม สุโข.

แสดงประเภทแห่งสติปั๋ฏฐาน พอเป็นแผนที่หรือภูมิศาสตร์ แก่กุลบุตรผู้ใคร่ต่อความศึกษาโดยสังเขปเพียงเท่านี้ ต่อนี้จะแสดงวิธีเจริญสติปั๋ฏฐาน เป็นทางปฏิบัติของกุลบุตร

ผู้หวังต่อความสิ้นทุกข์จริง เมื่อได้ประสบหนังสือนี้แล้ว จะได้ตรองปฏิบัติตาม เมื่อมีอุปนิสัยแก่กล้าก็จะได้บรรลุธรรมาภิสมัย ข้ามโอฆะได้ตามพุทธภาษิต

เมื่อกุลบุตรมีศรัทธาปรารถนาจะเจริญสมถะด้วยวิธีสติปัฏฐาน คือหัดทำสติ ต้องบำรุงวิริยะ ขันติสัจจะ อธิฏฐาน ๔ อย่างนี้ให้เสมอกัน คือให้มีอธิฏฐานความตั้งใจว่า เราจักทำสติ คือความรู้อยู่ที่กายที่ใจ คือให้ตรวจดูสกลกาย ได้แก่อาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ สายรัดไส้ ขี้ราก น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร สมองในศีรษะ เหล่านี้ ให้เข้าใจ ที่อยู่ และกลิ่นสีสัณฐาน ลักษณะอาการ ว่าสิ่งนี้ตั้งอยู่ที่นี้ มีกลิ่นและสีอย่างนี้ มีสัณฐานสั้น ยาวใหญ่เล็กอย่างนี้ มีลักษณะอาการต่างกันกับสิ่งนั้นอย่างนี้ ๆ เมื่อตรวจได้ความชัดใจแล้ว พึงทำความรู้สึกอยู่ที่ใจ จะนั่งนอนยืนเดินหรือประกอบกิจใด ๆ ก็ตาม หรือวัตถุภายนอกจะเห็นอะไรก็ตาม อย่าปล่อยใจ ให้มีความรู้สึกอยู่ที่ใจเสมอไป อย่ากลับเอาตาเข้าไปเพ่งใจ มันจะเกิดพาหิรญาณไม่ต้องการ ให้เอาใจรู้ใจรู้กายอยู่เสมอ ให้พร้อมด้วยวิริยะขันติสัจจะอธิฏฐาน จะรู้จะเห็นอะไรก็ตามอย่ายินดี ให้ทำความรู้สึกอยู่ที่ใจที่กายเท่านั้น ถ้าอยากจะบริกรรมก็ให้นึกว่าให้ใจอยู่ที่ใจ ให้ใจอยู่ที่กาย ทำอย่างนี้ร่ำไปเมื่อสติปัฏฐานขึ้นเมื่อไร จักรู้ด้วยตนเอง แสดงวิธีทำสติไว้เพียงเท่านี้ อาศัยความเชื่อกับความจริงเป็นกำลัง คงสมหวังอย่างจบสมถะวิธีแคลงใจ

นิสัยโกศล

นมตฺถุ รตนตฺตยสฺเสว สิริจนฺโทติมานโก
นิสฺสยเภทํ ปวกฺขามิ สิสฺสานํ สุขโพธิยา.

บัดนี้ จักแสดงนิสัยประเภท พอเป็นทางศึกษาแห่งภิกษุสามเณรซึ่งบรรพชาอุปสมบทใหม่ เมื่อเข้าใจแล้วจะได้ปฏิบัติตามคำที่ว่านิสัย ๆ นั้นเป็นของละเอียดสุขุมยากที่จะเข้าใจได้ ในเบื้องต้นควรศึกษาพุทธนิสัยก่อน ด้วยเราบรรพชาอุปสมบทย่อมเพ่งเฉพาะ พระพุทธ-พระธรรม พระสงฆ์ หรืออุทิศต่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ๓ รัตนะว่าเป็นที่พึ่ง แต่พุทธนิสสัยนั้นเป็นของละเอียดสุขุมคัมภีรภาพ เหลือบัญญาของพวกเราที่เป็นปุถุชนจะพรรณาได้ จะพรรณาได้ก็แต่เพียงกำลังความรู้ของตน ๆ รู้มากพรรณาได้มากรู้น้อยพรรณาได้น้อย ที่จะให้สิ้นสุดนั้นเป็นอันเหลือวิสัย

ที่จะแสดงต่อไปนี้ ในส่วนที่เป็นมุขปฏิบัติ พอที่จะตรองตามได้ เพราะเป็นบุรพนิสัย

บุรพนิสัยนั้นมี ๑๐ ประการ

๑. ทาน การให้ก่ารสละ
๒. ศีล การระวังอินทรีย์
๓. เนกขัมมะ การออกจากกาม
๔. บัญญา เจตสิกธรรมเครื่องรู้จริงตามสภาพ
๕. วิริยะ การอาจหาญต่อความเพียร ไม่ลุอำนาจแห่งโกสัชชะ
๖. ขันติ การอดทน
๗. สัจจะ การประพฤติจริง
๘. อธิฏฐานะ การตั้งจิตมั่น
๙. เมตตา การเผื่อแผ่ความสุขทั่วไป
๑๐. อุเบกขา การเป็นกลางต่ออารมณ์ทั่วไป.

ธรรมประเภท ๑๐ อย่างนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญมาเต็มที่ คืออย่างต่ำ อย่างกลาง อย่างอุกฤษฏ์ จึงมีนามปรากฏว่าพระบารมี ๓๐ ทัศ.

เมื่อเข้าใจว่าพระบารมี ๓๐ ทัศนี้ มีในพระพุทธเจ้าจริงก็จะรู้จักนิสัยของพระพุทธเจ้า เมื่อรู้ชัดว่าพระพุทธเจ้ามีนิสัยอย่างนี้ ปรารถนาจะถือนิสัยของพระองค์ ก็ต้องทำตามอย่างคือทำให้นิสัยนั้น ๆ มีในตน ถ้าทำได้เพียงอย่างต่ำอย่างกลาง ก็เป็นแต่โพธิสัตโต ถ้าทำตามได้อย่างอุกฤษฏ์ คงเป็นพุทธะตามพระองค์ เรียกว่าสาวกพุทธ

ความเป็นจริง ธรรม ๑๐ ประการนี้ ย่อมเป็นอัญญมัญญปัจจัยเกื้อกูลอุดหนุนซึ่งกันและกัน เป็นองค์อวัยวะแห่งพระอริยมรรค ใช่อื่น คือศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง ทาน ศีลคงย่นลงในสีลขันธ์ วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ เมตตา อุเบกขา คงย่นลงในสมาธิขันธ์ เนกขัมมะ ปัญญา คงย่นลงในปัญญาขันธ์

เมื่อเข้าใจว่าศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ ทั้ง ๓ นี้ เป็นขันธ์ของพระพุทธเจ้า ทีนั้นก็จะรู้ว่าศีล สมาธิ ปัญญานั้นเอง เป็นนิสัยของพระพุทธเจ้า ปรารถนาจะถือพุทธนิสัย ก็ต้องทำกายวาจาใจของตนให้เป็นศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์.

เมื่อปัญญาเจตสิกอันสัมปยุตด้วยสัมมาทิฏฐิญาณทัสสนะบังเกิดขึ้นวินิจฉัยเองได้ว่า ศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ ซึ่งเป็นของเนื่องมาแต่พระพุทธเจ้าได้มาสู่กายวาจาใจของตนแล้ว ทีนั้นก็จะรู้ด้วยตนว่านิสัยพระพุทธเจ้าได้ติดแก่ตนแล้ว ตนได้ขันธ์ของพระพุทธเจ้ามาไว้เป็นที่พึ่งแล้ว เบื้องหน้าแต่นั้นไป ก็ต้องตั้งใจรักษาขันธ์ทั้ง ๓ ซึ่งตนได้มาด้วยความลำบากนั้น ให้เป็นปรกติตามสภาพ ให้เป็นสุปฏิบันโนบุคคลไป การที่จะตรวจตรองนิสัยพระพุทธเจ้านั้น เป็นของยากยิ่งนัก เพราะนิสัยของพระพุทธเจ้าละเอียด นิสัยของเราหยาบ เหตุนั้นจึงต้องศึกษาตรวจตรองตามนิสัยที่พอจะแลเห็นด้วยง่าย ดังที่แสดงมาแล้วมีบารมี ๑๐ เป็นต้น จนถึง ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีลขันธ์ กำจัดโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างหยาบ มีการฆ่าสัตว์เป็นต้น ออกจากกาย วาจาใจได้

สมาธิขันธ์ กำจัดโลภ โกรธ หลง ซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างกลางมีกามฉันท์เป็นต้น ออกจากกายวาจาใจได้

ปัญญาขันธ์ กำจัดโลภ โกรธ หลงซึ่งเป็นอกุศลมูลกิเลสอย่างละเอียด ชื่ออนุสัยซึ่งตามนอนอยู่ในขันธสันดาน ออกจากกายวาจาใจได้ เมื่อตรองตามเห็นความจริงชัดใจขึ้น

สิ้นสงสัย เห็นอำนาจแห่งอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา ว่าเป็นเครื่องกำจัดกิเลส ทำให้ขันธสันดานของพระพุทธเจ้าถึงความบริสุทธิ์ได้จริง เมื่อชัดใจอย่างนี้แล้ว พระคุณนามทั้ง ๙ ประการมีอรหํเป็นต้น ที่เคยเล่าบ่นไหว้พระสืบ ๆ กันมา ก็จะส่องเนื้อความชี้พยานขึ้นในตน ดังคำว่า อิติปิโส ภควา อรหํ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นพระองค์เป็นพระอรหันต์ ผู้ควรเคารพ หรือผู้ควรรับการเคารพ แม้เหตุนี้ คือด้วยศีล สมาธิ ปัญญา นี้เป็นเหตุ ทำกายวาจาใจของพระองค์ให้ถึงความบริสุทธิ์ คือให้เป็นพระอรหํดังนี้ ทีนั้นก็จะรู้ว่าอรหํ นี้เป็นวิสุทธนิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑

พระวิสุทธนิสัย คือ อรหํ มีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธ ผู้ตรัสรู้อริยสัจจธรรมด้วยตนเองโดยชอบ ทีนั้นก็จะรู้ว่า สมฺมาสมฺพุทฺโธนี้เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญา นิสัยคือ สมฺมาสมฺพุทฺโธ มีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่า วิชฺชาจรณสมฺปนฺโน ผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยวิชชามีปุพเพนิวาสญานเป็นต้น และจรณะ มีศีลสังวร เป็นต้น

ทีนั้น ก็จะรู้ว่าวิชชา และจรณะนี้ ก็เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสัย คือวิชชาและจรณะมีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่าสุคโต ผู้ดำเนินด้วยกายวาจาใจตรงดีแล้ว ทีนั้นก็จะรู้ว่า สุคโตนี้ เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสัย คือสุคโตมีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่าโลกวิทู ผู้รู้แจ้งซึ่งขันธาทิโลก

ทีนั้นก็จะรู้ว่าโลกวิทูนี้ เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสัยคือโลกวิทูมีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่า อนุตฺตโรปุริสทมฺมสารถิผู้ดังนายสารถีทรมานบุรุษสตรีให้เรียบร้อยไม่มีสารถีจะยิ่งกว่า ทีนั้นก็จะรู้ว่า ปุริสทัมมสารถิ นี้ก็เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสัย คือ ปุริสทมฺมสารถิมีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่า สตฺถาเทวมนุสฺสานํ ผู้ศาสดาของเทพดามนุษย์ทั้งหลาย ทีนั้นก็จะรู้ว่า สตฺถาเทวมนุสฺสานํ นี้ ก็เป็นปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะปัญญานิสัย คือ สตฺถาเทวมนุสฺสานํ มีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่าพุทฺโธ ผู้เบิกบานแล้วด้วยพุทธกิจเต็มที่ ทีนั้นก็จะรู้ว่าพุทฺโธนี้ เป็นกรุณานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เพราะกรุณานิสัย คือพุทฺโธ นี้ มีในพระองค์ พระองค์จึงทรงพระนามว่าภควา ผู้มีพระภาค คือมีธรรมสำหรับแจกจ่ายแก่สัตวโลก ทีนั้นก็จะรู้ว่าภควานี้ก็เป็นกรุณานิสัยของพระพุทธเจ้าส่วน ๑ เมื่อเข้าใจ

นิสัยของพระพุทธเจ้าทั้ง ๙ ประการฉะนี้ก็จะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีนิสัยมาก พ้นปัญญาที่เราจะพรรณนา แต่คงย่นลงพอตรองตามได้เพียง ๓ ประการ คือ วิสุทธนิสัย ๑ ปัญญานิสัย ๑ กรุณานิสัย ๑ เท่านั้น

เมื่อตรวจดูเข้าใจชัดเจนในพุทธนิสัยเหล่านี้แล้วประสงค์จะถือนิสัยของพระองค์ ก็จงทำกายวาจาใจของตนให้บริบูรณ์ด้วยวิสุทธิแลปัญญาแลกรุณา นิสัยทั้ง ๓ นั้นอย่างพระองค์ เมื่อปัญญาเจตสิกสัมมาทิฏฐิญาณสัมปยุตผุดขึ้นในขันธสันดาน วินิจฉัยตนของตนได้ว่านิสัยของพระพุทธเจ้า ได้มาสู่กายวาจาใจของตนแล้วด้วยดี แต่นั้นพึงตั้งใจรักษานิสัยของพระองค์ ให้สำเร็จประโยชน์เป็นสุปฏิปันโนบุคคลไป

เมื่อกุลบุตรมาศึกษาพุทธนิสัย ให้เข้าใจชัดเจนแล้ว ก็จะรู้จักพระธรรมในพระ-ธรรมคุณ ตามบทบาลีที่ไหว้กันอยู่ทุกวันนี้ มีบทว่า สฺวากฺขาโต ภควตาธมฺโม เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อความว่า ธรรมพระผู้มีพระภาคตรัสแล้วดี คือเป็นของจริงไม่เหลวไหลมีพยานในตน ได้แก่ศีล สมาธิ ปัญญา ส่วนศีล สมาธิ ปัญญาเล่าก็ไม่ใช่อื่นจากกายวาจาใจ ส่วนกายวาจาใจเล่า ก็ไม่ใช่อื่นจากเบญขันธ์, ส่วนเบญจขันธ์เล่า ก็ไม่ใช่อื่นจากนามรูป, ส่วนนามรูปเล่าก็ไม่ใช่อื่นจากตน เพราะชี้ตนคือชี้กายวาจาใจ หรือเบญจขันธ์ หรือนามรูป หรือชาติชรามรณะ ส่วนที่เป็นของจริง คือเป็นตัวปัจจุบันนธรรมให้ชัดใจ เมื่อเห็นกายวาจาใจเป็นต้นส่วนเป็นธรรมมีขึ้นเมื่อไร ก็เป็น สนฺทิฏฺฐิโก เห็นเองหรือเห็นด้วยตน เพราะตนซึ่งเป็นธรรมนั้นเป็นของมีอยู่ จึงเป็น สนฺทิฏฺฐิโก ได้ เพราะพระธรรมเป็น สนฺทิฏฺฐิโก ได้นั้นเอง จึงเป็นอกาลิโก ไม่อ้างกาลด้วยว่าตนเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ จึงไม่ต้องเลือกเวลาเห็น เพราะเป็นอกาลิโกนั้นเอง จึงเป็น เอหิปสฺสิโก ด้วยชี้ตนซึ่งเป็นของมี ไม่ได้ชี้ของเปล่า จึงควรกล่าวว่าท่านจงมาดูได้ เพราะเป็น เอหิปสฺสิโก นั้นแหละจึงเป็นโอปนยิโก ควรจะน้อมธรรมนั้นมาสู่ตนได้ ไม่ได้น้อมธรรมนั้นไปไว้ในที่อื่น เพราะเป็น โอปนยิโกนั้นแหละ จึงเป็น ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ ผู้รู้ทั้งหลายพึงรู้แจ้งจำเพาะตน คือกลับรู้ตนเห็นตน ได้ใจความว่าตนเป็นธรรม ธรรมเป็นตน แต่พึงเข้าใจว่า ตนชั้นอวิชชาเป็นปัจจัยนั้น เมื่ออวิชชาดับตนชั้นนั้นก็ต้องดับไปด้วย แต่ ปจฺจตฺตํ อัตตะในที่นี้ ดูเหมือนท่านจะหมายเอาตน ที่วิชชาเป็นปัจจัย เหมือนชาติชรามรณะ ที่อวิชชาเป็นปัจจัย ดังเมื่อพระองค์ได้เห็นความยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้น พออวิชชาดับชาติชรามรณะชั้นนั้นก็ดับไปด้วยกัน โดยเนื้อความในนิโรธวารแห่งปฏิจจสมุปบาท ส่วนชาติชรามรณะที่วิชชาเป็นปัจจัย ก็ปรากฏขึ้นเป็นตัวทุกข์

สัจจ์เป็นธรรมทีเดียว เมื่อเห็นชาติชรามรณะเป็นธรรมได้แล้วก็สิ้นสงสัย ในคำสอนของพระผู้มีพระภาค คำที่ว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ หรือ อตฺตทีปา หรือ อตฺตสรณา หรือ อตฺตมนา เต ภิกฺขู หรือ ปจฺจตฺตํ หรือคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสแก่ภัททวัคคิยกุมารซึ่งตามค้นหาสตรีแพศยา ณ ป่าไร่ฝ้ายในครั้งปฐมพุทธกาลว่า "ท่านทั้งหลายจะตามค้นหาตัวดีหรือจะตามค้นหาสตรีนั้นดีเล่า" ดังนี้ คำทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นพยานร้องบอกรับสมอ้างสิ้นด้วยกัน ทีนั้นกัมมัสสกตาญาณก็จะชัดใจ เห็นแน่ว่าดีชั่วสุขทุกข์ตนทำทั้งสิ้น

เมื่อเห็นธรรมชัดใจแล้วก็จะต้องรู้จักคุณพระสงฆ์ตามที่มาว่า สุปฏิปนฺโน ผู้ปฏิบัติดี อุชุปฏิปนฺโน ผู้ปฏิบัติตรง ญายปฏิปนฺโน ผู้ปฏิบัติเพื่อจะรู้ สามีจิปฏิปนฺโน ผู้ปฏิบัติชอบยิ่ง เพราะท่านรู้จักของจริง สิ้นสงสัยว่าดีชั่วเป็นของ ๆ ตนจริง สุขทุกข์จะมีมาเพราะตนเป็นเหตุแน่แท้ เมื่อเห็นจริงตามความเป็นจริงอย่างนั้นแล้ว จะอาจทำชั่วได้หรือ เมื่อเห็นตนแล้วจะไม่รักตนมีอยู่หรือ อาศัยวิชชาความรู้จริงนั้นเองเป็นเหตุ ท่านจึงปฏิบัติดีด้วยกายวาจาใจเพราะท่านเห็นกายวาจาใจเป็นมรรคาแท้ ส่วนกายวาจาใจซึ่งเป็นมรรคานั้นเล่า ก็เป็นของมีชี้พยานในตัวของท่าน เพราะเหตุนั้นท่านจึงรู้วิสุทธิมรรคา เมื่อรู้จักวิสุทธิมรรคาแล้ว จะไม่เดินตาม จะวิ่งหนีทางบริสุทธิ์เข้าไปเหยียบหนามจะมีอยู่หรือ ผู้เห็นคุณพระสงฆ์ชัดใจอย่างนี้แล้ว ก็จะมีความเลื่อมใสในพระสงฆ์อย่างยิ่ง แล้วพึงรู้ว่าคุณพระสงฆ์มีสุปฏิปนฺโนเป็นต้นนั้นได้มีขึ้นแล้วในตน หรือตนได้ถึงคุณแห่งพระสงฆ์แล้ว นิรามิสสุขตนได้ดื่มแล้ว ตนเป็นที่พึ่งแก่ตนได้แล้ว ไม่ต้องเชื่อต่อผู้อื่น ในคำสอนของพระพุทธเจ้าเลย จึงชื่อว่าเป็นผู้มีไตรสรณคมน์อันได้แล้วอันถึงแล้ว ความรู้ความเห็นอย่างที่บรรยายมานี้ ถ้าเป็นปัจจักขสิทธิก็จะสิ้นความสงสัยทีเดียว เป็นแต่อนุมานสิทธิก็ยังดี แต่ไม่สิ้นความสงสัย

ต่อไปนี้จะอธิบายวิธีปัจจเวกขณญาณ ตรวจพุทธนิสัย อีกวาระหนึ่ง คือเมื่อกุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธาได้ตรวจตรองในเรื่องพุทธนิสัย เห็นชัดด้วยญาณจักษุ จนเกิดศรัทธาความเชื่อความจริงใจ สิ้นความสงสัยลงแล้ว แต่นั้นพึงตรวจนิสัยของตนสอบกับนิสัยของพระพุทธเจ้า เพื่อจะได้รู้ว่านิสัยอันใดตรงกันแล้ว นิสัยอันใดยังไม่ตรงกัน เพื่อจะได้แก้ไขให้ตรงกันตามสมควร

ให้ตรวจไปแต่ปุพพนิสัย ดังนี้ :–

ทาน การให้การสละ คือบำเพ็ญจาคจิตเป็นพุทธนิสัย ท่านได้ทรงบำเพ็ญมา มีมหาบริจาค ๕ ประการเป็นปรมัตถทานเป็นที่สุด นับด้วยโกฏิแห่งกัลป์เป็นอันมาก เพราะ

จาคจิตที่พระองค์เคยอบรมบ่มดวงจิตมาช้านาน เป็นเหตุเป็นปัจจัย มีกำลังกล้า ครั้นมาถึงปัจฉิมชาติ พระองค์จึงสละกามสุขรัตนะนารี แลโภคทรัพย์ ทั้งอิศริยยศปริวารยศซึ่งโลกควรนิยม ออกประพฤติพรตวิสุทธิพรหมจรรย์เป็นจาคะอย่างเอกอย่างสูง ยากที่สามัญบุรุษในโลกจะประพฤติได้ เมื่อทรงบรรพชาแล้วต้องอาศัยภิกษาจาร คือเที่ยวขอทานผู้อื่นเลี้ยงชีพตามอริยยาจนวิสัย แสดงให้ปรากฏแก่โลกว่า ทานเป็นของเลิศเป็นของประเสริฐจริง ถึงการขอทานนั้นเล่า ก็เพราะจาคจิตที่ทรงบำเพ็ญมานั้นหากอุปถัมภ์ จึงให้การเลี้ยงชีพสำเร็จโดยสะดวกได้ เมื่อได้ความฉะนี้แล้ว พึงตรวจดูในตัวของเราว่า

บัดนี้ เราสละกิเลสกามพัสดุกามได้แล้วหรือ เรายินดีในการให้การบริจาคอยู่หรือ อาจที่จะขอทานผู้อื่นเลี้ยงชีพตามสมณวิสัยได้อยู่หรือ

เมื่อเห็นว่าสิ่งใดยังบกพร่องอยู่ ยังไม่เต็มบริบูรณ์ก็รีบแก้ไขให้ตรงพุทธนิสัยขึ้น

ตรวจศีล

ศีล การสังวรอินทรีย์ ให้คงตามสภาพ ไม่ให้สัญญาวิปลาศพัดพาไปได้ ให้กายวาจาใจดำรงอยู่ด้วยสติทุกเมื่อ ข้อนี้เป็นพุทธนิสัย เพราะศีลนิสัยมีในพระองค์ทุกเมื่อ ครั้งจะตรัสเทศนาพระธรรมจักร พระองค์จึงตรัสแนะนำให้เบญจวัคคีย์ ซึ่งยังไม่เชื่อพระญาณของพระองค์ ระลึกเหตุหนหลังว่าวาจาอย่างนี้ คือที่กล่าวว่า "อมตาธิคมอลมริยญาณทัสสนะเราได้ถึงแล้วอย่างนี้" ท่านทั้งหลายเคยได้ยินได้ฟังเรากล่าวบ้างแลหรือ"

เหล่าท่านเบญจวัคคีย์ตอบว่า ไม่เคยได้ยินได้ฟังดังนี้ ข้อนี้ยกมาชี้ให้เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าของเรามีไตรทวาร มิได้พิรุธวิการเป็นชาติศีลอยู่ทุกเมื่อ ก่อนแต่ได้ตรัสรู้มาทีเดียว

เมื่อตรวจดูรู้ศีลนิสัยของพระพุทธเจ้าแล้ว ให้ตรวจดูศีลของตน ถ้ายังไม่บริบูรณ์ด้วยข้อใด ก็รีบแก้ไขให้มีให้เป็นขึ้นตามพระองค์

ตรวจเนกขัมมะ

การออกจากกามด้วยกาย ออกจากกามด้วยใจเป็นนิสัยของพระพุทธเจ้าแท้ กามหมายสิ่งที่ใคร่ของใจ สิ่งที่เข้ายวนใจ สิ่งที่อาบใจ สิ่งที่ซาบซ่านใจ คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส ๕ อย่างนี้เป็นวัตถุของกาม

ถ้ายินดีในวัตถุทั้ง ๕ นี้ด้วยจักษุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส ชื่อว่าผู้ติดกามด้วยกาย ผู้งดเว้นหลีกละไม่เกี่ยวเกาะวัตถุกามนั้นด้วยกาย แต่ใจผูก

พ้นเกี่ยวเกาะอยู่ในวัตถุทั้ง ๕ นั้น ด้วยอำนาจแห่งสัญญา ส่วนธรรมารมณ์คู่ของใจ ก็ชื่อว่าผู้ยังติดกามอยู่ด้วยใจ ผู้สกัดกั้นสิ่งทั้ง ๕ นั้นออกจากใจ หรือสกัดกั้นใจออกจากสิ่งทั้ง ๕ นั้นได้ ชื่อว่าผู้ออกจากกามด้วยใจ การออกจากกามด้วยกายด้วยใจนั้น เป็นเนกขัมมนิสัยแห่งพระพุทธเจ้าแท้

เมื่อทราบพุทธนิสัยฉะนี้แล้ว ก็ตรวจดูนิสัยของตน ถ้าเห็นว่ายังติดกามอยู่ แม้อย่างต่ำเพียงแต่ใจเท่านั้น ก็จะพึงตัดสินตนได้ว่าตนยังเป็นกามสัตว์อยู่ ส่วนรูป รูปาวจร อรูปาวจร ก็ยังก้าวไม่ถึง ส่วนเนกขัมมพุทธนิสัยนี้เป็นโลกุตตระ เรายังห่างไกลกับพุทธนิสัยมาก ก็เร่งรีบบำเพ็ญเนกขัมมคุณ ตามเสด็จให้เต็มความสามารถ

ตรวจปัญญา

ปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้านั้น เป็นของลึกซึ้งสุขุมยากที่เราจะรู้ได้ เพราะภูมิ-วาสนาผิดกัน ส่วนพระองค์เป็นพุทธภูมิ ส่วนเราเป็นแต่สาวกภูมิ เพราะเหตุนั้นจำต้องตรวจตรองดูตามที่ท่านแสดงไว้ในที่มาต่าง ๆ ชั้นโลกิยปัญญา ปัญญาชั้นโลกีย์ต่ำ ๆ ดังเมื่อพระองค์ยังเป็นโพธิสัตว์ครองสุขสมบัติอยู่ เมื่อได้ทรงเห็นคนชราอาพาธและคนตาย ได้ทรงพระดำริว่าของเหล่านี้เป็นเพลิงร้อนเผาตน และสัตว์อื่นอยู่เป็นนิจ จะว่าเป็นของน่ารักน่าชังก็ไม่ชอบทำไฉนเราจะพ้นได้ ธรรมเครื่องคู่คือไม่ต้องชราอาพาธ และไม่ต้องตายคงจะมีเป็นแน่แท้ เพราะของในโลกย่อมเป็นคู่ ๆ กัน ดังร้อน และเย็น มืด และสว่างเป็นต้น ถ้ากระไรเราได้บรรพชาเพศ ถึงกายวิเวก จิตวิเวกเมื่อใด เราคงจะประสพธรรมที่ไม่แก่เจ็บตายเป็นมั่นคงพระองค์ จึงออกภิเนษกรมณ์ บำเพ็ญวิชชา และจรณะให้มีขึ้น

ส่วนโลกุตตรปัญญา ปัญญาอย่างสูง ดังที่ท่านแสดงไว้ในปฏิจจสมุปบาท ส่วนนิโรธวารว่า อวิชชาดับสังขารวิญญาณตลอดถึงชาติ ชรามรณะ ส่วนที่มีอวิชชาเป็นปัจจัยดับไปตามกันหมด ดังที่มาในพระธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรคำปฏิญาณ ยถาภูตญาณทัสสนะ ซึ่งมีแล้วในพระองค์ว่า "อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจนฺติ เม ภิกฺขเว" เป็นต้น มีใจความว่า ชาติชรามรณะเป็นต้นนี้ เป็นทุกขอริยสัจจ พระองค์ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่กาลก่อนเลย เป็นญาณจักษุปัญญาวิชชาความรู้แจ้งแสงสว่างได้บังเกิดขึ้นแล้ว แต่พระองค์ อธิบายความว่าปัญญาที่เห็นชาติชรามรณะแต่เมื่อยังเป็นโพธิสัตว์นั้น เป็นแต่ปัญญาของอวิชชาเท่านั้น ไม่ได้ความจริง ส่วนปัญญาที่เห็นชาติชรามรณะในสมัยที่ตรัสรู้แล้ว ดังที่ทรงปฏิญาณในพระธรรม-จักรว่า ชาติชรามรณะเป็นทุกขอริยสัจนี้เป็นปัญญาของวิชชา ได้ความจริง เพราะเห็นตัวคือ

ปัจจุบันธรรม ชาติชรามรณะส่วนอวิชชาเป็นปัจจัยนั้น ถึงเราจะตรวจตรองดูอย่างไร ก็คงจะไม่เห็น เพราะเป็นของ อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ถ้าเราจะดูชาติ ชาติก็เป็นอดีตไป ครั้นจะดูชรามรณะ ชรามรณะก็เป็นอนาคตไป จะเห็นได้ก็เป็นแต่ยึดเอาของคนอื่นเขาเข้ามาไว้ดูเท่านั้น ถ้าไปวุ่นกับเรื่องคนอื่นแล้วจะต้องโดนทุกขสมุทัยทุกที ส่วนชาติชรามรณะ ที่มีวิชชาเป็นปัจจัยนั้น อาจที่จะตรองให้เห็นได้ เพราะเป็นของจริงของเที่ยงเป็นตัวอมตะมีอยู่ที่ตน ไม่ต้องยึดเอามาแต่ผู้อื่น จึงเป็น ปจฺจตฺตํได้ ถ้าจะมีความสงสัยว่า อัตตาที่ไหนมี แบบแผนท่านว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ทั้งนั้น ต้องรับว่าจริง แต่เป็น อนตฺตา ของเรา หาเป็นอนัตตาของธรรมไม่

เมื่อเข้าใจปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าตามที่มาต่าง ๆ อย่างนี้แล้ว พึงตรวจดูปัญญาของตน ยังตกอยู่ในภูมิไหน ในภูมิอวิชชาหรือในภูมิวิชชา เมื่อเห็นว่ายังบกพร่องอยู่ด้วยอาการใด ก็รีบบำเพ็ญเพียรให้เหมือนปัญญานิสัยของพระพุทธเจ้าขึ้น ตามกำลังความสามารถแห่งตน ปัญญานิสัยเป็นของละเอียดจริง แต่ถึงอย่างนั้นที่เราจะทอดธุระเสียว่าช่างเถอะอย่างนี้ก็ไม่ชอบกล ถ้าหากว่าเป็นธรรมชาติ เหลือปัญญาของมนุษย์จริง ท่านแต่ก่อนทำไมท่านจึงได้เป็นสาวกพุทธะกันตั้งหมื่นตั้งแสน

ตรวจวิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ

นิสัย ๔ อย่างนี้ เป็นอัญญมัญญปัจจัยอาศัยซึ่งกันและกัน ถ้าวิริยะมีในที่ใด ขันติ สัจจะ อธิฏฐานะ ต้องมีในที่นั้น จึงสำเร็จเป็นอิทธิบาท มีนิทัสสนนัย ดังเมื่อวันพระพุทธเจ้าของเราจะได้ตรัสรู้ พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ วิสาขปุณณมีเวลาเย็น ทรงนิสีทนาการด้วยบัลลังก์สมาธิบนกองคา ณ โคนโพธิ์ ผินพระพักตร์สู่บุรพทิศ ทรงตั้งจิตอธิฏฐานว่า ถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้อมตธรรมตราบใด เราจักไม่ลุกขึ้นจากอาสนะอันนี้เลย ถึงเนื้อและเลือด กระดูกและเอ็น จะเหือดแห้งยุ่ยยับเป็นผงประการใดก็ตามเถิด แล้วก็ทรงสำเร็จอิริยาบถอันเดียวตลอดคืนยังรุ่ง ที่ในสุดแห่งปัจฉิมยามวันนั้น พระองค์ก็ได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ สำเร็จเป็นวิสุทธิขันธสันดาน

ความตั้งจิตมั่นว่า ถ้าเราไม่ได้ตรัสรู้อมตธรรมจักไม่ลุกขึ้นเป็นอธิฏฐานะ ความนั่งจริงจนได้ตรัสรู้เป็นสัจจะ ความอดทนไม่เกี่ยวข้องด้วยความเหน็ดเหนื่อยนั้นเป็นขันติ ความกล้าไม่ท้อถอยจนให้กิจสำเร็จได้เป็นวิริยะ เมื่อพระองค์เป็นโพธิสัตว์อยู่ก็มีธรรม ๔ อย่างนี้เป็นนิสัยอยู่ทุกเมื่อ ถึงเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว ทรงบำเพ็ญพุทธกิจทั้งปวง ก็มีธรรม ๔

อย่างนี้ เป็นนิสัยอยู่ทุกเมื่อ จึงให้กิจนั้น ๆ สำเร็จบริบูรณ์ได้ เมื่อตรวจดูเข้าใจตามได้แล้วสอบนิสัยของตนดู ถ้ายังไม่ตรงด้วยข้อใดก็รีบแก้ไข ให้ตรงตามพุทธนิสัยขึ้น

ส่วนเมตตาและอุเปกขา สองนิสัยนี้ เป็นของละเอียดและมีอยู่ในพระองค์ทุกเมื่อ การที่ทรงบำเพ็ญนิสัยอื่น ๆ นั้น ก็มีนิสัยทั้งสองนี้เป็นเหตุ ด้วยเมตตาอุเปกขาทั้ง ๒ นี้มีในพระองค์ คือพระองค์ได้รับความสุขความเย็นเพราะพระทัยเป็นกลาง ความสุขความเย็นมีในพระองค์ทุกเมื่อ จึงชื่อว่าพระองค์ประกอบด้วยพระเมตตาพระกรุณา คือทำเพลิงราคะ เพลิงโทสะ เพลิงโมหะ ให้ดับไปจากพระสันดานได้ด้วยอริยมรรคปัญญา ส่วนเพลิงชาติ เพลิงชรา เพลิงมรณะนั้น กลายเป็นเพลิงสภาพมีจำเพาะแต่ปัจจุบันไม่มีพิษ เผาพระองค์ให้ร้อนไม่ได้ พระองค์จึงชื่อว่าเป็นผู้จืดสนิทเย็นสนิท เพราะคุณสมบัตินั้น ๆ มีในพระองค์ พระองค์จึงเป็นผู้สามารถแจกแบ่งเผื่อแผ่คุณสมบัตินั้น ๆ มีความสุขความเย็นเป็นต้นทั่วไปได้สำเร็จด้วยอำนาจศีล สมาธิ ปัญญา คือบารมี ๑๐ ประการ ดังบรรยายมานี้

เมื่อกุลบุตรผู้มีศรัทธา ตรวจตรองดูในพุทธนิสัยตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงวิสุทธนิสัย ปัญญานิสัย กรุณานิสัย ชัดใจสิ้นความสงสัยแล้ว ต่อไปพึงพากเพียรแก้ไขนิสัยของตน ให้ตรงตามพุทธนิสัยจงทุกประการตามกำลังความสามารถแห่งตน

เมื่อถือพุทธนิสัยได้เพียงชั้นใด ก็ชื่อว่าถึงพระไตรสรณคมน์เป็นที่พึ่งในชั้นนั้น เพราะว่าผู้ใดรู้จักพุทธนิสัย ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้รู้จักพระพุทธเจ้า ผู้ถือนิสัยพระพุทธเจ้า ชื่อว่าผู้ถึงพระธรรม เพราะพระธรรมนั้นเองเป็นนิสัยของพระพุทธเจ้า ผู้ถึงพระธรรมคือผู้ถือนิสัยของพระพุทธเจ้านั้นเองชื่อว่าพระสงฆ์ เพราะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ต่างกันโดยวัตถุ มีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน ดังที่มาในรตนัตตยปภาวาภิยาจนคาถาท้าย ๗ ตำนานว่า

พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ จาติ
นานา โหนฺตมฺปิ วตฺถุโต
อญฺญมญฺญา วิโยคา ว
เอกีภูตมฺปนตฺถโต
พุทฺโธ ธมฺมสฺส โพเธตา
ธมฺโม สงฺเฆน ธาริโต
สงฺโฆ จ สาวโก พุทฺธสฺส
อิจฺเจกาพุทฺธเมวิทํ

ดังนี้ กุลบุตรผู้บรรพชาอุปสมบท ประพฤติพรตพรหมจรรย์ทุกหมู่เหล่า พึงมีสติดำรงอยู่ด้วยปัญญาบำรุงปัจจเวกขณญาณให้รู้ตนอยู่ทุกเมื่อว่า เราได้ละกามรัมมณกิจออกมานี้ อุทิศเฉพาะพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ส่วนหนึ่ง ซึ่งจะมาลุ่มหลงอยู่ด้วยหมู่คณะลัทธิ ทิฏฐิต่าง ๆ ตามอย่างของบุคคลนั้น ๆ จะไม่ชอบกล ควรจะตรวจตรองดูธรรมวินัย ซึ่งเป็นพุทธนิสัยให้เหมาะแก่จิตของตน ทั้งเบื้องต้นท่ามกลางที่สุด อย่าให้เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์บุรุษ สตรี และได้ประสบพุทธศาสนาด้วยดี พึงยังตนให้มีพุทธนิสัยเป็นเขมสรณคมน์จงทุกเมื่อ เทอญ

บัดนี้จักแสดงลักษณะถือนิสัยอุปัชฌาย์อาจารย์ต่อไป ด้วยกุลบุตรผู้จะอุปสมบทในพระพุทธศาสนาต้องแสวงหาอุปัชฌาย์อาจารย์ผู้ควรรับนิสัยมีพรรษาแต่ ๑๐ ขึ้นไป มีใจความตามที่มาแห่งพระวินัยว่า เมื่อกุลบุตรจะถือนิสัยอยู่ในสำนักท่านผู้ใด พึงไปอยู่ปฏิบัติท่านผู้นั้นโดยเอื้อเฟื้อ สอบสวนดูจนเกิดความเลื่อมใส แล้วจึงขอนิสัยอยู่ด้วย ส่วนผู้จะเป็นอุปัชฌาย์หรืออาจารย์เล่า ก็ต้องสังเกตสอบสวนผู้จะเป็นสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิก ให้เห็นว่าพอจะแนะนำสั่งสอนได้จึงค่อยรับ เมื่อรับแล้วต้องเอาเป็นภาระแนะนำสั่งสอนจริง ๆ ส่วนสัทธิวิหาริกหรืออันเตวาสิก เมื่อได้รับนิสัยอยู่กับท่านผู้ใดแล้ว ก็ต้องปฏิบัติท่านผู้นั้นให้ถูกต้องตามนิสัยของท่านทุกอย่าง จนที่สุดท่านผู้อุปัชฌาย์อาจารย์ไม่ชอบกับบุคคลผู้ใด ไม่ควรทำสามีจิกรรมแก่บุคคลผู้นั้น ได้ใจความโดยย่อตามวินยานุญาตดังนี้

ต่อนี้ไปเป็นคำอธิบาย โดยมติของตนพอเป็นทางดำริแห่งกุลบุตรผู้มีศรัทธา ใคร่ต่อการศึกษาสืบไป

จักบรรยายนิสัยประเภท คำที่ว่านิสัย ๆ นั้น เป็นภาษามคธถือเอาเนื้อความได้ด้วยยาก ถ้าจะให้ได้ความสยามภาษาแล้ว ต้องแปลว่า อัธยาศัยหรือน้ำใจหรือใจคอหรือความประพฤติ เป็นเครื่องอาศัยของตน ชื่อว่านิสัย

เมื่อได้เนื้อความดังนี้แล้ว ประสงค์จะถือนิสัยอยู่กับท่านองค์ใดซึ่งตนเห็นว่าเป็นครุฏฐานิยะ ควรเคารพก็พึงไปสอบสวนดู เมื่อเห็นนิสัยของท่านเป็นที่ชอบใจของตน จึงขอรับนิสัยอยู่ด้วย

นิสัยนั้นมีอาการหลายอย่างต่าง ๆ กัน จะยกมาชี้พอเป็นตัวอย่าง บางท่านมีสีลวิสุทธิเป็นนิสัยคือพอใจศึกษาสอบตามวินยานุญาตเข้าใจแล้วก็ปฏิบัติตาม มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรียสังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงสีลสิกขา

บางท่านมีสมาธิ คือจิตตวิสุทธิเป็นนิสัย คือพอใจศึกษาทางสมถะ ทำขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ให้เกิดให้มี พอใจในข้อวัตต์น้อยใหญ่ มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรีย์สังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงจิตตสิกขา

บางท่านมีปัญญา คือทิฏฐิวิสุทธิเป็นนิสัย คือพอใจศึกษาทางวิปัสสนา ตรวจตรองพิจารณานามรูปขันธ์ ธาตุ อายตนะ ให้เห็นจริงตามสภาพ มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรีย์สังวร มักพอใจประพฤติอยู่แต่เพียงปัญญาสิกขา

บางท่านมีราคะเป็นนิสัย คือจะทำสิ่งใดก็มักแต่สวย ๆ งาม ๆ อวด ๆ โถง ๆ และมีความเคารพต่อธรรมวินัย มักมีสิ่งทำจิตให้เพลิดเพลินเป็นเครื่องอยู่ มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อย ประกอบด้วยอินทรีย์สังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีโทสะเป็นนิสัย คือทำสิ่งใด ชอบจู้จี้จุกจิกดุคนโน้นด่าคนนี้ พยาบาทผูกเวรกับคนโน้นคนนี้ มักยอตัวข่มท่าน ชอบเพ่งโทษของผู้อื่น ส่วนตัวหาความผิดไม่มี ชอบประทุษร้ายความสุขของผู้อื่น ส่วนตัวก็ไม่บำรุงให้เกิดความสุขความเย็น แต่มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อยประกอบด้วยสีลสังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีโมหะเป็นนิสัย จะทำสิ่งใดมักพลั้ง ๆ เผลอ ๆ หลง ๆ ลืม ๆ ไม่ชอบความสะอาด มักขี้เกียจขี้คร้าน แต่มักเห็นภัยในโทษมีประมาณน้อยประกอบด้วยสีลสังวร มักพอใจอยู่ด้วยความไม่ประมาท

บางท่านมีศรัทธาเป็นนิสัย คือเป็นคนเชื่อง่าย ได้ยินเขาพูดอย่างไรก็เชื่อ ได้เห็นแบบแผนตำราว่ากระไรก็เชื่อ ไม่พอใจตรึกตรองให้เห็นด้วยปัญญาแห่งตน

บางท่านมีญาณะเป็นนิสัย คือได้เห็นได้ยินได้ฟังอะไร ๆ มักสอบสวนให้เห็นจริงด้วยปัญญาของตนก่อนจึงเชื่อ

บางท่านมีวิตกเป็นนิสัย คือจะทำสิ่งใดมักไม่แน่นอนแก่ใจ สงสัยสิ่งนั้นสงสัยสิ่งนี้ อย่างนั้นก็จะได้ อย่างนี้ก็จะได้ ไม่ค่อยจะหนึ่งลงในสิ่งอะไรได้

จะบรรยายเรื่องนิสัยของบุคคลแล้ว ก็มากอย่างต่าง ๆ กัน เมื่อจะย่นลงให้สั้นแล้วก็คงมี ๒ อย่าง คือ บัณฑิตนิสัย ๑ พาลนิสัย ๑ เท่านั้น ผู้ลุอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ มักประพฤติทุจริตด้วยกายวาจาใจ ไม่เคารพพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ ไม่เคารพต่อไตร-

สิกขาและอัปปมาทธรรม เห็นแก่ความได้ความมีความดีความชอบในปัจจุบัน ผู้ประกอบด้วยอกุศลต่าง ๆ อย่างนี้เป็นนิสัย เรียกชื่อว่าพลานิสัย

ผู้ไม่ลุอำนาจแห่งโลภะ โทสะ โมหะ คือพอใจประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจ มีความเคารพพระพุทธพระธรรมพระสงฆ์ เคารพต่อไตรสิกขาและอัปปมาทธรรม ผู้มีอัปปิจฉตาและสันตุฏฐิตาเป็นวิหารธรรม เห็นธรรมวินัยเป็นสรณะอยู่ทุกเมื่อ ผู้มีกุศลเป็นนิสัยอย่างนี้ เรียกชื่อว่าบัณฑิตนิสัย

เมื่อเข้าใจนิสัยทั้ง ๒ อย่างนั้นแล้ว เราชอบใจพาลนิสัย ก็ต้องไปขออยู่กับท่านผู้เป็นพาลนิสัย เมื่ออยู่ในสำนักของท่านแล้ว ต้องปฏิบัติให้ตรงกับนิสัยของท่าน ท่านประพฤติอย่างไร เราต้องหัดประพฤติตามให้ตรงกับนิสัยของท่านทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นแต่สิ่งที่เหลือวิสัยจะทำได้ ถ้าแกล้งไม่ทำตามอุปัชฌาย์อาจารย์ด้วยข้อใด นิสัยข้อนั้นก็ขาด ไม่อาจจะติดต่อกันเข้าได้

เมื่อชอบบัณฑิตนิสัย ก็ต้องไปขออยู่กับท่านที่เป็นบัณฑิตนิสัย เมื่ออยู่ในสำนักของท่านแล้ว ต้องปฏิบัติตามให้ตรงกับนิสัยของท่าน เป็นต้นว่าท่านไม่โลภไม่โกรธไม่หลง ท่านมีความเพียรความหมั่นในข้อวัตต์และกิจงานการอันใด ที่หาโทษมิได้ เราต้องหัดประพฤติตามอย่างนั้น ให้ตรงกับนิสัยของท่านทุกสิ่งทุกอย่าง เว้นแต่สิ่งที่เหลือวิสัยจะทำได้ ถ้าไม่เหลือวิสัยต้องทำตาม ถ้าแกล้งไม่ทำตามอุปัชฌาย์อาจารย์ในข้อใด นิสัยข้อนั้นก็ขาด

เพราะที่มาในพระวินัย แสดงองคคุณไว้แก่สัทธิวิหาริก และอันเตวาสิกผู้ควรแก่นิสัย ๕ อย่างดังนี้ "อธิมตฺตํ เปมํ โหติ อธิมตฺโต ปสาโท โหติ อธิมตฺตาหิริโหติ อธิมตฺโต คารโว โหติอธิมตฺตา ภาวนา โหติ" ความว่า รักยิ่งนัก เลื่อมใสยิ่งนัก ละอายยิ่งนัก เคารพยิ่งนักเจริญเมตตายิ่งนัก ในท่านผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์

เมื่อกุลบุตรศึกษาเข้าใจประเภทแห่งนิสัยอย่างที่แสดงมานี้แล้ว เมื่อรับนิสัยอยู่ในสำนักท่านผู้ใด พึงประพฤติปฏิบัติโดยเอื้อเฟื้อตามวินยานุญาตดังมีต่อไปนี้จงทุกประการเทอญ

ในอุปัชฌายวัตต์ความว่า ภิกษุผู้เป็นสัทธิวิหาริกพึงปฏิบัติชอบในอุปัชฌาย์ ความปฏิบัติชอบอย่างนี้

สัทธิวิหาริก คือภิกษุและสามเณรพึงลุกขึ้นแต่เช้า ถ้าสวมรองเท้าจงกรมอยู่ พึงถอดรองเท้าเสีย ทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง พึงให้ไม้สีฟันให้น้ำล้างหน้าบ้วนปากแล้วปูอาสนะไว้ ข้าวต้มมี พึงล้างภาชนะนำข้าวต้มน้อมเข้าไปให้ อุปัชฌาย์ฉันข้าวต้มแล้ว พึงถวายน้ำ

แล้ว รับภาชนะข้าวต้มมา ทำโดยเคารพอย่าให้กระทบครูดสี ล้างเก็บเสียด้วยดี เมื่ออุปัชฌาย์ลุกแล้วพึงรื้อเก็บอาสนะเสีย

ถ้าอุปัชฌาย์ใคร่จะเข้าบ้านไซร้ พึงให้ผ้านุ่งและรับผ้าเปลี่ยนนุ่ง พึงให้ประคดเอว พึงซ้อนผ้าอุตตราสงค์กับผ้าสังฆาฏิเป็นสองชั้นให้ พึงล้างบาตรแล้วให้ทั้งน้ำด้วย ถ้าอุปัชฌาย์จำนงจะให้เป็นปัจฉาสมณะตามหลังไปด้วยไซร้ พึงปิดกายให้มีมณฑลสาม นุ่งให้เป็นปริมณฑลแล้วคาดประคดเอว ซ้อนผ้าให้เป็นสองชั้นห่มคลุมกลัดรังดุมล้างบาตร ถือเอาบาตร ถือเอาบาตรแล้ว เป็นปัจฉาสมณะไปภายหลังแห่งอุปัชฌาย์ อย่าเดินไปให้ไกลนัก อย่าให้ใกล้นัก คะเนพออุปัชฌาย์เหลียวมาพูดด้วย ก้าวไปก้าวหนึ่งสองก้าวก็ถึง บาตรอุปัชฌาย์ร้อนหรือเต็มด้วยข้าวต้มหรือข้าวสวย พึงรับบาตรอุปัชฌาย์ เปลี่ยนบาตรของตนให้อุปัชฌาย์ เมื่ออุปัชฌาย์พูดอยู่ อย่ากล่าวคำสอดแทรกขึ้นในระหว่าง ๆ เมื่ออุปัชฌาย์กล่าวคำใกล้ต่ออาบัติ ก็ทำดุจถามว่า กล่าวเช่นนี้ควรหรือไม่เป็นอาบัติหรือ ไม่ห้ามเสีย อย่าห้ามด้วยคำกระโชกกระชั้น เมื่อจะกลับจากบ้าน พึงกลับก่อนแล้วปูอาสนะไว้ ตั้งน้ำล้างเท้าตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าไว้ท่าแล้ว ลุกไปรับบาตรจีวร พึงให้ผ้าผลัดนุ่ง รับผ้านุ่งมา ถ้าจีวรชุ่มด้วยเหงื่อไซร้ พึงตากเสียในที่ร้อนครู่หนึ่ง แต่อย่าตากทิ้งไว้ในที่ร้อนให้นานแล้วพึงพับเสีย เมื่อจะพับจีวรพึงเหลื่อมมุมข้างหนึ่งให้กินมุมข้างหนึ่งสัก ๔ นิ้ว แล้วจึงพับอย่าให้หักกลาง พึงทำประคดเอวไว้ในขนดจีวร

ถ้าบิณฑบาตมีอยู่ อุปัชฌาย์ใคร่จะฉันไซร้ พึงให้น้ำแล้วพึงน้อมบิณฑบาตรเข้าไป พึงถามอุปัชฌาย์ด้วยน้ำฉัน อุปัชฌาย์ฉันแล้ว พึงให้น้ำแล้วพึงรับบาตรมาทำให้ต่ำ อย่าให้ครูดสีล้างเสียทำให้หมดน้ำด้วยดีแล้ว จึงตากไว้ในที่ร้อนครู่หนึ่ง แต่อย่าตากบาตรทิ้งไว้ในที่ร้อนให้นานแล้ว พึงเก็บบาตรจีวรเสีย เมื่อจะเก็บบาตรและจีวร พึงเก็บดังกล่าวแล้วในเสนาสนวัตต์นั้นเถิด เมื่ออุปัชฌาย์ลุกแล้ว พึงเลิกอาสนะ เก็บน้ำล้างเท้าตั้งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าเสีย ถ้าที่นั้นรกด้วยหยากเยื่อไซร้ พึงกวาดแผ้วเสีย

ถ้าอุปัชฌาย์ใคร่จะอาบน้ำไซร้ พึงตกแต่งน้ำอาบให้ ถ้าต้องการด้วยน้ำเย็น พึงตกแต่งน้ำเย็นให้ ถ้าต้องการด้วยน้ำร้อนพึงตกแต่งน้ำร้อนให้ ถ้าอุปัชฌาย์ใคร่จะเข้าเรือนไฟไซร้ พึงบดจุรณ์แช่ดินทาหน้าไว้แล้วถือตั่งสำหรับเรือนไฟตามหลังอุปัชฌาย์ไป แล้วให้ตั่งรับจีวรมาเก็บไว้ที่สมควรข้างหนึ่ง พึงให้จรณ์ ให้เดินทาหน้าถ้าอุตสาหะอยู่ พึงเข้าไปในเรือนไฟด้วย เมื่อเข้าไปพึงปฏิบัติดังกล่าวแล้ว ในชันตาฆรวัตต์เถิดพึงทำบริกรรมบีบนวดให้

อุปัชฌาย์ในเรือนไฟ เมื่อจะออกมา พึงปฏิบัติดังกล่าวแล้วในชันตาฆรวัตต์เถิด พึงทำบริกรรมขัดสีให้อุปัชฌาย์ในน้ำด้วย อาบน้ำแล้วพึงขึ้นมาก่อน ทำตัวของตนให้หมดน้ำแล้วจึงนุ่งผ้าแล้วพึงเช็ดน้ำที่ตัวอุปัชฌาย์แล้ว พึงให้ผ้านุ่งให้ผ้าสังฆาฏิแล้ว พึงถือเอาตั่งสำหรับเรือนไฟมาตั้งไว้ก่อน พึงตั้งน้ำล้างเท้าตั่งรองเท้ากระเบื้องเช็ดเท้าไว้ท่า พึงถามอุปัชฌาย์ด้วยน้ำฉัน

ถ้าใคร่จะเรียนบาลี ก็พึงให้อุปัชฌาย์แสดงบาลีขึ้น ถ้าใคร่จะไต่ถามเรียนอรรถกถา ก็พึงไต่ถามเรียน

อุปัชฌาย์อยู่ในวิหารกุฎีใด ถ้าวิหารกุฎีนั้นรกด้วยหยากเยื่อ ถ้าอุตสาหะอยู่ พึงชำระปัดกวาดเสียเมื่อจะชำระกุฎี พึงปฏิบัติดังกล่าวแล้วในเสนาสนวัตต์จงทุกประการ จนถึงตักน้ำไว้ในหม้อชำระเถิด

ถ้าความกระสันไม่ยินดีในพรหมจรรย์อยากสึกเกิดขึ้นแก่อุปัชฌาย์ไซร้ ให้สัทธิวิหาริกพึงพาไปเที่ยวในที่อื่น หรือวานภิกษุอื่นให้พาไปเที่ยวเสีย หรือทำธรรมกถาน้าวหน่วงให้อุปัชฌาย์หายกระสัน ถ้าความรำคาญรังเกียจสงสัยเกิดขึ้นแก่อุปัชฌาย์ ให้สัทธิวิหาริกพึงบรรเทาเสีย หรือวานภิกษุอื่นให้ช่วยบรรเทาเสีย หรือทำธรรมกถาให้อุปัชฌาย์รำงับเสีย ถ้าทิฏฐิความเห็นผิดเกิดขึ้นกับอุปัชฌาย์ไซร้ ให้สัทธิวิหาริกว่ากล่าวให้สละเสีย หรือวานภิกษุอื่นให้ว่ากล่าวให้เสียสละ หรือทำธรรมกถาให้อุปัชฌาย์รำงับเสีย

ถ้าอุปัชฌาย์ต้องครุธรรม คือสังฆาทิเสส เป็นผู้ควรปริวาส หรืออยู่ปริวาส ต้องอันตราบัติ เป็นผู้ควรมูลายปฏิกัสสนะ หรืออยู่ปริวาสแล้วเป็นผู้ควรมานัตต์ หรืออยู่มานัตแล้วเป็นผู้ควรอัพภานกรรม กิจเหล่านี้ให้สัทธิวิหาริก พึงทำความขวนขวายว่า ไฉนสงฆ์จะพึงให้ปริวาสและมูลายปฏิกัสสนะ และมานัตต์และอัพภาน แก่อุปัชฌาย์ ดังนี้

ถ้าสงฆ์ใคร่จะทำตัชชนียกรรม หรือนิยสกรรม หรือปัพพาชนียกรรม หรือปฏิสารณียกรรม หรืออุกเขปนียกรรมสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่อุปัชฌาย์ไซร้ ให้ สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ไฉนสงฆ์จะไม่พึงทำกรรมแก่อุปัชฌาย์ หรือจะน้อมไปเพื่อเป็นกรรมเบาดังนี้ ถ้ากรรมนั้นสงฆ์ทำแก่อุปัชฌาย์แล้วไซร้ ให้สัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายว่า ไฉนอุปัชฌาย์จะพึงปฏิบัติชอบ สงฆ์จะพึงรำงับกรรมนั้นให้ดังนี้

ถ้าจีวรแห่งอุปัชฌาย์จะต้องซัก หรือจีวรอุปัชฌาย์จะต้องทำ หรือน้ำย้อมอุปัชฌาย์จะต้องต้ม หรือจีวรอุปัชฌาย์จะต้องย้อม กิจเหล่านี้ให้สัทธิวิหาริกพึงทำให้ หรือสัทธิวิหาริกพึงทำความขวนขวายในกิจเหล่านี้ เมื่อจะย้อมจีวรแห่งอุปัชฌาย์ พึงย้อมพลิกกลับไปมาด้วยดี

เมื่อตากแล้วน้ำย้อมในจีวรยังไม่ขาด อย่าเพ่อหลีกไปเสีย เฝ้าอยู่ก่อน

ไม่บอกอุปัชฌาย์ก่อน อย่าให้บาตรให้จีวรให้บริขารและโกนผมให้ และทำบริกรรมให้ และทำความขวนขวายให้แก่คนบางคนและอย่ารับบาตรรับจีวรรับบริขารคนบางคน และอย่ายังคนบางคนให้โกนผมให้ทำบริกรรมให้ ให้ทำความขวนขวายให้แก่ตน และอย่าเป็นปัจฉาสมณะ ตามหลังคนบางคน อย่าถือเอาคนบางคนมาเป็นปัจฉาสมณะ อย่านำบิณฑบาตรไปให้แก่คนบางคนอย่าให้คนบางคนนำบิณฑบาตมาให้ ซึ่งว่าคนบางคนนั้น ประสงค์เอาคนที่เป็นวิสภาคไม่ชอบแก่อุปัชฌาย์ ต้องบอกอุปัชฌาย์ก่อน จึงทำการเหล่านี้ได้

และไม่บอกลาอุปัชฌาย์ก่อน อย่าพึงเข้าไปบ้าน อย่าพึงไปป่าช้า เพื่อจะอยู่หรือจะดู อย่าพึงไปสู่ทิศ ใคร่จะเข้าไปบ้านหรือบิณฑบาต หรือด้วยกิจอื่น พึงบอกอุปัชฌาย์ก่อนจึงเข้าไป ถ้าอุปัชฌาย์ปรารถนาจะลุกขึ้นแต่เช้าไปยังที่ภิกขาจารไกลไซร้ อุปัชฌาย์ก็พึงบอกว่าภิกษุหนุ่มจงเข้าไปบิณฑบาตรเถิด ดังนี้ก่อนแล้วจึงไป เมื่อไม่บอกดังนี้แล้วไปเสีย สัทธิวิหาริกไปที่บริเวณไม่เห็นอุปัชฌาย์จะเข้าไปบ้านก็ควร ถ้าแม้ว่าเข้าไปเห็นเข้าไซร้ ตั้งแต่ที่เห็นจะบอกลาก็ควรสัทธิวิหาริกใคร่จะหลีกไปทิศที่อื่น พึงบอกกาลแล้วอ้อนวอนลา ๓ ครั้ง ถ้าอุปัชฌาย์อนุญาตเป็นความดี ถ้าไม่อนุญาตไซร้ แม้เมื่ออาศัยอุปัชฌาย์อยู่ อุเทศหรือปริปุจฉาหรือกัมมัฏฐาน หรือปรารภความเพียรเหล่านี้ไม่บริบูรณ์ อุปัชฌาย์เป็นพาลไม่ฉลาด เป็นแต่ไม่ยอมให้ไปด้วยใคร่จะให้อยู่ในสำนักตนอย่างเดียวเท่านั้น อุปัชฌาย์เช่นนี้แม้ห้ามอยู่ จะไปก็ควร

ถ้าอุปัชฌาย์เป็นไข้ไซร้ พึงอุปัฏฐากตลอดชีพพึงคอยท่าอยู่กว่าจะหายไข้ อย่าพึงไปในที่ใด ถ้าภิกษุผู้อุปัฏฐากอื่นมีอยู่ไซร้ พึงแสวงหายาให้ไว้ในมือภิกษุนั้นแล้ว บอกว่าเธอองค์นี้จักอุปัฏฐากแล้วจึงค่อยไป สัทธิวิหาริกจะพึงปฏิบัติดีในอุปัชฌาย์ทั้งหลายอย่างไร นี้แลเป็นอุปัชฌายวัตต์แห่งสัทธิวิหาริกดังนี้แล

อุปัชฌายวัตต์ จบ

ในอาจริยวัตต์ ความว่า อันเตวาสิกผู้ถือนิสัยอยู่ด้วยอาจารย์ พึงปฏิบัติชอบในอาจารย์ ความปฏิบัติชอบในอาจารย์เหมือนอุปัชฌายวัตต์ทุกประการ

อาจริยวัตต์ จบ

เขมสรณคมน์

โย จ พุทฺธญฺจ ธมฺมญฺจ สงฺฆญฺจ สรณํ คโต
จตฺตาริ อริยสจฺจานิ สมฺมปฺปญฺญาย ปสฺสติ
ทุกฺขํ ทุกฺขสมุปฺปาทํ ทุกฺขสฺส จ อติกฺกมํ
อริยญฺจฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ทุกฺขูปสมคามินํ
เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ
เอตํ สรณมาคมฺม สพฺพทุกฺขา ปมุจฺจตีติ

บัดนี้จักแสดงเขมสรณคมน์ ตามนิยมโวหารว่าถึงที่พึ่งอันประเสริฐกำจัดภัยได้จริง ดังนี้ ก็แลเนื้อความแห่งพระคาถานี้มีอัตถะและธรรมอันเรียบร้อยไม่น้อยไม่มาก ไม่ยากไม่ง่าย พอสมควรแก่ปัญญาของผู้ที่ต้องประสงค์ สมควรเป็นพุทธภาษิตแท้ ถ้าตรองได้ความชัดใจจริง ก็อาจจะเป็นที่พึ่งกำจัดทุกข์ภัยได้จริงด้วย แปลเนื้อความตามพระคาถาว่า บุคคลผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้าและพระธรรมพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกกำจัดภัยได้จริง และเห็นอริยสัจจ์ทั้ง ๔ ด้วยปัญญาโดยชอบ คือเห็นทุกข์ และเห็นเหตุอันให้ทุกข์เกิดขึ้น และเห็นความพ้นทุกข์ และเห็นมรรคามีองค์อวัยวะ ๘ เป็นอุบายทางปฏิบัติให้ถึงความพ้นทุกข์นั่นแลเป็นที่พึ่งอันเกษมประเสริฐ นั่นแลเป็นที่พึ่งอันอุดมสูงสุด ผู้ถึงที่พึ่งนั่นแล ย่อมพ้นจากทุกข์ภัยทั้งสิ้นได้ ดังนี้

ต่อนี้ไปจักอธิบาย เพื่อเป็นทางดำริของผู้เลื่อมใส ด้วยพระคาถานี้ มีผู้จำทรงทั้งอรรถทั้งแปลได้มาก หากจะมีผู้คัดค้านว่าสรณคมน์เราก็ถึงแล้ว อริยสัจเราก็ได้รู้ได้เห็นได้จำทรงไว้แล้ว ก็ไม่เห็นพ้นจากทุกข์จากภัยอะไรได้

ถามว่า การถึงพระพุทธเจ้านั้น จะถึงอย่างไร ? ทำไฉนจะรู้ตัวของเราว่าเป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าแล้ว ?

แก้ว่า ต้องเข้าใจพุทธภูมิก่อนจึงจะรู้ได้ แท้จริงพระพุทธภูมินั้น มีมากเหลือกำลังปัญญาที่จะยกมาพรรณนาให้สิ้นสุดได้ แต่จะยกมาแสดงเล็กน้อยพอแก่ปัญญาของตน

เราทั้งหลายพึงเข้าใจเถิดว่าความจริงนั่นแหละเป็นพระพุทธภูมิ พระพุทธเจ้าของเรา ท่านให้ความจริงตั้งอยู่แล้วในพระองค์ ความจริงเป็นส่วนของใจ เป็นธรรมอันไม่ตาย พระพุทธเจ้าเป็นผู้พ้นจากทุกข์ เพราะพ้นจากการแก้ไขเหตุความจริง ชีวิตจะเป็นอยู่หรือจะ

ดับไป ก็ไม่ต้องแก้ไข ความไม่เที่ยงแปรผันก็ไม่มีในพระพุทธเจ้า ความเกิดและความตายก็ไม่มีในพระพุทธเจ้า ชีวิตไม่มีอำนาจที่จะนำความเดือดร้อนให้เกิดแก่พระพุทธเจ้าได้ พระ-องค์จึงเป็นอเนญโช (ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องหวั่นไหว)

ความทุกข์มีมาพระองค์ก็เป็นสุข ความตายมีมาพระองค์ก็ไม่ต้องตาย สภาพของใจแห่งพระพุทธเจ้าเป็นของบริสุทธิ์ไม่รู้จักตาย จักษุ, โสต, ฆานะ, ชิวหา, กาย, มนะของพระองค์ก็ยังไม่มีวิการ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, เครื่องสัมผัส, ธัมมารมณ์ ส่วนดีน่าพึงใจน่าต้องการก็ยังมี ส่วนชั่วน่าเกลียดน่าเป็นที่ไม่พอใจก็ยังมี สัมผัสความกระทบถูกต้องก็ยังมีวิญญาณความรู้วิเศษรู้ตามเหตุแห่งสัมผัสนั้น ๆ ก็ยังมี แต่เป็นธรรมดาพุทธภูมิย่อมพ้นจากการต่อสู้แก้ไข คือ อายตนะภายนอกผู้เหตุ ดีและชั่วก็ตั้งอยู่ตามหน้าที่ของตน อายตนะภายในผู้ผลก็ตั้งอยู่ตามหน้าที่ของตน ส่วนใจผู้เสวยผู้บริสุทธิ์ก็อยู่ตามหน้าที่ของตน ไม่ปะปนกันพระองค์จึงเป็นฉฬังคุเบกขา คือไม่หวั่นไหวต่ออารมณ์ทั้ง ๖ เพราะความจริงอย่างเดียว

อีกนัยหนึ่ง ธรรมดาพุทธภูมิ ย่อมรู้จักทุกข์ ย่อมรู้จักความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยเพราะเหตุมีอาสวักขยญาณ รู้ความสิ้นอาสวะ อาสวะนั้นใช่อื่น คือวัตถุภายนอก ๖ ประการนั้นเอง ความที่ไม่รู้เท่าตามความเป็นจริงอย่างไร เป็นตัวโมหะ ปิดทางปัญญา จึงเกิดความละโมภ ยึดเข้ามา เหนี่ยวเข้ามา สะสมหมักหมมไว้ที่ใจ จึงเกิดธาตุบูด ธาตุเปรี้ยว ธาตุเมาขึ้น จึงมีนามสมมติตามอาการแห่งเมานั้น ๆ ว่า กาม, ภวะ, ทิฏฐิ, อวิชชา ท่านจึงเทียบด้วยของดองให้ชื่อว่าอาสวะ เพราะอาสวะนั้นเป็นเหตุ เมื่อวิการไปในส่วนกาม ก็ให้เกิดรักใคร่ยินดีชอบใจบางสิ่ง ให้เกิดความโกรธแค้นเกลียดชังเศร้าโศกเสียใจบางอย่าง พระพุทธ-เจ้าท่านมีอาสวักขยญาณ คือดวงปัญญา รู้จักเหตุปัจจัยว่าอายตนะภายในภายนอกกลับกลอกผลัดเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เป็นเหตุเป็นผลวนเวียนเป็นวัฏฏะ หาที่สิ้นสุดมิได้ เมื่อท่านจับเหตุได้แล้ว ก็ตั้งความเพียรแก้ที่เหตุจนตัวเหตุนั้น ๆ กลายเป็นผลไปทั้งสิ้น เพราะความจริง เมื่อมีแต่ผลคือดับเหตุได้แล้ว ถึงสมัยที่วัตถุภายในภายนอกเหล่านั้น ๆ เกิดวิบัติไปตามธรรมดาของตน ๆ ใครจะเป็นผู้รับความเศร้าโศกเสียใจ เพราะมีแต่ผลอย่างเดียวทั่วไป เมื่อปัญญาตรวจจับเหตุแก้เหตุอยู่นั้นเรียกว่ามัคคสมาธิ เมื่อผลปรากฏขึ้นเต็มที่แล้วเรียกว่าผลสมาธิอาศัยผลสมาธิเกิดแล้ว จึงมีอาสวักขยญาณปัญญาซึ่งเจืออยู่ในสมาธิ มีอาการดังนี้

การที่แสดงมานี้ ประสงค์จะให้เข้าใจในพุทธภูมิโดยสังเขป พอสมควรที่ผู้ปฏิบัติจะตรองตามได้ ไม่สู้ลึกซึ้งเหลือเกิน เมื่อเข้าใจส่วนนี้ได้แล้ว พุทธภูมิส่วนอื่น ก็คงจะเข้าใจได้ตามที่ได้ยินได้ฟังต่อ ๆ ไป

การถึงพระพุทธเจ้านั้น คือแปลงใจของเราให้ใสสะอาดดังดวงจันทร์ ที่ไม่มีมลทิน ฉายเงามาแต่ความจริงให้เป็นไปตามพุทธภูมิ การที่จะแปลงใจให้ใสนั้นก็ต้องให้ตรองตามคำสอนของพระพุทธเจ้า คือให้ดูในตัวเรานี้เอง ทุก ๆ สิ่งอะไรเป็นของสมคิดสมประสงค์มีแต่ความแปรผันกลับกลายอยู่ทุกสิ่งทุกอย่าง มีความเจริญขึ้นและเสื่อมไป มีความรวบรวมกันและพลัดพรากจากกัน มีความเกิดและความดับ มีแต่ความเอะอะวุ่นวายขึ้น ๆ ลง ๆ ทั่วไป ให้ความปรารถนาขัดข้องอยู่ทุกเงื่อน แม้จะมีความรื่นเริงสมหวังบ้าง ก็เป็นของไม่ยั่งยืนแน่นอน และมีความปรารถนาอันไม่สมประสงค์ดังเปลวเพลิงเผาผลาญอยู่เป็นนิตย์ น่าเบื่อน่ารำคาญจริง ๆ ความเจริญและความสวยความงามของโลกไม่ทนทาน เปรียบดังพลุและตะไลได้กำลังแต่เชื้อและไฟ ก็มีสีสุกใสรุ่งเรืองน่าดูน่าชม บัดเดี๋ยวใจพอสิ้นกำลังของเชื้อและไฟแล้ว ก็ร่วงโรยอันตรธานไป สิ่งทั้งปวงเป็นของไม่เที่ยงกลับกลายทั่วไป เมื่อตรวจดูเห็นความไม่เที่ยงของโลกชัดใจแล้วต้องกลับพิจารณาดูคำสอนของพระพุทธเจ้า อะไรเป็นของไม่เที่ยงไม่จริงมีอยู่หรือสิ่งที่เห็นว่าไม่เที่ยงแปรผันไปนั่นแหละ คำสอนของพระพุทธเจ้าไม่แปรผันไปตาม เที่ยงยั่งยืนอยู่เป็นนิตย์ เป็นต้นว่าศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าก็เป็นของเที่ยงของจริงยั่งยืนอยู่เป็นนิตย์ เมื่อชัดใจว่าศีลสมาธิปัญญาเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นของเที่ยงของจริง ยั่งยืนอยู่ทุก เมื่อแล้ว ก็พึงแปลงกายแปลงวาจาแปลงใจของตนให้เป็นศีล ให้เป็นสมาธิให้เป็นปัญญา ให้เป็นของเที่ยงของจริงไปตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นเถิด สิ่งที่เราเห็นว่าไม่เที่ยงทั้งสิ้นนั่นแหละ ของเที่ยงแอบแนบอยู่ด้วย ของที่เห็นว่าไม่เที่ยงนั้น ฉายเงามาแต่ของเที่ยง ของไม่เที่ยงไม่จริงแสดงตัวไม่ได้ ของเที่ยงของจริงจึงแสดงตัวให้เห็นได้ เป็นแต่ผู้ดูไม่เข้าใจ เอาแต่ของไม่เที่ยงไม่จริงไปดู คือเอาสัญญาเก่าไปดู จึงเห็นแต่ของไม่เที่ยงไม่จริงตามเรื่องสัญญาเก่าแห่งตนเท่านั้น เมื่ออยากจะดูของเที่ยงของจริง พึงแปลงใจของตัวให้รู้จักทุกข์ ให้รู้จักความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

อะไรเป็นทุกข์ ?	เราแหละเป็นทุกข์
อะไรเป็นเรา ?	ใจแหละเป็นเรา
อะไรเป็นใจ ?	กลางแหละเป็นใจ

อะไรเป็นกลาง? ระหว่างขันธ์ ธาตุ อายตนะ อินทรีย์ อริยสัจ ปฏิจจสมุปบาท คือความรู้นั้นแหละเป็นกลาง

ถ้าอย่างนั้นความรู้นั้นหรือเป็นทุกข์ ?

จ้ะ ความรู้นั้นแหละ เป็นทุกข์ด้วย เป็นสุขด้วย เป็นไม่ทุกข์ไม่สุขด้วย หมายเวทนา

อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้ความรู้เป็นทุกข์ เป็นสุข ไม่เป็นทุกข์ ไม่สุขเล่า?

ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, รูป, เสียง, กลิ่น, รส, เครื่องสัมผัสเป็นเหตุด้วย เป็นปัจจัยด้วย ให้ความรู้เป็นทุกข์เป็นสุขเป็นไม่ทุกข์ ไม่สุข หมายเวทนาเกิดแต่อามิส คือวัตถุภายนอกเป็นเหตุ ชื่อว่าอามิสทุกข์อามิสสุข ทุกข์สุขมีน้ำหนักเท่ากัน ราคาเดียวกัน ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ ไม่ต้องการอามิสทุกข์อามิสสุข

มีใจความว่า เมื่อรูป, เสียง, กลิ่น, รส, เครื่องสัมผัส เป็นเหตุ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ต้องเป็นผล แล้วกลับเป็นเหตุ ใจเป็นผล ให้ทุกข์สุข อุเบกขามีขึ้นที่ใจ เพราะไหลมาแต่เหตุจึงกลายเป็นธัมมารมณ์คู่ของใจต่อไป เพราะทุกข์สุขเป็นเจ้าของแห่งใจได้แล้ว ใจจึงกลับเป็นเหตุอีก คือเป็นตัวตัณหาอุปาทานทีเดียว ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ต้องเป็นผล แล้วกลับเป็นเหตุให้รูป, เสียง, กลิ่น, รส, เครื่องสัมผัส เป็นผล วนกันอยู่อย่างนี้ ไม่มีที่สิ้นสุดแม้จะตามค้นหาเงื่อนเบื้องต้นและเบื้องปลายคงจะไม่พบ จะพบอยู่ก็เพียงทุกข์เท่านั้น ใจนั้นแหละให้มิจฉาทิฏฐิเข้ามาเป็นเจ้าของได้ คือความไม่รู้เท่าอารมณ์นั้นเอง ชื่อว่ามิจฉาทิฏฐิ ได้แก่ตัวสัญญาเก่าคอยปรุงคอยกระซิบอยู่เสมอ ๆ บัดเดี๋ยวเห็นสิ่งนั้นดี สิ่งนั้นไม่ดี สิ่งนั้นชอบใจ สิ่งนั้นไม่ชอบใจ ผู้นั้นเป็นญาติ ผู้นั้นเป็นมิตร นั่นเป็นเขา นี่เป็นเรา เราไข้ เราเจ็บ เราดี เราชั่ว เราสวย เรางาม เราได้ เราเสีย เราจักหาย เราจักตาย เหล่านี้เป็นเรื่องความหลงไปตามสัญญาเก่าของตน เป็นมิจฉาทิฏฐิ ล้วนเป็นสมุทัยตัวเหตุให้ผลเป็นทุกข์ทั้งสิ้น ความรู้อย่างนี้ ชื่อว่ารู้ทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

ซึ่งว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั้นเป็นไฉน ?

ความรู้ความเห็น อันสัมปยุตด้วยสัมมาทิฏฐิญาณทัสสนะเป็นญาณของพระพุทธเจ้าอย่างเดียว ผู้อื่นรู้ไม่ได้ สอนไม่ได้ เป็นแต่รู้ตามเห็นตามสั่งสอนไปตาม ปฏิบัติไปตามให้ตรงต่อข้อแนะนำคำสอนของพระพุทธเจ้าเท่านั้น

ในวิภังค์แห่งสัมมาทิฏฐิว่า ทุกฺเข ญาณํ ทุกฺขสมุทเย ญาณํ ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทาย ญาณํ ความรู้ทุกข์ รู้ทุกขสมุทัย รู้ทุกขนิโรธ รู้ปฏิปทาเพื่อถึงทุกขนิโรธ ความรู้ความเห็นอย่างนี้ชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ ความรู้ความเห็นอันสัมปยุตด้วยสัมมา-ทิฏฐินั้นเอง ชื่อว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย

ต่อนี้จะอธิบายตามเงาซึ่งฉายมาแต่พระพุทธภาษิตนั้น พอเป็นทางดำริแก่พุทธ-บริษัทผู้ใคร่ต่อความจริง เพราะคำที่ว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนี้นั้น เป็นของลี้ลับ เหตุปัจจัยของความดับทุกข์นั้นคือองค์มรรคทั้ง ๘ มรรคนั้นแปลว่าทาง ทางนั้นไม่ใช่ทางเดินด้วยยานด้วยเท้า เป็นทางปฏิบัติด้วยกายวาจาใจ แต่ก็ไม่มีอาการไปและอาการมา จะว่าสัมมาทิฏฐิเป็นต้นเป็นทาง กายวาจาใจเป็นผู้เดิน ก็ชื่อว่ามีอาการไป ไม่ชอบ จะว่ากายวาจาใจ ก็ไม่ได้ไปไม่ได้เดิน เป็นแต่ทำให้สัมมาทิฏฐิเป็นต้นมามีขึ้นเป็นขึ้น ก็ชื่อว่ามีอาการมา ไม่ชอบ ความเป็นจริงทุกข์ สมุทัย นิโรธ แต่ละอย่างย่อมเต็มโลกด้วยกัน ส่วนความเห็นผิดและความเห็นชอบแต่ละอย่างก็เต็มโลกด้วยกัน ใครจะไปจะมาไม่ได้ เหตุดับโลกอยู่ด้วยกัน เพราะเหตุนั้นพระโยคาวจรเจ้าผู้แสวงหาของจริงเหล่านี้ จึงไม่ต้องไปเที่ยวหาในประเทศต่าง ๆ ท่านอยู่ที่ไหนก็หาเอาในที่นั้น คือหาเอาค้นเอาที่ตัวนั้นเอง ตัวเราอยู่ที่ไหน อริยสัจก็อยู่ที่นั้น ตัดใจความให้สั้นคืออยู่ที่ใจ สมกับพุทธภาษิตว่า "มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโนเสฏฺฐา มโนมยา" ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจประเสริฐกว่า สำเร็จด้วยใจ ดังนี้ แต่อ่านอย่าเผลอใจนั้นเป็นไปใน ๔ ภูมิ ในที่นี้พูดถึงอริยสัจหมายธรรมทีเดียว คือหมายความที่ใจรู้จักใจ

ความที่รู้ว่าความบริสุทธิ์เป็นส่วนของใจ

ความที่รู้จักวัตถุนั้น ๆ เป็นเหตุเครื่องเกี่ยวเกาะของใจ

ความที่รู้การเกี่ยวเกาะเป็นตัวสังโยชน์

ความที่รู้ความขาดแห่งสังโยชน์ คือขาดแห่งความเกี่ยวเกาะปรุงแต่งเป็นความบริสุทธิ์ของใจ

ความที่รู้จักส่วนของใจ ใจก็หยุดนิ่งสงบเงียบเป็นปรกติขาดอายตนะที่ต่อ หรือขาดสังโยชน์ความเกี่ยวเกาะ ทั้งภายในและภายนอก ก็รู้สึกตัวเองว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และรู้ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ว่าเป็นของบริสุทธิ์ด้วย และรู้ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, เครื่องสัมผัสว่าเป็นของบริสุทธิ์ด้วย คือเห็นจริงเห็นตามความเป็นจริงทุก ๆ อย่าง ความไม่เที่ยงไม่จริงก็อันตรธานหายไปหมด ได้ความสมกับที่มาว่า ทุกข์จะดับก็เพราะความดับแห่งเหตุ แต่ความดับนั้นไม่ได้สูญคือกลายเป็นผลไป ได้แก่เป็นของบริสุทธิ์ไปด้วยกันทั้งสิ้นนั้นเอง

ซึ่งความไม่เที่ยงไม่จริงแสดงตัวได้อยู่นั้น ก็เพราะตัวของเรายังไม่ถึงความเที่ยงความจริง ทุกข์จะตั้งอยู่ได้ ก็เพราะเรายังเป็นตัวทุกข์ อนัตตาจะปรากฏได้แก่เรา ก็เพราะตัวเรายังเป็นอนัตตาอยู่นั้นเอง

ถ้าเราถึงความเที่ยงความจริงได้แล้ว ทุกข์ต้องดับ อนัตตาก็ต้องดับ คงเหลืออยู่แต่ความเที่ยงความจริงซึ่งเป็นส่วนพุทธภูมิ ฉายมาแต่สัมมาทิฏฐิเท่านั้น ซึ่งว่ารู้ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัย ได้ใจความดังที่บรรยายมานี้

ญาณทัสสนะความรู้ความเห็นซึ่งทุกข์และความดับทุกข์ ทั้งเหตุทั้งปัจจัย นี้แหละชื่อว่าสัมมาทิฏฐิ เมื่อสัมมาทิฏฐิมีขึ้นแก่ท่านผู้ใด แม้ท่านผู้นั้นจะดำริสิ่งใดก็ต้องเป็นสัมมาสังกัปโป ท่านจะว่ากล่าวสิ่งใดก็ต้องเป็นสัมมาวาจา ท่านจะประกอบกายกรรมสิ่งใด ก็ต้องเป็นสัมมากัมมันโต ท่านจะเลี้ยงชีพด้วยอาการใดก็ต้องเป็นสัมมาอาชีโว ท่านจะพากเพียรในกิจสิ่งใดก็ต้องเป็นสัมมาวายาโม ท่านจะตั้งสติในอารมณ์ใดก็ต้องเป็นสัมมาสติ ท่านจะตั้งจิตในอารมณ์ใดก็ต้องเป็นสัมมาสมาธิ เป็นอริยมัคคปฏิปทา เมื่อดำเนินตามองค์แห่งมรรคอยู่แล้วความทุกข์จะเกิดมีมาแต่สิ่งอันใด ผู้ที่รู้ทุกข์ความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยได้แล้ว นั่นแหละชื่อว่ายังตนให้เป็นศีลสมาธิปัญญาได้แล้ว จึงชื่อว่าเป็นผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นเขมสรณคมน์ตรงทีเดียว

เมื่อรู้ตนว่าเป็นศีลสมาธิปัญญาชัดใจแล้ว ใครจะแก่ ใครจะเจ็บไข้ ใครจะตาย ความจริงจะแก่ไข้เจ็บตายได้หรือ ศีลสมาธิปัญญาจะแก่ไข้เจ็บตายเป็นหรือปัญญาความรู้ความเห็นซึ่งทุกข์ และความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั่นแหละ เป็นพระพุทธคุณ ตัวทุกข์และความดับทุกข์ทั้งเหตุทั้งปัจจัยนั่นแหละ เป็นพระธรรมคุณ ความปฏิบัติตามจนเกิดความรู้ความเห็นตามพระบรมพุทโธวาทได้นั่นแหละ เป็นพระสังฆคุณ พระรัตนตรัยจึงว่าเนื่องเป็นอันเดียวกัน สมด้วยวักกลิสูตรว่า "โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ" ความว่า ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ดังนี้

ผู้ถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยความรู้ ความเห็นอย่างนี้นั้นแล จึงควรนับว่าผู้ถึงเขมสรณคมน์เป็นที่พึ่งพ้นจากทุกข์ภัยได้จริงตามพุทธภาษิตนี้ และสมด้วยที่มาแห่งอริยธนคาถา เป็นส่วนแสดงอริยทรัพย์ ๔ ประการว่า "ยสฺส สทฺธา ตถาคเต" เป็นต้น ใจความว่าผู้มีความเชื่อมั่นในพระพุทธเจ้า ๑ ผู้มีศีลน่ารักน่าสรรเสริญของพระอริยเจ้า ๑ ผู้มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ ๑ ผู้เห็นตรงในธรรม ๑ ว่าเป็นอริยทรัพย์อันประเสริฐ เพราะความเชื่อในพระพุทธเจ้าเป็นเหตุศีลของท่านผู้นั้นจึงเป็นอริยกันตศีล เพราะศีลเป็นของน่ารักน่าสรรเสริญนั้นเป็นเหตุ และได้ประสบความสำราญด้วยตนเพราะไม่มีเหตุเครื่องเดือดร้อน จึงเกิดความเลื่อมใสในพระสงฆ์คือสุปฏิปนฺโน เพราะความเลื่อมใสในพระสงฆ์นั้นเป็นเหตุ จึงเป็นผู้เห็นตรงในพระธรรม ความที่เห็นตรงในพระธรรมนั้นแหละ จึงชื่อว่าเป็นผู้เห็นทางของตนได้แล้ว เป็นผู้เชื่อตัวเองได้แล้ว เป็นผู้สิ้นความสงสัยในคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แล้ว ท่านจึงสรรเสริญผู้นั้นว่า "อทลิทฺโทติ ตํ อาหุ อโมฆํ ตสฺส ชีวิตํ" บุคคลผู้นั้นเป็นผู้ไม่ยากไม่จน ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้นั้น เป็นชีวิตไม่เปล่าจากคุณจากประโยชน์ดังนี้

วิธีเจริญสมถะ

เมื่อพุทธบริษัท ได้ศึกษาตรวจตรองเข้าใจในไตรสรณคมน์โดยนัยดังบรรยายมานี้แล้ว ปรารถนาเพื่ออจลศรัทธา ควรศึกษาในวิธีสมถะและวิปัสสนาต่อไป ประเภทแห่งสมถะท่านแสดงไว้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคถึง ๔๐ ประการ มีกสิณบริกรรมเป็นต้น พุทธบริษัทก็เคยได้ยินได้ฟังได้เข้าใจกันอยู่โดยมากแล้ว จะแสดงแต่ย่อพอแก่ความชอบใจของตน เห็นว่ามากนักมักให้ฟั่นเฝือ ทำสิ่งเดียวแต่ให้จริงคงเกิดผล เพราะสมถะก็มีประสงค์เอกัคคตารมณ์เป็นข้อสำคัญ แต่เอกัคคตารมณ์ก็มีเป็นสองเงื่อน เอาความว่า มีอารมณ์อันเดียวเงื่อน ๑ มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียวเงื่อน ๑ การทำสมถะชอบใจ อยากให้ทำสติปัฏฐานเท่านั้น ด้วยในสติปัฏฐานปาฐะชี้ความอยู่ว่า เอกายโน ภิกฺขเว อยํมคฺโค เป็นต้น และในพุทธปรวิตกซึ่งโบราณาจารย์ยกพระมหากรุณาธิคุณขึ้นสู่บุคคลาธิฏฐาน เปรียบดังพรหมมารับสมอ้างข้อทรงพระพุทธปริวิตกท่านผูกเป็นคำฉันท์ไว้เพื่อให้จำทรงง่ายว่า "เอกายนํ ชาติขยนฺตทสฺสี มคฺคํ ปชานาติ หิตานุกมฺปี เอเตน มคฺเคน ตรีสุ ปุพฺเพ ตริสฺสเร เจว ตรนฺติ โจฆํ" ดังนี้ ใจความว่า ทางความบริสุทธิ์ สิ้นภพ สิ้นชาติ ข้ามโอฆะ ของสัตว์ทั้งหลาย สติปัฏฐานทางเดียวเท่านี้ ท่านผู้ข้ามแล้วในอดีต หรือท่านผู้จักข้ามในอนาคต หรือท่านผู้ข้ามอยู่ในปัจจุบันบัดนี้ ท่านก็ข้ามโอฆะด้วยสติปัฏฐานทางเดียวนี้เอง ดังนี้

ถึงในที่อื่น ๆ ซึ่งพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ที่ชี้อานิสงส์ในท้ายมหาสติปัฏฐาน ว่าผู้เจริญสติปัฏฐานอย่างช้า ๗ วัน หรือ ๗ เดือน หรือ ๗ ปี คงสำเร็จ ในพุทธคุณก็พรรณนาว่าพระองค์ดำริจิตในสติปัฏฐาน ๔ ยังโพชฌงค์ ๗ ให้เกิดให้มีขึ้น ดูอุปเทศพรรณนาคุณสติปัฏฐานนี้มากมายนัก ควรเชื่อฟังเอาเป็นจริงได้ เพราะพุทธเจ้าเป็นดังแพทย์ชำแหละลูกศรคือความสงสัยของโลกออกได้

จะตั้งอุปมาปัญหาไว้ ต่างว่าเรามีโรคสำคัญเกิดในตัว ได้รับทุกขเวทนาเดือดร้อนมาหลายปีแล้ว รับประทานยามาก็มากแล้ว อาการของโรคก็มีแต่ทรงกับทวีขึ้นเท่านั้น ภายหลังได้พบหมอวิเศษควรนับถือ หมอนั้นได้บอกว่าโรคนี้เราได้เป็นมาก่อนแล้ว เราได้ยาขนาน

นี้มารับประทาน โรคของเราก็หาย เราได้ให้ทานแก่ผู้อื่นซึ่งเป็นโรคอย่างเดียวกันเช่นนี้ รับประทานก็หาย นับด้วยร้อยด้วยพันเป็นอันมาก ท่านอุตส่าห์รับประทานยาขนานนี้ไปเถิด สัก ๘ วันก็จะหาย ถ้าโรคสันกินลึกถึงสมองกระดูกแล้ว ท่านรับประทานยานี้ไป ๗ เดือน หรือ ๗ ปี คงหายขาดทีเดียว เมื่อเป็นอย่างนี้เราจะควรทำตามคำสั่งของหมอหรือไม่ ?

สติปัฏฐานนั้น แปลว่า ที่ตั้งแห่งสติ สติคือความระลึก ระลึกที่กายชื่อว่า กายานุปัสสนา ระลึกที่เวทนา ชื่อว่าเวทนานุปัสสนา ระลึกที่จิตชื่อว่าจิตตานุปัสสนา ระลึกที่ธรรมชื่อว่าธัมมานุปัสสนา ระลึกที่สิ่งอื่นไปจากนี้ ไม่นับว่าเป็นสติปัฏฐาน แสดงสติปัฏฐานในที่มาต่าง ๆ มักมีโดยมากว่า "กาเย กายานุปสฺสี, เวทนาสุเวทนานุปสฺสี, จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี, ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี" ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย เห็นซึ่งเวทนาในเวทนาทั้งหลาย เห็นซึ่งจิตในจิต เห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลาย ดังนี้

ถ้าจะแบ่งกายนอกกายใน เวทนานอกเวทนาใน จิตนอกจิตใน ธรรมนอกธรรมในเป็นการลำบาก กลัวจะยุ่งแก่ผู้ปฏิบัติ จะชี้พอให้เห็นว่าเป็นการยาก คำที่ว่ากายนั้นหมายเอาสกลกายทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้นจะชี้เอากายคนอื่นเป็นกายนอก กายของเราเป็นกายในก็ถูก, จะชี้ว่าสกลกายทั้งก้อนนี้เป็นกายนอก, เอกเทศของกายคือ ลมหายใจ หรือส่วนของกายมีผมขนเป็นต้น เป็นกายในก็ถูก, รูปนอกคือมหาภูตรูป เอาเป็นกายนอก, รูปอาศัยคืออุปาทายรูปเอาเป็นกายในก็ถูก หรือบรรดากองรูป คือสกลกายทั้งสิ้นของตน หรือของผู้อื่นก็ตามเป็นกายนอก, กายที่อยู่กับใจจะเป็นกายของตนหรือกายของผู้อื่นก็ตาม ซึ่งหลับตาเสียแล้วก็ยังเห็นได้นั้น เป็นกายในก็ถูก ส่วนเวทนาและจิตและธรรมก็มีประเภทต่าง ๆ อย่างเดียวกัน จึงเห็นว่าเป็นการยากจะพาให้ฟั่นเฝือ วิจิกิจฉาจะข่มเหงมากไป ให้ถือเอาในที่ว่าสกลกาย หรือรูปกายทั้งสิ้น เบื้องต่ำแต่พื้นเท้าขึ้นมา เบื้องบนแต่ศีรษะลงไป ชื่อว่ากายนอก กายนอกทั้งปวงนั้น เมื่อกุลบุตรตรวจดูให้เข้าใจลักษณะประเภทอาการสีสัณฐานชัดใจแล้ว รูปเหล่านั้นก็เข้าไปตั้งอยู่ที่ใจ เมื่อเราจะเพ่งดูรูปกายเหล่านั้น ก็ไม่ต้องไปเพ่งดูในที่อื่น ดูอยู่ที่ใจเท่านั้น ก็อาจจะเห็นรูปกายทั้งปวงได้ ถึงหลับตาเสียเพ่งดู ก็อาจจักเห็นรูปกายทั้งปวงได้ เพราะเป็นรูปกายในแล้ว การที่พิจารณาเห็นรูปกาย ซึ่งมีอยู่ที่ใจอย่างนี้ ชื่อว่าเห็นกายในได้ในบทว่า กาเย กายานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งกายในกาย

ส่วนเวทนานอกนั้น หมายเอาเวทนาเกิดแต่เหตุคือสัมผัส เพราะสุขทุกข์อุเบกขาจะมีขึ้นต้องอาศัยเหตุ ๓ คือ ใจ ๑ ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย ๑ รูป, เสียง, กลิ่น, รส,

เย็นร้อนอ่อนแข็ง ๑ ประชุมกันเข้าชื่อว่าสัมผัส สุขทุกข์อุเบกขาซึ่งเกิดแต่สัมผัสทั้งสิ้น ชื่อว่าเวทนานอก เวทนานอกทั้งปวงนั้น ย่อมเข้าตั้งอยู่ที่ใจไม่ต้องอาศัยสัมผัสภายนอก เมื่อเพ่งที่ใจก็อาจจักเห็นเวทนาทั้งปวงซึ่งมีอยู่ที่ใจ อย่างนี้ชื่อว่าเวทนาใน ได้ในบทว่า เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย

ส่วนจิตนอกนั้น หมายเอาจิตที่รู้ไปในอารมณ์ต่าง ๆ คือ รู้สกลกาย มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น หรือรู้ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หรือรู้ทั่วไป ณ ภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัสธัมมารมณ์เป็นต้น หรือรู้เวทนาทั้งปวงเหล่านี้เป็นต้น ชื่อว่า จิตนอก ความรู้สิ่งทั้งปวงเหล่านั้นย่อมเข้าไปตั้งอยู่ที่จิต คือ ความคิดความนึก เมื่อเพ่งอยู่ที่จิตอย่างเดียว ก็จักเห็นจิตทั้งปวงมารวมอยู่ที่จิต คือรู้คิดรู้นึกนั้นเอง อย่างนี้ชื่อว่าจิตใน ได้ในบทว่า จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งจิตในจิต

ส่วนธรรมนอกนั้น ได้แก่อนุปัสสนาทั้ง ๓ คือรูปธรรม ได้แก่กายานุปัสสนา นามธรรมได้แก่เวทนานุปัสสนา จิตตานุปัสสนานั่นเอง ชื่อว่า นามธรรมนอก เพราะกายและเวทนาและจิตเหล่านี้ ยังเป็นรูปส่วนหยาบอยู่ จึงชื่อว่าธรรมนอก ธรรมนอกทั้งปวงย่อมรวมเข้าประชุมที่ใจ ส่วนหยาบดับหมดไป คงเหลืออยู่แต่ส่วนละเอียด คือตัวธรรมดาเท่านั้น อย่างนี้ชื่อว่าธรรมใน ได้ในบทว่า ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสี ผู้มักตามเห็นซึ่งธรรมในธรรมทั้งหลาย

การแสดงสติปัฏฐาน ๔ ให้เป็น ๔ ส่วนอย่างนี้ยังเป็นทางอ้อมห่างเหินต่อความเป็นจริง เพราะสติมีอย่างเดียว มีธรรมเป็นประธาน ส่วนจิตเป็นจิต ส่วนเวทนาเป็นเจตสิก ส่วนกายเป็นรูป จิต เจตสิก รูปฉายมาแต่ธรรมซึ่งเป็นประธาน เพราะเหตุนั้น เมื่อสติตั้งอยู่ที่กาย เวทนาและจิตก็ตั้งอยู่ที่กายด้วย เมื่อกายนอกซึ่งเป็นส่วนหยาบดับไป คงเหลืออยู่แต่กายใน ซึ่งเป็นส่วนละเอียด คือแสดงอาการเย็นร้อนอ่อนแข็งได้ จึงนับเป็นเวทนา เมื่อสติตั้งอยู่ที่เวทนา จิตและเวทนาและกายส่วนละเอียด ก็ตั้งอยู่ที่เวทนาด้วย เพราะเหตุนั้น เวทนานุปัสสนา จะนับว่าอรูปกรรมฐานทีเดียวยังไม่ได้ จะว่ารูปกรรมฐานทีเดียวก็ไม่ควร ด้วยอัชฌัตติกสุขุมรูปยังปรากฏอยู่ แต่ละเอียดเหลือเกิน ควรจะเรียกว่าโคตรภูจิตของอรูปกรรมฐานได้อยู่ เมื่ออัชฌัตติกสุขุมรูปดับ คงเหลืออยู่แต่จิต คือความรู้คิดรู้นึก เมื่อสติตั้งอยู่ที่จิต ส่วนรูปดับหมดไปไม่ปรากฏควรนับว่า อรูปกรรมฐานแท้ แต่ถึงอย่างนั้นส่วนรูปที่ละเอียดเนื่องมาแต่กายและเวทนา ก็คงยังมีอยู่ แต่ไม่ปรากฏ ท่านจึงไม่นับว่าเป็นรูปกรรมฐาน เมื่อจิตนอกที่เนื่องมาแต่เวทนาดับหมดไป คงเหลืออยู่แต่ธรรม เมื่อสติตั้งอยู่ที่ธรรม คือตั้งอยู่ที่

ตัวประธานเดิม ชื่อว่าธัมมานุปั่สสนา ก็ยังนับว่าเป็นอรูปกรรมฐานอยู่ เพราะนามธรรมส่วนละเอียดยังปรากฏอยู่ แต่ถึงอย่างนั้น ธัมมานุปั่สสนาอย่างที่แสดงมานี้ จะนับว่าเป็นอุฏฐานคามินีวิปั่สสนา หรือ โคตรภูจิตก็ควรเพราะเป็นองค์สัมมาสติแล้ว

ส่วนที่ควรนับว่าสติปั๏ฐานแท้ ได้ในอนุปั่สสนาทั้ง ๒ เบื้องต้น คือกายานุปั่สสนา เวทนานุปั่สสนา อาการแห่งสติขับให้เห็นเป็นกายนอกกายใน เวทนานอก เวทนาใน เพียงเท่านี้ควรนับว่าสติปั๏ฐาน เพราะเห็นสภาพเห็นปรกติควรนับว่าตัวอธิศีลแท้ เมื่อถึงจิตตานุปั่สสนาแล้ว อารมณ์มากมารวมลงในที่แห่งเดียว จึงควรนับว่าสติสัมโพชฌงค์ เพราะอารมณ์รวมจึงเป็นเหตุให้ตรัสรู้ ควรนับได้ว่าเป็นตัวอธิจิตแท้ ครั้นถึงธัมมานุปั่สสนา จึงนับว่าเป็นองค์แห่งสัมมาสติมัคคสมาธิ ตัวอธิปั่ญญาตรงทีเดียว แสดงสติปั๏ฐานนัยนี้ ผู้ฟังงงไม่เข้าใจ การไม่เข้าใจนั้นก็เพราะความเห็นเดิมว่าสติปั๏ฐาน มี ๔ อย่าง ๔ หมวด ๔ ก้อน การแสดงมานี้ ไม่ได้หมายความอย่างนั้น หมายความว่าธรรม, จิต, เวทนา, กาย เป็นอันเดียวกันก้อนเดียวกัน ธรรมนั้นเป็นประธานฉายออกมาเป็นจิต เป็นเวทนา เป็นกาย เป็นตัวสังขาร เพราะเป็นสังขารนั้นเองจึงดับได้ ใช่จะดับไปที่ไหน กายดับก็เป็นเวทนา เวทนาดับ ก็เป็นจิต จิตดับก็เป็นธรรม เมื่อเป็นธรรมแล้วไม่มีอาการดับเพราะเป็นตัววิสังขาร ดับได้แต่สังขารธรรมส่วนเดียว สมกับด้วยพุทธภาษิตว่า สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา, สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ตัวสังขารธรรมนั้นเอง เป็นตัวอนัตตา สมกับที่มาว่า ยทนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตํ อนตฺตา วิสังขารในที่อื่นจะเห็นว่าเป็นอนัตตาด้วยก็ควร แต่ในธัมมานุปั่สสนานี้ ไตรลักษณ์เดินถึงโคตรภูจิตเท่านั้น เพราะยังเป็นสังขาร เมื่อโคตรภูจิตแสดงตัวเป็นอนัตตาแล้วก็สิ้นเรื่องไตรลักษณ์ ต่อนั้นไปเป็น

วิสังขารธรรมแท้ เป็น	อัตตทีปา อัตตสรณา ธัมมทีปา ธัมมสรณา	เป็นธรรมฐิติ

ธรรมนิยาม เป็นอชาตึ อชราพยาธึ อมตํ นิพฺภยํ คตา สมกับคำว่า เตสํ วูปสโม สุโข

แสดงประเภทแห่งสติปั๏ฐาน พอเป็นแผนที่หรือภูมิศาสตร์ แก่กุลบุตรผู้ใคร่ต่อความศึกษาโดยสังเขปเพียงเท่านี้ ต่อนี้จะแสดงวิธีเจริญสติปั๏ฐาน เป็นทางปฏิบัติของกุลบุตร

ผู้หวังต่อความสิ้นทุกข์จริง เมื่อได้ประสบหนังสือนี้แล้ว จะได้ตรองปฏิบัติตาม เมื่อมีอุปนิสัยแก่กล้าก็จะได้บรรลุธรรมาภิสมัย ข้ามโอฆะได้ตามพุทธภาษิต

เมื่อกุลบุตรผู้มีศรัทธา ปรารถนาจะเจริญสมถะด้วยวิธีสติปัฏฐาน คือหัดทำสติ ต้องบำรุงวิริยะ ขันติ สัจจะ อธิฏฐาน ๔ อย่างนี้ให้เสมอกัน คือให้มีอธิฏฐานความตั้งใจว่า เราจักทำสติ คือความรู้อยู่ที่กายที่ใจ คือให้ตรวจดูสกลกาย ได้แก่อาการ ๓๒ คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อใน กระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ สายรัดไส้ ขี้ราก น้ำดี น้ำเสลด น้ำหนอง น้ำเลือด น้ำเหงื่อ น้ำมันข้น น้ำตา น้ำมันเหลว น้ำลาย น้ำมูก น้ำไขข้อ น้ำมูตร สมองในศีรษะเหล่านี้ ให้เข้าใจที่อยู่ และกลิ่นสีสัณฐานลักษณะอาการ ว่าสิ่งนี้ตั้งอยู่ที่นี้ มีกลิ่นและสีอย่างนี้ มีสัณฐานสั้นยาวใหญ่เล็กอย่างนี้ มีลักษณะอาการต่างกันกับสิ่งนั้นอย่างนี้ ๆ เมื่อตรวจได้ความชัดใจแล้วพึงทำความรู้สึกอยู่ที่ใจ จะนั่งนอนยืนเดินหรือประกอบกิจใด ๆ ก็ตาม หรือวัตถุภายนอกจะเห็นอะไรก็ตาม อย่าปล่อยใจ ให้มีความรู้สึกอยู่ที่ใจเสมอไป อย่ากลับเอาตาเข้าไปเพ่งใจ มันจะเกิดพาหิรฌานไม่ต้องการ ให้เอาใจรู้ใจรู้กายอยู่เสมอ ให้พร้อมด้วยวิริยะขันติสัจจะอธิฏฐาน จะรู้จะเห็นอะไรก็ตามอย่ายินดี ให้ทำความรู้อยู่ที่ใจที่กายเท่านั้น ถ้าอยากจะบริกรรมก็ให้นึกว่าให้ใจอยู่ที่ใจ ให้ใจอยู่ที่กาย ทำอย่างนี้ร่ำไป เมื่อเป็นสติปัฏฐานขึ้นเมื่อไร จักรู้ด้วยตนเอง แสดงวิธีทำสติไว้เพียงเท่านี้ อาศัยความเชื่อกับความจริงเป็นกำลัง คงสมหวังอย่าแคลงใจ

จบสมถะวิธี

ไตรนิกาย

จะกล่าววิธีทางปฏิบัติของพุทธบริษัท ผู้เห็นภัยในวัฏฏะ ที่เป็นไปอยู่โดยมากทุกวันนี้ แตกต่างเป็น ๓ นิกาย

นิกายหนึ่งถือว่า การประพฤติกุศลทั้งสิ้น ก็เพื่อให้เป็นนิสัยปัจจัย เพราะเห็นว่าชาตินี้ ตนเป็นผู้อาภัพ เกิดไม่ทันพุทธกาล สิ้นเขตมรรคผลแล้ว

นิกายหนึ่ง ถือว่าพุทธศาสนายังมีอยู่ ชื่อว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ยังมีอยู่ การประพฤติกุศลทั้งสิ้น ก็เพื่อความสิ้นทุกข์ในปัจจุบันอย่างเดียว

อีกนิกายหนึ่ง จะถือว่าไม่ใช่พุทธกาลสิ้นเขตมรรคผลก็ไม่ว่า หรือถือว่าพุทธศาสนายังมีอยู่ ถ้าตั้งใจประพฤติตามคงจะได้ จะถึงก็ไม่ว่า ถือว่าทำไปดีกว่าไม่ทำ ได้เพียงชั้นไหนก็ยินดีเพียงชั้นนั้น สุดแล้วแต่อุปนิสัยปัจจัยจะบันดาล

จบนิกาย

ศรัทธา ความเชื่อพุทธศาสนา ๑ วิริยะ ความเพียรตามพุทธศาสนาเป็นไปในกายและจิตกล้า ๑ สติ ความระลึกในอารมณ์ตามพุทธศาสนา ๑ สมาธิความตั้งจิตเสมอในอารมณ์อันเดียวตามพุทธศาสนา ๑ ปัญญา ความรู้ทั่วตามเป็นจริง ตามพุทธศาสนา ๑ ธรรมประเภททั้ง ๕ นี้เรียกว่า อินทรีย์ เพราะเป็นอวัยวะให้สำเร็จกิจตามประสงค์ของผู้ให้บริบุรณ์ในตน

ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แปลว่า ความเชื่อ, ความเพียร, ความระลึก, ความตั้งใจ, ความรู้ทั่ว ๕ อย่างนี้อย่าลืมจำให้มั่น

จบอินทรีย์

ทุกข์ที่ควรจะตรอง คือ ปัญจุปาทานขันธ์ ความยึดถือขันธ์โดยอาการ ๕ อย่าง, นี่รูป นี่เวทนา นี่สัญญา นี่สังขาร นี่วิญญาณ อุปาทาน คือ ความยึดถือนี้เองเป็นต้นทุกข์ ความยึดถือขันธ์เรียกว่า อุปาทานขันธ์ ถ้าจะแจกอุปทานตามอาการที่ยึดถือแตกต่างออกไปเป็น ๔ ตามพระสูตร คือ กามุปาทาน การยึดถือด้วยอำนาจของกาม ๑ สีลพัตตุปาทาน

การยึดถือด้วยอำนาจของศีลและวัตต์ ๑ ทิฏฐุปาทาน การยึดถือด้วยอำนาจของความเห็น ๑ อัตตวาทุปาทาน การยึดถือด้วยอำนาจของวาทะของตน ๑ เพราะได้กล่าวในเบื้องต้นว่า อุปาทานเป็นต้นทุกข์ จะต้องอธิบายให้เข้าใจ เพื่อผู้บริบูรณ์ด้วยอินทรีย์ จะเปลื้องทุกข์ได้บ้าง

กามุปาทาน การยึดถือด้วยอำนาจของกาม กามแปลว่า ความรัก, ใคร่, ปรารถนา, ชอบใจ, ถ้าจะชี้ที่ตั้งของกามต้องแบ่งเป็นภายในภายนอก ขันธประวัติ ซึ่งนิยมว่าตน มีเกสาเป็นต้น ชื่อว่าภายใน เหลือนั้น ขันธ์ที่มีวิญญาณก็ตาม ไม่มีวิญญาณก็ตาม ชื่อว่า ภายนอกสิ้น

ความรัก, ใคร่, ปรารถนา, ชอบใจ ในขันธ์ประเภทเหล่านั้นทั้งสิ้นด้วยอาการว่า นั่นเป็นเรา นั่นเป็นของเรา นั่นเป็นตัวตนแก่นสารของเรา หรือถือว่านั่นเป็นคนอื่น นั่นเป็นของ ๆ คนอื่น นั่นเป็นตัวตนแก่นสารของคนอื่น หรือถือว่า นั่นเป็นของอุปโภคบริโภค หรือต้นไม้ ภูเขาเป็นต้น หรือการเกลียดชัง ไม่ปรารถนาไม่พอใจในวัตถุนั้น ๆ ก็ตาม ความยึดถือเหล่านั้นทั้งสิ้น ตกอยู่ในกามุปาทาน ถ้าจะกล่าวตามที่เข้าใจกันโดยมาก รูป เสียง กลิ่น รส เครื่องสัมผัส เป็นวัตถุที่ตั้งกาม ความยินดี ยินร้าย ความชอบใจ ความโสมนัส โทมนัสก็ชื่อว่ากาม เพราะเป็นชาติอุปาทานด้วยกัน ย่นลงให้สั้น คือความยึดถือในวัตถุนั้น ๆ มีขันธ์เป็นต้น ด้วยอำนาจของความรักใคร่ ปรารถนา ชอบใจ หรือไม่รักใคร่ ไม่ปรารถนา ไม่ชอบใจก็ตาม ชื่อว่า กามุปาทานทั้งสิ้น กามุปาทานนี้ เป็นต้นทุกข์เงื่อน ๑

สีลพัตตุปาทาน การยึดถือด้วยอำนาจของศีลและวัตต์ ศีลหมายความว่า ปกติของกาย วาจา ใจ, วัตต์ หมายความว่า การประพฤติด้วยกาย วาจา ใจกิริยามารยาทอันเรียบร้อย กล่าวถ้อยคำอันอ่อนหวาน คิดการที่มีประโยชน์ ประกอบด้วยเมตตากรุณาเป็นลักษณะของศีล

การประพฤติด้วยกาย คือ ไหว้พระหรือนั่งสมาธิและเดินจงกรม และปัดกวาดบริเวณวิหารและเจดีย์ และทำสามีจิกรรม มีกราบไหว้และทำวัตตปฏิบัติอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นต้น การประพฤติด้วยวาจา คือสวดมนต์หรือแสดงธรรม หรือบอกอรรถแปลแก้ไข หรือสวดวิงวอน และสรรเสริญคุณต่าง ๆ ตามเรื่องที่ตนนับถือ สำเร็จด้วยวาจาทั้งสิ้นเป็นต้น

การประพฤติด้วยใจ คือ ระลึกถึงสิ่งที่ตนนับถือต่าง ๆ มีทาน ศีล ภาวนา สมถะ วิปัสสนาเป็นต้น

การประพฤติด้วยกาย วาจา ใจ อย่างที่กล่าวมานี้เป็นลักษณะของวัตต์

การยึดถือศีลและวัตต์นั้น ๆ ชื่อว่า สีลพัตตุปาทาน แบ่งการถือศีลและวัตต์ออกเป็น ๒ ถือโดยเชื่อต่อผู้อื่น หรือเชื่อต่อแบบแผนและคาดคะเนเป็นต้น เป็นลักษณะของศีลและวัตต์แท้ เป็นเงื่อน ๑

ถือโดยเชื่อต่อความรู้ความเห็นของตนเอง ดังเห็นคุณของศีล เห็นโทษของทุศีล เห็นคุณของวัตต์ เห็นโทษของผู้ไม่มีวัตต์ หรือเห็นตามสภาพว่า มีเกิดต้องมีตาย มีเบญจขันธ์ต้องมีทุกข์ ทุกข์เกิดเพราะอุปาทาน ความยึดความถือ ถ้าละอุปาทานเสียแล้วความทุกข์จะมีมาแต่ที่ไหน ดังนี้ เป็นต้น

การที่ยึดถือในศีลและวัตต์และสภาวธรรม ด้วยอำนาจแห่งความรู้ความเห็นของตนเอง เป็นลักษณะแห่งทฏฐุปาทาน เป็นเงื่อน ๑

การยึดถือวาทะถ้อยคำโวหารของตนเอง ดังผู้ถือว่า คำที่เรากล่าวมานี้ เป็นถูก เป็นดี เป็นที่สุดทุกข์ หรือถือว่า คำที่เรากล่าวมานี้ เป็นผิดไม่ดี ไม่เป็นที่สุดทุกข์ ในถ้อยคำที่เรากล่าวเป็นธรรมก็ดี เป็นวินัยก็ดี หรือเป็นข้อกติกาอาณัติสัญญาอันใดอันหนึ่งก็ดี ย่อมจะมีอาการ ๓ คือ ดีถูกต้องได้เปรียบอย่าง ๑ ไม่ดีไม่ถูกเสียเปรียบอย่าง ๑ ไม่ดีไม่ชั่วเสียเปรียบไม่ได้เปรียบอย่าง ๑

ก็เมื่อเราระลึกถึงถ้อยคำนั้น ๆ ย่อมอาจที่จะให้เกิดความดีใจ เสียใจ เกิดสุข เกิดทุกข์ ด้วยการยึดถือวาทะถ้อยคำโวหารของตน

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงจัดการยึดถือวาทะถ้อยคำโวหารของตนเองว่า เป็นลักษณะแห่งอัตตวาทุปาทานเป็นเงื่อน ๑ อุปาทานแปลว่า การยึดถือ เกาะเกี่ยวเมื่อยังมีอยู่ในสิ่งใดแก่ผู้ใด ผู้นั้นก็คงไม่พ้นทุกข์ได้เป็นแน่แท้ ไม่ต้องสงสัย

จบอุปาทานวิภาค

ทางดับอุปาทาน จะมีอื่นจากศีล สมาธิ ปัญญาไม่มี เพราะเหตุนั้น จำต้องศึกษากองศีลกองสมาธิ กองปัญญาให้เข้าใจ ศีลก็มีหลายประเภท คือศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาฏิโมกข์ สมาธิ คือ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ ปัญญา คือ โลกิย-

ปัญญา โลกุตตรปัญญา อาการของศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมแตกต่างหลายอย่างหลายประการดังนี้

จบไตรสิกขา

คำอธิบายโดยปุจฉาและวิสัชนา

สกวาทยาจารย์ กล่าวถามขึ้นว่า ศีลพัตต์ของท่านอยู่ข้างยุ่งมาก แก้ให้ดี

ขอถามในข้อต้นก่อน ในนิกายทั้ง ๓ ที่เห็นว่าสิ้นเขตมรรคผล หรือเห็นว่าคำสอนยังมีอยู่ มรรคผลก็คงยังมีอยู่ หรือเห็นว่าจะมีอยู่ก็ตาม ไม่มีก็ตาม ทำไปดีกว่าไม่ทำนั้น ท่านปรวาทีจะถือตามนิกายไหน

ปรวาทยาจารย์ตอบว่า ถือตามทั้ง ๓ นิกาย

ส. ถามว่า คนเดียวถือทั้ง ๓ นิกาย จะถืออย่างไร

ป. ตอบว่า ในนิกายที่ ๑ ซึ่งเห็นกันว่าตนเป็นผู้อาภัพ เกิดไม่ทันพุทธกาล สิ้นเขตมรรคผลแล้ว เพราะไม่มีอุปนิสัยปัจจัยก็ชอบใจ เห็นจริงด้วยและเชื่อว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เรียกว่าอินทรีย์นี้แหละ คงจะเป็นตัวอุปนิสัยปัจจัย ในชาตินี้เราเกิดมาทันพุทธศาสนาไม่ควรประมาท ควรจะรีบทำอุปนิสัยปัจจัยให้แก่กล้าเต็มรอบ ถึงแม้ว่าจะไม่ได้มรรคผลก็ตาม คิดอย่างนี้จึงได้ตั้งใจบำรุงอุปนิสัยปัจจัย ชื่อว่า ถือตามนิกายที่ ๑

ในนิกายที่ ๒ ซึ่งเห็นกันว่าพุทธศาสนายังมีอยู่ก็ชื่อว่า พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มรรคผลยังมีอยู่จริงจังด้วย เพราะเชื่อว่าผู้ได้สำเร็จมรรคผล ถึงในครั้งพุทธกาลก็ดีหรือต่อ ๆ มาก็ดี ก็คงประพฤติตามโอวาทคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเอง พระพุทธเจ้าคงจะไม่หยิบมรรคผลแจกให้แก่สาวก ดังเราแจกมังคุด ทุเรียนเป็นแท้ เมื่อท่านก่อน ๆ ได้รับมรรคผล ด้วยพุทธโอวาทอันใด โอวาทนั้นเราประพฤติตามก็คงจะได้บรรลุมรรคผลเหมือนท่านเหล่านั้นเป็นแท้ คิดอย่างนี้เมื่อตั้งใจบำรุงอุปนิสัยปัจจัย คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญาก็ดี หรือตั้งใจบำเพ็ญบรรดาสิ่งที่เป็นกุศล มีทาน ศีล ภาวนาเป็นต้น ก็ไม่ปรารถนามนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า จะทำสิ่งใดก็เพื่อประโยชน์ตนประโยชน์ท่าน และเพื่อความพ้นทุกข์เท่านั้น คิดอย่างนี้ทำอย่างนี้ ชื่อว่าถือตามนิกายที่ ๒

ในนิกายที่ ๓ ซึ่งเห็นกันว่าทำไปดีกว่าไม่ทำ จะได้จะถึงเพียงชั้นไหนก็สุดแต่ธรรมจะให้ผล

ก็ชอบใจเห็นจริงด้วย เชื่อต่อคำที่การกุศลทั้งสิ้นทำไปดีกว่าไม่ทำ ถือเอาเป็นถูก เมื่อบำเพ็ญความเพียร คือ ทาน ศีล ภาวนา เจริญสมถะ วิปัสสนาเกิดโกสัชชะความเกียจ-คร้าน มีความเพียรอันท้อถอยในกิจกุศลอันใด ก็ได้เตือนใจของตนว่าทำดีกว่าไม่ทำ ทำดีกว่าไม่ทำ ความอุตสาหะก็มีกำลังขึ้นเพราะเชื่อต่อนิกายนี้ ความคิดความเห็นอย่างนี้ก็ชื่อว่า ถือตามนิกายที่ ๓

ส. รับว่า สาธุ ! สาธุ !

ส. ถามในปฐมสมโพธิ ที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดอุรุเวลกัสสป กับทั้งบริวารพันหนึ่ง ให้ได้ดื่มอมตธรรมเพียงพระโสดาปัตติผล แล้วบรรพชาด้วยเอหิภิกขุ แล้วพระองค์พาไปยังคยาสีสะประเทศ คอยอินทรีย์ของท่านเหล่านั้น ให้แก่รอบสมควรจะรับเทศนาก่อน ต่อเมื่อพระองค์ทรงเห็นว่าอินทรีย์ของท่านเหล่านั้นแก่รอบแล้ว สมควรจะรับเทศนาแล้วพระ-องค์จึงได้เรียกประชุมทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตรดังนี้ ในคำที่ว่าคอยอินทรีย์ในที่นั้น จะเป็นอินทรีย์ ๕ มีสัทธินทรีย์เป็นต้น ดังในภาคที่ ๒ ของหนังสือนี้ หรือ

ป. ตอบ เข้าใจว่าคงเป็นอินทรีย์ ๕ นั้นเอง เพราะเป็นของบ่มให้แก่ให้งอมได้

ส. ถาม บ่มอินทรีย์จะบ่มอย่างไร ?

ป. ตอบ ถ้าเราหมั่นดู หมั่นฟัง หมั่นตรอง ในธรรมประเภทนั้น ๆ เป็นลักษณะของวิริยะ เกิดความเชื่อความจริงใจขึ้นในธรรมประเภทนั้น ๆ เพราะการดูการฟังการตรองเป็นลักษณะของศรัทธา เมื่อศรัทธาความเชื่อความจริงใจ เกิดขึ้นในธรรมเงื่อนใดความเพียรก็กล้าขึ้นในธรรมเงื่อนนั้น เมื่อศรัทธาวิริยะกล้าขึ้นแล้ว สติก็ตั้งมั่น เมื่อสติตั้งมั่นแล้ว จิตก็เป็นสมาธิ เมื่อสมาธิมีขึ้นแล้ว ก็เป็นทางมาของปัญญา เมื่อปัญญาบริบูรณ์แล้ว ก็เป็นโอกาสของวิมุติมรรคผล คำที่ว่าบ่มนั้นก็คือความทำให้มากขึ้นนั้นเอง

ส. สุนฺทรํ ภนฺเต สุนฺทรํ ภนฺเต

ส. ฟังดูอุปาทานที่ท่านแสดงนั้น อยู่ข้างยุ่งมาก ส่วนกามุปาทานฟังเข้าใจได้ความดี แต่สีลพัตตุปาทานนั้น ยังกระไรอยู่ ท่านตรึกตรองแน่ใจและหรือ ?

ป. ท่านสกวาทยาจารย์สงสัยในศีลพัตต์ข้อไหน ?

ส. ในข้อที่ว่า ปกติของกายวาจาใจอันเรียบร้อยเป็นศีล การประพฤติดีด้วยกายวาจาใจ มีกราบไหว้และนั่งสมาธิเป็นต้น และสวดมนต์แสดงธรรมเป็นต้น และระลึกถึงสิ่ง

ที่ตนนับถือ มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หรืออารมณ์ของสมถะวิปั่สสนาเป็นต้นชื่อว่าวัตต์

ถ้าหากว่าศีลพัตต์อย่างที่ท่านกล่าวมานี้ เป็นประเภทของศีลวัตต์เป็นที่ตั้งของอุปาทานแล้วไซร้ พระโสดาบันน์บุคคลเห็นจะรักษาศีล และประพฤติวัตต์มีกราบไหว้ และนั่งสมาธิหรือแสดงธรรมสวดมนต์ หรือระลึกถึงพุทธาธิคุณ และอารมณ์ของสมถะและวิปั่สสนาเป็นต้น เห็นจะไม่ได้นะซิ

ป. ทำไมท่านจะรักษาศีลประพฤติวัตต์ไม่ได้

ส. ก็ท่านละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัตตปรามาส ขาดจากสันดานแล้ว ท่านจะประพฤติอย่างไรก็ได้

ป. ข้าพเจ้าแสดงศีลพัตต์ ซึ่งเป็นประเทศที่ตั้งของอุปาทานต่างหาก ท่านกลับมาลงโทษเห็นไปเองว่าข้าพเจ้าแสดงศีลพัตต์ผิด ข้าพเจ้าไม่ได้พูดไปถึงพระโสดา สกิทาคา พูดจำเพาะที่ตั้งของอุปาทานเท่านั้น หรือท่านสกวาทยาจารย์ เห็นว่าศีลและวัตต์อย่างที่แสดงมานี้ ไม่เป็นที่ตั้งของอุปาทาน พ้นจากอำนาจอุปาทานก็ว่าไป

ส. การยึดถือจับต้องศีลและวัตต์เหล่านั้นมีอยู่ ก็ตกอยู่ในลักษณะอุปาทานนั้นเอง จะพ้นอย่างไรได้

ป. ในข้อนี้ข้าพเจ้าได้แบ่งไว้แล้วในเงื่อนศีลพัตตุปาทาน ว่ายึดถือศีลและวัตต์เหล่านั้นด้วยเชื่อต่อผู้อื่นหรือเชื่อต่อตำรา และการคาดคะเนเป็นสีลพัตตุปาทานแท้ หมายความว่าประพฤติโดยอาการโง่ จะพ้นวิสัยอุปาทานอย่างไรได้

ส. แบ่งกล่าวแต่อุปาทานอย่างเดียว ได้ความละก็ส่วนศีลพัตต์ที่พระโสดาละได้นั้น อื่นจากศีลพัตต์กล่าวมานี้ หรือศีลพัตต์อย่างนี้เอง

ป. ศีลพัตต์อย่างนี้ก็ได้ อย่างอื่นก็ได้ ไม่เห็นมีทางสงสัยอะไร เป็นแต่จะถูกตามประสงค์ที่ท่านกล่าวไว้หรือไม่ถูก รับประกันไม่ได้

แต่ต้องขอถามเป็นปฏิปุจฉาก่อน เพราะพูดอยู่ในอุปาทานอย่างเดียว ท่านสกวาทีไพล่ไปหยิบสังโยชนธรรม ซึ่งเป็นวิสัยของพระโสดาปั่ตติมรรคละได้ขาดขึ้นมาคัดค้าน ก็สักกายทิฏฐิ ที่พระโสดามรรคละได้นั้น ท่านสกวาทีเข้าใจว่ากระไร ?

ส. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ก่อนแต่พระอริยมรรคยังไม่เกิด ท่านยึดถือว่าเบญจขันธ์เป็นตัวตน ครั้นพระอริยมรรคเกิดขึ้น ประหารอุปาทานขาดลงไปครั้งหนึ่งก็รู้เท่าเบญจขันธ์

โดยสภาพเป็นแต่สักว่าเบญจขันธ์เท่านั้น เบญจขันธ์ไม่ใช่ตัวตนแท้ อย่างนี้ชื่อว่าท่านละสักกายทิฏฐิได้

ป. ก็เมื่อท่านละเบญจขันธ์เสียแล้ว ท่านผู้เป็นพระโสดานั้นไปอยู่กับอะไร ?

ส. ออ คำที่ว่าละนั้นก็เป็นแต่สมมติโวหาร พูดเข้าใจกันในพวกรู้ด้วยกันเท่านั้น

ถ้าจะให้ได้ความทั่วกัน ก็คือท่านรู้เท่าเบญจขันธ์ โดยสภาวะใช่ตัวตนสัตว์บุคคล ขาดจากการยึดถือเบญจขันธ์ว่า เป็นตน เป็นของ ๆ ตนเท่านั้น แล้วก็ต้องอาศัยเบญจขันธ์แต่เรียกว่า สักกายนิโรธเป็นที่อยู่ต่อไปกว่าจะแตกจะทำลาย

ป. คราวนี้พูดกันถึงศีลพัตต์ได้ละ ส่วนสักกายทิฏฐิถือว่าเบญจขันธ์เป็นตน เป็นของ ๆ ตน ครั้นพระอริยมรรคเกิดขึ้นแล้ว ความถืออย่างนั้นก็ขาดไปด้วยกำลังพระอริยมรรคเป็นแต่รู้เท่าเบญจขันธ์ แล้วก็ต้องอาศัยเบญจขันธ์อยู่อย่างเดิม ส่วนศีลพัตต์เล่าก่อนแต่พระ-อริยมรรคยังไม่เกิด ก็รักษาศีล คืออาการปกติเรียบร้อยของกาย วาจา ใจ แล้วก็ประพฤติวัตต์ คือการประพฤติดีด้วยกายมีกราบไหว้ และนั่งสมาธิเดินจงกรมเป็นต้น ด้วยวาจา มีสวดมนต์และแสดงธรรมเป็นต้น ด้วยใจ มีระลึกถึงพุทธาธิคุณ และอารมณ์ของสมถะและวิปัสสนาเป็นต้น, เมื่อยังไม่ได้บรรลุพระอริยมรรค ท่านก็ถือว่าท่านรักษาศีล ท่านประพฤติวัตต์ ท่านระลึกถึงพุทธาธิคุณ ท่านระลึกถึงอารมณ์ของสมถะวิปัสสนา ศีลเป็นของ ๆ ท่าน วัตต์เป็นของ ๆ ท่าน พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สมถะวิปัสสนาเป็นของ ๆ ท่าน ครั้นท่านได้บรรลุอริยมรรคแล้ว ท่านละสักกายทิฏฐิได้แล้ว ศีลและวัตต์จะเอาไปไว้กับใคร ก็ต้องละศีลและวัตต์ด้วย คำที่ว่าละนั้นก็เป็นแต่สมมติโวหารเท่านั้น ลงใจความก็คือ รู้เท่าว่าศีลและวัตต์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ สมถะวิปัสสนา ไม่ใช่ของใครเท่านั้น

ส่วนเบญจขันธ์ละขาดได้ ว่าไม่ใช่ตนไม่ใช่ของ ๆ ตน แล้วก็ต้องอาศัยเบญจขันธ์อยู่ ส่วนศีลพัตต์ละขาดได้แล้ว ก็ต้องอาศัยศีลพัตต์นั่นแหละอยู่ ถ้าไม่มีศีลและวัตต์เป็นเครื่องอาศัยอยู่เป็นผิด ถ้ามีศีลและวัตต์เป็นเครื่องอาศัยอยู่เป็นถูก เพราะเหตุนั้นพระอริยบุคคลจึงไม่มีอาการแปลกจากปุถุชน ท่านสกวาทีจะเห็นด้วย หรือยังสงสัยอย่างไรว่าไป

ส. ข้อที่ท่านปรวาทีแก้ไขชี้แจงก็สิ้นความสงสัย แต่ข้อที่ยังไม่แสดงก็ยังสงสัยอยู่ ดังวิจิกิจฉาความเคลือบแคลงสงสัย พระโสดาท่านละได้แล้ว ท่านจะมิต้องอาศัยวิจิกิจฉาอยู่อย่างสักกายและศีลพัตต์นั้นหรือ

ป. ความรู้เท่าสิ่งสงสัย จึงชื่อว่าละความสงสัยธาตุ ขันธ์ อายตนะ นามรูป ศีลและวัตต์ ชื่อว่าสิ่งสงสัยจึงต้องมีปรามาส เมื่อรู้เท่าสักกายและศีลพัตต์แล้ว ก็ชื่อว่าละปรามาสขาดความสงสัยได้แล้ว ส่วนสักกายและศีลพัตต์ซึ่งเป็นสิ่งสงสัย ยังเป็นไปอยู่ต้องอาศัย แต่อยู่ด้วยความสิ้นสงสัย

ส. พอฟังได้ ไหนได้พูดกันถึงสังโยชน์แล้ว ต้องพูดต่อไปอีกสักหน่อย ในสังโยชน์ต่อไปที่ว่าละกามราคพยาบาทขาดจากสันดานนั้น จะมิต้องอาศัยกามราค พยาบาท อยู่ต่อไป อย่างสังโยชน์ ๓ เบื้องต้น หรือ

ป. ไม่ต้องอาศัย เพราะกามราค พยาบาท เป็นแต่สักว่ากิเลส ถึงโดยปกติละไม่ได้ จะนับว่าเป็นสิ่งอาศัยก็ไม่ชอบ เป็นแต่ชาติอนุสัยสังกิเลส เกิดขึ้นเมื่อไรก็ทำจิตให้เร่าร้อนขุ่นมัว แล้วก็ดับไปโดยธรรมดาของตน ครั้นกำลังพระอริยมรรคตัดรากแล้ว กล่าวคืออนุสัยขาดแล้ว กามราค พยาบาท ไม่มีที่ตั้งต่อไป จึงมีโวหารว่าละหรือรู้เท่า คำที่ว่ารู้เท่านั้นคือพ้นจากความเกี่ยวเกาะ ถ้ากามราค พยาบาท ยังมีสิงใจอยู่ ก็ชื่อว่าละไม่ได้ ยังต้องเกี่ยวเกาะอยู่ เมื่อยังมีการเกี่ยวเกาะอยู่ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รู้เท่ากามราค พยาบาท คือยังละไม่ได้

ส. ฟังดูพอเข้าใจได้บ้าง ลงเนื้อความว่า ทำความรู้เท่าสังโยชน์ได้แล้ว ถึงสังโยชน์นั้นจะอยู่จะดับก็ตามไม่เป็นข้อสำคัญ เป็นข้อสำคัญอยู่ที่ไม่เกี่ยวเกาะเท่านั้น อย่างนั้นซิ

ป. ถูกละ

ส. ถ้าอย่างนั้น ส่วนสังโยชน์เบื้องบน ก็เห็นจะถือเอาเนื้อความอย่างเดียวกันนะซิ

ป. อย่างนั้น แต่สังโยชน์จะเป็นเบื้องต่ำเบื้องบนก็ตาม ไม่เป็นวิสัยที่เราจะคิดคาดคะเนลงเนื้อเห็นเอาตามใจ

ที่แสดงมานี้ ก็อาศัยพระปริยัติชี้กันพอเป็นเงา ๆ ไว้เท่านั้น เพราะการละสังโยชน์เป็นวิสัยของพระอริยมรรค คือเป็นอานิสงส์ของพระอริยมรรคโดยส่วนเดียว

ส. สาธุ ! สาธุ ! สุนฺทรํ ภนฺเต สุนฺทรํ ภนฺเต

ท่านปราวาทีกล่าวแก้ในประเภทแห่งศีลพัตต์ และอุปาทานตลอดถึงการละสังโยชน์น่าฟัง พอแก้ศีลพัตต์หลุด ทิฏฐุปาทานลอยขึ้นมาเอง แต่อย่างไรต้องอธิบายอีกสักหน่อยเพราะคำที่เชื่อต่อความรู้ความเห็นของตนเอง จนถึงที่สุดเห็นการละอุปาทานได้เป็นพ้นทุกข์ก็ยังเป็นทิฏฐุปาทานอยู่ จะทำอย่างไรจึงจะพ้นอุปาทานได้

ป. ตัวอุปาทานเป็นสภาพอันละเอียด ใช่วิสัยโลกิยปัญญาจะตัดให้ขาดได้เป็นวิสัยของโลกุตตรมรรค โลกุตตรปัญญาจะตัดให้ขาดได้ ถึงในอัตตวาทุปาทานก็เหมือนกัน ต้องเข้าใจสภาพของอุปาทาน ไม่ใช่บุญ ไม่ใช่บาป ถ้ายึดถือสิ่งที่เป็นบาปก็เป็นบาป ถ้ายึดถือสิ่งที่เป็นบุญก็เป็นบุญ ถ้ายึดถือสิ่งที่ไม่เป็นบุญไม่เป็นบาป ก็ไม่เป็นบุญเป็นบาป ในกามุปาทานมีส่วนกุศลอยู่ข้างจะน้อย ส่วนสีลพัตตุปาทาน ทิฏฐุปาทาน และอัตตวาทุปาทาน ถ้าตกไปในสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป สัมมาวาจา สัมมากัมมันโต เป็นกุศลล้วนถ้าตกไปในฝ่ายมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปโป มิจฉาวาจา มิจฉากัมมันโต เป็นอกุศลแท้ จะเกลียดอุปาทานก็ไม่ชอบ จะรักอุปาทานก็ไม่ชอบ จะไม่เกลียดไม่รักก็ไม่ชอบ ต้องอาศัยอุปาทาน ละอุปาทาน การละเล่าจะละเอาเองก็ไม่ได้ ต้องบำรุงอริยมรรคให้เกิดขึ้นอย่างเดียวจึงจะละได้

ส. การบำรุงอริยมรรคจะต้องทำอย่างไร ?

ป. การบำรุงอริยมรรคต้องบำเพ็ญศีล สมาธิ ปัญญา ศีล คงศีล สมาธิ ปัญญาเป็นวัตต์ ต้องบำรุงศีลและวัตต์ให้เต็มที่ เข้าใจว่า อริยมรรคคงเกิดเอง

เปรียบดังพวกรองน้ำตาล ต้องการให้เมาไม่ต้องเอาของเมาทำ เอาแต่เปลือกไม้หรือผลไม้ที่มีรสฝาด ๆ แช่ลงในกระบอก เมื่อรสหวานและรสฝาดกินกันเต็มที่แล้ว ธาตุเมาเกิดขึ้นเอง ข้อนี้ฉันใด ผู้ต้องการอริยมรรคอริยผล จะเอาอริยมรรคอริยผลที่ไหนมา ต้องประกอบศีลและวัตต์ให้เต็มที่ อริยมรรคอริยผลคงเกิดขึ้นเอง

ส. คราวนี้เป็นโอกาสอันดี ขอท่านปรวาทีโปรดแก้ไขศีล สมาธิปัญญา ซึ่งเป็นอวัยวะแห่งอริยมรรคพอเป็นทางปฏิบัติ

ป. ศีลสมาธิปัญญา ก็เป็นของแพร่หลายในหมู่พุทธบริษัทอยู่แล้ว จะขอชี้แจงแต่พอสังเขป ศีลก็คือ ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีลพระปาฏิโมกข์ ตามที่เคยประพฤติรักษากันมา ไม่เห็นมีข้อที่จะสงสัย รักษาศีลประเภทใด ก็ให้จริงเท่านั้น ในศีลทุกประเภทมีอาการรักษาเป็น ๓ อย่าง คือรักษาศีลนอกอย่าง ๑ รักษาศีลในอย่าง ๑ รักษาศีลกลางอย่าง ๑

ส. ศีลนอก ศีลใน ศีลกลาง รักษาอย่างไร ?

ป. ศีลนอก คือรักษาศีลโดยเชื่อต่อผู้อื่น หรือเชื่อต่อแบบแผนตำราตามที่รู้มาว่า ถ้าใครรักษาศีลหรือบวชได้บุญมาก รักษาโดยอาการอย่างนี้ บัญญัติโวหารว่า รักษาศีลนอก ดังคำว่า โลกาธิปไตย

รักษาศีลในนั้น คือไม่เชื่อต่อผู้อื่น เห็นว่าการรักษาศีล ก็เพื่อกำจัดกิเลสความชั่วอย่างหยาบ ให้พ้นจากกาย วาจา ใจ จะเว้นจากความชั่วสิ่งใด ก็เพราะเห็นโทษในความชั่วสิ่งนั้น ดังเว้นการฆ่าสัตว์ ก็เพราะรู้ชัดว่าสรรพสัตว์มีชีวิตเป็นของรักเราฉันใดเป็นของรักเขาฉันนั้น ดังนี้เป็นต้น และเห็นคุณในการงดเว้นจากโทษนั้น ๆ ดังเห็นคุณในการเว้นฆ่าสัตว์ ตนก็ได้รับความเย็นใจเพราะจิตคิดฆ่าไม่มี สัตว์อื่นทั้งโลก ก็ชื่อว่าได้รับความสุขเพราะสิ้นความรังเกียจว่าท่านผู้นี้ไม่ฆ่าสัตว์ การรักษาด้วยเห็นโทษและคุณเฉพาะตนอย่างนี้ บัญญัติโวหารว่า รักษาศีลใน ดังคำว่า อัตตาธิปไตย

รักษาศีลกลางนั้น คือสิ้นความเห็นนอกและใน เพราะรู้จักธรรมชาติของศีล อาการที่เป็นปกติของกายวาจาใจ เป็นธรรมชาติศีลอยู่เอง การที่รักษานั้นเป็นอุบายที่จะทำกาย วาจา ใจ ไม่ให้เสียปกติ ปกตินั้นหมายความว่า สภาวะหรือธรรมดา ดังกองรูปก็เป็นปกติส่วนรูป เวทนาก็เป็นปกติส่วนเวทนา สัญญาก็เป็นปกติส่วนสัญญา สังขารก็เป็นปกติ ส่วนสังขาร วิญญาณก็เป็นปกติส่วนวิญญาณ เมื่อรู้ส่วนปกติของเบญจขันธ์อย่างนี้ ก็เข้าใจได้ในการรักษาให้เป็นปกติเพราะเบญจขันธ์ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน จึงเกิดมีวิการเสียปกติได้ จนถึงฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์เป็นต้น การรักษาก็เพื่อกีดกันกายวาจาใจ ให้เป็นปกติอยู่ตามสภาพไม่ให้วิการไปในทางชั่วทุจริตเท่านั้น การรักษาโดยสภาวะปกติธรรมดาอย่างนี้ บัญญัติโวหารว่า รักษาศีลกลาง ดังคำว่า ธัมมาธิปไตย

รักษาศีลประเภทไหนก็ตาม ถ้ารักษาถึงปกติย่อมมีอานิสงส์ สามารถอาจที่จะเป็นบาทของสมถะและวิปัสสนาได้

จบประเภทศีลวิภาค

ส่วนสมาธิก็มีประเภทมาก ดื่นดาดแพร่หลายในเหล่าพุทธบริษัท จะแสดงแต่พอเป็นสังเขป

ผู้มีศรัทธาปรารถนาจะเจริญสมาธิ เมื่อได้พบปะครูอาจารย์ที่ท่านมีสมาธิ หรือพบแบบแผนชี้วิธีสมาธิโดยวิธีและประเภทต่าง ๆ ตามลัทธิของตน ๆ เมื่อต้องการแล้วอย่ารังเกียจจะทำลัทธิใดก็ทำไป บรรดาสมาธิย่อมมีเอกัคคตารมณ์เป็นเขตแดน เมื่อจิตตกเอกัคคตารมณ์แล้ว ย่อมเป็น ปจฺจตฺตํ รู้จำเพาะตน อุตส่าห์ทำให้เป็นวสี คือให้ชำนาญ เมื่อเอกัคคตารมณ์ชำนาญคล่องแคล่วดีแล้ว ชื่อว่าผู้มีแก้วสารพัตรนึกอยู่ในเงื้อมมือ แม้จะปรารถนามนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ นิพพานสมบัติ ก็คงจะสำเร็จตามอุปนิสัย

แต่สภาพของสมาธิที่เป็นเอกัคคตารมณ์นั้นแบ่งเป็น ๒ ถ้าจิตเป็นหนึ่ง ในอารมณ์ของสมาธิเป็นครั้งเป็นคราว นิดหนึ่ง หน่อยหนึ่ง แล้วก็ถอนออกจากอารมณ์เรียกว่า ขณิกสมาธิ

ถ้าจิตเป็นหนึ่งในอารมณ์ของสมาธิช้า และชำนาญมากขึ้น สมควรเป็นบาทของประถมฌาน และเป็นบาทของวิปัสสนาได้ เรียกว่า อุปจารสมาธิ

ในสมาธิทั้ง ๒ นี้ก็มี วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เหมือนกับประถมฌาน ต่างกันแต่หยาบและละเอียดเท่านั้น เพราะขณิกะอุปจารยังไม่บริบูรณ์ด้วยวสีจึงเป็นอัปปนาไม่ได้ ถึงอย่างนั้นอุปจารสมาธิก็อาจเป็นบาทของประถมฌาน เมื่อพระโยคาวจรน้อมจิตขึ้นสู่องค์ฌาน ต้องมีบริกรรมอุปจารอนุโลมโคตรภูก่อนต่อไปจึงเป็นวิถีขององค์ฌาน

ส่วนอุปจารสมาธิเป็นบาทของวิปัสสนานั้น คือบำเพ็ญอุปจารสมาธิเกิดขึ้นแล้ว ต้องน้อมจิตซึ่งมีอารมณ์ของสมาธินั้น ขึ้นสู่พระไตรลักษณญาณตามสมควรแก่ปรารถนา เพราะจิตที่เป็นสมาธิแล้วนั้น เปรียบดังผ้าที่ฟอกแล้ว ย่อมควรแก่น้ำย้อมตามประสงค์ฉันใด จิตที่สมาธิฟอกแล้ว ก็ย่อมควรแก่น้ำย้อม กล่าวคือฌานและวิปัสสนาเหมือนฉันนั้น ผู้จะเจริญสมาธิต้องรู้จักสมาธิ อย่าเห็นไปว่า สมาธิเป็นของฤาษี ปริพาชก หรือเป็นของพระพุทธเจ้า อย่าเห็นว่าเป็นของภายนอกพุทธศาสนา หรือเป็นของภายในพุทธศาสนา ให้เห็นว่า ชาติสมาธิเป็นสภาวธรรมอย่างหนึ่ง ๑ เป็นของกลางไม่ใช่ของใครทั้งสิ้น แต่เป็นของประณีตสุขุมละเอียด มีสัมผัสเป็นสุขน่าอัศจรรย์ ถ้าผู้ใดทำให้เกิดให้มีในจิตแล้ว อาจที่จะสำเร็จกิจตามที่ตนต้องประสงค์ และไม่ต้องกลัวที่จะไปเกิดเป็นพรหมลูกฟักลูกแฟง เพราะเป็นของให้สำเร็จตามความประสงค์ของตนเอง การทำสมาธิถ้ามีครูแนะนำได้เป็นการดี ถ้าไม่มีจะอาศัยแบบแผนก็ได้เพียงเข้าใจในสติปัฏฐาน ๔ เป็นพอ ด้วยสติปัฏฐาน ๔ เป็นอารมณ์ของสมาธิแท้ สติปัฏฐาน ๔ นั้นแบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือเป็นภายในภายนอก กาย เวทนา จิตเป็นภายใน ธัมมารมณ์เป็นทั้งภายในภายนอก ถ้าหมายกายและเวทนาและจิตเป็นรูปธรรมนามธรรม ธัมมารมณ์ก็เป็นภายใน ถ้าหมายอย่างอื่นมีกสิณอสุภ เป็นต้น ธัมมารมณ์ก็เป็นภายนอก ถึงจะเป็นภายในภายนอกอย่างไรก็ดี สติปัฏฐาน ๔ คงกลมเกลียวเป็นอันเดียวกัน จะแตกพรากจากกันแต่สักนิดหน่อยเป็นอันไม่ได้ เมื่อสติลงเป็นหนึ่งในอารมณ์อันใด โยคาวจรก็รู้สึกในอารมณ์นั้น ว่าสติปัฏฐาน ๔ ประชุมพร้อมในที่อันเดียวกัน เมื่อเข้าใจอย่างนี้จะระลึกในลมหายใจเข้าออกเป็นเครื่องผูกสติแต่อย่างเดียวก็ได้ ทำไปจนให้เกิดอุคคหะปฏิภาคหรืออุปจาร-

อัปปนา เพื่อเป็นบาทของวิปัสสนา ผู้ที่จะเจริญสมถะพึงมีสติรู้กาลล่วงหน้าไว้สำหรับตัว เพราะจิตลงสู่ความเป็นของละเอียดแล้ว บางท่านจะมีอารมณ์เป็นที่พึงกลัวยิ่งนักเกิดขึ้นบ้าง หรืออารมณ์เป็นที่พึงเกลียดยิ่งนักเกิดขึ้นบ้าง หรืออารมณ์เป็นที่น่ารักยิ่งนักเกิดขึ้นบ้าง หรืออารมณ์เป็นที่น่าชังยิ่งนักเกิดขึ้นบ้าง ผู้ทำความเพียรอย่ากล้าเกินส่วน และอย่าขลาดเกินส่วน พึงมีพระไตรลักษณะกำกับอยู่เสมอ ว่าอารมณ์นี้ไม่เที่ยงเกิดขึ้นแล้วจักดับไปเป็นธรรมดา เมื่อดำเนินด้วยสติอยู่อย่างนี้ กรรมฐานของท่านจะพึงสำเร็จได้ตามปรารถนา และพึงเข้าใจสภาพของสมาธิอีกอย่างหนึ่ง เพราะสมาธิหมายความว่า จิตดื่มอารมณ์อันเดียว ถ้าจิตดื่มอารมณ์อันเดียวเป็นสมาธิแล้วต้องเข้าใจว่า สมาธิเป็นกลางเป็นไปได้ทั้งฝ่ายกุศลอกุศล ถึงวิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา ซึ่งนับว่าเป็นองค์ของฌาน ก็คงไปได้ทั้งฝ่ายกุศลอกุศล ในที่มาต่าง ๆ ซึ่งท่านแสดงประเภทแห่งสมาธิ ท่านแสดงแต่ประเภทแห่งกุศลสมาธิอย่างเดียว เพราะจะให้ตรงกับคำว่า สัมมาสมาธิเท่านั้น เพราะเหตุสมาธิเป็นสภาวธรรมที่เป็นกลางแท้ อาจให้สำเร็จประโยชน์แก่ผู้เจริญ ให้เกิดให้มีได้ตามปรารถนา เหล่าท่านที่เป็นบัณฑิตทั้งหลายมีพุทธบุคคลเป็นต้น ก็ต้องอาศัยและสรรเสริญมิได้คัดค้าน และต้องเข้าใจว่า ท่านสรรเสริญแต่ส่วนสัมมาสมาธิเท่านั้น เหตุนั้นเราเหล่าพุทธบริษัทอุตส่าห์เจริญสมาธิให้เกิดให้มี จะได้เป็นบาทของวิปัสสนาต่อไป แต่อย่าติดสมาธิเป็นอันขาด

จบสมาธิวิภาค

จะแสดงส่วนปัญญาพอเป็นสังเขป เพราะที่มาต่าง ๆ ซึ่งแสดงทางปัญญา มีประเภทเป็น ๒ ปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดและความดับของสังขาร เป็นปัญญาอย่างต่ำ ปัญญาพิจารณาเห็นทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นปัญญาอย่างสูง หรือโลกิยปัญญาเป็นอย่างต่ำ โลกุตตรปัญญาเป็นอย่างสูง ปัญญาศัพท์แปลว่า รู้ทั่ว, วิญญาณศัพท์แปลว่า รู้วิเศษ, วิชชาศัพท์แปลว่า รู้แจ้ง, วิปัสสนาศัพท์แปลว่า เห็นแจ้ง, ศัพท์ที่แปลว่า รู้มีมาก ดังเมธศัพท์, มติศัพท์, สติศัพท์, บัณฑิตศัพท์, เวทนาศัพท์, สัญญาศัพท์ เป็นต้น ก็ลงใจความว่า รู้ด้วยกัน ผู้จะบำเพ็ญทางปัญญา พึงเข้าใจว่า สมมตินามทั้งสิ้นเอาแต่ความรู้สึก ความเข้าใจเป็นประมาณ อย่าหลงตามสมมติในหนังสือเล่มนี้จะยกสมมตินาม คือปัญญาขึ้นกล่าวพอให้เข้าใจเท่านั้น ในเบื้องต้น เมื่อบำเพ็ญศีลและสมาธิทั้ง ๒ ให้เกิดให้มีแล้ว ควรจะตรึกตรองให้เกิดปัญญารู้ทั่วในเบญจขันธ์ คือให้รู้ทั่วในรูปและอาการของรูปให้รู้ทั่วในนามและอาการ

ของนาม รูปนั้นหมายความว่า ประชุมแห่งธาตุทั้ง ๔ เป็นก้อนอันหนึ่งทนแก่ร้อนและหนาว ไม่ไหว ชื่อว่ารูป อาการของรูปนั้น ถ้าจะบรรยายก็จักมากนัก กล่าวแต่สังเขปส่วนที่เป็นกลม ๆ ยาวประมาณศอกเศษ สมมติเรียกว่า ตัวและแตกปัญจสาขา คือศีรษะและแขนและขาแต่ละอย่าง ๆ นับเป็นอาการของรูปคงเป็นรูป ๑ ส่วนนามไม่มีตัว เป็นแต่รู้ด้วยสัญญา มีแต่ชื่อปรากฏอยู่เป็นลักษณะ

ส่วนอาการของนาม คือ เวทนาได้แก่สุขทุกข์ อุเบกขา สัญญา ความจำหมาย สังขาร ความคิดอ่าน ตรึกตรอง วิญญาณ ความรู้วิเศษต่าง ๆ เหล่านี้เป็นอาการของนาม รูปและนามทั้ง ๒ อย่างประชุมเข้าเป็นอันเดียวกัน เรียกว่าตัวตน สัตว์บุคคล เรา เขา โดยสมมติ รูป ๑ นาม ๑ หรือรูป ๑ นาม ๔ โดยอาการ เรียกว่าเบญจขันธ์ คือ ขันธ์ ๕, ขันธ์ ๕ นั้นแหละเมื่อมีอุปาทานอยู่เป็นเรา ความเป็นจริงขันธ์ ๕ เป็นธรรมชาติเกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ส่วนรูปก็ดับตามสภาพของรูป ส่วนนามก็ดับตามสภาพของนาม ไม่เที่ยงมีเกิดดับแปรไปเป็นธรรมดา เป็นทุกข์เพราะอุปาทาน เป็นอนัตตาตามสภาพ, ความเกิดดับแปรไปเป็นของเที่ยง, ถอนอุปาทานออกได้เป็นสุข รู้ตามสภาพเป็นอนัตตา, ความเป็นจริงนามรูปไม่ใช่เรา เราไม่ใช่นามรูป เป็นแต่เนื่องด้วยนามรูป ถ้าเห็นว่านามรูปเป็นเรา ก็ชื่อว่านามรูปซึ่งเป็นปัจจุบันนี้เป็นปัจจัย ตายแล้วต้องเกิดอีกร่ำไป ตกอยู่ในสัสสตทิฏฐิ ถ้าเห็นว่านามรูปไม่ใช่เรา ตายแล้วต้องสูญ ตกอยู่ในอุจเฉททิฏฐิ ความเกิดและความตายเป็นหน้าที่ของนามรูปต่างหาก ใช่หน้าที่ของเราให้ค้นดูตัวเราให้พบ ตรึกตรองให้เห็นตามความเป็นจริงอย่างไรชื่อว่าเห็นความเกิดและความดับเป็นปัญญาอย่างต่ำ

การพิจารณาเห็นนามรูปมีความเกิดขึ้นและดับไปเป็นชาติทุกข์อยู่โดยธรรมดาเป็นของจริงด้วย เป็นของควรกำหนดจริงด้วย และได้กำหนดจริงด้วย เป็นสัจจะที่ ๑ และเห็นความยึดถือเกิดแต่ตัณหามีนามรูปเป็นมูล เป็นตัวทุกข์จริงด้วย และเป็นของควรละเสียจริงด้วย และได้ละเสียจริงด้วย เป็นสัจจะที่ ๒ และเห็นความยึดถือเกิดแต่ตัณหา มีนามรูปเป็นมูลดับจริงด้วย และเป็นของควรทำให้แจ้งจริงด้วย และได้ทำให้แจ้งจริงด้วย เป็นสัจจะที่ ๓ ในสัจจะทั้ง ๓ ควรกำหนดนามรูปโดยสภาวทุกข์และอุละปาทานการยึดถือ เกิดแต่ตัณหามีนามรูปเป็นมูล คือ ตัวสมุทัย, และทำให้แจ้งซึ่งการละหรือการดับสมุทัย คือนิโรธเป็นอริยมรรคปฏิบัติจริงด้วย และเป็นของควรให้เกิดให้มีจริงด้วย และได้ให้เกิดได้ให้มีจริงด้วย เป็นสัจจะคำรบ ๔ ปัญญาเห็น ๔ สัจจะนี้ ท่านนับเป็นปัญญาอย่างสูง

ถ้าจะแบ่งโลกิยปัญญา โลกุตตรปัญญา วิปัสสนาปัญญาอันใด เบื้องต้นแต่เห็นนามรูปเป็นของเกิดดับ ตลอดจนถึงเห็นสัจจะทั้ง ๔ แจ้งชัดขึ้นแก่ตน ตามภูมิเพียงส่วนรู้รอบในปริยัติเท่านี้ แต่วิราคะอริยมรรคยังไม่ปรากฏ ชื่อว่าโลกิยปัญญาทั้งสิ้น ต่อแต่วิราคะอริยมรรคเกิดขึ้นแล้วไป จึงเป็นโลกุตตรปัญญา การกล่าวมานี้ถึงยืดยาวก็จริง คงนับว่าสังเขปอยู่นั่นเอง เพราะไม่ได้แสดงถึงวิถีจิต ถึงนับว่ากล่าวสังเขป ก็ชื่อว่า กล่าวยืดยาวอยู่นั่นเอง เพราะวิถีจิตมิได้เดินยืดยาวอย่างที่กล่าวมานี้

ในเบื้องต้นได้กล่าวไว้แล้วว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งสำคัญ มาตอนปลายดูเหมือนศีล สมาธิ ปัญญา หายไป ทุกข์ สมุทัย นิโรธกับคำที่ว่าศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ได้ต่างกัน สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นสมุทัย สิ่งใดเป็นสมุทัย สิ่งนั้นเป็นนิโรธ สิ่งใดเป็นนิโรธ สิ่งนั้นเป็นมรรค สิ่งใดเป็นศีล สิ่งนั้นเป็นสมาธิ สิ่งใดเป็นสมาธิ สิ่งนั้นเป็นปัญญา สิ่งใดเป็นปัญญา สิ่งนั้นเป็นมรรค อุตสาหะคิด อุตสาหะตรอง ให้หนึ่งผุด จึงหยุดคิด

จบปัญญาวิภาค

มุตโตทัย

โอวาท

พระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ

---

๑. การปฏิบัติ เป็นเครื่องยังพระสัทธรรมให้บริสุทธิ์

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ธรรมของพระตถาคตเมื่อเข้าไปประดิษฐานในสันดานของปุถุชนแล้ว ย่อมเป็นของปลอม (สัทธรรมปฏิรูป) แต่ถ้าเข้าไปประดิษฐานใจจิตสันดานของพระอริยเจ้าแล้วไซร้ ย่อมเป็นของบริสุทธิ์แท้จริง และเป็นของไม่ลบเลือนด้วย เพราะฉะนั้นเมื่อยังเพียรแต่เรียนพระปริยัติธรรมถ่ายเดียว จึงยังใช้การไม่ได้ดี ต่อเมื่อมาฝึกหัดปฏิบัติจิตใจกำจัดเหล่ากะบ่อมก่า คืออุปกิเลสแล้วนั่นแหละ จึงจะยังประโยชน์ให้สำเร็จเต็มที่ และทำให้พระสัทธรรมบริสุทธิ์ไม่วิปลาสคลาดเคลื่อนจากหลักเดิมด้วย

๒. ฝึกตนดีแล้วจึงฝึกผู้อื่น ชื่อว่าทำตามพระพุทธเจ้า

ปุริสทมฺมสารถิ สตฺถา เทวมนุสฺสานํ พุทฺโธ ภควาติ สมด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงทรมานฝึกหัดพระองค์จนได้ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพุทฺโธ ผู้รู้ก่อนแล้วจึงเป็นสตฺถา ผู้ทรงจำแนกแจกธรรมสั่งสอนเวไนยสัตว์ภควา จึงเป็นครูของเทวดาและมนุษย์ เป็นผู้ฝึกบุรุษผู้มีอุปนิสัยบารมีควรแก่การทรมานในภายหลัง จึงทรงพระคุณปรากฏว่า กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต เสียงเกียรติศัพท์อันดีงามของพระองค์ย่อมฟุ้งเฟื่องไปในจาตุรทิศจนตราบเท่าทุกวันนี้ แม้พระอริยสงฆ์สาวกเจ้าทั้งหลายที่ล่วงลับไปแล้วก็เช่นเดียวกัน ปรากฏว่าท่านฝึกฝนทรมานตนได้ดี แล้วจึงช่วยพระบรมศาสดาจำแนกแจกธรรมสั่งสอนประชุมชนในภายหลังท่านจึงมีเกียรติคุณปรากฏเช่นเดียวกันกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าบุคคลไม่ทรมานตนให้ดีก่อนแล้ว และทำการจำแนกแจกธรรมสั่งสอนไซร้ ก็จักเป็นผู้มีโทษปรากฏว่า ปาปโก สทฺโท โหติ คือเป็นผู้มีชื่อเสียงชั่วฟุ้งไปในจตุรทิศ เพราะโทษที่ไม่ทำตามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอริยสงฆ์สาวกเจ้าในกาลก่อนทั้งหลาย

ธาตุบรรจุอัฐิพระอาจารย์ บุญ ปญฺญาโธ
ซึ่งเป็นพระอาจารย์รูปแรกของหลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม

๓. มูลมรดกอันเป็นต้นทุนทำการฝึกฝน เหตุใดหนอนักปราชญ์ทั้งหลาย จะสวดก็ดี จะรับศีลก็ดีหรือจะทำการกุศลใด ๆ ก็ดี จึงต้องตั้งนโมก่อน จะทิ้ง นโมไม่ได้เลย เมื่อเป็นเช่นนโมก็ต้องเป็นสิ่งสำคัญ จะยกขึ้นพิจารณาได้ความปรากฏว่า น คือธาตุน้ำ โม คือธาตุดิน พร้อมกับบทพระคาถาขึ้นมาว่า มาตาเปติกสมฺภโว โอทนกุมฺมาส ปจฺจโย สัมภวธาตุของมารดาบิดาผสมกันจึงเป็นตัวตนขึ้นมาเมื่อคลอดจากครรภ์มารดาแล้ว ก็ได้รับข้าวสุกและขนมกุมมาสเป็นเครื่องเลี้ยงจึงเจริญเติบโตขึ้นมาได้ น เป็นธาตุของมารดา โม เป็นธาตุของบิดา ฉะนั้นเมื่อธาตุทั้ง ๒ นี้ผสมกันเข้าไป ไฟธาตุของมารดาเคี่ยวเข้าจนได้นามว่า กลละ คือน้ำมันหยดเดียว ณ ที่นี้เอง ปฏิสนธิวิญญาณเข้าถือปฏิสนธิได้ จิตจึงได้ปฏิสนธิในธาตุนโมนั้น เมื่อจิตเข้าไปอาศัยแล้ว กลละก็ค่อยเจริญขึ้นเป็น อัมพุชะ คือเป็นก้อนเลือด เจริญจากก้อนเลือดมาเป็น ฆนะ คือเป็นแท่ง และ เปสิ คือชิ้นเนื้อแล้วขยายตัวออกคล้ายรูปจิ้งเหลนจึงเป็นปัญจสาขา คือแขน ๒ หัว ๑ ส่วน ธาตุ พ คือลม ธ คือไฟนั้น เป็นธาตุเข้ามาอาศัยภายหลัง เพราะจิตไม่ถือ เมื่อละจากกลละนั้นแล้วกลละก็ต้องทิ้งเปล่าหรือศูนย์เปล่า ลมและไฟก็ไม่มี คนตาย ลมและไฟก็ดับหายสาบสูญไปจึงว่าเป็นธาตุอาศัย ข้อสำคัญจึงอยู่ที่ธาตุทั้ง ๒ คือ นโม เป็นดั้งเดิม

ในกาลต่อมา เมื่อคลอดออกมาแล้วก็ต้องอาศัย น มารดา โม บิดา เป็นผู้ทะนุถนอมกล่อมเกลี้ยงเลี้ยงมา ด้วยการให้ข้าวสุกและขนมกุมมาสเป็นต้น ตลอดจนการแนะนำสั่งสอนความดีทุกอย่าง ท่านจึงเรียกมารดา บิดาว่าปุพพาจารย์เป็นผู้สอนก่อนใคร ๆ ทั้งสิ้น มารดาบิดาเป็นผู้มีเมตตาจิตต่อบุตรธิดา จะนับจะประมาณมิได้ มรดกที่ท่านทำให้กล่าวคือรูปกายนี้แลเป็นมรดกดั้งเดิม ทรัพย์สินเงินทองอันเป็นของภายนอกก็เป็นไปจากรูปกายนี้เอง ถ้ารูปกายนี้ไม่มีแล้วก็ทำอะไรไม่ได้ ชื่อว่าไม่มีอะไรเลย เพราะเหตุนั้นตัวของเราทั้งตัวนี้เป็น **“มูลมรดก”** ของมารดาบิดาทั้งสิ้น จึงว่าคุณของท่านจะนับจะประมาณมิได้เลย ปราชญ์ทั้งหลายจึงหาได้ละทิ้งไม่ เราต้องเอาตัวเราคือนโมตั้งขึ้นก่อนแล้วจึงทำกิริยาน้อมไหว้ลงภายหลัง นโมท่านแปลว่านอบน้อมนั้นเป็นการแปลเพียงกิริยา หาได้แปลต้นกิริยาไม่ มูลมรดกนี้แลเป็นต้นทุนทำการฝึกหัดปฏิบัติตนไม่ต้องเป็นคนจนทรัพย์สำหรับทำทุนปฏิบัติ

๔. มูลฐานสำหรับทำการปฏิบัติ

นโมเมื่อกล่าวเพียง ๒ ธาตุเท่านั้น ยังไม่สมประกอบหรือยังไม่เต็มส่วน ต้องพลิกสระพยัญชนะดังนี้คือ เอาสระอะจากตัว น มาใส่ตัว ม เอาสระโอจากตัว ม มาใส่ตัว น แล้ว

กลับตัว มะ มาไว้หน้าตัว โน เป็น มโน แปลว่า ใจ เมื่อเป็นเช่นนี้จึงได้ทั้งกายทั้งใจเต็มตามสมควรแก่การใช้เป็นมูลฐานแห่งการปฏิบัติได้ มโนคือใจนี้ เป็นดั้งเดิมเป็นมหาฐานใหญ่ จะทำจะพูดอะไรก็ย่อมเป็นไปจากใจนี้ทั้งหมด ได้ในพระพุทธพจน์ว่า มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา มโน เสฏฺฐา มโนมยา ธรรมทั้งหลายมีใจถึงก่อน มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติออกไปจากใจ คือมหาฐานนี้ทั้งสิ้น เหตุนี้เมื่อพระสาวกผู้ได้มาพิจารณาตามจนถึงรู้จักมโนแจ่มแจ้งแล้ว มโนก็สุดบัญญัติคือพ้นจากบัญญัติทั้งสิ้น สมบัติทั้งหลายในโลกนี้ต้องออกจากมโนทั้งสิ้น ของใครก็ก้อนของใคร ต่างคนต่างถือเอาก้อนอันนี้ ถือเอาเป็นสมบัติบัญญัติตามกระแสแห่งน้ำโอฆะ จนเป็นอวิชชาตัวก่อภพก่อชาติด้วยการไม่รู้เท่า ด้วยการหลง หลงถือว่าตัวเป็นเราเป็นของเราไปหมด

๕. มูลเหตุเท็จจริงทั้งหลายในสากลโลกธาตุ

พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์เว้นมหาปัฏฐาน มีนัยประมาณเท่านั้นเท่านี้ ส่วนคัมภีร์มหาปัฏฐาน มีนัยตาประมาณมิได้เป็น "อนันตนัย" เป็นวิสัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้นที่จะรู้รอบได้เมื่อพิจารณาพระบาลีที่ว่าเหตุปจฺจโย นั้นได้ความว่าเหตุซึ่งเป็นปัจจัยดั้งเดิมของสิ่งทั้งหลายในสากลโลกธาตุนั้นได้แก่มโนนั่นเอง มโนเป็นตัวมหาเหตุเป็นตัวเดิม เป็นสิ่งสำคัญนอกนั้นเป็นแต่อาการเท่านั้น อารมฺมณะ จนถึงอวิคฺคต จะเป็นปัจจัยได้ก็เพราะมหาเหตุคือใจเป็นเดิมโดยแท้ ฉะนั้นมโนซึ่งกล่าวไว้ในข้อ ๔ ก็ดี ฐีติภูตํ ซึ่งจะกล่าวในข้อ ๖ ก็ดี และมหาเหตุซึ่งกล่าวในข้อนี้ก็ดี ย่อมมีเนื้อความเป็นอันเดียวกัน พระบรมศาสดาจะทรงบัญญัติพระธรรมวินัยก็ดี รู้อะไร ๆ ได้ด้วยทศพลญาณก็ดีรอบรู้สรรพเญยยธรรมทั้งปวงก็ดี ก็เพราะมีมหาเหตุเป็นดั้งเดิมทีเดียว จึงทรงรอบรู้ได้เป็นอนันตนัย แม้สาวกทั้งหลายก็มีมหาเหตุนี้แลเป็นเดิม จึงสามารถรู้ตามคำสอนของพระองค์ได้ ด้วยเหตุนี้แลพระอัสสชิเถระผู้เป็นที่ ๕ ของพระปัญจวัคคีย์จึงแสดงธรรมแก่อุปติสส (พระสารีบุตร) ว่า เย ธมฺมา เหตุปฺปภวา เตสํ เหตํ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํวาที่มหา สมโณ ความว่า ธรรมทั้งหลายเกิดแต่เหตุ....เพราะว่ามหาเหตุนี้เป็นตัวสำคัญเป็นตัวเดิม เมื่อท่านพระอัสสชิเถระกล่าวถึงที่นี้ (คือมหาเหตุ) ท่านพระสารีบุตรจะไม่หยั่งจิตลงถึงกระแสธรรมอย่างไรเล่า เพราะอะไรทุกสิ่งในโลก ก็ต้องเป็นไปแต่มหาเหตุถึงโลกุตตรธรรม ก็คือมหาเหตุ ฉะนั้นมหาปัฏฐานท่านจึงว่าเป็นอนันตนัย ผู้มาปฏิบัติใจคือตัวมหาเหตุจนแจ่มกระจ่างสว่างโร่แล้ว ย่อมสามารถรู้อะไร ๆ ทั้งภายในและภายนอกทุกสิ่งทุกประการ สุดจะนับประมาณได้ด้วยประการฉะนี้

๖. มูลการของสังสารวัฏฏ์

ฐีติภูตํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา อุปาทานํ ภโวชาติ คนเราทุกรูปทุกนามที่ได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ล้วนแล้วแต่มีที่เกิดทั้งสิ้น กล่าวคือมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด ก็แลเหตุใดท่านจึงบัญญัติปัจจยาการแต่เพียงอวิชฺชาปจฺจยา ฯลฯ เท่านั้น อวิชชาเกิดมาจากอะไรท่านหาได้บัญญัติไว้ไม่ พวกเราก็ยังมีบิดามารดาอวิชชาก็ต้องมีพ่อแม่เหมือนกัน ได้ความตามบาทพระคาถาเบื้องต้นว่า **ฐีติภูตํ** นั่นเองเป็นพ่อแม่ของอวิชชา **ฐีติภูตํได้แก่จิตดั้งเดิม** เมื่อ **ฐีติภูตํ** ประกอบไปด้วยความหลง จึงมีเครื่องต่อ กล่าวคืออาการของอวิชชาขึ้น เมื่อมีอวิชชาแล้วจึงเป็นปัจจัยให้ปรุงแต่งเป็นสังขารพร้อมกับความเข้าไปยึดถือจึงเป็นภพชาติคือต้องเกิดก่อต่อกันไป ท่านจึงเรียกปัจจยาการ เพราะเป็นอาการสืบต่อกัน วิชชาและอวิชชาก็ต้องมาจากฐีติภูตํเช่นเดียวกัน เพราะเมื่อฐีติภูตํกอปรด้วยอวิชชา จึงไม่รู้เท่าอาการทั้งหลาย แต่เมื่อฐีติภูตํ กอบด้วยวิชชา จึงรู้เท่าอาการทั้งหลายตามความเป็นจริง นี่พิจารณาด้วย **วุฏฐานคามินีวิปัสสนา** รวมใจความว่า **ฐีติภูตํ เป็นตัวการตั้งเดิมของสังสารวัฏฏ์** (การเวียนว่ายตายเกิด) ท่านจึงเรียกชื่อว่า **"มูลตันไตร"** เพราะฉะนั้นเมื่อจะตัดสังสารวัฏฏ์ให้สูญจึงต้องอบรมบ่มตัวการดั้งเดิมให้มีวิชชารู้เท่าทันอาการทั้งหลายตามความเป็นจริงก็จะหายหลงแล้วไม่ก่อการทั้งหลายใดใดอีก ฐีติภูตํ อันเป็นมูลการก็หยุดหมุน หมดการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏฏ์ด้วยประการฉะนี้

๗. อรรคฐาน เป็นที่ตั้งแห่งมรรคผลนิพพาน อคฺคํ ฐานํ มนุสฺเสสุ มคฺคํ สตฺตวิสุทฺธิยา ฐานะอันเลิศมีอยู่ในมนุษย์ ฐานะอันเป็นเลิศนั้นเป็นทางดำเนินไปเพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ โดยอธิบายว่า เราได้รับมรดกมาแล้วจากนโมคือบิดามารดา กล่าวคือตัวของเรานี้แล อันได้กำเนิดเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งเป็นชาติสูงสุด เป็นผู้เลิศตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดี คือมีกายสมบัติ วจีสมบัติ และมโนสมบัติบริบูรณ์ จะสร้างสมเอาสมบัติภายนอกคือทรัพย์สินเงินทองอย่างไรก็ได้ จะสร้างสมเอาสมบัติภายในคือมรรคผลนิพพานธรรมวิเศษก็ได้พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย ก็ทรงบัญญัติแก่มนุษย์เรานี้เอง มิได้ทรงบัญญัติแก่ช้างม้าโคควาย ฯลฯ ที่ไหนเลยมนุษย์นี้เองจะเป็นผู้ปฏิบัติถึงซึ่งความบริสุทธิ์ได้ ฉะนั้นจึงไม่ควรน้อยเนื้อต่ำใจว่า ตนมีบุญวาสนาน้อย เพราะมนุษย์ทำได้เมื่อไม่มีทำให้มีได้ เมื่อมีแล้วทำให้ยิ่งได้สมด้วยเทศนานัยอันมาในเวสสันดรชาดกว่า ทานํ เทติ สีลํ รกฺขติ ภาวนํ ภาเว ตฺวา เอกจฺโจ สคฺคํ คจฺฉติ เอกจฺโจ โมกฺขํ คจฺฉติ นิสฺสํสยํ เมื่อได้ทำกองการ

กุศลคือ ให้ทาน รักษาศีลเจริญภาวนาตามคำสอนของพระบรมศาสดาจารย์เจ้าแล้ว บางพวกทำน้อยก็ต้องไปสู่สวรรค์ บางพวกทำมากแลขยันทำจริงพร้อมทั้งวาสนาบารมีแต่หนหลังประกอบกันก็สามารถเข้าสู่พระนิพพานโดยไม่ต้องสงสัยเลย พวกสัตว์ดิรัจฉานท่านมิได้กล่าวว่าเลิศเพราะจะมาทำเหมือนพวกมนุษย์ไม่ได้ จึงสมกับคำว่ามนุษย์นี้ตั้งอยู่ในฐานะอันเลิศด้วยดีสามารถนำตนเข้าสู่มรรคผล เข้าสู่พระนิพพานอันบริสุทธิ์ได้แล

๘. ชัยภูมิ อันเป็นสนามฝึกคน

พระบรมศาสดาจารย์เจ้า ทรงตั้งชัยภูมิไว้ในธรรมข้อไหน เมื่อพิจารณาปัญหานี้ได้ความขึ้นว่า พระองค์ทรงตั้งมหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ

อุปมาในทางโลก การรบทัพชิงชัย มุ่งหมายชัยชนะจำต้องหาชัยภูมิ ถ้าได้ชัยภูมิที่ดีแล้วย่อมสามารถป้องกันอาวุธของข้าศึกได้ดี ณ ที่นั้นสามารถรวบรวมกำลังใหญ่เข้าฆ่าฟันข้าศึกให้ปราชัยพ่ายแพ้ไปได้ ที่เช่นนั้นท่านจึงเรียกว่าชัยภูมิ คือที่ที่ประกอบไปด้วยค่ายคูประตู และหอรบอันมั่นคงฉันใด อุปไมยในทางธรรมก็ฉันนั้น ที่เอามหาสติปัฏฐานเป็นชัยภูมิ ก็โดยผู้ที่จะเข้าสู่สงครามรบข้าศึก คือกิเลส ต้องพิจารณากายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นต้นก่อน เพราะคนเราที่จะเกิดกามราคะเป็นต้น ก็เกิดขึ้นที่กายและใจ เพราะตาแลไปเห็นกายทำให้ใจกำเริบ เหตุนั้นจึงได้ความว่ากายเป็นเครื่องก่อเหตุ จึงต้องพิจารณาที่กายนี้ก่อนจะได้เป็นเครื่องดับนิวรณ์ทำใจให้สงบได้ ณ ที่นี้พึงทำให้มากเจริญให้มาก คือพิจารณาไม่ต้องถอยเลยทีเดียวในเมื่ออุคคหนิมิตปรากฏ จะปรากฏกายส่วนไหนก็ตาม ให้พึงถือเอากายส่วนที่ได้เห็นนั้นพิจารณาให้เป็นหลักไว้ ไม่ต้องย้ายไปพิจารณาที่อื่นจะคิดว่าที่นี่เราเห็นแล้วที่อื่นยังไม่เห็น ก็ต้องไปพิจารณาที่อื่นซิ เช่นนี้หาควรไม่ ถึงแม้จะพิจารณาจนแยกกายออกมาเป็นส่วน ๆ ทุก ๆ อาการอันเป็นธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ได้อย่างละเอียดที่เรียกว่า **ปฏิภาค** ก็ตาม ก็ต้องพิจารณากายที่เราเห็นทีแรกด้วย **อุคคหนิมิต** นั้นจนชำนาญ ที่จะชำนาญได้ก็ต้องพิจารณาซ้ำแล้วซ้ำอีก ณ ที่เดียวนั่นเอง เหมือนสวดมนต์ฉะนั้นอันการสวดมนต์เมื่อเราท่องสูตรนี้ได้แล้ว ทิ้งเสียไม่เล่าไม่สวดไว้อีก ก็จะลืมเสียไม่สำเร็จประโยชน์อะไรเลย เพราะไม่ทำให้ชำนาญด้วยความประมาทฉันใด การพิจารณากายก็ฉันนั้นเหมือนกันเมื่อได้อุคคหนิมิตในที่ใดแล้ว ไม่พิจารณาในที่นั้นให้มากปล่อยทิ้งเสียด้วยความประมาท ก็ไม่สำเร็จประโยชน์อะไรอย่างเดียวกัน

การพิจารณากายนี้มีที่อ้างมาก ดังในการบวชทุกวันนี้เบื้องต้นต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก็คือ กายนี้เองก่อนอื่นหมดเพราะเป็นของสำคัญ ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์พระธรรมบท ขุททกนิกายว่า อาจารย์ผู้ไม่ฉลาดไม่บอกซึ่งการพิจารณากาย อาจทำลายอุปนิสสัยแห่งพระอรหัตต์ของกุลบุตรได้ เพราะฉะนั้นในทุกวันนี้ จึงต้องบอกกรรมฐาน ๕ ก่อน อีกแห่งหนึ่งท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระขีณาสวะเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าจะไม่กำหนดกาย ในส่วนแห่งโกฏฐาสใดโกฏฐาสหนึ่งมิได้มีเลย จึงตรัสแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้กล่าวถึงแผ่นดินว่าบ้านโน้นมีดินดำดินแดงเป็นต้นนั้นว่านั่นชื่อว่า พหิทฺธา แผ่นดินภายนอก ให้พวกท่านทั้งหลายมาพิจารณาอัชฌัตติกาแผ่นดินในกล่าวคืออัตตภาพร่างกายนี้ ให้พิจารณาไตร่ตรองให้แยบคาย กระทำให้แจ้งแทงให้ตลอด เมื่อจบการวิสัชชนาปัญหานี้ภิกษุทั้ง ๕๐๐ รูป ก็บรรลุพระอรหัตตผล เหตุนั้นการพิจารณากายนี้จึงต้องเป็นของสำคัญผู้ที่จะพ้นทุกข์ทั้งหมดล้วนแต่ต้องพิจารณากายนี้ทั้งสิ้น จะรวบรวมกำลังใหญ่ได้ต้องรวบรวมด้วยการพิจารณากาย แม้พระพุทธองค์เจ้าจะได้ตรัสรู้ ที่แรกก็ทรงพิจารณาลม ลมจะไม่ใช่กายอย่างไร เพราะฉะนั้นมหาสติปัฏฐาน มีกายานุปัสสนาเป็นต้นจึงชื่อว่า "ชัยภูมิ" เมื่อเราได้ชัยภูมิดีแล้ว กล่าวคือปฏิบัติตามมหาสติปัฏฐานจนชำนาญแล้ว ก็จงพิจารณาความเป็นจริงตามสภาพแห่งธาตุทั้งหลายด้วยอุบายวิปัสสนาซึ่งจะกล่าวข้างหน้า

๔. อุบายแห่งวิปัสสนา อันเป็นเครื่องถ่ายถอนกิเลส

ธรรมชาติของดีทั้งหลาย ย่อมเกิดมาแต่ของไม่ดี มีอุปมาดั่งดอกประทุมชาติอันสวย ๆ งาม ๆ ก็เกิดขึ้นมาจากโคลนตมอันเป็นของสกปรก ปฏิกูลน่าเกลียด แต่ว่าดอกบัวนั้นเมื่อพ้นโคลนตมแล้ว ย่อมเป็นสิ่งที่สะอาดเป็นที่ทัดทรงของพระราชาอำมาตย์ อุปราชและเสนาบดีเป็นต้น และดอกบัวนั้นมิได้กลับคืนไปยังโคลนตมนั้นเลย ข้อนี้เปรียบเหมือนพระ-โยคาวจรเจ้าผู้ประพฤติพากเพียรประโยคพยายาม ย่อมพิจารณาซึ่งสิ่งสกปรกน่าเกลียด จิตจึงพ้นจากสิ่งสกปรกน่าเกลียดได้ สิ่งสกปรกน่าเกลียดนั้นก็คือตัวเรานี้เอง ร่างกายนี้เป็นที่ประชุมแห่งของโสโครกคืออุจจาระปัสสาวะ (มูตรคูถ) ทั้งปวง สิ่งที่ออกจากผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เป็นต้น ก็เรียกว่าขี้ทั้งหมด เช่น ขี้หัว ขี้เล็บ ขี้ฟัน เป็นต้น เมื่อสิ่งเหล่านี้ร่วงหล่นลงสู่อาหารมีแกงกับเป็นต้นก็รังเกียจ ต้องเททิ้งกินไม่ได้ และร่างกายนี้ต้องชำระขัดสีอยู่เสมอจึงพอเป็นของดูได้ ถ้าหาไม่ก็จะมีกลิ่นเหม็นสาบเข้าใกล้ใครก็ไม่ได้ ของทั้งปวงมีผ้าแพรเครื่องใช้ต่าง ๆ เมื่ออยู่นอกกายของเราก็เป็นของสะอาดน่าดู แต่เมื่อมาถึงกายนี้แล้วก็กลาย

เป็นของสกปรกไป เมื่อปล่อยไว้นาน ๆ เข้าไม่ซักฟอก ก็จะเข้าใกล้ใครไม่ได้เลย เพราะเหม็นสาบ ดังนี้จึงได้ความว่าร่างกายของเรานี้เป็นเรือนมูตร เรือนคูถ เป็นอสุภะ ของไม่งามปฏิกูลน่าเกลียด เมื่อยังมีชีวิตอยู่ก็เป็นถึงปานนี้ เมื่อชีวิตหาไม่แล้ว ยิ่งจะสกปรกหาอะไรเปรียบเทียบมิได้เลย เพราะฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้าทั้งหลาย จึงมาพิจารณาร่างกายอันให้ชำนิชำนาญด้วยโยนิโสมนสิการตั้งแต่ต้นมาทีเดียว คือขณะเมื่อยังเห็นไม่ทันชัดเจน ก็พิจารณาส่วนใดส่วนหนึ่งแห่งกายอันเป็นที่สบายแก่จริต จนกระทั่งปรากฏเป็นอุคคหนิมิต คือปรากฏส่วนแห่งร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง แล้วก็กำหนดส่วนนั้นให้มาก เจริญให้มากทำให้มาก การเจริญทำให้มากนั้นพึงทราบอย่างนี้ ชาวนาเขาทำนา เขาก็ทำที่แผ่นดิน ไถที่แผ่นดิน ดำลงไปในขี้ดินปีต่อไปเขาก็ทำที่ขี้ดินนั่นเอง เขาไม่ได้ทำในอากาศกลางหาวคงทำแต่ที่ดินแห่งเดียว ข้าวเขาก็ได้เต็มยุ้งเต็มฉางเอง เมื่อทำให้มากในที่ดินนั้นแล้ว ไม่ต้องร้องเรียกว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงมาเต็มยุ้งเน้อข้าวก็จะหลั่งไหลมาเอง และจะห้ามว่า ข้าวเอ๋ยข้าว จงอย่ามาเต็มยุ้งเต็มฉางเราเน้อ ถ้าทำนาในที่ดินนั้นเองจนสำเร็จแล้วข้าวก็มาเต็มยุ้งเต็มฉางโดยไม่ต้องสงสัยเลย ฉันใดก็ดี พระ-โยคาวจรเจ้าก็ฉันนั้น คงพิจารณากายในที่เคยพิจารณาอันถูกนิสัย หรือที่ปรากฏมาให้เห็นครั้งแรกอย่าละทิ้งเลยเป็นอันขาด **การทำให้มากนั้นมิใช่หมายแต่การเดินจงกรมเท่านั้น ให้มีสติหรือพิจารณาในที่ทุกสถานในกาลทุกเมื่อ ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ก็ให้มีสติรอบคอบในกายอยู่เสมอ จึงจะชื่อว่าทำให้มาก**

เมื่อพิจารณาในร่างกายนั้นจนชัดเจนแล้ว ให้พิจารณาแบ่งส่วน แยกส่วนออกเป็นส่วน ๆ ตามโยนิโสมนสิการของตนกระจายออกเป็นธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และพิจารณาให้เห็นไปตามนั้นจริง ๆ อุบายตอนนี้ตามแต่ตนจะใคร่ครวญ ออกอุบายตามที่ถูกจริตนิสัยของตน แต่อย่าละทิ้งหลักเดิมที่ตนได้รู้ครั้งแรกนั่นเทียว พระโยคาวรเจ้า เมื่อพิจารณาในที่นี้พึงเจริญให้มากทำให้มาก อย่าพิจารณาครั้งเดียว แล้วปล่อยทิ้งตั้งครึ่งเดือนตั้งเดือน **ให้พิจารณาถ้าวเข้าไปถอยออกมาเป็นอนุโลมปฏิโลม คือเข้าไปสงบในจิตแล้วถอยออกมาพิจารณากาย** อย่าพิจารณากายอย่างเดียว พระโยคาวจรเจ้าพิจารณาอย่างนี้ชำนาญแล้วหรือชำนาญอย่างยิ่งแล้วคราวนี้แลเป็นส่วนที่จะเป็นเอง คือ **จิตย่อมจะรวมใหญ่ เมื่อรวมพับลงย่อมปรากฏว่าสิ่งรวมลงเป็นอันเดียวกันคือหมดทั้งโลกย่อมเป็นธาตุทั้งสิ้นนิมิตจะปรากฏขึ้นพร้อมกันว่าโลกนี้ราบเหมือนหน้ากลองเพราะมีสภาพเป็นอันเดียวกัน** ไม่ว่าป่าไม้ ภูเขา มนุษย์ แม้ที่สุดตัวของเราก็ต้องล้มราบเป็นที่สุดอย่าง

เดียวกันพร้อมกับญาณสัมปยุตต์ **คือรู้ขึ้นมาพร้อมกันในที่นี้** ตัดความสนเท่ห์ในใจได้เลย จึงชื่อว่ายถาภูตญาณทัสสนวิปัสสนา **คือทั้งเห็นทั้งรู้ตามความเป็นจริง** ขั้นนี้เป็นเบื้องต้นในอันที่จะดำเนินต่อไป ไม่ใช่ที่สุด อันพระโยคาวจรเจ้าจะพึงเจริญให้มาก ทำให้มาก จึงจะเป็นไปเพื่อความรู้ยิ่งอีกจนรอบ จนชำนาญเห็นแจ้งชัดว่า สังขารความปรุงแต่งอันเป็นความสมมติว่าโน่นเป็นของเรา โน่นเป็นเราเป็นความไม่เที่ยง อาศัยอุปาทานความยึดถือจึงเป็นทุกข์ ก็แลธาตุทั้งหลายเขาหากมีหากเป็นอยู่อย่างนี้ตั้งแต่ไหนแต่ไรมา เกิด แก่ เจ็บ ตาย เกิดขึ้นเสื่อมไปอยู่อย่างนี้มีมาก่อนเราเกิด ตั้งแต่ดึกดำบรรพ์ก็เป็นอยู่อย่างนี้ อาศัยอาการของจิตของขันธ์ ๕ ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณไปปรุงแต่ง สำคัญมั่นหมายทุกภพทุกชาตินับเป็นเอนกชาติเหลือประมาณมาจนถึงปัจจุบันชาติ จึงทำให้จิตหลงอยู่ตามสมมติไม่ใช่สมมติมาติดเอาเรา เพราะธรรมชาติทั้งหลายทั้งหมดในโลกนี้จะเป็นของมีวิญญาณหรือไม่ก็ตาม เมื่อว่าตามความจริงแล้วเขาหากมีหากเป็น เกิดขึ้นเสื่อมไป มีอยู่อย่างนั้นทีเดียวโดยไม่ต้องสงสัยเลย จึงรู้ขึ้นว่า ปุพฺเพสุ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ ธรรมดาเหล่านี้ หากมีมาแต่ก่อนถึงว่าจะไม่ได้ยินได้ฟังมาจากใครก็มีอย่างนั้นทีเดียว ฉะนั้นในความข้อนี้ พระพุทธองค์เจ้าจึงทรงปฏิญาณพระองค์ว่า เราไม่ได้ฟังมาแต่ใคร มิได้เรียนมาแต่ใครเลยเพราะของเหล่านี้มีอยู่มีมาแต่ก่อนพระองค์ ดังนี้ได้ความว่าธรรมดาธาตุทั้งหลายย่อมเป็น ย่อมมีอยู่อย่างนั้น อาศัยอาการของจิตเข้าไปยึดถือเอาสิ่งทั้งปวงเหล่านั้นมาหลายภพหลายชาติ จึงเป็นเหตุให้เป็นไปตามสมมตินั้นเป็นเหตุให้อนุสัยครอบงำจิตจนหลงเชื่อไปตามจึงเป็นเหตุให้ก่อภพก่อชาติด้วยอาการของจิตเข้าไปยึด ฉะนั้นพระโยคาวจรเจ้าจึงมาพิจารณาโดยแยบคายลงไปตามสภาพว่า สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา สังขาร ความเข้าไปปรุงแต่ง คืออาการของจิตนั้นแลไม่เที่ยง โลกสัตว์เขาเที่ยงคือมีอยู่เป็นอยู่อย่างนั้น ให้พิจารณาโดยอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ เป็นเครื่องแก้อาการของจิตให้เห็นแน่แท้โดยปัจจักขสิทธิว่า ตัวอาการของจิตนี้เองมันไม่เที่ยงเป็นทุกข์ เพราะเหตุที่ไม่เห็นโดยปัจจักสิทธิว่า ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ จึงหลงตามสังขารเมื่อเห็นจริงลงไปแล้วก็เป็นเครื่องแก้อาการของจิตจึงปรากฏขึ้นว่า สงฺขารา สสฺสตา นตฺถิ สังขารทั้งหลายที่เที่ยงแท้ไม่มี สังขารเป็นอาการของจิตต่างหากเปรียบเหมือนพยับแดดส่วนสัตว์เขาก็อยู่ประจำโลกแต่ไหนแต่ไรมา เมื่อรู้โดยเงื่อน ๒ ประการคือ รู้ว่าสัตว์ก็มีอยู่อย่างนั้น สังขารก็เป็นอาการของจิตเข้าไปสมมติเขาเท่านั้น ฐีติภูตํ จิตตั้งอยู่เดิมไม่มีอาการเป็นผู้หลุดพ้นได้ความว่า ธรรมดาหรือธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน จะใช่ตนอย่างไร ของเขาหากเกิดมีอย่าง

นั้น ท่านจึงว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ธรรมทั้งหลายไม่ใช่ตน ให้พระโยคาวจรเจ้าพึงพิจารณาให้เห็นแจ้งประจักษ์ตามนี้ จนทำให้รวมพับลงไปให้เห็นจริงแจ้งชัดตามนั้น โดย **ปัจจักขสิทธิ** พร้อมกับ **ญาณสัมปยุตต์** ปรากฏขึ้นมาพร้อมกัน จึงชื่อว่า **วุฏฐานคามินี วิปัสสนา** ทำในที่นี้จนชำนาญเห็นจริงแจ้งประจักษ์ พร้อมกับการรวมใหญ่และญาณสัมปยุตต์รวมทวนกระแสแก้อนุสัยสมมติเป็น **วิมุตติ** หรือรวมลง**ฐีติจิต** อันเป็นอยู่อย่างนั้นจนแจ้งประจักษ์ในที่นั้นด้วยญาณสัมปยุตต์ว่า **ขีณา ชาติ ญาณํ โหติ** ดังนี้ ในที่นี้ไม่ใช่สมมติไม่ใช่ของแต่งเอาเดาเอา ไม่ใช่ของอันบุคคลพึงปรารถนาเอาได้ เป็นของที่เกิดเองเป็นเองรู้เองโดยส่วนเดียวเท่านั้น เพราะด้วยการปฏิบัติอันเข้มแข็งไม่ท้อถอย พิจารณาโดยแยบคายด้วยตนเอง จึงจะเป็นขึ้นมาเอง ท่านเปรียบเหมือนต้นไม้ต่าง ๆ มีต้นข้าว เป็นต้น เมื่อบำรุงรักษาต้นมันให้ดีแล้ว ผลคือรวงข้าวไม่ใช่สิ่งอันบุคคลพึงปรารถนาเอาเลยเป็นขึ้นมาเอง ถ้าแลบุคคลมาปรารถนาเอาแต่รวงข้าว แต่หาได้รักษาต้นข้าวไม่ เป็นผู้เกียจคร้าน จะปรารถนาจนวันตายรวงข้าวก็จะไม่มีขึ้นมาให้เลยฉันใด **วิมุตติธรรม** ก็ฉันนั้นนั่นแลมิใช่สิ่งอันบุคคลอันจะพึงปรารถนาเอาได้ คนผู้ปรารถนาวิมุตติธรรมแต่ปฏิบัติไม่ถูก
หรือไม่ปฏิบัติ มัวเกียจคร้านจนตัวตาย จะประสพวิมุตติธรรมไม่ได้เลย ด้วยประการฉะนี้

๑๐. จิตต์เดิมเป็นธรรมชาติใสสว่าง แต่มืดมัวไปเพราะอุปกิเลส

ปภสฺสรมิทํ ภิกฺขเว จิตฺตํ ตญฺจ โข อาคนฺตุเกหิ อุปกิเลเสหิ อุปกฺกิลิฏฺฐํ ภิกษุทั้งหลาย จิตนี้เลื่อมปภัสสรแจ้งสว่างมาเดิม แต่อาศัยอุปกิเลสเครื่องเศร้าหมองเป็นอาคันตุกะสัญจรมาปกคลุมหุ้มห่อ จึงทำให้จิตมิส่องแสงสว่างได้ ท่านเปรียบไว้ในบทกลอนหนึ่งว่า "ไม้ชะงกหกพันง่า (กิ่ง) กระปอมก่าขึ้นมื้อฮ้อม กระปอมน้อยขึ้นมื้อพัน ครั้นตัวมาบ่ทันขึ้นนำคู่มื้อ ๆ" โดยอธิบายว่า คำว่าชะงก ๖๐๐๐ ง่านั้น เมื่อตัดศูนย์ ๓ ศูนย์ออกเสียเหลือแต่ ๖ คงได้ความว่าทวารทั้ง ๖ เป็นที่มาแห่งกระปอมก่า คือของปลอมไม่ใช่ของจริงเป็นสิ่งสัญจรเข้ามาในทวารทั้ง ๖ นับร้อยนับพัน มิใช่แต่เท่านั้น กิเลสทั้งหลายที่ยังไม่เกิดมีขึ้นก็จะมีทวียิ่ง ๆ ขึ้นทุก ๆ วัน ในเมื่อไม่แสวงหาทาง แก้ธรรมชาติของจิตเป็นของผ่องใสยิ่งกว่าอะไรทั้งหมด แต่อาศัยของปลอมกล่าวคือ อุปกิเลสที่สัญจรเข้ามาปกคลุมจึงทำให้หมดรัศมี ดุจพระอาทิตย์เมื่อเมฆบดบังฉะนั้น อย่าพึงเข้าใจว่าพระอาทิตย์เข้าไปหาเมฆ เมฆไหลมาบดบังพระอาทิตย์ต่างหาก ฉะนั้นผู้บำเพ็ญเพียรทั้งหลาย เมื่อรู้โดยปริยายนี้แล้ว พึงกำจัดของปลอมด้วยการพิจารณาโดยแยบคายตามที่อธิบายแล้วในอุบายแห่งวิปัสสนาข้อ ๙ นั้นเถิด

เมื่อทำจิตให้ถึงขั้นฐิติจิตแล้ว ชื่อว่ายอมทำลายของปลอมได้หมดสิ้น หรือว่าของปลอมย่อมเข้าไม่ถึงฐิติจิต เพราะสะพานเชื่อมต่อถูกทำลายขาดสะบั้นลงแล้ว แม้ยังต้องเกี่ยวข้องกับอารมณ์ของโลกอยู่ก็ย่อมเป็นดุจน้ำกลิ้งบนใบบัวฉะนั้น

๑๑. การทรมานตนของผู้บำเพ็ญเพียร ต้องให้พอเหมาะกับอุปนิสสัย

นายสารถีผู้ฝึกม้ามีชื่อเสียงคนหนึ่ง มาเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามถึงวิธีทรมานเวไนย พระองค์ทรงย้อนถามนายสารถีก่อน ถึงการทรมานม้า เขาทูลว่า ม้ามี ๔ ชนิด คือ ๑ ทรมานง่าย ๒ ทรมานอย่างกลาง ๓ ทรมานยากแท้ ๔ ทรมานไม่ได้เลย ต้องฆ่าเสีย พระองค์จึงตรัสว่า เราก็เหมือนกัน ๑ ผู้ทรมาณง่าย คือผู้ปฏิบัติทำจิตรวมง่ายก็ให้กินอาหารเพียงพอเพื่อบำรุงร่างกาย ๒ ผู้ทรมานอย่างกลาง คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ค่อยจะลง ก็ให้กินอาหารแต่น้อยอย่าให้มาก ๓ ทรมานยากแท้ คือผู้ปฏิบัติทำจิตลงยากแท้ ไม่ต้องให้กินอาหารเลย แต่ต้องเป็น **อัตฺตญฺญู** รู้กำลังของตนว่าจะทนทานได้เพียงไรแค่ไหน ๔ ทรมานไม่ได้เลย ต้องฆ่าเสีย คือผู้ปฏิบัติทำจิตไม่ได้เป็นบทปรมะ พระองค์ทรงชักสะพานเสีย กล่าวคือไม่ทรงสั่งสอนอุปมาเหมือนฆ่าทิ้งเสียฉะนั้น

๑๒. มูลติกสูตร

ติก แปลว่า ๓ มูล แปลว่าเค้ามูล รวมความว่า สิ่งซึ่งเป็นรากเง่าเค้ามูลอย่างละ ๓ คือ ราคะ โทสะ โมหะ ก็สาม เรียกว่า **อกุศลมูล ตัณหา** ก็มีสาม คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตันหา โอฆะและอาสวะ ก็มีอย่างละสาม คือ นามะ ภวะ อวิชชา ถ้าบุคคลมาเป็นไปกับด้วยสามเช่นนี้ **ติปริวตฺตํ** ก็ต้องเวียนไปเป็น ๓–๓ ก็ต้องเป็นโลก ๓ คือ กาม-โลก รูปโลก อรูปโลก อยู่อย่างนั้นแล เพราะ ๓ นั้นเป็นเค้ามูลโลก ๓ เครื่องแก้ก็มี ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เมื่อบุคคลดำเนินตนตามศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นเครื่องแก้ น **ติปริวตฺตํ** ก็ไม่ต้องเวียนไปเป็น ๓–๓ ก็ไม่เป็นโลกสาม ชื่อว่าพ้นจากโลกสามแล

๑๓. วิสุทธิเทวาเท่านั้นเป็นสันตบุคคลแท้

อปฺปํ สพฺพธมฺเมสุ เญยฺยธมฺมา ปเวสฺสนฺโต บุคคลผู้มีจิตไม่กำเริบในกิเลสทั้งปวง รู้ธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นพหิทธาธรรม ทั้งที่เป็นอัชฌัตติกาธรรม สนฺโต จึงเป็นผู้สงบระงับ สันตบุคคลเช่นนี้แลที่จะบริบูรณ์ด้วย หิริโอตตัปปะ มีธรรมบริสุทธิ์สะอาด มีใจมั่นคง เป็นสัตบุรุษผู้ทรงเทวธรรมตามความในพระคาถาว่า หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกรมฺม-สมาหิตา สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร อุบัติเทวาเป็นผู้พรั่งพร้อมด้วย

กามคุณวุ่นวายอยู่ด้วยกิเลส เหตุไฉนจึงจะเป็นสันตบุคคลได้ ความใน พระคาถานี้ย่อมต้องหมายถึงวิสุทธิเทวาคือ พระอรหันต์แน่นอน ท่านผู้เช่นนั้นเป็นสันตบุคคลแท้ สมควรจะเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยหิริโอตตัปปะและสุกกธรรม คือความบริสุทธิ์แท้จริง

๑๔. อกิริยา เป็นที่สุดในโลก–สุดสมมติบัญญัติ

สจฺจานิ จตุโร ปทา ขีณาสวา ชุติมนฺโต เตโลเก ปรินิพฺพุตา สัจจธรรมทั้ง ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคยังเป็นกิริยา เพราะแต่ละสัจจะ ๆ ย่อมมีอาการต้องทำ คือทุกข์ ต้องกำหนดรู้ สมุทัย ต้องละ นิโรธ ต้องทำให้แจ้ง มรรคต้องเจริญให้มาก ดังนี้ล้วนเป็นอาการที่จะต้องทำทั้งหมด ถ้าเป็นอาการที่จะต้องทำ ก็ต้องเป็นกิริยา เพราะเหตุนั้นจึงรวมความได้ว่าสัจจะทั้ง ๔ เป็นกิริยา จึงสมกับบาทคาถาข้างต้นนั้นความว่า สัจจะทั้ง ๔ เป็นตีนหรือเป็นเครื่องเหยียบก้าวขึ้นไป หรือก้าวขึ้นไป ๔ พักจึงจะเสร็จกิจ ต่อจากนั้นไปจึงเรียกว่าอกิริยา อุปมา ดังเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ แล้วลบ ๑–๙ ทิ้งเสียเหลือแต่ ๐ (ศูนย์) ไม่เขียนอีกต่อไป คงอ่านว่า ศูนย์ แต่ไม่มีค่าอะไรเลย จะนำไปบวกลบคูณหารกับเลขจำนวนใดใด ไม่ได้ทั้งสิ้น แต่จะปฏิเสธว่าไม่มีหาได้ไม่ เพราะปรากฏอยู่ว่า ๐ (ศูนย์) นี่แหละคือ**ปัญญารอบรู้** เพราะทำลายกิริยา คือ ความสมมติ หรือว่าลบสมมติลงเสียจนหมดสิ้น ไม่เข้าไปยึดถือสมมติทั้งหลาย คำว่า ลบ คือทำลายกิริยา กล่าวคือ ความสมมติ มีปัญหาสอดขึ้นมาว่า เมื่อทำลายสมมติหมดแล้วจะไปอยู่ที่ไหน แก้ว่า ไปอยู่ในที่ไม่สมมติ คือ อกิริยา นั่นเอง เนื้อความตอนนี้เป็นความอธิบายตามอาการของความจริง ซึ่งประจักษ์แก่ผู้ปฏิบัติโดยเฉพาะ อันผู้ไม่ปฏิบัติหาอาจรู้ได้ไม่ ต่อเมื่อไรพึ่งแล้วทำตามจนรู้เองเห็นเอง นั่นแหละจึงจะเข้าใจได้

ความแห่ง ๒ บาทคาถาต่อไปว่า พระขีณาสวะเจ้าทั้งหลายดับโลกสามรุ่งโรจน์อยู่คือทำการพิจารณาและบำเพ็ญเพียรเป็น ภาวิโต พหุลีกโต คือทำให้มากเจริญให้มาก จนจิตมีกำลังสามารถพิจารณาสมมติทั้งหลาย ทำลายสมมติทั้งหลายลงไปได้จนเป็น อกิริยาก็ย่อมพ้นโลกทั้งสามได้ การดับโลกสามนั้น ท่านขีณาสวะเจ้าทั้งหลายมิได้เหาะขึ้นไปใน กามโลก รูปโลก อรูปโลก เลยทีเดียว คงอยู่กับที่นั่นเอง แม้พระบรมศาสดาของเราก็เช่นเดียวกัน พระองค์ประทับนั่งอยู่ ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์แห่งเดียวเมื่อจะดับโลกสาม ก็มิได้เหาะขึ้นไปในโลกสาม คงดับอยู่ที่จิต ที่จิตนั้นเองเป็นโลกสาม ฉะนั้นท่านผู้ต้องการดับโลกสาม พึงดับที่

จิตของตน ๆ จึงทำลายกิริยา คือตัวสมมติหมดสิ้นจากจิต ยังเหลือแต่อกิริยา เป็นฐีติจิตฐีติธรรม อันไม่รู้จักตาย ฉะนี้แล

๑๕. **สัตตาวาส ๙** คือ เทวาพิภพ มนุสสโลก อบายโลก จัดเป็นกามโลก ที่อยู่อาศัยของสัตว์ เสพกามรวมเป็น ๑ รูป โลกที่อยู่อาศัยของสัตว์ ผู้สำเร็จรูปฌานมี ๔ อรูปโลก ที่อยู่อาศัยของสัตว์ผู้สำเร็จอรูปฌาณมี ๔ รวมทั้งสิ้นเป็น ๙ เป็นที่อาศัยของสัตว์ผู้มารู้เท่าสัตตาวาส ๙ ล่าวคือ พระขีณาสวะเจ้าทั้งหลายย่อมจากที่อยู่ของสัตว์ ไม่ต้องอยู่ในที่ ๙ แห่งนี้แล ปรากฏในสามเณรปัญหาข้อสุดท้ายว่า ทสานม กึ อะไร ชื่อว่า ๑๐ แก้ว่า **ทสหงฺเคหิ สมนฺนาคโต** พระขีณาสวะเจ้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๑๐ ย่อมพ้นจากสัตตาวาส ๙ ความข้อนี้คงเปรียบได้กับการเขียนเลข ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๐ นั่นเอง ๑ ถึง ๙ เป็นจำนวนที่นับได้ อ่านได้ บวกลบ คูณหารได้ ส่วนสิบก็คือ เลข ๑ กับ ๐ (ศูนย์) เมื่อลบเลข ๑ ออกเสีย เพราะซ้ำกัน ก็เหลือแต่ ๐ (ศูนย์) เราจะเอา ๐ (ศูนย์) ไปบวกลบคูณหารกับเลขจำนวนใด ๆ ก็ไม่ทำให้เลขจำนวนนั้นมีค่าสูงขึ้น และ ๐ (ศูนย์) นี้ เมื่ออยู่โดยลำพังก็ไม่มีค่าอะไร แต่จะว่าไม่มีก็ไม่ได้เพราะเป็นสิ่งปรากฏอยู่ ความเปรียบนี้ฉันใด จิตใจก็ฉันนั้นเป็นธรรมชาติ มีลักษณะเหมือน ๐ (ศูนย์) เมื่อนำไปต่อเข้ากับเลขตัวใด ย่อมทำให้เลขตัวนั้นเพิ่มค่าขึ้นอีกมาก เช่นเลข ๑ เมื่อเอาศูนย์ต่อเข้าก็กลายเป็น ๑๐ (สิบ) จิตใจนี้ก็เหมือนกัน เมื่อต่อเข้ากับสิ่งทั้งหลายก็กลายเป็นของวิจิตรพิสดารมากมายขึ้นทันที แต่เมื่อได้รับการฝึกฝนอบรมจนฉลาดรอบรู้สรรพเญยยธรรมแล้วย่อมกลับคืนสู่สภาพ ๐ (ศูนย์) คือ ว่างโปร่ง พ้นจากการนับการอ่านแล้ว มิได้อยู่ในที่ ๙ แห่งอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ แต่อยู่ในที่หมดสมมติบัญญัติ คือสภาพ ๐ (ศูนย์) หรือ อกิริยาดังกล่าวในข้อ ๑๕ นั่นเอง

๑๖. ความสำคัญของปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนา

พระธรรมเทศนาของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าใน ๓ กาลมีความสำคัญยิ่ง อันพุทธบริษัทควรสนใจพิจารณาเป็นพิเศษ คือ

ก. **ปฐมโพธิกาล** ได้ทรงแสดงธรรมแก่พระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมิคทายวันเมืองพาราณสี เป็นครั้งแรกเป็นปฐมเทศนา เรียกว่า ธรรมจักรเบื้องต้น ส่วนสุด ๒ อย่างอันบรรพชิตไม่ควรเสพขึ้นแสดงว่า เทฺวเม ภิกฺขเว อนฺตา ปพฺพชิเตน นเสวิตพฺพา ภิกษุทั้งหลาย ส่วนที่สุด ๒ อย่างอันบรรพชิตไม่พึงเสพ คือกามสุขัลลิกาและอัตตกิลมถา อธิบายว่า

กามสุขัลลิกาเป็นส่วนแห่งความรัก อัตตกิลมถา เป็นส่วนแห่งความชัง ทั้ง ๒ ส่วนนี้เป็นตัวสมุทัย เมื่อผู้บำเพ็ญตนธรรมทั้งหลาย โดยอยู่ซึ่งส่วนทั้ง ๒ นี้ว่ายังไม่เข้าทางการเพราะ เมื่อบำเพ็ญเพียรพยายามทำสมาธิ จิตสงบสบายดีเต็มที่ ก็ดีใจครั้นเมื่อจิตนึกคิดให้ฟุ้งซ่านรำคาญก็เสียใจความดีใจนั้นแล คือกามสุขัลลิกา ความเสียใจนั้นแลคืออัตตกิลมถา ความดีใจก็เป็นราคะ ความเสียใจก็เป็นโทสะความไม่รู้เท่าในราคะ โทสะทั้ง ๒ นี้ เป็นโมหะ ฉะนั้นผู้ที่พยายามประกอบความเพียร ในเบื้องแรกก็ต้องกระทบส่วนสุดทั้ง ๒ นั้นแลก่อน ถ้าเมื่อกระทบส่วน ๒ นั้นอยู่ ชื่อว่าผิดอยู่แต่เป็นธรรมดาแท้ทีเดียวต้องผิดเสียก่อนจึงจะถูก แม้พระบรมศาสดาแต่ก่อนนั้นพระองค์ก็ผิดมาเต็มที่เหมือนกัน แม้พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ซ้ำเป็นมิจฉาทิฏฐิมาก่อนแล้วทั้งสิ้น แม้สาวกทั้งหลายเหล่าอื่น ๆ ก็ล้วนแต่ผิดมาแล้วทั้งนั้น ต่อเมื่อพระองค์มาดำเนินทางกลางทำจิตอยู่ภายใต้ร่มโพธิพฤกษ์ ได้ญาณ ๒ ใน ๒ ยามเบื้องต้นในราตรีได้ญาณที่ ๓ กล่าวคืออาสวักขยญาณในยามใกล้รุ่ง จึงได้ถูกทางกลางอันแท้จริง ทำจิตของพระองค์ให้พ้นจากความผิด กล่าวคือส่วนทั้ง ๒ นั้น พ้นจากสมมติโคตร สมมติชาติ สมมติวงศ์ และสมมติประเพณีถึงความเป็นอริยโคตร อริยชาติ อริยวาส อริยวงศ์ และอริยประเพณี ส่วนอริยสาวกทั้งหลายนั้นเล่า ก็มารู้ตามพระองค์ทำให้ถูกอาสวักขยญาณพ้นจากความผิดตามพระองค์ไป ส่วนเราผู้ปฏิบัติอยู่ในระยะแรก ๆ ก็ต้องผิดเป็นธรรมดา แต่เมื่อผิดก็ต้องรู้เท่าแล้วทำให้ถูก เมื่อยังมีดีใจเสียใจในการบำเพ็ญอยู่ ก็ตกอยู่ในโลกธรรม เมื่อตกอยู่ในโลกธรรม จึงเป็นผู้หวั่นไหวเพราะความดีใจเสียใจนั้นแหละ ชื่อว่าความหวั่นไหวไปมา อุปฺปนฺโน โข เม โลกธรรมจะเกิดที่ไหนเกิดที่เรา โลกธรรมมี ๘ มรรคเครื่องแก้ก็มี ๘ **มรรค ๘ เป็นเครื่องแก้โลกธรรม ๘** ฉะนั้นพระองค์จึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทาแก้ส่วน ๒ เมื่อแก้ส่วน ๒ ได้แล้วก็เข้าสู่อริยมรรค ตัดกระแสโลกทำใจให้เป็น จาโค ปฏินิสฺสคฺโค มุตฺติ อนาลโย (สละสลัดตัดขาดวางใจหายห่วง) รวมความว่า เมื่อส่วน ๒ ยังมีอยู่ในใจผู้ใดแล้ว ผู้นั้นก็ยังไม่ถูกทาง เมื่อผู้มีใจพ้นจากส่วนทั้ง ๒ แล้วก็ไม่หวั่นไหว หมดธุลีเกษมจากโอฆะ จึงว่าเนื้อความแห่งธรรมจักรสำคัญมาก พระองค์ทรงแสดงธรรมจักรนี้ยังโลกธาตุให้หวั่นไหว จะไม่หวั่นไหวอย่างไร เพราะมีใจความสำคัญอย่างนี้ โลกธาตุก็มิใช่อะไรอื่นคือตัวเรานี้เอง ตัวเราก็คือธาตุของโลก หวั่นไหวเพราะเห็นในของที่ไม่เคยเห็นเพราะจิตพ้นจากส่วน ๒ ธาตุของโลกจึงหวั่นไหว หวั่นไหวเพราะจะไม่มาก่อธาตุของโลกอีกแล

ข. **มัชฌิมโพธิกาล** ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ในชุมนุมพระอรหันต์ ๑๒๕๐ องค์ ณ พระราชอุทยานเวฬุวันกลันทกนิวาปสถานกรุงราชคฤห์ ใจความสำคัญตอนหนึ่งว่า **อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธานํ สาสนํ** พึงเป็นผู้ทำจิตให้ยิ่ง การที่จะทำจิตให้ยิ่งได้ต้องเป็นผู้สงบระงับ อิจฺฉาโลภสมาปนฺโน สมฺโน กึ ภวิสฺสติ เมื่อประกอบด้วยความอยากดิ้นรนโลภหลงอยู่แล้วจักเป็นสงบระงับได้อย่างไร ต้องเป็นผู้ปฏิบัติ คือปฏิบัติพระวินัยเป็นเบื้องต้น และเจริญกรรมฐานตั้งต้นการเดินจงกรม นั่งสมาธิ ทำให้มาก เจริญให้มาก ในการพิจารณามหาสติปัฏฐานมีกายานุปัสสนาสติปัฏฐานเป็นเบื้องแรก พึงพิจารณาส่วนแห่งร่างกายโดยอาการแห่งบริกรรมสวนะ คือพิจารณา โดยอาการคาดคะเนว่าส่วนนั้นเป็นอย่างนั้นด้วยการมีสติสัมปชัญญะไปเสียก่อน เพราะเมื่อพิจารณาเช่นนี้ ใจไม่ห่างจากกาย ทำให้รวมง่าย เมื่อทำให้มากในบริกรรมสวนะแล้ว จักเกิดขึ้นซึ่งอุคคหนิมิตให้ชำนาญในในที่นั้นจนเป็นปฏิภาค ชำนาญในปฏิภาคโดยยิ่งแล้วจักเป็นวิปัสสนาเจริญวิปัสสนาจนเป็นวิปัสสนาอย่างอุกฤษฏ์ ทำจิตเข้าถึง **ฐีติภูตํ** ดังกล่าวแล้วในอุบายแห่งวิปัสสนา**ชื่อว่าปฏิบัติ** เมื่อปฏิบัติแล้วโมกฺขํ จึงจะข้ามพ้นเพราะอาศัยข้อปฏิบัติอันตนทำเต็มที่แล้วจึงข้ามพ้นคือพ้นจากโลกชื่อว่าโลกุตตรธรรม เขมํจึงเกษมจากโยคะ (เครื่องร้อน) ฉะนั้นเนื้อความในมัชฌิมเทศนาจึงสำคัญ เพราะเล็งถึงวิมุตติธรรม ด้วยประการฉะนี้แล ฯ

ค. **ปัจฉิมโพธิกาล** ทรงแสดงปัจฉิมเทศนาในที่ชุมนุมพระอริยสาวก ณ พระราชอุทยานสาลวันของมัลลกษัตริย์กรุงกุสินารา ในเวลาจวนจะปรินิพพานว่า หนฺททานิ อามนฺตยามิ โว ภิกฺขเว ปฏิเวทยามิ โว ภิกฺขเว ขยวยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทนสมฺปาเทถ เราบอกท่านทั้งหลายว่า จงเป็นผู้ไม่ประมาท พิจารณาสังขารที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไป เมื่อท่านทั้งหลายพิจารณาเช่นนั้นจักเป็นผู้แทงตลอด พระองค์ตรัสพระธรรมเทศนาเพียงเท่านี้ก็ปิดพระโอษฐ์มิได้ตรัสอะไรต่อไปอีกเลย จึงเรียกว่า ปัจฉิมเทศนาอธิบายความต่อไปว่า สังขารมันเกิดขึ้นที่ไหน มันอยู่ที่ไหน อะไรเป็นสังขาร สังขารมันก็เกิดขึ้นที่จิตของเราเอง เป็นอาการของจิตพาให้เกิดขึ้นซึ่งสมมติทั้งหลายสังขารนี้แล เป็นตัวการสมมติบัญญัติสิ่งทั้งหลายในโลก ความจริงของในโลกทั้งหลาย หรือธรรมธาตุทั้งหลายเขาเป็นอยู่อย่างนั้น แผ่นดิน ต้นไม้ ภูเขา ฟ้าแดดเขาไม่ได้ว่าเขาเป็นอะไรเลย ตลอดจนตนตัวมนุษย์ก็เป็นธาตุของโลก เขาไม่ได้ว่าเป็นนั่นเป็นนี่เลย เจ้าสังขารตัวการนี้เข้าไปปรุงแต่งว่า เขาเป็นนั้นเป็นนี้จนหลงกันว่าเป็นจริง ถือเอาว่าเป็นเราเป็นของเราเสียสิ้น จึงมี ราคะ โทสะ

โมหะเกิดขึ้นทำจิตตัวเดิมให้หลงไปตามเกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายไปไม่มีที่สิ้นสุด เป็นอเนกภพอเนกชาติ เพราะเจ้าตัวสังขารนั้นแลเป็นเหตุ จึงทรงสอนให้พิจารณาสังขารว่า **สพฺเพสงฺขารา อนิจฺจา สพฺเพสงฺขารา ทุกฺขา**ให้เป็นปรีชาญาณชัดแจ้ง เกิดจากผลแห่งการเจริญปฏิภาคในส่วนเบื้องต้นจนทำให้จิตให้เข้าภวังค์ เมื่อกระแสแห่งภวังค์หายไปมีญาณเกิดขึ้นว่า "นั่นเป็นอย่างนั้นเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นทุกข์" เกิดขึ้นในจิตจริง ๆ จนชำนาญเห็นจริงแจ้ง ประจักษ์ก็รู้สังขารได้สังขารก็จะมาปรุงแต่งจิตให้กำเริบ ไม่ได้อีกได้ในคาถาว่า**อกุปฺปํ สพฺพธมฺเมสุ เญยฺยธมฺมา ปเวสฺสนฺโต** เมื่อสังขารปรุงแต่จิตไม่ได้แล้วก็ไม่กำเริบ รู้เท่าธรรมทั้งปวง **สนฺโต** ก็เป็นผู้สงบระงับถึงซึ่งวมุตติธรรมด้วยประการฉะนี้

ปัจฉิมเทศนานี้เป็นคำสำคัญแท้ ทำให้ผู้พิจารณารู้แจ้งถึงที่สุด พระองค์จึงได้ปิดพระโอษฐ์แต่เพียงนี้ พระธรรมเทศนาใน ๓ กาลนี้ ย่อมมีความสำคัญเหนือความสำคัญในทุก ๆ กาล ปฐมเทศนาก็เล็งถึงวิมุตติยธรรม มัชฌิมเทศนาก็เล็งเห็นวิมุตติธรรม ปัจฉิมเทศนาก็เล็งถึงวิมุตติธรรม รวมทั้ง ๓ กาล ล้วนแต่เล็งถึงวิมุตติธรรมทั้งสิ้นด้วยประการฉะนี้

๑๗. พระอรหันตทุกประเภทบรรลุ ทั้งเจโตวิมุตติทั้งปัญญาวิมุตติ

อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเมสยํ อภิญฺญาสจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ

พระบาลีนี้แสดงว่าพระอรหันต์ทั้งหลายไม่ว่าประเภทใด ย่อมบรรลุทั้งเจโตวิมุตติทั้งปัญญาวิมุตติที่ปราศจากอาสวะในปัจจุบัน หาได้แบ่งแยกไว้ว่า ประเภทนั้นบรรลุแต่เจโต-วิมุตติ หรือปัญญาวิมุตติไม่

ที่เกจิอาจารย์แต่งอธิบายไว้ว่า เจโตวิมุตติเป็นของพระอรหันต์ผู้ได้สมาธิมาก่อน ส่วนปัญญาวิมุตติเป็นของพระอรหันต์สุขวิปัสสนาล้วน ๆ ไม่ได้สมาธิมาก่อนนั้น ย่อมขัดแย้งต่อมรรค มรรคประกอบด้วยองค์ ๘ มีทั้งสัมมาทิฏฐิ ทั้งสัมมาสมาธิ ผู้จะบรรลุวิมุตติธรรมจำต้องบำเพ็ญมรรค ๘ บริบูรณ์ มิฉะนั้นก็บรรลุวิมุตติธรรมไม่ได้ ไตรสิกขามีทั้งสมาธิ ทั้งปัญญาอันผู้จะได้อาสวักขยญาณ จำต้องบำเพ็ญไตรสิกขาให้บริบูรณ์ทั้ง ๓ ส่วน ฉะนั้นจึงว่าพระอรหันต์ทุกประเภท ต้องบรรลุทั้งเจโตวิมุตติทั้งปัญญาวิมุตติด้วยประการฉะนี้แล

๑๘. เรื่อง มูลกรรมฐาน

กุลบุตรผู้บรรพชาอุปสมบทเข้ามาในพุทธศาสนานี้แล้วใครเล่าไม่เคยเรียนกรรม-ฐานมา บอกได้ทีเดียวว่าไม่เคยมี พระอุปัชฌาย์ทุกองค์ เมื่อบวชกุลบุตรจะไม่สอนกรรมฐาน

ก่อน แล้วจึงให้ผ้าภายหลังไม่มี ถ้าอุปัชฌาย์องค์ใดไม่สอนกรรมฐานก่อนอุปัชฌาย์องค์นั้นดำรงความเป็นอุปัชฌายะต่อไปไม่ได้ ฉะนั้นกุลบุตรผู้บวชมาแล้ว จึงได้ชื่อว่า เรียนกรรมฐานมาแล้ว ไม่ต้องสงสัยว่าไม่ได้เรียน

พระอุปัชฌายะสอนกรรมฐาน ๘ คือ เกศา ผม, โลมา ขน, นขา เล็บ, ทันตา ฟัน, **ตโจ** หนัง ในกรรมฐานทั้ง ๘ นี้ มีหนังเป็นที่สุด ทำไมจึงสอนถึงหนังเท่านั้น ? เพราะเหตุว่าหนังมันเป็นอาการใหญ่ คนเราทุกคนต้องมีหนังหุ้มห่อ ถ้าไม่มีหนัง ผม ขน เล็บ ฟัน ก็อยู่ไม่ได้ ต้องหลุดหล่นทำลายไป เนื้อ กระดูก เอ็นและอาการทั้งหมดในร่างกายนี้ ก็จะอยู่ไม่ได้ต้องแตก ต้องทำลายไป คนเราจะหลงรูปก็มาหลงหนัง หมายความสวย ๆ งาม ๆ เกิดความรักใคร่แล้วก็ปรารถนา เพราะมาหมายอยู่ที่หนัง เมื่อเห็นแล้วสำคัญเอาผิวพรรณของมัน คือ ผิวดำ–ขาว–แดง–ดำแดง–ขาว แดงผิวอะไรต่ออะไร ก็เพราะหมายสีหนัง ถ้าไม่มีหนังแล้ว ใครเล่าจะหมายว่าสวยงาม ? ใครเล่าจะรักจะชอบ จะปรารถนา ? มีแต่จะเกลียดหน่าย ไม่ปรารถนา ถ้าหนังไม่หุ้มห่ออยู่แล้ว เนื้อ เอ็น และอาการอื่น ๆ ก็จะอยู่ไม่ได้ ทั้งจะประกอบกิจการอะไรก็ไม่ได้ จึงว่าหนังเป็นของสำคัญนัก จะเป็นอยู่ได้ก็เพราะหนัง จะเกิดความหลงสวยหลงงามก็เพราะมีหนัง ฉะนั้นพระอุปัชฌายะท่านจึงสอนถึงแต่หนังเป็นที่สุด ถ้าเรามาตั้งใจพิจารณา จนให้เห็นความเบื่อยเน่าเกิดอสุภนิมิต ปรากฏแน่ใจแล้ว ย่อมจะเห็นอนิจจสัจจธรรมทุกขสัจจธรรม อนัตตาสัจจธรรม จึงจะแก้ความหลงสวยหลงงามอันมั่นหมายอยู่ที่หนัง ย่อมไม่สำคัญหมาย และไม่ชอบใจ ไม่ปรารถนาเอา เพราะเห็นตามความเป็นจริง เมื่อใดเชื่อคำสอนของพระอุปัชฌายะ ไม่ประมาทแล้วจึงจะได้เห็นสัจจธรรม ถ้าไม่เชื่อคำสอนของพระอุปัชฌายะ ย่อมแก้ความหลงของตนไม่ได้ ย่อมตกอยู่ในบ่วงแห่ง**รัชนียารมณ์** (๑) ตกอยู่ในวัฏฏจักร เพราะฉะนั้น คำสอนที่พระอุปัชฌายะได้สอนแล้วแต่วันบวชนั้น เป็นคำสอนที่จริงที่ดีแล้ว เราไม่ต้องไปหาทางอื่นอีก ถ้ายังสงสัย ยังหาไปทางอื่นอีก ชื่อว่ายังหลงยังงมงาย ถ้าไม่หลงจะไปหาทำไม คนไม่หลงก็ไม่มีการหา คนที่หลงจึงมีการหา หาเท่าไรยิ่งหลงไปไกลเท่านั้น ใครเป็นผู้ไม่หามาพิจารณาอยู่ในของที่มีอยู่นี้ก็จะเห็นแจ้งซึ่งภูตธรรม ฐิติธรรม อันเกษมจากโยคาสวะทั้งหลาย

---

(๑) คำ "รัชนียารมณ์" ตัดบทออกเป็น "รัชชนิย" แปลว่า ที่ก่อเกิดความกำหนัด "อารมณ์" แปลว่า สิ่งที่ปรากฏแก่ทวาร ๖ (เช่น รูป เป็นต้น) สนธิเข้ากันเป็น "รัชนียารมณ์" แปลว่า อารมณ์เป็นที่กำเนิด ความกำหนัด ได้แก่ รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ และธรรม (เรื่องที่ใจคิด) อันน่ารักใคร่พึงใจ ยียวนชวนกำหนัด

ความในเรื่องนี้ไม่ใช่มติของพระอุปัชฌายะทั้งหลายคิดได้แล้วสอนกุลบุตรตามมติของใคร เนื่องด้วยพุทธพจน์แห่งพระพุทธองค์เจ้าได้ทรงบัญญัติไว้ให้พระอุปัชฌายะเป็นผู้สอนกุลบุตรผู้บวชใหม่ ให้กรรมฐานประจำตน ถ้ามิฉะนั้นก็ไม่สมกับการออกบวชที่ได้สละบ้านเรือนครอบครัวออกมาบำเพ็ญเนกขัมมธรรม หวังโมกขธรรม การบวชก็จะเท่ากับการทำเล่น พระองค์ได้ทรงบัญญัติมาแล้ว พระอุปัชฌายะทั้งหลายจึงดำรงประเพณีนี้สืบมาตราบเท่าทุกวันนี้ พระอุปัชฌายะสอนไม่ผิดสอนจริงแท้ ๆ เป็นแต่กุลบุตรผู้รับเอาคำสอนไว้ไม่ตั้งใจมัวประมาทลุ่มหลงเอง ฉะนั้นความในเรื่องนี้วิญญูชนจึงได้รับรองทีเดียวว่า เป็นวิสุทธิมรรคเที่ยงแท้

๑๙. เรื่อง ศีล

สีลํ สีลา วิย ศีล คือความปกติ อุปมาได้เท่ากับหิน ซึ่งเป็นของหนักและเป็นแก่นของดิน แม้จะมีวาตธาตุมาเป่าสักเท่าใด ก็ไม่มีการสะเทือนหวั่นไหวเลย แต่ว่าเราจะสำคัญถือแต่เพียงคำศีลเท่านั้นก็จะทำให้เรางมงาย ต้องให้รู้จักเสียว่าศีลนั้นอยู่ที่ไหน ? มีตัวตนเป็นอย่างไร ? อะไรเล่าเป็นตัวศีล ? ใครเป็นผู้รักษา ? ถ้ารู้จักว่าใครเป็นผู้รักษาแล้ว ก็จะรู้จักว่าผู้นั้นเป็นตัวศีล ถ้าไม่เข้าใจเรื่องศีลก็จะงมงายไปถือศีลเพียงนอก ๆ เดี๋ยวก็ไปหาเอาที่นั้นที่นี้จึงจะมีศีล ไปขอเขาที่นั่นที่นี่จึงมี เมื่อยังเที่ยวหาเที่ยวขออยู่ ไม่ใช่หลงศีลดอกหรือ ? ไม่ใช่ศีลลัพพตปรามาสถือนอก ๆ ลูบ ๆ คลำ ๆ อยู่หรือ ?

อิหํ สจฺจาภินิเวสทิฏฺฐิ จะเห็นความงมงายของตนว่าเป็นของจริงเที่ยงแท้ผู้ไม่หลงย่อมไม่ไปเที่ยวขอเที่ยวหา เพราะเข้าใจแล้วว่า ศีลก็อยู่ที่ตนนี้จะรักษาโทษทั้งหลาย ก็ตนเป็นผู้รักษา ดังที่ว่า **"เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ"** เจตนาเป็นตัวศีล เจตนาคืออะไร ? เจตนานี้ต้องแปลงอีกจึงจะได้ความ ต้องเอาสระ เอ มาเป็น อิ เอา ต สะกดเข้าไป เรียกว่า **จิตตํ** คือ จิตใจ คนเราถ้าจิตใจไม่มีก็ไม่เรียกว่าคน มีแต่กายจะสำเร็จการทำอะไรได้ ? ร่างกายกับจิตต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อจิตใจไม่เป็นศีล กายก็ประพฤติไปต่าง ๆ จึงกล่าวได้ว่าศีลมีตัวเดียว นอกนั้นเป็นแต่เรื่องโทษที่ควรละเว้น โทษ ๕ โทษ ๘ โทษ ๑๐ โทษ ๒๒๗ รักษาไม่ให้มีโทษต่าง ๆ ก็สำเร็จเป็นศีลตัวเดียว รักษาผู้เดียวนั้นได้แล้ว ก็ไม่มีโทษเท่านั้นเอง ก็จะเป็นปรกติแนบเนียนไม่หวั่นไหว ไม่มีเรื่องหลงหาหลงขอ คนที่หาขอ ต้องเป็นคนทุกข์ไม่มีอะไรจึงเที่ยวหาขอ เดี๋ยวก็กล่าว ยาจามิ ๆ ขอแล้วขอเล่า ขอเท่าไรยิ่งไม่มี ยิ่งอดอยากยากเข็ญ เราได้มาแล้ว มีอยู่แล้วซึ่งกายกับจิต รูปกายก็เอามาแล้วจากบิดามารดาของเรา

จิตก็มีอยู่แล้ว ชื่อว่าของเรามีพร้อมบริบูรณ์แล้วจะทำให้เป็นศีลก็ทำเสีย ไม่ต้องกล่าวว่าว่าศีลมีอยู่ที่โน้นที่นี้ กาลนั้นจึงจะมี กาลนี้จึงจะมีศีลอยู่ที่เรานี้แล้ว อกาลิโก รักษาได้ไม่มีกาลได้ผล ก็ไม่มีกาล

เรื่องนี้ต้องมีหลักฐานพร้อมอีก เมื่อครั้งพุทธกาลนั้นพวกปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยศและบิดามารดา ภรรยาเก่าของท่านก็ดี ภัททวัคคีย์ก็ดี ชฎิลทั้งบริวารก็ดี พระเจ้าพิมพิสารและราชบริพาร ๑๒ นหุตก็ดี ฯลฯ ก่อนจะฟังพระธรรมเทศนา ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไม่ปรากฏว่าได้สมาทานศีลเสียก่อนจึงฟังเทศนาพระองค์เทศนาไปทีเดียว ทำไมท่านเหล่านั้นจึงได้สำเร็จมรรคผล ศีล สมาธิ ปัญญาของท่านเหล่านั้นมาแต่ไหน ไม่เห็นพระองค์ตรัสบอกให้ท่านเหล่านั้นขอเอาศีล สมาธิ ปัญญา จากพระองค์เมื่อได้ลิ้มรสธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีขึ้นในท่านเหล่านั้นเองโดยไม่มีการขอและไม่มีการเอาให้มัคคสามัคคีไม่มีใครหยิบยกให้กัน จิตดวงเดียวเป็นศีลเป็นสมาธิ เป็นปัญญา ฉะนั้นเราไม่หลงศีล จึงจะเป็นวิญญูชนอันแท้จริง

๒๐. เรื่องปาติโมกขสังวรศีล

พระวินัย ๕ พระคัมภีร์ สงเคราะห์ลงมาในปาติโมกขุทเทส เมื่อปฏิบัติไม่ถูกต้องตามพระวินัยย่อมข้ามไม่ได้ ผู้ปฏิบัติถูกตามพระวินัยแล้ว โมกฺขํ ชื่อว่าเป็นทางข้ามพ้นวัฏฏะได้ปาติโมกข์นี้ก็ยังสงเคราะห์เข้าไปวิสุทธิมรรคอีก เรียกว่า ปาติโมกขสังวรศีล ในศีลนิเทศ

ศีลนิเทศนั้น กล่าวถึงเรื่องศีลทั้งหลาย ศีลปาติโมกขสังวรศีล ๑ อินทรีย์สังวรศีล ๑ ปัจจัยสันนิสสิตศีล ๑ อาชีวปาริสุทธิศีล ๑ ส่วนอีก ๒ คัมภีร์นั้น คือสมาธินิเทศและปัญญานิเทศ วิสุทธิมรรคทั้ง ๓ พระคัมภีร์นี้ สงเคราะห์เข้าในมรรคทั้ง ๘ มรรค ๘ สงเคราะห์ลงมาในสิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิปัญญา เมื่อจะกล่าวถึงเรื่องมรรคแล้ว ความประโยคพยายามปฏิบัติดัดตนอยู่ ชื่อว่า เดินมรรค สติปัฏฐานทั้ง ๔ ก็ชื่อว่า มรรค อริยสัจจ์ ๔ ก็ชื่อว่ามรรค เพราะเป็นกิริยาที่ยังทำอยู่ ยังมีการดำเนินอยู่ ดังภาษิตว่า "สจฺจานํ จตุโร ปทา ขีณาสวา ชุติมนฺโต เต โลเก ปรินิพฺพุตา" สำหรับเท้าต้องมีการเดินคนเราต้องไปด้วยเท้าทั้งนั้น ฉะนั้นสัจจะทั้ง ๔ ก็ยังเป็นกิริยาอยู่เป็นจรณะเครื่องพาไปถึงวิสุทธิธรรม วิสุทธิธรรมนั้นอยู่ที่ไหน ? มรรคสัจจะอยู่ที่ไหน ? วิสุทธิธรรมก็ต้องอยู่ที่นั่น ! มรรคสัจไม่มีอยู่ที่อื่น มโน เป็นมหาฐาน มหาเหตุ วิสุทธิธรรมจึงต้องอยู่ที่ใจของเรานี่เอง ผู้เจริญมรรคต้องทำอยู่ที่นี้ ไม่ต้องไปหาที่อื่น การหาที่อื่นอยู่ชื่อว่ายังหลง ทำไมจึงหลงไปหาที่อื่นเล่า ?

ผู้ไม่หลงก็ไม่ต้องไปหาทางอื่น ไม่ต้องหากับบุคคลอื่น ศีลก็มีในตน สมาธิก็มีในตนปัญญาก็มีอยู่กับตน ดังบาลีว่า เจตนาหํ ภิกฺขเว สีลํ วทามิ เป็นต้น กายกับจิตเท่านั้น ประพฤติปฏิบัติเป็นศีลได้ ถ้าไม่มีกายกับจิต จะเอาอะไรมาพูดออกว่าศีลได้ คำที่ว่าเจตนานั้นเราต้องเปลี่ยนเอาสระ เอ ขึ้นบน เป็นสระอิ เอาตัว ต สะกดเข้าไปก็พูดได้ ว่า จิตฺตํ เป็นจิต จิตเป็น ผู้คิดงดเว้น เป็นผู้ระวังรักษา เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติซึ่งมรรคและผลให้เป็นไปได้ พระพุทธเจ้าก็ดี พระสาวกขีณาสวเจ้าก็ดี จะชำระตนให้หมดจดจากกิเลสทั้งหลายได้ ท่านก็มีกายกับจิตทั้งนั้น เมื่อท่านจะทำมรรคและผลให้เกิดมีได้ก็เป็นอยู่ที่มี (คือที่กายกับจิต) ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า มรรค มีอยู่ที่ตนของตนนี้เอง เมื่อเราจะเจริญซึ่งสมถะหรือว่าวิปัสสนา ก็ไม่ต้องหนีจากกายกับจิตไม่ต้องส่งนอก ให้พิจารณาอยู่ในตนของตนเป็น "โอปนยิโก" แม้จะเป็นของมีอยู่ภายนอกเช่น รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ เป็นต้น ก็ไม่ต้องส่งออกนอกไป ต้องกำหนดเข้ามาเทียบเคียงตนของตน พิจารณาอยู่ที่นี้ ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ เมื่อรู้ก็ต้องรู้เฉพาะตน รู้อยู่ในตน ไม่ได้รู้มาแต่นอก เกิดขึ้นกับตน มีขึ้นกับตน ไม่ได้หามาจากที่อื่น ไม่มีใครเอาให้ไม่ได้ขอมาจากผู้อื่น จึงได้ชื่อว่า ญาณทสฺสนํ สุวิสุทฺธํ อโหสิ ฯลฯ เป็นความรู้เห็นที่บริสุทธิ์แท้ ฯลฯ

๒๑. เรื่องธรรมคติวิมุตติ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น มิใช่พระองค์จะมีปัญญาพิจารณาเอาวิมุตติธรรมให้ได้วันหนึ่งวันเดียว พระองค์ทรงพิจารณามาแต่ยังเป็นฆราวาสอยู่หลายปี นับแต่ครั้งที่พระองค์ได้ราชาภิเษกเป็นกษัตริย์ พวกพระญาติพระวงศ์ได้แต่งตั้งพระองค์เป็นผู้ใหญ่ เป็นหัวหน้าปกครองดูแลประชาราษฎร เมื่อพระองค์ได้เป็นเช่นนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่นอนใจ จำเป็นที่พระองค์จะต้องคิด ใช้ปัญญาพิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างในการปกครองป้องกันราษฎรในอาณาจักรและการรักษาครอบครัวตลอดถึงพระองค์ก็จะต้องทรงคิดรอบคอบเสมอ ถ้าไม่ทรงคิด ไม่มีพระปัญญาไฉนจะปกครองบ้านเมืองประชากรให้ผาสุกสบายได้ แม้พระองค์เองก็จะดำรงตำแหน่งหน้าที่ของพระองค์ไว้ไม่ได้ เมื่อพระองค์ทรงคิดในเรื่องผู้อื่น และเรื่องของพระองค์เองเสมอ แล้วปัญญาวิวัฏฏ์ของพระองค์จึงเกิดขึ้นว่า เราปกครองบังคับบัญชาได้ก็แต่การบ้านเมืองเท่านี้ ส่วนการ เกิด แก่ เจ็บ ตายเล่า เราบังคับบัญชาไม่ได้เสียแล้ว จะบังคับบัญชาไม่ให้สัตว์ทั้งหลายเกิดก็ไม่ได้ เมื่อเกิดแล้วจะบังคับไม่ให้แก่ชราก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้เจ็บป่วยไข้เป็นโรคาพาธก็ไม่ได้ จะบังคับไม่ให้ตายก็ไม่ได้ เราจะบังคับความแก่ ความเจ็บ ความ

ตาย ของผู้อื่นก็ไม่ได้ แม้แต่ตัวของเราเองเล่าก็บังคับไม่ได้ ทรงพิจารณาเป็นอนุโลมและปฏิโลมกลับไปกลับมาพิจารณาเท่าไร ก็ยิ่งเกิดความสลดสังเวชและท้อพระทัยในการจะอยู่เป็นผู้ปกครองราชสมบัติต่อไป การที่อยู่ในฆราวาสรักษาสมบัติเช่นนี้เพื่อต้องการอะไร ? เป็นผู้มีอำนาจเท่านี้มีสมบัติข้าวของเช่นนี้ จะบังคับหรือจะซื้อ หรือประกัน ซึ่งความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ไม่ได้ จึงทรงใคร่ครวญไปอีกว่า เราจะทำอย่างไรจึงจะหาทางพ้นจากความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้ได้จึงได้ความอุปมาขึ้นว่า ถ้ามีร้อนแล้วก็ยังมีเย็นเป็นเครื่องแก้กันได้ มีมืดแล้วก็ยังมีสว่างแก้กัน ถ้ามีเกิดแก่เจ็บตายแล้ว อย่างไรก็คงมีทาง ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่เจ็บ ไม่ตายเป็นแน่ จึงได้ทรงพยายามใคร่ครวญหาทางจะแก้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้จงได้ แต่ว่าการจะแก้ เกิด แก่ เจ็บ ตาย นี้เราอยู่ในฆราวาสเช่นนี้คงจะทำไม่ได้ เพราะฆราวาสนี้เป็นที่คับแคบใจยิ่งนัก มีแต่การที่ออกหนีเสียจากการครองราชสมบัติไปบรรพชา จึงจะสามารถทำได้ครั้นทรงคิดเช่นนี้แล้ว ต่อมาวันหนึ่ง พอถึงเวลากลางคืน พวกนางสนมทั้งหลายได้พากันมาบำรุงบำเรอพระองค์อยู่ด้วยการบำเรอทั้งหลาย ในเวลาที่นางสนมทั้งหลายยังบำเรออยู่นั้นพระองค์ทรงบรรทมหลับไปก่อน ครั้นใกล้เวลา พระองค์จะทรงตื่นจากพระบรรทมนั้น พวกนางสนมทั้งหลายก็พากันหลับเสียหมดแต่ไฟยังสว่างอยู่ เมื่อนางสนมที่บำเรอหลับหมดแล้วเผอิญพระองค์ทรงตื่นขึ้นมา ด้วยอำนาจแห่งการพิจารณาที่พระองค์ทรงคิดไม่เลิกไม่แล้วนั้นทำให้พระทัยของพระองค์พลิกขณะ เลยเกิดอุคคหนิมิตขึ้นลืมพระเนตรแล้วทอดพระเนตรแลดูพวกนางสนมทั้งหลายที่นอนหลับอยู่นั้น เป็นซากอสุภะไปหมดเหมือนกับเป็นซากศพในป่าช้าผีดิบ จึงให้เกิดความสลดสังเวชเหลือที่จะทนอยู่ได้ จึงรำพันกับพระองค์เองว่า เราอยู่ที่นี้จะว่าเป็นที่สนุกสนานอย่างไรได้ คนทั้งหลายเหล่านี้ล้วนแต่เป็นซากศพในป่าช้าทั้งหมด เราจะอยู่ทำไม จำเราจะต้องออกบรรพชาในเดี๋ยวนี้ จึงทรงเครื่องฉลององค์ถือพระขรรค์แล้วออกไปเรียกนายฉันนะอำมาตย์ผู้เป็นนายม้า ให้ไปเอาม้ามาพาพระองค์ออกจากเมืองไป เมื่อนายฉันนะนำม้ามาแล้ว พระองค์ก็ทรงม้า มีนายฉันนะอำมาตย์นำทางเสด็จหนีออกจากเมืองไปโดยไม่ต้องให้ใครรู้จัก ครั้นรุ่งแจ้งก็บรรลุถึงแม่น้ำอโนมานทีทรงข้ามฝั่งแม่นทีแล้วก็ถอดเครื่องประดับและเครื่องฉลองพระองค์ที่ทรงมาออกเสีย ทรงส่งเครื่องประดับทั้งหมดให้นายฉันนะตรัสสั่งให้กลับไปเมืองพร้อมด้วยอัศวราชของพระองค์ ส่วนพระองค์ได้ทรงพระขรรค์ตัดพระเมาฬีและพระมัสสุเสีย ทรงอธิษฐานบรรพชาแต่พระองค์เดียว เมื่อทรงเป็นบรรพชิตแล้วจึงเสาะแสวงหาศึกษาไปก่อน คือไปศึกษาอยู่ในสำนักอาฬารดาบสและอุทกดาบสครั้นไม่สมประ-

สงค์ จึงทรงหลีกไปแต่พระองค์เดียวไปอาศัยอยู่ราวป่าใกล้แม่น้ำเนรัญชรา แขวงอุรุเวลาเสนานิคมได้มีปัญจวัคคีย์ไปอาศัยด้วย พระองค์ได้ทรงทำประโยคพยายามทำทุกรกิริยาอย่างเข้มแข็งจนถึงสลบ และยอมตายก็ไม่สำเร็จ เมื่อพระองค์ได้สติแล้ว จึงทรงพิจารณาอีกว่าการที่เรากระทำความเพียรนี้ จะมาทรมานแต่กายอย่างเดียวเท่านี้ไม่ควร เพราะจิตกับกายเป็นของอาศัยกัน ถ้ากายไม่มีจะเอาอะไรทำประโยคพยายาม และถ้าจิตไม่มี กายนี้ก็ทำอะไรไม่ได้ต่อนั้นพระองค์จึงทรงบำรุงร่ายกายพอให้มีกำลังแข็งแรงขึ้นพอสมควร จึงเผอิญปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ พร้อมกันหนีไป ปัญจวัคคีย์หนีไปแล้ว พระองค์ก็ได้ความวิเวกโดดเดี่ยวแต่ผู้เดียว ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยใคร จึงได้เร่งพิจารณาอย่างเต็มที่ เมื่อถึงวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๖ ปีระกา ในตอนเช้ารับมธุปายาสของนางสุชาดาเสวยเสร็จแล้ว ก็พักผ่อนอยู่ตามราวป่านั้น ใกล้จะพลบค่ำแล้ว จึงเสด็จดำเนินมาพบโสตถิยพราหมณ์ ๆ ได้ถวายหญ้าคา ๘ กำ แก่พระองค์ ๆ รับแล้วก็มาทำเป็นที่นั่ง ณ ภายใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ ผินพระพักตร์ไปทางบูรพาทิศ ผินพระปฤษฎางค์เข้าหาต้นไม้นั้น เมื่อพระองค์ประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว จึงได้พยุงพระหฤทัยให้เข้มแข็ง ได้ทรงตั้งสัจจาธิษฐานมั่นในพระหฤทัยว่า "ถ้าเราไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตามความต้องการแล้ว เราจะไม่ลุกจากบัลลังก์นี้ แม้เลือดและเนื้อจะแตกทำลายไป ยังเหลืออยู่แต่อัฐิก็ตามที" ต่อนั้นไปจึงเจริญสมถะและวิปัสสนาปัญญาทรงกำหนดพระอานาปานสติเป็นขั้นต้น ในตอนต้นนี้แหละพระองค์ได้ทรงชำระนิวรณธรรมเต็มที่เจ้าเวทนาพร้อมทั้งความฟุ้งซ่าน ได้มาประสบแก่พระองค์อย่างสาหัส ถ้าจะพูดว่ามาร ก็ได้แก่พวกขันธมารมัจจุราช กิเลสมาร เข้ารังควานพระองค์ แต่ว่าสัจจาธิษฐานของพระองค์ยังเที่ยงตรงมั่นคงอยู่ สติและปัญญายังพร้อมอยู่ จึงทำให้จำพวกนิวรณ์เหล่านั้นระงับไป ปีติ ปัสสัทธิ สมาธิได้เกิดแล้วเกิดแก่พระองค์ จึงได้กล่าวว่า พระองค์ทรงชนะพระยามาราธิราช ในตอนนี้เป็นปฐมยาม เมื่อออกสมาธิตอนนี้ได้เกิดบุพเพนิวาสานุสสติญาณ เมื่อพิจารณาไปก็ไม่เห็นที่สิ้นสุดจึงกลับจิตทานกระแสเข้ามาพิจารณาผู้มันไปเกิด ใคร่ครวญไป ๆ มา ๆ จิตก็เข้าภวังค์อีกเมื่อออกจากภวังค์แล้ว จึงเกิดจุตูปปาตญาณขึ้นมาในยามที่ ๒ คือ มัชฌิมยาม ทรงพิจารณาไปตามความรู้ชนิดนี้ ก็ยังไม่มีความสิ้นสุดจึงทรงทวนกระแสจิตเข้ามาใคร่ครวญอยู่ในเรื่องของผู้พาเป็นไป พิจารณากลับไปกลับมาในปฏิจจสมุปบาทปัจจยาการ จนจิตของพระองค์เกิด

ความเบื่อหน่ายสลดสังเวชเต็มที่แล้ว ก็ลงสู่ภวังค์ถึงฐีติธรรม ภูตธรรม จิตตอนนี้ถอยออกมาแล้ว จึงตัดสินขาดทีเดียว จึงบัญญัติว่า อาสวักขยญาณ ทรงทราบว่าจิตของพระองค์สิ้นแล้ว จากอาสวะ พ้นแล้วจากบ่วงแห่งมารไม่มีเกิด แก่ เจ็บ ตาย พ้นแล้วจากทุกข์ถือเอกันตบรมสุข สันติวิหารธรรม วิเวกธรรม นิโรธธรรม วิมุตติธรรม นิพพานธรรม ฯลฯ

๒๒. เรื่อง อัจฉริยะ-อัพภูตธรรม

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า พระบรมศาสดาของพวกเราเมื่อพระองค์ยังเป็นท้าวศรีธารถ (สิทธัตถราชกุมาร) เสวยราชสมบัติอยู่ ทรงพิจารณาจตุนิมิต ๔ ประการ จึงบันดาลให้พระองค์เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงบรรพชา ทรงอธิษฐานบรรพชา ที่ริมฝั่งแม่น้ำอโนมานที เครื่องสมณบริขารมีมาเอง เลื่อนลอยมาสวมพระกายเอง ทรงเพศเป็นบรรพชิตสมณสารูปสำเร็จด้วยบุญญาภินิหารของพระองค์เอง จึงเป็นการอัศจรรย์ไม่เคยมีไม่เห็นมาในปางก่อน จึงเป็นเหตุให้พระองค์อัศจรรย์พระทัย ไม่ถอยหลังในการประกอบความเพียรเพื่อตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาน ครั้งทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตภาวนาไม่ท้อถอยตลอดเวลา ๖ ปี ได้ตรัสรู้สัจจธรรมของจริงโดยถูกต้องแล้ว ก็ยิ่งเป็นเหตุให้พระองค์ทรงอัศจรรย์ในธรรมที่ได้ตรัสรู้แล้วนั้นอีกเป็นอันมาก

ในหมู่ปฐมสาวกนั้นเล่า ก็ปรากฏเหตุการณ์อันน่าอัศจรรย์เหมือนกัน เช่นปัญจวัคคีย์ก็ดี พระยศและสหายของท่านก็ดี พระสาวกอื่น ๆ ที่เป็นเอหิภิกขุก็ดี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระบรมศาสนาแล้วได้สำเร็จมรรคผล และทูลขอบรรพชาอุปสมบทกับพระองค์ พระองค์ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกเปล่งพระวาจาว่า เอหิภิกฺขุ ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมวินัยเรากล่าวดีแล้ว'' เพียงเท่านี้ก็สำเร็จเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา อัฏฐบริขารเลื่อนลอยมาสวมสอดกาย ทรงเพศเป็นบรรพชิตสมณสารูป มีรูปอันน่าอัศจรรย์เลื่อมใสจริง สาวกเหล่านั้นก็อัศจรรย์ตนเองในธรรมอันไม่เคยรู้เคยเห็น อันสำเร็จแล้วด้วยบุญฤทธิ์และอำนาจวาจาอิทธิปาฏิหาริย์ของพระบรมศาสดาจารย์ ท่านเหล่านั้นจะกลับคืนไปบ้านเก่าได้อย่างไร เพราะจิตของท่านเหล่านั้นพ้นแล้วจากบ้านเก่า และอัศจรรย์ในธรรมอันตนรู้ตนเห็นแล้ว ทั้งบริขารที่สวมสอดกายอยู่ก็เป็นผ้าบังสุกุลอย่างอุกษฏ์

ครั้นต่อมา ท่านเหล่านั้นไปประกาศพระพุทธศาสนา มีผู้ศรัทธาเลื่อมใสใคร่จะบวช พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงอนุญาตให้พระสาวกบวชด้วยติสรณคมนูปสัมปทาสำเร็จด้วยการเข้าถึงสรณะทั้ง ๓ คือ อุทิศเฉพาะพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็เป็นภิกษุเต็มที่

ครั้นต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีพระญาณเล็งเห็นการไกล จึงทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ ทรงประทานญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทาไว้เป็นแบบฉบับอันหมู่เราผู้ปฏิบัติได้ดำเนินตามอยู่ทุกวันนี้ ได้พากันมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา อุทิศเฉพาะพระบรมศาสดาพร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์แล้วทำความพากเพียรประโยคพยายามไปโดยไม่ต้องถอยแล้ว ก็คงจะได้รับความอัศจรรย์ใจในพระธรรมวินัยบ้างเป็นแน่ ไม่น้อยก็มาก ตามวาสนาบารมีของตนโดยไม่สงสัยเลย

๒๓. เรื่องวาสนา

กุศลวาสนา อกุศลวาสนา อัพยากตวาสนา

อัธยาศัยของสัตว์ เป็นมาแล้วต่าง ๆ คือ ดี เลว และกลาง ๆ วาสนาก็เป็นไปตามอัธยาศัย คือวาสนาที่ยิ่งกว่าตัววาสนาเสมอตัว วาสนาที่เลวทราม บางคนเป็นผู้มีวาสนายิ่งในทางดีมาแล้ว แต่คบกับพาล วาสนาก็อาจเหมือนคนพาลได้ บางคนวาสนายังอ่อน แต่คบกับบัณฑิต วาสนาก็เลื่อนขึ้นไปเป็นบัณฑิต บางคนคบมิตรเป็นกลาง ๆ ไม่ดี ไม่ร้าย ไม่หายนะไม่เสื่อมทราม วาสนาก็พอประมาณสถานกลาง ฉะนั้นบุคคลพึงพยายามคบบัณฑิตเพื่อเลื่อนภูมิวาสนาของตนให้สูงขึ้นโดยลำดับ

๒๔. เรื่อง สนทนาธรรมตามกาลเป็นมงคลอุดม

กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ

การปรึกษาไต่ถาม หรือการสดับธรรมตามกาลตามสมัยพระบรมศาสดาตรัสว่าเป็นมงคลความเจริญอันอุดมเลิศ

หมู่เราต่างมุ่งหน้าเพื่อศึกษามาเองทั้งนั้น ไม่ได้ไปเชื้อเชิญนิมนต์มา ครั้นมาศึกษาปฏิบัติก็ต้องทำจริงปฏิบัติจริง ตามเยี่ยงอย่างพระบรมศาสดาจารย์เจ้าและสาวกขีณาสวเจ้าผู้ปฏิบัติมาก่อน

เบื้องต้นพึงพิจารณาสัจจธรรม คือของจริงทั้ง ๔ ได้แก่ เกิด แก่ เจ็บ ตาย อันท่านผู้เป็นอริยบุคคลได้ปฏิบัติกำหนดพิจารณามาแล้ว เกิดเราก็เกิดมาแล้ว คือร่างกายอันเป็นอยู่นี้มิใช่ก้อนเกิดหรือ ? แก่ เจ็บ ตาย ก็ก้อนนี้แล เมื่อเราพิจารณาอยู่ในอิริยาบถ

ทั้ง ๔ เดินจงกรมบ้าง ยืนกำหนดพิจารณาบ้าง นอนกำหนด พิจารณาบ้าง จิตจะรวมเป็นสมาธิรวมน้อยก็เป็น "ขณิกสมาธิ" คือจิตรวมลงสู่ภวังค์หน่อย หนึ่งแล้วก็ถอนออกมา ครั้นพิจารณาอยู่ไม่ถอนจนปรากฏเป็นอุคคหนิมิตร จะเป็นนอกก็ตาม ในก็ตาม ให้พิจารณานิมิต นั้นจนจิตวางนิมิตรวมลงสู่ภวังค์ ดำรงอยู่นานพอประมาณแล้วถอยออกมา สมาธิในชั้นนี้เรียกว่า อุปจารสมาธิ พึงพิจารณานิมิตนั้นเรื่อยไปจนจิตรวมลงสู่ภวังค์ เข้าถึงฐีติจิต เป็นอัปปนาสมาธิปฐมฌานถึงซึ่งเอกัคคตาความมีอารณณ์เดียว ครั้นจิตถอยออกมาก็พึงพิจารณาอีก ๆ เล่า ๆ จนขยายส่วนแยกส่วนเป็นปฏิภาคนิมิตได้ต่อไป คือ พิจารณาว่าตายแล้วมันจะเป็นอะไรไปอีก มันจะต้องเปื่อยเน่า ผุพังยังเหลือแต่ร่างกระดูกกำหนดทั้งภายในคือกายของตน ทั้งภายนอกคือกายของผู้อื่น โดยให้เห็นส่วนต่าง ๆ ของร่างกายว่าส่วนนี้เป็น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง ฯลฯ เส้นเอ็นน้อยใหญ่มีเท่าไร กระดูกท่อนน้อยท่อนใหญ่มีเท่าไร โดยชัดเจนแจ่มแจ้งกำหนดให้มันยืน เดิน นั่ง นอน แล้วแตกสลายไปสู่สภาพเดิมของมันคือไปเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ ถึงฐานะเดิมของมันนั้นแล

เมื่อกำหนดพิจารณาอยู่อย่างนี้ ทั้งภายนอก ทั้งภายในทำให้มากให้หลายให้มีทั้งตายเก่าตายใหม่ มีแร้งกาสุนัขยื้อแย่งกัดกินอยู่ ก็จะเกิดปรีชาญาณขึ้นตามแต่วาสนาอุปนิสัยของตนดังนี้แล ฯ

๒๕. เรื่อง การทำจิตให้ผ่องใส

สจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธาน สาสนํ

การทำจิตของตนให้ผ่องใส เป็นการทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

พระพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดาได้ตรัสสอน กาย วาจา จิต มิได้สอนอย่างอื่น สอนให้ปฏิบัติฝึกหัดจิตใจ ให้เอาจิตพิจารณากายเรียกว่า กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน หัดสติให้มากในการค้นคว้าที่เรียกว่า ธัมมวิจยะพิจารณาให้พอทีเดียว เมื่อพิจารณาพอจนเป็นสติสัมโพชฌงค์ จิตจึงจะเป็นสมาธิรวมลงเอง

สมาธิมี ๑ ชั้น คือ ขณิกสมาธิ จิตรวมลงไปสู่ฐีติขณะแล้วพักอยู่หน่อยหนึ่งถอยออกมาเสีย อุปจารสมาธิ จิตรวมลงสู่ภวังค์แล้วพักอยู่นานหน่อย แล้วถอยออกมา รู้นิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง และ อัปปนาสมาธิ สมาธิอันแน่วแน่ ได้แก่จิตรวมลงสู่ภวังค์ถึงฐีติธรรม ถึง "เอกัคคตา" ความมีอารมณ์เดียว หยุดนิ่งอยู่กับที่มีความรู้ตัวอยู่ว่า จิตดำรง

อยู่และประกอบด้วยองค์ฌาน ๕ ประการค่อยสงบประณีตเข้าไปโดยลำดับ เมื่อหัดจิตอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าทำจิตให้ยิ่งได้ในพระบาลีว่า อธิจิตฺเต จ อาโยโค เอตํ พุทฺธาน สาสนํ การประกอบความพากเพียรทำจิตให้ยิ่งเป็นการปฏิบัติตามคำสอนของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธ-เจ้า

การพิจารณากายนี้แล ชื่อ "ปฏิบัติ" อันนักปราชญ์ทั้งหลาย มีพระสัมมาสัมพุทธ-เจ้าเป็นต้นแสดงไว้ มีหลายนัยหลายประการ ท่านกล่าวไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรเรียกว่า "กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน" ในมูลกรรมฐานเรียกว่า เกศา โลมา นขา ทนฺตา ตโจ ที่พระอุปัชฌายะสอนเบื้องต้นแห่งการบรรพชาเป็นสามเณร และในธรรมจักรกัปปวัตนสูตรว่า ชาติปิ ทุกฺขา ชราปิ ทุกฺขา มรณมฺปิ ทุกฺขํ แม้ความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์แม้ความตายก็เป็นทุกข์ดังนี้ บัดนี้เราก็เกิดมาแล้วมิใช่หรือ ? ครั้นเมื่อบุคคลมาปฏิบัติให้เป็น โอปนยิโก น้อมเข้ามาพิจารณาในตนนี้แล้วเป็นไม่ผิด เพราะพระธรรมเป็น อกาลิโก มีอยู่ทุกเมื่อ อาโลโก สว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ไม่มีอะไรปิดบังเลย ฯ

๒๖. เรื่อง วิธีปฏิบัติของผู้เล่าเรียนมาก

ผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์วินัยมาก มีอุบายมากเป็นปริยายกว้างขวางครั้นมาปฏิบัติทางจิต จิตไม่ค่อยจะรวมง่าย ฉะนั้นต้องให้เข้าใจว่าความรู้ที่ได้ศึกษามาแล้วต้องเก็บใส่ตู้ใส่หีบไว้เสียก่อนต้องมาหัดผู้รู้คือจิตนี้ หัดสติให้เป็นมหาสติ หัดปัญญาให้เป็นมหาปัญญา กำหนดรู้เท่ามหาสมมัติ–มหานิยม อันเอาออกไปตั้งไว้ว่าอันนั้นเป็นอันนั้น เป็นวันคืนเดือนปี เป็นดินฟ้าอากาศกลางหาวดาวนักขัตฤกษ์สารพัดสิ่งทั้งปวง อันเจ้าสังขารคืออาการจิตหากออกไปตั้งไว้บัญญัติไว้ว่า เขาเป็นนั้นเป็นนี้ จนรู้เท่าแล้ว เรียกว่ากำหนดรู้ทุกข์ สมุทัยเมื่อทำให้มากเจริญให้มาก รู้เท่าเอาทันแล้ว จิตก็จะรวมลงได้ เมื่อกำหนดอยู่ก็ชื่อว่าเจริญมรรค หากมรรคพอแล้ว นิโรธก็ไม่ต้องกล่าวถึง หากจะปรากฏชัดแก่ผู้ปฏิบัติเอง เพราะศีลก็มีอยู่สมาธิมีอยู่ปัญญาก็มีอยู่ ในกาย วาจา จิตนี้ ที่เรียกว่า อกาลิโก ของมีอยู่ทุกเมื่อ โอปนยิโก เมื่อผู้ปฏิบัติมาพิจารณาที่มีอยู่ ปจฺจตฺตํ จึงจะรู้เฉพาะตัว คือมาพิจารณากายอันนี้ให้เป็นของอสุภะเปื่อยเน่าแตกพังลงไปตามสภาพความเจริญของภูตธาตุ ปุพฺเพสุ ภูเตสุ ธมฺเมสุ ในธรรมอันมีมาแต่เก่าก่อน สว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้มาปฏิบัติพิจารณาพึงรู้อุปมารูปเปรียบดังนี้ อันบุคคลผู้ทำนาก็ต้องทำลงไปในแผ่นดิน ลุยตมลุยโคลนตากแดดกรำฝน จึงจะเห็น

ข้าวเปลือก ข้าวสาร ข้าวสุกมาได้และได้บริโภคอิ่มสบาย ก็ล้วนทำมาจากของมีอยู่ทั้งสิ้นฉันใด ผู้ปฏิบัติก็ฉันนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา ก็อยู่ในกาย วาจาจิตของทุกคน ฯ

๒๗. เรื่อง ข้อปฏิบัติเป็นของมีอยู่ทุกเมื่อ

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ปฏิบัติทั้งหลาย ไม่มีปัญหา โอปนยิโก น้อมจิตเข้ามาพิจารณากาย วาจา จิต อกาลิโก อันเป็นของมีอาโลโกสว่างโร่อยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ อันปราชญ์ทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้า และพระอริยสาวกเจ้าทั้งหลายผู้น้อมเข้ามา พิจารณาของมีอยู่นี้ ได้รู้แจ้งจำเพาะตัวมาแล้ว เป็นตัวอย่างไม่ใช่ว่ากาลนั้นจึงจะมีกาลนี้จึงจะมี ย่อมมีอยู่ทุกกาลทุกสมัย ผู้ปฏิบัติย่อมรู้ได้เฉพาะตัว คือผิดก็รู้จัก ถูกก็รู้จักในตนของตนเอง ดีชั่วอย่างไร ตัวของตัวย่อมรู้จักดีกว่าผู้อื่น ถ้าเป็นผู้หมั่นพินิจพิจารณาไม่มัวประมาทเพลิดเพลินเสีย

ตัวอย่างที่มีมาแล้วคือ มาณพ ๑๖ คน ซึ่งเป็นศิษย์ของพาวรีพราหมณ์ท่านเหล่านั้นเจริญฌานกสิณติดอยู่ในรูปฌานและอรูปฌาน พระบรมศาสดาจารย์จึงตรัสสอนให้พิจารณาของมีอยู่ในตน ให้เห็นแจ้งด้วยปัญญาให้รู้ว่า กามภพเป็นเบื้องต่ำ รูปภพเป็นเบื้องกลางอรูปภพเป็นเบื้องบน กามภพเป็นเบื้องต่ำ รูปภพเป็นเบื้องกลางอรูปภพเป็นเบื้องบน แล้วถอยลงมาให้รู้ว่า อดีตเป็นเบื้องต่ำ อนาคตเป็นเบื้องบน ปัจจุบันเป็นท่ามกลางแล้วชักเข้ามาหาตัวอีกให้ว่า อุทฺธํ อโธ ติริยญฺจาปิ มชฺเฌ เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงไปเบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นมาเบื้องขวางสถานกลาง ท่านเหล่านั้นมาพิจารณาอยู่อย่างนี้ ปจฺจตฺตํ จึงรู้เฉพาะขึ้นที่ตัวของตัวโดยแจ่มแจ้ง สิ้นความสงสัยข้อปฏิบัติ ไม่ต้องไปเที่ยวแสวงหาที่อื่นให้ลำบาก

๒๘. เรื่อง ได้ฟังธรรมทุกเมื่อ

ผู้ปฏิบัติพึงให้อุบายปัญญาฟังธรรมเทศนาทุกเมื่อ ถึงจะอยู่คนเดียวก็ตาม คืออาศัยการสำเหนียก กำหนดพิจารณาธรรมอยู่ทั้งกลางวันและกลางคืน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็เป็นรูปธรรมที่มีอยู่ปรากฏอยู่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ก็มีอยู่ปรากฏอยู่ได้ยินอยู่ได้สูดดม ลิ้ม เลีย และสัมผัสอยู่ จิตใจเล่า ? ก็มีอยู่ความคิดนึกรู้สึกในอารมณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและร้ายก็มีอยู่ ความเสื่อมความเจริญทั้งภายนอกภายในก็มีอยู่ ธรรมชาติอันมีอยู่โดยธรรมดาเขาแสดงความจริงคือ ความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ให้ปรากฏอยู่ทุกเมื่อ เช่นใบไม้มันเหลืองหล่นร่วงลงมาจากต้น ก็แสดงความไม่เที่ยงให้เห็นดังนี้เป็นต้น เมื่อผู้ปฏิบัติมาพินิจ

พิจารณาด้วยสติปัญญาโดยอุบายนี้อยู่เสมอแล้ว ชื่อว่าได้พึ่งธรรมอยู่ทุกเมื่อ ทั้งกลางวันและกลางคืนแล ฯ

๒๙. เรื่อง ปริญเญยยธรรม

การกำหนดพิจารณาธรรมเรียกว่า "บริกรรม" จิตที่กำลังทำการกำหนดพิจารณาธรรมอย่างเอาใจใส่ เมื่อได้ความแน่ใจในเหตุผลของธรรมที่พิจารณานั้นแล้ว จิตจะสงบรวมลงสู่ภวังค์ดำรงอยู่หน่อยหนึ่ง แล้วก็ถอยออก ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า **"บริกรรมสมาธิ หรือขณิกสมาธิ"**

การกำหนดพิจารณาธรรม แล้วจิตสงบลงสู่ภวังค์เข้าถึงฐีติธรรมดำรงอยู่นานหน่อย แล้วถอยออกมารู้เห็นอสุภะปรากฏขึ้น ความสงบในขั้นนี้เรียกว่า **"อุปจารสมาธิ"**

การกำหนดพิจารณาธรรม คือ **"อสุภนิมิต"** ที่ปรากฏแก่จิตที่เรียกว่าอุคคหนิมิตนั้นจนเพียงพอแล้ว จิตปล่อยวางนมิตเสียสงบรวมลงสู่ภวังค์ถึงฐีติธรรมดำรงอยู่นานเป็นเอกัคคตามีอารมณ์เดียวสงบนิ่งแน่วแน่ มีสติรู้อยู่ว่าจิตดำรงอยู่กับที่ไม่หวั่นไหวไปมา ความสงบขั้นนี้เรียกว่า **"อัปปนาสมาธิ"**

ส่วนนิมิตอันปรากฏแก่ผู้บำเพ็ญสมาธิ ภาวนา ตาม ลำ ดับ ขั้น ดัง กล่าว นี้ ก็ เรียก ว่า บริกรรมนิมิต อุคคหนิมิต ปฏิภาคนิมิตตามลำดับกัน

อนึ่ง ภวังค์คือภพหรือฐานของจิตนั้น ท่านก็เรียกชื่อเป็น ๓ ตามอาการเคลื่อนไหวของจิต คือ ภวังคบาท ภวังคจลนะ ภวังคุปัจเฉทะ ขณะแรกที่จิตวางอารมณ์เข้าสู่ฐานเดิมของตนที่เรียกอย่างสามัญว่าภวังคบาท ขณะที่จิตเริ่มไหวตัวเพื่อขึ้นสู่อารมณ์อีก เรียกว่า ภวังคจลนะ ขณะที่จิตเคลื่อนจากฐานขึ้นสู่อารมณ์ เรียกว่า ภวังคุปัจเฉทะ

จิตของผู้บำเพ็ญภาวนาเข้าสู่ความสงบ ถึงฐานเดิมของจิต แล้วพักเสวยความสงบอยู่ในสมาธินั้นนาน มีอาการครบองค์ของฌานจึงเรียกว่า ฌาณ เมื่อทำการพินิจพิจารณาธรรมด้วยปัญญาเพียงพอแล้ว จิตรวมลงสู่ภวังค์ คือฐานเดิมของจิตจนถึง ฐีติขณะ ตัดกระแสภวังค์ขาดหายไปไม่พักเสวยอยู่ เกิด ญาณ ความตัดสินขึ้นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีก ดังนี้เรียกว่า ฐีติญาณ

๓๐. เรื่อง ขั้นต้นโพธิสัตว์

ปฐมโพธิสัตว์ มัชฉิมโพธิสัตว์ ปัจฉิมโพธิสัตว์ ปฐมโพธิกาล มัชฉิมโพธิกาล ปัจฉิมโพธิกาล ปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา ปัจฉิมเทศนา

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา เสด็จออกจากคัพโภทรของพระนางเจ้าสิริมหา-มายา ณ สวนลุมพินีวัน ระหว่างนครกบิลพัสดุ์กับนครเทวทหะต่อกัน ครั้นประสูติแล้ว ก็ทรงพระเจริญวัยมาโดยลำดับ ครั้นสมควรแก่การศึกษาศิลปวิทยาเพื่อปกครองรักษาบ้านเมืองตามขัตติยะประเพณีได้แล้ว ก็ทรงศึกษาศิลปวิทยา เมื่อพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา ก็ได้ปกครองบ้านเมืองเสวยราชสมบัติ แทนพระเจ้าสิริสุทโธทนะมหาราชผู้พระราชบิดา นับว่าได้เป็นใหญ่เป็นราชาแล้ว พระองค์ทรงพระนามว่า พระเจ้าสิทธัตถะ ก็ต้องทรงคิดอ่านการปกครองรักษาบ้านเมือง และไพร่ฟ้าประชาราษฎรให้ร่มเย็นเป็นสุข ทรงบังคับบัญชาอย่างไร เขาก็ทำตามทุกอย่าง ครั้นทรงพิจารณาหาทางบังคับบัญชาความ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ให้เป็นไปตามใจหวังก็เป็นไปไม่ได้ ถึงอย่างนั้นก็มิทำให้ท้อพระทัยในการคิดอ่านหาทางแก้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ยิ่งเร้าพระทัยให้คิดอ่านพิจารณายิ่งขึ้น ความคิดอ่านของพระองค์ในตอนนี้เรียกว่าบริกรรม ทรงกำหนดพิจารณาในพระทัยอยู่เสมอ จนกระทั่งพระสนมทั้งหมด ปรากฏให้เห็นเป็นซากอสุภะ ดุจป่าช้าผีดิบจตุนิมิต ๔ ประการ คือ เกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงบันดาลให้พระองค์เกิดเบื่อหน่ายในราชสมบัติแล้วเสด็จสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ตอนนี้เรียกว่า "ปฐมโพธิ-สัตว์" เป็นสัตว์พิเศษ ผู้จะได้ตรัสรู้ธรรมวิเศษเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเที่ยงแท้ก่อนแต่กาลนี้ไม่นับ นับเอาแต่กาลปัจจุบันทันตาเห็นเท่านั้น

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จสู่มหาภิเนษกรมณ์บรรพชา ณ ฝั่งแม่น้ำอโนมานทีทรงตัดพระเมาฬีด้วยพระขรรค์ อธิษฐานบรรพชา อัฏฐบริขารมีมาเองด้วยอำนาจบุญฤทธิ์อิทธิปาฏิ-หาริย์ เป็นผ้าบังสุกุลจีวร เหตุอัศจรรย์อย่างนี้มีเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ต่อนั้นมาต้องทรงแสวงหา เหล่าปฐมสาวกก็เหมือนกัน อัฏฐบริขารเกิดขึ้นด้วยบุญฤทธิ์เพียงครั้งแรกเท่านั้น ครั้นทรงบรรพชาแล้วทรงทำทุกรกิริยาประโยคพยายาม พิจารณาอุคคหนิมิตรที่ทรงรู้ครั้งแรกแยกออกเป็นส่วน ๆ เป็นปฏิภาคนิมิต จนถึงเสด็จประทับนั่ง ณ ดวงแห่งมหาโพธิพฤกษ์ ทรงชนะมารและเสนามารเมื่อเวลาพระอาทิตย์อัสดงคตยังบุพเพนิวาสานุสสติ ญาณให้เกิดในปฐมยามยังจุตุปปาตญาณให้เกิดในมัชฌิมยาม ทรงตามพิจารณาจิตที่ยังปัจจัยให้สืบต่อที่เรียกว่า "ปัจยาการ" ตอนเวลาก่อนพระอาทิตย์ขึ้น ตอนนี้เรียกว่า "มัชฌิมโพธิสัตว์"

ครั้นเมื่อทรงพิจารณาตามเหตุผลเพียงพอแล้ว จิตของพระองค์หยั่งลงสู่ความสงบถึงฐีติธรรม ดำรงอยู่ในความสงบพอสมควรแล้ว ตัดกระแสภวังค์ขาดไปเกิดญาณความรู้ตัดสินขึ้นในขณะนั้นว่า ภพเบื้องหน้าของเราไม่มีอีกแล้ว ดังนี้เรียกว่า "อาสวักขยญาณ" ประหาร

เสียซึ่งกิเลสาวะทั้งหลาย ให้ขาดหายไปจากพระขันธสันดาน สรรพปรีชาญาณต่าง ๆ อันสำเร็จมาแต่บุพวาสนาบารมีก็มาชุมนุมในขณะจิตอันเดียวนั้น จึงเรียกว่าตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ระยะกาลตอนนี้เรียกว่า **"ปัจฉิมโพธิสัตว์"**

ครั้นตรัสรู้แล้ว ทรงเสวยวิมุตติสุข อยู่ในที่ ๗ สถานตลอดกาล ๔๙ วัน และทรงเทศนาสั่งสอนเวไนยนิกร มีพระปัญจวัคคีย์เป็นต้นจนถึงทรงตั้งพระอัครสาวกทั้งสอง และแสดงมัชฌิมเทศนา ณ เวฬุวันกลันทกนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร จัดเป็น **ปฐมโพธิการ**

ต่อแต่นั้นมา ก็ทรงทรมานสั่งสอนเวไนยนิกรตลอดเวลา ๔๕ พรรษา จัดเป็น **"มัจฉิมโพธิกาล"** ตั้งแต่เวลาทรงประทับไสยาสน์ ณ พระแท่นมรณมัญจาอาสน์ ณ ระหว่างนางรังทั้งคู่ ในสาลวโนทยานของมัลลกษัตริย์ กรุงกุสินาราราชธานี และทรงแสดงพระปัจฉิมเทศนาแล้วปิดพระโอษฐ์ เสด็จดับขันธปรินิพพาน ระยะกาลตอนนี้จัดเป็น **"ปัจฉิมโพธิกาล"** ด้วยประการฉะนี้

(ส่วนปฐมเทศนา มัชฌิมเทศนา และปัจฉิมเทศนานั้นมีเนื้อความเป็นประการใด ดูในข้อ ๑๖)

๓๑. เรื่องโสฬสกิจ

กิจในพระธรรมวินัยนี้ที่นับว่าสำคัญที่สุดเรียกว่า "โสฬสกิจ" เป็นกิจที่โยคาวจรกุลบุตรพึงพากเพียรพยายามทำให้สำเร็จบริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท

โสฬสกิจ ได้แก่กิจในอริยสัจจ์ ๔ ประการ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ชั้นโสดาบันก็ประชุม ๔ ชั้นสกิทาคาก็ประชุม ๔ สองสี่ก็เป็น ๘ ชั้นอนาคามีก็ประชุม ๔ ชั้นอรหันต์ก็ประชุม ๔ สองสี่ก็เป็น ๘ สองแปดก็เป็น ๑๖ กำหนดสัจจะทั้ง ๔ รวมเป็นองค์อริยมรรคเป็นขั้น ๆ ไป

เมื่อเรามาเจริญอริยมรรคทั้ง ๘ อันมีอยู่ในกายในจิตคือ ทุกข์เป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่เป็นปริญเญยยะควรกำหนดรู้ก็ได้กำหนดรู้ สมุทัยเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีเป็นปหาตัพพะควรละก็ละได้แล้ว นิโรธเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่เป็นสัจฉิกาตัพพะอยู่ควรทำให้แจ้งก็ได้ทำให้แจ้งแล้ว มรรคเป็นสัจจะของจริงที่มีอยู่ก็รู้ว่ามีอยู่เป็นภาเวตัพพะควรเจริญให้มากก็ได้ เจริญให้มากแล้ว เมื่อมากำหนดพิจารณาอยู่อย่างนี้ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้สำเร็จ

มรรคอยู่ที่กายกับจิต คือ ตา ๒ หู ๒ จมูก ๒ รวมเป็นลิ้น ๑ เป็น ๗ กาย ๑ เป็น ๘ มาพิจารณารู้เท่าสิ่งทั้ง ๘ นี้ ไม่หลงไปตามลาภ ยศ สรรเสริญ เสื่อมลาภ เสื่อมยศ นินทา ทุกข์อันมาถูกต้องตนของตนจิตก็ไม่หวั่นไหว โลกธรรม ๘ เป็นคู่ปรับกันมรรค ๘ เมื่อรู้เท่าส่วนทั้งสองนี้แล้ว เจริญมรรคให้บริบูรณ์เต็มที่ก็แก้โลกธรรม ๘ ได้ ก็เป็น**ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ** โลกธรรมถูกต้องจิตผู้ใดแล้ว จิตของผู้นั้นก็ไม่หวั่นไหว เมื่อไม่หวั่นไหว ก็ไม่เศร้าโศกเป็นจิตปราศจากเครื่องย้อม เป็นจิตเกษมจากโยคะ จัดว่าเป็นมงคลอันอุดมเลิศ ฉะนี้แล ฯ

๓๒. เรื่อง สำคัญตนว่าได้บรรลุอรหัตผล

กิรดังได้สดับมา ยังมีภิกษุ ๒ รูป ในพระศาสนาของพระบรมศาสดาของเรานี้ องค์หนึ่งมีพรรษาแก่กว่าอีกองค์หนึ่งมีพรรษาอ่อนกว่า เป็นสหธรรมมิกที่มีความรักใคร่ในกันและกัน แต่จากกันไปเพื่อประกอบความเพียร องค์อ่อนพรรษากว่าได้สำเร็จอรหัตผลเป็นพระอรหันต์ก่อน องค์แก่พรรษาได้แต่เพียงกำลังสมาธิสมบัติและเป็นผู้ชำนาญในวสี จะพิจารณาอธิษฐานให้เป็นอย่างไรก็ได้ดังประสงค์ และเกิดทิฐิสำคัญว่ารู้ทั่วแล้ว ส่วนองค์หย่อนพรรษาครั้นพิจารณาดูก็ทราบได้ด้วยปัญญาญาณ จึงสั่งให้องค์แก่พรรษากว่าไปหา ท่านองค์นั้นไม่ไป สั่งสองสามครั้งก็ไม่ไป องค์หย่อนพรรษาจึงไปหาเสียเอง แล้วยังกันและกันให้ยินดี พอสมควรแล้วจึงพูดกับองค์แก่กว่าว่า ถ้าท่านสำคัญว่ารู้จริง ก็จงอธิษฐานให้เป็นสระ ในสระให้มีดอกบัวหลวง ๑ ดอก ในดอกบัวหลวงให้มีนางฟ้อนสวยงาม ๗ นาง องค์แก่พรรษาเนรมิตได้ตามนั้น ครั้นเนรมิตแล้วองค์อ่อนพรรษากว่า จึงสั่งให้เพ่งดู ขณะเพ่งดูนางฟ้อนอยู่ กามราคะกิเลสอันสั่งสมมาแล้วหลายร้อยอัตตภาพก็กำเริบ จึงทราบได้ว่าตนยังไม่ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ครั้นแล้วองค์อ่อนพรรษาจึงเตือนให้รู้ตัว และให้เร่งทางปัญญาวิปัสสนาญาณ องค์แก่พรรษากว่าครั้นปฏิบัติตามทำความพากเพียรประโยคพยายามอยู่ มิช้ามินานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตขีณาสวบุคคล ในพระพุทธศาสนาด้วยประการฉะนี้

อปรา ยังเรื่องอื่นอีก มีเนื้อความอย่างเดียวกัน แต่นิมิตต่างกัน คือให้เนรมิตช้างสารซับมันตัวร้ายกาจวิ่งเข้ามาหา หลงรูปเนรมิตของตนเอง เกิดความสะดุ้งตกใจ กลัวเตรียมตัววิ่งหนี เพื่อนสหธรรมิกผู้ไปช่วยเหลือได้ฉุดเอาไว้ และกล่าวตักเตือนสั่งสอนโดยนับหนหลังจึงหยุดยั้งใจได้ และปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสหธรรมิกผู้ช่วยเหลือนั้น ไม่นานก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันตขีณาสวบุคคลในพระพุทธศาสนาเช่นเดียวกัน แม้เรื่องนี้ก็พึงถือเอาเป็นทิฏฐานุคติเช่นเดียวกับเรื่องก่อนนั้นแล

นี้เป็นนิทานที่เป็นคติสำหรับผู้ปฏิบัติจะพึงอนุวัตตาม คือผู้เป็นสหธรรมิกาประพฤติธรรมร่วมกันทุกคน จงมาเป็นสหายกันในกิจที่ชอบ ทั้งที่เป็นกิจภายนอกยังประโยชน์ของกันและกันให้สำเร็จด้วยดีเถิด

๓๓. เรื่อง อุณหัสสวิชัยสูตร

ผู้ใดมาถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะที่พึ่งแล้ว ผู้นั้นย่อมชนะได้ซึ่งความร้อน **อุณหัสส** คือความร้อน อันเกิดแก่ตน มีทั้งภายในและภายนอก ภายนอกมีเสือสางค่างแดง ภูตผีปีศาจเป็นต้น ภายในคือกิเลส **วิชัย** คือความชนะ ผู้ที่มาน้อมเอาสรณะทั้งสามนี้เป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมจะชนะความร้อนเหล่านั้นไปได้หมดทุกอย่างที่เรียกว่าอณหัสสจวิชัย

อุณฺหสฺสวิชโย ธมฺโม โลเก อนุตฺตโร พระธรรมเป็นของยิ่งในโลกทั้งสาม สามารถชนะซึ่งความร้อนอกร้อนใจอันเกิดแต่ภัยต่าง ๆ ปริวชฺเช ราชทนฺเท พยคฺเฆ นาเควิเส ภูเต อกาล มรเณน จ สมฺพสฺมา มรณา มุตฺโต จะเว้นห่างจากอันตรายทั้งหลายคืออาชญาของพระราชา เสือสาง นาค ยาพิษ ภูตผีปีศาจ หากว่ายังไม่ถึงคราวถึงกาลที่จักตายแล้ว ก็จักพ้นไปได้จากความตาย ด้วยอำนาจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่คนน้อมเอาเป็นสรณะที่พึ่งที่นับถือนั้น

ความข้อนี้มีพระบาลีสาธกดังจะยกมาอ้างอิง ในสมัยเมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์หนุ่ม ๕๐๐ รูป ประทับอยู่ในราวป่ามหาวันใกล้กรุงกบิลพัสดุ์เทวดาทั้งหลายพากันมาดูแล้วกล่าวคาถาขึ้นว่า เยเกจิ พุทฺธํ สรณํ คตา เส นเต คมิสฺสนฺติ อปายภูมิ ปหาย มานุสํ เทหํ เทวกายํ ปริปูเรสฺสนฺติ แปลความว่า บุคคลบางพวกหรือบุคคลใด ๆ มาถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะที่พึ่งแล้ว บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่ไปสู่อบายภูมิทั้ง ๔ มี นรก เป็นต้น เมื่อละร่างกายอันเป็นของมนุษย์นี้แล้ว จักไปเป็นหมู่แห่งเทพยดาทั้งหลายดังนี้

สรณะทั้ง ๓ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มิได้เสื่อมสูญอันตรธานไปไหน ยังปรากฏอยู่แก่ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอยู่แก่ผู้ปฏิบัติเข้าถึงอยู่เสมอ ผู้ใดมายึดถือเป็นที่พึ่งของตนแล้ว ผู้นั้นจะอยู่ในกลางป่า หรือเรือนว่างก็ตาม สรณะทั้งสามก็ปรากฏแก่เขาอยู่ทุกเมื่อ จึงว่าเป็นที่พึ่งแก่บุคคลจริง เมื่อปฏิบัติตามสรณะทั้งสามจริง ๆ แล้ว จะคลาดแคล้วจากภัยทั้งหลาย อันก่อให้เกิดความร้อนอกร้อนใจได้แน่นอนทีเดียว

แก้ปัญหาธรรม

และ

วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษ

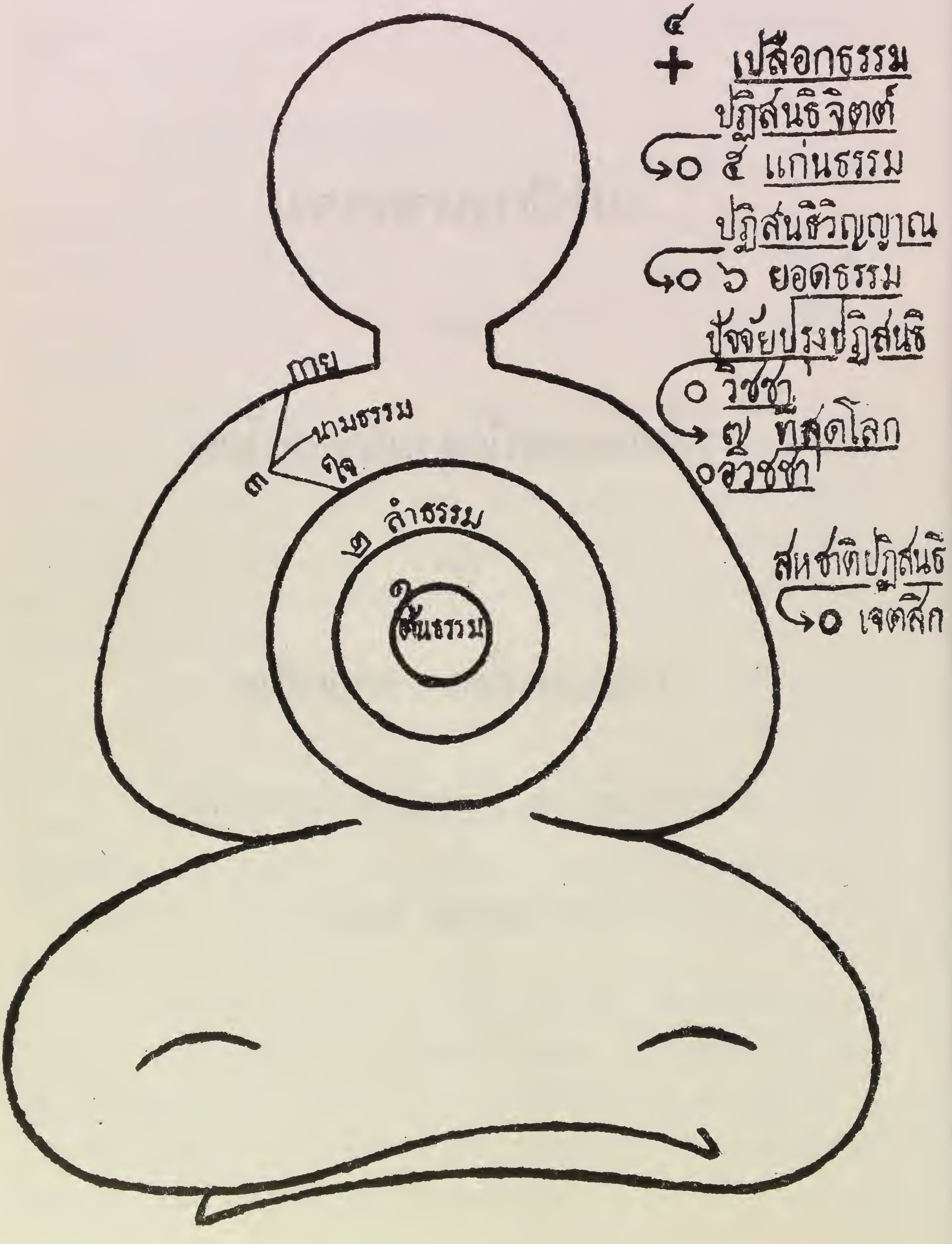
ของ

พระมหาสีทน กาญจโน

วัดธรรมนิคม อ. บัวใหญ่ จ. นครราชสีมา

๑๐ เมษายน ๒๕๐๖

รูปภาพปัญหาธรรม

นมตฺถุ สุคตสฺส

บัดนี้ ข้าพเจ้าจักแก้ปัญหาธรรม ซึ่งได้มาปรากฏขึ้นแก่ข้าพเจ้ามีนัย ๗ ข้อ ดังมีอุทเทศว่า "ต้นธรรม, ลำธรรม นามธรรม, เปลือกธรรม, แก่นธรรม, ยอดธรรม, และที่สุดโลก" คืออะไร ? ดังนี้

ก่อนแต่จะแก้ปัญหาธรรมนี้ ข้าพเจ้าได้เขียนรูปภาพแห่งปัญหาธรรมนั้น ๆ ไว้ให้เป็นแผนที่แก่ท่านผู้สนใจจะได้ดูง่าย และถือเอาเนื้อความโดยสะดวกขึ้นแล้วจึงจักแก้ปัญหาธรรมไปทีละข้อ ๆ ตามรูปภาพนั้น ๆ ต่อไป.

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๑

ต้นธรรม ได้แก่ ธรรมชาติจิต ที่เป็นเองมีเองต่างหาก ไม่มีปัจจัยอะไร ๆ เป็นเครื่องปรุงแต่งให้เกิดอีก และให้ดับไปอีก และเป็นธรรมชาติที่ก่อนกว่าสิ่งอะไร ๆ ทั้งหมด คือก่อนกว่าโลกและก่อนกว่าธรรมเสียอีก เพราะโลกและธรรมก็ต้องเกิดขึ้นแต่ต้นธรรม นี้เอง และมารวมที่ ต้นธรรม นี้เอง เพราะเหตุนั้น จึงได้นามว่า ต้นธรรม หรือเรียกว่า "ต้นโลก" ก็ได้ แล้วแต่ปัจจัยจะบ่งถึง

ต้นธรรมนี้ มีความสุขสำราญบานใจ และมี ลำธรรม เป็นลักษณะ คือเป็นเครื่องชี้บอกให้รู้ ให้เห็นได้

ต้นธรรมนี้ ตามที่มาต่าง ๆ ท่านเรียกว่า "สุญฺญํสิ" บ้าง "สิวํ พุทฺธํ" บ้าง "อมตํ มหานิพฺพานํ" บ้าง "เอกํ จิตฺตํ" บ้าง จะเรียกเอาตามโวหารไหนก็ได้ทั้งนั้น แต่ในปัญหาธรรมนี้เรียกว่า ต้นธรรม มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าได้หมาย "เลข ๑" ไว้แล้วในรูปภาพนั้น

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๒

ลำธรรม ได้แก่ธรรมชาติธรรม ที่เป็นขึ้นเองมีขึ้นเอง แต่ว่าต้องอาศัยต้นธรรมนั้นเป็นพื้นเสียก่อน จึงเป็นขึ้นเองมีขึ้นเองได้ เหมือนอย่างต้นไม้ใบหญ้าเป็นต้น ต้องอาศัยแผ่นดิน และน้ำเป็นพื้นเสียก่อน แล้วจึงจักเกิดเป็นใบไม้ใบหญ้าขึ้นเองฉะนั้น

ลำธรรมนี้ มีความจริงใจ, แจ้งใจ, และมี "นามธรรม" เป็นลักษณะ คือเป็นเครื่องชี้บอกให้รู้ให้เห็นได้

ลำธรรมนี้ ในที่มาต่าง ๆ ท่านเรียกว่า "เอกธรรม" บ้าง "ภวังค์" บ้าง "ตัวธรรมดา" บ้าง "ตัววิสังขาร" บ้าง จะเรียกเอาตามโวหารไหนก็ได้ แต่ในปัญหาธรรมนี้เรียกว่า ลำธรรม เพราะเป็นที่ให้เกิดขึ้น และเป็นที่ให้มารวมแห่งนามธรรมทั้งหลาย คือกายและใจนั้น ๆ มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าได้หมาย "เลข ๒" ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๓

นามธรรม ได้แก่ธรรมชาติธรรม (ภายใน) ที่เกิดขึ้นเอง และตายไปเอง หาผู้ตกแต่งและห้ามปรามมิได้ แต่ว่าต้องอาศัย "ลำธรรม" นั้นแหละเป็นพื้นเสียก่อน จึงจักเกิดขึ้นเองและตายไปเองได้ เหมือนอย่างดอกไม้และผลไม้ต่าง ๆ ก็ต้องอาศัยลำต้นของมันเสียก่อนแล้ว จึงค่อยเกิดขึ้นเป็นดอกเป็นผลได้เองในภายหลังเช่นนั้นเหมือนกัน

นามธรรมนี้ มีเปลือกธรรม ปฏิสนธิจิต และปฏิสนธิวิญญาณนั้นแหละ เป็นเครื่องชี้บอกให้รู้ให้เห็นได้ และ นามธรรมนี้ ในที่มาต่าง ๆ ท่านเรียกว่า "กาย–ใจ" บ้าง "วิสังขารธรรม" บ้าง "อสังขตธรรม" บ้าง "โลกุตตรธรรม" บ้าง จะเรียกเอาตามโวหารไหนก็ได้ แต่ในปัญหาธรรมนี้เรียกว่า นามธรรม เพราะเป็นที่ให้เกิด และเป็นที่ให้มารวมแห่ง ปฏิสนธิจิต ปฏิสนธิวิญญาณและเปลือกธรรมทั้งหลายนั้น ๆ มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าหมาย "เลข ๓" และขีดรวมใส่กันไว้แล้วในรูปภาพนั้น

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๔

เปลือกธรรม ได้แก่ธรรมชาติรวม (ภายนอก) ที่เป็นขึ้นเองมีขึ้นเอง เกิดเอาเองตายเอาเอง หาผู้ตกแต่งห้ามปรามมิได้ มีนัยเหมือนกันกับนามธรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว ที่มีแปลกกันก็แต่ว่า เปลือกธรรม นี้ เป็นส่วนภายนอกแห่ง "นามธรรม" นั้น เหมือนกันกับเปลือกของต้นไม้หุ้มอยู่ภายนอกแห่งกะพี้และแก่นของมันฉะนั้น.

เปลือกธรรมนี้ ในที่มาต่าง ๆ ท่านเรียกว่า "สังขารธรรม" บ้าง "ตัวสมมติ" บ้าง "อุปปาทินนกสังขาร" บ้าง "ขันธ์ ๕" บ้าง "อายตนะภายใน ๖" บ้าง "ธาตุ ๖" บ้าง แต่ในปัญหาธรรมนี้เรียกว่า เปลือกธรรม เพราะเป็นที่ให้เกิดขึ้นและมารวมแห่งสมมติ

และอุปาทานูปธิทั้งหลาย มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าได้ขีดเป็นกากะบาด และได้หมาย "เลข ๔" ไว้ในรูปนั้นแล้ว

เปลือกธรรมนี้ ถ้าเพิกสมมติอัตตสัญญาและอนัตตสัญญาออกได้แล้ว ต้องกลับตัวขึ้นเป็น วิราคธรรม, นิโรธธรรม, มรรคธรรม, ผลธรรม, นิพพานธรรม, วิมุตติธรรม, ได้ทั้งนั้น ไม่เห็นมีอะไรจะมาขัดข้องไว้ได้

อธิบาย นามธรรม และ เปลือกธรรมให้เนื่องถึงกันพอได้ใจความดังต่อไปนี้:– ตามมติของข้าพเจ้าเองเข้าใจว่า "นามธรรม" ได้แก่ธรรมชาติที่เกิดขึ้นพร้อมกับ "ลำธรรม" นั้นเอง มีลำธรรมนั้นแหละเป็นพื้นให้เกิดให้มีขึ้นได้ ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมนี้มีสีเหมือนสีครามและสีดอกมะลิเป็นลักษณะ และมีความรู้อย่างสุขุมอยู่ในนั้นอีกด้วย ธรรมชาติที่เป็นนามธรรมชนิดนี้ ทางภาษาบาลีเรียกว่า **"จุลินฺทฺริยํ" เป็นตัวกรรมพันธุ์** และเป็นธรรมชาติที่ก่อนกว่า กะละละ, อัมพุชะ, ฆนะ, เปสิ, เหล่านั้นเสียอีก ส่วน กะละละ, อัมพุชะ, ฆนะ, เปสิ, ต้องเป็น **ตัวอาหาร** แห่งตัวกรรมพันธุ์นี้ต่างหาก เพราะได้มาจากทางอื่นคือตัวอาหาร ส่วนนี้ต้องได้มาจากมารดาและบิดาหรือเรียกว่า ได้มาจาก **นะ** จาก **โม** นั้นเอง นะ แปลว่า น้ำ โม แปลว่าปุ๋ย (ดิน) กะละละ, อัมพุชะ. ฆนะ เปสิ, ต้องเป็นน้ำเป็นเลือด และเป็นปุ๋ย (ดิน) ของท่านทั้งสองนั้นเอง เมื่อตัวกรรมพันธุ์ได้รับน้ำและปุ๋ยจากท่านทั้งสองนั้นแล้ว ก็เจริญขึ้นเป็นบัญจสาขา, และอุปปาติกะเท่านั้น เมื่อหมดอำนาจแห่งปัจจัยคือน้ำและปุ๋ย บุญและบาปแล้ว ก็เหี่ยวแห้งลง กลับคืนเป็นตัวกรรมพันธุ์ตามเดิม ไม่สูญหายหนีไปไหนอีก คือเป็นตัวตั้งคอยรับภพรับชาติอยู่อย่างนั้นแหละ

เปรียบเหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นตัวอย่างธรรมดาว่าเมล็ดพันธุ์ผักกาด ถ้าถูกน้ำและปุ๋ยเข้าแล้วต้องขึ้นเป็นต้นลำและกิ่งก้านสาขาเท่านั้น ถ้าหมดอำนาจน้ำและปุ๋ยแล้ว ก็เหี่ยวแห้งกลับคืนเป็นเมล็ดพันธุ์ผักกาดตามเคยเช่นนั้นเหมือนกัน

ส่วน นามธรรม ในที่นี้ ก็หมายเอาตัว "กรรมพันธุ์" นั้นเอง มีลักษณะเป็นรูปส่วน ๑ มีลักษณะเป็นนามส่วน ๑ แต่รูปและนามในที่นี้เป็นชาติกายสิทธิ์ คือเป็นรูปและนามอันละเอียดสุขุมไม่คับคั่งกีดขวางแก่ใคร ๆ เลย (รูปและนามส่วนนี้ หยั่งรู้ได้เมื่อปฏิสนธิจิตได้เข้าสู่ภวังค์)

ส่วน **เปลือกธรรม** ได้แก่ รูปและนามที่เป็นปัญจสาขาและอุปาติกะนั้นเอง เพราะเป็นธรรมชาติภายนอก คือเป็นรูปและเป็นนามที่เป็นเปลือกของเขาเท่านั้น ทั้งเป็นรูปเป็นนามที่เปิดเผยและคับคั่งกีดขวางท่านผู้อื่นอยู่ร่ำไป รูปและนามส่วนนี้จึงเรียกว่าเป็นตัว**สมมติ** หรือเป็น **ตัวรับสมมติ** ของเรา เพราะตาและใจของท่านผู้อื่นก็แลเห็นได้ รู้ได้ แต่งได้สมมติกันได้ รูปและนามส่วนที่เป็นภายนอกนี้เองชื่อว่า **เปลือกธรรม** หรือสังขารธรรม คือรูปและนามส่วนนี้เป็นธรรมชาติที่ผุดโผล่ขึ้นมาแต่ อสังขตธรรม หรือตัวกรรมพันธุ์นั้นเอง นามธรรมและเปลือกธรรมมีอาการที่เนื่องถึงกันด้วยประการดังนี้

ส่วน **อดีตาธรรม** และ **อนาคตาธรรม** นั้นก็เป็นรูปเป็นนามอีกส่วนหนึ่ง คือเป็นรูปเป็นนามส่วนที่ล่วงไปแล้ว ๑ เป็นรูปเป็นนามส่วนที่ยังไม่มาถึง ๑

ก็รูปและนามส่วนที่เป็น อดีตและอนาคตนี้ ต้องฉายออกไปแต่ **ปัจจุบันธรรม** คือนามธรรมและเปลือกธรรมนั้นเอง แต่รูปและนามที่เป็นอดีตอนาคตนี้จับเอาตัวเอาตนได้โดยยาก เพราะเป็นรูปและนามของท่านผู้อื่นเสียโดยมาก จึงจับเอาตัวเอาตนได้โดยยาก และเป็นรูปเป็นนามที่ทับถมปัจจุบันธรรมนั้น อย่างมิดชิดเหลือเกิน จนหาเงื่อนที่จะแก้ไขไม่ได้เลย นอกจากจักเจริญพระกรรมฐาน จนเกิดยถาภูตญาณทัสสนะได้จริง ๆ ก่อนแล้ว จึงจะเพิกรูปและนามส่วนที่เป็นอดีตและอนาคตนี้ ออกจากปัจจุบันธรรมได้อย่างเด็ดขาดทีเดียว ถ้าเจริญพระกรรมฐานเพียงวิปัสสนา แล้วใช้สัญญาอดีตเป็นสเกล ก็รู้เห็นอยู่แต่เพียงว่า "**นามรูปํ อนิจฺจํ นามรูปํ ทุกฺขํ นามรูปํ อนตฺตา**" เท่านั้น การรู้เห็นอยู่เพียงเท่านี้ ยังตื้นอยู่มาก คือยังไม่รู้เห็นลึกซึ้งถึงรูปและนาม ส่วนที่เป็นอดีตและอนาคตนี้เสียเลย ชื่อว่ายังไม่รู้เท่าถึง "สังขารโลก" คือรูปและนามส่วนนี้เองชื่อว่า สังขารโลกอย่างพวกเราที่มารู้มาเห็นกันได้อยู่ทุกวันทุกเวลานี้ก็มารู้เห็นกันได้แต่ "รูปและนาม" ส่วนที่เป็นปัจจุบันธรรม คือสังขารธรรมนั้นต่างหาก ว่า "เป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, และเป็นอนัตตา" ความรู้ความเห็นอย่างนี้แหละเป็นเครื่องปิดปัจจุบันธรรม คือโลกุตตรธรรมนั้นเสียหมด ปิดเอาเสียจนตายไปเปล่า ๆ ก็มีเป็นส่วนมาก เพราะปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณนี้เอง เป็นผู้โง่เขลาเบาปัญญาอยู่ จึงยังไม่รู้เท่าถึงรูปและนามส่วนที่เป็นอดีตและอนาคตส่วนนี้เสียเลย ผู้โง่เขลาเบาปัญญาแล้ว จึงรู้เห็น "ของเที่ยง, ของเป็นสุข, และของที่เป็นตัวตน" **ยังกลับเห็นว่า** เป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, และเป็นอนัตตา," ไปเสียอีก ชื่อว่า "เห็นคุณเป็นโทษโปรดสัตว์ได้บาป" ตกอยู่แก่ผู้โง่เขลาเบาปัญญานี้เอง ถ้าต้องการให้เป็นผู้ฉลาดกล้าหาญแล้ว

ต้องเจริญสติปัฏฐานหรืออิทธิบาทธรรมให้มาก ๆ จนเป็นยถาภูตญาณทัสสนะจึงจักรู้เท่าถึง "รูปและนาม" ส่วนที่เป็นอดีตและอนาคตนี้ได้แจ้งชัด เพราะรูปและนามส่วนนี้ เป็นสมมติโลกหรือเรียกว่า สังขารโลก เป็นคู่ศัตรูกันกับ สังขารธรรม และวิสังขารธรรมนั้นเสมอ ๆ มานับเป็นอเนกชาติแล้ว

แต่ว่า เมื่อยถาภูตญาณทัสสนะได้บังเกิดขึ้นแล้ว รูปและนามส่วนที่เป็นอดีตอนาคตเหล่านี้ ก็เพิกถอนออกไป ไม่ปกปิดหุ้มห่อซึ่งปัจจุบันธรรมเหล่านั้นได้เลย แต่เมื่อเพิกถอนออกไปแล้ว ก็ไม่สูญไม่หายไปที่ไหนอีก คือยังตั้งเป็นโลก ๓ อยู่อย่างนั้นแหละ (โลก ๓ ชื่อว่า ปรโลก หรือ อปรโลก, โลกอื่น หรือ โลกอื่นอีก) ส่วนเรา (ปฏิสนธิจิต และปฏิสนธิวิญญาณชื่อว่า เรา) เมื่อได้รู้เท่าโลกทั้ง ๓ นั้นแล้ว ก็ทำโลกทั้ง ๓ นั้นให้ตื้นขึ้นเท่านั้น อย่าให้มันลึกซึ้งลงไปได้อีกส่วนอุปาทานูปธิของเรา ก็ต้องขาดจากโลกทั้ง ๓ นั้นด้วย และขาดจากปัจจุบันธรรมนี้ด้วย คือขาดจาก อัตตสัญญา และ อนัตตสัญญา นั้นเอง จึงกลับตัวขึ้นเป็นธัมมาธิปไตย คือถือปัจจุบันธรรมนี้แหละเป็นใหญ่ ไม่ถือโลกทั้งสามนั้นเป็นใหญ่อีกต่อไป ก็ความถือธรรมเป็นใหญ่เช่นนี้ ท่านไม่เรียกว่า อุปาทาน, อุปธิ เสียเลย ท่านเปลี่ยนไปใหม่ว่า ธัมมาธิปไตย หรือ วิสุทธิขันธสันดาน ไปเสียแล้ว

เมื่อเรา มีอุปาทานูปธิขาดออกไปแล้ว หรือถอนออกไปได้แล้ว ชื่อว่า "มทนิมฺมทโน, ปิปาสวินโย, อาลยสมุคฺฆาโต, วฏฺฏูปจฺเฉโท, ตณฺหกฺขโย" ไปเท่านั้น คือเป็น วิราคะ, นิโรธ, นิพพาน, หรือ อมตะ (จิต) ไปทีเดียว ส่วนปัจจุบันธรรมหรือ วิสังขารธรรม ก็ปรากฏขึ้นเป็น "อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ โก หิ นาโถ ปโร สิยา" ดังนี้ ได้อธิบายนามธรรม, เปลือกธรรม, อตีตาธรรม, อนาคตาธรรม, นั้น ๆ ให้เนื่องถึงกันด้วยประการดังนี้

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๕

แก่นธรรม คือ "ปฏิสนธิจิต" นั้นเอง ข้าพเจ้าจะอธิบายแก่นธรรมให้เป็นตอน ๆ ไป คำว่า แก่น ยังเป็นกลางอยู่ ถ้าแก่นคือ ปฏิสนธิจิต หากสัมปยุตด้วย อวิชชา ก็เป็น แก่นโลก เมื่อสัมปยุตด้วย วิชชา ก็เป็น แก่นธรรม ไปเท่านั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ปัจจัย คืออวิชชาและวิชชาเท่านั้นแหละจะให้เป็น แก่น อะไรก็ได้ทั้งนั้น

อธิบาย แก่นโลกก่อนแล้วจึงจักอธิบายแก่นธรรมในภายหลัง

แก่นโลก ได้แก่ปฏิสนธิจิต คือ ความรู้จัก ใน "เปลือกธรรมและนามธรรม" เหล่านั้น ตามสมมติของโลกชื่อว่า ปฏิสนธิจิต ถ้าปฏิสนธิจิตดวงนี้สัมปยุตด้วยอวิชชาคือ ความไม่รู้จัก ในเปลือกธรรมและนามธรรมเหล่านั้น ว่า เป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า ปฏิสนธิจิตสัมปยุตด้วยอวิชชา

เมื่อจิต ไม่รู้จัก ตัวเที่ยงตัวจริงของตนอย่างนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้เกิด โลภะ, โทสะ, โมหะ, อย่างใหญ่อย่างโตไปอีก คือให้เกิดความยินดี ความยินร้ายและความหลงในโลก (รูปและนามที่เป็นอดีตอนาคตชื่อว่าโลก) และในธรรม (เปลือกธรรมและนามธรรมชื่อว่าธรรม) ได้แก่ เมื่อถึงคราวยินดีก็ยินดีเกินไปจนกอดชมกันได้ ชื่อว่า โลภะ เมื่อถึงคราวยินร้ายก็ยินร้ายกันเกินไป จนทุบตีเตะต่อยกันได้ ชื่อว่า โทสะ เมื่อถึงคราวพลัดพรากจากกันไป ก็หลงเกินส่วนจนร้องไห้ร้องโฮหากันไปได้ ชื่อว่า โมหะ

เมื่อจิตสัมปยุตด้วย โลภะ โทสะ และโมหะอย่างนี้ ชื่อว่าจิตไปปฏิสนธิในบุคคลอื่นหรือในวัตถุอื่นเสียแล้ว จิตต้องมีโลกเบื้องหน้าเป็นหวังได้ทีเดียว (กามโลกชื่อว่าโลกเบื้องหน้า)

เมื่อจิตหากเกิดความยินดีในตนเอง ว่า เรามีบุญกุศลมาก และอยู่เย็นเป็นสุขกว่าบุคคลอื่น อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า โลภะ ถ้าจิตเกิดความยินร้ายในตัวเองว่า ต่ำต้อยด้วยวาสนา (ถึงฆ่าตัวเองก็มี) หรือทั้งในตนทั้งในบุคคลอื่น ว่า เป็นของปฏิกูลสกปรกน่าเกลียด หรือเห็นเป็น "ไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, มิใช่ตน" อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า โทสะ เมื่อจิตหากเกิดความหลงในตัวเองและในบุคคลอื่นว่า เป็นตัวเราหรือตัวเขาจริง ๆ หรือหลงว่ามิใช่ตัวเราตัวเขาเสียเลยเป็นธาตุ เป็นขันธ์ต่างหาก อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่า โมหะ

เมื่อจิต หากสัมปยุตด้วยโลภะโทสะและโมหะอย่างนี้ ชื่อว่าจิตไปปฏิสนธิในโลกอื่นอีก (รูปโลก, อรูปโลก, ชื่อว่าโลกอื่นอีก)

ถ้าว่า ปฏิสนธิจิตได้สัมปยุด้วยโลภะ โทสะ โมหะและอวิชชาอย่างที่กล่าวมาแล้วนี้ ชื่อว่า ปฏิสนธิจิต เป็นแก่นโลก ทีเดียว

อธิบาย แก่นธรรม คือปฏิสนธิจิตได้สัมปยุตด้วย อโลภะ อโทสะ อโมหะ และวิชชาเป็นต้น ชื่อว่า แก่นธรรม

เมื่อปฏิสนธิจิตดวงนี้ สัมปยุตด้วย วิชชา ความรู้จักใน "เปลือกธรรมและนามธรรม" เหล่านั้น ว่า เป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า ปฏิสนธิจิต เป็นแก่นธรรม

เมื่อจิต ได้รู้จักตัวเที่ยงตัวจริงของตนอย่างนี้แล้ว (เปลือกธรรมและนามธรรมชื่อว่าตัวเที่ยงตัวของตน) ก็เป็นเหตุให้เกิด อโลภะ อโทสะ อโมหะ ในตนและในบุคคลอื่น เมื่อจิตไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลงได้อย่างนี้แล้ว ก็ เป็นเหตุ ให้เกิด "ยถาภูตญาณทัสสนะ" คือความรู้ ความเห็นตามความเป็นจริงอย่างไร ? ในเปลือกธรรม, นามธรรม, และโลก ๓ นั้น ๆ ได้แก่ รู้ เห็น ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นั้นเอง ชื่อว่าจิตได้บรรลุวิปัสสนาญาณอย่างสูงได้แล้ว ถ้าจิตมีวาสนาบารมีมาก ก็อาจจักตัดปฏิสนธิในโลกทั้ง ๓ นั้นให้ขาดได้ ถ้าบารมีน้อยคงมีปฏิสนธิตามเคยเท่านั้น เมื่อปฏิสนธิจิตสัมปยุตด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ และวิชชาดังกล่าวมาแล้วนี้ ชื่อว่า เป็น แก่นธรรม มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าได้หมาย "เลข ๕" ไว้แล้วในรูปภาพนั้น

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๖

ยอดธรรม คือปฏิสนธิวิญญาณนั้นเอง ข้าพเจ้าจักอธิบายยอดธรรมให้เป็นตอน ๆ ไป คำว่า ยอด ยังเป็นคำกลาง ๆ อยู่ ถ้าปฏิสนธิวิญญาณ หากสัมปยุตต์ด้วย อวิชชาญาณ แล้วก็เป็น ยอดโลก เมื่อสัมปยุตต์ด้วย วิชชาญาณ แล้วก็เป็น ยอดธรรม ข้อสำคัญอยู่ที่ปัจจัย คือ อวิชชาญาณ และวิชชาญาณเท่านั้น จะให้เป็นยอดอะไรก็ได้ มีนัยเหมือนกันกับปฏิสนธิจิตดังที่กล่าวมาแล้วนั้นแล

ปฏิสนธิวิญญาณ คือ ยอดธรรม นี้ มีตัวอย่างดังข้าพเจ้าได้หมาย "เลข ๖" ไว้แล้วในรูปภาพนั้น

อธิบาย ความเนื่องถึงกันแห่งปฏิสนธิจิต และปฏิสนธิวิญญาณ พร้อมทั้งปัจจัย คือ อวิชชา วิชชา อวิชชาญาณ และ วิชชาญาณ นั้นด้วย พอให้ได้ใจความต่อไป

ปฏิสนธิจิต คือ ความรู้จักใน "เปลือกธรรมและนามธรรม" นั้น ๆ โดยธรรมดา ชื่อว่า ปฏิสนธิจิต

ปฏิสนธิวิญญาณ คือความ กลับรู้จัก ใน "เปลือกธรรม นามธรรม และปฏิสนธิจิต" นั้น ๆ ด้วยโดยธรรมดาชื่อว่า ปฏิสนธิวิญญาณ ปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณมีอาการต่างกันอย่างนี้

ส่วนปัจจัย คือ อวิชชา ได้แก่ความไม่รู้จักใน "เปลือกธรรม นามธรรม และปฏิสนธิจิต" นั้น ๆ โดยวิเศษอย่างไร ? คือไม่รู้จัก ว่า เป็นตัวเที่ยง ตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า อวิชชา

วิชชา ได้แก่ ความรู้จัก ในเปลือกธรรมนามธรรมและปฏิสนธิจิตนั้น ๆ โดยวิเศษอย่างไร ? คือรู้จัก ว่า เป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า วิชชา อวิชชา และวิชชามีอาการต่างกันอย่างนี้

ส่วนอวิชชาญาณ ได้แก่ ความไม่กลับรู้เท่า ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นั้น ตามความเป็นจริงอย่างไรชื่อว่า อวิชชาญาณ

วิชชาญาณ ได้แก่ ความกลับรู้เท่า ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นั้นตามความเป็นจริงอย่างไร ? ชื่อว่าวิชชาญาณ อวิชชาญญาณและวิชชาญาณมีอาการต่างกันอย่างนี้

อธิบาย เบ็ดเตล็ด= เพิ่มเติมพอให้ได้ใจความต่อไป:- คำว่า จิตฺตํ แปลว่า ธรรมชาตที่อ่อนหรือ ธรรมชาตที่โน้มไป ได้อย่างรวดเร็ว ชื่อว่า จิต (ปฏิสนธิจิต และปฏิสนธิวิญญาณชื่อว่าจิตในที่นี้)

ธรรมดาว่า จิต ถ้ามีอารมณ์ชนิดใดชนิดหนึ่งมาผ่านเข้าแล้ว จิตนั้นก็อ่อนหรือโน้มไปตามอารมณ์นั้น ๆ ได้อย่างรวดเร็ว เหลือกว่าเร็ว คือหาส่วนที่จะเปรียบเทียบด้วยความเร็วของจิตมิได้มีอีก ชื่อว่า เหลือกว่าเร็ว

ความจริง จิตมีดวงเดียวเท่านั้น คือมี เอกจิตหรือต้นธรรม เท่านั้น แต่ว่าปราชญ์ทั้งหลาย ท่านแบ่งอาการออกแต่ดวงจิตดวงเดียวนั้นให้เป็น ๒ อาการ คือ อาการที่ ๑ ได้แก่ปฏิสนธิจิต หรือเรียกว่าตัณหาจิตก็ได้ อาการที่ ๒ ได้แก่ปฏิสนธิวิญญาณ หรือเรียกว่าทิฏฐิจิตก็ได้ จิตทั้งสองดวงนี้ เป็นอาการแห่งจิตดวงเดียวนั้น แต่ถ้าจิต ๒ ดวงนี้ สัมปยุตด้วยปัจจัย หรือ อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เข้าแล้ว ก็เรียกว่า จิต ๒ ดวง ๓ ดวง หรือ ๗-๘ ดวง หรือ ๑๐๘ ดวง (ตัณหาร้อยแปด) ๑๐๐๕ ดวง (กิเลสพันห้า) เรียกไปตามปัจจัยและอารมณ์ ซึ่งเข้าประกอบกับจิต ได้ทั้งนั้น

เหมือนอย่างจิตที่สัมปยุตด้วย ความโลภ ความโกรธ ความหลง เรียกว่า โลภจิต, โทสจิต, โมหจิต, เป็นต้น ถ้าจิตสัมปยุตด้วยขันธ์ ๕ ก็เรียกว่า รูปจิต, เวทนาจิต, สัญญาจิต, สังขารจิต, วิญญาณจิต, ไปเท่านั้น

ถึงท่านจะจำแนกแจกออกไปมาก ๆ ดวงก็ตาม ถ้าย่นเข้าก็เป็น ๒ ดวง ถ้าย่น ๒ ดวงก็เป็นดวงเดียว (คือต้นธรรม) เท่านั้น

แต่ความสำคัญที่สุดให้ผู้ปฏิบัติ (สติและวิริยะชื่อว่าผู้ปฏิบัติ) รู้จักจิต และให้รู้จัก อารมณ์ของจิต นั้นอีกด้วย

จิตในที่นี้ หมายเอาปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณนั้นเอง ทั้ง ๒ ดวงนี้รวมกันเข้าชื่อว่า จิต คำเดียวเท่านั้น การฝึกฝนจิต ก็หมายฝึกฝนจิต ๒ ดวงนี้แหละ เพราะจิตทั้ง ๒ ดวงนี้ยังสัมปยุตอยู่ด้วยตัณหามานะและทิฏฐิมากเหลือเกิน

ส่วนอารมณ์ของจิตนี้ ให้หมายเอาตามรูปภาพนั้น นับตั้งแต่ **ข้อที่ ๑ ถึงข้อที่ ๔** จัดว่าเป็นอารมณ์ของจิตโดยชอบแท้ แล้วให้น้อมเอาอารมณ์ธรรมนั้น ๆ มาเป็นกายและเป็นใจของตน (ของจิต) แล้วให้ตั้งอยู่ในอารมณ์ธรรมนั้น ๆ ได้เป็นนิตย์ ชื่อว่าปฏิบัติจิต หรือปฏิบัติธรรม ส่วนอารมณ์ธรรมของจิต คือสภาพธรรมที่ ๔ และที่ ๓ นั้น แต่ละสภาพมีอาการเป็นรูปส่วน ๑ เป็นนามส่วน ๑ เหมือนกัน มีแปลกกันก็แต่ว่า เป็นรูป เป็นนาม ซึ่งเป็นส่วนหยาบและส่วนปานกลางกว่ากันเท่านั้น

ข้อสังเกต ใน **ความรู้** ของนามธรรม คือใจและ **ความรู้** ของจิต คือปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณนั้น ๆ จะเป็นอาการมีความรู้ต่างกันอย่างไร ? **ส่วนใจ** ที่จัดให้เป็นอารมณ์ของจิตทั้งสองนั้น ก็มี **ความรู้** และความ **คิดนึก** อยู่เหมือนกันกับจิตทั้ง ๒ นั้นแหละแต่ว่ารู้และคิดนึกอยู่โดยธรรมดา คือไม่รู้ และไม่คิดนึก **นอกออกไป** จากตัวเดิม (กายใจ) เหมือนจิตทั้ง ๒ ดวงนั้นเลย

ส่วนจิตทั้ง ๒ ดวงนี้ เมื่อรู้จัก ใน "สภาพธรรม" ที่เป็นอารมณ์ของตนนั้นแล้วก็**คิดนึก**ปรุงแต่งในสภาพธรรมนั้น ๆ ให้พิสดารกว้างขวางออกไป **ข้างนอก**ทุกที ๆ จนไม่มีที่สิ้นสุดได้เสียเลย **ใจและจิต** มีอาการเป็นความรู้และนึกคิดต่างกันด้วยประการดังนี้

แก้ปัญหาธรรมข้อที่ ๗

ที่สุดโลก ได้แก่จิตทั้ง ๒ ดวงนั้นอีกแหละ

อธิบาย **ที่สุดโลก** คำว่าที่สุดนั้น หมายเอาจิตที่ประกอบด้วยวิชชาญาณ คือยถาภูตญาณทัสสนะนั่นแหละชื่อว่า **ที่สุดโลก** จะได้หมายเอา โลกสุดสิ้นหรือเสื่อมสูญหามิได้ ธรรมดาว่าโลกแท้ ๆ นั้นไม่มีที่สิ้นสุดเลย กว้างขวางเหลือเกิน แต่ถ้าจิตสัมปยุตด้วยวิชชาญาณได้แล้วนั่นแหละ เป็นผู้ไม่เดินตามโลกต่างหาก จึงชื่อว่าที่สุดโลก หรือจะเรียกว่าเป็นผู้ไม่ติดโลก (พ้นโลก ๓) ก็ได้ เมื่อพ้นจากโลกแล้วก็ถึงธรรม เมื่อถึงธรรมแล้ว ก็ปฏิบัติธรรมเป็นธัมมาธิปไตย จิตก็เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญาไป ธรรมที่ถูกอบรม แต่อธิศีล อธิจิต อธิปัญญา แล้วก็กลับตัวขึ้นเป็นตัว อริยมรรค อริยผล จนเป็นอริยธรรม (ลำธรรมชื่อว่าอริยธรรม) ไปเท่านั้น.

หากว่า จิตได้ดำเนิน คือเดินตามโลกนั้น ๆ อยู่ ชื่อว่าจิตเดินทางที่ผิดเสียแล้ว แต่ถ้าจิตได้ดำเนินตามทางโลกุตตรธรรมนี้แล้ว (เปลือกธรรมและนามธรรมชื่อว่าโลกุตตร-ธรรม) ชื่อว่าจิตเดินทางที่ถูก ส่วนโลก ๓ และโลกุตตรธรรม ท่านบัญญัติไว้เพียงให้เป็นหนทางของจิตเท่านั้น เมื่อจิตสัมปยุตด้วยวิชชาญาณได้แล้ว จึงได้รู้เท่าโลกและโลกุตตรธรรมนั้น ๆ ชื่อว่าจิตเป็นผู้ไม่หลงโลกและไม่หลงธรรม เมื่อจิตเป็นเช่นนี้แล้ว ก็ถึงสภาพเดิมของตน (ต้นธรรม) เท่านั้นเอง.

ส่วนสภาพเดิมของจิต ชื่อว่า พระนิพพาน บ้าง ตามมติของข้าพเจ้าเอง หมายเอาสภาพที่ ๒ ดังได้หมายเลข ๒ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น เป็น "สอุปาทิเสสนิพพาน" และหมายเอา สภาพที่ ๑ ดังได้หมายเลข ๑ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้นแหละ เป็น "อนุ-ปาทิเสสนิพพาน" แต่ว่าปราชญ์ทั้งหลายท่านจะหมายเอาพระนิพพานทั้ง ๒ นั้น เหมือนอย่างที่ข้าพเจ้าหมายเอานี้หรือไม่ ข้าพเจ้าเองก็ไม่รับรอง

ได้อธิบายที่สุดโลกมาและมีตัวอย่าง ดังข้าพเจ้าได้หมาย "เลข ๗" ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น

สรุปความ ต้นธรรม, ลำธรรม, นามธรรม, เปลือกธรรม, แก่นธรรม, ยอด,-ธรรม, และที่สุดโลกดังข้าพเจ้าได้กล่าวแก้ปัญหาธรรมนั้น ๆ ตั้งแต่ข้อที่ ๑ จนถึงข้อที่ ๗ เป็นลำดับ ๆ มา ตามความสามารถและความเข้าใจของข้าพเจ้า ได้เพียงเท่านี้แล

วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษ

ต่อแต่นี้ไป ข้าพเจ้าจักอนุสนธิเรื่อง วิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษ พอให้เป็นแนวทางของผู้ปฏิบัติอีกต่อไป :–

๑. สติ โลกสฺมึ ชาคโร

๒. จิตฺตสฺส ทมโถ สาธุ

๓. ทุกฺขํ นตฺถิ อชาตสฺส

บัดนี้ จะได้อธิบายเรื่องเจริญสติปัฏฐานและความเพียรสืบต่อไป กิจที่ควรทำด้วยกาย คำที่ควรพูดด้วยวาจา อารมณ์ที่ควรรู้ด้วยจิต ๓ อย่างนี้ ชื่อว่าการงานของคนทั้งหลายในโลก ก็พวกเราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พร้อมด้วยความบริสุทธิ์และความบริบูรณ์ทุกประการคือกายสมบัติ วจีสมบัติ และมโนสมบัติทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็ได้ครบถ้วนล้วนแล้วแต่เป็นเครื่องมือ

ให้ทำการงานได้ตามปรารถนาทีเดียว, แต่กิจที่ควรทำคำที่ควรพูดและอารมณ์ที่ควรรู้นั้น เป็นเรื่องสำคัญอยู่มาก

ก่อน แต่เราจะทำ, จะพูด, และจะรู้อารมณ์นั้น ๆ ต้องให้รู้รูปสำเร็จอันงดงามของกิจที่ควรทำ, คำที่ควรพูด, และอารมณ์ที่ควรรู้, เหล่านั้นไว้ที่ ตน (จิต) นี่เสียก่อน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือทำ

เหมือนอย่างนายช่างผู้ฉลาด ก่อนแต่จะทำเรือน หรืออาคารต่าง ๆ เขาต้องมีแปลน คือรูปสำเร็จอันงามแห่งเรือนและอาคารนั้น ๆ ไว้เสียก่อน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือทำฉันใด, การปฏิบัติธรรมก็ฉันนั้น คือก่อนแต่จะปฏิบัติธรรมทั้งสิ้นนั้น เราต้องมีโยนิโสมนสิการในสภาพธรรมทั้งหลายนั้น ๆ เสียก่อน แต่ยังไม่ทันได้ลงมือปฏิบัติ เราจึงจะรู้รูปสำเร็จอันงดงามของสภาวธรรมทั้งหลายเหล่านั้นได้จริง เมื่อได้รูปสำเร็จอันงามแห่งสภาวธรรมทั้งหลายแล้ว จึงจักลงมือปฏิบัติต่อไป

เมื่อมี "โยนิโสมนสิการ" ได้เช่นนี้แล้ว ชื่อว่า "ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ" คือ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมที่ได้ตรองเห็นแล้ว ได้แก่ตรองเห็นรูปสำเร็จที่งามของสภาวธรรมทั้งหลายนั้นเอง

ก็รูปสำเร็จที่งามของสภาวธรรมทั้งหลายนั้น ๆ โดยย่อมี ๒ คือ :– รูปธรรม ๑ นามธรรม ๑ ถ้ากล่าวโดยพิสดารมี ๔ คือ กาย ๑ เวทนา ๑ จิต ๑ ธรรม ๑

อธิบาย กาย ได้แก่รูปที่เป็นเปลือกอันท่านผู้อื่นก็แลเห็นได้ด้วย ชื่อว่า "กาย"

เวทนา มีอาการ ๓ อย่าง คือ ความเจ็บหัว ปวดท้อง หรือหิว กระหาย เหน็ด-เหนื่อย เป็นต้น ชื่อว่า "ทุกฺขเวทนา" ความรับประทานได้ นอนหลับสนิทดี หรือหายจากความเจ็บปวดเป็นต้น ชื่อว่า "สุขเวทนา" ความทอดธุระได้ คือความอิ่มความพอในทุกข-เวทนาและสุขเวทนานั้น ๆ เป็นต้น ชื่อว่า "อุเปกฺขาเวทนา"

จิต ได้แก่ความ รู้คิด รู้นึก ในกายและเวทนานั้น ๆ (แต่มิได้หมายเอาปฏิสนธิจิตและปฏิสนธิวิญญาณเหล่านั้นเลย) เป็นจิตธรรมต่างหาก ชื่อว่า "จิต" ในที่นี้

ธรรม ได้แก่ สัญญาปัจจุบัน คือ ความเข้าใจใน กาย, เวทนา, และจิตนั้น ๆ เอง ชื่อว่าธรรมในที่นี้ เรื่อง กาย, เวทนา, จิต, ธรรม มีอาการต่างกันดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล

รูปสำเร็จที่งามแห่งสภาวธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้แหละ ท่านจัดให้เป็นอารมณธรรม คือให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่งจิต สติ และความเพียรต่อไป

การที่พระโยคาวจรเจ้า ผู้จะประกอบสติและความเพียรแล้ว ควรยกอารัมณธรรม ๔ อย่างนี้ คือ กาย, เวทนา, จิต, ธรรม, ขึ้นให้เป็นอารมณ์ คือ ให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่งจิตและสติต่อไป

แต่ว่าท่านแบ่งบุคคล ผู้ที่จักเจริญในอารัมณธรรม ๔ อย่างนี้ ออกเป็น ๒ จำพวก คือ :–

จำพวกที่ ๑ ได้แก่ตัณหาจิต หมายเอาปฏิสนธิจิตต์นั่นเอง ชื่อว่าตัณหาจิต

จำพวกที่ ๒ ได้แก่ทิฏฐิจิต หมายเอาปฏิสนธิวิญญาณนั่นเอง ชื่อว่าทิฏฐิจิต บุคคล ๒ จำพวกนี้ ถ้ารวมกันเข้าก็เป็นคน ๆ เดียว คือเรียกว่า จิต คำเดียวเท่านั้น

เมื่อจิต หากสัมปยุตต์ด้วยตัณหามากกว่าทิฏฐิและมานะแล้ว ก็เรียกว่า **ตัณหาจิต** เท่านั้น ถ้าจิตสัมปยุตต์ด้วยทิฏฐิและมานะมากกว่าตัณหาแล้ว ก็เรียกว่า **ทิฏฐิจิต** ไปเท่านั้นเอง นิสัยของจิตท่านแบ่งเป็นตัณหาและทิฏฐิ ๒ อย่างนี้แหละชื่อว่ามากกว่ากิเลสอย่างอื่นทีเดียว

การที่จิตละตัณหามานะและทิฏฐิ ซึ่งเป็นนิสัยของตนนั้น เป็นกิเลสชาตที่ละได้ยากอย่างยิ่ง ถึงอย่างนั้นท่านที่เคยประพฤติมาแล้วแต่เก่าก่อนก็ดี หรือท่านที่กำลังประพฤติปฏิบัติอยู่เดี๋ยวนี้ก็ดี ท่านย่อมกล่าวสอนไว้ว่า ให้มีจิตและสตินั้นแหละตั้งไว้ใน "อารัมมณธรรม ๔ อย่างนั้น" ในอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง เมื่อตั้งจิตและสติไว้ในอารัมณธรรมนั้นได้แล้ว จิตก็จักละ ตัณหา มานะ ทิฏฐิ ซึ่งเป็นนิสัยของตนนั้นได้โดยแท้ ท่านย่อมกล่าวสอนไว้อย่างนี้

ข้าพเจ้าจักได้อธิบายในเรื่อง จิตและสติ อันตั้งอยู่ในอารมณ์ที่เป็น **หลักธรรม ๔ อย่าง** นั้น จนจิตแนบสนิทติดกับอารมณ์ซึ่งเรียกว่า **เอกัคคตา** สืบต่อไป ก็เรื่อง **เอกัคคตารมณ์** นั้น ท่านแบ่งออกเป็น ๒ เงื่อน คือ **มีอารมณ์เป็นอันเดียว** เป็นเงื่อนที่ ๑ **มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียว** เป็นเงื่อนที่ ๒ อธิบายใน **เงื่อนที่ ๑** คำว่า **มีอารมณ์เป็นอันเดียว** นั้น ก็หมายเอาสติและจิตนั้นแหละตั้งอยู่ที่ กาย คือรู้จักอยู่ที่กายนั้นอย่างเดียว

เมื่อเห็นรูปภายนอกได้ด้วยตาก็ดี ได้ยินเสียงภายนอกได้ด้วยหูก็ดี หรือรู้ธรรมารมณ์ภายนอกได้ด้วยจิตนี้ก็ดี (อารมณ์ที่เป็นอดีตและอนาคตนั้น ๆ ชื่อว่าธรรมารมณ์ภายนอก)

จิตและสติก็ไม่ถอนไม่คลายจากอารมณ์ คือยังดื่มอารมณ์คือ "กาย" นั้นตามเดิม ชื่อว่า อัปปนาจิต (อัปปนาสมาธิ) คือจิตได้แนบสนิทอยู่กับอารมณ์ได้แก่ "กาย" นั้นได้เป็นนิตย์ รวมความว่า จิตเป็นผู้ไม่ตื่นอารมณ์ภายนอก แล้วหลงวางอารมณ์ภายใน คือ "กาย" นั้น ชื่อว่า อัปปนาจิต หรือ อัปปนาสมาธิ

เมื่อจิตเป็นอัปปนาจิตได้แล้ว ก็ให้อัปปนาจิตนั้นแหละเพ่งพินิจอยู่ที่ "กาย" นั้น อย่างเดียว จนให้เป็นวสี คือให้ชำนิชำนาญในกายนั้นอยู่เสมอ และยังให้ชำนาญในการเข้าสู่ "กาย" (เข้าสมาธิ) และชำนาญในการออกจาก "กาย" (ออกจากสมาธิ) ได้อีก ชื่อว่า วสี.

ถ้าอัปปนาจิตหากมีวสี และความเพ่งพินิจอยู่ที่กายได้เช่นนี้อยู่เสมอ ๆ แล้ว บรรดาเวทนาก็ดี จิตก็ดี ก็ต้องมารวมที่กายนี้ และกลับเป็นกายหมดด้วยกันทีเดียว ชื่อว่ามีอารมณ์เป็นอันเดียวกัน คือเป็นกายอันเดียวกันนั้นเอง ดังได้อธิบายมาแล้วนี้ได้ในเอกัคคตารมณ์เงื่อนที่ ๑ ชื่อว่าเป็นวิธีรวมจิตหรือเรียกว่าเป็นที่รวมอารมณ์ก็ได้ แต่เป็นวิธีรวมได้อย่างน้อย

ถ้าจิตได้ตั้งอยู่ในอารมณ์ คือกายอย่างเดียวแล้วชื่อว่าจิตรวม เมื่อจิตรวมที่กายได้แล้ว บรรดาอาการของกาย คือ เวทนา, จิต, และธรรม, นั้น ๆ ก็ต้องมารวมที่กายและจิตนี้อีก

เมื่อสติและจิตรวมที่กายได้แล้ว ส่วนอาการของกาย คือ เวทนา ๑ จิต ๑ ธรรม ๑ ก็ต้องมารวมที่กายเหมือนกัน, เมื่อสติ จิต และอาการของกายมารวมที่กายได้แล้ว เรียกสติ ที่รวมกายได้แล้วนั้นแหละ ชื่อว่า "สติสัมโพชฌงค์" เรียกจิต ที่รวมกายได้แล้วนั้น ชื่อว่า "สมาธิสัมโพชฌงค์"

ส่วน กาย เป็นอารมณ์แห่งองค์ที่จะตรัสรู้ของจริงได้ เพราะอารมณ์รวม และสติ, จิตรวมที่กายได้แล้วนั้นเอง ส่วนจิตจึงจะเกิดปัญญา คือวิปัสสนาและฌาน ๔ ส่วนอารมณ์ของจิตมี กาย เป็นต้น ก็บังเกิดเป็นตัวอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ หรือเป็นตัวฌาน ๔ เท่านั้น (ปัญญาของจิตคือวิปัสสนาส่วนนี้เพียงแต่รู้กาย และอาการของกายเป็นเหตุแห่งทุกข์และโทษต่าง ๆ เท่านั้น แต่ยังไม่รู้ถึงจิตว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์และโทษต่าง ๆ อีกด้วย)

อธิบาย ฌาน ๔ พอให้ได้ใจความ คำว่า วิตก ได้แก่สติและความเพียรนั้นแหละ ยกจิตขึ้นสู่อารมณ์ คือกาย แล้วให้จิตรู้อยู่ที่กายนั้น ชื่อว่า วิตก คือจิตเกิดวิตกในกายนี้ขึ้น

วิจาร ได้แก่จิตนั้นแหละ เกิดเป็นปัญญาได้วิจาร ในอารมณ์คือกายและอาการของกายนั้น ชื่อว่า วิจาร เมื่อจิตเกิดเป็นวิตกและวิจารในกาย และอาการของกายได้เช่นนี้ จึงบังเกิด ผล เป็น ปีติ, สุข. เอกัคคตา, และอุเบกขาไปอีกเท่านั้น ส่วน เอกัคคตา ในที่นี้เป็นผลของจิตก็ได้ เป็นผลของอารมณ์ คือกายนั้นก็ได้

ถ้าเป็นผลของจิต เอกัคคตาศัพท์นี้ ต้องแปลว่าถึงแล้วซึ่งความเป็นจิตเลิศดวงเดียว

ถ้าเป็นผลของอารมณ์ มีกายเป็นต้น เอกัคคตาศัพท์นี้ต้องแปลว่า ถึงแล้วซึ่งความเป็นอารมณ์เลิศอันเดียว ส่วนอุเบกขา ในที่นี้ก็มีนัยเหมือนกันกับเอกัคคตา นั้นเอง

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น หมายเอา กาย เป็นอารมณ์ของจิตอย่างเดียว ถ้าปรารถนาจะเอา เวทนา ให้เป็นอารมณ์ของจิตนั้นก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ใน "เวทนา" นั้นแล้ว ให้รู้จักอยู่ในเวทนานั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของเวทนาก็คือ กาย, จิต, และธรรม, ก็ต้องมารวมที่เวทนานั้นทีเดียว กลับเป็นเวทนาหมดด้วยกันทั้งนั้น หรือจะเอา จิต ให้เป็นอารมณ์ของจิตและสตินี้ก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ใน จิต คือให้จิต รู้จัก อยู่ในจิตนั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของจิต คือ กาย, เวทนา, และธรรม, ก็ต้องมารวมที่จิตนี้ กลับเป็นจิตไปหมดด้วยกันทีเดียว

หรือว่า จะเอา ธรรม ให้เป็นอารมณ์ของจิตและสตินี้ก็ได้ ก็ให้ตั้งสติและจิตไว้ในธรรมนั้นแล้ว ให้จิต รู้จัก อยู่ในธรรมนั้นอย่างเดียว บรรดาอาการของธรรม คือ กาย, เวทนา, และจิต, ก็ต้องมารวมที่ธรรมกลับเป็นธรรมไปหมดด้วยกันทีเดียว รวมความว่า สภาพธรรมทั้ง ๔ คือ กาย ๑ เวทนา ๑ จิต ๑ ธรรม ๑ เหล่านี้ ท่านจัดไว้ให้เป็นอารมณ์ คือธรรมที่เป็นหลัก เพื่อให้เป็นที่ตั้งอยู่แห่งจิต, สติและความเพียรเท่านั้น,

ส่วนสติและจิต ให้เลือกเอาอารัมมณธรรม ๔ อย่างนั้นได้ตามปรารถนา แล้วจึงตั้งตนไว้เป็น ๑ ในอารมณ์เหล่านั้น อารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งให้ได้

อนึ่ง อารัมมณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นสังขารหรือเป็นธรรมดาด้วยกันหมด ไม่มีต้นไม่มีปลาย จะเอาอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่ง ให้เป็นต้นหรือให้เป็นปลายของกันและกันได้ทั้งนั้น เพราะอารัมมณธรรมทั้ง ๔ นั้นเป็นธรรมดานั้นเอง จึงมีอาการเกิดขึ้นและดับไปอยู่เสมอ ๆ มิได้ขาด เหมือนอย่างกายดับ เป็นเวทนา, เวทนาดับ เป็นจิต, จิตดับ เป็นธรรม ธรรมดับเป็น วิสังขารธรรม, (ตัวกรรมพันธุ์ ดังหมายเลข ๓ ไว้แล้วในรูปภาพตอนต้น) เมื่อเป็นวิสังขารธรรมแล้วไม่มีความเกิดและดับ ตั้งเป็นสภาพธรรม คอยรับเกิดรับดับอยู่อย่าง

นั้นแหละไม่เสื่อมสูญไปไหนอีก ส่วนที่เกิดได้และตายได้ มีแต่สังขารธรรม คือเปลือกธรรม ดังที่ได้หมายเลข ๔ ไว้แล้วในรูปภาพนั้น (คำว่าดับในที่นี้มิได้หมายเอาคนที่ตายแล้วเลย คำว่าดับหมายเอาความกลับกลายหรือแปรไปเป็นอย่างอื่น มีอาทิเช่นกายดับ กลับกลายหรือแปรไปเป็นเวทนาเป็นตัวอย่าง)

ดังในที่มาแห่งคาถาบังสุกุลว่า "อนิจฺจา วต สงฺขารา" ดังนี้เป็นต้น มีเนื้อความว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ" เช่นนี้เป็นอาทิ คำว่าสังขารทั้งหลายในคาถาบังสุกุลนี้ ต้องหมายเอาสังขารธรรม คือ กาย, เวทนา, จิต, ธรรม, ได้แก่ "เปลือกธรรม" นั้นเอง เป็นสังขารทั้งหลาย เพราะเกิดขึ้นแล้วดับไป ดับไปแล้วเกิดขึ้นอีกเป็นอยู่อย่างนี้ร่ำไป

ในตอนท้ายท่านจึงแสดง ต้นที่เกิดขึ้น แห่งสังขารธรรมทั้งหลายว่า "เตสํ วูปสโม สุโข" มีเนื้อความว่า "ความที่เข้าไปสงบแห่งสังขารเหล่านั้น เป็นความสุข" ดังนี้ หมายเอาวิสังขารธรรมนั้นเอง เป็นความสุข แห่งสังขารธรรมเหล่านี้ เพราะวิสังขารธรรมเป็นคุณชาตไม่เกิดไม่ตายนั้นเอง จึงชื่อว่าเป็นความสุขแห่งสังขารธรรมทั้งหลาย ถ้าสังขาร-ธรรมทั้งหลายเข้าไปสงบ คือรวมที่วิสังขารธรรมนั้นได้แล้วชื่อว่าเป็นความสุขทีเดียว ความจริง วิสังขารธรรมเป็นมูลที่เกิดขึ้นแห่งความเกิดและความตาย แต่จะได้เกิดและได้ตายเหมือนกับสังขารเหล่านั้นหามิได้ เพราะเหตุนั้น จึงมีความสุข

อีกอย่างหนึ่ง สังขารทั้งหลาย จะหมายเอาสังขารโลก ดังที่พวกเราเข้าใจกันว่าคนที่ตายแล้วนั้นแหละเป็นสังขารทั้งหลาย เพราะไม่เที่ยงคือตายไป ถ้าหมายเอาคนที่ตายแล้วเป็นสังขารทั้งหลายเช่นนี้ ส่วนความสุขนั้นจะหมายเอาที่ไหนอีกเล่า ? หรือจะหมายเอาผู้ที่ตายไปแล้วนั้นเป็นความสุข ?

สังขารโลกเหล่านี้ เราจะหาเงื่อนแห่งความเกิดและความตายไม่ได้เสียเลย เมื่อไม่ได้เงื่อนแห่งความเกิดและความตายแล้ว จะหาเงื่อนแห่งความไม่เกิดและความไม่ตาย คือความสุขนั้นแต่ที่ไหนอีก ? อีกอย่างหนึ่ง ท่านแสดงเรื่องสังขารดบในปฏิจจสมุปบาทนั้น ท่านคงไม่หมายเอาคนที่ตายแล้วเป็นสังขาร คงหมายเอาคนที่ยังเป็น ๆ อยู่นี่แหละเป็นสังขาร คือเป็นสังขารจิต ได้แก่ ความโลภ, โกรธ, หลง, และอุปาทานูปธิเป็นต้น และ สังขารธรรมได้แก่ กาย, เวทนา, จิต, ธรรม ๔ อย่างนี้เป็นต้น ชื่อว่าปัจจุบันสังขาร คือเป็นสังขารในปฏิจจสมุปบาท เมื่อเห็นความเกิดขึ้นและความดับไปแห่ง สังขารจิต และ สังขารธรรมเหล่านั้นได้แล้ว ก็จะเห็นความไม่เกิดและความไม่ดับ ไม่แก่ วิสังขารธรรม ซึ่งมีความสุขนั้นอีกด้วย ได้ในคาถาบังสุกุลว่า "อนิจฺจา วต สงฺขารา ฯลฯ เตสํ วูปสโม สุโข" ฉะนี้

วิธีปฏิบัติ จิตที่รวมได้แล้วและอารมณ์ที่รวมได้แล้วนั้น ท่านให้ใช้วิธีอนุโลมและปฏิโลม คือให้นับอารมณ์ที่จิตตั้งอยู่นั้นและเป็นส่วน ๑ ชื่อว่าต้น นับอารมณ์ที่มา รวมต้นนั้นเป็น ๒ ชื่อว่าปลาย ตัวอย่าง เช่นตั้ง กาย ให้เป็นต้น คือให้เป็นอารมณ์แห่งจิตเรียกกายนั้นแหละ เป็น ๑ คือเป็นต้น ส่วน เวทนา, จิต, และธรรม, ๓ อย่าง นั้นต้องนับว่า ๒ คือเป็นปลาย

ให้สติ สัมปชัญญะนั้นแหละ สาว แต่ต้นอารมณ์ คือ ๑ ก่อนแล้ว ออกไปหาปลายอารมณ์ คือ ๒ เรียกว่า อนุโลม แล้ว สาว แต่ปลายอารมณ์ก่อนแล้ว กลับเข้าหาต้นอารมณ์ เรียกว่า ปฏิโลม

สาวตั้งแต่ต้นออกไปหาปลาย แล้วสาวแต่ปลายกลับเข้ามาหาต้น เช่นนี้ชื่อว่าอนุโลมและปฏิโลม ในอารมณ์ของตนแล

การที่ท่านสอนให้มีอนุโลมและปฏิโลมในอารมณ์ของตนนั้น เพื่อประสงค์ให้จิตเกิดมีปัญญาซึ่งจะรู้เท่าเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งอารมณ์เหล่านั้นตามความเป็นจริงอย่างไร ? จิตก็จะหายจากความรู้อย่างครึ่ง ๆ กลาง ๆ ได้โดยแท้ทีเดียว

เพราะฉะนั้น ท่านจึงสอนให้มี อนุโลม ปฏิโลมในอารมณ์ของตนอยู่เสมอมิให้ขาด ห้ามไม่ให้จิตหยุดนิ่งอยู่ในอารมณ์อย่างเดียว ต้องให้จิตมีสติสัมปชัญญะ และให้มีอนุโลมปฏิโลมในอารมณ์ และในจิตนี้อยู่เสมอ ๆ จิตจึงจะมีปัญญาในภายหลัง ถ้าไม่มีการอนุโลมปฏิโลมแล้ว จิตก็หาปัญญามิได้ดังในที่มาว่า "นตฺถิ ปญฺญา อฌายิโน" ปัญญาย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่เพ่งพินิจ ดังนี้

เรื่องจิตรวมและอารมณ์รวม ในเอกคตาเงื่อนที่ ๑ นั้น ได้บังเกิดเป็นผลคือสมถะ วิปัสสนาและฌานขึ้นเท่านั้น ได้รับอานิสงส์คือ ตทังคปหาน วิขัมภนปหาน เพียงข่มกิเลสอย่างหยาบอย่างกลางได้เท่านั้น แต่กิเลสเหล่านี้ จะขาดเป็นสมุจเฉทปหานหามิได้ส่วนอุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นกิเลสส่วนละเอียดนั้น ยังหนาแน่นอยู่ตามเดิม

การปฏิบัติได้เพียงชั้นนี้ ชื่อว่าเจริญสมถะและวิปัสสนาหรือฌาน ๔ เท่านั้น เพราะวิปัสสนาปัญญาส่วนนี้ เพียงแต่เป็นอารมณ์คือกายเป็นต้น ว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์และโทษต่าง ๆ การเห็นได้เพียงเท่านี้ยังตื้นอยู่มาก เพราะเห็นได้เพียงซีกเดียวเท่านั้น ส่วนซีกที่ ๒ คือจิตนั้นแหละ จะเห็นว่าเป็นตัวเหตุให้เกิดทุกข์โทษต่าง ๆ ดุจจิตเห็นกายนั้น ยังเห็นไม่ได้เลย

ส่วนปัญญานี้ ถึงจักเจริญให้แก่กล้าขึ้นไปก็เป็นเพียงวิปัสสนาญาณ ๙ เท่านั้น ถึงอย่างนั้นก็ยังเป็นโลกิยปัญญาอยู่นั้นเอง เพราะยังเห็นโลกของสังขารคืออารมณ์ของตนนั้นอย่างเดียว จนไม่มีหนทางที่จักออกจากสังขารนั้น ๆ ได้ จึงเรียกว่า "สังขารุเปกขาญาณ" คือวิปัสสนาญาณส่วนนี้ ยังไม่รู้เท่าจิตของตนนี่ ! ว่า เป็นสังขาร ไปรู้เสียแต่อารมณ์ของจิต มีกายเป็นตน ว่าเป็นสังขาร

ความจริง อุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตดวงนี้แหละเป็นสังขารอย่างใหญ่โตทีเดียว เมื่อตนหากเป็นสังขารแล้ว จึงไปสมมติเขาให้เป็นสังขารไปเสียหมด ส่วนตนเองถือว่าเป็นผู้วิเสโสกว่าสังขารเหล่านั้นเสียอีก เพราะฉะนั้น วิปัสสนาส่วนนี้ ชื่อว่ายังไม่รู้เท่าจิตของตนนี่เองว่าเป็นสังขารเสียเลย จึงชื่อว่า โลกิยปัญญาอยู่ ด้วยประการดังนี้ สรุปความในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๑ มีอารมณ์เป็นอันเดียว มีนัยดังได้กล่าวมานี้แล

ต่อไปนี้ จะได้อธิบายในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๒ มีความว่า **มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียว** มีนัยกว้างขวางมาก ข้าพเจ้าจักได้อธิบายพอให้ได้ใจความต่อไป

เมื่อพระโยคาวจรเจ้า ได้เจริญในสมถะ วิปัสสนาและฌาน ในชั้นเบื้องต้นให้ชำนาญดีแล้ว จะหยุดยินดีอยู่เพียงแค่นี้เท่านั้นหาสมควรไม่ เพราะยังเป็นผู้ไม่ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ธรรมนั้น ๆ ได้เลย การที่จักปฏิบัติจิตให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ธรรมนั้นได้ ก็ต้องอาศัยความวิจารในจิตดวงนี้ให้มาก ๆ จนเห็นแจ้งชัดว่า อ้อ ! ดวงจิตนี้ เธอเกิดมาจากไหน ? อะไรเป็นตัวเดิมของเธอ ? ทำไม เธอจึงมาหลงโลก (อดีตธรรมและอนาคตธรรม ชื่อว่าโลก) และหลงธรรม (เปลือกธรรมและนามธรรม ชื่อว่าธรรม) ทั้งหลงตนเองและตัวเดิมของตัวเองอีกด้วย มีอะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัย ให้จิตดวงนี้หลงอยู่อย่างนี้

เมื่อใช้ความวิจารในจิตนี้ได้แล้ว ก็ให้ใช้ความวิจารในอารมณ์ธรรมของจิตนี้อีกว่า อารมณ์ธรรมเหล่านี้ (อดีตาธรรม อนาคตาธรรมและปัจจุบันธรรมชื่อว่าอารัมมณธรรม) เกิดมาจากไหน ใครเป็นตัวเดิมของอารมณ์ธรรมเหล่านี้ ทำไมอารมณ์ธรรมเหล่านี้ จึงเป็นเหตุ เป็นปัจจัยแห่งจิตดวงนี้ มีอะไรเป็นเหตุหนุนให้อารมณ์ธรรมเหล่านี้เป็นเหตุอีกเล่า ?

แก้คำถาม

ตัวเดิม ของจิตดวงนี้ ได้แก่ ต้นธรรม ดังได้หมายเลข ๑ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น จิตดวงนี้มาจากตัวเดิมนั้นเอง เหตุและปัจจัย ที่จะให้จิตดวงนี้ หลงโลก หลง

ธรรม และหลงตัวเดิมพร้อมทั้งหลงตนอีกด้วยนั้น ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน อุปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตดวงนี้เอง มิใช่เป็นของคนอื่น เมื่อจิตดวงนี้สัมปยุตด้วย อวิชชา ตัณหา อุปาทานูปธิแล้ว ก็เป็นเหตุ ต่ออารมณ์ธรรมเหล่านั้นด้วย และเป็นเหตุ ต่อตัวเดิมและตนเองนี้อีกด้วย

ส่วน ตัวเดิม ของอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ได้แก่ ลำธรรม ดังได้หมายเลข ๒ ประจำไว้แล้วในรูปภาพนั้น เหตุและปัจจัย แห่งอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ก็ได้แก่ จิตดวงนี้อีก หนุนให้อารมณ์ธรรหเหล่านั้นเป็นเหตุเป็นปัจจัยต่อไป ถ้าจิตดวงนี้ สิ้นจากเหตุปัจจัย คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทานูปธิแล้ว อารมณ์ธรรมเหล่านั้นก็ชื่อว่า สิ้นจากเหตุเหมือนกัน เพราะหมดเหตุปัจจัยซึ่งเป็นอาการของจิต ที่เข้าไปยึดถือและเข้าไปหอบอุ้มไว้แล้ว

อารมณ์รรรมเหล่านั้น ก็กลับตัวขึ้นเป็นอริยมรรคและอริยผล จนเป็นอริยธรรมทีเดียว (ลำธรรมชื่อว่าอริยธรรม) เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตก็ดี อารมณ์ธรรมก็ดีหาได้เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่ใคร ๆ ไม่ เป็นสภาวโลกและสภาวธรรม ตั้งเป็นกลาง ๆ อยู่อย่างนั้นต่างหาก

แท้จริง ความผิดอยู่ที่จิตนี้อย่างเดียว เช่นจิตที่สัมปยุตด้วยความหลงแล้ว ก็ไปหลงโลกหลงธรรม และติดโลกติดธรรม ส่วนโลกและธรรมหาได้ติดจิตไม่ ใครจะอยู่เขาก็ไม่ว่า, ใครจะหนีเขาก็ไม่ว่ากระไร ? เพราะสภาพของเขาตั้งเป็นกลางอย่างนั้นต่างหาก หามีอาการขึ้น ๆ ลง ๆ เหมือนจิตนี้ไม่ เพราะฉะนั้น ท่านจึงปฏิเสธในอุปาทาน อุปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตนั้นไว้ว่า "สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา, ดังนี้

ก็อุปาทานูปธิ ซึ่งเป็นอาการของจิตนั้นแหละ เป็นสังขารทั้งหลาย และเป็นของไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, เป็นอนัตตา, อีกด้วย ส่วนโลกและธรรมหาเป็นสังขารไม่ เมื่อโลกและธรรม ไม่เป็นสังขารแล้ว เขาจะมีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตามาจากไหนเล่า ? เขาก็ต้องเที่ยง, เป็นสุข, และเป็นตัวตน, อยู่อย่างนั้นเอง และหาเสื่อมสูญไปไหนอีกไม่ เพราะโลกและธรรมไม่เสื่อมสูญนั้นเอง พวกเราที่เกิดมาในกาลสุดท้ายภายหลัง จึงคงได้พบเห็นโลกและธรรมด้วยกันทุกคน ๆ ทีเดียว ได้กล่าวแก้คำถามมาแล้วมีใจความด้วยประการดังนี้แล

เมื่อพระโยคาวจรเจ้า ได้มีวิจารณญาณได้แล้วเช่นนี้ (วิจารณญาณเป็นผลของสติสัมปชัญญะ) ควรตั้ง "ลำธรรม" ให้เป็น ตัวอารมณ์ธรรม เหล่านั้น คือให้เป็นอารมณ์

ที่ตั้งอยู่แห่งจิตอีกต่อหนึ่งเสียก่อน อารมณ์ธรรมเหล่านั้น จึงจักรวมให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ทั้งหลายได้ ณ ภายหลัง

แล้วให้น้อมจิตเข้าไปตั้งไว้ที่ ตัวแห่งอารมณ์ธรรมเหล่านั้น จนเป็นอัปปนาจิต ชื่อว่าจิตเข้าภวังค์ หรือจิตรวมที่ภวังค์ (ลำธรรมชื่อว่าภวังค์)

จิตรวมในตอนนี้ ชื่อว่าจิตรวมได้อย่างใหญ่ทีเดียว เมื่อจิตรวมใหญ่ได้แล้ว บรรดาอารมณ์ธรรมทั้งหลายนั้น ๆ ก็มารวมใหญ่ในที่แห่งเดียวกันกับจิต อารมณ์ธรรมทั้งหลายที่มารวมอย่างใหญ่ในตอนนี้ ชื่อว่ารวมให้ถึงที่สุดแห่งอารมณ์ เพราะรวมถึง ต้น หรือรวมถึงตัว แห่งอารมณ์ธรรมทั้งหลายนั้นเอง ชื่อว่า อารมณ์ธรรมรวมถึงที่สุด

เมื่อจิตและอารมณ์ทั้งหลายรวมใหญ่ได้เช่นนี้แล้ว ส่วน ยถาภูตญาณทัสสนะ ซึ่งเป็นโลกกุตตรปัญญา ก็บังเกิดขึ้นพร้อมกันนี้นั่นเทียว กับการรวมใหญ่

จิตรวมและอารมณ์รวมในตอนนี้ชื่อว่า มีอารมณ์รวมเป็นอันเดียว คือนับภวังค์เป็นต้น หรือเป็น ๑ ในจำพวกอารมณ์ ได้ในเอกัคคตาเงื่อนที่ ๒ นี้เอง เพราะอารมณ์ธรรมทั้งหลายเป็นอาการของภวังค์หมดทั้งสิ้น เพราะเหตุนั้น จึงมารวมที่ภวังค์แห่งเดียว ได้อธิบายมาใน เอกัคคตารมณ์ เงื่อนที่ ๑ มีอารมณ์เป็นอันเดียว เงื่อนที่ ๒ มีอารมณ์เป็นอันเดียว มีนัยและอาการต่างกันดังนี้แล

เมื่ออารมณ์มาก ๆ รวมลงในที่แห่งเดียวกันได้เช่นนี้ ยถาภูตญาณทัสสนะ จึงจักได้ตรัสรู้ในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ นั้นได้ เมื่อจิตประกอบพร้อมด้วยยถาภูตญาณทัสสนะได้แล้ว ส่วนกิเลสอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียด จึงจักขาดเป็นสมุจเฉทปหานได้แท้ทีเดียว เมื่อจิตประหารกิเลสเหล่านั้นขาดเป็นอกุปปธรรมแล้ว จิตจึงจักรวมให้ถึงที่สุดแห่งจิต คือ ต้นธรรม นั้น ได้ ณ กาลภายหลังแท้ทีเดียว

อธิบายในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ต่อไป

ในอริยสัจจธรรม ๔ ท่านแสดงออกเป็น ๒ เงื่อน คือ เงื่อนที่ ๑ ที่มีมาในปฏิจจสมุปบาท ท่านแสดงให้เป็นปุคคลาธิษฐาน ได้แก่มีบุคคลเป็นที่ตั้ง คือจิตนั้นแหละเป็นที่ตั้งแห่งอริยสัจจ์ ๔ นั้น (จิตชื่อว่าบุคคล) อริยสัจจ์ ๔ ใน เงื่อนที่ ๑ นี้ ตามมติของข้าพเจ้าเองเข้าใจว่า ทุกขสัจจ์ หมายเอา โสกะ, ปริเทวะ, โทมนัส, อุปายาส, นั้นเองชื่อว่าทุกขสัจจ์

สมุทัยสัจจ์ คือ อวิชชา ได้แก่ ความไม่รู้จัก ในอารมณ์ธรรมเหล่านั้น ว่า เป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า สมุทัยสัจจ์

นิโรธสัจจ์ คือ วิชชา ได้แก่ ความรู้จัก ในอารมณ์เหล่านั้น ว่า เป็นตัวเที่ยงตัวจริงของตนนี้เอง ชื่อว่า นิโรธสัจจ์

มรรคสัจจ์ คือ ศีล สมาธิ ปัญญานั้นแหละชื่อว่า มรรคสัจจ์

อริยสัจจ์ทั้ง ๔ อาการนี้ เป็นส่วนของจิต มีจิตนั้นแหละเป็นที่ตั้ง หรือเป็นที่รวมแห่งอริยสัจจ์ ๔ นี้ ชื่อว่า อริยสัจจะเหตุ เพราะจิตยังมีเหตุส่วนละเอียด คือ **อวิชชา** คือความไม่รู้เท่าจิต ว่า เป็นอวิชชา ยังเหลืออยู่นั้นเอง เหตุละเอียด ส่วนนี้ จึงทำจิตให้เห็นใน "อารมณ์ธรรมเหล่านั้น" ว่าเป็น **ตัวเหตุ** ให้เกิดทุกข์และโทษต่าง ๆ ไปได้ เพราะจิตยังไม่เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญานั้นเอง จึงชื่อว่าจิตยังเป็นเหตุอยู่ทีเดียว

ส่วนอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ ใน **เงื่อนที่ ๒ นี้** มีที่มาในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ท่านแสดงเป็นธัมมาธิษฐาน คือมี **ตัวธรรม** ได้แก่ **ลำธรรม** นั้นเอง เป็นที่ตั้งแห่งอริยสัจจ์ ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้

อริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้ ตามมติของข้าพเจ้าเอง เข้าใจว่า **ทุกขสัจจ์** หมายเอา ชาติ คือ อารมณ์ที่เป็นอดีตธรรมและอนาคตธรรม ได้แก่ **โลก ๓** นั้นเอง ชื่อว่าทุกขสัจจ์

สมุทัยสัจจ์ หมายเอา ชาติ คืออารมณ์ที่เป็นปัจจุบันธรรม ได้แก่ เปลือกธรรมนั้นเอง ชื่อว่าสมุทัยสัจจ์ เพราะเป็นเหตุให้อดีตธรรมและอนาคตธรรมนั้น ๆ เกิดขึ้น

นิโรธสัจจ์ หมายเอา ตัวชาติ คือ นามธรรม นี้เองชื่อว่า นิโรธสัจจ์ เพราะเป็นสภาวธรรมที่ไม่เกิดและไม่ตาย แต่เป็นตัวตั้งคอยรับเกิดรับตายอยู่อย่างนั้นทีเดียว

มรรคสัจจ์ หมายเอา จิต ที่เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญานี้เอง ชื่อว่ามรรคสัจจ์ ๔ สัจจ์นี้เป็นอาการแห่ง ตัวธรรม คือมีตัวธรรมเป็นที่ตั้ง

เมื่อจิต เป็นอธิศีล อธิจิต อธิปัญญาได้แล้ว **อวิชชา** ซึ่งเป็นกิเลสส่วนละเอียดของจิตนั้น จึงจักขาดเป็นสมุจเฉทปหานได้ เมื่ออวิชชาส่วนนี้ขาดไปได้แล้ว อาการที่เป็นอริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้ จึงกลับเป็นผลหมดด้วยกันทั้ง ๔ สัจจ์ทีเดียว ซึ่งมีตัวธรรมเป็นที่ตั้ง หรือเป็นที่รวมแห่งผลเหล่านี้ อริยสัจจธรรม ๔ ในเงื่อนที่ ๒ นี้ ชื่อว่าเป็น

อริยสัจจะผล เพราะดับเหตุคือ อวิชชา ซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิตนั้นได้แล้ว ด้วยประการดังนี้

ถ้าเรา คือจิตนี้แหละ ยังเห็นว่า ชาตินี้เองเป็นเหตุ ให้เกิดอวิชชาและตัณหา ถ้า ไม่มีชาติ แล้วอวิชชาและตัณหาจะเกิดมาจากไหนได้ ? ความเห็นอย่างนี้ชื่อว่า อวิชชา ซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิต ยังฝั่งอยู่ที่จิต จิตจึงเห็น ชาติ ว่าเป็นเหตุอยู่อย่างนี้ร่ำไป

เมื่ออวิชชาซึ่งเป็นอาการส่วนละเอียดของจิตนั้นดับไปแล้ว จิตจึงจัก เห็น ว่า ชาติกลับเป็นผลได้ในภายหลัง

ถึงท่านจึงแสดงว่า ชาติ เป็นทุกข์ดังนี้นั้น ก็ไม่เห็นอะไรเป็นทุกข์ในชาตินั้น ๆ เลย เพราะชาติเป็นผลไปเสียหมดแล้ว แต่ท่านหากแสดงไปตามโลก เพราะท่านไม่ขัดโลกนั้นเอง

ความเป็นจริง จิตนี้ แหละ เป็นทุกข์ด้วย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ด้วย เป็นความดับทุกข์ด้วย เป็นทาง (มรรค) ให้ถึงความดับทุกข์นั้นด้วย ก็ต้องหมายเอาจิตนี้ทั้งนั้น ส่วนชาติจะได้เป็นทุกข์และเป็นเหตุให้เกิดทุกข์หามิได้ เป็นมรรคเป็นผลของจิตต่างหาก เราจะมามัวดับภพดับชาติทำไม ? เพราะภพชาติดับไม่ได้เป็นธรรมดาเสียแล้ว ดับได้แต่ทุกข์และเหตุให้เกิดทุกข์ คืออวิชชา ซึ่งเป็นอาการหรือกิเลสละเอียดของจิตเท่านั้น ดังได้อธิบายมาในอริยสัจจธรรมทั้ง ๔ เงื่อนที่ ๒ มีเนื้อความโดยประการดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล

สรุปความ เรื่องวิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษนั้น คือให้สติและจิตนั้นแหละตั้งอยู่ในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๑ นั้น เมื่อชำนาญดีแล้วไม่ควรหยุดอยู่เพียงนั้น ควรให้สติและจิตตั้งอยู่ในเอกคตารมณ์เงื่อนที่ ๒ นี้อีก

เอกัคคตารมณ์ในเงื่อนที่ ๒ นี้ เป็นอารมณ์ธรรมที่สุดสิ้นแห่ง การเจริญสติ ทีเดียว ต่อนี้ไปเป็นหน้าที่ของ "ยถาภูตญาณทัสสนะ" เท่านั้น

ได้อธิบายวิธีเจริญสติปัฏฐานโดยสันโดษเป็นลำดับมา ตามความสามารถและความเข้าใจของข้าพเจ้า มีนัยโดยสังเขปดังที่กล่าวมาแล้วนี้แล

บทความ คติธรรม

ดี ๓ อย่าง

ผู้น้อยดี ผู้ใหญ่ดี ผู้เฒ่าดี ๑

ความรู้ดี การงานดี ความประพฤติดี ๑

คิดดี พูดดี ทำดี ๑ ฯ

งาม ๔ อย่าง

นกดุเหว่าจะงามเพราะเสียงไพเราะ สตรีจะงามเพราะรักใคร่สามี คนรูปชั่วจะงามเพราะความรู้ดี สมณะจะงามเพราะมีขันติ ฯ

ที่มาของความนิยมนับถือ ๕ อย่าง

๑. เครื่องแต่งกายดี ๒. ทรวดทรงงดงาม ๓. วาจาอ่อนหวาน ๔. มีความรู้ ๕. มีระเบียบ ฯ

ลักษณะของมหาบุรุษ ๖ อย่าง

๑. ในยามมีทุกข์มีใจหนักแน่น ๒. ในยามสุขสงบเสงี่ยม ๓. ในที่ประชุมองอาจ ๔. ในยามสงครามแกล้วกล้า ๕. ในลาภยศแสดงความยินดี ๖. ในการศึกษาตั้งหน้าเพียร ฯ

สมบัติของเจ้าอาวาส ๕ อย่าง

๑. ถึงพร้อมด้วยมารยาท พร้อมด้วยวัตร ๒. เป็นพหูสูตรมีวิชาความรู้ ๓. เป็นผู้ชอบสงบยินดีในกัลยานธรรม ๔. มีวาจาไพเราะ ๕. มีปัญญาเฉลียวฉลาด ฯ

ธรรมดาของหญิง ๕ อย่าง

๑. ต้องการบุรุษ ๒. ใฝ่ใจในเครื่องแต่งตัว ๓. มั่นใจในการได้บุตร ๔. ไม่ต้องการหญิงอื่นร่วมสามี ๕. ต้องการความเป็นใหญ่ในบ้านเรือน ฯ

ต้นของความทุกข์ ๕ อย่าง

๑. ไม่มีความเชื่อ ๒. ไม่มีความละอาย ๓. ไม่มีความเกรงกลัว ๔. เกียจคร้าน ๕. มีความรู้ชั่ว ฯ

มีเหมือนไม่มี ๖ อย่าง

๑. มีธนูไม่มีสาย ๒. มีภรรยาอยู่บ้านญาติ ๓. มีเรืออยู่ฟากฝั่งอื่น ๔. มีเกวียนเพลาหัก ๕. มีมิตรผู้อุปการะอยู่ไกล ๖. มีสหายใจบาป ฯ

ความเมา ๔ อย่าง

๑. เมาเพศหมดราคา ๒. เมาสุราหมดความสำคัญ ๓. เมาการพนันหมดตัว ๔. เมาเพื่อนชั่วหมดดี (จะต้องแก้ความเมานี้ด้วยความมีสติ)

สมบัติของหัวหน้า ๖ อย่าง

๑. มีความอดทน ๒. มีความระวัง ๓. มีความขยัน ๔. มีความเผื่อแผ่ ๕. มีความเอ็นดู ๖. หมั่นตรวจตรา ฯ

หลักการทำงาน ๑๐ ประการ

๑. ความสามารถ ๒. ความเพียร ๓. ไหวพริบ ๔. ความรู้เท่าถึงการ ๕. ความซื่อตรงต่อหน้าที่ ๖. ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป ๗. ความรู้นิสสัย ๘. ความรู้จักพักผ่อน ๙. ความมีหลักฐานดี ๑๐. ความจงรักภักดี (พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๖)

หน้าที่ของสามี

๑. ยกย่องนับถือภรรยา ๒. ไม่ดูหมิ่นภรรยา ๓. ไม่นอกใจภรรยา ๔. มอบให้ภรรยาเป็นแม่เรือน ๕. ให้เครื่องแต่งตัวภรรยา ฯ

หน้าที่ของภรรยา

๑. ทำการงานของสามี ๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๓. ไม่นอกใจสามี ๔. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาไว้ ๕. ไม่เกียจคร้านในกิจการงาน ฯ

คารวะธรรม ๑๐ ข้อ ธนญชัยเศรษฐี สอนนางวิสาขา

๑. อย่านำความผิดในบ้านไปเผยนอกบ้าน ๒. อย่านำความนินทานอกบ้านเข้ามาในบ้าน

๓. ใครให้จึงให้ ๔. ใครไม่ให้ก็อย่าให้ ๕. ตื่นก่อนนอนทีหลัง ๖. ญาติฝ่ายผัวหรือฝ่ายเมียที่ยากจนมาขอพึ่ง เขาจะให้หรือไม่ให้ก็ควรช่วยเหลือเขา ๗. พ่อผัวแม่ผัวทำงานอย่านั่งดูดายจงช่วยเหลือท่าน

๘. ไม่บริโภคอาหารก่อนพ่อผัวแม่ผัวจงมาหาให้แล้วจึงบริโภคทีหลัง ๙. ให้ยำเกรงพ่อผัวแม่ผัวเหมือนกลัวไฟหรืองูพิษ ๑๐. ให้เคารพพ่อผัวแม่ผัวเหมือนเทวดา ฯ

นักมนุษยสัมพันธ์

๑. ไม่ถือว่าใครเป็นศัตรู จะมีแต่คนที่เรายังเข้าใจไม่ได้ (พ.อ. ปิ่น มุทุกันต์)

สุภาษิต

ในคราวคับขันต้องการคนกล้า ในเวลาปรึกษาต้องการคนไม่พูดพล่อย ในคราวมีข้าวน้ำต้องการคน

- เป็นที่รัก ในคราวอัตคัตต้องการบัณฑิต (โลกนิติ) ฯ
- โง่น่ารัก ฉลาดน่าบูชา เป็นเสน่ห์ โง่น่าเกลียด ฉลาดน่าชัง เป็นยาพิษ โง่ไม่เป็นเป็นใหญ่ยาก ฯ
- งานมากเกียรติมาก งานน้อยเกียรติน้อย คนไม่มีงานเสียเกียรติ ฯ
- งานมีอุปสรรคมากย่อมมีความเจริญมาก งานที่มีอุปสรรคน้อยย่อมมีความเจริญน้อย งานไม่มีอุปสรรคย่อมไม่มีความเจริญ ฯ
- ถ้าไม่ได้ด้วยเล่ห์จะให้ได้ด้วยกล ถ้าไม่ได้ด้วยมนต์จะให้ได้ด้วยคาถา ฯ
- ความยากแสนยากอยู่ใต้ความสำเร็จ เหมือนภูเขาสูงแสนสูงอยู่ใต้ฝ่าเท้าของผู้เดินขึ้นไปเหยียบอยู่บนยอด ฉะนั้น ความพยายามอยู่ที่ไหนความสำเร็จย่อมอยู่ที่นั่น ฯ

- คนหมู่มากที่ไม่มีอะไรจะทำ มีความดีอยู่เพียงประการเดียว นั่นคือความสามารถกินได้มากขึ้นเท่านั้นเองฯ
- สุราทำลายสติสัมปชัญญะให้วุ่นวาย ตัณหาราคะทำลายสุขภาพให้ทรุดโทรม แต่สิ่งที่ทำลายคนทำลายรุนแรงที่สุดในโลก คือ "อำนาจ"ฯ
- มนุษย์เรายามเมื่อรู้สึกว่าเป็นเรื่องมีความมั่นใจที่สุด แต่มักเป็นเรื่องที่รู้น้อยที่สุด นั่นเพราะมีความมั่นใจเกินไป จึงไปใช้สมองใคร่ครวญขบคิดอีก ดังนั้นเรื่องต่าง ๆ ต้องใคร่ครวญก่อนค่อยพูดและกระทำลงไปฯ
- ขี้ข้าได้ดีเหมือนสังกะสีปนนาก ผู้ดีตกยากเหมือนนากปนทองฯ

น้ำหนัก ๓ อย่าง

๑. น้ำมือ ๒. น้ำคำ ๓. น้ำเที่ยง (สมเด็จพระมหาวีรวงศ์ ธมฺมธโร)

อสัทธรรม ๔ ประการ

๑. ความปรารถนาลามก ๒ ความมีมิตรชั่ว ๓. น้ำใจ ๔. พอบรรลุคุณพิเศษเพียงขั้นต่ำก็เลิกเสียในระหว่างฯ

ทุกข์

ทุกข์มีเพราะปาก ทุกข์มากเพราะหยอก ความรักก็หลอก ความหยอกก็ลวง เลิกอยากลาหยอก ไม่มีทุกข์ดอก สบายใจเอยฯ

พระครูศรีภูมานุรักษ์
เจ้าคณะอำเภอวาริชภูมิ–พังโคน (ธรรมยุต)
วัดสามัคคีธรรม เป็นผู้รวบรวม

"คติธรรม–สุภาษิต"

๑. ชั่วเป็นผีดีเป็นคน จนเป็นทาษ ฉลาดเป็นครู มุทะลุเป็นพาล ฯ

๒. ความไม่เที่ยงแท้แน่นอนนั่นแหละ คือความเที่ยงที่สุดในโลก ฯ

๓. พูดไม่มีประโยชน์ นิ่งเสียดีกว่าพูด, มีเพื่อนไม่ดีอยู่คนเดียวดีกว่า, มีภรรยารูปสวยแต่หยิ่ง มีหญิงบอดดีกว่า มีลาภอย่างเดียวอยู่ใกล้ข้าวตอกของเราดีกว่า ฯ

๔. เป็นคนเล็กที่ไม่มีใครสนใจ ดีกว่าเป็นผู้ใหญ่ที่มีคนคอยประหาร ฯ

๕. ความเลวที่สุด คือความเลวที่พยายามไปสืบเสาะหาความเลวของคนอื่นมาเพื่อความเลวของตน ย่อมทำให้ตนเป็นคนเลวยิ่งขึ้น

๖. ภายใต้จักรวาลนี้ ไม่มีการสูญเสียสิ่งใดที่มีคุณค่าเท่าการสูญเสีย "**เวลา**" เสียเวลาเพียงหนึ่งวินาทีเท่ากับสูญเสียส่วนหนึ่งของชีวิต อายุกาลที่ผ่านมานั้น คือชีวิตที่สูญเสียไป ฯ

๗. ถ้าท่านทำตัวแข่งกับสังคม ความพินาศล่มจมจะตามมา, ถ้าท่านทำงานเห็นแก่หน้าท่านจะพบกับปัญหาเรื่อยไป ฯ

๘. ชีวิตไม่พอกับตัณหา เวลาไม่พอกับความต้องการ การทำงานไม่มีวันสิ้นสุด ที่หยุดชีวิตคือป่าช้า ฯ

๙. ไม่มีอะไรเป็นของเรา, แม้แต่ตัวเราเอง โกรธคนอื่นเขาเหมือนกับเผาตัวเอง, ไฟเกิดที่ไหนย่อมเผาที่นั้น, ไฟที่ร้อนแรงที่สุด คือไฟราคะ ฯ

๑๐. อดีตคือความฝัน ปัจจุบันคือภาพมายา อนาคตคือความไม่แน่นอน ฯ

๑๑. เข้าถึงธรรมสุขเลิศล้ำตลอดกาล พระนิพพานคือความสุขอันยอดเยี่ยม ฯ

๑๒. ถ้าทำตามใจชอบจะได้สิ่งไม่ชอบใจ ถ้าทำบาปแลกบุญจะขาดทุนเรื่อยไป ฯ

๑๓. ถ้าอยากมีความอย่ารู้ลบหลู่อาจารย์ ถ้าอยากมีความสำราญอย่าล้างผลาญสมบัติ ฯ

๑๔. ถ้าอยากเป็นคนงามอย่าวู่วามโกรธง่าย ถ้าอยากเป็นคนสบายอย่าหน่ายความเพียร ฯ (ทำความดี)

๑๕. รักกันฉันพี่น้องดีกว่าเงินทองเป็นไหน ๆ ปิดปากไม่พูดจาดีกว่านินทาเพื่อนบ้าน ฯ

๑๖. ถ้าอยากเป็นคนมีอย่าดีแต่จ่าย ถ้าอยากเป็นคนนำสมัยอย่าทำลายวัฒนธรรม ฯ

๑๗. แสวงหาลาภดีกว่าอยู่เฉย ๆ แสวงหาลาภจากการงานดีกว่าบนบาลบวงสรวง, ไม้เท้าของคนเฒ่าดีกว่าลูกเต้าอกตัญญู ฯ

๑๘. นรชนในโลกนี้ประกอบด้วยปัญญาดีแล้ว แม้เผชิญทุกข์ก็จะประสพสุขได้, ทิตนดีเสียหายเฉพาะตัว ชมคนชั่วเสียหายชาติบ้านเมือง ฯ

๑๙. ยอมลำบากใจเมื่อหนุ่ม ดีกว่ากลุ้มใจเมื่อแก่, อยู่คนเดียวอย่างสงบดีกว่าคบคนพาล ฯ

๒๐. คอยตักเตือนตัวเองดีกว่าเพ่งโทษคนอื่น, ทำความดีแล้ว ยังดีกว่าถูกขังเพราะทำชั่ว ฯ

๒๑. เห็นโทษในสิ่งที่ตนได้ เห็นภัยในสิ่งที่ตนมี คือความอิสระที่สุดในโลก ฯ

๒๒. ถ้าไม่รู้จักใช้จ่ายทรัพย์ที่ตนได้จะทำลายอนาคต, ถ้ามั่วสุมอบายมุขจะพบทุกข์ในเบื้องปลาย ฯ

๒๓. เป็นอยู่เท่าที่มีดีกว่าเป็นเศรษฐีเงินผ่อน ทำงานอยู่กับบ้านดีกว่าสุขสำราญในบ่อน ฯ

๒๔. การทำดีมีได้ทุกโอกาส ความประมาททำให้พลาดจากความดี ฯ

๒๕. ความดีให้ความอิ่มใจในเบื้องหลัง ให้ความสมหวังในเบื้องหน้า ฯ

๒๖. ความชั่วให้ความอุ่นใจในเบื้องหลัง ให้ความผิดหวังในเบื้องหน้า ฯ

๒๗. ความกังวลใจ คือศัตรูของชีวิต พรหมลิขิตเป็นไปตามกรรม การกระทำเท่านั้นเป็นเครื่องวัด, ตัวเราเท่านั้นที่สร้างความเดือดร้อนให้ตัวเราเอง ฯ

๒๘. ถ้าเป็นคนพูดพล่อย ๆ จะเสื่อมถอยความนับถือ, ความดีดังได้นาน ความชั่วดังได้แต่ดับไว ฯ

๒๙. ถ้าเห็นแก่ได้จะเสียใจภายหลัง ถ้าเห็นแก่กินจะถูกหมิ่นเหยียดหยาม การประนามย่อมเกิดความเสียหาย ฯ

๓๐. การแก้ปัญหาของชีวิต ไม่ได้อยู่ที่ปริมาณ หรือการหลบหนี การค้นพบสาเหตุนั้นคือการแก้ปัญหาของชีวิต ฯ

๓๑. เมื่อพบกับความเสื่อม ลาภ ยศ นินทา ทุกข์ ให้เสกคาถาว่า เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป จะได้ไม่เสียใจ ฯ

๓๒. เมื่อได้ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข ให้เสกคาถาว่า เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไป เมื่อมันสิ้นไปจะได้ไม่เสียใจ ฯ

๓๓. ถ้าจริงจังกับโลกเกินไปจะต้องตายด้วยความเศร้า ถ้าต้องการอิสระให้ชนะใจตนเอง ฯ

รายนามผู้บริจาคเงินตั้งเป็นกองทุน บำเพ็ญกุศล แด่
หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน

นายอุดม มณีสถิตย์

พ.อ. เสรี ศิลปกุล

คุณพจนา สุชนวนิช ร้านปืนสามพราน อุดรธานี

คุณจินตนา สัจจะไพบูลย์ (สยามการแว่น)

คุณจวงจันทร์ แซ่คู ร้านฮะเซ่งเชียง

คุณบ๊ากิม พงษ์ชัยยะ โรงแรมชัยพร

ร้านเลี่ยงเซ่งฮง

คุณเอนก ปุณณะนิธิ

คุณยงศักดิ์ อรุณยะเดช

ร้านไพบูลย์โอสถ

คุณเล็ก คุณะปุระ ห้องอาหารกระยาทิพย์

คุณวัลลีย์ แต้สุวรรณ ร้านเลดี้

คุณวัลลพ (แดง)

คุณสมลักษณ์ ภานนท์

คุณรัตนา ฉันทภิญญา

วินิจมอเตอร์

คุณชัยวัฒน์ มันตเสวีพงษ์

คุณวิไล พงษ์บันลือภาล

คุณจันทร์ อมรวิพุธพนิช

คุณกัลยา ฉันทภิญญา

คุณรัตติกรณ์ แซ่ตั้ง

รายนามผู้บริจาคเงินตั้งเป็นกองทุน บำเพ็ญกุศล แด่
หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน

คุณศิริชัย ตันประสิทธิกุล
คุณณรงค์ ลี้สมบูรณ์
คุณธเนศ ต่อสหะกุล
นางเฮียง บัญญาวัน
ร้านเจริญเอ็กซเรย์
คุณสืบสรรค์ สัวสรรค์อนันต์
คุณสมชัย อึ้งประเสริฐ
คุณยิ่งยง สุชนวนิช
คุณไพโรจน์ นันทนิรันดร์
คุณไพบูลย์ เอ็งอุทัยวัฒน์
ร้านชัยทันตแพทย์
นางกิมเอ็ง แซ่ตั้ง
นางกิมลี่ แซ่ตั้ง
นางกิมเลียว เอียสกุล
นางลาวัลย์ เอียสกุล
ห้างทองเซ่งเฮงล้ง ตราดาว
ห้างทองจินเซ่งเฮง ตราดาว
ห้างทองกิมเฮงล้ง ตราดาว
ห้างทองลิ้มเหลียงเซ่ง ตราดาว
ห้างชัยอารีย์
ร้านสวาทคัลเลอร์แลบ
คุณสวัสดิ์ คุณจรัสศรี จันทรศรีสุริยวงศ์
คุณสุรศักดิ์ วัชรานนท์

รายนามผู้บริจาคเงินตั้งเป็นกองทุน บำเพ็ญกุศล แด่ หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน

คุณประชา เมฆวัฒนา
ร้านยงสงวน
ร้านอึ้งเซ้งเฮง
ตั้งจิ้นหลี
นพ. มานิต หงสกุลวนิช และครอบครัว
ห้างหุ้นส่วนจำกัด นิวธงชัยค้าไม้
คุณไพบูลย์ พนิชวัฒนา
ร้านอุดรแสงอรุณ
บริษัท อุดรเจริญศรี จำกัด
อุดรวิทยาภัณฑ์
นายสมาน ลีไตรรงค์
คุณสุรศักดิ์ วงศ์มาลาสิทธิ์
นายสาย ปีติพัฒน์
ร้านง่วนแสงไทย
นางอิว แซ่เอี๊ยว หนองคาย
คุณมณี แซ่เอ็ง
นายอำเภอหนองบัวลำภู และคณะ
นายธเนตร คุณกิมเตียว เอียสกุล
คุณพิชัย คุณพรทิพย์ โคตรจรัส และครอบครัว
คุณประสิทธิ์ คุณละออ ถวิลหวัง
คุณสยาม คุณมาลี บุษรากุล
คุณอภิศักดิ์ คุณเอมอร จุฬากุล

รายนามเจ้าภาพสวดพระอภิธรรม

เพื่อบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย พระอาจารย์บุญมา ฐิตเปโม วัดสิริสาลวัน
บ้านโนนทัน อำเภอหนองบัวลำภู จังหวัดอุดรธานี
ตั้งแต่วันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๒๓

คุณแม่คำบง คุณแม่ประยงค์
ร้านฟ้าไทย สยามการแว่น
คณะแม่ชีไทย
คณะราชการตำรวจหนองบัวลำภู
นางพิมพา สิงหะเดชะ และคณะชาวบ้านค้อ
คณะราชการอำเภอหนองบัวลำภู
คุณจำปา โสมอุ่นจารย์
คุณพิชัย คุณพรทิพย์ และครอบครัว
คุณบุญเจตต์ ชติม และคณะ
ชมรมพ่อค้าไฟฟ้าอุดรธานี
คุณอนุชิต ทิพย์วิมานชัย แสงรุ่งการไฟฟ้า
ห้องภาพลักค์ อุดรธานี
โรงแรมศิริอุดร พร้อมด้วยบุตรธิดา
กองบิน ๒๓ อุดรธานี
คณะวัดมหาชัย พร้อมชาวบ้านห้วยเชียง
ผกก. อุดรธานี ผกก. ขอนแก่น ผกก. นครราชสีมา
คุณเอมอร ปั๊มน้ำมันเฉลิมชัย สกลนคร
วิทยาลัยอาชีวะศึกษา อุดรธานี
คุณเทียมเผ่า ตัณสวัสดิ์
บริษัท หนองบัวลำภูเดินรถ จำกัด

คณะตลาดสดเทศบาล ๒ อุดรธานี
คณะตลาดหนองวัวซอ
นายแสนไท่ สมุทรโคตร
คุณอุดท ลีบำรุง พร้อมด้วยครอบครัว
คุณยายจำรัส ตั้งพรธิรักษ์ (ตั้งจีแซ)
คณะวัดบุญญานุสรณ์ และชาวบ้านโนนทัน ชาวบ้านหนองวัวซอ
คณะหลวงปู่วัดศรีคุณเมือง และญาติโยม อ. หนองบัวลำภู
คุณวิเชียร อุทัยพัฒน์ และครอบครัว
ธนาคารกรุงเทพ จำกัด สาขาอุดรธานี
สำนักงานชลประทานเขต ๔ ขอนแก่น
คุณสุพรรณ สุบัญญา ส.ส. อุดรธานี
เจ้าคุณธรรมไตรโลกาจารย์ และคณะชาวหนองคาย
คณะลูกหลานคุณแม่ทองสุข ลิ้มไพบูลย์
คณะชาวบ้านโนนทัน อ. หนองบัวลำภู จ. อุดรธานี
คณะวัดโพธิสมภรณ์ นำโดย พระเทพเมธาจารย์
พ.อ. เสรี ศิลปกุล และครอบครัว
ร้านอยู่เจริญการช่าง
ร้านมณฑลหล่อยาง อุดรธานี
คณะชาวบ้านโคกก่อง และหนองบัวบาน นำโดย พระครูประสิทธิ์คณานุการ
คณะลูกหลานพระยาอุดรธานี
ร้านง้วนแสงไทยอุดร และพี่น้อง
นายอ้อด สกุลคู
โรงเรียนอนุบาล อุดรธานี
คณะชาวตลาดอำเภอหนองบัวลำภู
คุณโกวิทย์ วงศ์โกวิทย์
คณะแขวงการทางอุดรธานี
คุณแม่พลอย จิตขยัน และลูกหลาน
อุดรยางไฟร์สโตน

รายนามผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพในงานบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย
หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ครบ ๕๐ วัน ในวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๒๓

ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดรยางไฟร์สโตน
ร้านหนองคายพานิช
บริษัทโตโยต้า จำกัด อุดรธานี
โรงงานช่างอิสาณ
ร้านจงเจริญ
ห้างหุ้นส่วนจำกัด เลี่ยงเซ้งฮง
คุณธีระ โคตรพันธ์กุล
โรงก๋วยเตี๋ยว ลิ้มเลี่ยงเซ้ง
ร้านทองเซ้งเฮงล้ง
ร้านทองกิมเฮงล้ง
ร้านทองจิ้นเซ้งเฮง
ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ้งหลีไถ่
คุณต้อยและคุณหมู แห่งร้านทองตราดาว
ร้านอุดรพานิช
พ.ญ. อรสิทธิ์ และ พ.ญ. เสาวณีย์
คุณธนัญชัย และ คุณอรจิตต์
ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหกลอาหลั่ย
ร้านเอี้ยวเฮงล้ง
ร้านพรภัณฑ์
โรงค้าไม้ นิวธงชัย
ห้างนาฬิกามิตรไทย
ร้านลิ้มเลี่ยงเซ้ง
ร้านกิมเซ้งพานิช

รายนามผู้ร่วมเป็นเจ้าภาพในงานบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย
หลวงปู่บุญมา ฐิตเปโม ครบ ๑๐๐ วัน ในวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๕๒๓

อาจารย์เสรี ยูนิพันธ์

อาจารย์ธีระ เกรอต

ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดรยางไฟร์สโตน

ร้านหนองคายพานิช

บริษัทโตโยต้า จำกัด อุดรธานี

โรงงานช่างอิสาณ

ร้านจงเจริญ

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เลี่ยงเซ้งฮง

คุณธีระ โคตรพันธ์กุล

โรงก๋วยเตี๋ยว ลิ้มเลี่ยงเซ้ง

ร้านทองเซ้งเฮงล้ง

ร้านทองกิมเฮงล้ง

ร้านทองจิ้นเซ้งเฮง

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เซ้งหลีไถ่

คุณต้อยและคุณหมู แห่งร้านทองตราดาว

ร้านอุดรพานิช

พ.ญ. อรสิทธิ์ และ พ.ญ. เสาวณีย์

คุณธนัญชัย และ คุณอรจิตต์

ห้างหุ้นส่วนจำกัด สหกลอาหลั่ย

ร้านเอี๊ยวเฮงล้ง

ร้านพรภัณฑ์

โรงค้าไม้ นิวธงชัย

ห้างนาฬิกามิตรไทย

ร้านลิ้มเลี่ยงเซ้ง

ร้านกิมเซ้งพานิช

นายสุชน (กรุงเทพมหานคร)

โรงพิมพ์อักษรสมัย
๗/๑-๓ เยื้องสมาคมพ่อค้าไทย ถนนราชบพิธ เขตพระนคร กรุงเทพฯ ๒
นายอิทธิพล ธนสัมพันธ์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๒๒๔๑๔๑, ๒๒๒๒๗๘๙